

s/o
A91 25
P 575 0

3130

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ पाणिनयेनमः ॥ मुनित्रयं नमस्कृत्य तदुक्तौ धरिमाव्य च ॥ वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदीयं विरच्यते ॥
 ॥ * ॥ अइ उण् । चटलृक् । एओङ् । ऐऔच् । हयवरह् । लण् । ममङ् णनम् । भ्रभञ् । घळधष् । जवगडदश् । ख
 फळयचटतव् । कपय् । शषसर् । हल् । इतिमाहेश्वरणिस्त्राणि । अणादिसंज्ञार्थानि । एषामन्याइतः । लणस्त्रेऽ
 कारश्च । हकारादिष्वकारउच्चारणार्थः ॥ हलन्त्यम् । १ । ३ । ३ । हलितिस्त्रेऽन्यमित्यात् ॥ आदिरन्येनसहेता । १
 । १ । ७१ । अन्येमेतासहितआदिर्मध्यगानां स्वस्थचसंज्ञास्यात् । इतिहल्संज्ञायां । हलन्त्यम् । उपदेशेऽन्यंहलित्यात् ।
 उपदेशआद्योच्चारणं । ततोऽणञ्जित्यादिसंज्ञासिद्धौ ॥ उपदेशेऽजनुनासिकइत् । १ । ३ । २ । उपदेशेऽनुनासिको
 ऽजित्संज्ञस्यात् । प्रतिज्ञानुनासिक्याः पाणिनीयाः । लणस्त्रस्यावर्णेनसहोच्चार्यमाणोरेफोरजयोस्संज्ञा । प्रत्याहारेष्वा
 न्नयहश्चम् । अनुनासिकइत्यादिनिर्देशात् । नह्यत्रककारेपरेऽवकार्यन्दृश्यते । आदिरन्येनेत्येतत्सूत्रेणकृतास्संज्ञाः प्रत्याहो
 रशब्देनव्यवह्रियन्ते ॥ ऊकालोऽञ्जस्वदीर्घलुतः । १ । २ । २७ । उञ्जञ्जञ्जञ्जञ्जवाङ्काज्जवकालोयस्यसोऽञ्जमा
 ङ्जस्वदीर्घलुतसंज्ञस्यात् । सप्रत्येकमुदात्तादिभेदेतन्निधा ॥ उच्चैरुदात्तः । १ । २ । २८ । तात्तादियुसभागेषुस्थानेष्वर्धभा
 गेतिष्वन्योऽनुदात्तसंज्ञस्यात् । आये ॥ नीचैरनुदात्तः । १ । २ । ३० । स्पष्टम् । अर्वाङ् । समाहारस्वरितः । १ । २ ।
 ३१ । उदात्ताऽनुदात्तत्वेवर्णधर्माः समाह्रियेतेयस्मिन्सोऽचस्वरितसंज्ञस्यात् ॥ तस्यादित उदात्तमर्जं ह्रस्वम् । १ । २ । ३२
 । ह्रस्वयहश्चमतन्त्रम् । स्वरितस्यादिनोर्जमुदात्तस्योध्यम् । उतर्गर्जन्तुपरिशेषादनुदात्तम् । तस्यचोदात्तस्वरितपरत्वेअत्र
 संस्पष्टम् । अन्यवनूदात्तश्रुतिः प्रातिशाख्येप्रसिद्धा । कवोश्चारथातानयेऽर्गश्चतचकयोह्यइत्यादिष्वनुदात्तः । अग्निमौलेपुसे
 हितमित्यादावुदात्तश्रुतिः । स्ववचिधोपिप्रत्येकमनुनासिकोऽनुनासिक्यान्निधा ॥ मुखवचिवाचनोऽनुनासिकः ।
 १ । १ । ८ । मुखरहितनासिकयोश्चार्थमाहोऽनुनासिकिरित्यस्यार्थः । तदित्यं । अइ उउण् एओङ् ऐऔच् । अणञ्जित्यादिसंज्ञायां ।

॥ सं० प्र० ॥
॥ १ ॥

दा । लृट्प्रत्ययः । नस्यदीर्घमावात् । नचापि । तेषां ह्रस्वमावात् ॥ तुल्यास्तु प्रयत्नं भवति ॥ १ । १ । ६
नाच्चादिस्थानमाभ्यन्तरप्रयत्नश्चेति । यद्यस्योक्तम् । नाच्चित्तमर्थं संज्ञायाम् । अविभजनीयानाङ्कैः । इत्युच्यते
नान्तालु । ऋटुरवाणामूर्द्धा । लृटुलसानन्दन्ताः । उपध्वानीयानामौष्ठौ । जमडणनानान्नसिकाच । एदैतोः क
रूतानु । ओदैतोः कण्ठेष्टं । वकारस्य दन्तौष्ठं । जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलं । नासिकानुस्वारस्य । इति स्थानानि ॥ * ॥
प्रथमे द्विधा । आभ्यन्तरोवाह्यश्च । आद्यञ्चतुर्द्धा । स्पृष्टे घत्स्पृष्टविवृतसंभृतेभेदात् । तत्र स्पृष्टम्ययत्नं स्पर्शनां । ईषत्स्पृ
ष्टमन्तस्थानां । विवृतमूष्माणं स्वराणाञ्च । ह्रस्वस्यावर्णस्य प्रयोगे समृतं । प्रक्रियादशयान्तु विवृतमेव । एतच्च सूत्रका
रेण ज्ञापितं । तथाहि ॥ अ अ । ८ । ४ । ६८ । विवृतमनूद्य समृतोऽनेन विधीयते । अस्य चाष्टाधार्यो सम्पूर्णमप्यसिद्ध
त्वाच्छास्त्रदृष्ट्या विवृतत्वमस्येव । तथा च सूत्रं ॥ पूर्वत्राऽसिद्धं । ८ । २ । ९ । अधिकारेऽयं । तेन सपादसप्ताध्यायीमिति त्रि
पाद्यसिद्धात्रिपाद्यामपि पूर्वमिति परं शास्त्रमसिद्धं स्यात् । बाह्यप्रयत्नस्त्वेकादशधा । विवार स्सम्बार श्वासो नादो घोषो
ऽघोषोऽल्पप्राणो महाप्राण उद्गानोऽनुदान स्वरितश्चेति । खयायमाः खयः कः पौ विसर्गः शर एवच । एतेश्चासानुप्र
दानाश्च घोषाश्च विवृखते । करूढमन्येतु घोषा सुयुस्संभृतानादभागिनः । अयुग्मावर्गयमगायणश्चाल्पा सवस्समृताः । वर्गेष्वा
द्यानाञ्चतुर्णां मप्यञ्चमेपरेमध्ये यमो नाम पूर्वसदृशो वर्णः । प्रातिशब्दे प्रसिद्धः । पलिक्त्रीः । चक्षुः । अग्रिः । घघ्रन्ती
व्यत्रक्रमेण कखंगघेभ्यः परेतत्सदृशा एव यमाः । तत्र वर्गाणामप्यथ महितीयाः खयस्तथा नेषामेव यमाः । जिह्वामूलीयोपध्वा
नीयो विसर्गः श यसाश्चेत्येतेषां निवार श्वासोऽघोषश्च । अन्येषां अनुस्वारेणादो घोषश्च । वर्गाणामप्यथ मतृतीयपञ्चमाः प्र
थमतृतीययमौयरलवाश्चाल्पप्राणाः । अन्ये महाप्राणा इत्यर्थः । बाह्यप्रयत्नाश्च यद्यपि सर्वसंज्ञायामनुपयुक्तास्तथाप्यान्तर
तम्यपरीक्षायामुपयोक्ष्यन्त इति बोध्यं । कादयो मावसानास्पर्शाः । थरलवाश्चान्तस्थाः । ध्रुवसहा ऊष्माणः । अचक्षुः कः

पङ्क्तिपाभ्यां प्रागर्द्धं विसर्गसदृशैः जिह्वामूलीयोपध्मानोयौ । अंश्च इत्यचः पशवनुस्वारविसर्गौ । इति स्थानप्रयत्नविवे
 कः ॥ * ॥ चतुर्वर्णयोर्मिथः सावर्ण्ये वाचं ॥ * ॥ अकारहकारयोरिकारशकारयोः ऋकारयकारयोः लृकारसकारयोश्च सावर्ण्ये
 प्राप्ते ॥ नाज्झलौ । १ । १ । १० । आकारसहितोऽच् आच् सच हल्चेत्येतौ मिथस्सवर्णौ नस्तः । तेऽधीत्यस्य हरति शीतलं व
 षं सान्द्रमित्येतेषु यणादिकन्न । अन्यथा दीर्घादीनामिव हकारादीनामपि ग्रहणकशास्त्रवलादचत्वं स्यात् । तथा हि ॥ अणु
 दित्सवर्णस्य चाऽप्रत्ययः । १ । १ । ६९ । प्रतीयते विधीयत इति प्रत्ययः । अविधीयमानोऽणुऽदिच्चसवर्णस्य संज्ञा स्यात् । अत्रा
 णपरेण णकारेण । तदेवमेत्यष्टादशानां संज्ञा । तथेकारेकारौ । ऋकारस्त्रिंशत् । एवं लृकारोऽपि । एचोद्वादशानां । एदै
 तोमेदौ नोऽनमिथः सावर्ण्ये । ऐञौ जिति सूत्रारम्भसामर्थ्यात् । तेनैचश्चतुर्बिंशते संज्ञाः स्युरिति नापादनीयं । नाज्झला
 विर्तिनिषेधो यद्यप्याक्षरसमान्नायिकानामेव तथापि हकारस्याकारेण सवर्णः । तत्राकारस्य प्रश्निष्ठत्वात् । तेन विश्वपाभिरि
 त्यत्र होळ इति लब्धं न भवति । अनुनासिकाऽननुनासिकभेदेन यवलाद्विधा । तेनाऽनुनासिकाऽननुनासिकास्ते द्वयोर्द्ध्वयोस्सं
 ज्ञा ॥ तपरस्तत्कालस्य । १ । १ । ७० । तः परे यस्मान् च तत्परश्चोच्चार्यमाणसमकालस्यैव संज्ञा स्यात् । तेनादिदुदित्यादय
 म्यसंज्ञा संज्ञा । ऋदिति द्वादशानां ॥ वृद्धिरादैच् । १ । १ । १ । आदैच्च वृद्धिसंज्ञा स्यात् ॥ अदेङ्गुणः । १ । १ । २ । अ
 त्स्ते च गुरुण संज्ञा स्यात् ॥ भूवादयो धातवः । १ । ३ । १ । क्रियावाचिनो भ्यादयो धातुसंज्ञास्त्युः ॥ प्रायीश्चरन्निपाताः । १ ।
 ४ । ५६ । इत्यधिकृत्य ॥ चादयोऽसत्वे । १ । ४ । ५७ । अद्रव्यार्थाश्चादयो निपातसंज्ञास्त्युः । प्रादयः । १ । ५ । ५८
 । अद्रव्यार्थाभ्यादयस्तथा ॥ उपसर्गाः क्रियायोगे । १ । ४ । ५९ । गतिश्च । १ । ४ । ६० । प्रादयः क्रियायोगे उपसर्ग
 संज्ञाः गतिसंज्ञास्त्युः । प्र परा अप सम् अनु अव निस् तिर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति च उत अम्भि ५७
 परि उप । स्ते प्रादयः ॥ नन्वेति विभाषा । १ । १ । ४४ । निषेधविकल्पयोर्विभाषा संज्ञा स्यात् ॥ संज्ञाः षट्काऽष्टादशः

॥सि०कौ॥ चं। पात्रं॥ अचोःरहाभ्यांहे। ८। ४। ४६। अचःपरभ्यांरेफहकारभ्यांपरस्ययरोद्धेवास्तः॥ ह्यनुभवः। नंहास्ति॥ हलोय
 ॥प०भा॥ मांयमिलोपः। ८। ४। ६४। हंलःपरस्ययमेलोपस्याद्यायमि। इतिलोपपक्षेद्विवाभावपक्षेचैकयंरूपन्तुल्यंरूपारम्भफ
 ॥ ३ ॥ लन्तुअदिन्योदेवताऽस्येतिअदित्यंहविः। यमांयमीतियथासंख्यविज्ञानान्नेह। माहीन्धं॥ एचोयवायावः। ६। १।
 ७८। एचःक्रमादय् अच् अय् आव् एतेस्युरचि॥ तस्यलोपः। १। ३। ७। तस्येतोपलोपःस्यात् इतियवयो
 लोपोन। उच्चारणसामर्थ्यात्। एवञ्चेत्संज्ञापीहनभवति। हरये। विघ्नवे। नायकः। पावकः॥ वान्तोयिप्रत्यये। ६।
 १। ७७। यकारदौप्रत्ययेपरेओदैतोरेव्आव्एतौस्तः। गोर्विकारोगव्यं। गोपयसोर्यत्। नावातार्यन्नाव्यं। नौ
 वयोधर्मैत्यादिनायत्। गोर्यतौकन्दस्युपसंख्यानं॥ *॥ अधपरिमाणेच॥ *॥ गव्यूतिः। ऊतियूतीत्यादिनायूतिशब्दे
 निपातितः। वान्तइत्यत्रवकारात्गोर्यतावित्यत्रककाराद्वापूर्वभागेलोपोव्योरितिलोपेनवकारःप्रक्षिप्यते। तेनंश्रूयमाणव
 कारान्तआदेशस्यात्। वकारेनलुप्यतइतियावत्॥ धातेस्तन्निमित्तस्यैव। ६। १। ८०। यादौप्रत्ययेपरेधातोरेचश्च
 द्वान्तादेशस्तर्हितन्निमित्तस्यैवनान्यस्य। लव्यं। अवश्यलव्यं। तन्निमित्तस्यैवेति किं। औयते। औयत्॥ क्षय्यजय्यौश
 क्यर्थे। ६। १। ८१। यान्तादेशनिपातनार्थमिदं। क्षेतुंशक्यक्षय्यं। जेतुंशक्यञ्जय्यं। शक्यार्थेकिं। क्षेतुञ्जेतुम्योग्यंक्षेयंपा
 पञ्जेयम्भनः॥ कय्यस्तदर्थे। ६। १। ८२। तस्मैप्रकृत्यर्थेयदन्तदर्थेङ्केतारःकीणीयुरितिबुद्ध्या आपणेप्रसारितङ्कय्यं। के
 यमन्यत्। कयणार्हमित्यर्थः॥ लोपःशाकल्यस्य। ८। ३। १७। अवर्णपूर्वयोःपदान्तयोर्वयोर्वालोपोऽशिपरे। पू
 र्ववासिद्धमितिलोपशास्त्रस्यासिद्धत्वान्नस्वरसन्धिः। हरएहि। हरयेहि। विघ्नइह। विघ्नविह। श्रियाउद्युतः।
 श्रियायुद्युतः। गुणउक्तः। गुणवुक्तः। कानिसन्तिकौस्तइत्यत्रस्तेरलोपस्यस्थानिवत्त्वेनयणावादेशौप्राप्नौनपदान्तेति
 सूत्रेणपदान्तविधौतन्निषेधान्नस्तः॥ एकःपूर्वपरयोः। ६। १। ८४। इत्यधिकृत्य॥ आहुणः। ६। १। ८७।

अवर्णादचिपरेपूर्वपरयोरेकोगुणादेशस्यात् । संहितायां । उपेन्द्रः । रमेशः । गङ्गादकं । उरणपरः । ऋइति
 त्रिंशत्संज्ञेत्युक्तन्तत्स्थानेयोऽण्परस्मिन्नेव प्रवर्तते । तत्रान्तरतम्यात्कृष्णर्जिरित्यत्र । तवल्कारइत्यत्राल् । अ
 चोरहाभ्यामितिपक्षेद्वित्वं ॥ रुगेरुसिबर्णे । ८ । ४ । ६५ । हलःपरस्यरुगेलोपोवास्यात्सवर्णेरु । द्वित्वाभावेलोपेसत्ये
 कधं । असतिलोपेद्वित्वलोपयोर्वाद्धिधं । सतिद्वित्वेलोपेचासतित्रिधं । कृष्णर्धिः । कृष्णर्जिः । कृष्णर्जिः । यणइतिप
 क्षमीमयइतिषष्ठीतिपक्षेककारस्यद्वित्वं । लस्यत्वनचीचेतितेनतवल्कारइत्यत्ररूपचतुष्टयं । द्वित्वंलस्यैवकस्यैवनोभयो
 र्भयोरपि । तवल्कारादियुवुधैर्बोधंरूपचतुष्टयं ॥ वृद्धिरेचि । ६ । १ । ८८ । आदेचिपरेवृद्धिरेकादेशस्याद्गुणा
 पवादः । कृष्णैकत्वं । गंगौघः । देवैश्वर्यं । कृष्णैकत्वं ॥ एतेधनुस्सु । ६ । १ । ८९ । अवर्णादेजाद्योरेत्येधत्योरु
 ठिचपरेवृद्धिरेकादेशःस्यात् । पररूपगुणापवादः । उपैति । उपैधते । प्रष्टौहः । एजाद्योःकिं । उपेतः । माभवान्प्रे
 दिधत् । पुरस्तादपवादन्यायेनेयंवृद्धिरेडिपररूपस्यैवबाधिकानत्वोमाडोश्चेत्यस्य । तेनावैहीतिवृद्धिरसाधुरेव । अक्षा
 दूहिन्यामुपसंख्यानं ॥ * ॥ अक्षौहिणीसेना । स्तादीरेरिणोः ॥ * ॥ सैरं । स्वेनेस्तिङ्गीलमस्येतिस्वैरी । स्वैरिणी ।
 प्रादूहोढोढ्येवैद्येषु ॥ * ॥ प्रौहः । प्रौढः । अर्थवद्गृहणेनानर्थकस्यग्रहणंस्वेतिस्वनेराजेःपृथक्भ्राजियहणानेनक
 ठग्रहणेत्तान्तमेवगृह्यतेनतुक्तवत्त्वन्तस्यैकदेशः । प्रौढवान् । प्रौढिः । इषइच्छायानुदादिः । इषगतौदिवादिः ।
 इषाभीक्ष्णोक्त्वादिः । एषाघजिग्यतिच । एषएष्यइतिरूपे । तत्रपररूपेप्राप्तेऽनेनवृद्धिः । प्रैषः । प्रेष्यः । य
 सुईबक्रच्चे । यश्चईषगतिहिंसादर्शनेयु । तयोर्हीर्घीपधत्वात् । ईषः । ईष्यः । तत्राद्गुणेप्रेयःप्रेष्यः । ऋतेचतृ
 तीयांशमांसे ॥ * ॥ सुखेनऋतःसुंखार्तः । तृतीयेतिकिं । परमर्तः । प्रवत्सतरकम्बलवसनार्णदशानामृणे ॥ * ॥ प्राणं
 । वत्सतरार्णमित्यादि । ऋणस्यांपनयनाययदन्यदृणङ्कियतेतदृणं । दशार्णदेशः । नदीचदशार्ण । ऋणशब्दोदगभू

॥सि०कौ॥ मौजलेच ॥ उपसर्गादुतिधातौ । ६ । १ । ७१ । अवर्णान्तादुपसर्गादुकारदौधातौ परेवृद्धिरेकादेशः स्यात् । उपार्कति
 ॥प०भा०॥ ॥ अन्तादिवच । ६ । १ । ८५ । योयमेकादेशस्य पूर्वस्यन्तवत्परस्यादिवत्स्यादितिरेफस्यपदान्तत्वे ॥ खरवर्षामयोर्विसर्ज
 ॥ ४ ॥ नीयः । ८ । ३ । १५ । खरिश्चवसानेचरेफस्यविसर्जनीयस्यापदान्ते । इतिविसर्गेप्राप्ते । अन्तवद्भावेनपदान्तस्य
 न्विसर्गः । उभयथर्क्षुर्कर्त्तरिर्चार्थदेवतयोरित्यादिनिर्द्देशात् । उपसर्गेणैवधातोर्गक्षेपेसिद्धेधातावितियोगविभागेनपुन
 र्वृद्धिविधानार्थं । तेनचतुर्थकइतिपाक्षिकोपिप्रकृतिभावोऽत्रनभवति ॥ वासुप्यापिशलेः । ६ । १ । ७२ । अवर्णान्तादुपस
 र्गादुकारदौसुधातौवृद्धिर्वास्यात् । आपिशलियहणम्पूजार्थं । प्रयभीयति । प्रार्थभीयति । सावर्ण्याल्लृवर्णस्यग्रहणं । प्राल्का
 रीयतिप्राल्कारीयति । तपरत्वाद्दीर्घेन । उपचकारीयति । उपकारीयति ॥ सङ्घिपररूपं । ६ । १ । ७४ । आदुप
 सर्गादेडादौधातौपररूपमेकादेशस्यात् । प्रेजते । उपोषति । इहवासुपीत्यनुवर्त्यवाक्यभेदेनवाक्येयन्तेनसंज्ञादौसुधा
 तौवा । उपेडकीयति । उपैडकीयति ॥ एवेचानियोगे ॥*॥ नियोगोऽवधारणं । केवभोध्यसे । अनवक्रुप्तावेवशब्दः । अ
 न्निर्योगेकिन्तवैव ॥ अचोन्त्यादिटि । १ । १ । ६४ । अचान्मध्योन्त्यःसञ्जादिर्यस्यतद्विसंज्ञंस्यात् । शकन्ध्वादिषुपररूपं
 ताचं ॥*॥ तच्चटेः । शकन्धुः । कर्कन्धुः । कुलटा । सीमन्तःकेशवेशे ॥*॥ सीमान्तोन्यः । मनीषा । लाङ्गलीषा । पतञ्जलिः
 । सारङ्गः । पशुपक्षिणोस्माराङ्गेन्यः । आकृतिगणोयम् । मार्तण्डः । ओलोष्ठयोस्समासेवा ॥*॥ स्थूलोतुः । स्थूलौतुः ।
 विम्बोष्ठः । विम्बौष्ठः । समासेकिं । तवौष्ठः ॥ ओमाङोश्च । ६ । १ । ७५ । ओमिञ्चाङिचपररूपमेकादेशस्यात् । शिवा
 योन्नमः । शिवसहि । शिवेहि ॥ अव्यक्तानुकरणस्यातइतौ । ६ । १ । ७८ । धनेरनुकरणस्ययोऽच्छदस्तस्मादि
 तौपरपररूपमेकादेशः स्यात् । पटत्इति । पटिति । एकाचेन ॥*॥ अटिति ॥ नाम्नेडितस्यान्यस्यतुवा । ६ । १ ।
 ७९ । अम्नेडितस्यप्रागुक्तन्नस्यात् । अन्यस्यतुत्कारमात्रस्यवास्यात् । डाचिवृज्जलन्द्रेभवतइतिवृज्जलवचनाद्विवं ॥ त

स्यपरमाम्रेडितम् । ८ । १ । २ । द्विक्तस्यपरंरूपमाम्रेडितसंज्ञंस्यात् । पटव्यटेति ॥ रुलाञ्जशोने । ८ । २ । ३७ ।
 पदान्तेरुलाञ्जशस्युः । पटव्यटादिति ॥ अकःसवर्णेदीर्घः । ६ । १ । १०१ । अकःसवर्णेऽचिपरेदीर्घस्यकादेशस्या
 न् । दैत्यारिः । श्रीशः । विष्णूदयः । अचिकिं । कुमारीशेते । नाञ्जलावितिसावर्ण्यनिषेधस्तुनदीर्घशकारयोः । ग्रह
 णकशास्त्रस्यसावर्ण्यविधिनिषेधाभ्याम्प्रागनिघ्यतेः । अकःकिं । हरये । अकोकिदीर्घइत्येवमुच्यं । ऋतिसवर्णेऽचवा
 ॥ * ॥ होतृकारः । होतृकारः । लृतिसवर्णेऽलृवा ॥ * ॥ होलृकारः । होलृकारः । पक्षेऽचृकारःसावर्ण्यात् । ऋतिचृवा
 लृतिलृवेत्युभयत्रापिविधेयंवर्णद्वयन्दिमात्रं । आद्यस्यमध्येद्वैरेफौतयोरेकामात्राअभितोऽज्भक्तेरपरा । द्वितीयस्यतुमध्ये
 द्वौलकारौ । शेषम्प्राग्वत् । इहोभयत्रापिचृव्यकइतिपाक्षिकःप्रकृतिभावोवक्ष्यते ॥ एङःपदान्तादिति । ६ । १ ।
 १०७ । पदान्तादेङोऽतिपरेपूर्वरूपमेकादेशस्यात् । हरेऽव । विष्णोऽव ॥ सर्वत्रविभाषागोः । ६ । १ । १२२ । लो
 केवेदेचैङन्तस्यगोरतिवाप्रकृतिभावस्यान्यदन्ते । गोअग्रम् । गोयम् । एङन्तस्यकिं । चित्रग्वयम् । पदान्तेकिं । गोः
 ॥ अवङ्स्फोटायनस्य । ६ । १ । १२३ । अतीतिनिवृत्तम् । अचिपरेपदान्तेगोरवङ्वास्यात् । गवायं । पदान्तेकिं । गवि
 । व्यवस्थितविभाषयागवाक्षः ॥ इन्द्रेच । ६ । १ । १२४ । गोरवङ्स्यादिन्द्रे । गवेन्द्रः ॥ अथप्रकृतिवद्भावः ॥ स्तुतप्रगृ
 ह्याअचिनिव्यं । ६ । १ । १२५ । स्तुताःप्रगृह्याअवक्ष्यंतेतेऽचिनिव्यम्प्रकृत्यास्युः ॥ एहिक्कळाइअत्रगौश्चरति । हरीएतौ
 । निव्यमिति किं । हरीएतावित्यादावयमेवप्रकृतिभावोयथास्यात् । इकोऽसवर्णेइतिह्रस्वसमुच्चितोमाभूत् ॥ इकोऽसवर्णे
 शकल्यस्यह्रस्वश्च । ६ । १ । १२७ । पदान्ताइकोऽसवर्णेऽचिपरेप्रकृत्यास्युर्ह्रस्वश्चवा । अत्रह्रस्वविधिसामर्थ्यादेव
 प्रकृतिभावेसिद्धेतदनुकर्षणार्थश्चकारेनकर्तव्यइतिभाष्येऽस्ति । चक्रिअत्र । चकीअत्र । चक्यत्र । पदान्ताइति किं गौ
 र्यौ । असमासे ॥ * ॥ वाप्यश्वः । सितिच ॥ * ॥ पार्श्वे ॥ ऋयकः । ६ । १ । १२८ । ऋतिपरेऽकःप्राग्वत् । ब्रह्म

॥सि०कौ०॥ चरुधिः । ब्रह्मर्षिः । पदान्तादित्येव आर्हत् । समासेप्ययं प्रकृतिभावः । सप्तचरुधौणासप्तर्षीणां ॥ वाक्यस्यटेः लुतः उदात्तः ।
 ॥अ० सं०॥ ८ । २ । ८२ । इत्यधिकृत्य ॥ प्रत्यभिवादेऽश्रूदे । ८ । २ । ८३ । अश्रूद्रविषये प्रत्यभिवादे यद्वाक्यन्तस्यटेः लुतः स्यात् ।
 ॥ ५ ॥ त् । अभिवादेदेव दत्तोहं । भो आयुष्मानेधि देव दत्ता ३ । स्त्रियान्न । अभिवादे गार्ग्यहं । भो आयुष्मती भव गार्गि । नाम
 गृत्रिम्बायत्र प्रत्यभिवादवाक्यान्ते प्रयुज्यते तत्रैव लुतः इच्छते । नेह आयुष्मानेधि । भो राजन्यविशाम्बेति वाच्यं ॥*॥ आयुष्माने
 धिभो । आयुष्मानेधीन्द्रवर्म्मान् । आयुष्मानेधीन्द्रपालिता ३ ॥ दूगङ्गूतेच । ८ । २ । ८४ । दूगङ्गूते यद्वाक्यन्तस्य
 टेः लुतः स्यात् । सक्तून्निवदेव दत्ता ३ ॥ हैहे प्रयोगे हैहयोः । ८ । २ । ८५ । एतयोः प्रयोगे दूगङ्गूते यद्वाक्यन्तत्र हैहयोरे
 व लुतः स्यात् । हेऽग्रम । ग्रम है ३ ॥ गुरोरन्ततोऽनन्यस्याप्येकैकस्य प्राचां । ८ । २ । ८६ । दूगङ्गूते यद्वाक्यन्तस्य च द्वित्रस्य
 ऽनन्यस्यापि गुरोर्वा लुतः स्यात् । देऽवदत्त । देवदा ३ त् । देवदत्ता ३ । गुरोः किं । वकारान्तरस्याकारस्य माभूत् । अन्तैः
 किं । कृष्णा ३ । एकैकग्रहणम्पर्यायार्थं । इह प्राचामितियोगो विभज्यते । तेन सर्वः लुतो विकल्प्यते ॥ अलुतवटुपस्थिते । ६ ।
 १ । १२९ । उपस्थितोऽनार्य इति शब्दस्तस्मिन्परे लुतोऽलुतवटुवति । अलुतकार्ययणादिकङ्करोति । सुश्लोका इति । सु
 श्लोकेति । वत्किं । अलुतइत्युक्ते लुतएव निविध्येत् । तथाच प्रगृह्याश्रये प्रकृतिभावे लुतस्य अवगन्तव्यं स्यात् । अग्री ३ इति ॥ ई चा
 कवर्मणस्य । ६ । १ । ३० । ई लुतोऽचिपरेऽलुतवटुस्य । चिनुहीति चिनुहि ३ इति । चिनुही इदं चिनुहीदं । उभय
 त्रविभाषेयं । ईदूदे द्विवचनं प्रगृह्यं । १ । १ । ११ । ईदूदेदन्तन्निवचनम्प्रगृह्य संज्ञं स्यात् । हरीरुतौ । विष्णूदमौ । ग
 ङ्गेऽमू । पचेते इमौ । मणीवोऽस्येतितु इवार्थे वशद्वेवाशद्वेवावोध्यः ॥ अदसोमात् । १ । १ । १२ । अस्मात्परावीदूतौ प्र
 गृह्यौ स्तः । अमी ईशाः । ग्रमकृष्णावमू आसाते । माकिं । अमुकेऽत्र । असतिमाद्ग्रहणेऽकारेऽप्यनुवर्त्तते ॥ शे । १ । १ । १३
 । अयम्प्रगृह्यः स्यात् । अस्मे इन्द्रावृहस्पती । मिपात एकाजनाः । १ । १ । १४ । एकोऽज्जिपात आङ्वर्जः प्रगृह्यः स्यात्

। इविस्मये । इइन्द्रः उउमेशः । अनाडित्युक्तेरडिंदाकारः प्रगृह्य एव । आएवन्नु मन्यसे । आएवङ्किलतत् । डितुनप्रगृ
 ह्यः । ईषदुष्णं । ओष्णं । वाक्यस्मरणयोरडित् । अन्यत्रडिदितिविवेकः ॥ ओत् । १।१।१५ । ओदन्तोनिपातः प्रगृह्यः
 स्यात् । ओहोईशः ॥ सम्बुद्धौशकल्यस्येतावनार्थे । १।१।१६ । सम्बुद्धिनिमित्तकओकारोवाप्रगृह्योऽवैदिकेइतौपरे ।
 विष्णोडति । विष्णइतिविष्णविति । अनार्थइतिकिं । ब्रह्मबन्धवित्यब्रवीत् ॥ उजः । १।१।१७ । उजइतौबाप्रगृह्यम् ।
 उडति । विति ॥ ऊँ । १।१।१८ । उजइतौदीर्घोऽनुनासिकः प्रगृह्यश्च ऊँइत्ययमादेशोवास्यात् । ऊँइति ॥ मयउ
 जोबोवा । ८।३।३३ । मयः परस्य उजोबोवास्यादचि । किमुउक्तं । किमुक्तम् । वस्यासिद्धत्वान्नानुस्वारः ॥ ईदूतौच
 सप्तम्यर्थे । १।१।१९ । सप्तम्यर्थपर्यवसन्नमीदूदन्तम्प्रगृह्यं स्यात् । सोमोगौरीञ्चुधिश्रितः । मामकीतनूइति । सुपांसु
 लुगितिसप्तम्यालुक् । अर्थग्रहणङ्किं । वृत्तावर्थान्तरेपसंज्ञान्तेमाभूत् । वाप्यामञ्चोवाप्यञ्च ॥ अणोप्रगृह्यस्यानुनासिकः ।
 ८।४।५७ । अप्रगृह्यस्याणोऽवसानेऽनुनासिकोवास्यात् । दधि । दधि । अप्रगृह्यस्यकिं । अग्नी ॥*॥ इत्यच्सन्धिः ॥*॥
 सोऽनुनाशुः । ८।४।४० । सकारतवर्गयोश्शकारचवर्गाभ्यांयोगेशकारचवर्गौस्तः । हरिश्शेते । रमश्चिनेति । सच्चित् ।
 शार्ङ्गिञ्जयः ॥ शात् । ८।४।४४ । शान्तरस्यतवर्गस्यचुत्वन्नस्यात् । विञ्जः । प्रञ्जः ॥ षुनाष्टुः । ८।४।४१ । स्तोः षुना
 योगेष्टुस्यात् । रमष्ष्टुः । रमष्टीकते । पेष्टा । तट्टीका । चक्किण्ठौकसे ॥ नपदान्ताङ्गेरनाम् । ८।४।४२ । अनामि
 त्तिलुप्प्रयष्टीकम्पदं । पदान्ताङ्गवर्गात्परस्याऽनामः स्तोः षुर्नस्यात् । यद्सन्तः । यद्ते । पदान्तात्किं । ईहे । टोः किं । सर्पि
 ष्टमं । ज्ञेत्ताम्रवतिनगरीणामितिवाच्यं ॥*॥ यस्मां । यस्मवतिः । यस्मर्ग्यः ॥ तोः घि । ८।४।४३ । तवर्गस्थघकारेपरे
 नष्टुत्वं । सन्वष्टुः ॥ जलाञ्जशेन्ते । ८।२।३९ । वागीशः चिद्रूपं ॥ यरोऽनुनासिकेऽनुनासिकोवा । ८।४।४५ । य
 रः पदः तस्याऽनुनासिकेपरेऽनुनासिकोवास्यात् । एतन्मुरारिः । एतद्वुरारिः । स्थानप्रयत्नाभ्यामन्तरतसेस्पर्शेऽरितार्थो

॥सि०कौ॥ विधिरयरेफेनप्रवर्जते । चतुर्मुखः । प्रत्ययेभावायान्नित्यम् ॥*॥ तन्मात्रं । कथन्तर्हि मदेदद्याः ककुद्मन्तर्हिति यद्वादिगणे
 ॥ह०सं॥ दकारनिपातनात् ॥ तोर्लि । ८ । ४ । ६० । तवर्गस्थलकारेपरेपरसवर्णस्यात् । तल्लयः । विद्धांल्लिखति । नकारस्याऽ
 ॥ ६० ॥ नुनासिकैलिकारः । उदस्थस्त्वम्भोःपूर्वस्य । ८ । ४ । ६१ । उदःपरयोस्त्वम्भोःपूर्वसवर्णस्यात् । आट्टेघरस्य । उ
 त्थानं । उत्तम्भनं । अत्राऽघोषस्य महाप्राणस्य सस्यतादृशस्य वयकारः । तस्य ऋरोऽरीतिपाक्षिको लोपः । लोपाभावपक्षेतुं थ
 कारस्यैव श्रवणन्नतु खरिचेति चर्त्तुं चर्त्तुमिति कारस्याऽसिद्धत्वात् । उत्थानं । उत्तम्भनम् ॥ ऋयो होन्यतरस्यां । ८ । ४ ।
 ६२ । ऋयःपरस्य हस्य पूर्वसवर्णो वास्यात् । घोषवतो नादवतो महाप्राणस्य सम्भृतकण्ठस्य हस्यतादृशो वर्गचतुर्थस्य वादेशः
 । वाग्घरिः । वाग्हरिः ॥ शश्छेऽटि । ८ । ४ । ६३ । ऋयःपरस्य शस्यो वास्यादटि । दस्य चुत्वेन जकारे कृते ॥ खरिच । ८ । ४ ।
 ५५ । खरिजलाच्चरःस्युः इति जकारस्य चकारः । तच्शिवः । तच्छिवः । छत्वममीति वाच्यं ॥*॥ तच्सोकेन । तच्छोकेन । अ
 मि किं । वाक्श्चोतति ॥ मोनुस्वारः । ८ । ३ । २३ । मान्तस्य पदस्याऽनुस्वारस्याद्धलि । अलोन्त्यस्य । हरिम्बन्धे । पद
 स्येति किं गम्यते ॥ नञ्चापदान्तस्य ऋलि । ८ । ३ । २४ । नस्य मस्य चापदान्तस्य ऋस्यऽनुस्वारः । यशांसि । आकंस्यते । ऋ
 लि किं मन्यसे ॥ अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः । ८ । ४ । ५८ । स्पष्टम् । अङ्कितः । अञ्चितः । कुण्ठितः । शान्तः । गुम्फि
 तः । कुर्वन्तीत्यत्रणत्वे प्राप्ते । तस्यासिद्धत्वादनुस्वारेपरसवर्णे तस्यासिद्धत्वाद्गणत्वं ॥ वापदान्तस्य । ८ । ४ । ५९ । प
 दान्तस्याऽनुस्वारस्य ययि परेपरसवर्णो वास्यात् । त्वङ्गरेषि त्वङ्गरेषि । संव्यन्ता संव्यन्ता । सम्बन्सरः । संबन्सरः । यल्लो
 कम् । यंलोकम् । अत्राऽनुस्वारस्य पक्षेऽनुनासिकाय वलाः ॥ मेराजिसमःकौ । ८ । ३ । २५ । क्विन्तोराजतौ परे समो
 मस्य मस्य वस्यात् । सम्राट् ॥ हेमपरेवा । ८ । ३ । २६ । मपरे हकारे मस्य मस्य वस्याद्वा । हलहलसञ्चलने । किम
 हललयति । किं हललयति । यवलपरेयवलावेति वक्तव्यम् ॥*॥ यथासंख्यमनुदेशस्तमानाम् । १ । ३ । १० । समसंख्यन्धी

विधिर्यथासंख्यं स्यात् । किं ह्य । किं ह्य । किं ह्यलयति । किं ह्यलयति । किं ह्यलयति । किं ह्यलयति ॥ नपरेनः । ८
 । ३ । २७ । नपरे हकारे मस्य न स्याद्वा । किं ह्यते । किं ह्यते ॥ इणोः कुक्कुटश्चरि । ८ । ३ । २८ । डकारणकार
 योः कुक्कुटकावागमौ वास्तः शरि । कुक्कुटकोरसिद्धत्वाज्जगत्त्वम् । चयोद्वितीयाः शरिपौष्करसादेरिति वाच्यम् ॥ * ॥ प्राङ्
 षष्ठः प्राङ्खषष्ठः प्राङ्क्षष्ठः । सुगण्यष्ठः । सुगण्ठयष्ठः । सुगण्डयष्ठः ॥ डः सिधुइ । ८ । ३ । २९ । डान्तरस्य स
 स्यधुङ्वा स्यात् । षड्सन्तः । षड्सन्तः ॥ नञ्च । ८ । ३ । ३० । नकारान्तात्स्यधुङ्वा । सन्त्सः । सन्त्सः ॥ शितुक् । ८ । ३ ।
 ३१ । नस्यपदान्तस्य शेपरे तु ग्वाभ्यात् । शश्छोटोतिक्त्वविकल्पः । पक्षे रुशेरुति चलोपः । सञ्चम्भुः । सञ्चम्भुः ।
 सञ्चश्चम्भुः सञ्चश्चम्भुः । जछैजचकाजचशजशविति चतुष्टयम् । रूपाणामिह तुक्त्वचलोपानाम्बिकल्पनात् ॥ डमो
 ह्रस्वादिचिडमुगित्यम् । ८ । ३ । ३२ । ह्रस्वात्परेयोडमत्तदन्तं यत्तदन्तस्मात्परस्याऽचो नित्यं डमुडागमस्य्यात् । प्रत्य
 ङ्ङात्मा । सुगशीशः । सन्नच्युतः ॥ समः सुटि । ८ । ३ । ५ । समोरुस्य्यात् सुटि । अलोन्वयस्य ॥ अत्राऽनुनासिकः पूर्वस्य
 तुवा । ८ । ३ । २ । अत्ररूपकरणेः पूर्वस्याऽनुनासिकस्य्यात् ॥ अनुनासिकात्परेऽनुस्वारः । ८ । ३ । ४ । अनुनासिक
 म्बिहायरेः पूर्वस्मात्परेऽनुस्वारगमस्य्यात् ॥ खरवसानयोर्विसर्जनीयः ॥ विसर्जनीयस्यसः । ८ । ३ । ३४ । खरिविस
 र्जनीयस्य सस्य्यात् । एतदपवादेन वा शरीति पाक्षिके विसर्गे प्राप्ते । सम्पुङ्गानां सेवकव्यः ॥ * ॥ संस्कृता । संस्कृता । स
 मोवालोपमेके इति भाष्यं । लोपस्यापि रूपकरणस्थत्वादनुस्वारानुनासिकाभ्यामेकसकारं । रूपद्वयन्द्विसकारनूतमेव । त
 त्रान्विचेति सकारस्य द्वित्वपक्षे त्रिसकारमपि रूपद्वयम् । अनुस्वारविसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानीयानामकारे परिश्वचपा
 षष्ठोपसंख्यातत्वेनानुस्वारस्याप्यचत्वात् । अनुनासिकवतान्त्रयाणां शरः स्वयदितिकद्वित्वे षड् । अनुस्वारवतमनुस्वारस्या
 षड्वित्त्वाद्दश । एषामष्टादशानान्तकारस्य द्वित्वे वचनान्तरेण पुनर्द्वित्वे तु एकतन्त्रितमिति चतुष्पञ्चाशत् । अणोऽनु

॥सि०कौ०॥ नासिकत्वेऽष्टेऽत्ररशतम् ॥ पुमःखद्यमपरे । ८ । ३ । ६ । अम्परेखयिपुमश्चरुःस्थान् । व्युत्पत्तिपक्षेऽप्रत्ययस्येतिथत्वं
 ॥ह० सं०॥ पर्युदासात्कःपयोःप्राप्नौ । व्युत्पत्तिपक्षेतुषत्वप्राप्नौ । संपुङ्गानामितिसः । पुंस्कोकिलः । पुंस्कोकिलः । पुंस्त्रः । पुंस्त्रः ।
 ॥ ७ ॥ अम्परेकिं । पुंक्षीरं । खयिकिं । पुंदासः । ख्याजादेशेन । पुंस्थाने ॥ नञ्चव्यप्रशान् । ८ । ३ । ७ । अम्परेकविनकारा
 न्तस्यपदस्यरुस्यात् । नतुप्रशान्शब्दस्य । विसर्गः । सत्वं । शुत्वं । शार्ङ्गिश्चिन्धि । शार्ङ्गिश्चिन्धि । चकिंस्त्रायस्व । चकिं
 स्त्रायस्व । पदस्यकिं । हन्ति । अम्परेकिं । सन्त्सरुः । खङ्गमुष्टिः । अप्रशान्किं । प्रशान्तनेति ॥ नृन्त्ये । ८ । ३ । १० ।
 नृन्त्यस्यरुस्याद्वापकारेपरे ॥ कुक्षोःकःपौच । ८ । ३ । ३७ । कवर्गेपवर्गेचपरेविसर्जनीयस्यकमाज्जिह्वामूलीयोप
 ध्यानीयौलः । चाद्विसर्गः । येननाप्राप्तिन्यायेनविसर्जनीयस्यसङ्ख्यस्यापवादोयं । नतुशर्परेविसर्जनीयइत्यस्य । तेनवा
 सःक्षौममिद्यादौविसर्गएव । नृन्पाहि । नृन्पाहि । नृन्पाहि । नृन्पाहि । नृन्पाहि ॥ कानामेडिते । ८ । ३ । १२
 । कान्नकारस्यरुस्यादावेडितेपरे । संपुङ्गानामितिसः । यद्वा ॥ कस्काटियुच । ८ । ३ । ४८ । एष्विणउत्तरस्य
 विसर्गस्ययस्यादन्यत्रनुसःकःपयोःपवादइतिसः । कौस्तान्कौस्तान् । कस्तः । कौतस्तुतः । सर्पिष्कुण्डिका । धनु
 ष्कपालं । आहतिगणोयं ॥ संहितायां । ६ । १ । ७२ । इत्यधिकृत्य ॥ छेच । ६ । १ । ७३ । ह्रस्वस्यछेपरेतुगा
 गमस्यासंहितायाम् । चुक्स्यासिद्धत्वाज्जश्चेनटः । ततश्चर्त्वासिद्धत्वात्पूर्वसुत्वेनजः । तस्यचर्त्वेनचःचत्वस्यासिद्ध
 त्वाच्चेःकुरितिकुवन्न । शिवच्छाया । स्वच्छाया ॥ डाड्माडोश्च । ६ । १ । ७४ । एतयोश्छेपरेतुक्स्यात्पदान्ताद्धेतिवि
 कल्पापवादः । आच्छादयति । माच्छिदत् ॥ दीर्घात् । ६ । १ । ७५ । दीर्घाच्चेपरेतुक्स्यात् । दीर्घस्यायन्तुक्नतुक्
 स्य । सेनासुहृत्थेतिज्ञापकात् । चेच्छिदृते ॥ पदान्ताद्धा । ६ । १ । ७६ । दीर्घात्पदान्ताद्धेपरेतुक्वास्यात् । लक्ष्मी
 छाया । लक्ष्मीच्छाया ॥ * ॥ इतिइल्सन्धिः ॥ * ॥ विसर्जनीयस्यसः । विद्वुस्त्राता ॥ शर्परेविसर्जनीयः । ८ । ३ । ३५

। शर्परेखरिविसर्जनीयस्यविसर्जनीयोनवच्यत् । कःसरः । घनाघनःशोभणः । इहयथायथंसर्वजिह्वामूलीयश्चन ॥
 वाशरि । ८ । ३ । ३६ । शरिपरेविसर्जनीयस्यविसर्जनीयएववास्यात् । हरिःशेते । हरिःशेते । खर्परेशरिवाविसर्ग
 लोपोवक्तव्यः ॥ * ॥ गमस्याता । गमःस्याता । हरिस्फुरति । हरिःस्फुरति । पक्षेविसर्गसत्वेचत्रैरूप्यम् ॥ कुप्पोः*कःपौच ।
 कःकरोति । कःकरोति । कःखनति । कःखनति । कःपचति । कःपचति ॥ सोपदादौ । ८ । ३ । ३८ । विसर्जनीयस्यसः
 स्यादपदादौःकुप्पोःपरयोः । पाशकल्पककाम्येष्वितिवाच्यम् ॥ * ॥ पयस्पाशं । यशस्कल्पम् । यशस्कम् । यशस्काम्यति ।
 अनव्ययस्येतिवाच्यम् ॥ * ॥ प्रातःकल्पम् । काम्येशेरेवेतिवाच्यम् ॥ * ॥ नेह । गीःकाम्यति ॥ इणःयः । ८ । ३ । ३९
 । इणःपरस्यविसर्गस्ययकारस्यापूर्वविषये । सर्पिष्याशं । सर्पिष्कल्पम् । सर्पिष्कं । सर्पिष्काम्यति ॥ नमस्पुरसोर्ग
 लोः । ८ । ३ । ४० । गतिसंज्ञयोरनयोर्विसर्गस्यसःकुप्पोःपरयोः । नमस्करोति । साक्षात्प्रभृतित्वात्कृजोयोगेविभा
 यागतिसंज्ञा । तदभावेनमःकरोति । पुरेऽव्ययमितिनिवृत्तिसंज्ञा । पुरस्करोति । अगतिर्विनेह । पूः । पुरैः । पु
 रः । प्रष्टव्याः ॥ इटुटुपधस्यचाऽप्रत्ययस्य । ८ । ३ । ४१ । इकारेकारेपधस्याऽप्रत्ययस्यविसर्गस्ययःस्यात्कुप्पोः । नि
 यत्प्रवृत्तं । आविष्कृतम् । टुष्कृतम् । अप्रत्ययस्यकिं । अग्निःकरोति । वायुःकरोति । एकादेशशास्त्रनिमित्तकस्यनयत्व
 म् । कस्काटिषुभ्रातुष्युत्रशब्दस्यपाठात् । तेनेहन । मानुःकृपा । मुहुसःप्रतिषेधः ॥ * ॥ मुहुःकामा ॥ तिरसोऽन्यतर
 स्या । ८ । ३ । ४२ । तिरसःसोवास्यात्कुप्पोः । तिरस्कृता । तिरःकर्ता ॥ द्वित्रिश्चतुरितिक्त्वर्थे । ८ । ३ । ४३ ।
 क्त्वर्थेवर्तमानानामेयांविसर्गस्ययकारेवास्यात्कुप्पोः । द्विष्करोति । द्विःकरोतिइत्यादि । क्त्वर्थेकिम् । चतुष्कपालः ॥
 इत्तुसोस्सामर्थ्ये । ८ । ३ । ४४ । एतयोर्विसर्गस्ययस्याद्वाक्कुप्पोः । सर्पिष्करोति । सर्पिःकरोति । धनुष्करोति । धनुः
 करोति । सामर्थ्यमिहव्यपेक्षा । सामर्थ्येकिं । तिष्ठतुसर्पिःपिबत्वमुदकम् ॥ निवृत्तसमासेऽनुत्तरपदस्थस्य । ८ । ३ । ४५

॥सि०कौ०॥

॥वि० सं०॥

॥ ८ ॥

॥स्वा० सं०॥

। इत्सुसोर्विसर्गस्याऽनुत्तरपदस्थस्यसमासेनित्यं वक्ष्यात् कुचोऽपरयोः । सर्पिःकुण्डिका । अनुत्तरपदस्थस्यकिं । परम
सर्पिःकुण्डिका । कस्कादियुसर्पिष्कुण्डिकाशब्दोऽसमासेव्यपेक्षाविरहेपिषत्त्वार्थः । व्यपेक्षायां नित्यार्थश्च ॥ अतः ककमिकं
सकुम्भपात्रकुशाकर्णौष्यऽनव्ययस्य । ८ । ३ । ४६ । अकारादनुत्तरस्यानव्ययस्यविसर्गस्यसमासेनित्यं सकारादेशस्यात्करोत्या
दियुपरेद्युनतनुत्तरपदस्थस्य । अयस्कारः । अयस्कामः । अयस्कंसः । अयस्कुम्भः । अयस्पात्रं । अयस्सहिताकुशाश्च
यस्कृशा । अयस्कृर्णा अतः किं । गीःकारः । अनव्ययस्यकिं । स्रःकामः । समासेकिं । यशःकरोति । अनुत्तरपदस्थ
स्यकिं । परमयशःकारः ॥ अधःशिरसीपदे । ८ । ३ । ४७ । एतयोर्विसर्गस्यसादेशस्यात्पदशब्देपरे । अधःपदं ।
शिरस्यपदं । समासइत्येव । अधःपदं । शिरःपदं । अनुत्तरपदस्थस्येव । परमशिरःपदं ॥ कस्कादियुच ।
भास्करः ॥ * ॥ इतिविसर्गसंधिः ॥ * ॥ स्त्रौजसमौडितिमुप्रत्ययेश्चिवस्त्र्यर्चइतिस्थिते ॥ ससञ्जयेरुः । ८ ।
९ । ६६ । पदान्तस्यसस्यसञ्जयशब्दस्यचरुस्यात् । जश्वापवादः ॥ अतोऽग्रेरल्लुतादल्लुते । ६ । १ । ११३ । अल्लुता
दतप्परम्यगेरुस्यादल्लुतेऽति । भोभगोअघोइतिप्राप्प्रत्ययत्वस्याऽपवादः उत्वम्यतिरुत्वस्याऽसिद्धत्वन्तुनभवति । रुत्व
मनूद्युत्त्वविधेस्मामर्थ्यात् ॥ प्रथमयोःपूर्वसवर्णः । ६ । १ । १०२ । अकःप्रथमाद्वितीययोरचिपरेपूर्वसवर्णदीर्घश्च
कादेशस्यात्इतिप्राप्ते ॥ नादिचि । ६ । १ । १०४ । अवर्णादिचिपरेनपूर्वसवर्णदीर्घः । आद्गुणः । एङःपदान्तादति ।
शिवोर्च्छः । अतइतितपरःकिम् । देवाश्च । अतीतितपरःकिं । अत्रागन्ता । अल्लुतात्किम् । सहिसुश्रोताऽअत्रस्नाहि
। ल्लुतस्याऽसिद्धत्वादतःपरोक्षम् । अल्लुतादिनिविशेयणेतुतन्मार्थ्यान्नासिद्धत्वम् । तपरकरणस्यतुनसामर्थ्यन्दीर्घनि
वृत्त्याचरितार्थत्वात् । अल्लुतेकिम् । तिष्ठतुपयआग्रितत् । गुणेरन्वतइतिल्लुतः ॥ हश्चि । ६ । १ । ११४ । अल्लुतादतः
परस्यगेरुस्याद्वाशि । शिवोवन्द्यः । रेरित्युकारानुबन्धग्रहणन्नेह । प्रातरत्र । धातर्गच्छ । देवास्इहइतिस्थिते । रु

त्वम् ॥ भोभगोऽघोऽवर्णपूर्वस्योऽशि । ८ । ३ । १७ । एतत्पूर्वस्यरेर्यादेशस्यादशिपरे । असन्धिसौत्रः । लोपश्शक
 त्यस्य । देवाइह । देवायिह । अशिकिम् । देवास्सन्ति । यद्युपीहयत्वस्याऽसिद्धत्वाद्विसर्गो लभ्यते । तथापि विसर्गस्य
 स्थानिवद्भावेन ह्रस्वाद्युत्पत्त्यात् । नह्यायमल्विधिः । शेरितिसमुदायरूपाश्रयणात् । भोस् । भगोस् । अघोम् । इति स
 कारान्ता निपाताः । तेषां शेर्यत्वे कृते ॥ व्योर्लघुप्रयत्नतरश्शकटायनस्य । ८ । ३ । १८ । पदान्तयोर्वकारयकारयोर्ल
 घूच्चारणौ वयौ वासोऽशिपरे । यस्योच्चारणे जिह्वाग्रोपाग्रमध्यमूलानां शैथिल्यं स लघूच्चारणः ॥ ओतो गार्ग्यस्य । ८ । ३
 । २० । ओकारस्य परस्य पदान्तस्याऽलघुप्रयत्नस्य यकारस्य नित्यं लोपस्स्यात् । गार्ग्यग्रहणम्पूजार्थम् । भोऽच्युत । लघुप्र
 यत्नयक्षेभो यच्युत । पदान्तस्य किम् । तोयम् ॥ उज्जिचपदे । ८ । ३ । २१ । अवर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्वयोर्बालोप उ
 ज्जिपरे । स उऽकाग्रिः । पदे किम् । तन्नयुतम् । वेजस्स्यसारणेरूपं । यदितु प्रतिपदोक्तो निपात उज्जिति गृह्यते । त
 र्हि उत्तरार्थम्पदग्रहणम् ॥ हलिसर्वेषाम् । ८ । ३ । २२ । भोभगोऽघोऽवर्णपूर्वस्य लघ्वऽलघूच्चारणस्य यकारस्य लोपस्स्या
 द्बलिसर्वेषां मतेन । भो देवाः । भोलश्मि । भो विद्वद्बृन्द । भगोनमस्ते । अघो याहि । देवानम्याः । देवायान्ति । हलि
 किम् । देवायिह ॥ शेऽसुपि । ८ । २ । ६७ । अहोरेफादेशस्यादसुपि । शेरपवादः । अहरहः । अहर्गणः । अ
 सुपिकिम् । अहोभ्याम् । अत्राहन्नितिरुत्वम् । रूपशत्रिरथन्तरेयुरुत्वम्वाच्यम् ॥ * ॥ अहोरूपं । गतमहोशत्रिरेषा । ए
 कदेशविहृतस्यानन्यत्वात् । अहोशत्रः । अहोरथन्तरम् । अहगदीनाम्पत्यादिषु वारेफः । विसर्गापवादः । अहर्षतिः ।
 गोर्षतिः । धूर्षतिः । पक्षे विसर्गोऽपध्मानीयौ ॥ शेरि । ८ । ३ । १४ । रेफस्य रेफे परे लोपस्स्यात् ॥ द्वलोपे पूर्वस्य दीर्घाऽ
 णः । ६ । ३ । १११ । ङरेफौ लोपयतीति तथा तस्मिन्वर्णे अर्थलुकाररेफात्मके परे पूर्वस्याऽणो दीर्घस्स्यात् । पुनारमते ।
 हरीरम्यः । शम्भूगजते । अणः किम् । नृढः । वृढः । नृहृहिंसायाम् । वृहृऽङ्गमने । पूर्वग्रहणमनुत्तरपदेऽपि पूर्वमा

॥ सि० कै० ॥ त्रस्यैवदीर्घार्थम् । अजर्घाः । लीढः । मनस्स्थ इत्यत्र लृत्वे कृते ह्रस्वित्यन्ते रोरीतिलोपे च प्राप्ते ॥ विप्रतिषेधे परङ्कार्यम् ।
 ॥ स्वा० सं० ॥ १। ४। २। तुल्यबलविरोधे परङ्कार्यस्यात् । इतिलोपे प्राप्ते पूर्वत्रासिद्धमिति रोरीत्यस्याऽसिद्धत्वाद्युक्तमेव । मनोरथः ॥
 ॥ ६ ॥ एतच्च दोः सुलोपोऽकोरनञ्समासे हलि । ६। १। १३२। अकारयोरेतत्तदोर्थः सुल्लस्यलोपस्त्याज्जलिनतुनञ्समासे ।
 सूचविष्णुः । सशम्भुः । अकोः किम् । एषको रुद्रः । अनञ्समासे किम् । असंशिवः । हलिकिम् । एषोत्र ॥ सोऽचिलोपे
 चेत्यादपूरणम् । ६। १। १३४। सङ्ख्येतस्य सोर्लोपस्त्यादचिपादश्चेल्लोपे सत्येव पूर्यते । सेमामविष्णुप्रभृतिम् । इह च
 क्पाद एव गृह्यत इति वामनः । अविशेषाद्धे क्पादोपीत्यपरे । सैष दाशरथीरामः । लोपे चेदितिकिम् । सङ्ख्येत्येति । स ए
 वमुक्ता । सत्येवेत्यवधारणान्तस्य च्छन्दसि वङ्गलमिति पूर्वस्त्वत्राहङ्गलग्रहणाऽनुवृत्त्या लभ्यते । तेनेह न । सोहमाजन्मभ्यु
 ॥ अ० पु० ॥ ज्ञानां ॥ * ॥ इति स्वादिसन्धिः ॥ * ॥ अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् । १। २। ४५। धातुप्रत्ययप्रत्ययान्तश्च
 र्जायित्वाऽर्थवच्छब्दरूपमप्रातिपदिकसंज्ञं स्यात् ॥ कृत्तद्धितसमासाश्च । १। २। ४६। कृत्तद्धितानौ समासश्च प्रातिपदिकसं
 ज्ञास्त्युः । पूर्वस्त्वन्नेणसिद्धे समासग्रहणं नियमार्थम् । यत्र सङ्घाते पूर्वाभागाः पठन्तस्य चेद्भवति तर्हि समासस्यैवेति । तेन च
 क्यस्य न ॥ प्रत्ययः । ३। १। १। आपञ्चमपरिसमाप्तेरधिकारोऽयम् ॥ परञ्च । ३। १। २। अयमपि तथा ॥ ङ्याप् प्रा
 तिपदिकात् । ४। १। १। ङ्यन्तादावन्तात्प्रातिपदिकाच्चेत्यापञ्चमपरिसमाप्तेरधिकारः । प्रातिपदिकग्रहणे लिङ्गविशि
 ष्टस्यापि ग्रहणमित्येव सिद्धे ङ्याप्यग्रहणं ङ्यावन्तात्तद्धितेति व्यर्थं स्यात् । ङ्याब्भ्याम्प्राङ्भाभूदित्येवमर्थम् ॥ सौजसमौ
 इच्छाभ्याम्भिसङ्भ्याम्भ्यस्डसिभ्याम्भ्यस्डसोसामङ्गोऽसुप् । ४। १। २। ङ्यन्तादावन्तात्प्रातिपदिकाच्च परे स्वादयः
 प्रत्ययास्त्युः । सुडस्योरुकारेकारैश्च शटङपाश्चेतः ॥ विभक्तिश्च । १। ४। १०४। सुप्तिङौ विभक्तिसंज्ञौ स्तः । तत्र
 सुञ्जसित्यादीनां सप्तानां त्रिकाणाम्प्रथमादयः सप्तम्यन्ताः प्राचां संज्ञास्त्वाभिरिहापि व्यवहारः ॥ सुपः । १। ४। १०३।

सुपस्वीणित्रीणिवचनानि एकैकश एकवचनद्विवचनवहुवचनसंज्ञानिस्युः ॥ द्वौकयोर्द्विवचनैकवचने । १ । ४ । २२ ।
 द्विवचनैकवचनयोरेतौस्तः ॥ बहुवचनवहुवचनम् । १ । ४ । २१ । बहुवचनसंज्ञानि । रत्नविसर्गौ । रामः ॥ सरूपाणामेकशे
 य एकविभक्तौ । १ । २ । ६४ । एकविभक्तौयानिसरूपाण्येवदृष्टानितेधामेकएवशिष्यते । प्रथमयोःपूर्वसर्गः ॥ ना
 दिचि । वृद्धिरेचि । रामौ ॥ चुटू । १ । ३ । ७ । प्रत्ययाश्चुटूइतौस्तः । इतिजस्यइत्संज्ञा ॥ नविभक्तौतुस्माः ।
 १ । ३ । ४ । विभक्तिस्थास्तवर्गसकारमकारादितोनस्युः । इतिसकारस्यनेत्वं ॥ अतोगुणे । ६ । १ । ६७ । अपदा
 नादकाराद्गुणेपरतःपररूपमेकादेशस्यात् । इतिप्राप्तेपरत्वात्पूर्वसर्वर्णदीर्घः । अतोगुणेइतिहिपुरस्तादपवादाअन
 न्तसन्धिधीन्वाधन्तेनोत्तरानितिन्यायेनाकःसर्वर्णदीर्घइत्यस्यैवापवादेनतुप्रथमयेरित्यस्यापि । रामाः ॥ एकवचनंसम्बु
 द्धिः । २ । ३ । ४६ । सम्बोधनेप्रथमाया एकवचनंसम्बुद्धिसंज्ञस्यात् ॥ एङ्ह्रस्वात्सम्बुद्धेः । ६ । १ । ६९ । एङन्ता
 द्भ्रस्वान्ताच्चाङ्गस्यैवसम्बुद्धेश्चेत् । सम्बुद्ध्याक्षिप्तस्याङ्गस्यैङ्ह्रस्वाभ्यांविशेषणान्नेह । हेकतरत्कुलेति । हेराम । हे
 रामौ । हेरामाः । एङ्यङ्गङ्गङ्गिम् । हेहरे । हेविष्णो । अवहिपरत्वान्नित्यत्वाच्चसम्बुद्धिगुणेकतेह्रस्वात्परत्वात्तस्ति ॥
 अमिपूर्वः । ६ । १ । १०७ । अकोम्यचिपरतःपूर्वरूपमेकादेशस्यात् । रामं । रामौ ॥ लशक्वऽतद्धिते । १ । ३ । ८ ।
 तद्धितवर्जप्रत्ययाद्गुणलशक्ववर्गाइतस्युः । इतिशस्यस्येत्संज्ञा ॥ तस्माच्छसेनःपुंसि । ६ । १ । १०३ । पूर्वसर्वर्णदीर्घात्प
 र्येयश्चसस्कारस्तस्यनस्य्यात्पुंसि ॥ अटकुच्चाङ्नुन्यवायेपि । ८ । ४ । २ । अटकवर्गपवर्गञ्चाङ्नुम्स्यतैर्व्यस्यैर्यथासम्भ
 वमिलितैश्चव्यवधानेपिरषाभ्याम्परस्यनस्यणस्यात्समानपदे । पदव्यवायेपीतिनिषेधम्बाधयितुमाङ्यहणम् । नुम्यहण
 मनुस्वारेपलक्षणार्थम् । तच्चाकर्तुंशक्यम् । अयोगवाहानामट्स्वपदेशस्येत्कत्वात् । इतिणत्वेप्राप्ते ॥ पदान्तस्य । ८ ।
 ४ । ३७ । पदान्तस्यनस्यणत्वनस्यात् । रामान् ॥ यस्मान्प्रत्ययविधिसुदादिप्रत्ययेऽङ्गम् । १ । ४ । १३ । यःप्रत्ययेयस्मान्

॥सि०कौ॥ क्रियतेतदादिशब्दरूपन्तस्मिन्प्रत्ययेपरेऽङ्गसंज्ञंस्यात् । भवामिभविष्यामीत्यादौ विकरणविशिष्टस्याऽङ्गसंज्ञार्थेन तदादियहण
 ॥अ० पु०॥ म् । विधिरिति किम् । स्त्रीइयती । प्रत्ययेकिम् । प्रत्ययविशिष्टस्य ततोप्यधिकस्य वामाभूत् ॥ अङ्गस्य । ६ । ४ । १ । इत्य
 ॥ १० ॥ धिक्त्व ॥ टाडसिङ्सामिनात्स्याः । ७ । १ । १२ । अकण्ठान्तादङ्गाद्वादीनाङ्गमादिनां देय आदेशास्त्युः । एत्वं । रामेण ॥
 सुपिच । ७ । ३ । १०२ । यजादौ सुपिपरे अतोङ्गस्य दीर्घस्यात् । रामायाम् ॥ अतोभिसृष्टेस् । ७ । १ । १७ । अका
 रान्तादङ्गाद्विसृष्टेस्स्यात् । अनेकाल्त्वान्त्वादेशः ॥ डेर्यः । ७ । १ । १३ । अतोङ्गात्परस्य डेरित्वस्य यादेशस्यात् । रामा
 य । इहस्थानिवद्भावेन यादेशस्य सुप्तात्सुपिचेति दीर्घः । सन्निपातलक्षणे विधिरनिमित्तं तद्विधातस्येति परिभाषा तु नेह प्र
 वर्तते । कष्टाय कर्मणा इति निर्देशेन तस्याऽनित्यत्वज्ञापनात् । रामाभ्यां ॥ वङ्गवचने रुल्येत् । ७ । ३ । १०२ । रुलादौ वङ्ग
 वचने सुपिपरे अतोङ्गस्य एकारस्यात् । रामेभ्यः । वङ्गवचने किं । रामः । रामस्य । रुलिकिं । रामाणो । सुपिंकिं । पच
 ध्वं । जीश्वंती । धविसाने । ८ । ४ । ५६ । अवसाने रुलां चरो वास्युः । रामात् । रामाट् । द्वित्वे रूपचतुष्टयं । रामाभ्यां । रा
 मेभ्यः । रामस्य । सस्य द्वित्वपक्षे खरिचेति चर्त्विष्यां त रतम्यात् एव । ननु तकारः । अल्पप्राणतया प्रयत्नभेदान् । अतएव सः सी
 तितादेश आरभ्यते ॥ ओसिच । ७ । ३ । १०४ । ओसिपरे अतोङ्गस्य एकारस्यात् । रामयोः ॥ ह्रस्वनद्यापेनुह । ७ । १ ।
 ५४ । ह्रस्वान्तान्नद्यान्तादावन्ताच्चाङ्गात्परस्यामोनुडागमस्यात् ॥ नामि । ६ । ४ । ३ । नामिपरेऽजन्ताङ्गस्य दीर्घस्यात् । रा
 माणां । सुपिचेति दीर्घायद्युपिपरस्तथापीह न प्रवर्तते । सन्निपातपरिभाषाविशेधात् । नामीत्यनेन त्वारम्भसामर्थ्या
 त्परिभाषावाध्यते । रामे । रामयोः । सुपिसत्वे कृते ॥ अषदान्तस्य मूर्द्धन्याः । ८ । ३ । ५५ । आपादपरिसमाप्तेरधि
 कारोऽयं ॥ इण्कोः । ८ । ३ । ५७ । इत्यधिकृत्य ॥ आदेशप्रत्यययोः । ८ । ३ । ५७ । सहेः साढस इति सूत्रान्त्वात् इति वक्ष्यन्त
 म्पदमनुवर्तते । इण्कवर्गाभ्याम्परस्याऽपदान्तस्यादेशस्य प्रत्ययावयवस्य च यः सकारस्तस्य मूर्द्धन्यादेशस्यात् । विवृताद्यो

यस्यस्य । तादृशएवयः । रामेयु । इण्कोःकिं । रामस्य । आदेशप्रत्यययोःकिं । सुपीः । सुपिसौ । सुपिसः । अपदान्तस्यकिं ।
 हरिस्तत्र । एवंकृष्णमुकुन्दादयः ॥ सर्व्वादीनि सर्वनामानि । १ । १ । २७ । सर्वादीनि शब्दरूपाणि सर्वनामसंज्ञानि स्युः
 । तदन्तस्यापीयंसंज्ञा । द्वन्द्वेचेतिज्ञापकात् । तेन परमसर्व्वत्रेतित्रल् । परमभवकानित्यत्राकचसिद्धति ॥ जसशी । ७-१
 १ । १७ । अदन्तात्सर्व्वनाम्नः परस्यजसशीस्यात् । अमेकाल्त्वात्सर्व्वदेशः । नचाऽर्वणस्तु इत्यादाविवनाऽनुबन्धकतम
 नेकाल्त्वमितिवाच्यं । सर्वादेशत्वात्प्रागित्संज्ञादास्यवाऽभावात् । सर्व्वे ॥ सर्व्वनाम्नःस्मै । ७ । १ । १४ । अतस्सर्व्वनाम्नोडेइ
 त्यस्यस्मैस्यात् । सर्व्वस्मै ॥ डसिङ्योःस्मात्स्मिनौ । ७ । १ । १५ । अतस्सर्व्वनाम्नोडसिङ्योरेतौस्लः । सर्व्वस्मात् ॥ आ
 मिसर्व्वनाम्नसुट् । ७ । १ । ५२ । अवर्णानात्सर्व्वनाम्नोविहितस्यामःसुडागमस्य्यात् । एत्त्वयत्वे । सर्व्वेयां । सर्व्वस्मि
 न् । शेषंगमवत् । एवंविश्वाद्योऽप्यदन्ताः । सर्वाद्यश्चपञ्चविंशत् । सर्व्व विश्व उभ उभय उतर डतम अन्य
 अन्यतर इतर त्वन् त्व नेम सम सिम । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरपराधराण्यवस्थायामसंज्ञायां । स्वमज्ञातिधनाख्यायां ।
 अन्तरम्वहिर्योगोपसंव्यानयोः । तद्यत् तद्यत् यद्य् एतद्य् इदम् अदस् एक द्वि युष्मद् अस्मद् भवतु किम् इति । उभश्च
 द्वौद्वित्वविशिष्टस्यवाचकः । अतएव नित्यं द्विवचनान्तः । तस्येहपाठस्तु उभकावित्यकजर्थः । नचकप्रत्ययेनेष्टसिद्धिः । द्वि
 वचनपरत्वाभावेनोभयत उभयत्रेत्यादाविवायच्प्रसङ्गात् । तदुक्तं । उभयोन्यत्रेति । अन्यत्रेतिद्विवचनपरत्वाभावे । उभ
 यश्चस्यद्विवचननास्तीतिकैयटः । अस्तीतिहरदत्तः । तस्माज्जस्यऽयजादेशस्य स्थानिवद्भावेनतयप्प्रत्ययान्ततयाप्रथमच
 रमेतिविकल्पेप्राप्तेविभक्तिनिरपेक्षत्वेनाऽन्तरङ्गत्वान्नित्यैवसंज्ञाभवति । उभये । उतरडतमौप्रत्ययौ । यद्यपिसंज्ञाविधौप्रत्य
 यग्रहणे तदन्तग्रहणास्ति । सुप्तिङन्तमितिज्ञापकात् । तथापीहतदन्तग्रहणं । केवलयोःसंज्ञायाःप्रयोजनाभावात् । अन्य
 तर्गऽन्यतमशब्दाव्युत्पन्नौ । स्वभावाद्द्विवचनविषयेनिर्द्धारणेवर्तते । तत्राऽन्यतमशब्दस्यगणेपाठाभावान्नसंज्ञा । त्वत्त्वइति

॥सि०कौ०॥ द्वावप्यऽदन्तावऽन्यपर्यायौ । एकउदात्तोऽपरोऽनुदात्तइत्येके । एकस्तान्द्वयपरे । नेमइत्यर्द्धे । समस्सर्वपर्यायः ।
 ॥अ० पु०॥ तुल्यपर्यायस्तुनेहगृह्यते । यथासंख्यमनुदेशः समानामितिज्ञापकात् । अन्तरम्बहिर्योगेतिगणसूत्रेऽपुरीतिवक्तव्यं ॥*॥ अ
 ॥ ११॥ नगर्याम्पुरि ॥ पूर्वपरावरदक्षिणोत्तराऽपराधराण्यवस्थायामसंज्ञायां । १।१।३४ । एतेषां व्यवस्थायामसंज्ञायां स
 र्वनामसंज्ञागणपाठात्सर्वत्रयाप्राप्तासाजसिवास्यात् । पूर्वे । पूर्वाः । स्वाभिधेयापेक्षोऽवधिनियमोव्यवस्था । व्यवस्थायां
 किं । दक्षिणागाथकाःकुशलाइत्यर्थः । असंज्ञायांकिं । उत्तराःकुरवः ॥ समज्ञातिधनाख्यायां । १।१।३५ । ज्ञाति
 धनान्यवाचिनःस्वशब्दस्ययाप्राप्तासंज्ञासाजसिवास्यात् । स्वे । स्वाः । आत्मीयाइत्यर्थः । आत्मानइतिवा । ज्ञातिधनवाचिन
 स्तुस्वाःज्ञातयोऽर्थावा ॥ अन्तरम्बहिर्योगोपसंख्यानयोः । १।१।३६ । बाह्येपरिधानीयेचार्थेऽन्तरशब्दस्ययाप्राप्तासं
 ज्ञासाजसिवास्यात् । अन्तरे । अन्तरवा । गृहाःबाह्याइत्यर्थः । अन्तरेअन्तरवाशाब्दकाः । परिधानीयाइत्यर्थः ॥ पूर्वादि
 भ्योनवभ्येवा । ७।१।१६ । सम्योऽसिद्धोऽस्मान्स्मिन्नौवासः । पूर्वस्मात् । पूर्वात् । पूर्वस्मिन् । पूर्वे । एवम्प
 रादीनामपि । शेषं सर्ववत् । एकशब्दःसंख्यायान्नित्यैकवचनान्तः ॥ नवऊब्रीहौ । १।१।२७ । वऊब्रीहौचिकीर्षि
 तेसर्वनामसंज्ञानस्यात् । त्वकम्पितायस्यसत्त्वत्कपितृकः । अहकम्पितायस्यसमत्त्वपितृकः । इहसमासात्प्रागेवाऽलौकिके
 प्रक्रियावाक्येसर्वनामसंज्ञानिघिद्यते । अन्यथालौकिकेविग्रहवाक्येइवतत्राप्यकच्प्रवर्ततसचसमासेपिश्रूयेत । अतिका
 न्तोभवकन्तमतिभवकानितिवत् । भाष्यकारस्तुत्वकत्पितृकोमकत्पितृकइतिरूपेऽष्टापत्तिङ्कृतैतत्सूत्रमप्युच्यते । य
 थोत्तरंमुनीनांप्रामाण्यं । संज्ञोपसर्जनीभूतास्तुनसर्वादयः । महासंज्ञाकरणेनतदनुगुणानामेवगणेशन्निवेशात् । अतः
 संज्ञाकार्यमन्तर्गणकार्यञ्चतेषान्नभवति । सर्वानामकश्चित्सर्वस्यदेहि । अतिकांतःसर्वमतिस्वस्तस्मैअतिसर्वाय ।
 अतिकतरङ्गलं । अतितत् ॥ तृतीयासमासे । १।१।३० । अत्रसर्वनामतानस्यात् । मासपूर्वाय । तृतीयासमासार्थे

वाक्येपिन । मासेनपूर्वाय ॥ द्वन्द्वेच । १ । १ । ३१ । द्वन्द्वेउक्तासंज्ञान । वर्णाश्रमेतराणां । समुदायस्याऽयंनिषेधो नत्व
 ऽवयवानां । पूर्णापरऽवराणां । नचैवन्तदन्तविधिनासुदप्रसङ्गः । सर्वनाम्नोविहितस्यामःसुडितिव्याख्यातत्वात् ॥ विभाषा
 जसि । १ । १ । ३२ । जसाधारंयत्कार्यंशीभावाख्यन्तवर्कत्वेद्वन्द्वेउक्तासंज्ञावास्यात् । वर्णाश्रमेतरे । वर्णाश्रमेतराः ।
 शीभावम्प्रत्येवविभाषेत्युक्तं । अतोनाकच् । किन्तुकप्रत्ययएव । वर्णाश्रमेतरकाः ॥ प्रथमचरमतयः । पार्श्वकतिपयनमाश्च
 । १ । १ । ३३ । एतेजसःकार्यम्प्रत्युक्तसंज्ञावास्युः । प्रथमे । प्रथमाः । इत्यादिशेषंगमवत् । तयप्प्रत्ययस्तत्तदन्ता
 याह्याः । द्वितये । द्वितयाः । नेमे । नेमाः । शेषंसर्ववत् । विभाषाप्रकरणेतीयस्यङित्सूपसंख्यानं ॥ * ॥ द्वितीयस्मै । द्वि
 तीयायेत्यादि । एवन्तृतीयः । अर्थवद्गुहणान्नेह । पटुजातोयाय ॥ जरायाजरसऽन्यतरस्यां । ७ । २ । १०१ । जराशब्दस्य
 जरस्वास्यादजादौविभक्तौ । पदाङ्गाधिकारेतस्यतदन्तस्यच । अनेकाल्वात्सर्वादेशेप्राप्तेनिर्दिश्यमानस्यादेशाभवन्ति । ए
 कदेशविकृतस्यानन्यत्वात्जरशब्दस्यजरस् । निर्जरसौ । निर्जरसः । इनादीन्वाधित्वापरत्वाज्जरस् । निर्जरसा । नि
 र्जरसे । निर्जरसः । पक्षेहलादौचरामवत् । वृत्तिरुक्तानुपूर्वविप्रतिषेधेनइनातोःकृतयोःसन्निपातपरिभाषायाश्चनित्यत्वमाश्रि
 त्यजरसिक्वतेनिर्जरसिननिर्जरसादितिरूपंनतुनिर्जरसानिर्जरसइतिकेचिदित्युक्तं । तथाभिसिनिर्जरसैरितिरूपान्तरमुक्तं
 । तदनुसारिभिश्चयच्छेकवचनेनिर्जरस्येत्येवरूपमितिस्वीकृतमेतच्चभाष्यविरुद्धं ॥ पदन्नेमासहृन्निशऽसन्धूयन्देधन्यक
 ञ्ककन्नुदन्नासच्छस्पृभृतिषु । ६ । १ । ६३ । पाददन्तनासिकामासहृदयनिशाञ्चसहज्युधदोषयकत्शकत्उदकञ्चास्य
 एषांपदःदयञ्चादेशःस्युःशसादौवा । यत्तुञ्चासनशब्दस्यञ्चासन्नादेशइतिकाशिकायामुक्तन्तत्प्रामादिकं । पादः । पादौ । पा
 दाः । पादं । पादौ । पदः । पादान् । पादेन । पदाइत्यादि ॥ सुडऽनपुंसकस्य । १ । १ । ४३ । सुडप्रत्याहारः । स्वादिपञ्च
 वचनानिसर्वनामस्थानसंज्ञानिस्युरङ्गीवस्य ॥ स्वादिष्वसर्वनामस्थाने । १ । ४ । १७ । कप्रत्ययावधियुस्वादिष्वसर्वना

॥ सि० कौ० ॥ मस्थानेषु परतः पूर्वम्पदसंज्ञं स्यात् ॥ यच्चिभं । १ । ४ । १८ । यकारदिष्वऽजादियुचकप्रत्ययावधियुखादिष्वसर्वनाम
 ॥ इ० पु० ॥ स्थानेषु परतः पूर्वम्पदसंज्ञं स्यात् ॥ आकडागदेकासंज्ञा । १ । ४ । १९ । इतउर्जङ्कडागः कर्मधारयइत्यतः प्रागेकस्यैकैवसंज्ञाज्ञे
 ॥ १२ ॥ या । याप्ताऽनवकाशाच्च । तेनशसादावचिभसंज्ञैवनपदत्वम् । अतो जश्च । दतः । दता । जश्चंदङ्गामित्यादि । मासः ।
 भासा । भ्यामिरुत्वेयत्वेचयलोपः । माभ्यां । माभिरित्यादि ॥ अल्लोपोऽनः । ६ । ४ । १३४ । अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थानयजा
 दिस्त्वादपरेयोऽन्तस्थाकारस्यलोपस्त्यात् ॥ रघाभ्यान्नोणः समानपदे । ८ । ४ । १ । एकपदस्थाभ्यां रेफकाराभ्याम्परस्य
 नस्यणः स्यात् । यूष्मः । यूष्मा । पूर्वस्मादपिविधौ स्थानिवद्भावइतिपक्षेतु अड्यवायइत्येवाऽवगच्छं । पूर्वत्रासिद्धेनस्थानि
 वदितिगुह्यनास्ति । तस्यदोषः संयोगादिलोपलक्षणत्वेऽपिनिषेधात् ॥ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ८ । २ । ७ । नेति
 प्रातिपदिकेतिचलुप्तप्रवृत्तीकेपदे । प्रातिपदिकसंज्ञकंयत्तदन्तदन्तस्यनकारस्यलोपस्त्यात् । नलोपस्याऽसिद्धत्वादीर्घमेत्वमै
 स्त्वञ्चन । यूषभ्यां । यूषभिः । यूषभ्यः । इत्यादि ॥ विभाषाडिश्योः । ६ । ४ । १३६ । अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थानपरेयो
 ऽन्तस्याऽकारस्यलोपोवास्यात्डिश्योः परयोः । यूष्मि । यूष्मिणि । पक्षेगमवत् । पद्वन्नितिस्त्वैप्रभृतिग्रहणम्यकारार्थं । तथा
 च । औडः श्यामपिदोषनादेशोभाष्येककुक्षोयणीत्युदाहृतः । तेनपदंघ्रिश्चरणोऽस्त्रियांस्वान्तं हन्मानसम्मनइतिसङ्गच्छते
 । आसन्यम्प्राणमूडुरितिच । आस्येभवः आसन्यः । दोषश्चस्यनपुंसकत्वमतएवभाष्यात् । तेनदक्षिणन्दोर्निशाचरइति
 सङ्गच्छते । भुजवाहूप्रवेष्टोदोरितिसाहचर्यात्पुंस्त्वमपि । दोषन्तस्यतथाविधस्यभजतइति । द्वयोरहोर्भवोद्वहः ॥ संख्याविम
 यपूर्वस्याहस्याऽहनऽन्यतरस्याडौ । ६ । ३ । ११० । संख्यादिपूर्वस्याहस्याऽहनादेशोवास्यात्डौ । द्यह्नि । द्यहनि । द्यह्ने । वि
 गतमह । व्यह्निः । व्यह्नि । व्यहनि । व्यह्ने । अहः सायः । सायाहः । सायाह्नि । सायाहनि । सायाह्ने । इत्यदन्ताः । विश्वपाः ॥
 दीर्घाज्जसिच । ६ । १ । १०५ । दीर्घाज्जसिच्चिचपरेप्रथमयोः पूर्वसवर्षदीर्घानस्यात् । वृद्धिः । विश्वपौ । सवर्षदीर्घः ।

विश्वपाः । यद्यपीह औडिनादिचीत्येव सिद्धञ्जसितुसत्यपि पूर्वसवर्णदीर्घक्षतिर्नास्ति । तथापि गौरी गौर्य इत्याद्यर्थे सूत्रमि
 हापिन्याय्यत्वाटुपन्यस्तं ॥ आतोधातोः । ६ । ४ । १४० । आकारन्तोयोधातुस्तदन्तस्य भस्याऽङ्गस्य लोपस्स्यात् । अलो
 न्यस्य । विश्वपः । विश्वपाभ्यामित्यादि । एवं शङ्खध्मादयः । धातोः किं । हाहान् । टा । सवर्णदीर्घः । हाहा । डे । वृ
 ङ्गिः । हाहै । डसिङसोर्दीर्घः । हाहाः २ । ओसिवृङ्गिः । हाहौ । डौ । आङ्गुणः । हाहे । शेषं विश्वपावत् । आनइति
 योगविभागादधातो रप्याऽऽकारलोपः कचिन् । क्लः । अन् । इत्यादन्ताः । हरिः । प्रथमयोः पूर्वसवर्णः । हरी ॥ जसिच ।
 ७ । ३ । १०६ । ह्रस्वान्तस्याऽङ्गस्य गुणस्स्याज्जसिपरे । हरयः ॥ ह्रस्वस्य गुणः । ७ । ३ । १०८ । ह्रस्वस्य गुणः स्या
 त्सम्बुद्धौ । एङ्ह्रस्वादितिसम्बुद्धिलोपः । हेहरे । हरिं । हरी । हरीन् ॥ शेषोऽसिखि । १ । ४ । ७ । अनदीसंज्ञौ
 ह्रस्वौ याविवर्णौ वर्णौ तदन्तं सखिवर्जं घिसंज्ञं स्यात् । शेषः किं । मयै । एकसंज्ञाधिकारान्तिद्धे शेषग्रहणं स्पष्टार्थं । ह्र
 स्वौ किं । वातप्रभ्ये । यूकिं । मात्रे ॥ आङोनाऽस्त्रियां । ७ । ३ । १२० । घेः परस्याऽऽङोनास्यादस्त्रियां । आङिति टासं
 ज्ञा प्राचां । हरिणा । अस्त्रियाङ्गिं । मया ॥ घेर्ङिति । ७ । ३ । १११ । घिसंज्ञस्यङितिसुपि गुणस्स्यात् । हरये । घेः किं
 । सख्ये । ङितिकिं । हरिभ्यां । सुपिकिं । पट्वी । घेर्ङितीति गुणे कृते ॥ डसिङसोश्च । ६ । १ । ११० । एङोङसिङसो
 रतिपरे पूर्वरूपमेकादेशस्स्यात् । हरेः । हरेः । हय्यीः । हरीणां ॥ अचघेः । ७ । ३ । ११६ । इटुङ्गामुत्तरस्यङेरै
 न्स्यात् घेरन्तादेशश्चाऽकारः । हरै । हय्यीः । हरिषु । एवं औपत्यग्निरविकव्यादयः ॥ अनङ्सौ । ७ । १ । ६३ । स
 ख्युरङ्गस्याऽनङाऽऽदेशस्स्यादसम्बुद्धौ सौपरे । डिच्चेत्यन्तादेशः ॥ अलो न्यात्पूर्वउपधा । १ । १ । ६५ । अन्यादलः पू
 र्वावर्णः उपधासंज्ञस्स्यात् ॥ सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुद्धौ । ६ । ४ । ८ । नान्तस्योपधायादीर्घस्स्यादसम्बुद्धौ सर्वनामस्था
 नेपरे ॥ अपृक्तसंकल्पप्रत्ययः । १ । २ । ४९ । एकाल्प्रत्ययो यः सोऽपृक्तसंज्ञस्स्यात् ॥ हल्ङ्गाबभ्यादीर्घान्मुतिस्य

॥सि०कौ०॥ पृक्तं हल् । ६ । १ । ६८ । हलन्तात्परन्दीर्घायौङ्गापैतदन्ताच्चपरं सुतिसीत्येतदपृक्तं हल्लुप्यते । हल्ङ्गावभ्यः किं ।
 ॥अ० पु०॥ यामणीः । दीर्घात्किं । निष्कौशम्भिः । अतिखट्वः । सुतिर्सीति किं । अभैत्सीत् । तिपासहचरितस्य ग्रहणात्सिचोयह
 ॥ ५३ ॥ णनास्ति । अपृक्तमिति किं । विभर्त्ति । हल्किं । विभेद । प्रथमहल्किम् । राजा । नलोपो न स्यात् । संयोगान्तलोपस्याऽ
 सिद्धत्वात् । सखा । हे सखे ॥ सख्युरसम्बुद्धौ । ७ । १ । ७२ । सख्युरङ्गात्परं सम्बुद्धिर्वर्जं सर्वनामस्थानं णिद्धत्वात्
 ॥ अचोऽङ्गिति । ७ । २ । ११५ । अतिशक्तिचपरेऽजन्ताऽङ्गस्य वृद्धिस्त्यात् । सखायौ । सखायः । सखायं । सखायौ ।
 घिसंज्ञाऽभावात्तत्कार्यं । सख्या । सख्ये । खत्वारत्पत्य । ६ । १ । ११२ । खतिशब्दाभ्यां खोतीशब्दाभ्यां कृतयणादेशाभ्याम्पर
 स्यङ्सिङ्सोरत उक्त्यात् । सखुः । सखुः ॥ औत् । ७ । ३ । ११८ । इदुङ्गात्परस्यङेरौक्त्यात् । उकारऽनुवृत्तिरुत्तरार्था । सख्यौ
 । शेषं हरिवत् । शोभनस्सखासु सखा । सुसखायौ । सुसखायः । अनङ्गिद्वद्भाबयोराङ्गत्वात्तदन्तेऽपि प्रवृत्तिः । समुदायस्य
 सखिरूपत्वाऽभावात्सखीतिनिषेधाऽप्रवृत्तेर्घिसंज्ञा । सुसखिना । सुसखये । ङ्सिङ्सोर्गुणे कृते कृतयणादेशत्वाऽभावात्ख
 न्यादिभ्युत्पन्न । सुसखेः । सुसखौ । इत्यादि । एवमतिशयितः सखा । अतिसखा । परमः सखायस्येति विग्रहे । परमसखा । प
 रमसखायावित्यादि । गौणत्वेऽप्यनङ्गिन्त्वे प्रवर्त्तते सखीमतिक्रान्तोऽतिसखिः । लिङ्गविशिष्टपरिभाषाया अतिव्यत्वाच्चाट्ट ।
 हरिवत् । इहाऽनङ्गिन्त्वेन भवतः । गोस्त्रियोरिति ह्रस्वत्वेन सखिशब्दस्य लाक्षणीकत्वात् । लक्षणं प्रतिपद्योक्तयोः प्रतिपद्योक्त
 स्यैव ग्रहणात् ॥ पतिः समासएव । १ । ४ । ८ । पतिशब्दः समासएव घिसंज्ञः । पत्या । पत्ये । पत्युः २पत्यौ । शेषं हरिवत् ।
 समासेतु । भूपतिना । भूपतये । कतिशब्देऽनित्यं बहुवचनान्तः ॥ बहुगणवतुडतिसंख्या । १ । १ । २३ । एते संख्यासंज्ञा
 स्युः ॥ डतिच । १ । १ । २५ । डत्यन्तासंख्याषट्संज्ञास्त्यात् ॥ प्रत्ययस्य लुक्श्लुपः । १ । १ । ६१ । लुक्श्लुपस्य तैश्चैः
 कृतं प्रत्ययादर्शनं क्रमात्तत्त्वसंज्ञं स्यात् ॥ षड्भ्योलुक् । ७ । १ । २२ । षड्भ्यः परयोर्ज्जिभ्रशोर्लुक् स्यात् ॥ प्रत्ययलोपेष्

अथलक्षणं । १।१। ६२। प्रथयलुप्तेपितदाश्रितंकार्यंस्यात् । इतिजसिचेतिगुणेप्राप्ते ॥ नलुमताऽङ्गस्य । १।१।
 ६३। लुक्श्लुलुप्तेलुमन्तः । लुमताश्चेनलुप्तेतन्निमित्तमङ्गकार्यंनस्यात् । कति२। कतिभिः । कतिभ्यः२। कती
 नां । कतिषु । अस्मद्वृष्मद्वसंज्ञास्त्रिषुसरूपाः । त्रिश्चेतिव्यंङ्गवचनान्तः । त्रयः । त्रीन् । त्रिभिः । त्रिभ्यः ॥ त्रेस्त्र
 यः । ७।१।५३। त्रिश्चस्यत्रयादेशस्यादामि । त्रयाणां । परमत्रयाणां । गौणत्वेतुनेतिकेचि । प्रियत्रीणां । वस्तुतस्तु
 प्रियत्रयाणां । त्रिषु । द्विश्चेद्विवचनान्तः ॥ तदादीनामः । ७।२।१०२। एषामकारेणादेशस्याद्विभक्तौ । द्विपर्य्य
 न्तानामेवेष्टिः । द्वौ२। द्वाभ्यां३। द्वयोः२। द्विपर्य्यन्तानामिति किं । भवान् । भवन्तौ । भवन्तः । संज्ञायामुपसर्जनत्वेच
 नान्वस् । सर्वाद्यन्तर्गणकार्यत्वात् । द्विर्नामकश्चित् । द्विः । द्वौ । द्वयः । द्वावति कान्तोऽतिद्विः । हरिवत् । प्राधान्येन
 परमद्वौ । इत्यादि । औडुलोमिः । औडुलोमी । उडुलोमाः । लोम्नेऽपत्येषुबहुष्वकारेवक्तव्यः ॥ * ॥ बाह्वादीजोऽपवा
 दः । औडुलोमिं । औडुलोमी । उडुलोमान् । इतीदन्ताः । वातप्रमीरितिउणादिसूत्रेणमाङ्ङिप्रत्ययःकिन् । वात
 म्प्रमिमीनेइतिवातप्रमीः । दीर्घाज्जसिच । वातप्रम्यौ । वातप्रम्यः । हेवातप्रमीः । अमिपूर्वः । वातप्रमीम् । वातप्र
 म्यौ । वातप्रमीन् । वातप्रम्या । वातप्रमीभ्यां ३। वातप्रम्ये । वातप्रम्यः २। वातप्रम्योः २। वातप्रम्यां । दीर्घत्वान्ननुह
 । डौतुसवर्षदीर्घः । वातप्रमी । वातप्रमीषु । एवंययीपयादयः । यान्यमेनेतिययीर्मार्गः । पातिलोकमितिपपीःसूर्यः
 । यापोःकिद्वेचेतिर्इप्रत्ययः । किवन्तवातप्रमीश्चस्यतुअमिशसिडौचविशेषः । वातप्रम्यं । वातप्रम्यः । वातप्रम्यि । एर
 नेकाचंइतिवक्ष्यमाणोयण्प्रधीवत् । बहुश्च्रेयस्योयस्यसबहुश्च्रेयसी । दीर्घङ्गान्ताङ्गलङ्गावितिमुलोपः ॥ यूच्याऽऽख्यौ
 नदी । १।४। ३। ईदूदनौनिधिसौलिङ्गौनदीसंज्ञौस्तः । प्रथमलिङ्गग्रहणञ्च ॥ * ॥ पूर्वस्थाख्यस्योपसर्जनत्वेपिन
 दीत्वम्बक्तव्यमित्थर्थः ॥ अन्वार्थनद्योर्ह्रस्वः । ७।३।१०७। अन्वार्थानान्नद्यन्तानाञ्चह्रस्वःसंमुद्धौ । हेबहुश्च्रेयसि । ष

॥सि०कौ॥ सिवऋश्रेयसीन् ॥ आण् नडाः । नद्यन्तात्परे वाङ्ङितामाडागमुस्यात् ॥ आटश्च । ६ । १ । ६० । आटोऽचिपरेवृद्धि
 ॥अ० पु०॥ रेकादेशस्यात् । वऋश्रेयस्यै । वऋश्रेयस्याः । नद्यन्तात्परत्वाद्नेह । वऋश्रेयसीनां ॥ डेरान्नद्याम्नीभ्यः । ७ । ३ । ११६
 ॥ १४ ॥ । नद्यन्तादावन्तान्नोश्वाचडेरमुस्यात् । इहपरत्वादाटानुद्वाध्यते । वऋश्रेयस्यां । श्रेयमीप्रत्ययान्तवातप्रमीवत् ।
 ऋज्यन्तत्वात्सुलोपः । अतिलक्ष्मीः । श्रेयम्बऋश्रेयसीवत् । कुमारीमिच्छन्कुमारीवाचन्वाब्राह्मणः । कुमारी । क्वजन्तादा
 चारक्विबन्ताद्वाकर्त्तरिक्लिप् । हल्ङ्वाविति सुलोपः ॥ अचिञ्नुधातुभुवांघोरियडुवडौ । ६ । ४ । ७७ । शुप्रत्ययान्तस्य इव
 र्णावर्णान्तधातोर्भूङ् इत्यस्य चाऽङ्गस्येयडुवडौस्तोऽजादौ प्रत्ययेपरे । डिच्चेत्यन्तादेशः । आन्तरतम्यादेरियङ्श्चोत्तवड् । इ
 तीयङिप्राप्ते ॥ एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य । ६ । ४ । ८२ । धात्ववयवसंयोगपूर्वानभवनियङ् वर्णस्तदन्तोद्योधातुस्तद
 न्तस्याऽनेकाचोऽङ्गस्ययणस्यादजादौ प्रत्ययेपरे । इतियण् । कुमार्यै । कुमार्यः । हेकुमारि । अमिशसिच । कुमार्यै ।
 कुमार्यः । कुमार्या । कुमार्यै । कुमार्याः । कुमारीणां । कुमार्या । कुमार्याः । प्रधीः । प्रध्यौ । प्रध्यः । प्रध्यं । प्रध्यः । उ
 न्नयतीत्युन्नीः । धातुनासंयोगस्यविशेषणादिहस्यादेवयण् । उन्न्यौ । उन्न्यः । हेउन्नीः । उन्न्यं । डेरम् । उन्न्यां । ए
 वंग्यामणीः । अनेकाचः किं । नीः । नियौ । नियः । अमिशसिचपरत्वादियङ् । नियं । नियः । डेरम् । नियं । असं
 योगपूर्वस्य किं । सुश्रियौ । यवक्रियौ । गतिकारकेतरपूर्वपदस्ययण्नेष्यते ॥ * ॥ शुद्धधियौ । परमधियौ । कथ
 नार्हिदुर्धियोवृश्चिकभियेत्यादि । उच्यते । दुस्स्थिताधीर्यैषामिति वियहेदुरित्यस्यधीश्चद्व्यतिगतिवमेवनास्ति । य
 न्क्रियायुक्ताः प्रादयस्तम्पत्येवगत्युपसर्गसंज्ञा । वृश्चिकश्चस्यवृद्धिकृतमपादानत्वाद्नेहविवक्षितं । वृश्चिकसम्बन्धिनीभीः
 वृश्चिकभीरित्युत्तरपदलोपोवा ॥ नभूसुधियोः । ६ । ४ । ८५ । एतयोर्द्व्यण्त्तस्यादचिसुपि । सुधियौ । सुधियङ्
 न्यादि । सखायमिच्छतिसखीयति । ततःक्लिप् । अल्लोपयलोपौ । अल्लोपस्यस्थानिवत्वाद्युणिप्राप्ते । कौलुप्तन्नस्थानिव

न् । एकदेशविकृतस्य ऽनन्यतया ऽनङ्गित्वे । सखा । सखायौ । सखायः । हेसखीः । अमिपूर्वरूपात्परत्वाद्यणिप्राप्ते
 । ततो ऽपि परत्वात्सख्युरसम्बुद्धाविति प्रवर्तते । सखायं । सखायौ । शसियण् । सख्यः । सहखेन वर्तत इति सखः । तमि
 च्छतीति । सखीः । सुखमिच्छतीति । सुखीः । सुतमिच्छतीति । सुतोः । सख्यौ । सुख्यौ । सुख्यौ । सख्यादिति दीर्घस्या ऽ
 पियहणादुकारः । सख्युः । सुख्युः । सुख्युः । लूनमिच्छतीति लूनीः । क्षाममिच्छतीति क्षामीः । प्रस्तीममिच्छतीति प्रस्तीमीः
 । एयाङ्सिङ्सोर्यण् । नत्वमन्वयोरसिद्धत्वात्सख्यादित्युक्तं । लून्युः । क्षाम्युः । प्रस्तीम्युः । शुष्कीयते । शुष्कीः । पक्कीः
 । इयङ् । शुष्कियौ । शुष्कियः । ङ्सिङ्सोः शुष्किय इत्यादि । इति ईदन्ताः । शम्भुर्हरिवत् । एवम्विष्णुवायुभान्वा
 दयः ॥ तृज्वक्त्रोष्ठः । ७ । १ । ७५ । कोष्ठस्य जन्तेन तुल्यं वर्तते । असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने परे कोष्ठश्च स्थाने कोष्ठ
 प्रयोक्तव्य इत्यर्थः ॥ ऋतोऽसिङ्सर्वनामस्थानयोः । ७ । ३ । ११० । ङैः सर्वनामस्थाने च परे ऋदन्ता ऽङ्गस्य गुणस्स्यात् । इ
 ति प्राप्ते ॥ ऋदन्तस्तु र्दंशो ऽनेह साञ्च । ७ । १ । ७४ । ऋदन्तानामुशनसादीनाञ्चा ऽनङ्स्यादसम्बुद्धौ सौ परे ॥ अ
 मृतृचस्त्वन्मृतेन मृतृत्वमृक्षतृहोतृपोतृप्रशस्त्वृणां । ६ । ४ । १११ । अवादीनामुपधायादीर्घस्यादसम्बुद्धौ सर्वनामस्था
 ने परे । नष्ठादियहणं श्रुत्पक्षे नियमार्थः । तेनपितृभ्रातृप्रभृतीनाम् । उद्गातृशब्दस्य भवत्येव । समर्थस्त्वत्रे उद्गातार इ
 ति भाष्यप्रयोगात् । कोष्ठा । कोष्ठारौ । कोष्ठारः । कोष्ठारं । कोष्ठारौ । कोष्ठून् ॥ विभायातृतीयादिष्वचि । ७ । १ ।
 ७७ । अजादियुतृतीयादियुकोष्ठैर्वतृज्वत् । कोष्ठः । कोष्ठे ॥ ऋत उत् । ६ । १ । १११ । ऋदन्तात् ङ्सिङ्सोर
 ति परे उकार एकादेशस्स्यात् । रपरत्वं ॥ रत्वस्य । ८ । २ । २४ । रेफात्संयोगान्तस्य सस्यैवलोपो नान्यस्य रेफस्य विसर्गः
 । कोष्ठः । अमिपरत्वात्तृज्वद्भावे प्राप्ते । नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुहपूर्वविप्रतिषेधेन ॥ * ॥ कोष्ठूनां । कोष्ठरि । कोष्ठेः
 । पक्षे हलादैर्चं शम्भुवत् । इत्युदन्ताः । ह्रह्रः । ह्रह्रौ । ह्रह्रः । ह्रह्रं । ह्रह्रौ । ह्रह्रनित्यादि । इति चमूशब्दे तु नदी

॥सि०कौ॥ कार्यन्विशेषः । शेषन्तुक्त्विबन्तवातप्रमीवत् । हेअतिचमु । अतिचमै । अतिचम्माः । अतिचमूनां । अतिचम्मां । खलपूः
 ॥अ० पु०॥ ॥ ओःसुपि । ६ । ४ । ८३ । धात्ववयवसंयोगपूर्वानभवतियउवर्णस्तदन्तेयोधातुस्तदन्तस्याऽनेकाचोऽङ्गस्ययणस्या
 ॥ १५ ॥ दजादौसुपि । गतिकारकेतरपूर्वपदस्ययणनेघ्यते । खलपौ । खलघइत्यादि । एवंसुल्वादयः । अनेकाचःकिं । लूः ।
 लुवौ । लुवः । धात्ववयवेतिकिम् । उल्लूः । उल्लौ । उल्ल्वः । असंयोगपूर्वस्यकिम् । कटपुवौ । कटपुवः । गतीत्यादि
 किम् । परमलुवौ । सुपिकिम् । लुलुवतुः । स्वभूः ॥ नभूसुधियोः । स्वभुवौ । स्वभुवः ॥ वर्धाभश्च । ६ । ४ । ८३
 । अस्योवर्णस्ययणस्यादचिसुपि । वर्धाभौ । वर्धाभः । दृभतीतिदृभूः । अन्दूदृभूजम्बूकफेलूकर्कभूदिधिप्रितु
 णादिसूत्रेणव्युत्पादितः । दृंभौ । दृंभः । दृंभू । दृंभौ । दृंभून् । शेषंहूवत् । दृन्नितिनान्तेहिंसार्थेऽव्ययेभुवः
 प । दृंभूः । दृन्करपुनःपूर्वस्यभुवोयण्वक्तव्यः ॥ * ॥ दृन्भं । दृन्भइत्यादि । खलपूवत् । करभं । करभः । दीर्घ
 पाठेतुकरएवकारः । स्वार्थिकःप्रज्ञाद्यण् । कारभौ । कारभः । पुनर्भूयैगिकःपुंसि । पुनर्भावित्यादि । दृग्भूकारभूण
 द्यौस्वयंभूवत् । इत्यूदन्ताः । धाता । हेधातः । धातारौ । धातारः । ऋवर्णाङ्गस्यणत्वंवाच्यं ॥ * ॥ धातृणां । इत्यादि । एवं
 नप्रादयः । उद्गातारौ । पिता । व्युत्पत्तिपक्षेपिनप्रादियहणस्यनियमार्थत्वाद्दीर्घः । पितरौ । पितरः । पितरम् । पित
 रौ । शेषन्धातृवत् । एवञ्जामातृभ्रात्रादयः । ना । नरौ । नरः । हेनः ॥ नृच । ६ । ४ । ६ । नृइत्येतस्यनामिवादीर्घ
 स्स्यात् । नृणां । नृणां । इतिचट्टदन्ताः । कृहृअनयोरनुकरणेप्रकृतिवदनुकरणमितिबैकल्पिकाऽतिदेशादित्वेपरत्वं ।
 कीः । किरौ । किरः । तीः । तिरौ । तिरः । इत्यादिगोर्वत् । इत्वाभावपक्षेतुचट्टदुशनइतिचट्टोडीतिचर्तपरकरणादनङ्ग
 शौन । कृः । क्रौ । क्रः । कृं । क्रौ । कृन् । का । के । इत्यादि । इतिचट्टदन्ताः । गम्भृशक्त्रअनयोरनुकरणेऽनङ् । गमा
 । शका । गुणविषयेतुलपरत्वं । गमलौ । गमलः । गमलम् । गमलौ । गमून् । गम्हा । गम्हे । डसिडसोस्तु । चट्ट

'उदित्युत्तेलपरत्वेसंयोगान्तस्यलोपः । गमुल् । शकुल् । इत्यादि । इतिच्छदन्ताः । सेः । सयौ । सयः । स्मृतेः । स्मृ
 तयौ । स्मृतयः । इत्येदन्ताः ॥ गोतोणिन् । ७ । १ । १०० । गोशब्दात्परं सर्वनामस्थानं शिद्वत्स्थात् । गैः । गावौ । गा
 वः ॥ औतोऽमृशसोः । ६ । १ । १०३ । औतोऽमृशसोऽरचिपरे आकारस्यकादेशस्यात् । शसासाह
 चर्थात्सुबेवमृगृह्यतेनेह । अचिनवं । असुनवम् । गाम् । गावौ । गाः । गवा । गवे । गोः । इत्यादि । औतोणिदिनिवा
 चं ॥ * ॥ विहितविशेषणञ्च । तेन । सुद्वौ । सुद्वौ । औकारान्ताद्विहितं सर्वनामस्थानमिति व्याख्यानान्नेह । हेभा
 नो । भानवः । उःशम्भुः स्मृतेयेनसः । स्मृतैः । स्मृतावौ । स्मृतावः । स्मृताम् । स्मृतावौ । स्मृताः । इत्यादि । इत्येद
 न्ताः ॥ रयोहलि । ७ । २ । ८५ । रैशब्दस्याऽऽकारान्तादेशः स्याद्धलिविभक्तौ । अचिच्चायादेशः । राः । रायौ । रायः ।
 रायं । रायौ । रायः । राया । राभ्यामित्यादि । इत्येदन्ताः । ग्लौः । ग्लावौ । ग्लावः । ग्लावम् । ग्लावौ । ग्लावः । इत्यादि
 । औतोऽमृशसोरितीह न प्रवर्तते । ऐऔच्सूत्रेण औदौतोः सावर्ण्याभावज्ञापनात् ॥ * ॥ इत्यजन्ताः पुंस्त्रिङ्गाः ॥ * ॥ रमा ॥
 औडचापः । ७ । १ । १८ । आवन्तादङ्गात्परस्यौडशोऽस्यात् । औडित्यौकारविभक्तेः संज्ञा प्राचाम् । रमे । रमाः ॥ सम्बुद्धौ ।
 च । ७ । ३ । १०६ । आपस्कारस्यात्सम्बुद्धौ । एङ् ह्रस्वादितिसम्बुद्धिलोपः । हेरमे । २ । हेरमाः । रमां । रमे । रमः
 । स्त्रीत्वान्नत्वाभावः ॥ औडिचापः । ७ । ३ । १०५ । औडि औसिचपरे आवन्तस्याऽङ्गस्य एकारस्यात् । रमया । रमाभ्यां
 । रमाभिः ॥ याडापः । ७ । ३ । ११३ । आपः परस्यङिद्वचनस्य याडागमस्यात् । वृद्धिरेचि । रमायै । स्वरदीर्घः
 । रमायाः । रमयोः । रमाणां । रमायां । रमयोः । रमासु । एवन्दुर्गादयः ॥ सर्वनाम्नस्याङ्गुसञ्च । ७ । ३ । ११४ । आ
 वन्तात्सर्वनाम्नः परस्यङितः स्यादस्यादापञ्च ह्रस्वः । याटोऽपवादः । सर्वस्यै । सर्वस्याः २ । एकादेशस्यपूर्वाऽन्तत्वेन ग्रहणा
 दामिसर्वनाम्नङितिसुह । सर्वासां । सर्वस्यां । सर्वयोः । सर्वासु । एवन्निश्चादयश्चावन्ताः ॥ विभाधेदिवहनासेवकुट्टी

॥सि०को०॥ हौ । १ । १ । २८ । अत्र सर्वनामनावास्यात् । उत्तरपूर्वस्यै उत्तरपूर्वयै । दिङ्नामान्यन्तराले इति प्रक्षिप्येदेकस्य दिक्कमा
 ॥अ०स्त्री०॥ सस्यग्रहणात्नेह । योत्तरसापूर्वायस्याऽनुग्रायास्तस्यै उत्तरपूर्वयै । वहुव्रीहियहणं स्पष्टार्थं । अन्तरस्यै । शालायै ।
 ॥ १६ ॥ वाह्यायै इत्यर्थः । अपूरीत्युक्तेर्नेह । अन्तरयै । नगर्यै ॥ विभायाद्वितीयातृतीयाभ्यां । ७ । ३ । ११५ । अभ्यांङितस्या
 ङापञ्चह्रस्वः । इदं सूत्रन्यतुं शक्यम् । तीयस्यङित्मूपसंख्यानात् । द्वितीयस्यै । द्वितीयायै । द्वितीयस्याः २ । द्विती
 यायाः २ । द्वितीयस्यां । द्वितीयायां । शेषं रमावत् । एबन्तृतीया ॥ अन्वार्थनद्योर्ह्रस्वः । हेअम्ब । हेअक । हेअल्ल ।
 असंयुक्तायेडलकास्तद्वतान्नह्रस्वः । हेअम्बाले । हेअम्बाडे । हेअम्बिके । जग । जरसौ । शीमावात्परत्वाज्जरस् । अमि
 नुटः परत्वाज्जरस् । जरसामित्यादि । पक्षेहलादौ चरमावत् । इह पूर्वविप्रतिषेधेन शीमावंकत्वासन्निपातपरिभाषाया अति
 ष्यताञ्चाश्रित्य जरसीङितिकेचिदाङ्गुलनिर्मूलम् । यद्युषि जरसादेशस्य स्थानिवद्भावेनावन्ततामाश्रित्य औङापः । आङि
 चापः । याडापः । ह्रस्वनद्यापः । डेरमङ्गितिपञ्चाऽपि विधयः प्राप्ताः एवं न स्निष्पृस्तु तथाऽप्यनल्लिधावित्युक्तेर्न भवन्ति । आ
 आकितिप्रक्षिप्यऽकाररूपस्यैवाऽऽपः सर्वत्र ग्रहणात् । एवं हलङ्गादिस्तूत्रेऽपि आङ्गीर्ङ्ङितिप्रक्षेपादतिखट्वः निष्कौ
 शाम्बिरित्यादिसिद्धेर्दीर्घग्रहणमप्युक्त्येयं । नचैवमप्यतिखट्वादेत्यत्र साश्रयमाकारत्वं स्थानिवद्भावेनाप्यञ्चाश्रित्यया इत्या
 दितिवाच्यं । आवन्तं यदङ्गन्ततः परस्ययाङ्विधानात् । उपसर्जनस्त्रीप्रत्ययेतदादिनियमात् । पदन्नितिनास्तिकायानस्
 । नसः । नसा । नोभ्यामित्यादि । पक्षे सुटिचरमावत् । निशायाः निष् । निशः । निशा ॥ वृश्चभ्रस्जह्जमृजयजराज
 भ्राजह्रशांघः । ८ । २ । ३६ । वृश्चादीनां सप्तानां ऋशानयोश्चकारेऽन्तादेशस्याङ्गलिपदान्तेच । यस्य जश्चेनडका
 रः । निङ्गां । निङ्भिः । सुपिडः सीतिपक्षे धुट् चर्त्त । चर्त्तस्याऽसिद्धत्वाच्चयोद्वितीयाङ्गितिटतयोष्ठथौन । नपदान्ताङ्गेरि
 तिनष्टुत्वं । निङ्त्सु । निङ्त्सु ॥ षटोः कस्मि । ८ । २ । ४९ । यस्य ऋस्यचकस्त्यान्कारेपरे । इतितुनभवति । ज

श्वं प्रत्यसिद्धत्वात् । केचित्तु ब्रश्चादिस्त्रिंशदादेर्धातो रिति स्त्रिंशदाङ्गातो रित्यनुवर्तयन्ति । तन्मते जश्त्वेन जकारे । निज्भ्यां । नि
 जिभः । जश्त्वं श्रुत्वं चर्त्वं । निच्प्रु । चोः कुरितिकुत्वं न भवति । जश्त्वस्याऽसिद्धत्वात् । मांसपृतनासानूनां मांसपृत्तवोवाच्याः
 ॥ * ॥ शसादौ वा । पृतः । पृता । पृङ्गा । पक्षेऽमुटि चरमावत् । गोषाविश्वपावत् । मतिः प्रायेण हरिवत् । स्त्रीत्वान्नत्वाऽभावः
 । मनीः । नात्वन्न । मद्या ॥ डिति ह्रस्वश्च । १ । ४ । ६ । इयडुवड्स्थानौ स्त्रीश्च भिन्नैर्नित्यस्त्रीलिङ्गावीटूतौ ह्रस्वौ च इव
 र्णौ वर्णौ स्त्रियां वानदीसंज्ञौ स्तोडिति परे । आग्नवृद्धाः । मयै । मतये । मद्याः । मतेः । नदीत्वपक्षे ब्रौडिति डेरौत्वे प्राप्ते ॥
 इदुङ्गा । ७ । ३ । ११७ । नदीसंज्ञकाभ्यामिदुङ्गां परस्यङ्गेऽगमस्यात् । पक्षे । अचघेः । मद्यां । मतौ । एवं श्रुतिस्मृ
 तिवुद्धादेयः ॥ त्रिचतुरेः स्त्रियान्तिस्त्रचतस्त्र । ७ । २ । ११७ । स्त्रीलिङ्गयोरेतयोरेतावादेशौ स्तो विभक्तौ परतः ॥ अचि
 रचतः । ७ । २ । १०० । तिस्त्रचतस्त्र एतयोर्बर्हकारस्य रेफादेशस्यादचि । गुणदीर्घात्वानामपवादः । तिस्त्रः २ । ति
 स्त्रभिः । तिस्त्रभ्यः ३ । आमिनुमचिरेति नुइ ॥ नतिस्त्रचतस्त्र । ६ । ४ । ४ । एतयोर्नामिदीर्घानस्यात् । तिस्त्रं ।
 तिस्त्रेषु । स्त्रियामिति त्रिचतुरेर्विशेषणान्नेह । प्रियास्त्रयस्त्रोणिवायस्याम्साप्रियत्रिः । इत्यादि मतिवत् । आमिप्रिय
 त्रयाणामिति विशेषः । प्रियास्त्रिस्त्रोयस्येति विग्रहे तु । प्रियतिस्त्रा । प्रियतिस्त्रौ । प्रियतिस्त्रः । प्रियतिस्त्रमित्यादि । प्रि
 यास्त्रिस्त्रोयस्य तत्कुलं । प्रियत्रि । स्त्रमोर्लुक्कालुप्त्वेन प्रत्ययलक्षणाऽभावान्नतिस्त्रादेशः । ननु मतेति निघेधस्याऽनित्यत्वात्
 क्षेप्रियतिस्त्र । रदेशात्पूर्वविप्रतिषेधेन नुम् । प्रियतिस्त्रणी । प्रियतिस्त्रुणि । तृतीयादिषु वक्ष्यमाणपुम्बङ्गावविकल्पात्
 र्य्ययेण नुम्भावौ । प्रियतिस्त्रा । प्रियतिस्त्रुणा इत्यादि । द्वेरत्वे स्यात् । द्वे २ । द्वाभ्यां ३ । द्वयोः २ । गौरौ । गौर्य्यौ
 । गौर्य्यः । नदीकार्य्यः । हेगौरि । गौर्य्यै । इत्यादि । स्वम्बाणीनद्यादयः । प्रातिपदिकग्रहणे निङ्गविशिष्टस्याऽपि ग्रह
 णादनङ्गिणद्वङ्गावेचप्राप्ते विभक्तौ लिङ्गविशिष्टाऽग्रहणं । सखी । सख्यौ । सख्यइत्यादि गौरीवत् । अङ्गान्तत्वात् सुलोपः ।

॥सि०कौ॥ लक्ष्मीः । शेषङ्गैरीवत् । एवन्तरीतं द्यादयः ॥ स्त्री । हेस्त्रि ॥ स्त्रियः । ६ । ४ । ७९ । स्त्रीशदस्येयङ्स्यादजादौ प्र
 ॥अ०स्त्री०॥ त्वयेपरे । स्त्रियौ । स्त्रियः ॥ वाम्शसोः । ६ । ४ । ८० । अमिशसिचस्त्रिया इयङ्वास्यात् । स्त्री । स्त्रियं । स्त्रियौ । स्त्रि
 ॥ १७ ॥ यः । स्त्रीः । स्त्रिया । स्त्रियै । स्त्रियाः २ । स्त्रियोः । परत्वाद्नुट् । स्त्रीणां । स्त्रियां । स्त्रियोः । स्त्रीयु । स्त्रियमतिक्रान्तः ।
 अतिस्त्रिः । अतिस्त्रियौ । गुणनाभावौत्वनुङ्घिः परत्वात्पुंमिवाध्यते । क्लीवेनुमाचस्त्रीशदस्येयङित्यवधार्यता ॥ १ ॥ जसि
 च । अतिस्त्रियः । हे अतिस्त्रि । अतिस्त्रियौ । अतिस्त्रियः । वाम्शसोः । अतिस्त्रि । अतिस्त्रियं । अतिस्त्रियौ । अतिस्त्रियः । अ
 तिस्त्रीन् । अतिस्त्रिणा । घेर्ङिति । अतिस्त्रिये । अतिस्त्रिः २ । अतिस्त्रियोः २ । अतिस्त्रीणां । अचघेः । अतिस्त्री । ओम्नैका
 रेचनित्यं स्यादमशसोस्तुविभाषया । इयादेशोऽचिनाऽन्यत्रस्त्रियाः पुंस्युपसर्जने । क्लीवेनुनुम् । अतिस्त्रि । अतिस्त्रिणी
 । अतिस्त्रीणि । अतिस्त्रिणा । अतिस्त्रिणे । डेप्रभृतावजादौवक्ष्यमाणपुम्बद्वावात्पक्षेप्राग्वद्रूपं । अतिस्त्रिये । अतिस्त्रिणे
 । अतिस्त्रिः ॥ २ ॥ अतिस्त्रिणेः । अतिस्त्रियोरित्यादि । स्त्रियानुप्रायेणपुम्बत् । शसि । अतिस्त्रीः । अतिस्त्रिया । डिनि
 ह्रस्वश्चेतिह्रस्वान्तत्वप्रयुक्तोविकल्पः । अस्त्रोतितु इयङुवङ्स्थानावित्यस्यैवपर्युदासः । तत्समन्वस्यैवचानुवृत्तेः । दीर्घ
 स्यायंनिघेधोनतुह्रस्वस्य । अतिस्त्रियै । अतिस्त्रिये । अतिस्त्रियाः २ । अतिस्त्रीणां । अतिस्त्रियां । अतिस्त्री । श्रीः । श्रियौ
 । श्रियः ॥ नेयङुवङ्स्थानावऽस्त्री । १ । ४ । ४ । इयङुवङोऽत्यतिर्ययोस्तावीदूतौनदीसंज्ञौनस्तोननुस्त्री । हे श्रीः । श्रि
 यौ । श्रियै । श्रिये । श्रियाः । श्रियः ॥ वामि । १ । ४ । ५ । इयङुवङ्स्थानौस्त्र्याख्यौयूआमिवानदीसंज्ञौस्तोननुस्त्री ।
 श्रीणां । श्रियां । श्रियि । श्रियां । प्रधीशदस्यनुवृत्तिकारदीनंमतेलक्ष्मीवद्रूपं । पदान्तरंविनापिस्त्रियांवर्तमानत्वंनित्यस्त्री
 त्वमितिस्त्रीकारात् । लिङ्गान्तर्गनभिधायकत्वन्तदितिकैयटमतेपुम्बद्रूपं । प्रकृष्टाधीरिति वियहेतुलक्ष्मीवत् । अमिशसि
 च । प्रध्यम्प्रध्यः इतिविशेषः । सुष्टुधीर्यग्याः सुष्टुध्यायतिवेतिवियहेतुलक्ष्मीवत् । मतान्तरेपुम्बत् । सुष्टुधी

रिनिविग्रहेतुश्रीवदेव । ग्रामणीःपुम्बत् । ग्रामनयनस्योत्सर्गतःपुम्बर्मातयापदान्तरम्बिनापिस्त्रियामप्रवृत्तेः । एवङ्गुल
 स्वादेरपिपुम्बर्मात्वमौत्सर्गिकम्बोध्यं । धेनुर्मातवत् ॥ स्त्रियाञ्च । ७ । १ । १६ । स्त्रीवाचीकोष्ठुशदस्तुजन्तवद्रूपं
 लभते ॥ ऋन्नेभ्योङीप् । ४ । १ । ५ । ऋदन्नेभ्योनान्तेभ्यश्चस्त्रियाङीप्स्यात् । कोष्ठी । कोष्ठ्यौ । कोष्ठ्यः । बधूर्गौरोव
 त् । भूःश्रीवत् । हेतुभूः । कथन्तर्हिहापितःक्वासिहेतुभुङ्तिभट्टिः । प्रमादएवायमितिबहवः । खलपूःपुम्बत् । पुन
 र्भूः । दृन्करेतियण । उवडोवाधनान्नेयडुवडित्तिनिषेधेन । हेपुनर्भू । पुनर्भू । पुनर्भौ । पुनर्भः ॥ एकाजुत्तरपदे
 णः । ८ । ४ । १२ । एकाऽजुत्तरपदयस्यतस्मिन्समासेपूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्यप्रातिपदिकान्तनुम्बिभक्तिस्थस्यनस्य
 नित्यंणत्वंस्यात् । आरम्भसामर्थ्यान्नित्यत्वेसिद्धेपुनर्भूयहणंस्पष्टार्थं । यणम्बाधित्वापरत्वाद्नुङ् । पुनर्भूणां । वर्धाभूः । भे
 कजनौनित्यस्त्रीत्वाऽभावात् । हेवर्धाभूः । कैयटमते । मतान्तरेतुहेवर्धाभु । पुनर्नवायान्तुहेवर्धाभु । भेक्याम्पुनर्नवायां
 स्त्रीवर्धाभूर्दृरेपुमानि । जाटवः । वर्धाभवश्च । वर्धाभवौ । वर्धाभवः । स्वयम्भूःपुम्बत् ॥ नयदस्वस्त्रादिभ्यः । ४ । १ । १०
 । यत्संज्ञकेभ्यःस्वस्त्रादिभ्यश्चङीट्पौनस्तः । स्वसातिस्त्रश्चतस्त्रश्चननन्दाटुहितातथा । यातामातेतिसप्तैतेस्वस्त्रादय
 ऋटाहुताः ॥ १ ॥ अपृन्नितिटीर्थः । स्वसा । स्वसागै । स्वसारः । मातापितृवत् । शस्तिमातृः । द्यौर्गौवत् । राःपुम्बत् ।
 नैर्गौवत् ॥ * ॥ इत्यजन्ताःस्त्रीलिङ्गाः ॥ * ॥ अतोऽम् । ७ । १ । २४ । अतोऽङ्गात्स्त्रीवात्वमोरम्यात् । अमिपूर्वः । ज्ञानं ।
 सङ्गहस्त्रादितिहल्मात्रलोपः । हेज्ञान ॥ नपुंसकाच्च । ७ । १ । १६ । क्रीवात्परस्यौङ्गीस्यात् । भसंज्ञायां ॥ यस्येतिच
 । ६ । ४ । १४८ । भस्येवर्णाऽवर्णयोर्लोपस्याटीकारेत्तद्धितेचपरे । इत्यकारलोपेप्राप्ते । औङ्ग्याम्यतियेधोवक्तव्यः ॥
 * ॥ ज्ञाने ॥ जश्शसेश्शिः । ७ । १ । २० । क्रीवादनयोश्शिस्स्यात् ॥ शिसर्वनामस्थानं । १ । १ । ४२ । शिङ्ग्येनदुक्तसं
 जंस्यात् ॥ नपुंसकम्यंरुलचः । ७ । १ । ७२ । रुलन्तस्याऽजन्तस्यचक्रीवस्यनुमागमस्यात्सर्वनामस्थानेपरे । उपधा

॥सि०कै०॥ दीर्घः । ज्ञानानि । पुनस्तद्वत् । श्रेयंगमवत् । एवम्वनवनफलादयः ॥ अट् डुतर्गऽऽदिभ्यः पञ्चभ्यः । ७ । १ । २५ । ए
 ॥अ० न०॥ भ्याः क्रीवेभ्यः स्वमोरट् डादेशस्स्यात् ॥ देः । ६ । ४ । १४३ । डिति परेभ्यः टेलोपस्स्यात् । वावसाने । कतरत् । कतरट् ।
 ॥ १८ ॥ कतरे । कतराणि । भस्येति किं । पञ्चमः । टेर्लुप्तत्वात्पथमयोरिति पूर्वसवर्णदीर्घश्च ह्रस्वादितिसम्बुद्धिलोपश्च न भवति ।
 हे कतरत् । पुनस्तद्वत् । श्रेयम्पुम्वत् । कतमत् । इतरत् । अन्यत् । अन्यतरत् । अन्यतमश्च स्यात् । अन्यतममित्येव ।
 एकतरत्प्रतिषेधोक्तव्यः ॥ * ॥ एकतरं । सोरमादेशे कते सन्निपातपरिभाषयानजगस् । अजरं । अजरसी । अजरे
 । परत्वाज्जरसि कते कृत्तन्त्यानुम् ॥ सान्तमहतस्संयोगस्य । ६ । ४ । १० । सान्तसंयोगस्य महत्तच्चयोनकारस्तस्योपधा
 या दीर्घस्स्यादमज्जुद्धौ सर्वनामस्थाने परे । अजरंसि । अजराणि । अमिनुकोऽपवादमम्बुध्याधित्वापरत्वाज्जरस् । त
 तस्सन्निपातपरिभाषयाननुक् । अजरसं । अजरं । अजरसी । अजरे । अजरंसि । अजराणि । श्रेयम्पुम्वत् । पद्वन्नि
 ति हृदयोदकास्यानां हृद् उदन् आसन् । हृन्दि । हृदा । हृद्गामित्यादि । उदानि । उद्गा । उदभ्यामित्यादि । आसा
 नि । आसं । आसभ्यामित्यादि । मांसि । मांसा । मांभ्यामित्यादि । वस्तुतस्तु प्रभृतियहणम्प्रकारार्थमित्युक्तं । अतस्त्वभा
 यो मांसचन्या उघाया इत्युदाहृतं । अयस्मयादिद्यनेन भव्यात्संयोगान्तलोपोन । पद्वन्निव्यत्र हि हृन्दीत्यनुवर्तितं वृत्तै । त
 थाप्यपोभिरित्यत्र मासश्च हृन्दीति धात्विके हृन्दीत्यहणसामर्थ्याल्लोकेपि कचिदिति कैयटे । कतरीत्या प्रयोगमनुसृत्य पटादयः प्र
 योक्तव्या इति बौध्यम् ॥ ह्रस्वेन पुंसके प्रातिपदिकस्य । १ । २ । ४७ । क्रीवे प्रातिपदिकस्याऽजन्तस्य ह्रस्वस्स्यात् । श्री
 पंज्ञानवत् । श्रीपाय । अत्र सन्निपातपरिभाषया आतोधातोः रित्याकारलोपोन ॥ स्वमोर्नपुंसकात् । ७ । १ । २३ । क्रीवा
 दङ्गात्परयोः स्वमोर्लुक् स्यात् । वारि ॥ इकोऽचिविभक्तौ । ७ । १ । ७३ । इगन्तस्य क्रीवस्य नुमागमस्स्यादचिविभक्तौ ।
 वारिणी । वारीणि । ननु मतेति निषेधस्यातिव्यत्वात्पक्षे सम्बुद्धिनिमित्तो गुणः । हेवारि । हेवारे । आङोना । वारिणा । घे

किंतीतिगुणेप्राप्ते । वृद्धौ च तृज्जङ्गावगुणेभ्यो नुम्पूर्वविप्रतिषेधेन ॥ * ॥ वारिणे । वारिणः । वारिणोः । नुमचिरेति नु
 क्तामीति दीर्घः । वारीणां । वारिणि । वारिणोः । हलादौ हरिवत् ॥ तृतीयादिषु भाषितपुंस्कम्पुनङ्गात्त्वस्य ॥ ७ । १
 । ७४ । प्रवृत्तिनिमित्तैष्येभाषितपुंस्कमिगन्तंङ्गो वंपुम्बद्वास्याङ्गादावचि । अनादये । अमादिने । इत्यादि । शेषम्भारिवत्
 । पीलुर्वृक्षस्तत्फलम्पीलुतस्मैपीलुने । अत्रनपुम्बत् । प्रवृत्तिनिमित्तभेदान् ॥ अस्थिदधिसक्थ्यऽश्नामऽनङ्गुदात्तः । ७
 । १ । ७५ । एषामनङ्स्याङ्गादावचिसचेदात्तः ॥ अस्त्रेणोक्तः । दध्ना । दध्ने । दध्नः । दध्नोः २ । दध्नां । दध्नि । दध
 नि । शेषम्भारिवत् । एवमस्थिसक्थ्यश्चि । तदन्तस्याप्यनङ् । अतिदध्ना । सुधि । सुधिनो । सुधीनि । हेसुधे । हे
 सुधि । सुधिया । सुधिना । सुधियां । सुधीनां । प्रध्या । प्रधिना । मधु । मधुनी । मधूनि । हेमधो । हेमधु । एव
 मम्बादयः । सानुशब्दस्यसुर्वा । सुनि । सानूनि । प्रियकोष्ट । प्रियकोष्टनी । तृज्जङ्गावात्पूर्वविप्रतिषेधेन नुम् । प्रियको
 ष्टूनि । टादौपुम्बत्प्रो प्रियकोष्टा । प्रियकोष्टमा । प्रियकोष्टे । प्रियकोष्टवे । अन्यत्रतृज्जङ्गावात्पूर्वविप्रतिषेधेन नुमेव
 । प्रियकोष्टना । प्रियकोष्टने । नुमचिरेति नुङ् । प्रियकोष्टूनां । सुलु । सुलुनी । सुलूनि । पुनस्तद्वत् । सुलुना । सु
 ल्वा । धातु । धातृणी । धातृणि । हेधातः । हेधातु । धात्रा । धातृणा । एषंज्ञातृकर्त्रादयः ॥ एचङ्गघ्रस्वादेशे । १ ।
 १ । ४८ । आदिश्यमानेषु ह्रस्वेषु मध्ये एचङ्गेव स्थातु । प्रद्यु । प्रद्युनी । प्रद्यूनि । प्रद्युनेत्यादि । इहनपुम्बत् । यदि
 गन्तम्प्रद्युङ्गितितस्यभाषितपुंस्कत्वाऽभावात् । एवमग्रेपि । प्ररि । प्ररिणी । प्ररीणि । प्ररिणा । एकदेशविकृतस्याऽनन्य
 त्वाद्वायोहलीत्यात्वं । प्ररभ्यां । प्ररभिः । नुमचिरेति नुङ्गात्वेप्ररक्षामितिमाधवः । वस्तुतस्तु सन्निपातपरिभाषयानुक्त्यात्वं
 न । नामीति दीर्घस्त्वारम्भसामर्थ्यात्परिभाषावाध्यतइत्युक्तं । प्ररीणां । सुनु । सुनुनी । सुनूनि । सुनुना । सुनुने ।
 इत्यादि ॥ * ॥ इत्यजन्तानपुंसकलिङ्गाः ॥ * ॥ होङ् । रु । २ । ३१ । हस्यङ्स्याज्जलिपदान्तेच । हल्ङ्गावि

॥ सि० कौ० ॥ तिसुलोपः । पदान्ताद्वाङ्मस्यः । जश्चर्त्वे । लिह । लिङ् । लिहौ । लिहः । लिहं । लिहौ । लिहः । लिहा । लि
 ॥ ह० पु० ॥ झां । लिङ् । लिङ् । लिङ् । दादेर्द्धातोर्धः । ८ । २ । ३२ । उपदेशेदादेर्द्धातोर्धस्य घस्यञ्जलिपदान्ते च । उपदे
 ॥ १७ ॥ शेकिं । अधोगित्यत्रयथास्यात् । दामलिहमात्मानमिच्छति दामलिह्यति । ततः किपिदामलिह । अत्रमाभूत् ॥ एकाचो ब
 शोभयन्त्यन्तस्यस्योः । ८ । २ । ३७ । धातोरवयवोयएकाचरूप्यन्तस्तदवयवस्यवशः स्थानेभ्यस्यात्सकारेध्वश्चपदा
 ज्ञेच । एकाचोधातोरितिसामानाधिकरण्येनाऽन्वयेतुङ् हनस्यात् । गर्हभमाऽऽचष्टे गर्हभयति । ततः किपिणिलोपो गर्ह
 प । गलीति निवृत्तम् । सधोग्रहणसामर्थ्यात्तेनेहन । दुग्धं । दोग्धा । व्यपदेशिवद्भावेनधात्ववयवत्वाद्वाष्भावः जश्चर्त्वे
 । धुक् । धुग् । दुहौ । दुहः । धत्वचर्त्वे । धुक्षु ॥ वाङ्मुहमुह्मुहस्त्रिहं । ८ । २ । ३३ । एयां हस्यवाघस्यञ्जलिपदान्ते च
 । पक्षेः । धुक् । धुग् । धुङ् । धुङ् । दुहौ । दुहः । धुग्भ्यां । धुङ्गां । धुक्षु । धुङ् । धुङ् । एवंमुह्मुहस्त्रिहं ॥ इ
 म्यणः सम्प्रसारणं । १ । १ । ४५ । यणः स्थानेप्रयुज्यमानोयङ्क्स्सम्प्रसारणसंज्ञस्यात् ॥ बाह ऊह । ६ । ४ । १३२ । भ
 स्यवाङ्स्सम्प्रसारणमूठस्यात् ॥ सम्प्रसारणाच्च । ६ । १ । १०८ । सम्प्रसारणादचिपूर्वरूपमेकादेशस्यात् । एत्येधमूठसु
 । विश्वौहः । विश्वौहेत्यादि । कन्दस्येवशिवरितिपक्षेणिजन्ताद्विच् ॥ चतुरनडुहोसऽमुदात्तः । ७ । १ । १८८ । अनयोरा
 ऽऽमस्यात्सर्वनामस्थानेपरेसचोदात्तः ॥ सावऽनडुहः । ७ । १ । ८२ । अम्यनुमस्यात्सौपरे । आदित्यधिकादवर्णात्परेयं
 नुम् । अतोविशेषविहितेनाऽपिनुमाऽऽमवाध्यते । आमाचनुमवाध्यते । सेलीपः । नुमविधिसामर्थ्यादसुसंस्तिदत्तम् । सं
 योगान्तलोपस्यऽसिद्धत्वात्तलोपोन । अनड्वान् ॥ अमसम्बुद्धौ । ७ । १ । १९९ । चतुरनडुहोरमस्यात्सम्बुद्धौ । आमोऽनड
 दः । हे अनड्वान् । अनड्वहौ । अनड्वहः । अनडुहः । अनडुहा ॥ वसुसंस्तुध्वंसनडुहान्दः । ८ । २ । ७२ । सान्तव
 सन्तस्यसंसादेश्चदस्यात्पदान्ते । अनडुङ्गामित्यादि । सान्तेतिक्विद्वान् । पदान्तेतिक् । सस्त्वं । ध्वस्त्वं ॥ सहेः साङ्ः स

॥ ८॥ ३॥ ५६॥ साङ्गुपस्यसहेस्तस्यमूर्द्धन्यादेशः । नुराघाड । नुराघाड । नुरासाहौ । नुरासाहः । नुराघाङ्गामित्यादि
 ॥ नुरंसहनेइव्यर्थेकत्तसिसहइतिगिवः । लोकेतुसाहयनेःक्विप् । अन्येषामपीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ॥ दिवञ्चैत् ॥ ७॥ १॥
 ८४॥ दिवितिप्रातिपदिकस्यैतस्यात्सौपरे । अल्विधित्वेनस्थानिवत्त्वाभावाद्बलङ्गादिलोपोन । सुद्यौः । सुदिवौ । सुदि
 वः । सुदिवं । सुदिवौ ॥ दिवउत् ॥ ६॥ १॥ १३१॥ दिवोनादेशउकारस्यापदान्ते । सुद्युभ्यं । सुद्युभिः । चत्वा
 रः । चतुरः । चतुर्भिः २॥ षट्चतुर्भ्यश्च ॥ ७॥ १॥ ५५॥ षट्संज्ञकेभ्यश्चतुरश्चपरस्यमेनुडात्ममस्यात् । शब्दं द्वित्व
 च्च ॥ शेःसुपि । ८॥ ३॥ १६॥ सप्तमीवज्जबचनेरेरेवविसर्जनीयोनान्यरेफस्य । यत्वंयस्यद्वित्वेप्राप्ते ॥ शरेऽचि । ८
 । ४॥ ४७॥ अचिपरेशरेनद्वेस्तः । चतुर्थु । प्रियचत्वाः । हेप्रियचत्वाः । प्रियचत्वारौ । गौणत्वेतुनृण्येच्यते । प्रियच
 नुरां । प्राधान्येनृस्यादेव । परमचतुर्णां । कमलङ्कमलाम्नाञ्चक्षणाः । कमल् । कमलौ । कमलः । यत्त्वङ्कमल्यु ॥ मो
 नोधातोः । ८॥ २॥ ६४॥ धातोर्मस्यनस्यात्पदान्ते । नत्स्याऽसिद्धत्वाद्भलोपोन । प्रशाम्यतीति । प्रशाम् । प्रशामौ । प्र
 शामः । प्रशान्भ्यामित्यादि ॥ किमःकः । ७॥ २॥ १०३॥ किमःकःस्याद्विभक्तौ । अकच्सहितस्याप्ययमादेशः । कः ।
 कौ । के । कं । कौ । कान् । इत्यादि । सर्ववत् ॥ इदमोमः । ७॥ २॥ १०८॥ इदमोमस्यमस्यात्सौपरे । व्यदाद्यु
 त्वाऽपवादः ॥ इदोऽयपुंसि । ७॥ २॥ १११॥ इदमइदःस्थानेऽयस्यात्सौपुंसिसौलोपः । अयं । व्यदाद्युत्वम्पररूपत्वञ्च
 ॥ दञ्च । ७॥ २॥ १०७॥ इदमोदस्यमस्याद्विभक्तौ । इमौ । इमे । व्यदादेःसम्बोधनंनान्तोत्पुनर्गः ॥ अनाप्यऽकः
 । ७॥ २॥ ११२॥ अककारस्येदमइदोऽनस्यादापिविभक्तौ । अत्रितिटाइत्यारभ्यसुपःपकारेणप्रत्याहारः । अनेन ॥
 हलिलोपः । ७॥ २॥ ११३॥ अककारस्येदमइदोलोपस्यादापिहलादौ । नानर्थकेऽलोन्वविधिरनभ्यासविकारे ॥
 आद्यन्तवदेकस्मिन् । १॥ १॥ २१॥ एकस्मिन्क्रियमाणकार्यमादाविवाऽन्तइवस्यात् । आभ्यां ॥ नेदमऽदसोरकोः ।

॥सि०कौ०॥ । ७ । १ । ११ । अकारबोरिदमऽदसोर्भिसरेस्नस्यात् । एवं । एभिः । अर्त्तनिव्यत्वात्डेस्मैपञ्चाद्धचिलोपः । अस्मै ।
 ॥ह० पु०॥ आभ्यां । एभ्यः । अस्मात् । आभ्यां । एभ्यः । अस्य । अनयोः । एषां । अस्मिन् । अनयोः । एषु । ककारयोगेनुअयकं
 ॥ २० ॥ । इमकौ । इमके । इमकं । इमकौ । इमकान् । इमकेन । इमकाभ्यां । इमकैः ॥ इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्य
 नौयादौ । २ । ४ । ३२ । अन्वादेशविषयस्येदमोऽनुदात्तोऽश्वश्चादेशस्यानुदात्तोयादौ । अश्ववचनंसाकच्कार्थं ॥ द्वि
 तीयादौस्तेनः । २ । ४ । ३४ । द्वितीयायांढौसोश्चपरतइदमेतदोरेनादेशस्यादन्वादेशे । किञ्चिन्कार्यन्विधानमुपा
 त्तस्यकार्यन्तरन्विधानमुपनरूपदानमन्वादेशः । यथाऽनेनयाकरणाधीतं । एनंछन्देऽध्यापयेति । अनयोःपवित्रंकुलं
 । एनयोःप्रभूवंस्मिति । एनं । एनौ । एनान् । एनेन । एनयोः । एनयोः । गणयतेर्विच् । सुगण् । सुगणौ । सु
 गणाः । सुगणह्स्त् । सुगणह्स्त् । किप् । अनुनासिकस्यक्विप्बलेरितिदीर्घः । सुगाण् । सुगाणौ । सुगाणाः । सु
 गणस्त् । परत्वाद्पधादीर्घः । हलङ्गादीर्घतिलोपः । ततोन्लोपः । राज्ञ ॥ नडिसम्बुद्धौः । ८ । २ । ८ । नस्यलो
 पोत्तत्तदौसम्बुद्धौच । हेराजन् । डौतुक्त्स्त्सुदाहरणं । सुपंसुबुगितिडेर्लुक् । निषेधसामर्थ्यात्प्रत्ययलक्षणं । प
 रमेव्योमन् । डौतुक्त्स्त्पदेप्रतिषेधोवक्तव्यः ॥ * ॥ चर्मशितिवाअस्यचर्मतिलः । ब्रह्मनिष्ठः । राज्ञान् । राज्ञानं । र
 ज्ञानौ । अलोपोनः । सुबु । नन्वलोपःस्थानिवत् । पूर्ववाऽसिद्धेतन्निषेधात् । नापिबहिरङ्गतवाऽसिद्धः । यथोद्देश
 पक्षेवाष्टीम्परिभाषाप्रतिशुब्धस्यासिद्धतयाऽन्तरङ्गभावेपरिभाषायाअप्रवृत्तेः । जज्ञोर्ज्ञः । राज्ञः । राज्ञ ॥ नलोपःसु
 पस्तरसंज्ञानुग्विधियुक्ति । ८ । २ । २ । सुपविधौ स्वरविधौ संज्ञाविधौ कृतितुग्विधौच नलोपोऽसिद्धो नान्यत्र
 । राजाश्चइत्यादौन । इत्यसिद्धत्वादानमेतन्मैस्त्वञ्चन । राजभिः । राज्ञे । राजभ्यां । राजभ्यः । राज्ञः । राज्ञो । राज्ञि ।
 राजनि । प्रतिदोष्यतीतिप्रतिदिवा । प्रतिदिवानौ । प्रतिदिवानः । अस्यभविषयेऽलोपोपेक्षते ॥ हलिच । ८ । २ । ७७

। रेफवकारान्तस्थधातोर्पधायाद्कोदीर्घस्याङलि । नचाऽल्लोपस्यस्थानिवत्दीर्घविधौतन्निषेधात् । बहिरङ्गपरिभा
 धातूक्तन्यायेननप्रवर्तते । प्रतिदीप्त्रः । प्रतिदीप्त्रेत्यादि । यज्वा । यज्वानौ । यज्वानः ॥ नसंयोगाद्वमन्तात् । ६ । ४ ।
 १३७ । वकारमकारान्तसंयोगात्परस्याऽनोऽकारस्थलोपोनस्यात् । यज्वनः । यज्वना । यज्वभ्यामित्यादि । ब्रह्मणः । ब्र
 ह्मणा । ब्रह्मभ्यामित्यादि ॥ इन्हन्पूषार्थ्यङ्गांशौ । ६ । ४ । १२ । एयांशवेवोपधायादीर्घानान्यत्र । इतिनिषेधेप्राप्ते ॥ सौच
 । ६ । ४ । १३ । इमादीनामुपधायादीर्घस्यादसम्बुद्धौसौपरे । वृत्रहा । हेवृत्रहन् । एकाजुत्तरपदेतिणत्वं । वृत्रहणौ ।
 वृत्रहणः । वृत्रहणं । वृत्रहणौ ॥ होहन्तेर्जिह्वेयु । ७ । ३ । ५४ । जितिशितिप्रत्ययेनकारेचपरेहन्तेर्हकारस्यकुलं
 स्यात् ॥ हन्तेः । ८ । ४ । २२ । उपसर्गास्थान्निमित्तात्परस्यहन्तेर्नस्यणत्वंस्यात् । प्रहणत् ॥ अत्पूर्वस्य । ८ । ४ ।
 २२ । हन्तेर्त्पूर्वस्यैवनस्यणत्वंनान्यस्य । प्रघ्नन्ति । योगविभागसामर्थ्यादनन्तरस्यविधिर्वाप्रतिषेधेवेतिन्यायम्वधाधत्वा
 एकाजुत्तरपदेतिणत्वमपिनिवर्तते । नकारेपरेकुलविधिसामर्थ्यादल्लोपोनस्थानिवत् । वृत्रघ्नः । वृत्रघ्ना । इत्यादि
 । यनुवृत्रघ्नइत्यादौवैकल्पिकंणत्वंमाधवेनोक्तं । तद्वाच्यवार्तिकविरुद्धं । एवंसार्ङ्गिन्यशस्विन्नर्थमन्यूनम् । यशस्वि
 न्नितिविन्ययेइनोऽनर्थकेपिइन्हन्नित्यत्रग्रहणम्भवत्येव । अनिनस्यन्यहणानार्थवताचानर्थकेनचतदन्तविधिमुपयोज
 यन्तीतिवचनात् । अर्थ्यमिण । अर्थ्यमणि । पूष्णि । पूयणि ॥ मघवावज्जलं । ६ । ४ । १२८ । मघवन्शहस्यवातृ
 इत्यन्तादेशस्यात् । ऋइत् ॥ उगिदचांसर्वनामस्थानेऽधातोः । ७ । १ । ७० । अधातोर्गितोनलोपिनोऽञ्चतेञ्चनु
 मागमस्यात्सर्वनामस्थानेपरे । उपधादीर्घः । मघवान् । इहदीर्घेकर्त्तव्येसंयोगान्तलोपस्याऽसिद्धत्वंभवति । वज्जल
 यहणात् । तथाच । अमुक्षन्नितिनिपातमान्मघशब्दान्मनुपाचभाषाया मपिशब्दद्वयसिद्धिमाश्रित्यैतत्सूत्रमुपस्थाप्यमा
 करे । हविर्जिह्वितिनिष्शङ्कोमखेषुमघवानसावितिभट्टिः । मघवन्तौ । मघवन्तः । हेमघवन् । मघवन्तं । मघवन्तौ ।

॥ सि० कौ० ॥ मघवतः । मघवता । मघवद्भ्यामित्यादि । नृत्वाऽभावे । मघवा । कन्दसीवनिपौचेतिवनिबन्तमध्योदात्तञ्चन्दस्येव । अ
 ॥ ६० पु० ॥ न्नोद्रात्तन्तुलोकेपीतिविशेषः । मघवानौ । मघवानः । सुटिगजवत् ॥ अयुवमघोनामतद्धिते । ६ । ४ । १३३ । अ
 ॥ २१ ॥ न्नान्तानाम्भसंज्ञकानामेषामतद्धितैपरेसम्प्रसारणं स्यात् । सम्प्रसारणाच्च । आद्गुणः । मघोनः । अन्नन्तानाङ्गि । मघ
 वतः । मघवता । स्त्रियांमघवती । अतद्धितेकिं । माघवनं । मघोना । मघवभ्यामित्यादि । श्रुतः । श्रुता । अश्रुभ्यामित्या
 दि । युवन्श्चेवस्योच्चेकते ॥ नसम्प्रसारणेसम्प्रसारणं । ६ । १ । ३७ । सम्प्रसारणेपरतःपूर्वस्ययणःसम्प्रसारणंन
 स्यात् । इति यकारस्यनेवं । अतएवज्ञापकादन्यस्ययणःपूर्वसम्प्रसारणं । यूनः । यूना । युवभ्यामित्यादि । अर्बु । हे
 अर्बुन् ॥ अर्बुणस्त्वसावऽनजः । ६ । ४ । १२७ । नजारहितस्याऽर्वन्नन्तस्याऽङ्गस्यतृड्यन्तादेशस्यान्ननुसौ । उगित्वा
 न्नुम् । अर्बुनौ । अर्बुन्तः । अर्बुन्तं । अर्बुनौ । अर्बुतः । अर्बुता । अर्बुद्भ्यामित्यादि । अनजः किंअनवीयज्ववन् ॥ पथिम
 यृभुक्षानात् । ७ । १ । ८५ । एषामाकारेन्तादेशस्यात्सौपरे । आआदितिप्रसङ्गेणश्रुद्धायाएवव्यक्तेर्विधानान्नानुनासि
 कः ॥ इतोऽन्तर्ध्वनामस्थाने । ७ । १ । ८६ । पथादेरिकारस्याऽकारस्यान्तर्ध्वनामस्थानेपरे ॥ थोन्थः । ७ । १ । ८७
 । पथिमथोस्थस्यन्यादेशस्यात्सर्वनामस्थानेपरे । पन्थाः । पन्थानौ । पन्थानः । पन्थानं । पन्थानौ ॥ भस्यटेर्लोपः । ७
 । १ । ८८ । भसंज्ञस्यपथादेष्टेर्लोपस्यात् । पथः । पथा । पथिभ्यामित्यादि । एवमन्थः । चतुभुक्षः । स्त्रियान्थान्तल
 क्षणेडीपिभत्वाङ्लोपः । सुपथीनगरी । अन्तुभुक्षोसेना । आत्वत्पुंसकेनभवति । ननुमतेतिप्रत्ययलक्षणनिषेधात् ।
 सुपथिवनं । सम्बुद्धौनपुंसकानाम्नलोपोवावाच्च ॥ * ॥ हेसुपथिन् । हेसुपथि । नलोपसुप्स्वरेतिनलोपस्याऽसिद्धः ।
 त्वाङ्स्वस्यगुणेनद्विवचनेभत्वाङ्लोपः । सुपथी । शौसर्वनामस्थानत्वात् । सुपन्थानि । पुनरपि । सुपथि । सुप
 थि । सुपन्थानि । सुपथा । सुपथे । सुपथिभ्यामित्यादि ॥ छान्तावट् । १ । १ । २४ । यान्तानान्ताचसंख्याषट्

सज्ञास्यात् । षड्गोलुक् । पञ्च २ । संख्याकिं । विष्णुषः । पामानः । शतानि सहस्राणीत्यत्र संनिपातपरिभाषयानलुक् । सर्वना
 मस्थानसंनिपातेन कृतस्य नुमस्तद्विघातकत्वात् । पञ्चभिः । पञ्चभ्यः २ । षड्चतुर्भ्यश्चेति नुट् ॥ नोपधायाः । ६ । ४ । ७ ।
 नान्तस्योपधायादीर्घस्यान्नामिपरे । नलोपः । पञ्चानां । पञ्चसु । परमपञ्चानां । गौणत्वे तु न लुक् नुटौ । प्रियपञ्चा । प्रिय
 पञ्चानौ । प्रियपञ्चानः । प्रियपञ्चा । एवं सप्तन् नवन् दशन् ॥ अष्टनञ्चाविभक्तौ । ७ । २ । ८४ । अष्टनञ्चात्वंस्या
 ज्जलादौ विभक्तौ ॥ अष्टाभ्यश्चौष् । ७ । १ । २९ । कृताकारदष्टनः परयोर्जस् शसोरैश्वस्यात् । अष्टभ्य इति वक्तव्ये कृता
 त्वनिर्देशो जस् शसोरिविषये अत्रात्वं ज्ञापयति । वैकल्पिकं चेदमष्टनञ्चात्वं अष्टनो दीर्घादिति सूत्रे दीर्घग्रहणाज्ज्ञापकात् ।
 अष्टौ २ । परमाष्टौ । अष्टाभिः । अष्टाभ्यः २ । अष्टानां । अष्टासु । अत्रात्वाऽभावे । अष्ट २ । इत्यादिपञ्चवत् । गौणत्वे
 त्वात्वाऽभावे राजवत् । शसिप्रियाष्ः । इह पूर्वस्मादपि विधाबल्लोपस्य स्थानि बद्धावाप्तृत्वम् । कार्यकालपक्षे वहिरङ्गस्या
 ऽल्लोपस्याऽसिद्धत्वाद्वा । प्रियाष्ठा । इत्यादि । जश् शसोरनुमीयमानमात्वं प्राधान्य एव न तु गौणतायां । तेन प्रियाष्टनो
 हजादावेव वैकल्पिकमात्वं । प्रियाष्टाभ्यां । प्रियाष्टाभिः । प्रियाष्टाभ्यः २ । प्रियाष्टासु । प्रियाष्टे राजवत्सर्वहाहावचाप
 रंहलि । भष्भावः । जश्च चर्त्वे । भुत् । भुद् । बुधौ । बुधः । बुधा । भुङ्गां । भुङ्गु ॥ ऋत्विग्दधृक्स्त्रिगुलिगञ्चुयुजि
 कृञ्चाञ्च । ३ । २ । ५७ । एभ्यः किन्स्यात् । अलाक्षणि कमपि किञ्चित्कार्यं निपातनाल्लभ्यते निरूपपदाद्युजेः किन्स्यात्कना
 वितौ ॥ कदतिङ् । ३ । १ । ७३ । संनिहितेधात्वधिकारेतिङ्भिन्नः प्रत्ययः कृत्संज्ञस्यात् ॥ वेरऽपृक्तस्य । ६ । १ । ६७ ।
 ऽपृक्तस्य वस्यलोपस्यात् । कृत्तद्धितेति प्रातिपदिकत्वात्त्वादयः ॥ युजेरऽसमासे । ७ । १ । ७९ । युजेः सर्वनामस्थानेन
 म्स्मादसमासे । सुलोपः । संयोगान्तस्य लोपः ॥ किन्प्रत्ययस्य कुं । ८ । २ । ६२ । किन्प्रत्ययो यस्मात्तस्य कवर्गोऽन्तादेश
 स्यात्पदान्ते । नस्य कुत्वेनानुनासिकोऽकारः । युङ् । नञ्चापदान्तस्येति नुमोऽनुस्वारः परसवर्णः । तस्याऽसिद्धत्वाच्चोष्कृ

॥सि०कौ०॥ रितिकुत्तन् । युञ्जौ । युञ्जः । युञ्जं । युञ्जौ । युजः । युजा । इत्यादि । असमासे किं ॥ चोःकुः । ८ । २ । ३० । चवर्गं
 ॥ह०पु०॥ स्यकवर्गस्याज्झलिपदान्तेच । इतिकुत्तं । किन्प्रत्ययस्येतिकुत्तस्याऽसिद्धत्वात् । सुयुक् । सुयुग् । सुयुजौ । सुयुजः ।
 ॥ २२ ॥ युजेरितिधातुपाठपठितेकारविशिष्टस्याऽनुकरणंनत्विकानिर्देशः । तेनेहनयुज्यतेसमाधत्ते । इतियुक् । युजसमाधौदै
 वार्दिकञ्चात्मनेपदोसंयोगान्तलोपः । खन् । खञ्जौ । खञ्जः । इत्यादि । ब्रश्चेतिषत्वं । जश्चर्त्वं । गइ । गड् । गजौ । ग
 जः । गइसु । गइसु । खन्निभ्राइ । देवेइ । देवेजौ । विश्वसुइ । इहयजिसुज्योःकुत्तंनेतिङ्गीवेवक्ष्यते । परिमृइ ।
 यत्त्वविधौगजिसाहचर्यात्तदुभ्राजृदीप्तावितितफणादिरेवगृह्यते । यस्तुसृजृभ्राजृदीप्तावितितस्यकुत्तमेव । विभ्राक् । विभ्रा
 गभ्यामित्यादि ॥ परैव्रजेःषःपदान्ते ॥ * ॥ * ॥ * ॥ परवुपपदेव्रजेःकिप्स्यादीर्घश्चपदान्तविययेषत्वञ्च । परित्यज्दस
 र्वैव्रजतीतिपरिव्राइ । परिव्राजौ । परिव्राजः ॥ विश्वस्यवसुराटोः । ६ । ३ । १२८ । विश्वशब्दस्यदीर्घस्याद्वसौराट्शब्दे
 चपरे । विश्वं वसुर्यस्य विश्वावसुः । राटितिपदान्तोपलक्षणार्थं । चर्त्तमविवक्षितम् । विश्वागइ । विश्वराजौ । विश्वरा
 जः । विश्वागङ्गामित्यादि ॥ स्तोःसंयोगाद्योरन्तेच । ८ । २ । २९ । पदान्तेजलिचपरेयःसंयोगस्तदाद्योःसकारकका
 रयोर्लोपस्यात् । भृइ । भृङ् । सस्यचुत्वेनशः । तस्यजश्चेनजः । भृजौ । भृज्जः । ऋत्विगित्यादिनाऋतावुपपदेयुजे
 किन्किन्नन्तत्वात्कुत्तं । ऋत्विक् । ऋत्विग् । ऋत्विजौ । ऋत्विजः । रात्स्येतिनियमान्नसंयोगान्तस्यलोपः । ऊर्क् । ऊ
 र्ग । ऊज्जौ । ऊज्जः । तदाद्युत्तंपररूपत्वञ्च ॥ तदोःसःसावनन्त्ययोः । ७ । २ । १०६ । तदादीनान्तकारदकारयो
 रनन्त्ययोःसःस्यात्तौ । स्यः । तौ । त्वे । त्वं । त्वौ । त्वान् । सः । तौ । ते । परमसः । परमतौ । परमते । द्विपर्यन्ताना
 मित्येव । नेह । त्वं । नचतकारोच्चारणसामर्थ्यान्नेतिवाच्यं । अतिव्यमितिगौणेचरितार्थत्वात् । संज्ञायाङ्गीणत्वेचात्वसत्वेन । त्व
 इ । त्वदौ । त्वदः । अतिव्यद् । अतिव्यदौ । अतिव्यदः । यः । यौ । ये । एषः । एतौ । एते । अन्वादेशेन । एनं । एनौ

१. एनान् । एनेन । एनयोः २ ॥ डेप्रथमयोरम् । ७ । १ । २८ । युष्मदस्मद्भाम्परस्य डेइत्येतस्य प्रथमा द्वितीययोश्च
 मादेशः स्यात् ॥ मपर्यन्तस्य । ७ । २ । ११ । इत्यधिकृत्य ॥ त्वाहौसौ । ७ । २ । १४ । युष्मदस्मदोर्मपर्यन्तस्य च ह्रस्व
 इत्येतावादेशौ स्तः सौपरे ॥ शेषेलोपः । ७ । २ । १० । आत्वयत्ननिमित्तेतरविभक्तौ परतो युष्मदस्मदोरन्यस्य लोपः स्यात्
 १. अतो गुणे । अमिपूर्वः । त्वं । अहं । ननु त्वं स्त्री अहं स्त्री इत्यत्र त्वम् अहम् इति स्थिते । अमि पूर्व रूपत्वं परमाविधात्वा
 ऽन्तरङ्गत्वाद्वा प्राप्नोति । सत्यं । अलिङ्गे युष्मदस्मदोतेन स्त्रीत्वाऽभावाद्वा नटाप् । यद्वा शेष इति सप्तमी स्थानिने ऽधिकर
 णत्वं विवक्ष्यते न मपर्यन्ताच्चेष्टस्य अदइत्यस्य लोपः स्यात् । सच परोऽप्यन्तरङ्गे अतो गुणे कृते प्रवर्तते । अदन्तत्वाऽभावा
 नटाप् । परमत्वं । परमाहं । अतित्वं । अत्यहं ॥ युवावौ द्विवचने । ७ । २ । १२ । द्वयोरुक्तौ युष्मदस्मदोर्मपर्यन्त
 स्य युवावौ स्तोविभक्तौ ॥ प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायां । ७ । २ । ८८ । इह युष्मदस्मदोरकारोऽन्तादेशः स्यात् । औडी
 त्येव सुवचं । भाषायां किं । युवम्बस्त्राणि । युवां । आवां । मपर्यन्तस्य किं । साकचकस्य माभूत् । युवकां । आवकां । त्वया
 मयेत्यत्र च त्वाम्येति माभूत् । युवकाभ्यामुवकाभ्यामिति च न सिद्धेत् ॥ यूयवयौ जसि । ७ । २ । १३ । स्पष्टं । यूयं । वयं
 । परमयूयं । परमवयं । अतियूयं । अतिवयं । इह शेषेलोपोऽन्यलोप इति पक्षे जसः शो प्राप्नः । अङ्गकार्ये कृते पुनर्न ऽ
 ङ्गकार्यमिति न भवति । डेप्रथमयोरित्यत्र मकारान्तरम्प्रश्लिष्य अस्मान् एवावशिष्यते । ननु विक्रियत इति व्याख्यानाद्वा ॥
 लृमावेकवचने । ७ । २ । १७ । एकवचनस्योक्तौ युष्मदस्मदोर्मपर्यन्तस्य त्वमौ स्तोविभक्तौ ॥ द्वितीयायाञ्च । ७ । २ ।
 ८७ । युष्मदस्मदोरकारः स्यात् । त्वां । मां । युवां । आवां ॥ शसेन । ७ । १ । २९ । नेत्यविभक्तिकं । युष्मदस्मद्भां
 परस्य शसेनकारः स्यादमोऽपवादः । आदेः परस्य । संयोगान्तस्य लोपः । युष्मान् । अस्मान् ॥ योऽचि । ७ । २ । ८९ ।
 अनयोर्त्यकारदेशः स्यादनादेशेऽजादौ परतः । त्वया । मया ॥ युष्मदस्मदोरनादेशे । ७ । २ । ८६ । अनयोर्कारः स्या

॥सि०कौ॥ दनादेशेहलादौविभक्तौ । युवाभ्यां । आवाभ्यां । युष्माभिः । अस्माभिः ॥ तुभ्यमह्यौडयि । ७ । २ । ६५ । अनयोर्म
 ॥ह०पु०॥ पर्यन्तस्यतुभ्यमह्यौसौडयि । अमादेशः । शेषेलोपः । तुभ्यं । मह्यं । परमतुभ्यं । परममह्यं । अतितुभ्यं । अतिमह्यं ।
 ॥ २३ ॥ युवाभ्यां । आवाभ्यां ॥ भ्यसेभ्यम् । ७ । १ । ३० । भ्यसेभ्यम्अभ्यम्वाआदेशस्यात् । आद्येशेषेलोपस्याऽन्यलोपएव ।
 तत्राऽङ्गवृत्तपरिभाषयाएत्वन्न । अभ्यमनुपक्षद्वयेपिसाधुः । युष्माभ्यं । अस्माभ्यं ॥ एकवचनस्यच । ७ । १ । ३२ । आभ्यां
 अस्म्येकवचनस्यअत्यात् । त्वत् । मत् । डसेञ्चेतिस्त्वचं । युवाभ्यां । आवाभ्यां ॥ पञ्चम्याअत् । ७ । १ । ३१ । आभ्यां
 पञ्चम्याभ्यसेऽत्यात् । युष्मात् । अस्मात् ॥ तवममौडसि । ७ । २ । ६६ । अनयोर्मपर्यन्तस्यतवममौसौडसि ॥ युष्मद
 स्मद्भांडसोऽप् । ७ । १ । २७ । तव । मम । युवयोः । आवयोः ॥ सामञ्चाकम् । ७ । १ । ३३ । आभ्याम्परस्यसामञ्चा
 कम्स्यात् । भाविनस्सुटोनिवृत्त्यर्थेससुट्कनिर्देशः । युष्माकं । अस्माकं । त्वयि । मयि । युवयोः । आवयोः । युष्मासु । अ
 स्मासु । समस्यमानेह्येकत्ववाचिनीयुष्मदस्मादी । समासार्थोऽन्यसंख्येत्सोयुवावौत्वमावपि ॥ १ ॥ सुजस्डेडसुपरतः
 आदेशाभ्युस्सुदैवते । त्वाहौयूयवयौतुभ्यमह्यौतवममावपि२ । एतेपरत्वाद्धाधन्तेयुवावौविधयेस्त्वके । त्वमावपिप्रवाधन्तेपू
 र्वविप्रतिषेधतः ३ । ह्येकसंख्यस्समासार्थोवह्वर्थेयुष्मदस्मादी । तयोरह्येकतार्थत्वान्नयुवावौत्वमौनच ४ । त्वामाम्वाअतिका
 क्तइतिविग्रहे । अतित्वं । अत्यहं । अतित्वां । अतिमां । अतियूयं । अतिवयं । अतित्वां२ । अतिमां२ । अतित्वान् । अति
 मान् । अतित्वया । अतिमया । अतित्वाभ्यां३ । अतिमाभ्यां३ । अतित्वाभिः । अतिमाभिः । अतितुभ्यं । अतिमह्यं । अतित्वा
 भ्यां । अतिमाभ्यां । अतित्वभ्यं । अतिमभ्यं । डसिभ्यसेः । अतित्वत्२ । अतिमत्२ । भ्यामिप्राग्वत् । अतितव । अतिमम ।
 अतित्वयोः । अतिमयोः । अतित्वाकं । अतिमाकं । अतित्वयि । अतिमयि । अतित्वयोः । अतिमयोः । अतित्वासु । अतिमा
 सु । युवांआवांवाअतिक्रान्तइतिविग्रहे । सुजस्डेडसुप्राग्वत् । औअम्औइसुअतियुवां३ । अन्यावां३ । अतियुवान् ।

इत्यावान् । अतियुवया । अत्यावया । अतियुवाभ्यां । अत्यावाभ्यां ३ । अतियुवाभिः । अत्यावाभिः । भ्यसि अतियुवभ्यं । अ
 त्यावभ्यं । डसिभ्यसोः । अतियुवत् २ । अत्यावत् २ । ओसि । अतियुवयोः । अत्यावयोः २ । अतियुवाकं । अत्यावाकं । अति
 युवयि । अत्यावयि । अतियुवासु । अत्यावासु । युष्मानऽस्मान्वाऽतिक्कान्तइतिविग्रहे । सुजसडेडसुप्राग्वत् । औअ
 मौइसु । अतियुष्मां ३ । अत्यस्मां ३ । अत्रियुष्मान् । अत्यस्मान् । अतियुष्मया । अत्यस्मया । अतियुष्माभ्यां ३ । अत्यस्मा
 भ्यां ३ । अतियुष्माभिः । अत्यस्माभिः । भ्यसि । अतियुष्मभ्यं । अत्यस्मभ्यं । डसिभ्यसोः । अतियुष्मत् । अत्यस्मत् । ओसि ।
 अतियुष्मयोः २ । अत्यस्मयोः २ । अतियुष्माकं । अत्यस्माकं । अतियुष्मयि । अत्यस्मयि । अतियुष्मासु । अत्यस्मासु ॥ प
 दस्य । ८ । १ । १६ । पदान् । ८ । १ । १७ । अनुदान्तसर्द्धमपादादौ । ८ । १ । १८ । इत्यधिकृत्य ॥ युष्मदस्मा
 दोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्बान्नावौ । ८ । १ । २० । पदात्परयोरपादादौ स्थितयोरनयोः षष्ठादिकिंशष्टयोर्बान्नावित्या
 देशौ स्तसौ चानुदानौ ॥ बहुवचनस्य वस्नसौ । ८ । १ । २१ । उक्तविधयोरनयोः षष्ठादिव बहुवचनान्तयोर्बस्नसौ स्तः । वान्ना
 वोरपवादः ॥ तेमयावेकवचनस्य । ८ । १ । २२ । उक्तविधयोरनयोः षष्ठीचतुर्थीकवचनान्तयोस्तेमेएतौ स्तः ॥ त्वामौ
 द्वितीयायाः । ८ । १ । २३ । द्वितीयैकवचनान्तयोस्त्वामाएतौ स्तः । श्रीशस्त्वाऽक्तुमापीह दत्तात्तेमेपिशर्मसः । स्वा
 मीतेमेपिसहरिः पातुवामपिनौ विभुः । १ । सुखम्बान्नौ ददात्तोः पतिर्बामपिनौ हरिः । सोऽव्याद्वेनः शिवम्बो नो दद्यात्सेव्यो
 ज्ञवः सनः । २ । पदात्परयोः किं । वाक्यादौ माभूत् । त्वाम्पातुमाम्पातु । अपादादौ किं । वेदैरशेयैः सम्बेद्योऽस्मान् कृष्णः स
 र्वदाऽवनु । स्थग्रहणाच्छ्रूयमाणविभक्तिकयोरेव । नेह । इतियुष्मत्पुत्रो ब्रवीति । इत्यस्मत्पुत्रो ब्रवीति । समानवाक्ये निघा
 तयुष्मदस्मादादेशवक्तव्याः ॥ * ॥ एकतिङ्वाक्यन्तेनेहन । ओदनम्यचतवभविष्यति । इहतुस्यादेव । शालीनान्ते ओद
 नन्दास्यामीति । एतेवांनावादंयञ्चादेशे अनन्वादेशे वा वक्तव्याः ॥ * ॥ अन्वादेशे तु निघन्त्युः । धातातेभक्तोस्ति । धातातवभ

॥सि०कौ०॥

॥ह० पु०॥

॥ २४ ॥

कोस्तीतिवा । तंस्मैतेनमइत्येव ॥ नचवाहाऽहैवयुक्ते । ८ । १ । २४ । चादिपञ्चकयोगेनैतेऽत्रादेशास्त्युः । हरिस्त्वांमाञ्च
रक्षतु । कथंत्वांमांवानरक्षेदित्यादि । युक्तग्रहणात्साक्षाद्योगेऽयंनिषेधः । परम्परसम्बन्धेतु । आदेशस्त्यादेवहरोहरि
श्चमेस्वामी ॥ पश्यार्थेऽनालोचने । ८ । १ । २५ । अचाक्षुषज्ञानार्थेर्द्धातुभिर्योगेऽनेऽत्रादेशानस्त्युः । चेतसात्वांसमी
क्षते । परम्परसम्बन्धेऽयंनिषेधः । भक्तस्त्ववरूपं ध्यायति । आलोचनेतुभक्तस्त्वापश्यतिचक्षुषा ॥ सपूर्वायाःप्रथमाद्या
विभीषा । ८ । १ । २६ । विद्यमानपूर्वात्प्रथमान्तात्परयोरनयोरन्वादेशेऽप्येतेऽत्रादेशावास्त्युः । भक्तस्त्वमप्यहन्तेन । ह
रिस्त्वान्नायतेसमांत्वामेतिवा ॥ सामन्त्रितं । २ । ३ । ४८ । सम्बोधनेयाप्रथमातदन्तमामन्त्रितसंज्ञंस्यात् ॥ आमन्त्रित
मपूर्वमविद्यमानवत् । ८ । १ । ७२ । स्पष्टं । अग्नेतवदेवास्मान्पाहि । अग्नेनयअग्नेइन्द्रवरुण । इहयुष्मदस्म
द्देशदेशस्तिङन्तनिघातआमन्त्रितनिघातश्चनसर्वदारक्षदेवनइत्यत्रतुदेवेत्यस्याविद्यमानवद्भावेपिततः प्राचीनरक्षेत्ये
वतदाश्रित्यादेशः । एवंइमंमेगङ्गेयमुनेइतिमन्त्रेयमुनइत्यादिभ्यः प्राचीनामन्त्रिताविद्यमानवद्भावेपिमेशहमेवाश्रित्यसर्वे
घान्तिघातः ॥ नामन्त्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनं । ८ । १ । ७३ । विशेष्यंममानाधिकरणेविशेषणंआमन्त्रिते
परेनाऽविद्यमानवत्स्यात् । हरेदयालोतःपाहिअग्नेतेयस्मिन् । सुपात् । सुपाद् । सुपादौ । सुपादः । सुपादं । सु
पादौ ॥ पादःपत् । ६ । ४ । १३० । पाच्छदान्तंयदङ्गमभ्यन्तदवयवस्यपाच्छदस्यपदादेशस्त्यात् । सुपदः । सुपदा
। सुपाङ्गामित्यादि । अग्रिमम्यतिइत्यग्रिमत् । अग्रिमद् । अग्रिमथौ । अग्रिमथः । अग्रिमङ्गामित्यादि । चत्विगादि
स्त्वन्नेणाञ्चैःसुप्युपपदेकिन् ॥ अनिदितांहलउपधायाःक्विति । ६ । ४ । २४ । हलन्तानामनिदितामङ्गानामुपधा
यानस्यलोपस्त्याक्त्वितिङितिच । उमिदचामितिनुम् ॥ संयोगान्तस्यलोपः । नुमेनकारस्यक्विन्प्रत्ययस्यकुरितिकुत्वेनङका
रःप्राङ् । अनुस्वारपरसवर्णी । प्राञ्चौ । प्राञ्चः । प्राञ्चं । प्राञ्चौ ॥ अचः । ६ । ४ । १३८ । लुप्प्रनकारस्याञ्चतेर्भस्याका

रस्यलोपस्यात् ॥ चै । ६ । ३ । १३८ । लुप्ताऽकारनकारेऽञ्चतौ परे पूर्वस्याऽणो दीर्घस्यात् । प्राचः । प्राचा । प्राग्भ्या
 मित्यादि । प्रत्यङ् । प्रत्यञ्चै । प्रत्यञ्चः । प्रत्यञ्चं । प्रत्यञ्चौ । अचइतिलोपस्यविषयेऽन्तरङ्गोऽपियण् न प्रवर्तते । अकृत
 ब्रूहाइति परिभाषया । प्रतीचः । प्रतीचा । अमुमञ्चतीति विग्रहे । अदस् अञ्चइति स्थिते ॥ विष्णुदेवयोश्चटेरञ्चञ्चता
 वप्रत्यये । ६ । ३ । १०२ । अनयोः सर्वनाम्नश्चटेरञ्चादेशस्यादप्रत्ययान्तेऽञ्चतौ परे । अदद्वि अदइति स्थिते यण् ॥ अ
 दसोऽहेर्द्वादुदेमः । ८ । २ । ८० । अदसोऽसान्तस्य दात्परस्य उदतौ सौ दस्य मञ्च । उइति ह्रस्वदीर्घे स्ममाहा
 रद्वन्द्वः । आन्तरतम्याङ्गस्यञ्चनयोर्ह्रस्वो दीर्घस्य च दीर्घः । अमुमुयङ् । अमुमुयञ्चै । अमुमुयञ्चः । अमुमुयञ्चं । अ
 मुमुयञ्चौ । अमुमुईचः । अमुमुईचा । अमुमुयग्भ्यामित्यादि । मुत्वस्यऽसिद्धत्वाद्नयण् । अन्यवाधेऽन्यसदेशस्येति परिभा
 षामाश्रित्य परस्यैव मुत्वम्बदन्तां मते । अदमुयङ् । असेः सकारस्य स्थानेयस्यसः । असेरिति व्याख्यानात् । तदाद्युत्वविषयस्य
 वमुत्वं । नान्यत्रेति पक्षे अदञ्चङ् । उक्तञ्च । अदसोऽद्रेः पृथङ्मुत्वं केचिदिच्छन्ति लत्ववत् । केचिदन्यसदेशस्य नेत्येकेऽसेर्हि
 दृश्यतइति । विष्णुदेवयोः किं । अञ्चाचो । अञ्चतौ किं । विष्णुगुक् । अप्रत्यये किं विष्णुगञ्चनं । अप्रत्ययग्रहणं ज्ञापयति ।
 अन्यत्र धातुग्रहणे तदादिविधिरिति । तेनाऽयस्कारः । अतः कृकमीतिसः । उदङ् । उदञ्चै । उदञ्चः । शसादावचि ॥ उ
 दईत् । ६ । ४ । १३९ । उच्छदात्परस्य लुप्ताकारस्याऽञ्चतेर्भस्याऽकारस्य ईत्स्यात् । उदीचः । उदीचा । उदग्भ्यामित्या
 दि ॥ समः समि । ६ । ३ । १०३ । अप्रत्ययान्तेऽञ्चतौ परे । सम्यङ् । सम्यञ्चै । सम्यञ्चः । समीचः । समीचा ॥ सहस्यसधिः
 । ६ । ३ । १०५ । अप्रत्ययान्तेऽञ्चतौ परे । सध्रङ् ॥ तिरसस्तिर्य्यलोपे । ६ । ३ । १०४ । अलुप्ताऽकारेऽञ्चतावप्रत्ययान्ते परेति
 रसस्तिर्यादेशस्यात् । तिर्यङ् । तिर्यञ्चै । तिर्यञ्चः । तिर्यञ्चं । तिर्यञ्चौ । तिरश्चः । तिरश्चा । तिर्यग्भ्यामित्यादि ॥ नाङ्गैः
 पूजायां । ६ । ४ । ३० । पूजार्थस्याऽञ्चतेरुपधाया नस्यलोपो नस्यात् । अलुप्ताकारत्वाद्ननुम् । प्राङ् । प्राञ्चै । प्राञ्चः । न

॥सि०कौ०॥

॥ह०पु०॥

॥ २५ ॥

लोपाऽभावादकारलोपोन । प्राञ्चः । प्राञ्चा । प्राङ्भ्यां । प्राङ्क्षु । प्राङ्षु । एवम्पूजार्थेप्रत्यङ्गादयः । कुञ्चकौटिल्याल्पी
भावयोः । अस्यचवृत्तिगादिनानलोपाभावोऽपिनिपात्यते । कुङ् । कुञ्चौ । कुञ्चः । कुङ्भ्यामित्यादि । चोःकुः । पयोमुक् । प
योमुग् । पयोमुचै । पयोमुचः । ब्रञ्चेतिषत्वं । स्फोरितिसलोपः । जश्चर्त्वे । सुवृड् । सुवृड् । सुवृञ्चै । सुवृञ्चः । सु
वृड्सु । सुवृड्सु । महपूजायां ॥ वर्तमानेपृषन्महद्बृहज्जगच्छतृवच्च ॥ * ॥ * ॥ एतेनिपात्यन्तेशतृवच्चैषाङ्कार्यस्यान्
। उगित्त्वानुम् । सान्तमहत्तइतिदीर्घः । मह्यतेपूज्यते । महान् । महानौ । महान्तः । हेमहन् । महतः । महता । मह
ङ्गामित्यादि ॥ अत्वसन्तस्यचाऽधातोः । ६ । ४ । १४ । अत्वन्तस्योपधायादीर्घस्यङ्गातुभिन्नाऽसन्तस्यचाऽसम्बुद्धौसौपरे
। परन्निव्यञ्चनुमन्वाधित्वावचनसामर्थ्यादादौदीर्घः । ततोनुम् । धीमान् । धीमनौ । धीमन्तः । हेधीमन् । शसादौमह
ङ्गत् । धातेरप्यत्वन्तस्यदीर्घः । गोमन्तमिच्छति । गोमानिवाचरतिवाक्यजन्तादाचारक्रिवन्ताद्वाकर्त्तरिक्किप् । उगि
दचामितिस्त्वन्नेऽज्यहणन्नियमार्थे । धातोश्चेदुगित्कार्य्यन्तर्ह्यञ्चतेरेवेति । तेनस्तद्धन् इत्यादौन । अधातेरितिनुञ्
धातुभूतपूर्वस्याऽपिनुमर्थे । गोमान् । गोमनौ । गोमन्तः । इत्यादि । भातेर्द्वुवतुप् । भवान् । भवन्तौ । भवन्तः । शत्र
न्तस्यत्वन्तत्वाऽभावान्नदीर्घः । भवतीतिभवन् ॥ उभेऽभ्यस्तं । ६ । १ । ५ । याष्ट्वित्वप्रकरणेयेद्वेविहितेतेऽभेसु
मुदिनेऽभ्यस्तसंज्ञेस्तः ॥ नाभ्यस्ताच्छतुः । ७ । १ । ७८ । अभ्यस्तात्परस्यशतुर्नमनस्यात् । ददत् । ददट् । द
दतौ । ददतः ॥ जक्षित्यादयःषट् । ६ । १ । ६ । षड्धातवोऽन्येजक्षितिश्चसप्तमएतेऽभ्यस्तसंज्ञास्युः । जक्षत् । ज
क्षट् । जक्षतौ । जक्षतः । एवञ्जायत् । दरिद्रत् । शसत् । चकासत् । दीधीवेद्यौर्ङित्वेऽपिछान्दसत्वाद्वाच्येनपरस्मै
पठं । दीध्यत् । वेद्यत् । गुप् । गुब् । गुपौ । गुपः । गुब्भ्यामित्यादि ॥ व्यदादिषुदृशेऽनालोचनेकञ्च । ३ । २ । ६०
। व्यदादिषूपपदेष्वज्ञानार्थादृशेर्ङातोःकञ्स्याच्चात्किन् ॥ आसर्वनाम्नः । ६ । ३ । ७१ । सर्वनाम्नश्चाकारोऽन्तादे

शस्त्रादृग्दृशवतुषु । कुत्वस्याऽसिद्धत्वाद्वाञ्छेति यः । तस्य जश्त्वेन डस्तस्य कुत्वेनङः । तस्य चर्त्वेन पक्षेकः । तादृक् । तादृ
 ङ् । तादृशौ । तादृशः । यत्वाऽपवाट्वात्कुत्वेन खकार इति कैयटमते । हरदत्तादिमते तु चर्त्वाऽभावपक्षे खएव श्रूयते । न
 तुगः । जश्त्वं प्रतिकुत्वस्याऽसिद्धत्वाद्दिगादिभ्यो यदिति निर्देशान्नाऽसिद्धत्वमिति बोध्यं । ब्रञ्चेति यत्वं । जश्त्वचर्त्वे । विट् ।
 विड् । विशौ । विशः । विशं ॥ नशेर्वा । ८ । २ । ६३ । नशेः कवर्गौऽन्तादेशो वास्यात्पदान्ते । नक् । नग् । नह । न
 ड । नशौ । नशः । नग्भ्यान्नड्भ्यामित्यादि ॥ स्पृशेऽनुदके किन् । ३ । २ । ५८ । अनुदके सुप्युपपदे स्पृशेः किन्स्यात् ।
 घृतस्पृक् । घृतस्पृग् । घृतस्पृशौ । घृतस्पृशः । किन्प्रत्ययो यस्माद्वज्ज्वीह्याश्रयणात् । किप्यपिकुत्वं । स्पृक् । घडगकाः प्रा
 ग्वत् । जिधुषा प्रागल्भ्ये । अस्मादृत्विगादिना किन् । द्वित्वमन्तोदात्तत्वञ्च निपात्यते । कुत्वात्पूर्वञ्जश्त्वेनङः कः धृष्णेतीति । द
 धृक् । दधृग् । दधृचौ । दधृषः । दधृग्भ्यामित्यादि । रत्नानि मुष्मातीति रत्नमुड् । रत्नमुड् । रत्नमुचौ । रत्नमुषः । षड्भ्यो
 लुक् । यट् । षड् । षड्भिः । षड्भिः २ । षट्चतुर्भ्यश्चेति नुट् । अनामिति पर्युदासान्नष्टुत्वनियेधः । यरेनुनासिक इति विकल्प
 म्बाधित्वा प्रत्ययेनित्यमिति नित्यवचनान्नित्यमनुनासिकः । यसां । यट्सु । षट्सु । तदन्तविधिः । परमषट् । परमयसां ।
 । गौणत्वे तु प्रियषयः । प्रियषयः । रुत्वम्यतिषत्वस्याऽसिद्धत्वात्सजुषोरुरितिरुत्वं ॥ द्वौ रूपधायादीर्घङ्कः । ८ । २ ।
 ७६ । रेफवान्तस्य धातो रूपधायाङ्को दीर्घस्यात्पदान्ते । पिपठीः । पिपठिचौ । पिपठिषः । पिपठीर्भ्यः । वाशरीतिवावि
 र्जनीयः ॥ नुम्बिसज्जनीयश्चार्थवायेऽपि । ८ । ३ । ५८ । एतैः प्रत्येकं व्यवधाने पिङ्ङ्कुभ्याम्परस्यस्य मूर्द्धन्यादेशस्या
 त् । ष्टुत्वेन पूर्वस्य षत्वम् । पिपठीः यु । प्रत्येकमिति व्याख्यानादनेकव्यवधाने यत्त्वन्न । निंस्त्व । निंस्ते । नुम्यहणन्नुमस्थानिका
 ऽनुस्वरेपलक्षणार्थमिति व्याख्यानात्तेनेह न । सुहिन्सु । पुंसु । अतएव न श्रूयहणेन गतार्थता । रत्नस्थेति सलोपे विसर्गः
 । चिकीः । चिकीर्षः । चिकीर्षः १ । रेः सुप्रीतिनियमान्न विसर्गः । चिकीर्षु । दमेर्डीऽडित्वसामर्थ्याद्विलोपः । यत्त्वस्याऽसिद्ध

॥सि०कै०॥ त्वाडुत्वविशैर्गौ । दोः । दोषौ । दोषः । पद्वन्नितिवादोषन् । दोष्मः । दोष्मा । दोषः । दोषा । विष्प्रवेशने । सन्नन्तात्
 ॥ह० पु०॥ क्रिप् । यत्त्वस्याऽसिद्धत्वात्संयोगान्तलोपः । ब्रश्चेतिषः । जप्श्चर्चर्च । विविड् । विविड् । विविक्षौ । विविक्षः । स्कोरितिक्लो
 ॥ ३६ ॥ पः । तड् । तड् । तक्षौ । तक्षः । गोरड् । गोरड् । गोरक्षौ । गोरक्षः । तक्षिर्क्षिभ्यां ग्यन्ताभ्यां किपितुस्कोरितिनप्रवर्तते
 । णिलोपस्यस्थानिवद्भावात् । पूर्वत्रासिद्धेन स्यातिवदितितुइहनास्ति । तस्यदोषः संयोगादिलोपलक्षणत्वेऽपि निविद्धं ।
 तं स्यात्संयोगान्तलोपएव । तक् । तग् । गोरक् । गोरग् । स्कोरितिक्लोपम्यतिकुत्वस्याऽसिद्धत्वात् । संयोगान्तलोपः । पिप
 क् । पिपग् । एवम्विवक्त्विधक् । पिसगौ । सुष्टुपेसनीति सुपीः । सुपिसौ । सुपिसः । सुपिसा । सुपीभ्यः । सुपी
 ध्यु । सुपीःयु । एवं सुतूः । तुंस्वगडने । विद्वान् । विद्वंसौ । विद्वंसः । हेविद्वन् । विद्वंसं । विद्वंसौ ॥ वसोः सम्प्रसा
 रणं । ६ । ४ । १३१ । वस्वन्तस्यः स्यसम्प्रसारणं स्यात् । पूर्वरूपत्वं यत् । विदुवः । विदुषा । वसुसंस्त्रितित्त्वम् । विद्व
 ज्ञानित्यादि । सेदिवान् । सेदिवांसौ । सेदिवांसः । सेदिवांसं । अन्नरङ्गोपीडागमः सम्प्रसारणविययेन प्रवर्तते । अन्न
 व्यूहादितिपरिभाषया । सेदुषः । सेदुषा । सेदिवद्भ्यामित्यादि । सान्नमहतइत्यवसान्तसंयोगोऽपि प्रातिपदिकस्यैव गृह्य
 तेन तु धातोः । महकटसाहचर्यात् । सुष्टुहिनस्तीति । सुहिन् । सुहिंसौ । सुहिंसः । सुहिन्भ्यां । सुहिन्सु । ध्वत्
 । ध्वट् । ध्वसौ । ध्वसः । ध्वङ्गां । एवं सत् ॥ पुंसोऽसुड् । ७ । १ । ८७ । सर्वनामस्थाने विविक्षितेऽसुड् स्यात् । उ
 कार उच्चारणार्थः । वज्रपुंसो इत्यत्र उगितश्चेति ङीवर्णकतेन पूजोडुम्सुनिति प्रत्ययस्योगितत्वेनैव नुम्सिद्धेः । पुमान् ।
 हेपुमन् । पुमांसौ । पुमांसः । पुंसः । पुंसा । पुभ्यः । पुभिः । पुंसु । ऋदुसनेत्यनड् । उशना । उशनसौ । उशन
 सः । अश्वसमुद्धीवाऽनङ्नलोपश्चवावाचः ॥ * ॥ हे उशनन् । है उशन् । हे उशनः । उशनोभ्यामित्यादि । अनेहा ।
 अनेहसौ । अनेहसः । हेऽनेहः । अनेहोभ्यामित्यादि । वेधाः । वेधसौ । वेधसः । हेवेधः । वेधोभ्यामित्यादि । अधातो

रिपुक्तेर्नदीर्घः । सुष्टुवस्ते । सुवः । सुवसौ । सुवसः । पिण्डयसते । पिण्डयः । पिण्डग्वः । यस्तुग्वस्तुअदने ॥ अद
 सञ्चैसुलोपञ्च । ७ । २ । १०७ । अदसञ्चैकारेऽन्तादेशस्त्यात्सौपरेसुलोपञ्च । तदोस्सस्सावितिदस्यसः । असौ ।
 औत्वप्रतिषेधस्साकच्कस्यवावक्तव्यस्साटुत्वञ्च ॥ * ॥ प्रतिषेधसन्नियोगशिष्टमुत्वन्तदभावेनप्रवर्तते । असुकौ । असुकः
 । त्वदाद्युत्वम्पररूपमृद्धिः । अदसेसेरितिमत्वेत्वे । अमू । जसशी । आद्गुणः ॥ एतईद्गुवचने । ८ । २ । ८१ ।
 अदसोदात्परस्यैतईत्यादस्यचमोवह्वर्यौक्तौ । अमो । पूर्वत्रासिद्धमिति विभक्तिकार्यम्प्राक्पञ्चाटुत्वमेव । अमुम् । अमू
 । अमून् । मुत्वेकतेघिसंज्ञयान्नाभावः ॥ नमुने । ८ । २ । ३ । नाभावेकर्तव्येकतेचमुभावोनाऽसिद्धस्त्यात् । अमुना । अमूभ्यां
 ३ । अमीभिः । अमुष्मै । अमीभ्यः । अमुष्मात् । अमुष्य । अमुयोः २ । अमीषां । अमुष्मिन् । अमीषु ॥ * ॥ इतिहलन्ताः
 पुल्लिङ्गाः ॥ * ॥ नहोधः । ८ । २ । ३४ । नहोहस्यधस्त्याज्जलिपदान्तेच । उपानत् । उपानद् । उपानहौ । उपानहः
 । उपानद्वा । उपानस्तु । उत्पूर्वात् । स्निहप्रोतावित्यस्मादृन्विगादिनाकिन्निपातनात्तलोपघत्वे । किन्नन्तत्वात्तुत्वेनहस्य
 घः । जश्चर्त्वे । उल्लिक् । उल्लिग् । उल्लिहौ । उल्लिहः । उल्लिग्भ्याम् । उल्लिक्त्तु । द्यौः । दिवौ । दिवः । द्यु
 घु । गीः । गिरौ । गिरः । एवंपूः । चतुरश्चतस्रादेशः । चतस्रः २ । चतस्र्णां । किमःकादेशेटाप् । का । के । काः । सर्वावत्
 ॥ यस्सौ । ७ । २ । ११० । इदमोदस्ययस्त्यात्सौ । इदमोमः । इयं । त्वदाद्युत्वण्टाप् । दश्चेतिमः । इमे । इमाः । इमां ।
 इमे । इमाः । अनया । हलिलोपः । आभ्याम् ३ । आभिः । अस्यै । अस्याः । अनयोः २ । आसां । अस्यां । आस्तु । अन्वा
 देशेत्तु । एनां । एने । एनाः । एनया । एनयोः २ । ऋन्विगादिनाह्रजेःक्विन् । अमागमश्चनिपातितः । स्वक् । स्वर् । स्व
 जौ । स्वजः । स्वग्भ्यां । स्वह्नु । त्वदाद्युत्वण्टाप् । स्या । त्ये । त्याः । एवन्तद्यद्एतद् । वाक् । वाग् । वाचौ । वाचः । वा
 ग्भ्याम् । वाह्नु । अप्शब्देनित्यंबङ्गवचनान्तः । अपृन्नितिदीर्घः । आपः । अपः ॥ अपोभि । ७ । ४ । ४८ । अपस्तकारस्त्या

॥सि०कौ०॥ झादौप्रत्ययेपरे । अद्भिः । अद्भिः २ । अपां । अप्सु । दिक् । दिग् । दिशौ । दिशः । दिग्भ्याम् । दिक्षु । तदादिष्विति
 ॥ह०स्त्री०॥ दृशेःकिन्विधानादन्यत्रापिकुल्लङ्कृत् । दृग् । दृशौ । दृशः । त्विद् । त्विड् । त्विधौ । त्विधः । त्विद्भां । त्विड्सु । त्विड्सु
 ॥ २७ ॥ । सहजुषतेइतिसजूः । सजुधौ । सजुधः । सजूर्भ्यां । सजूष्यु । सजूःषु । घत्वस्याऽसिद्धत्वाद्भुत् । आशीः । आशिधौ ।
 आशिवः । आशीर्भ्यां । असौ । तदाद्युत्पत्ताप् । औडःशी । उत्तमत्वे । अमू । अमूः । अमूम् । अमू । अमूः । अमुया । अमू
 भ्यां । अमूभिः । अमुधौ । अमूभ्यां । अमूभ्यः । अमुघ्याः २ । अमुयोः २ । अमूयां । अमूयां । अमूषु ॥*॥ इतिहलन्ताः
 ॥ह०न०॥ स्त्रीलिङ्गाः ॥*॥ स्मोर्लुक् । दत्त्वं । स्वनडुत् । स्वनडुद् । स्वनडुही २ । चतुरनडुहोरित्याम् । स्वनडुंहि । पुनस्तद्धत्
 । शेषम्पुम्बत् । दिवडुत् । विमलद्विषहः । अन्तर्बर्त्तिनीम्बभक्तिमाश्रित्यपूर्वपदस्येवोत्तरखण्डस्याऽपिपदसंज्ञायाम्प्राप्ता
 यां । उत्तरपदत्वेचाऽपदादिविधौप्रतिषेधइतिप्रत्ययलक्षणम् । विमलदिवी । विमलदिवि । अपदादिविधौकिं । दधिसे
 चौ । दूहयत्निषेधेकर्त्तव्येपदत्वमस्येव । चकारस्यकुत्वेतुन । वाः । वारी । अजलन्तत्वाद्भुत् । वारि । चत्वारि । नलुमते
 तिकादेशेन । किं । के । कानि । इदं । इमे । इमानि । अन्वादेशेनपुंसकेऽनद्वक्तव्यः ॥*॥ एनत् । एने । एनानि । ए
 नेन । एनयोः २ । ब्रह्म । सम्बुद्धौनपुंसकानान्नलोपोवावाच्यः ॥*॥ हेब्रह्मन् । हेब्रह्म । हेब्रह्मणी । हेब्रह्माणि । रेऽसुपि ।
 अहर्भाति । विभाषाङ्शिष्योः । अह्नी । अहनौ । अहानि ॥ अहन् । ८ । २ । ६८ । अहन्नित्यस्यरुस्त्यात्पदान्ते । अहोभ्यां । अ
 होभिः । इहअहः । अहोभ्यामित्यादौ । रत्वरुत्वयोरसिद्धत्वाद्भुत्प्राप्ते । अहन्नित्यावर्त्यनलोपाभावन्निपात्यद्वितीयेनरु
 त्विधेयः । तदन्तस्याऽपिरत्वरुत्वेदीर्घाण्यहानियस्मिन्दीर्घाहानिदाघः । इहहल्ङ्गादिलोपेप्रत्ययलक्षणेनाऽसुपीति
 निषेधाद्रत्वाभावेरुस्तस्याऽसिद्धत्वाद्भुत्प्राप्तलक्षण उपधादीर्घः । सम्बुद्धौतुहेदीर्घाहोनिदाघः । दीर्घाहाणौ । दीर्घाहा
 णः । दीर्घाहा । दीर्घाहोभ्याम् । दण्डि । दण्डिनी । दण्डीनि । सग्वि । सग्विणी । सग्वीणि । वाग्मि । वाग्मिनी ।

वाग्मीनि । वज्रवृत्रह । वज्रवृत्रघ्नी । वज्रवृत्रह्नाणि । वज्रपूषाणि । वज्रवृत्र्यमाणि । असृजःपदान्तेकुल्वंसृजेःकिनो
 विधानात् । विश्वसृडादौन । सृजिदृशेरितिस्त्रेणरज्जुसृजामितिभाष्यप्रयोगात् । यद्वा । ब्रह्मादिस्त्रेसृजियज्योःप
 दान्तेष्वन्कुत्वाऽपवादः । स्रगृत्विक्षद्वयोस्तुनिपातनादैवकुत्वं । असृक्क्षद्वस्तु अस्यतेरैणादिकचटज्प्रत्ययेबोधः । अ
 सृक् । असृग् । असृजी । असृज्जि । पदन्निवा । असन् । असानि । असृजा । अस्ता । असृग्भ्याम् । असभ्यामित्या
 दि । ऊर्क् । ऊर्ग् । उज्जी । उज्ज्जि । नरजानांसंयोगः । बहूर्ज्जिनुम्प्रतिषेधः ॥*॥ अन्यात्पूर्वावानुम् ॥*॥ बहूर्ज्जि
 । बहूर्ज्जिवा । कुलानि । त्वत् । त्वद् । त्वे । त्वानि । तन् । तद् । ते । तानि । यद् । यत् । ये । यानि । एतत् । एतद् ।
 एते । एतानि । अन्वादेशेतुएतत् । बेभिद्युतेःकिप् । बेभिद् । बेभिद् । बेभिदो । शवल्नेपस्यस्थानिवत्वाद्गलन्तत्वाद्भ
 नुम् । अजन्तलक्षणस्तुनुन्स्त्रविधौस्थानिवत्वाऽभावात् । बेभिदि । ब्राह्मणकुलानिचेछिदि । गवाक्क्षद्वस्वरूपाणिक्त्री
 वेऽर्चगतिभेदतः । असंध्यवङ्पूर्वरूपैर्नवाऽधिकशतमन्तं ॥ १ ॥ स्वस्तुस्तुनववदभादौषद्वेस्यस्त्रीणिजशशोः । चत्वारिंशे
 षेदशकैरूपाणीतिविभावय ॥ १ ॥ तथाहि । गामञ्चतीतिविग्रहे । चत्वारिंशदिनाकिन् । गतौनलोपः । अवङ्स्फोटायन
 स्येत्यवङ् । गवाक् । गवाग् । सर्वत्रविभाषेतिप्रकृतिभावे । गोअक् । गोअग् । पूर्वरूपे । गोक् । गोग् । पूजायान्नस्यकुत्वे
 नङः । गवाङ् । गोअङ् । गोङ् । अम्यपि । एतान्येवनव । औङ्शोभत्वाद्चङ्त्वलोपः । गोची । पूजायान्तु । गवाञ्ची ।
 गोअञ्ची । गोञ्ची । जशशोःशःशेःसर्वनामस्थानत्वाद्भुम् । गवाञ्चि । गोअञ्चि । गोञ्चि । गतिपूजनयोस्त्रीण्येव । गो
 चा । गवाञ्चा । गोञ्चा । गोअञ्चा । गवाग्भ्याम् । गोअग्भ्याम् । गोग्भ्याम् । गवाङ्भ्याम् । गोअङ्भ्याम् । गोङ्भ्याम्
 । इत्यादि । सुपितुङान्तानांपक्षेन ङ्गोःकुगितिकुक् । गवाङ्क्षु । गोअङ्क्षु । गोङ्क्षु । गवाङ्घु । गोअङ्घु । गो
 ङ्घु । गवाङ्धु । गोअङ्धु । गोङ्धु । तच्चेहचयोद्वितीयाङ्तिपक्षे । ककारस्यखकारेणयस्यामाधिक्यंशङ्का । चर्त्तस्याऽसिद्ध

॥सि०कौ०॥ त्वात् । कुक्पक्षेतुं । तस्याऽसिद्धत्वाज्जश्लाऽभावः । पक्षेचयोद्वितीयादेशाच्चीणि रूपाणि वर्ज्जना एव । ऊह्यमेवां द्विर्वच
 ॥ह०न०॥ नानुनासिकविकल्पनात् । रूपाण्यश्वाऽक्षिभूतानि ५२७ भवन्तीति मनीषिभिः ॥१॥ तिर्य्यक् । तिरच्ची । तिर्य्यच्चि । पूजाया
 ॥ २१८ ॥ -न्तु । तिर्य्यङ् । तिर्य्यञ्ची । तिर्य्यञ्चि । यकृत् । यकृती । यकृन्ति । पद्वन्निति वायकन् । यकानि । यक्रा । यकृता । शकृत्
 शकृती । शकृन्ति । शकानि । शक्रा । शकृता । ददत् । ददती ॥ वानपुंसकस्य ७।१।७७ । अभ्यस्तात्परोयः शतानंद
 न्तस्यञ्जीवस्यनुम्वास्यात्सर्जनामस्थाने । ददन्ति । ददति । तुदत् ॥ आच्छीनद्योर्नुम् ७।१।८० । अवर्क्षान्ता दङ्गात्प
 रोयश्शतुरवयवस्तदन्तस्याङ्गस्यनुम्वास्याच्छीनद्योः परतः । तुदन्ती । तुदती । तुदन्ति । भात् । भान्ती । भाती । भान्ति
 । पचत् ॥ शपश्यनेर्नित्यं ७।१।८१ । शपश्यनेरात्परोयश्शतुरवयवस्तदन्तस्यनुम्वास्याच्छीनद्योः परतः । पचन्ती ।
 पचन्ति । दीव्यत् । दीव्यन्ती । दीव्यन्ति । स्व । स्वप् । स्वपी । निव्यात्परादपि नुमः प्राक् । अप्रुन्निति दीर्घः प्रतिपदोक्तत्वा
 त् । स्वाम्पि । निरवकाशत्वम्प्रतिपदोक्तत्वमिति पक्षेतुप्रकृतेतद्विरहानुमेव । स्वम्पि । स्वपा । अपोभि । स्वङ्गा । स्वङ्गिः । अ
 र्जीत्यादिनाधनेरुस्त्वं । धनुः । धनुषी । सान्तेति दीर्घः । नुम्विसर्जनीयेति घत्वं । धनूंषि । धनुषा । भनुर्भ्या । एवञ्चक्षुर्ह
 विरादयः । पिपठिषतेः क्तिर्पूर्वैरिति दीर्घः । पिपठोः । पिपठिषं । अल्लोपस्य स्थानिवत्वाज्जलन्तलक्षणो नुम्वस्त्वविधौस्था
 निवत्वाऽभावादजन्तलक्षणोऽपि नुम् । पिपठिषि । पिपठोर्भ्यामित्यादि । पयः । पयसी । पयांसि । पयसा । पयोभ्यामि
 त्यादि । सुपुम् । सुपुंसी । सुपुमांसि । अदः विभक्तिकार्य्यं । उत्वमत्वे । अमू । अमूनि । शेषंपुम्वत् ॥ * ॥ इति हल
 नानपुंसकलिङ्गाः ॥ * ॥ खरादिनिपातमव्ययं १।१।३७ । खरादयोनिपाताच्चाऽव्ययसंज्ञास्त्युः । खर् । अन्तर्
 प्रातर् पुनर् सनुतर् उचैस् नीचैस् शनैस् च्छधक् च्छते युगपत् आरात् पृषक् ह्यस् अस् दिवा रात्रौ सायं चिरं
 मनाक् ईषत् जोषं तूष्णीं बहिस् अवस् समयां निकषा स्वयं वृथा नक्तं नत् हेतौ इद्धा अद्धा सामिवत् ब्राह्मण

॥सि०कौ०॥

वत् क्षत्रियवत् सता उपधा सनत् सनात् तिरस् अन्तरं अन्तरेण ज्योक् कं शं सहसा विना नाना स्वस्ति स्वधा
 अलं वषट् औषट् वैषट् अन्यत् अस्ति उपांशु क्षमा विहायसा दोषा मृषा मिथ्या मुधा पुग मिथो मिथस् प्राय
 स् मुहुस् प्रवाहुकं प्रवाहिका आर्यहलं अभीक्षां सार्कं सार्द्धं नमस् हिरुक् धिक् अथ अम् अम् प्रताम् प्रशान्
 प्रतान् मा माङ् आकृतिगणोयं । च वा ह अह एव एवं नूनं शश्वत् युगपत् भूयस् कूपत् कुवित् स्तूपत् नेत् चेत्
 धण् कश्चित् यत्र तत्र नेह हन्त माकिं मार्कीं नकिं नकीं आकीं माङ् नञ् यावत् तावत् त्वै द्वै रै औषट् वैषट्
 स्वाहा स्वधा वषट् ओम् तथाहि खलु किल अथ सुष्टु स्म आदह उपसर्गस्वरविभक्तिप्रतिरूपकाश्च । अवदन्तं अहं
 युः अस्ति क्षीरं अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ पशु शुकम् यथा कथाच प्याट् पाट् अङ्ग है हे भोः अये द्यु वि
 यु एकपदे । युन । आतः । चादिरप्याकृतिगणः ॥ तद्धितश्चाऽसर्वविभक्तिः । १।१। ३८ । यस्मात्सर्वाविभक्तिर्नैतद्वृत्तेः
 तद्धितान्तोऽव्ययं स्यात् । परिगणनं कर्तव्यं । तसिलादयः प्राक्पाशपः । शस्प्रभृतयः प्राक्समासान्तेभ्यः । अम् । आ
 म् । क्तोर्थाः । तसिक्ती । नानाजाविति । तेनेहन । पचतिकल्पम्पचतिरूपं ॥ कन्मेजन्तः । १।१। ३९ । कृद्योमान्त
 सजन्तश्चतदन्तमव्ययं स्यात् । स्मारं । स्मारं । जीवसे । पिवथ्यै ॥ क्वातोऽनुत्कस्तुनः । १।१। ४० । स्तदन्तमव्ययं स्यात् ।
 कृत्वा । उदेतोः । विहृपः ॥ अव्ययोभावश्च । १।१। ४१ । अधिहरि ॥ अव्ययादास्तुपः । २।४। ८२ । अव्ययाद्वि
 हितस्यापस्तुपश्चलुक् स्यात् । तत्रशालायां । अथ । विहितविशेषणान्नेह । अव्युच्चैसौ । अव्ययसंज्ञायां यद्वापितदन्तवि
 धिरस्ति । तथापि । नगौणे । आव्यहणं व्यर्थमलिङ्गत्वात् । सदृशन्निषुलिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु । वचनेषु च सर्वेषु य
 न्नव्येति तदव्ययमिति श्रुतिः । लिङ्गकारकसंख्याभावपरा । वष्टिभागुरिरह्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः । आपञ्चैव हलन्तानां
 यथावाचानिशादिश ॥ १ ॥ कगाहः । अवगाहः । पिधानं । अपिधानं ॥ * ॥ इत्यव्ययानि ॥ * ॥ स्त्रियां । ४।१। ३

॥सि०कौ०॥ । अधिकारेऽयं संमर्थानामिति यावत् ॥ अजाद्युतष्टाप् । ४ । १ । ४ । अजादीनामकारान्तस्य च वाच्यं यत्स्त्रीत्वन्तत्रद्योत्ये
॥स्त्री०प्र०॥ टापस्यात् । अजाद्युक्तिर्डीयोऽपीपञ्चवाधनाय । अजा । अतः खद्वा । अजादिभिः स्त्रीत्वस्य विशेषणान्नेह । पञ्चाऽजी । अ
॥ २८ ॥ । अहिसमासार्थसमाहारनिष्ठं स्त्रीत्वं । अजा । एडका । अश्वा । चटका । मूषिका । एषु जातिलक्षणोऽपीप्प्राप्तः । बाला ।
वत्सा । होडा । मन्दा । विन्ताता । एषु वयसि प्रथमद्वितीयाप्राप्तः । सम्भ्रज्जिनशरणपिण्डेभ्यः फलात् ॥ * ॥ सम्फला
भस्त्रफला । ड्यापेरिति ह्रस्वः । सदच्काण्डप्रान्तशतैकेभ्यः पुष्पात् ॥ * ॥ सत्युष्वा । प्राक्पुष्वा । प्रत्यक्पुष्वा । श्रूडा
चाऽमहत्पूर्वाजातिः ॥ * ॥ पुंयोगे तु श्रूड्री । अमहत्पूर्वाकिं । महाश्रूड्री । कुञ्चा । उद्भिहा । देवविशा । ज्येष्ठा । कनिष्ठा
। मध्यमेति पुंयोगेऽपि । कोकिलाजातावपि । मूलान्नजः ॥ * ॥ अमूला । ऋन्नेभ्योऽपीप् । कच्ची । दंडिनी ॥ उगितश्च । ४
। १ । ६ । उगितन्तात्प्रातिपदिकात्स्त्रियां डीप्स्यात् । भवन्ती । पचन्ती । शपश्यनेरिति नुम् । उगितचामिति सूत्रे
ऽच्यहणेन धातोश्चेदुगित्कार्यन्तर्ह्यस्येतेरेवेति नियम्यते । तेनेहन । उखाश्चत् । र्क्किप् । अनिदितामिति नलोपः । प
र्यध्वत् । अच्यतेस्तु स्यादेत् । प्राची । प्रतीची ॥ वनोरच । ४ । १ । ७ । वन्नन्तात्तदन्ताच्च प्रातिपदिकात्स्त्रियां डीप्स्या
त् । रश्चाऽन्तादेशः । वन्निति द्विनिष्कृतिप्वनिपांसामान्यग्रहणं । प्रत्ययग्रहणे यस्मान् विहितस्तदादेस्तदन्तस्य ग्रहणं
। तेन प्रातिपदिकविशेषणान्नदन्ताऽन्तमपि न भ्यते । सुत्वानमतिक्रान्ता अति सुत्वरी । अतिधीवरी । शर्वरी । वनोन
हशङ्तिवक्तव्यं ॥ * ॥ हशन्ताद्धातोर्विहितो यो वन्तदन्तान्ताच्च प्रातिपदिकान् डीप्स्वनेत्यर्थः । ओणृश्चपनयने वनिप्
चङ्ङनेरिति त्वं । अवावाब्राह्मणी । राजयुध्वा । बहुब्रह्मैवा ॥ * ॥ बहुधीवरी । बहुधीवा । पक्षेडाव्वक्ष्यते ॥ पा
टोऽन्तःस्थः । ४ । १ । ८ । पाच्छट्कृतसमासान्तस्तदन्तात्प्रातिपदिकात् डीव्वास्यात् । द्विपदो । द्विपाद् ॥ टावृचि
। ४ । १ । ९ । चचिवाचायां पादन्ताद्वाप्यात् । द्विपदाचट्क् । एकपदा ॥ नघइस्सादिभ्यः । पञ्च । चतस्रः । प

स्वेत्यनेति ऋतेऽपि छान्ता षडिति षडसंज्ञाम्पितिनलोपः सुप्सुरेतिनलोपस्याऽसिद्धत्वाद्न षडस्समादिभ्य इति नटाप् ॥ म
 नः । ४ । ११ । मन्नन्तान्नङीप् । सीमा । सीमानौ ॥ अनोवङ्गब्रीहेः । ४ । १ । १२ । अन्नन्तान्नङ्गब्रीहेर्नङीप् ।
 वङ्गयज्वा । वङ्गयज्वानौ ॥ डाबुभाभ्यामन्यतरस्यां । ४ । १ । १३ । सूत्रद्वयोपात्ताभ्यामडाव्वास्यात् । सीमा । सीमे ।
 सीमानौ । दामा । दामानौ । दामे । नपुंसिदामेत्यमरः । वङ्गयज्वा । वङ्गयज्वानौ । वङ्गयन्वे ॥ अनङ् उपधात्तोपिनोऽ
 न्यतरस्यां । ४ । १ । २८ । अन्नन्तान्नङ्गब्रीहेरुपधालोपिनोवाङीप्स्यात् । पक्षेडाप्ङीव्रिधेधौ । वङ्गरङ्गो । वङ्गर
 ङ्ग्यौ । वङ्गरङ्गे । वङ्गरङ्गानौ ॥ प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्याऽतद्दाऽऽप्यऽसुपः । ७ । ३ । ४४ । प्रत्ययस्थात्कात्पूर्व
 स्याऽकारस्येकारस्यादापि परे सञ्ज्ञापसुपः परेन चेत् । सर्बिका । कारिका । अतः किंनौका । प्रत्ययस्थात्किं । शक्नोतीति शका
 । असुपः किं । वङ्गपरिव्राजकानगरी । कात्किं । नन्दना । पूर्वस्य किं । परस्य माभूत् । कटुका । तपरः किं । रका । आपि
 किं । कारकः । मामकनरकयोरुपसंख्यानं ॥ * ॥ मामिका । नरन्कायतीति नरिका । त्यक्त्यपोश्च ॥ * ॥ दाक्षिणात्यिका ।
 इहत्याका ॥ नयास्योः । ७ । ३ । ४५ । यत्रदोरस्येन्नस्यात् । यका । सका । यकां । सकां । त्यक्तनञ्च निधेधः ॥ * ॥ अधि
 त्यका । उपत्यका । आशिपिवुनञ्चन ॥ * ॥ जीवका । भवका । उत्तरपदलोपेन ॥ * ॥ देवदत्तिका । देवका । क्षि
 पकादीनाञ्चन ॥ * ॥ क्षिपका । ध्रुवका । कन्यका । चटका । तारकाज्योतिषि ॥ * ॥ अन्यत्रतारिका । वर्णकान्तान्तवे
 ॥ * ॥ अन्यत्रवर्णिका । वर्तकाशकुनौप्राचां ॥ * ॥ उदितान्तुवर्तिका । अष्टकापितृदैवत्ये ॥ * ॥ अष्टिकान्या । सू
 तिकापुत्रिकावृन्दारिकाणामेति वक्तव्यं ॥ * ॥ इहवाङ् इति छेदः । कात्पूर्वस्य वाऽकाशदेश इत्यर्थः । तेन पुत्रिकाशदेङी
 नङ् वर्णस्य पक्षेऽकारः । अन्यत्रेत्वदाधनार्थमकारस्यैव पक्षेऽकारः । सूतिका । सूतकेत्यादि ॥ उदीचामातः स्थानेयक
 पूर्वायाः । ७ । ३ । ४६ । यत्पूर्वस्य स्त्रीप्रत्ययाकारस्य स्थानेयोऽकारस्तस्य कात्पूर्वस्येदास्यादापि परे । केण इति ह्रस्वः

.।सि०कौ०॥ । आर्यका । आर्यिका । चटका । चटिका । आतःकिंसाङ्काशयेभवा । साङ्काशिका । यकेतिकं । अश्विका । स्त्रीप्रत्य
 ॥स्त्री०प्र०॥ येतिकं । शुभंयातीतिशुभंयाः । अज्ञाताशुभंयाः । शुभंयिका । धावन्तयकोस्तुनित्यं ॥ * ॥ सुनायिका । सुपाकिका ॥
 ॥ ३१ ॥ भस्त्रैयाजाज्ञाद्वामानन्पूर्वाणामपि । ७ । ३ । ४७ । स्वेत्यन्तुपपद्योक्तम्पदं । ग्यामतद्द्वयास्यात् । तदन्तविधिनै
 वसिद्धेनन्पूर्वाणामपीतिस्पष्टार्थं । भस्त्रायहणमुपसर्जनार्थं । अन्यस्यतृत्तरस्त्रेणसिद्धं । एषाद्वास्तयोस्तुसपूर्वयो
 न्नेत्वं । अन्तर्वर्तिनीम्भक्तिमाश्रित्याऽसुपइतिनिवेधात् । अनैयका । परमैयका । अद्वके । परमद्वके । स्वशब्दयहणं
 संज्ञोपसर्जनार्थं । इहहि । आतःस्थानेइत्यनुवृत्तं । स्वशब्दस्यातोविशेषणं । नतुद्वैययोरसम्भवात् । नाप्यन्येषामव्य
 भिचारत् । स्वशब्दस्त्वमुपसर्जनमात्मीयवाचो । अकजर्हः । अर्थान्तरेतुनस्त्री । संज्ञोपसर्जनीभूतस्तु कप्रत्ययान्तत्वाद्
 वयुदाहरणं । एवञ्चात्मीयायां । स्विका । परमस्विकेतिनित्यमेवेत्वं । निर्भस्विका । निर्भस्वका । एषका । एषिका । क
 ण्यत्वनिर्देशेहविकल्पः । एतिके । एतिकाः । अजका । अजिका । इका । जिका । द्विके । द्वके । निःस्विका । निःस्व
 का ॥ अभाषितपुंस्काच्च । ७ । ३ । ४८ । एतस्माद्विहितस्यातःस्थानेऽतद्द्वयास्यात् । गङ्गाका । गङ्गिका । वज्रव्रीहेर्भा
 षितपुंस्कत्वात्ततोविहितस्यनित्यं । अज्ञाताखट्वा । अखट्विका । शैषिकेकपितुविकल्पएव ॥ आदाचार्याणां । ७ । ३ ।
 ४९ । पूर्वस्त्रविषयेऽत्राद्यास्यात् । गङ्गाका । उक्तपुंस्कात् । शुभ्रिका ॥ अनुपसर्जनात् । ४ । १ । १४ । अधिकारेऽयं
 । यूनस्तिरित्यभिवाच्य । अयमेवस्त्रीप्रत्ययेषुतदन्तविधिंज्ञापयति ॥ टिङ्ङाणञ्द्वयसज्दघ्नमात्रचतयपठकृत्कञ्
 करपः । ४ । १ । १५ । अनुपसर्जनंयद्विदादितदन्तंयददनाम्यातिर्पादकन्ततःस्त्रीयांङोप्स्यात् । कुरुचरी । उपस
 र्जनत्वाद्नेह । वज्रकुरुचरा । नदहनदी । वक्ष्यमाणेत्यत्रटित्वाद्युगित्वाच्चङोप्प्राप्तः । यासुटोङित्वेनलाश्रयमनुबन्धका
 र्थान्नादेशानामितिज्ञापनान्नभवति । अश्वानचश्श्वेनकचिदनुबन्धकार्येणानल्लिधावितिनिषेधज्ञापनाद्वा । सौपर्णीयी

ऊरुद्वयसी । ऊरुद्वी । ऊरुमात्री । पञ्चतयी । आक्षिकी । लावणिकी । यादृशी
 चैरी । नञ्स्त्रीककृष्यस्तरुणतलुनानामुपसंख्यानं ॥ * ॥ खैली । पौखी । शाक्तीकी । आढ्यङ्कर
 शा । तलुनी ॥ यञञ्च ॥ ४ । १ । १६ । यञन्तात्स्त्रियाङीप्स्यात् । अकारलोपेकृते ॥ हलस्तद्धितस्य । ६ ।
 ४ । १५० । हलउत्तरस्यतद्धितयकारस्योपधाभूतस्यलोपस्त्रयादीपरे । गार्गी । अनपत्याधिकारस्थानङीप् । द्वीपेभवाद्धै
 ष्या । अधिकारग्रहणाद्देह देवस्याऽपत्यन्दैव्या । देवाद्युज्ज्वलितहियन्प्राग्दीव्यतीयेनत्वपत्याधिकारपठितः ॥ प्राचांष्फ
 स्तद्धितः । ४ । १ । १७ । यञन्तात्स्फोवास्यात्स्त्रियांसचतद्धितः ॥ वःप्रत्ययस्य । १ । ३ । ६ । प्रत्ययस्यादिःषड्भ्या
 त् ॥ आयनेयीनीयियःकळखळघाम्प्रत्ययादीनां । ७ । १ । २ । प्रत्ययादिभूतानाम्फादीनांक्रमादायन्नादयश्चादेशस्यु
 स्तद्धितान्तत्वात्प्रतिपदिकत्वं । पितृसामर्थ्यात्स्फोणेक्तेऽपिस्त्रीत्वेविद्वैरेतिबध्यमाणोङीष् । गार्ग्यायणी ॥ सर्वत्रलोहिता
 दिकतन्तेभ्यः । ४ । १ । १८ । लोहितादिभ्यःकतश्चान्तेभ्योयञन्तेभ्येनित्यंष्फस्स्यात् । लौहित्यायनी । कात्यायनी
 ॥ कौरव्यमाण्डुकाभ्याञ्च । ४ । १ । १९ । आभ्यांष्फस्स्यात् । कमेणटाप्ङीघोरपवादः ॥ कुर्वीदिभ्योऽण्यः । कौरवाय
 नी । ङक्चमण्डुकादित्यण् । माण्डुकायनी । आसुरेरूपसंख्यानं ॥ * ॥ आसुरायणी ॥ वयसिप्रथमे । ४ । १ । २० ।
 प्रथमवयोवाचिनोऽदन्तात्स्त्रियाङीप्स्यात् । कुमारी । वयस्यचरमइतिवाच्यं ॥ * ॥ बधूटी । चिरण्टी । बधूटचिर
 ण्टशब्दौयौवनवाचिनौ । अतःकिं । शिशुः । कन्यायाःन । कन्यायाःकनीनचेतिनिर्देशात् ॥ द्विगोः । ४ । १ । २१ । अद
 न्ताद्विगोङीप्स्यात् । त्रिलोकी । अजादित्वात्रिफला । त्र्यनीका । सेना ॥ अपरिमाणविस्तारितकम्बल्येभ्योनतद्धितलुकि
 । ४ । १ । २२ । अपरिमाणान्ताद्विस्तारान्ताच्चद्विगोङीप्नस्यात्तद्धितलुकिस्ति । पञ्चभिरश्वैःकीता । पञ्चाऽश्वः । आ
 र्हीयष्टक् । अध्वर्जेतिलुक् । द्वौविस्तौपचतिद्विविस्तः । द्वाविता । द्विकम्बल्या । परिमाणान्तु । द्वाळकी । तद्धितलुकिकिं

॥सि०कौ०॥ । समाहारेपञ्चाऽश्वी ॥ काण्डान्ताक्षेत्रे । ४ । १ । २३ । क्षेत्रेयःकाण्डान्तोद्विगुस्ततो नडीपतद्धितलुकि । द्विकाण्डेप्रमाण
 ॥स्त्री०प्र०॥ मस्याःद्विकाण्डाक्षेत्रभक्तिः । प्रमाणेद्वयसृजितिर्विहितस्यमात्रचःप्रमाणेलोर्द्विगोर्नित्यमितिलुक् । क्षेत्रेकिंद्विकाण्डीरज्जुः ॥
 ॥ ३९ ॥ पुरुषात्प्रमाणेऽन्यतरस्यां । ४ । १ । २४ । प्रमाणेयःपुरुषस्तदन्ताद्विगोर्डीव्वास्यात्तद्धितलुकि । द्वौपुरुषौप्रमाणमस्या
 स्ताद्विपुरुषौद्विपुरुषावापरिखा ॥ ऊधसोऽनङ् । ५ । ४ । १३९ । ऊधोन्तस्यवज्जब्रीहेरनडादेशस्यात्स्त्रियां । इत्यनङिङ्
 तैडाप्डीप्निवेधेषुप्राप्तेषु ॥ वज्जब्रीहेरूधसोऽडीष् । ४ । १ । २५ । ऊधोन्ताद्वज्जब्रीहेर्डीव्वास्यात्स्त्रियां । कुण्डोघ्नी । स्त्रियां
 किं । कुण्डोघोघैनुकं । इहाऽनङपिन । तद्विधौस्त्रियामित्युपसंख्यानान् ॥ संख्याऽव्ययादेर्डीप् । ४ । १ । २६ । डीवोऽप
 वादः । झुघ्नी । अयूघ्नी । वज्जब्रीहेरित्येवऊधोऽतिक्रान्ताअव्युधाः ॥ दामहायनान्ताच्च । ४ । १ । २७ । संख्यादेर्वज्जब्रीहे
 दीमान्ताद्वायनान्ताच्चडीप्स्यात् । दामान्तेडाप्प्रतिषेधयोःप्राप्तेयोः । हायनान्तेटापिप्राप्तेवचनं । द्विदाम्नी । अव्यययह
 णाऽननुवृत्तेरुद्दामावडवेत्यत्रडाव्रिषेधावपिपक्षेस्तः । द्विहायनीवाला । त्रिचतुर्भ्यांहायनस्यणत्ववाच्यं ॥ * ॥ वयोवाचक
 स्यैवहायनस्यडीप्णत्वञ्चैव्यते । त्रिहायणी । चतुर्हायणी । वयसोऽन्यत्र । द्विहायना । त्रिहायना । चतुर्हायनाशाला ॥
 नित्यंसंज्ञाकन्दसोः । ४ । १ । २८ । अन्नन्ताद्वज्जब्रीहेरूपधालोपिनोऽडीप् । सुराज्ञीनामनगरी । अन्यत्रपूर्वेणविकल्पस्य
 व । वेदेशतमूर्ध्वी ॥ केवलमामकभागधेयपापाऽपरसमानाऽऽर्यकृतसुमङ्गलभेषजाच्च । ४ । १ । ३० । एभ्योनवभ्योनि
 त्यंडीप्स्यात्संज्ञाकन्दसोः । अथोतइन्द्रकेवलीर्विशः । भागधेयी । पापी । अपरी । समनी । आर्यकृती । सुमङ्गली । भे
 षजी । अन्यत्रकेवलाइत्यादि । मामकग्रहणन्नियमार्थं । अणन्तादेवसिद्धेर्डीप् । तेनलोकेऽसंज्ञायां । मामिका ॥ अन्तर्द्ध
 त्यतिवतोर्नुक् । ४ । १ । ३२ । एनयोःस्त्रियान्नुक्स्यात् । ऋन्नेभ्योऽडीप् । गर्भिण्याङ्गीवङ्गर्तृकायाञ्चप्रकृतिभागौनिपात्येते । त
 दौऽन्तरस्यस्याङ्गर्भइतिवियहेअन्तश्शब्दस्याऽधिकरणशक्तिप्रधानतयाऽस्तिसामानाधिकरण्याऽभावादप्राप्तेःसमुपनिपात्य

३३ । पतिवन्नीत्यत्रतुवन्निपात्यन्ते । अन्तर्वन्नी । पतिवन्नी । प्रत्युदाहरणन्तुअन्तरस्यस्यांशलायाङ्घटःपतिमती । पृथिवी
 ॥ पत्युर्नैयज्ञसंयोगे । ४ । १ । ३३ । पतिशब्दस्यनकारदेशस्यादृशेनसम्बन्धे । वसिष्ठस्यपत्नीतत्कर्तृकयज्ञस्यफलभोक्त्री
 त्वर्थः । दम्पत्योस्सहाऽधिकारात् ॥ विभाषासपूर्वस्य । ४ । १ । ३४ । पतिशब्दान्तस्यसपूर्वस्यप्रातिपदिकस्यनोवास्यात् ।
 गृहस्यपतिः । गृहपतिः । गृहपत्नी । अनुपसर्जनस्येतीहोत्तरार्थमनुवृत्तमपिनपत्युर्विशेषणं । किन्तुतदन्तस्य । तेनब
 ऊव्रीहावपि । दृढपत्नी । दृढपतिः । वृषलपत्नी । वृषलपतिः । अथवृषलस्यपत्नीतिव्यस्नेकश्चमितिचेत् । पत्नीवपत्नीत्युप
 चारात् । यद्वा । आचारक्विवन्तात्कर्त्तरिक्विप् । अस्मिँश्चपक्षे । पत्नियौ । पत्नियः । इतीयद्विषयेविशेषः । सपूर्वस्यकिं ।
 गवाम्पतिःस्त्री ॥ नित्यंसपत्न्यादियु । ४ । १ । ३५ । पूर्वविकल्पाऽपवादः । समानस्यसभावोऽपिनिपात्यतेसमानःपतिर्य
 स्यात्सांसपत्नी । एकपत्नी । वीरपत्नी ॥ पूतकतोरैच । ४ । १ । ३६ । अस्यस्त्रियामैवादेशोऽङीप् । इयन्निस्त्रुत्तौपुंयोग
 एवेध्यते । पूतकतोःस्त्री । पूतकतायी । ययातुक्तवःपूतःपूतकतुरेवसा ॥ वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदान्तः । ४ ।
 १ । ३७ । एवामुदान्तरेवादेशस्यात्ङीप्च । वृषाकपेःस्त्रीवृषाकपायी । हरविष्णुवृषाकपोइत्यमरः । वृषाकपायीश्री
 गौर्यावितिच । अग्रायी । कुसितायी । कुसिदायी । कुसिदशब्दोह्रस्वमध्योनतुदीर्घमध्यः ॥ मनोरैवा । ४ । १ । ३८ ।
 मनुशब्दस्यौकारदेशस्यादुदान्तैकारश्चवा । ताभ्यामन्नियोगशिष्टोऽङीप्च । मनोःस्त्रीमनावी । मनायी । मनुः ॥ वर्ष्मादनु
 दात्तात्तोपधात्तोः । ४ । १ । ३९ । वर्ष्वाचीयोनुदान्तान्तोपधस्तदन्तादनुपसर्जनात्प्रातिपदिकाद्वाङीप्स्यात्तकार
 स्यनकारदेशश्च । एनी । एता । रेहिता । रेहिणी । वर्णानान्तणतिनितन्तानामितिफिट्स्त्रुत्रेणादुदान्तः । त्रेण्याच
 शलल्येतिगृह्यं । त्रीण्येतान्यस्याङ्तिवऊव्रीहिः । अनुदान्तात्किं । श्वेता । घृतादीनाञ्चेत्यन्तोदान्तोऽयं । अतइत्येव । शितिः
 स्त्री । पिशङ्गादुपसंख्यानं ॥ * ॥ पिशङ्गी । असितपलितयोर्न ॥ * ॥ असिता । पलिता । छन्दसिक्रमेके ॥ * ॥ असि

॥सि०कौ॥ क्री । पलिक्री । अवदानशब्दस्तुनवर्णवाचीकिन्तुविशुद्धवाची । तेनअवदानादित्येव ॥ अन्यतोडीय् । ४ । १ । ४० । तोप
 ॥स्त्री०प्र०॥ धभिन्नद्विर्णवाचिनोऽनुदात्तान्ताप्रातिपदिकात्स्त्रियंङीयस्यात् । कल्माषी । सारङ्गी । लघावन्नेद्वयोश्चवह्नयोगुरुरितिम
 ॥ ३२ ॥ ध्योदात्तावतौ । अनुदात्तान्तात्किं । छष्ठा । कपिला ॥ धिद्वौगैरदिभ्यश्च । ४ । १ । ४१ । धिद्वौगैरदिभ्यश्चङीयस्यात् । न
 र्नीकी । गौरी । अनडुही । अनड्वाही ॥ पिप्पल्यादयश्च ॥ * ॥ * ॥ आकृतिगणाय ॥ सूर्य्यतिघ्यागस्यमत्स्यानांय
 उपधादाः । ६ । ४ । १४७ । अङ्गस्योपधायायस्यलोपस्यात्तच्चेद्व्यःसूर्य्याद्व्यवयवः । मत्स्यस्यङ्गां ॥ * ॥ सूर्य्यागस्य
 योश्चेचङ्गाश्च ॥ * ॥ तिघ्यपुष्ययेर्नक्षत्राण्यलोपइतिवाच्यं ॥ * ॥ मत्सी । मातरिषिच्चेतिधित्वादेवसिद्धेर्गौरदिषुमाता
 महीशब्दपाठान्नित्यःघितंङीय् । दंष्ट्रा ॥ जानपदकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकशकामुककवगद्वृत्त्यमत्रावप
 नाकृत्रिमाश्राणस्थौल्यवर्णनाच्छादनाऽयोविकारमैथुनेच्छाकेशवेषेषु । ४ । १ । ४२ । एकादशभ्यःप्रातिपदिकेभ्यः
 कमावृत्त्यादिष्वर्थयुङीयस्यात् । जानपदीवृत्तिश्चेत् । अन्यानुजानपदा । उत्सादित्वादन्नन्तत्वेनटिङ्ङेतिङीप्याद्युदात्तः ।
 कुण्डो । अमत्रश्चेत् । कुण्डान्या । कुडिदाहे । गुणेऽहलइत्यप्रत्ययः । यस्तुअमृतेजारजःकुण्डइतिमनुष्यजातिवाचिन
 स्तोजातिलक्षणोङीय्भवत्येव । अमत्रेहिस्त्रीविषयत्वाभावादप्राप्तेऽङीष्वधोयते । नतुनियम्यते । गोणीआवपनश्चेत् । गो
 णाऽन्या । स्थलीअकृत्रिमाचेत् । स्थलाऽन्या । भाजीश्राणाचेत् । भाजाऽन्या । नागीस्थूलाचेत् । नागाऽन्या । गजवाची
 नागशब्दःस्थौल्यगुणयोगादन्यत्रप्रयुक्तउदाहरणं । सर्पवाचीतुदैर्घ्यगुणयोगादन्यत्रप्रयुक्तःप्रत्युदाहरणं । कालीवर्ण
 शब्दोऽन्या । नीलीअनाछादनश्चेत् । नीलाऽन्या । नील्यारक्ताशटीत्यर्थः । नील्याअन्वक्तव्यइत्यन् । अनाच्छादने
 षिर्नक्षत्राणि किन्तु । नीलादोषधौ ॥ * ॥ निली । प्राणिनिच ॥ * ॥ नीलीगैः । संज्ञायाम्बा ॥ * ॥ नीली । नीला । कु
 णोऽर्थोतिगुरश्चेत् । कुशाऽन्या । कामुकीमैथुनेच्छाचेत् । कामुकाऽन्या । कवरीकेशानांसन्निवेशविशेषः । कवराऽन्याचित्रे

शोलाप्राचां । ४ । १ । ४३ । शोली । शोला ॥ वेतो गुणवचनात् । ४ । १ । ४४ । उदन्ताद्गुणवाचिनोवाडी
 ष्स्यात् । मृद्वी । मृदुः । उतः किं । शुचिः । गुणेति किं । आखुः । खरुसंयोगोपधान्न ॥ * ॥ खरुः । पतिस्वर्गकन्या । पारुः
 ॥ बह्वादिभ्यश्च । ४ । १ । ४५ । सभ्योवाडी ष्स्यात् । वह्वी । वहुः ॥ कटिकाशदत्तिनः ॥ * ॥ * ॥ शत्रिः । शत्री ॥
 सर्वतोक्तिद्वयार्थद्वयेके ॥ * ॥ * ॥ शकटी । शकटिः । अतिद्वयार्थकिं । अजननिः । किन्नन्तत्वात् प्राप्ते विध्यर्थम्यङ्गतिश्च
 दोगणे पठ्यते । हिमकाषिहतिषुचेति पङ्कावः ॥ पुंयोगादाख्यायां । ४ । १ । ४८ । यापुमाख्यापुंयोगात्स्त्रियां नैतेततो
 डी ष्स्यात् । गोपस्य स्त्री गोपी । पालकान्तान्नि ॥ * ॥ गोपालिका । अश्वपालिका । सूर्य्यदेवतायाश्चावाच्यः ॥ * ॥ सूर्य्यस्य
 स्त्री देवता । सूर्य्या । देवतायाङ्किं । सूर्यी । कुन्ती । मानुषीयं ॥ इन्द्रवरुणभवशर्वा रुद्रमृडहिमाऽरण्ययवयवमातुला
 चार्य्याणामानुक् । ४ । १ । ४९ । एषामानुगागमस्यात् डी ष्वं । इन्द्रादीनां यस्याम्मातुलाचार्य्योश्च पुंयोगस्य वेद्येते ।
 तत्र डी षि सिद्धे अनुगागममात्रमिधीयते । इतरेषाञ्चतुर्णामुभयं । इन्द्राणी । हिमाऽरण्ययोर्महत्वे ॥ * ॥ महद्भिमं ।
 हिमानी । अरण्यानी । यवाद्देवे ॥ * ॥ टुष्टोयवोयवानी । यवनाह्लिष्यां ॥ * ॥ यवनानां लिपिर्य्यवतानी । मातुलो
 पाध्याययोऽनुक्त्वा ॥ * ॥ मातुलानी । मातुली । उपाध्यायानी । उपाध्यायो । यातुस्वयमेवाध्यापिका । तत्रवाडी ष्व
 च्यः । उपाध्यायी । उपाध्याया । आचार्य्यादणत्वञ्च ॥ * ॥ आचार्य्यस्य स्त्री आचार्य्यानी । पुंयोगइत्येव आचार्य्यः । स्य
 यव्याग्यात्री । अर्य्यक्षत्रियाभ्याम्बा ॥ * ॥ स्वार्थे । अर्य्याणी । अर्य्या । स्वामिनो वैश्यावेत्यर्थः । क्षत्रियाणी । क्षत्रिया ।
 पुंयोगे तु । अर्य्या । क्षत्रियी । कथं ब्रह्माणीति । ब्रह्माणमानयति जीवयतीति कर्मण्यण् ॥ कीतात्करणपूर्वात् । ४ । १ ।
 ५० । कीतान्ताददन्तात्करणदेः स्त्रियां डी ष्स्यात् । वस्त्रकीती । कचिन्न । धनकीता ॥ कादल्पाख्यायां । ४ । १ । ५१ । क
 रणादेः कान्ताददन्तात्स्त्रियां डी ष्स्यादल्पत्वे ङोत्थे । अभ्रलिप्तीडौः ॥ वज्रवीहेश्चान्नोदात्तात् । ४ । १ । ५२ । वज्रवी

॥सि०कौ०॥ हेःकान्तादन्तोदात्ताददन्तात्स्त्रियां डीष्स्यात् । जातिपूर्वादिनिवक्तव्यं ॥ * ॥ तेनबहुनञ्सुकाचसुधादिपूर्वान्न । उ
 ॥स्त्री०प्र०॥ रुभिनीनेहबहुकीता । जातान्तान्न ॥ * ॥ दन्तजाता । पाणिगृहीतीभार्यायां ॥ * ॥ पाणिगृहीताऽन्या ॥ अस्वाङ्ग
 ॥ ३३ ॥ पूर्वपदाद्वा । ४ । १ । ५३ । पूर्वेणनित्येप्राप्तेविकल्पोऽयं । सुरपीती । सुरपीता । अन्तोदात्तात्किं । वस्त्रवन्ना । अनाद्याद
 नादित्युदात्तनियेधः । अतएवपूर्वेणाऽपिनडीष् ॥ स्वाङ्गाच्चेपसर्ज्जनादसंयोगोपधात् । ४ । १ । ५४ । असंयोगोपधमुं
 पसर्ज्जनयत्स्वाङ्गान्तदन्ताददन्तात्प्रातिपदिकाद्वाडीष् । केशानतिकान्ता । अतिकेशी । अतिकेशा । चन्द्रमुखी । चन्द्रमु
 खा । संयोगोपधात्सुगुल्फा । उपसर्ज्जनात्किं । शिखा । शोभनाशिखा । सुशिखा । स्वाङ्गन्निधा । अद्रवन्मूर्तिमत्त्वा
 ङ्गप्राणिस्थमधिकारजं । सुंसेदा । द्रवत्वात् । सुज्ञाना । अमूर्तत्वात् । सुमुखाशाला । अप्राणिस्थत्वात् । सुशोफावि
 कारजत्वात् । अतन्त्यन्तवदृष्टञ्च । सुकेशी । सुकेशावारथा । अप्राणिस्थस्याऽपिप्राणिनिदृष्टत्वात् । तेतचेत्तथायुतं
 । सुस्तनी । सुस्तनावाप्रतिमा । प्राणिवत्प्राणिसदृशेस्थितत्वात् ॥ नासिकोदरेष्ठजङ्घादन्तकर्षमृङ्गाच्च । ४ । १ ।
 ५५ । संभ्योवाडीष्स्यात् । आद्ययोर्बहुज्जलक्षणेनियेधोबाध्यतेपुरस्तादपवादन्यायात् । ओष्ठादीनामप्यज्ञानान्तुअसंयो
 गोपधादितिपर्युदासेप्राप्तेवचनंमध्येपवादन्यायात् । सहनजलक्षणस्तुप्रतिषेधःपरत्वादस्यबाधकः । तुङ्गनासिकी । तु
 ङ्गनासिका । इत्यादि । नेह । सहनासिका । अनासिका । अत्रवृत्तिः । अङ्गगात्रकण्ठेभ्योवक्तव्यं ॥ * ॥ स्वङ्गी । स्वङ्गेत्या
 दि । एतच्चानुक्तसमुच्चयार्थेनचकारेणसंघाह्यमितिकेचित् । भाष्याद्यनुक्तत्वादप्रमाणमितिप्रामाणिकाः । अत्रवार्तिकानि ।
 पूर्वेच ॥ * ॥ सुपुष्ठी । सुपुष्ठा । कवरमणिविषशरेभ्योनित्यं ॥ * ॥ कवरश्चित्रंपुष्कंयस्यास्ताकवरपुष्ठीमयूरीइत्यादि
 । उपमानात्पक्षाच्चपुष्ठाच्च ॥ * ॥ नित्यमित्येव । उलूकपक्षीशाला । उलूकपुष्ठीसेना ॥ नकोडादिवह्वचः । ४ । १ ।
 ५६ । कोडादेर्वह्वचश्चसंगान्नडीष् । कल्याणकोडा । अश्वानामुरःकोडा । आकृतिगणेऽयं । सुजघना ॥ सहनमृविद्यु

मानपूर्वाच्च । ४ । १ । ५७ । सहेत्यादित्रिकपूर्वान्नडीप् । सकेश । अकेश । विद्युमाननासिका ॥ नखमुखान्संज्ञायां । ४
 १ । ५८ । डीघनस्यात् । सूर्यणखा । गौरमुखा । संज्ञायां किं । ताम्रनखी । कन्या ॥ दिग्पूर्वपदान्डीप् । ४ । १ । ६०
 । दिक्पूर्वपदान्खंगान्तात्प्रातिपदिकात्परस्य डीघोडीवादेश्स्यात् । प्राङ्मुखी । आद्युदात्तम्पदं ॥ बाहः । ४ । १ । ६१
 । बिहन्तात्प्रातिपदिकात्डीप्स्यात् । डीघेवाऽनुवर्ततेनडीप् । दिव्यवाङ्चमे । दित्यौहीचमे ॥ सख्यशिश्वीतिभाषायां । ४ ।
 १ । ६२ । इतिशब्दः प्रकारेभाषायामिवस्याऽनन्तरं द्रष्टव्यः । बन्दस्यपिक्वचित् । सखी । अशिश्वी । आधेनबोधुनयन्ताम
 शिश्वी ॥ जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् ॥ ४ । १ । ६३ । जातिवाच्यन्नचस्त्रियांनियतमयोपधन्ततःस्त्रियांडीप्स्यात् ।
 आकृतियहणाजातिः । अनुगतसंस्थानव्यंग्येत्यर्थः । तदी । लिङ्गानाञ्चनसर्वभाक् । सखंदाख्यातनिर्याह्या । असर्वलिङ्ग
 त्वेसत्येकसंख्याव्यक्तौकथनाद्वाक्यन्तरेकथनम्बिनापिसुग्रहाजातिरिति लक्षणान्तरं । वृषली । सव्यन्तङ्गि । शुक्ला । सक्वदि
 त्वादिकिं । देवदत्ता । गोत्रञ्चरणैस्सह ॥ * ॥ अपत्यप्रत्ययान्तःशस्वाधेतृवाचीचशब्देजातिकाट्यैलभतइत्यर्थः । औ
 पगवी । कठी । वल्लूची । ब्राह्मणीत्यत्रतुशार्ङ्गरवादिपाठान्डीप्वाध्यते । जातेः किं । मुण्डा । अस्त्रीविषयान्किं । वलाका
 । अयोपधान्किं । क्षत्रिया । योपधप्रतिषेधेहयगवयमुकयमनुघ्यमन्त्यानामप्रतिषेधः ॥ * ॥ हयी । गवयी । मुक
 यी । हलसृजितस्येतिलोपः । मनुयी । मत्स्यस्यङ्गां ॥ * ॥ मत्सी ॥ पाककर्षपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च । ४ ।
 १ । ६४ । पाकाद्युत्तरपदाज्जातिवाचिनःस्त्रीविषयादपिडीप्स्यात् । ओदनपाकी । शङ्कुकर्णी । शालपर्णी । शङ्खपु
 ष्पी । दासीफली । दर्भमूली । गोवाली । ओषधिर्विशेषेरूढाएते ॥ इतोमनुघ्यजातेः । ४ । १ । ६५ । डीप्स्यात् ।
 दाक्षी । योपधादपि ॥ * ॥ उदमेयस्याऽपत्यं । औदमेयी । मनुघ्येति किं । तित्तिरिः ॥ ऊडुतः । ४ । १ । ६६ । उ
 कारान्तादयोपधान्मनुघ्यजातिवाचिनःस्त्रियामूङ्स्यात् । कुरुः ॥ कुरुणादिभ्योऽण्यः । तस्यस्त्रियामवन्तीत्यादिनालुक् । अ

॥सि०कौ०॥ पयः । बलिंयाचतेवसुधां । अविनीतम्विनयंयाचते । तण्डुलानोदनमपचति । गर्गान्शतन्दण्डयति । व्रजमवरुणद्विगं
 ॥ का० ॥ । माणवकम्पन्धानमपृच्छति । वृक्षमवचिनोतिफलानि । माणवकम्वर्तुतेर्शास्तिवा । शतञ्जयतिदेवदत्तं । सुधांक्षीरनिधिं
 ॥ इ० ॥ ममथंति । देवदत्तंशतंमुञ्जाति । ग्राममजानयति । हरति । कर्षति । वहतिवा । अर्थनिबन्धनेयंसंज्ञा । बलिमिक्षतेव
 सुधां । माणवकम्वर्तुतेर्भायते । अभिधत्तेवक्तव्यादि । कारकङ्कं । माणवकस्यपितरमपन्धानमपृच्छति । अकर्मकधातु
 भिर्योगेदेशःकालोभौवोगन्तव्योऽध्वाचकर्मसंज्ञकइतिवाच्यं ॥*॥ कुरुन्स्वपति । मासमास्ते । गोदोहमास्ते । कौशमास्ते
 ॥ गतिवुद्धिप्रत्यवसानार्थंशब्दकर्मोऽकर्मकाणामणि कर्त्तासणौ । १ । ४ । ५२ । गत्याद्युर्थानांशब्दकर्मकाणामकर्मका
 णाञ्चाणौयःकर्त्तासणौकर्मसंज्ञस्त्यात् । शत्रूनगमयत्यर्गजेदार्थंस्वानवेदयत् । आशयचामृतन्देवान्वेदमध्यापयद्विधिं ॥ १
 ॥ आसयत्सलिलेपृथ्वीयःसमेथ्रीहरिर्गतिः ॥ १ ॥ गतीत्यादिकिं । पाचयत्योदनन्देवदत्तेन । अण्यन्तानाङ्कं । गमयतिदे
 वदत्तोयज्ञदत्तन्तमपरःप्रयुङ्गेगमयतिदेवदत्तेनयज्ञदत्तम्विष्णुमित्रः । नीवह्योर्न ॥ * ॥ नाययति । बाहयतिक्वभाह
 मृत्येन । नियन्तृकर्त्तृकस्यवहेरनियेधः ॥*॥ बाहयतिरथम्बाहान्स्त्रुतः । आदिखाद्योर्न ॥*॥ आदयतिखादयतिवाऽन्नम
 टुना । भक्षेरहिंसार्थस्यन ॥*॥ भक्षयत्यन्नम्वटुना । अहिंसार्थस्यकिं । भक्षयतिवलोवह्न्सस्यं । जल्पतिप्रभृतीनामुपसं
 ख्यानं ॥*॥ जल्पयतिभावयतिपुत्रन्देवदत्तः । दृशेच्च ॥*॥ दर्शयतिहरिभक्तान् । सूत्रेज्ञानसामान्यार्थानामेवयहणन्ननु
 द्विशेषार्थानामित्यनेनज्ञाप्यते । तेनस्मरतिजिघ्रसीत्यादीनान्न । स्मारयतिघ्रापयतिदेवदत्तेन । श्वायतेर्न ॥*॥ श्वाय
 यतिदेवदत्तेन । धात्वर्थसंगृहीतकर्मत्वेनाऽकर्मकत्वात्प्रुप्तिः । येषान्देशकालादिभिन्नङ्कर्मनसम्भवतितेऽत्राऽकर्मकाः ।
 निबन्धनेऽपि । तेनमासमासयतिदेवदत्तमित्यादौकर्मत्वमभवति । देवदत्तेनपाचयतीत्यादौतुन ॥ हृजोरन्यत
 रस्ते ॥ ३ । हृजोरणौकर्त्तासणौवाकर्मसंज्ञस्त्यात् । हारयतिकारयतिवाभृत्यमृत्येनकटं । अभिवादिदृशेणानेपदे

भावःकै०

वेतिवाचं ॥ * ॥ अभिवाद्यते । दर्शयते । देवम्भक्तं भक्तेन वा ॥ अधिशीङ्स्थासाङ्गर्म ॥ १ । ४ । ४६ । अधिपूर्वाणामेषामाधा-
 रः कर्मस्यात् । अधिशेते । अधितिष्ठति । अध्यास्ते वा वैकुण्ठं हरिः ॥ अभिनिविशस्व ॥ १ । ४ । ४७ । अभिनीयेत सङ्घात-
 पूर्वस्य विशने राधारः कर्मस्यात् । अभिनिविशते सन्मार्गे । परिक्रयणे सम्प्रदानमिति सूत्रादिह मण्डुकलुत्याऽन्यतरस्यां ग्रह-
 णमनुवर्त्य व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् कचिन्न । पापेऽभिनिवेशः ॥ उपाऽन्वध्याङ्गसः ॥ १ । ४ । ४८ । उपादि पूर्वस्य वसने
 राधारः कर्मस्यात् । उपवसति । अनुवसति । अधिवसति । आवसति वा वैकुण्ठं हरिः । अभुक्त्यर्थं स्य न ॥ * ॥ वने उप-
 वसति । उभसर्वतसोः कार्य्याधिगुपर्यादिषु त्रिषु । द्वितीयाग्नेडितानेषु ततोऽन्यत्राऽपि दृश्यते ॥ १ ॥ उभयतः कृष्णङ्गोपाः
 । सर्वतः कृष्णं । धिक्कृष्णाऽभक्तं । उपर्युपरिलोकं हरिः । अध्यधिलोकं । अधोऽधोलोकं । अभितः परितस्समयानिकषाहा
 प्रतियोगेऽपि । अभितः कृष्णं । परितः कृष्णं । यामं समया । निकषा । हाकृष्णाऽभक्तं । तस्य शोच्यत इत्यर्थः ॥ बुभुक्षितन्नप्रतिभा-
 किञ्चित् ॥ अन्तराऽन्तरेण युक्ते । २ । ३ । ४ । आभ्यांयोगे द्वितीयास्यात् । अन्तरात्वाभ्यां हरिः । अन्तरेण हरिर्न सुखं ॥
 कर्मप्रवचनीयाः । १ । ४ । ८३ । इत्यधिकृत्य ॥ अनुर्लक्षणे । १ । ४ । ८४ । लक्षणे द्योत्येऽनुरक्तसंज्ञस्यात् । गत्यु-
 पसर्गसंज्ञाऽपवादः ॥ कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया । २ । ३ । ८ । एतेन योगे द्वितीयास्यात् । जपमनुप्रावर्धत् । हेतु-
 भूतजपोपलक्षितम्वर्धणमित्यर्थः । पराऽपि हेतौ तृतीयाऽनेन बाध्यते । लक्षणेऽप्यनुतेत्यादिना सिद्धे पुनस्संज्ञाविधानसाम-
 र्थ्यात् ॥ तृतीयार्थः । १ । ४ । ८५ । अस्मिन् द्योत्येऽनुरक्तसंज्ञस्यात् । नदीमन्ववसितासेना । नद्यासहसम्बद्धेत्यर्थः ।
 यिन्वन्धनेक्तः ॥ हीने । २ । ३ । २३ । हीने द्योत्येऽनुः प्राग्वत् । अनुहरिं सुरः । हरेर्हीना इत्यर्थः ॥ उपोऽधिके च ।
 १ । ४ । ८७ । अधिके हीने च द्योत्ये उपेत्यव्ययम्प्राक्संज्ञस्यात् । अधिके सप्तमो वक्ष्यते । हीने उपहरिं सुरः ॥ लक्षणेऽप्यमू-
 ताख्यानभागवीप्सासु प्रतिपर्य्यनवः । १ । ४ । ९० । एष्वर्थेषु विषयभूतेषु प्रत्यादय उक्तसंज्ञाः स्युः । लक्षणे । वृक्षमपि प

॥सि०कौ॥ व्युत्पन्नविद्योततेविद्युत् । इत्यभूताख्याने । भक्तेविष्णुम्यतिपर्यनुवा । भागे । लक्ष्मीर्हरिम्यतिपर्यनुवा । हरेर्भागइत्य
 ॥ का० ॥ र्थः । बीप्सायां । वृक्षंवृक्षम्यतिपर्यनुवासिञ्चति । अत्रोपसर्गत्वाऽभावान्नघत्वम् । एयुकिं । परिषिञ्चति ॥ अभिरभागे ।
 ॥ ३६ ॥ १। ४। ७१। भागवज्जैलक्षणादावभिरुक्तसंज्ञस्यात् । हरिमभिवर्तते । भक्तोहरिमभि । देवन्देवमभिसिञ्चति । अ
 भागेकिं । यदत्रममाभिध्यातृदीयतां ॥ अधिपरीअनर्थकौ । १। ४। ७३। उक्तसंज्ञैस्तः । कुतोऽध्यागच्छति । कुतःप
 र्यागच्छति । गतिसंज्ञावाधाद्गतिर्गतावितिनिघातेन ॥ सुःपूजायां । १। ४। ७४। सुसिक्तं । सुस्तुतं । अनुपसर्गत्वा
 न्नयः । पूजायांकिं । सुसिक्तंकिन्तवाऽत्र । क्षेपोऽयं ॥ अतिरतिक्रमणेच । १। ४। ७५। अतिक्रमणेपूजायाञ्चातिक्रमं
 प्रवचनीयसंज्ञस्यात् । अतिदेवान्कृष्णः ॥ अपिःपदार्थसम्भावनाऽन्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु । १। ४। ७६। एयुद्योन्धेष्वपि
 रुक्तसंज्ञस्यात् । सर्पिषोऽपिस्थात् । अनुपसर्गत्वान्नयःसम्भावनायांलिङ् । तस्याएवविषयभूतेभवनेकर्तृदौर्लभ्यप्रयुक्तन्दै
 र्दौर्लभ्यद्वीतयन्नपिशब्दस्यादित्यनेनसम्बध्यते । सर्पिषश्चिद्विषयिणुअपिशब्दत्वेनगम्यमानस्यविन्दोरवयवावयविभावसम्ब
 धे । इयमेवह्यपिशब्दस्यपदार्थद्वीतकतानाम । द्वितीयातुनेहप्रवर्तते । सर्पिषोविन्दुनायोगो नत्वपिनेत्युक्तत्वात् । अपि
 स्तुयाद्विष्णुम् । सम्भावनंशक्त्युत्कर्षमाविःकर्तुमत्युक्तिः । अपिस्तुहि । अन्ववसर्गःकामचारानुज्ञा । धिग्देवदत्तमपिस्तुयादृ
 षत् । गर्हा । अपिसिञ्चअपिस्तुहिसमुच्चये ॥ कालाऽध्वनोरत्यन्तसंयोगे । २। ३। ५। इहद्वितीयास्यात् । मासङ्कल्या
 णी । मासमधीते । मासंगुडधानाः । कोशंकुटिलानदी । कोशमधीते । कोशंगिरिः । अत्यन्तसंयोगेकिं । मासस्यद्विरधी
 ते । कोशस्यैकदेशेपर्वतः ॥ स्वतन्त्रःकर्त्ता । १। ४। ५५। क्रियायांस्वातंत्र्येणविवक्षितोऽर्थःकर्त्तास्यात् ॥ साधकतमङ्क
 रणं । १। ४। ४२। क्रियासिद्धौप्रकृष्टोपकारकङ्करणसंज्ञस्यात् । तमप्यहणङ्किं । गङ्गायाङ्घोषः ॥ कर्तृकरणयोस्तृ
 तीया । २। ३। १८। अनभिहितेकर्त्तरिकरणेचतृतीयास्यात् । रमेणवाणेनहतेलाली । प्रकृत्यादिभ्यउपसंख्यानं ॥*

ब्रह्मचारः । प्रायेणयाज्ञिकः । गोत्रेणगार्ग्यः । समेनैतिविधमेतैति । द्वित्रेणेनधान्यंकीर्णाति । सुखेनदुःखेनयाती
 ष्यादि ॥ दिवःकर्मैव । १। ४। ४३ । दिवस्साधकतमङ्गुर्म्मसंज्ञस्याचाकरणसंज्ञं । अक्षैरक्षान्वादीव्यति ॥ अपवर्गो
 तृतीया । २। ३। ६ । अपवर्गःफलप्राप्तिस्तस्याद्योत्यायाङ्गाभाधनोरत्यन्तसंयोगेतृतीयास्यात् । अङ्गाकोशेनवाऽनुवा
 कोऽधीतः । फलप्राप्तिःकिं । मासमधीतोनायातः ॥ सहयुक्तेऽप्रधाने । २। ३। १७ । तृतीयास्यात् । पुत्रेणसहागतः
 पिता । एवंसाकंसाङ्गैसमयोगेऽपि । विनाऽपितद्योगनृतीया । वृद्धोयूनेत्यादिदर्शनात् ॥ येनाङ्गविकारः । २। ३।
 २० । येनाङ्गेनविहतेनाङ्गिनोविकारोलक्ष्यतेतत्तृतीयास्यात् । अक्षणाकाणः । अक्षिसम्बन्धिकाणत्वविशिष्टइत्यर्थः । अ
 ङ्गविकारःकिं । अक्षिकाणमस्य ॥ इत्यभूतलक्षणे । २। ३। २१ । कञ्चित्प्रकारम्याप्तस्यलक्षणे तृतीयास्यात् । जटाभि
 म्नापसः । जटाज्ञाप्यतापसत्त्वविशिष्टइत्यर्थः ॥ संज्ञोऽन्यतरस्यांकर्मणि । २। ३। २२ । सम्पूर्वस्यजानातेःकर्मणि तृ
 तीयावास्यात् । पित्रापितरम्बासञ्जानोते ॥ हेतौ । २। ३। २३ । हेत्वर्थेतृतीयास्यात् । द्रवादिसाधारणंनिर्व्यापारसा
 धारणञ्चहेतुत्वं । करणत्वन्तुक्रियामात्रविषयव्यापारनियतञ्च । दण्डेनघटः । पुण्येनदृष्टोहरिः । फलमपीहहेतुः । अ
 ध्ययनेनवसति । गम्यमानाऽपिक्रियाविभक्तौप्रयोजिका ॥ * ॥ अलंश्रमेण । श्रमेणसाध्यन्नास्तीत्यर्थः । इहसाधनक्रिया
 म्यतिश्रमःकरणम् । शतेनशतेनवत्सान्पाययतिपयः । शतेनपरिक्लिद्येत्यर्थः । अशिष्टव्यवहारेदाणःप्रयोगेचतुर्थ्यर्थेतृती
 या ॥ * ॥ दास्यासंयक्तेकामुकः । धर्म्मैतुभार्य्यायैसंयक्तेति ॥ कर्म्मणायमभिप्रैतिससम्प्रदानं । १। ४। ३२ । दानस्यकर्म्म
 णायमभिप्रैतिससम्प्रदानसंज्ञस्यात् ॥ चतुर्थीसम्प्रदाने । २। ३। १३ । विप्रायगान्ददाति । अनभिहितइत्येव । दानी
 योविप्रः । क्रिययायमभिप्रैतिसोऽपिसम्प्रदानं ॥ * ॥ पत्युशेते । कर्म्मणःकरणसंज्ञासम्प्रदानस्यचकर्म्मसंज्ञा । पशुनारु
 द्रंयजते । पशुंरुद्रायददातीत्यर्थः ॥ रुच्यर्थानाम्प्रीयमाणः । १। ४। ३३ । रुच्यर्थानाम्प्रीयमाणेप्रीयमाणेऽर्थन्तु

-॥सि०कौ०॥ म्प्रदानंस्यात् । हरयेरोचतेभक्तिः अन्यकर्तृकोऽभिलाषोरुचिः । हरिनिष्ठप्रोतेभक्तिः कर्त्री । प्रीयमाणः किं । देवदत्ताय
 ॥ का० ॥ रोचतेमोदकः पथि ॥ श्लाघहृङ्स्थाशपांशीस्यमानः । १ । ४ । ३४ । स्यात्प्रयोगेबोधायतुमिष्टस्सम्प्रदानंस्यात् । गोपी
 ॥ ३७ ॥ स्मरत्कृष्णायश्लाघते । हृते । निष्ठते । शपतेवा । शीस्यमानः किं । देवदत्तायश्लाघतेपथि ॥ धारेरुत्तमर्णः । १ । ४ । ३५ ।
 ३५ । धारयतेः प्रयोगे उत्तमर्ण उक्तसंज्ञस्यात् । भक्त्याधारयतिमोक्षं हरिः । उत्तमर्णः किं । देवदत्तायशतन्धारयतिश्र
 मे ॥ स्पृहेरीक्षितः । १ । ४ । ३६ । स्पृहयतेः प्रयोगे इष्टस्सम्प्रदानंस्यात् । पुष्पेभ्यः स्पृहयति । ईप्सितः किं । पुष्पेभ्योव
 नेस्पृहयति । ईप्सितमात्रे इयंसंज्ञा । प्रकर्षविवक्षायान्तुपरत्वात्कर्मसंज्ञा । पुष्पाणि स्पृहयति ॥ कुधद्रुहेर्यास्त्रयार्थानां
 यम्प्रतिकोपः । १ । ४ । ३७ । कुधाद्रुहेर्यानाम्प्रयोगे यम्प्रतिकोपस्स उक्तसंज्ञस्यात् । हरयेकुध्यति । द्रुह्यति । ईर्यति ।
 अह्वयति । यम्प्रतिकोपः किं । भार्यामीर्यति । मैनामन्योऽद्राक्षीदिति । कोधोऽमर्षः । द्वेहोऽपकारः । ईर्याऽक्षमा ।
 अह्वयागुणेयुदोषाविकरणं । द्रुहादयोऽपिकोपप्रभवान्वृह्यन्तेऽतोविशेषणं सामान्येन यम्प्रतिकोपइति ॥ कुधद्रुहे
 रुपहृष्टयोः कर्म । १ । ४ । ३८ । सौपसर्गयोरनयोर्यम्प्रतिकोपस्तत्कारकद्वयसंज्ञस्यात् । क्रूरमभिकुध्यतिअभि
 द्रुह्यति ॥ शधीध्वोर्त्यस्यविप्रश्नः । १ । ४ । ३९ । सतयोः कारकं सम्प्रदानंस्यात् । यदीयोविविधः प्रश्नः कियते । क
 ष्णायराध्यतिईक्षतेवा । पृष्ठेगर्गः शुभाऽशुभम्पट्यालोचयतीत्यर्थः ॥ प्रत्याङ्भ्यांशुवः पूर्वस्यकर्ता । १ । ४ । ४० । आभ्या
 म्परस्यशृणोतेत्येगेपूर्वस्यप्रवर्तनरूपव्यापारस्यकर्ता सन्प्रदानंस्यात् । विप्रायगाम्प्रतिशृणोति । आशृणोतिवा । विप्रे
 णमह्यन्देहीतिप्रवर्तितस्तत्प्रतिजानीतइत्यर्थः ॥ अनुप्रतिगृणश्च । १ । ४ । ४१ । आभ्यांगृणानेः कारकं पूर्वव्यापार
 स्यकर्तृभूतमुक्तसंज्ञस्यात् । होत्रेऽनुगृणानिप्रतिगृणानिहोत्रप्रथमंशंसतितमध्वर्युः प्रोक्ताहयतीत्यर्थः ॥ परिक्रयणे सम्प्र
 दानमन्यतरस्यां । १ । ४ । ४४ । नियतकालमभ्युत्थास्तीकरम्परिक्रयणन्तस्मिन्साधकतमङ्कारकं सम्प्रदानसंज्ञंवास्यात्

। शनेन शनायवापरिकीतः । नादर्थ्ये चतुर्थी वाच्या ॥ * ॥ मुक्तये हरिम्भजति । कृपिसम्पद्यमाने च ॥ * ॥ भक्तिज्ञानाय
 कल्पते सम्पद्यते । जायते । इत्यादि । उत्पातेन ज्ञापिते च ॥ * ॥ वाताय कपिला विद्युत् । हितयोगे च ॥ * ॥ ब्राह्मणाय हितं
 क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः । २ । ३ । १४ । क्रियार्थक्रिया उपपदयस्य तस्य स्थानिनोऽप्रयुज्यमानस्य तु मुनः
 कर्मणि चतुर्थी स्यात् । फलेभ्यो याति । फलान्याहर्तुयातीत्यर्थः । नमस्कुर्मैन्दसिंहाय । नृसिंहमनुकूलयितुमित्यर्थः । स
 वंस्वयम्भवेन मरुत्येत्यादावपि ॥ तुमर्थाच्चभाववचनात् । २ । ३ । १५ । भाववचनाच्चेति सूत्रेण यो विहितस्तदन्ताच्चतु
 र्थी स्यात् । यागाय याति । यष्टुं यातीत्यर्थः ॥ नमः स्वस्ति स्वाहा स्वधाऽलम्बयद्धो गात्र । २ । ३ । १६ । अभिर्योगे चतुर्थी
 स्यात् । हरये नमः । उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्विलीयसी । नमस्करोति देवान् । प्रजाभ्यः स्वस्ति । अग्रये स्वाहा । पि
 तृभ्यः स्वधा । अलमिति पर्याप्रार्थय हणं । तेन दैत्येभ्यो हरिरलम्बभुस्समर्थश्शक्त इत्यादि । प्रभ्यादियोगेष्वपि साधुः । त
 स्मै प्रभवति । मरुघां ग्रामणीरिति निर्देशात् । तेन प्रभुर्बुभूवुर्बुवनत्रयस्येति सिद्धं । वय इन्द्राय । चकारः पुनर्विधाना
 र्थः । तेनाशोर्विवक्षायां परमपि । चतुर्थी चाशिषीति षष्ठीभ्याधित्वा चतुर्थीव भवति । स्वस्ति गोभ्यो भूयात् ॥ मन्यकर्मण्यनाद
 रे विभाषाऽप्राणिषु । २ । ३ । १७ । प्राणिवर्जं मन्यतेः कर्मणि चतुर्थी वा स्थान्तिरस्कारे । नत्वान्तृणं मन्येऽवृणाय वा । इय
 नानिर्देशात्तानादिकयोगेन । नत्वान्तृणं मन्ये । अप्राणिष्वित्यपनीयनौकाकाऽन्नश्रुकश्रुगालवर्जेष्विति वाच्यं ॥ * ॥ तेन नत्वा
 द्वावं च भ्रं मन्ये इत्यत्र प्राणिष्वेऽपि चतुर्थी न । नत्वांश्रुनेऽन्वान्मामन्ये इत्यत्र प्राणिष्वेऽपि भवत्येव ॥ गत्यर्थकर्मणि द्वितीया
 चतुर्थी चेष्टायामनध्वनि । २ । ३ । १८ । अध्वभिन्ने गत्यर्थानाङ्कर्मणि एतेस्तु चेष्टायां । ग्रामं ग्रामाय वागच्छति । चेष्टा
 याङ्किं । मनसा हरिं ब्रजति । अनध्वनीति किं । पन्थानङ्गच्छति । गन्त्राधिष्ठित अध्वन्ये वायुनिषेधः यदा तूत्पथात्पन्थानमेवा
 क्रामितुमिच्छते तदा चतुर्थी भवत्येव । उत्पथेन पथे गच्छति ॥ ध्रुवमपायेऽपादानं । १ । ४ । २४ । अपायो विज्ञेयस्वस्ति

॥ सि० कै० ॥ न्माध्येयद्वयमवधिभूतङ्कारकं न दपादानं स्यात् ॥ अपादाने पञ्चमी । २ । ३ । २८ । यामादायाति । धावतोऽश्वात्पत
 ॥ का० ॥ ति । कारकङ्किं । वृक्षस्य पर्णम्यतति । जुगुप्सा विरमप्रमादार्थानामुपसंख्यानं ॥ * ॥ अपाज्जुगुप्सते विरमति । धर्म्मा
 ॥ ३८ ॥ त्प्रमाद्वति ॥ भीत्रार्थानाम्भयहेतुः । १ । ४ । २५ । भयार्थानात्राणार्थानाञ्च प्रयोगे भयहेतुरपादानं स्यात् । चौरादिभेति ।
 चौराच्चायते । भयहेतुः किं । अरण्ये विभेति त्रायते वा ॥ परजेरसोढः । १ । ४ । २६ । परजेः प्रयोगेऽसह्योर्थेऽपादा
 नं स्यात् । अध्ययनात्परजयते । ग्लायतीत्यर्थः । असोढः किं । शत्रून्परजयते । अभिभवतीत्यर्थः ॥ वारणार्थानामीप्सि
 तः । १ । ४ । २७ । प्रवृत्तिविधातो वारणम्भारणार्थानाम्योगे ईप्सितेर्थेऽपादानं स्यात् । यवेभ्योगाम्भारयति । ईप्सि
 तः किं । यवेभ्योगाम्भारयति श्रेत्रे ॥ अन्तर्द्धीयेनाऽदर्शनमिच्छति । १ । ४ । २८ । व्यवधाने सति यत्कर्तृकस्यात्मनो दर्शन
 स्याभावमिच्छति तदपादानं स्यात् । मातुर्निजीयते कृष्णः । अन्तर्द्धी किं । चौरान्निदिदृक्षते । इच्छति ग्रहणं किं । अदर्शने
 च्छायां सत्यां सत्यपि दर्शने यथा स्यात् ॥ आख्यातोपयोगे । १ । ४ । २९ । नियमपूर्वकविद्यास्वीकारे वक्ता प्राक्संज्ञस्य स्यात् ।
 उपाध्यायादधीते । उपयोगे किं । नटस्य गाथां शृणोति ॥ जनिकर्तुः प्रकृतिः । १ । ४ । ३० । जायमानस्य हेतुरपादानं
 स्यात् । ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते ॥ भुवः प्रभवः । १ । ४ । ३१ । भवनम्भूः । भूकर्तुः प्रभवस्तथा । हिमवतो गङ्गा प्रभवति
 । तत्र प्रकाशत इत्यर्थः । ल्यब्लोपे कर्मण्यधिकरणे च ॥ * ॥ प्रासादात्प्रेक्षते । आसनात्प्रेक्षते । प्रासादमारुह्य आसनेऽ
 पविश्य प्रेक्षत इत्यर्थः । अश्रुगज्जिह्वेति । अश्रुरम्भीक्ष्येत्यर्थः । गम्यमानाऽपि क्रियाकारकविभक्तीनां निमित्तमित्युक्तं । क
 म्भ्यावपन्नदाः । यतश्चाध्वकालनिर्माणान्तपञ्चमीतद्युक्ता दध्नः प्रथमासप्तम्यौ कालात्सप्तमी च वक्तव्या ॥ * ॥ वनात्त्या
 मो योजनं योजने वा । कार्त्तिके चायहायणीमासे ॥ अन्यारादितरर्त्तदिक्कदाऽञ्चूतरपदाजाहियुक्ते । २ । ३ । २९ । स
 तैर्योगे पञ्चमी स्यात् । अन्य इत्यर्थग्रहणं । इतरग्रहणमप्यपञ्चमि । अन्योभिन्न इतरे वा कृष्णात् । आरद्धनात् । चहते कृष्णा

त् । पूर्वोच्यमानात् । दिशिदृष्टश्शब्दोदिग्च्छब्दः । तेन सम्प्रतिर्वेशकालवृत्तिनायोगेऽपि भवति । चैत्रात्पूर्वः फाल्गुनः । अव-
 यववाचियोगेतुन । तस्य परमाश्रितमिति निर्देशात् । पूर्वोक्तस्य । अत्रोत्तरपदस्य तु दिक्छब्देऽपि षष्ठ्यतस्यैतियष्टौ
 बाधितुमृद्यग्रहणं । प्राक्प्रत्यगवायामात् । आच्छदक्षिणायामात् । आहिदक्षिणाहियामात् । अपादाने पञ्चमीति सूत्रेकार्ति-
 क्त्वाः प्रभृतीति भाष्यप्रयोगात् । प्रभृतियोगे पञ्चमी । भवान्प्रभृतिश्चारभ्यवासेव्योहरिः । अपि परिवहिरितिसमासविधाना-
 ब्जापकाद्वहिर्योगे पञ्चमी । यामाद्वहिः ॥ अपपरोवर्जने । १ । ४ । ८८ । एतौ वर्जने कर्मप्रवचनीयोरुः ॥ आङ्-
 मर्थ्यादावचने । १ । ४ । ८९ । आङ्मर्थ्यादायामुक्तसंज्ञस्यात् । वचनयहणादभिविधावपि ॥ पञ्चम्यपाङ्परिभिः ।
 एतैः कर्मप्रवचनीयैर्योगे पञ्चमी स्यात् । अपहरेः । परिहरेः । संसारः । परिरत्रवर्जने । लक्षणादौ तु हरिम्परि । आ-
 मुक्तेस्तंसारः । आसकलद्रुह्य ॥ प्रतिःप्रतिनिधिप्रतिदानयोः । १ । ४ । ९२ । एतयोरर्थयोः प्रतिरुक्तसंज्ञस्यात् ॥ प्रति-
 निधिप्रतिदाने च यस्यात् । २ । ३ । ११ । अत्र कर्मप्रवचनीयैर्योगे पञ्चमी स्यात् । प्रद्युम्नः कक्षाप्रति । तिलेभ्यः प्रतियच्छति
 माघान् ॥ अकर्तृवृत्त्ये पञ्चमी । २ । ३ । २४ । कर्तृवर्जितं यदृशं हेतुभूतन्तः पञ्चमी स्यात् । शताद्वज्रः । अकर्तरि किं ।
 शतेन बन्धितः ॥ विभाषागुणेऽस्त्रियां । २ । ३ । २५ । गुणे हेतावस्त्रीलिङ्गे पञ्चमी वा स्यात् । जाङ्ग्याङ्ग्याङ्गेन वा बद्धः । गुणे किं
 । धनेन कुलं । अस्त्रियाङ्गिं । वुङ्ग्यामुक्तः । विभाषेतियोगविभागादगुणे स्त्रियाञ्च कचित् । धूमादग्निमान् । नास्ति घटोपच-
 येः ॥ पृथग्विनानानाभिस्तृतीयाऽन्यतरस्यां । २ । ३ । ३२ । अभिर्योगे तृतीया स्यात्पञ्चमी द्वितीये च । अन्यतरस्याग्रह-
 णं समुच्चयार्थम्पञ्चमी द्वितीये चाऽनुवर्तिने । पृथक्समेण । रामात् । रामम्बा । एवम्बिनानाना ॥ करशेवस्तोकाऽल्पकृत्क-
 तिपयस्याऽसत्त्वचनस्य । २ । ३ । ३३ । एभ्योऽद्रव्यवचनेभ्यः करशेतृतीयापञ्चम्यौ स्तः । स्तोकेनस्तोकाद्वामुक्तः । द्रव्ये-
 नुस्तोकेन विधेः शतः ॥ दूषण्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च । २ । ३ । ३५ । एभ्यो द्वितीया स्याच्चात्पञ्चमी तृतीये स्तः । प्रातिप-

॥सि०कौ०॥ दिकार्थमात्रेविधिरयं । ग्रामस्यदूरं दूरात्दूरेणवा । अन्तिकं । अन्तिकात् । अन्तिकेनवा । असत्त्वबचनस्येत्यनुवृत्तेर्नेह
॥ का० ॥ । दूरःपन्थाः ॥ षष्ठीशेषे । २।३। ५० । कारकप्रातिपदिकार्थव्यतिरिक्तः स्वस्वामिभाकदिस्सम्बन्धशेषस्तत्र षष्ठीस्यात् ।
॥ ३९ ॥ । शङ्खःपुरुषः ॥ कर्मादीनामपिसम्बन्धमात्रविवक्षायां षष्ठीव । सताङ्गतं । सर्पिषोजानौते । मातुःस्मरति । एधोदकस्येप
स्फुरते । भजेशम्भोश्चरणयोः । फलानानृपः ॥ षष्ठीहेतुप्रयोगे । २।३। २६ । हेतुशब्दप्रयोगहेतौद्योत्येव षष्ठीस्या
त् । अन्नस्यहेतोर्वसति ॥ सर्वनाम्नस्तृतीयाच । २।३। २७ । सर्वनाम्नोहेतुशब्दप्रयोगेहेतौद्योत्येतृतीयास्यात् षष्ठीच । केनहे
तुनावसति । कस्यहेतोः । निमित्तपट्यायप्रयोगेसर्वासाम्प्रायोदर्शनं ॥*॥ किन्निमित्तम्बसति । केननिमित्तेने । कस्यैनिमि
त्तायेत्यादि । एवङ्किङ्कारणं । कोहेतुः । किम्प्रयोजनमित्यादि । प्रायग्रहणादसर्वनाम्नःप्रथमाद्वितीयेनस्तः । ज्ञानेननिमि
त्तेनहरिस्तेव्यःज्ञानायनिमित्तायेत्यादि ॥ षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन । २।३। ३० । एतद्योगेव षष्ठीस्यात् । दिक्बर्हेतिपञ्चम्याऽप
वादः । ग्रामस्यदक्षिणतः । पुरःपुरस्तात् । उपरिउपरिष्ठात् ॥ एनपाद्वितीया । २।३। ३१ । एनवन्तेनयोगेद्वितीया
स्यात् । एनपेतियोगविभागात्षष्ठ्यपि । दक्षिणेनग्रामंग्रामस्यवा । एवमुत्तरेण ॥ दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यान्तराणां । २।३।
३४ । एतैर्योगेव षष्ठीस्यात्पञ्चमीच । दूरान्तिकटंग्रामस्यग्रामाद्वा ॥ ज्ञेयिदर्थस्यकरणे । २।३। ५१ । जानातेरज्ञानार्थ
स्यकरणे शेषत्वेनविवक्षितेव षष्ठीस्यात् । सर्पिषोज्ञानं ॥ अधोगर्थदयेणङ्कर्मणि । २।३। ५२ । एषाङ्कर्मणिशेषेव षष्ठी
स्यात् । मातुःस्मरणं । सर्पिषोदयनं ईश नम्वा ॥ कृजःप्रतिपत्ते । २।३। ५३ । कृजःकर्मणिशेषेव षष्ठीगुणाधाने । ए
धोदकस्येपस्करणं ॥ रुजार्थानाम्भाववचनानामज्वरे । २।३। ५४ । भावकर्त्तृकाणांज्वरिवर्जितानांरुजार्थानांकर्म
णिशेषेव षष्ठीस्यात् । चौरस्यरोगस्यरुजा । अज्वरिसन्ताप्यैरितिवाचं ॥*॥ रोगस्यचौरज्वरः । चौरसन्तापोवा । रोगकर्तृक
चौरसम्बन्धिज्वरादिकमित्यर्थः ॥ आशिविनाथः । २।३। ५५ ॥ आशिरर्थस्यनाथत्वेऽप्येककर्मणिषष्ठीस्यात् । सर्पिषोनाथतं ।

आशिषीतिकिं । माणवकनाथनं । तत्सम्बन्धिनीयाच्चेत्यर्थः ॥ जासिनिप्रहणनाटकाथपिघां हिंसायां । २ । ३ । ५६ । हिं
 सार्थानामेवांशेषेकर्मणिषष्ठीस्यात् । चैरस्योज्जासनं । निद्रासंहतौविपर्यसौव्यसौवा । चैरस्यनिप्रहणनं । प्रणिहननं ।
 निहूननं । प्रहणनम्बा । नटश्चवस्यन्दनेचुरादिः । चैरस्योन्नाटनञ्चैरस्यकाथनम्बृषलस्यपेघणं । हिंसायाङ्किं । धानापेघ
 णं ॥ व्यवहृपणोस्समर्थयोः । २ । ३ । ५७ । शेषेकर्मणिषष्ठीस्यात् । द्यूतेक्तयविक्रयव्यवहारेचानयोस्तुत्यार्थता । श
 तस्यव्यवहरणं । पणनम्बा । समर्थयोःकिं । शलाकाव्यवहारः । गणनेत्यर्थः । ब्राह्मणपणनंस्तुतिरित्यर्थः ॥ त्विबस्तदर्थ
 स्य । २ । ३ । ५८ । द्यूतार्थक्तयविक्रयरूपव्यवहारार्थस्यचटिवःकर्मणिषष्ठीस्यात् । शतस्यदीव्यति । तदर्थम्यकिं । ब्राह्म
 णन्दीव्यतिस्त्रौतीत्यर्थः ॥ विभाषोपसर्गे । २ । ३ । ५९ । पूर्वयोगाऽपवादः । शतस्यशतम्बाप्रतिदीव्यति ॥ प्रेष्यब्रुवोर्ह
 विषोदेवतासम्प्रदाने । २ । ३ । ६१ । देवतासम्प्रदानकर्तृवर्तमानयोः प्रेष्यब्रुवोःकर्मणोहविर्विशेषस्यवाविकाच्छ्रद्धान्यषष्ठी
 स्यात् । अग्नयेद्वागस्यहविषोवपायाःमेदसःप्रेष्यअनुब्रूहिवा ॥ कृत्वर्थप्रयोगेकालेऽधिकरणे । २ । ३ । ६४ । कृत्वार्था
 नाम्प्रयोगेकालवाचिन्याधिकरणेशेषेष्ठीस्यात् । पञ्चकृत्वोहोभोजनं । द्विरहोभोजनं । शेषेकिं । द्विरहन्यधेयत्वं ॥ क
 र्तृकर्मणोःकृतिः । २ । ३ । ६५ । कृत्रोगेकर्तृरिक्कर्मणिचषष्ठीस्यात् । कृत्स्नस्यकृतिः । जगतःकर्तृकृत्स्नः । गुणकर्मणि
 वेद्यते ॥ * ॥ तेनाऽश्वस्यसुघ्नं । सुघ्नस्यवा । कृतिकिं । तद्धितेमाभूत् । कृतपूर्वीकटं ॥ उभयप्राप्तौकर्मणि । २ । ३ ।
 ६६ । उभयोःप्राप्तिर्यस्मिन्कृतितत्रकर्मण्येवषष्ठीस्यात् । आश्वर्य्योगवान्दोहोऽगोपेन । स्त्रीप्रत्यययोरकाकारयोर्ना
 यन्नियमः ॥ * ॥ भेदिकाविभिन्नावारुद्रस्यजगतः । शेषेविभाषा ॥ * ॥ स्त्रीप्रत्ययइत्येके । विचित्राजगतःकृतिर्हरेर्ह
 रिणावा । केचिद्विशेषणविभाषामिच्छन्ति । श्रद्धानामनुशासनमाचार्य्यणाचार्य्यस्यवा ॥ क्तस्यचवर्तमाने । २ । ३ ।
 ६७ । वर्तमानार्थस्यक्तस्ययोगेष्ठीस्यात् । नलोक्तस्येतिनिषेधस्याऽपवादः । राज्ञाम्मनोबुद्धःपूजितोवा ॥ अधिकरण

• ॥सि०कौ०॥ वाचिनश्च । २ । ३ । ६८ । कस्ययोगेष्वस्योस्यात् । इदमेवांशयितं ॥ नलोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृतां । २ । ३ । ६९ ।
 ॥ का० ॥ एषाम्प्रयोगेष्वस्योस्यात् । लादेशः । कुर्वन्कुर्वणः सृष्टिं हरिः । उ । हरिर्न्दृष्टुः अलङ्कारिष्णुर्वा । उक् । दैत्यान्घातु
 ॥ ४० ॥ कोहरिः । कमेरनिषेधः । लक्ष्म्याः कामुकोहरिः । अव्ययं । जगत्सृष्ट्वा । सुखङ्कर्तुम् । निष्ठा । विष्णुनाहतादैत्याः ।
 दैत्यान् हतवान् विष्णुः । खलर्थः । ईषत्करः प्रपञ्चे हरिणा । तृन्निति प्रत्याहारः शतृशानचावितितृशदादारभ्यतृमेन
 कासत् । शानन् । सोमम्पवमानः । चानश्च । आत्मानमगडयमानः । शतृ । वेदमधीयन् । वृत् । कर्त्तृलोकान् । द्वि
 यशतुर्वा ॥ * ॥ मुरस्यमुरम्बाद्विषन् । सर्व्वीयङ्कारकषष्ठाः प्रतिषेधः । शेषेष्वस्योस्यादेव । ब्राह्मणस्य कुर्वन् । नृकस्य
 जिह्नुः ॥ अकेनोर्भविष्यदाधमर्णयोः । २ । ३ । ७० । भविष्यत्यकस्य भविष्यदाधमर्ण्यैर्न च येष्वस्योस्यात् । स
 तः पालकोऽवतरति । ब्रजङ्गामी । शतन्दायी ॥ कृत्यानाङ्कर्त्तरिवा । २ । ३ । ७१ । वस्योवास्यात् । मयाममवासेष्वोह
 रिः । कर्त्तरीति किं । गेयोमाणवकस्मान् । भव्यगेयेति कर्त्तरि यद्विधानादनभिहितङ्कर्म । अत्रयोगो विभज्यते । कृत्यानां
 उभयप्राप्ताविति नेति चानुवर्त्तते । तेन नेतव्या ब्रजङ्गावः कृत्स्नेन । ततः कर्त्तरि वा उक्तोर्थः ॥ तुल्यार्थैरनुलोपमाभ्यां तृतीया
 ऽन्यतरस्यां । २ । ३ । ७२ । तुल्यार्थैर्योगे तृतीया वास्यात्पक्षे वस्यो । तुल्यस्मदृशस्ममेवाकृत्स्नस्य । कृत्स्नेन वा । अनुलो
 पमाभ्यां किं । तुला उपमावाकृत्स्नस्य नास्ति ॥ चतुर्थी चाशिष्यायुच्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः । २ । ३ । ७३ । एतद
 र्थैर्योगे चतुर्थी वास्यात्पक्षे वस्यो आशिषि । आयुश्च चिरञ्जीवितं । कृत्स्नाय । कृत्स्नस्य वा भूयात् । एवम्भद्रम्भद्रं कुशलमिह
 मयं सुखं शं अर्थः प्रयोजनं हितम्पथ्यम्भूयात् । आशिषि किं । देवदत्तस्यायुच्यमस्ति । व्याख्यानात्सर्व्वत्रार्थयहणं मद्रभद्र
 पथ्यायत्वादन्यतरो न पठनीयः ॥ आधारेऽधिकरणं । १ । ४ । ४५ । कर्तृकर्मद्वारा तन्निष्ठक्रियाया आधारः कारकमधिक
 रणसंज्ञस्यात् ॥ सप्तम्यधिकरणे च । २ । ३ । ३६ । अधिकरणे सप्तमीस्यात् । चकारदूरान्तिकार्थेभ्यः औपश्लेषि

कोवैषयिकोऽभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा । कटेऽस्ते । स्थान्याम्यर्चति । मोक्षेऽच्छास्ति । सर्वस्मिन्नात्मास्ति । वनस्यदुरेऽ
 न्तिकेवा । दूरान्तिकार्थेभ्य इति विभक्तित्रयेण सहचतस्रोऽत्र विभक्तयः फलिताः । तस्येन्विषयस्य कर्मण्युपसंख्यानं ॥ * ॥ अधी
 तीव्याकरणे । अधीतमनेनेति वियहे । इष्टादिभ्यश्चेत्कर्त्तरीति । साधुसाधुप्रयोगे च ॥ * ॥ साधुः कृष्णो मातरि । अ
 साधुर्मातुले । निमित्तात्कर्मयोगे ॥ * ॥ निमित्तमिह फलं योगसंयोगसमवायात्मकः । चर्मणि द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्ह
 न्ति कुञ्जरं । केशेषु च मरीं हन्ति सीम्नि पुष्कलको हतः ॥ १ ॥ हेतौ तृतीयाऽत्र प्राप्ता तन्निवारणार्थं । सीमाऽगडकोऽंशु
 ष्कलको गन्धमृगः । योगविशेषे किं । वेतनेन धान्यं लुनाति ॥ यस्य च भावेन भावलक्षणं । २ । ३ । ३७ । यस्य कियदाति
 यान्तरं लक्ष्यते तत्सप्तमी स्यात् । गोयुदुह्यमाना सुगतः । अर्हाणां कर्तृत्वेऽनर्हाणामकर्तृत्वे तद्वैपरीत्ये च ॥ * ॥ सत्सु त
 रत्सु असन्त आसते । असत्सु तिष्ठत्सु सन्त स्तरन्ति । सत्सु तिष्ठत्सु असन्त स्तरन्ति । असत्सु तत्तरत्सु सन्ति सिष्ठन्ति ॥ व
 ष्ठी चानादरे । २ । ३ । ३८ । अनादरेऽधिके भावलक्षणे षष्ठी सप्तम्यौ सः । रुदति रुदतो वा प्राब्रजौ । रुदन्तम्यत्रा
 दिकमनादृत्य सन्त्यस्तवानित्यर्थः ॥ स्वामी श्वरधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च । २ । ३ । ३९ । एतेऽसुभिव्यो
 गेष षष्ठी सप्तम्यौ सः । यच्छामेव प्राप्तायाम्पाक्षिकसप्तम्यर्थवचनं । गवाङ्गो युवा स्वामी । गवाङ्गो युवा प्रसूतः । गवाङ्गो युवा भवितु
 ज्ञात इत्यर्थः ॥ आयुक्तकुशलाभ्याञ्च सेवायां । २ । ३ । ४० । आभ्यां योगेषु षष्ठी सप्तम्यौ सः सत्सु तत्तरत्सु सन्ति सिष्ठन्ति । आयुक्तो व्यापारितः ।
 आयुक्तः कुशलो वा हरिपूजने हरिपूजनस्य वा । आसेवायाङ्गि । आयुक्तो गौशकटे ईषद्भुक्त इत्यर्थः ॥ यतश्च निर्द्धारणं । २ ।
 ३ । ४१ । जातिगुणक्रियासंज्ञाभिस्समुदायादेकदेशस्य पृथक्करणं यत्सुतः षष्ठी सप्तम्यौ सः । नृणां नृयुवा ब्राह्मणं श्रेष्ठः ।
 गवाङ्गो युवा कृष्णावज्जक्षीर । गच्छताङ्गच्छत्सु बाधावन्शीघ्रः । छात्राणाञ्छात्रेषु वामैवः पटुः ॥ पञ्चमी विभक्ते । २ । ३ । ४२ ।
 विभक्तिविभक्तिर्निर्द्धार्यमाणस्य यत्र भेद एव तत्र पञ्चमी स्यात् । मायुरः पाटलिपुत्रकेभ्य आढ्यतरः ॥ साधुनिपुणः । मच्चौयः

॥सि०कौ०॥

॥ का० ॥

॥ ४९ ॥

सप्तम्यप्रतेः । २ । ३ । ४३ । आभ्यांयोगे सप्तमी स्यादूर्चायान्नतु प्रतेः प्रयोगे । मातरिसाधुर्निपुणोवा । अर्चायाङ्किं । निपुणोरा
ज्ञोभृत्यः । इह तत्त्वकथने तात्पर्यं । अप्रत्यादिभिरिति वक्तव्यं ॥ * ॥ साधुर्निपुणो वामातरस्यति पठ्यनुवा ॥ प्रसितोऽमुकाभ्या
नृतीयाच । २ । ३ । ४४ । आभ्यांयोगे नृतीयास्याच्चात्सप्तमी । प्रसित उऽमुकोवा हरिणा हरौवा ॥ नक्षत्रेचलुपि । २ । ३ । ४५
। नक्षत्रे प्रकृत्यर्थे येलु संज्ञया लुप्यमानस्य प्रत्ययस्यार्थस्तत्र वर्तमाना नृतीया सप्तम्यौस्तोऽधिकरणे । मूलेनावाहयेद्देवींश्चक
णेन विसर्जयेत् । मूले अवणे इति वा । लुपिकिं । पुष्ये शनिः ॥ सप्तमी पञ्चम्यौकारकमध्ये । २ । ३ । ७ । शक्तिद्वयमध्ये
यौकालाध्वानैताभ्यामेतेस्तः । अद्यभुक्त्वायं ह्येह हाहाभोक्तुः कर्तृशक्त्योर्मध्येऽयङ्कालः । इह स्थेयङ्के शेषेणाङ्कालक्ष्य
न्मिध्येत् । कर्तृकर्मशक्त्योर्मध्येऽयन्देशः । अधिकशब्देन योगे सप्तमी पञ्चम्या विध्येते । तदस्मिन्नधिकमितियस्यादधिक
मिति च सूत्रनिर्देशात् । लोके लोकाद्वाऽधिको हरिः ॥ अधिरौश्वरे । १ । ४ । ६७ । स्वस्वामिसम्बन्धेऽधिः कर्मप्रवचनी
यसंज्ञस्यात् ॥ यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनन्तत्र सप्तमी । २ । ३ । ६ । अत्र कर्मप्रवचनीययुक्ते सप्तमी स्यात् । उपपराङ्
हरेर्गुणाः पराङ्गादधिका इत्यर्थः । ऐश्वर्य्येतु स्वस्वामिभ्याम्पर्यायेण सप्तमी । अधिभुविगमः । अधिरामेभूः । सप्तमी शौण्डैरि
तिसमासपक्षेतु । रामाधीना । अवडक्षेत्यादिनास्वः ॥ विभाषाकृत्ति । १ । ४ । ६८ । अधिः कर्णेनौ प्राक्संज्ञोवा स्यादौश्वर्य्यं ।
यदत्र मामधिकरिष्यति विनियोक्ष्यत इत्यर्थः । इह विनियोक्तुरीश्वरत्वङ्गम्यते । अगतिवृत्तिर्दिचोदात्तवतीति निघातो न ॥ * ॥
इति विभक्त्यर्थाः ॥ * ॥ समर्थः पदविधिः । २ । १ । १ । पदसम्बन्धीयो विधिः समर्थश्चितो बोध्यः ॥ प्राकङ्गसमासः । २ । १
। ३ । कङ्गः कर्मधारय इत्यतः प्राक्समास इत्यधिक्रियते ॥ सहसुपा । २ । १ । ४ । सहेतियोगो विभज्यते । सुवन्तं स
मर्थेन सह समस्यते । योगविभागस्येष्टसिध्यर्थत्वात्कतिपयेतिङन्तोत्तरपदोयं समासस्त्वचन्दस्येव । पठ्यभूषत् । अनुव्यच
लत् ॥ सुपा । २ । १ । ४ । सुसुपासहसमस्यते । समासत्वात्प्रातिपदिकत्वं ॥ सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । २ । ४ । ७९

॥सं०अ०॥

एतयोरवयवस्यसु पौलुक्स्यात् । भूतपूर्वचरडिति निर्देशात्पूर्वनिपातः । पूर्वभूतः । भूतपूर्वः । इवेन समासे विभक्त्यलोपे
 च ॥ * ॥ जीमूतस्येव ॥ अव्ययीभावः । २ । १ । ५ । अधिकारेऽयं ॥ अव्ययम्बिभक्तिसमीपसमृद्धिवृद्ध्याभावात्तया
 सम्प्रतिशब्दप्रादुर्भावपञ्चाद्यथानुपूर्व्ययोगपद्यसादृश्यसम्प्रतिसाकल्यान्तवचनेषु । २ । १ । ६ । अव्ययमितियोगो विभज्य
 ते । अव्ययं समर्थेन सह समस्यते सोऽव्ययीभावः ॥ प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनं । १ । २ । ४३ । समासश्चास्त्रे प्रथमानि
 निर्दिष्टं उपसर्जनं संज्ञं स्यात् ॥ उपसर्जनम्पूर्वं । २ । २ । ३० । समास उपसर्जनं म्प्राक्प्रयोगं ॥ एकविभक्तिचाऽपूर्वनिपा
 ते । १ । २ । ४४ । विग्रहे यन्नियतविभक्तिकन्तदुपसर्जनं संज्ञं स्यात् । ननु तस्य पूर्वनिपातः ॥ गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य । १
 । २ । ४८ । उपसर्जनं योगोऽशब्दः स्त्रीप्रत्ययान्तञ्च तदन्तस्य प्रातिपदिकस्य ह्रस्वस्य स्यात् । अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वं ॥ ना
 व्ययीभावादतोऽमृत्वञ्चम्याः । २ । ४ । ८३ । अदन्तादव्ययीभावात्तुपो न लुक् तस्य तु पञ्चमीम्बिना अमदिशश्चेत्स्यात् ।
 दिशयोर्मध्यमपदिशं । क्लीवाद्ययन्त्वपदिशं दिशोर्मध्यम्बिदिक्स्त्रियामित्यमरः ॥ तृतीयासप्तम्योर्बहुलं । २ । ४ । ८४ ।
 अदन्तादव्ययीभावान्नृतीयासप्तम्योर्बहुलं मभावस्य स्यात् । अपदिशं । अपदिशेन । अपदिशं । अपदिशोर्बहुलं
 ह्रस्वात्सुमद्रमुन्मत्तगङ्गमित्यादौ सप्तम्या नित्यमभावः । विभक्तौ त्वादेरयमर्थः । विभक्त्यर्थोऽदिषु वर्तमानमव्ययं नृपतेन सह
 समस्यते सोऽव्ययीभावः । विभक्तौ तावत् । हरौ इत्यधिहरि । सप्तम्यर्थस्यैवात्र द्योतकोऽधिः हरिर्दिः अधि इत्यलौकिकं विग्र
 हवाक्यं । अत्र निपातेनाभिहितेऽप्यधिकरणे वचनसामर्थ्यात्सप्तमी ॥ अव्ययीभावश्च । अयं न पुंसकं स्यात् । ह्रस्वेन पुंसके प्रा
 तिपदिकस्य । गोपायतीति गाः पातौति वा गोपाः । तस्मिन्नित्यधिगोपं । समीपे । कृष्णस्य समीपमुपकृष्णं । समयाद्यमं । नि
 कषालङ्कां । आशद्वनादित्यत्र नृनाऽव्ययीभावः । अभितः परितः अन्यथादिति द्वितीयापञ्चम्योर्द्विधानसामर्थ्यात् । मद्राणां समृ
 द्धिः । सुमद्रं । यवनानां वृद्धिः । दुर्यवनं । विगता वृद्धिः । वृद्धिः । मक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकं । हिमस्यात्यलोऽतिहि

सि० कौ० ॥ मं। अव्ययोध्वंसः। निद्रासम्पत्तिनयुज्यते। इत्युत्तिनिद्रं। हरिशब्दस्य प्रकाश इति हरिः। विघ्नोः पञ्चादनुविघ्नः। पञ्चाच्छब्द
 ॥ सं ३० ॥ स्यनुनायंसमासः ततः पञ्चात्संस्तइति भाष्यप्रयोगात्। योग्यतावीप्सापदार्थानतिवृत्तिसादृश्यानियथार्थः। अनुरूपं। रूप
 ॥ ४२ ॥ स्ययोग्यमित्यर्थः। अर्थे अर्थम्पतिप्रत्यर्थे। प्रतिशब्दस्य वीप्सायाङ्कर्मप्रवचनीयसंज्ञाविधानसामर्थ्यात्तद्योगे द्वितीयागर्भम्वाक्य
 मपि। शक्तिमनतिक्रम्ययथाशक्ति। हरेः सादृश्यं सहस्रं। वक्ष्यमाणेन सहस्रस्यः। ज्येष्ठस्यनुपूर्व्येणेत्यनुज्येष्ठं। चक्रेणयुगपदि
 तिवियहे ॥ अव्ययीभावेचाकाले। ६। ३। ८१। सहस्रसंख्यादव्ययीभावेनतु काले। सचक्रं। कालेतु। सहपूर्वाहं।
 सदृशसंख्यासंखि। यथार्थत्वेनैव सिद्धे। पुनस्सादृश्यग्रहणं गुणभूतेपि सादृश्येयथास्यादित्येवमर्थे। क्षत्राणां समन्तिः।
 सक्षत्रं। ऋद्धेरधिक्यं। समृद्धिः। अनुरूपज्ञानभावसम्पत्तिरिति भेदः। तृणमप्यपरित्यज्य स तृणमन्तिमाकल्येनेत्यर्थः। अ
 न्नेअग्निमप्यपरित्यज्यन्तमधीतेसाग्निः॥ यथाऽसादृश्ये। २। १। ७। असादृश्येऽवयवाशब्दस्य मस्यते। तेनेहत्वं। यथाह
 रिस्तथाहरः। हरेरुपमानत्वं यथाशब्दोद्योतयति। तेनसादृश्येऽतिवायथार्थ इति वा प्राप्तिविध्यते॥ वावदवधारेणे।
 २। १। ८। यावन्तः श्लोकास्तावन्तोऽच्युतप्रणामायावच्छ्लोकं॥ सुप्पत्तिनामात्रार्थे। २। १। ९। शकस्यलेभश्शकप्रति
 । मात्रार्थे किं। वृक्षम्पत्तिविद्योतनेविद्युत्॥ अक्षशलाकासंख्याः परिणा। २। १। १०। द्युतव्यवहारेपरजयेऽवयवंसमा
 सः। अक्षेणविपरीतम्बुतं। अक्षपरि। शलाकापरि। एकपरि॥ विभाषा। २। १। ११। अधिकारेऽयं। एतत्साम
 र्थ्यादेव प्राचीनानान्नित्यसमासत्वं। सुसुपेति तु न नित्यसमासः। अव्ययमित्यादिसमासविधानानुज्ञापकात्॥ अपपरिवहि
 रञ्चवः पञ्चम्या। २। १। १२। अपविघ्नसंसारः। अपविघ्नोः। परिविघ्नः। परिविघ्नोः। बहिर्वनं। बहिर्वनात्। प्रा
 ग्वनं। प्राग्वनात्॥ आङ्गार्यादाऽभिविध्योः। २। १। १३। एतयोः शङ्खपञ्चम्यन्तेनवासमस्यते सोऽव्ययीभावः। आमुक्ति
 संसारः आमुक्तेः। आबालं हरिभक्तिः। आबालेभ्यः॥ लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये। २। १। १४। आभिमुख्यद्योतकौञ्च

भिप्रतीचिह्नवाचिनासहप्राग्वत् । अभ्यग्निश्लभाः पतन्ति । अग्निमभिप्रत्यग्नि । अग्निम्यति ॥ अनुव्युत्समया । २ । १ । १५
 । यम्पदार्थे समयाद्योक्त्येतेन लक्षणभूतेनाऽनुस्मस्यते सौऽव्ययीभावः । अनुवनमशनिर्गतः । वनस्य समीपङ्गत इत्य-
 र्थः ॥ यस्य चायामः । २ । १ । १६ । यस्य दैर्घ्यमनुनाद्योक्त्येतेन लक्षणभूतेनाऽनुस्मस्यते । अनुगङ्गाम्बाराणसी । गङ्गा
 याऽनु । गङ्गा दैर्घ्यसदृश दैर्घ्यापलक्षितेत्यर्थः ॥ तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च । २ । १ । १७ । एतानि निपात्यन्ते । तिष्ठन्ति गावो
 यस्मिन्काले सतिष्ठद्गुदोहनकालः । आयती गवं । इह शत्रादेशः पुम्बद्धावविरहः समासान्तश्च निपात्यते ॥ पारेमध्येष
 ष्ठावा । २ । १ । १८ । पारमध्यशद्वौ षष्ठ्यन्तेन सहवासमस्येते । एदन्तत्त्वज्ञानयोर्निपात्यते । पक्षे षष्ठांतत्पुरुषः ।
 पारे गङ्गादानेयं । गङ्गापारात् । मध्ये गङ्गात् । गङ्गामध्यात् । महाविकल्पेन वाक्यमपि । गङ्गायाः पारात् । गङ्गायामध्या-
 त् ॥ संख्यावंश्येन । २ । १ । १९ । वंशो द्विधा विद्युयाज्जन्मना च तत्र भवो वंश्यः तद्वाचिना सह संख्यावासमस्यते । द्वौ मुनीवं-
 श्यौ द्विमुनि । व्याकरणस्य त्रिमुनि । विद्यातद्धतामभेदविवक्षायां । त्रिमुनिवाकरणं । एकविंशतिभारद्वाज्यो नदीभि-
 र्वा । २ । १ । २० । नदीभिस्संख्याप्राग्वत् । समाहारे चायमिष्यते । सप्तगङ्गं । द्वियमुनं ॥ अन्यपदार्थे च संज्ञायां । २ ।
 १ । २१ । अन्यपदार्थे विद्यमानं सुबन्तन्नदीभिस्सह नित्यं समस्यते संज्ञायां । विभाषाऽधिकारेऽपि वाक्येन संज्ञाऽनन्तरं योऽपि
 ह नित्यसमासः । उन्मत्तगङ्गानामदेशः । लोहितगङ्गं ॥ समासान्तः । ५ । ४ । ६८ । इत्यधिकृत्य ॥ अव्ययीभावेशरत्न-
 भृतिभ्यः । ५ । ४ । १०७ । शरदादिभ्यश्च स्यात्समासान्तोऽव्ययीभावे । शरदस्समीपमुपशरदं । प्रतिविपाशं । शर-
 द् । विपाश् । अनस् । मनस् । उपानस् । दिव् । हिमवत् । अनडुह । दिष् । दृष् । विष् । चेतस् । चतुर् । त्व-
 द् । तद् । यद् । कियत् । जरायाजरस्च । उपजरसं । प्रतिपरसमनुभ्योऽक्ष्णाः । यस्येति च । प्रत्यक्षं । अक्ष्णाः पर-
 मिति विग्रहे । समासान्तविधानसामर्थ्यादव्ययीभावः । परेक्षेलिङिति निपातनात्परस्योकारदेशः । परेक्षं । परेक्षान्तिव्यादि

॥सि०कौ॥ तुअर्शश्चाद्युचि। समक्षं। अन्वक्षं ॥ अनश्च। ५। ४। १०८। अन्ननादव्ययीभावाद्वाच्यत्वात् ॥ नस्तद्धिते। ६। ४। १४४
 ॥स० अ०॥ । नान्तस्यभस्यटेलोपस्यात्तद्धिते। उपराजं। अध्यात्मं ॥ नपुंसकादन्यतरस्यां। ५। ४। १०९। अन्नन्तयत्क्रीवन्तदन्ता
 ॥ ४२ ॥ दव्ययीभावाद्वाच्यत्वात्। उपचर्मं। उपचर्मं ॥ नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः। ५। ४। ११०। वाटच्स्यात्। उपनदं
 । उपनदि। उपपौर्णमासं। उपपौर्णमासि। उपाग्रहायणं। उपाग्रहायणि ॥ ऋयः। ५। ४। १११। ऋयन्तादव्ययीभावा
 द्वाच्यत्वात्। उपसमिधं। उपसमित् ॥ गिरेश्चसेनकस्य। ५। ४। ११२। गिर्यन्तादव्ययीभावाद्वाच्यत्वात्। सेनकथ
 ॥स० त०॥ हणम्पूजार्थं। उपगिरं। उपगिरि ॥*॥ इत्यव्ययीभावः ॥*॥ तत्पुरुषः। २। १। २२। अधिकारेऽयं। प्रोग्नेज्जर्हेः ॥
 द्विगुश्च। २। १। २३। द्विगुरपितपुरुषसंज्ञस्स्यात्। इदंस्त्वन्त्यक्तुंशक्यं। संख्यापूर्वाद्विगुश्चेतिपठित्वाचकारबलेनसंज्ञा समा
 वेशस्यसुवचत्वात्। समासान्तःप्रयोजनं। पञ्चराजं ॥ द्वितीयाश्रितातीतपतितगताव्यस्तप्राप्तापन्नैः। २। १। २४। द्वितीया
 न्नाश्रितादिप्रकृतिकैःसुवन्तैःसहसमस्यतेवासतपुरुषः। कृष्णश्रितः। कृष्णश्रितः। दुःखमतीतः। दुःखातीतः। गम्यादीनामुप
 संख्यानं ॥*॥ यामङ्गमी। यामगमी। अन्नमुमुक्षुः। अन्नमुमुक्षुः ॥ स्वयङ्केन। २। १। २५। द्वितीयेतिनसम्बध्यतेऽयोग्यत्वा
 त्। स्वयङ्कृतस्थाऽपत्यं। स्वायंकृतिः ॥ खट्वाक्षेपे। २। १। २६। खट्वाप्रकृतिकंद्वितीयान्तकान्तप्रकृतिकेनसुवन्तेनसमस्य
 तेनिन्दायां। खट्वाखट्वाजाल्मः। नित्यसमासेऽयं। नहिवाक्येननिन्दागम्यते ॥ सामि। २। १। २७। सामिकृतं ॥ कालः। २।
 १। २८। केनेत्येव। अन्त्यन्तसंयोगार्थम्वचनं। मासप्रमितःप्रतिपच्चन्द्रः। मासम्परिच्छेत्तुमारब्धवानित्यर्थः ॥ अन्त्यन्तसंयो
 गेच। २। १। २९। कालादित्येव। अकान्तार्थवचनं। मुहूर्त्तसुखंमुहूर्त्तसुखं ॥ तृतीयातत्कृतार्थेनगुणवचनेन। २। १।
 ३०। तत्कृतेतिलुप्ततृतीयाकृतृतीयान्तनृतीयार्थगुणवचनेनार्थशब्देनचसहप्राग्वत्। शंकुलयाखण्डः। शंकुलाखण्डः।
 धान्येनार्थधान्यार्थः। तत्कृतेतिकिं। अक्षणाकाणः ॥ पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रक्ष्णैः। २। १। ३१। तृतीया

नभितैः प्राग्वत् । मासपूर्वः । मातृसदृशः । पितृसमः । अनर्थः । माघेनङ्कार्योपणं । माघविकलं । वाक्कलहः । आचारेनिपुणः ।
 गुडमिश्रः । आचारश्लक्ष्णः । मिश्रग्रहणे सोपसर्गस्याऽपिग्रहणं । मिश्रञ्चानुपसर्गमसन्धावित्पत्रानुऽपसर्गग्रहणात् ।
 गुडसंमिश्राधानाः । अवरस्योपसंख्यानं ॥ * ॥ मासेनावरोमासावरः ॥ कर्तृकरणेकतावज्जलं । २ । १ । ३२ । कर्तरिकरणेच
 तृतीयाकृदन्तेनवज्जलम्प्राग्वत् । हरिणात्रातोहरित्रातः । नखभिन्नेनखभिन्नः । कङ्कहणेगतिकारकपूर्वस्याऽपिग्रहणं ।
 नखनिभिन्नः । कर्तृकरणेति किं । भिक्षाभिरुघितः । हेतावेधातृतीया । वज्जलयहणे सर्वोपाधिव्यभिचारार्थं । तेनदात्रे
 णलूनवानित्यादौ न । कृताकिं । काष्ठैः पचतितगं ॥ कृत्यैरधिकार्थवचने । २ । १ । ३३ । स्तुतिनिन्दाफलकमर्थवादवच
 नमधिकार्थवचनन्तत्रकर्तृकरणेचतृतीयाकृत्यैस्तहप्राग्वत् । वातछेद्यन्तृणं । काकपेयानदो ॥ अन्नेनव्यञ्जनं । २ । १
 । ३४ । संस्कारद्रव्यवाचकतृतीयान्तमन्नेनप्राग्वत् । दध्नाउदनोदध्यादनः । इहान्तर्भूतोपसेकाक्रियाद्वारासामर्थ्यं ॥
 मध्येणमिश्रीकरणं । २ । १ । ३५ । गुडेनधानाः । गुडधानाः । मिश्रणक्रियाद्वारासामर्थ्यं ॥ चतुर्थीतदर्थं कृतं लहि
 तसुखरक्षितैः । २ । १ । ३६ । चतुर्थ्यन्तार्थाययत्रद्वाचिनाऽर्थादिभिश्चचतुर्थ्यन्तम्प्राग्वत् । तदर्थेनप्रकृतिविकृतिभा
 वएवबलिरक्षितग्रहणाज्ज्ञापकात् । यूपायदारु । यूपदारु । नेहरन्धनायस्थाली । अश्वघासादयस्तुषष्ठीसमासाः । अ
 र्थेननित्यसमसेविशेष्यलिङ्गताचेतिवक्तव्यं ॥ * ॥ द्विजायायद्विजार्थः स्तूपः । द्विजार्थायवागूः । द्विजार्थम्पयः । भूतबलिः
 । गोहितं । गोसुखं । गोरक्षितं ॥ पञ्चमीभयेन । २ । १ । ३७ । चौरद्वयं । चौरभयं । भयभीतभीतिभीभिरितिवा
 च्यं ॥ * ॥ वृकभीतः ॥ अपेतापोठमुक्तपतितापत्रसौरल्पशः । २ । १ । ३८ । एतैस्तहाऽल्पम्पञ्चम्यन्तंसमस्यतेसतन्मुरु
 यः । सुखापेतः । कल्पनापोठः । चक्रमुक्तः । स्वर्गपतितः । तुरङ्गापवस्तुः । अल्पशः किं । प्रासादात्पतितः ॥ श्लोकान्ति
 कदृगर्थकच्छाणिकेन । २ । १ । ३९ । श्लोकान्मुक्तः । अल्पान्मुक्तः । अन्तिकादागतः । अभ्यासादागतः । दृगादागतः । क

॥ सि० कौ० ॥

॥ स० त० ॥

॥ ४४ ॥

छादागतः । पञ्चम्यास्तोकादिभ्यश्चलुक् ॥ षष्ठी । २ । २ । ८ । राजःपुरुषः । राजपुरुषः ॥ याजकादिभिश्च । २ ।
२ । ९ । सभिःषष्ठान्तं समस्यते । तृजकाभ्याङ्कर्त्तरीत्यस्य प्रतिप्रसवेऽयं । ब्राह्मणयाजकः । देवपूजकः । गुणान्तरेण त
रलोपश्चेति वक्तव्यं तरवन्तं यद्गुणेन सह समासस्तारलोपश्च न निर्द्धारण इति पूरणगुणेति च निषेधस्य प्रतिप्रसवेऽयं । सर्वेषां
श्वेततरः । सर्वश्वेतः । सर्वेषां त्रहरः । सर्वमहान् । कृद्योगाघष्ठी समस्यत इति वाच्यं ॥ * ॥ इध्नोवश्चनः । इध्नवश्चनः ॥
न निर्द्धारणे । २ । २ । १० । निर्द्धारणे याघष्ठीसान समस्यते । नृणां द्विजः श्रेष्ठः । प्रतिपदविधानाघष्ठीन समस्यत इति वाच्यं
॥ * ॥ सर्पियोज्ञानं ॥ पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन । २ । २ । ११ । पूरणद्वयैः सदादिभिश्च षष्ठीन
समस्यते । पूरणे सतां षष्ठः । गुणेकाकस्य कर्त्तृ । ब्राह्मणस्य श्रुक्ताः । यदा प्रकरणादिना दन्ता इति विशेष्यं ज्ञातन् देदमुदा
हरणं । अनित्योऽयं गुणेन निषेधः । तदशिष्यं संज्ञाप्रमाणत्वादित्यादि निर्देशात् । तेनार्थगौरवमुद्धिमांशुमिच्छुर्द्विजं ।
सुहितार्थासृष्ट्यर्थाः । फलानां सुहितः । तृतीया समासस्तु स्यादेव स्वरे विशेषः । सत् । द्विजस्य कुर्वन् । कुर्वाणो वा किङ्कर इत्य
र्थः । अव्ययं । ब्राह्मणस्य कृत्वा । पूर्वोत्तरसाहचर्यात् कृदव्ययमेव गृह्यते । तेन तदुपरीत्यादिसिद्धमिति रक्षितः । तव्यः ।
ब्राह्मणस्य कर्त्तव्यं । तव्यताभवत्येव । स्वकर्त्तव्यं स्वरे भेदः । समानाधिकरणे । तक्षकस्य सर्पस्य । विशेषणसमासस्त्विह वङ्
लयहणान्नगोर्धनोरित्यादि युपोटायुवतोत्यादीनां विभक्त्यन्तरे चरितार्थानाम्परत्वाद्वाधकः षष्ठी समासः प्राप्तस्तेऽप्यनेन वार्य
ते ॥ क्तेन च पूजायां । २ । २ । १२ । मतिबुद्धीति सूत्रेण विहितोयः कस्तदन्तेन षष्ठीन समस्यते । राज्ञामतो बुद्धः पूजितो वा ।
राजपूजित इत्यादौ तु भूते क्तान्तेन सह तृतीयान्तस्य समासः ॥ अधिकरणवाचिना च । २ । २ । १३ । क्तेन षष्ठीन समस्यते ।
इदमेयमासितंगतभुक्तम्वा ॥ कर्मणि च । २ । २ । १४ । उभयप्राप्तौ कर्मणीति या षष्ठीसान समस्यते । आश्चर्य्योगवा
च्चेहोऽगोपेन ॥ तृजकाभ्याङ्कर्त्तरि । २ । २ । १५ । कर्त्तर्यतृजकाभ्यां षष्ठान समासः । अपांस्तृष्टा । वजस्य भर्त्ता । ओ

दनेष्टपाचकः । कर्त्तरिकिं । इक्षूणाम्भक्षणिभुभक्षिका । पयर्धभर्तृशब्दस्याजकादित्वात्समासः । भूभर्ता । कथनोर्हि
 घटानान्निर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्चकलहृत् । शेषयक्ष्यासमासइति कैयटः ॥ कर्त्तरिच । २ । २ । १६ । कर्त्तरिघञ्छा
 केननसमासः । भवतश्शायिका । नेह नृजनुवर्त्तते । तद्वोःगेकर्त्तरिभित्तत्वेनकर्त्तृष्यञ्छाभावात् ॥ नित्यङ्गीडाजीविकयोः
 । २ । २ । १७ । एतयोरर्थयोरकेननित्यंघञोसमस्यते । उद्दालकपुष्पभञ्जिका । कीडाविशेषस्यसंज्ञा । संज्ञायामितिभा
 वेणुल् । जीविकायान्दन्तलेखकः । तत्रकीडायाम्बिकल्पेजीविकायान्तृजकाभ्याङ्कर्त्तरीतिनिषेधेप्राप्तेवचनं ॥ पूर्वाऽपरधरे
 त्रमेकदेशिनैकाधिकरणे । २ । २ । १८ । अवयविनासहपूर्वादयस्समस्यन्तेएकत्वसंख्याविशिष्टश्चेदवयवी । घञोसमा
 साऽपवादः । पूर्वङ्कायस्य । पूर्वकायः । अपरकायः । एकदेशिनाकिं । पूर्वनाभेःकायस्य । एकाधिकरणेकिं । पूर्वश्चा
 चाणां । सर्वेऽप्येकदेशोक्तासमस्यतेसंख्यादिसायेतिज्ञापकात् । मध्याह्नः । सायाह्नः । केचित्सर्वेएकदेशःकालेनसमस्यते
 नत्वहैवज्ञापकस्यसामान्यापेक्षत्वात् । तेनमध्यरात्रःउत्तारताःपश्चिभरात्रगोचरादित्यादिसिद्धमित्याहुः ॥ अर्द्धपुंसकं
 । २ । २ । २ । समांशवाच्यर्द्धशब्देनित्यंक्लोदेषागवत् । एकविभक्तावयव्यन्तवचनं । एकदेशिसमासर्विषयकोथमुपसर्जन
 नसंज्ञानिषेधः । तेनपञ्चखट्वीड्यादिसिध्यति । अर्द्धम्पिप्पल्याः । अर्द्धपिप्पली । क्लीबेकिं । यामार्द्धः । द्वयैक्यएव । अ
 र्द्धम्पिप्पलीनां ॥ द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्य्याण्यन्यतरस्याम् । २ । २ । ३ । एतान्येकदेशिनासहप्राग्वद्वा । द्वितीयम्भि
 क्षायाद्वितीयभिक्षा । एकदेशिनाकिं । द्वितीयम्भिक्षायाभिष्टुकस्य । अन्यतरस्याग्रहणसामर्थ्यात्पूरणगुणेतिनिषेधम्वा
 धित्वापक्षेघञोसमासः । भिक्षाद्वितीयं ॥ प्राप्तापन्नेचद्वितीयया । २ । २ । ४ । पक्षेद्वितीयाश्रितेतिसमासः । प्राप्तेजी
 विकाम् । प्राप्तजीविकः । जीविकाम्प्राप्तः । जीविकाप्राप्तः । आपन्नजीविकः । जीविकपन्नः । इहसूत्रेद्वितीययाञ्चइ
 तिक्त्वाञ्कारोऽपिविधीयते । तेनजीविकाम्प्राप्तास्त्रीप्राप्तजीविका । आपन्नजीविका ॥ कालाःपरिमाणिना । २ । २ । ५

•॥सि०कौ०॥ । परिच्छेदावाचिनासुबन्तेनसहकालास्समस्यन्ते । मासोजातस्ययस्यसमासजातः । द्यहजातः । द्वयोरहोःसमाहारेद्यहः
 ॥स०१०॥ । द्यहोजातस्येतिविग्रहे । उत्तरपदेनपरिमाणिनाद्विगेसिद्धयेवहूनान्तपुरुषस्योपसंख्यानम् ॥ * ॥ द्वेअहनीजातस्य
 ॥ ४५ ॥ • यस्यद्यहजातः । अहोहोतिवक्ष्यमाणोह्लादेशः । पूर्वत्रतुनसंख्यादेस्समाहारइतितन्निषेधः ॥ सप्तमीशैण्डैः । २ । १ । ४०
 । सप्तम्यन्तंशैण्डादिभिःप्राग्वद्वा । अक्षेयुशैण्डः । अक्षशैण्डः । अधिशब्देऽत्रपठ्यते । अद्युत्तरपदादितिखः । ईश्व
 रधीनः ॥ सिद्धश्रुष्कपक्वन्धैश्च । २ । १ । ४१ । एतैःसप्तम्यन्तंप्राग्वत् । साङ्क्ष्यसिद्धः । ज्ञातपश्रुष्कः । स्थालीपक्वः ।
 चक्वन्धः ॥ ध्वांक्षेणक्षेपे । २ । १ । ४२ । ध्वांक्षवाचिनासहसप्तम्यन्तंसमस्यतेनिन्दायां । तीर्थेध्वांक्षइव । तीर्थध्वांक्षः
 । तीर्थकाकइत्यर्थः ॥ कृत्यैर्चण्डे । २ । १ । ४३ । सप्तम्यन्तंकृत्यप्रत्ययानैःसहप्राग्वत्आवश्यकैः । मासेदेयमृणं । चतुर्थ्य
 हणन्नियोगोपलक्षणार्थम्पूर्वाह्णेगेयंसाम ॥ संज्ञायां । २ । १ । ४४ । सप्तम्यन्तंसुपाप्राग्वत्संज्ञायां । वाक्येनसंज्ञानवगमा
 न्नित्यसमासेऽयं । अरण्येतिलकाः । वनेकसेरुकाः । हलदन्तात्सप्तम्याइत्यलुक् ॥ तेनाहोरात्रावयवाः । २ । १ । ४५
 । अहोरात्रेश्चावयवाःसप्तम्यन्ताक्तान्तेनसहप्राग्वत् । पूर्वाह्णकृतं । अपररात्रकृतं । अवयवग्रहणंकिं । अह्निदृष्टं ॥ तत्र ।
 २ । १ । ४६ । तत्रेतत्सप्तम्यन्तंक्तान्तेनसहप्राग्वत् । तत्रभुक्तं ॥ क्षेपे । २ । १ । ४७ । सप्तम्यन्तङ्कान्तेनप्राग्वन्निन्दा
 यां । अवतप्तेनकुलस्थितंतस्तत् ॥ पात्रेसमितादयश्च । २ । १ । ४८ । एतेनिपात्यन्तेक्षेपे । पात्रेसमिता । भोजनसमये
 एवसङ्गताः । ननुकार्ये । गेहेश्रूरः । गेहेनर्दी । आकृतिगणोऽयं । चकारोऽवधारणार्थः । तेनैषांसमासान्तरेघटकतया
 प्रवेशेन । परमाःपात्रेसमिताः ॥ पूर्वकालैरुसर्वजरत्पुण्यनवकेवलास्समानाधिकरणेन । २ । १ । ४९ । विशेषण
 म्निशेष्येणेतिसिद्धेपूर्वनिपातनियमार्थेस्त्रयं । एकशब्दस्यद्विक्वसंज्ञायामितिनियमबाधनार्थश्च । पूर्वस्नातः । पश्चा
 दनुलिप्तः । स्नातानुलिप्तः । एकनाथः । सर्वयाज्ञिकाः । जरन्नैयायिकाः । पुण्यमीमांसकाः । नवपाठकाः । केवलै

याकेरणाः ॥ दिक्संख्येसंज्ञायां । २ । १ । ५० । समानाधिकरणेनेद्यापादपरिसमाप्तेरधिकारः । संज्ञायामेवेतिनियमाद्यै
 सूत्रं । पूर्वेषुकामशमी । सप्तर्षयः । नेहउत्तरावृक्षाः । पञ्चब्राह्मणाः ॥ तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारेच । २ । १ । ५१ ।
 तद्धितार्थविषयेउत्तरपदेचपरतःसमाहारेचवाचेदिक्संख्येप्राग्वद्वा । पूर्वसंज्ञालायाम्भवः । पौर्वशालः । समासेकते । दि
 कपूर्वपदादसंज्ञायांजइतिजः । सर्वनाम्नोवृत्तिमात्रेपुम्बद्वावः ॥ * ॥ अपरशालः । पूर्वशालाप्रियायस्येतित्रिपदेवऊब्रीहौक
 तेप्रियाशब्देउत्तरपदेपूर्वयोस्तत्पुरुषः । तेनशालाशब्देआकारउदात्तः । पूर्वशालाप्रियः । दिक्षुसमाहासेनास्त्यनभिधानात्
 । संख्यायास्तद्धितार्थे । यस्यांमाहृणामपयं । षाण्मातुरः । पञ्चगावोधनंयस्येतित्रिपदेवऊब्रीहववान्तरतत्पुरुषस्यविक
 ल्पेप्राप्तेद्वन्द्वतत्पुरुषयोरुत्तरपदेनिव्यसमासबचनं ॥ गोरतद्धितलुकि । ५ । ४ । ६२ । गोन्तातत्पुरुषाद्वत्स्यात्समा
 सान्नोन्तद्धितलुकि । पञ्चगवधनः । पञ्चानाङ्गवासमाहारः ॥ संख्यापूर्वाद्दिगुः । २ । १ । ५२ । तद्धितार्थोव्यत्रोक्तः
 संख्यापूर्वाद्दिगुस्त्यात् ॥ द्विगुरेकवचनं । २ । ४ । १ । द्विग्वर्थस्समाहारएकवत्स्यात् । सनपुंसकमितिपुंसकत्वं । प
 ञ्चगवम् ॥ कुत्सितानिकुत्सनैः । २ । १ । ५३ । कुत्स्यमानानिकुत्सनैस्सहप्राग्वत् । वैयाकरणखसूचिः । मीमांसकदु
 र्दुरुटः ॥ पापाणकेकुत्सितैः । २ । १ । ५४ । पूर्वसूत्राऽपवादः । पापनापितः । अणककुलालः ॥ उपमानानिसामान्य
 वचनैः । २ । १ । ५५ । घनइवश्यामः । घनश्यामः । इहपूर्वपदन्तत्सदृशेलाक्षणिकमितिस्तूचयितुं । लौकिकविग्र
 हेइवशब्दःप्रयुज्यते । पूर्वनिपातनियमार्थस्तूत्रं ॥ उपमितंवाघादिभिस्सामान्याऽप्रयोगे । २ । १ । ५६ । उपमेयंवा
 घादिभिःसहप्राग्वत्साधारणधर्मस्थाऽप्रयोगेसति । विशेष्यस्यपूर्वनिपातार्थस्तूत्रं । पुरुषवाघः । नृसोमः । वाघादि
 रक्तनिगणः । सामान्याऽप्रयोगेकिं । पुरुषोवाघइवशूरः ॥ विशेषणमिश्रेणवज्जलं । २ । १ । ५७ । भेदकंसमा
 नाधिकरणेनभेदेनवज्जलमप्राग्वत् । नीलमुत्पलं । नीलोत्पलं । वज्जलयहणात्कचिन्नित्यं । कृष्णसर्पः । कचिन्न । रमो

॥सि०कौ॥ आमदग्न्यः ॥ पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीरश्च । २ । १ । ५८ । पूर्वनिपातनियमार्थमिदं । पूर्ववै
 ॥स०म०॥ याकरणः । अपरऽध्यापकः । अपरस्याऽर्ज्यपञ्चभावोक्तव्यः ॥*॥ अपरंश्चासावर्ज्यश्च । पञ्चार्ज्यः । कथमेकवीरइति
 ॥ ४६॥ । पूर्वकालैकेतिबाधित्वापरत्वात्नेनसमासेवीरैकइतिहिस्थाङ्गलघुहणाद्भविष्यति ॥ श्रेण्यादयःकृतादिभिः । २ । १ ।
 ५९ । श्रेण्यादिषुच्यर्थवचनङ्कर्तव्यं । अश्रेणयःश्रेणयःकृताः । श्रेणिकृताः ॥ केननन्विशिष्टेनानञ् । २ । १ । ६० ।
 नञ्विशिष्टेनक्तान्तेनानञ्क्तान्तंसमस्यते । कृतञ्चतदकृतञ्चकृताकृतं । शाकपार्थिवादीनांसिद्धयेउत्तरपदलोपस्योपसं
 ख्यानं ॥ * ॥ शाकप्रियःपार्थिवः । शाकपार्थिवः । देवब्राह्मणः ॥ सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाःपूज्यमानैः । २ । १ । ६१ ।
 । सदैव्यः । वक्ष्यमाणेनमहतआकारः । महावैयाकरणः । पूज्यमानैःकिं । उत्कृष्टेगौः । पङ्कादुद्धृतइत्यर्थः ॥ वृन्दा
 रकनागकुञ्जरैःपूज्यमानम् । २ । १ । ६२ । गोवृन्दारकः । व्याघ्रादेरुक्तिगणत्वादेवसिद्धेसामान्यप्रयोगार्थम्वचनं ॥ क
 त्तरकतमौजातिपरिप्रश्ने । २ । १ । ६३ । कतरकठः । कतमकलापः । गोत्रञ्चचरस्यैस्सहेतिजातित्वं ॥ किंक्षेपे । २ । १ ।
 ६४ । कुत्सितोराजाकिंराजायेतरक्षति ॥ पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशवेहद्वयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापक
 धूर्तजीतिः । २ । १ । ६५ ॥ तत्पुरुषस्समानाधिकरणःकर्मधारयः । १ । २ । ४२ ॥ पुम्बत्कर्मधारयजातीयदेशीये
 षु । ६ । ३ । ४२ । कर्मधारयेजातीयदेशीययोश्चपरतोभाधितपुंस्कात्परऊङभावोयस्मिन्तथाभूतम्पूर्वम्पुम्बत् । पूर
 णीप्रियादिष्वप्राप्तःपुम्बद्भावोविधीयते । महानवमी । कृष्णचतुर्दशे । महाप्रिया । तथाकोपधादेःप्रतिषिद्धःपुम्बद्भावः
 कर्मधारयादौप्रतिप्रसूयते । पाचकस्त्री । दत्तभार्या । पञ्चमभार्या । सौघ्रभार्या । सुकेशभार्या । ब्राह्मणभार्या
 । पुंवप्पाचकजातीयापाचकदेशीयेत्यादि । इभपोटा । पोटास्त्रीपुंसलक्षणा । इभयुवतिः । अग्निस्तोकः । उदञ्चिज्जति
 पयंगृष्टिः । सहस्रसूता । गोगृष्टिः । धेनुर्नवप्रसूतिका । गोधेनुः । वशवंधा । गोवशा । वेहद्गर्भघातिनी । गोवेहैत् ।

वष्कयशीतरुसवत्सा । गोवष्कयेणी । कंठप्रवक्ता । कठश्रोत्रियः । कठाऽध्यापकः । कठधूर्तः ॥ प्रशंसावचनैश्च । २ । १ । ६६ ।
 एतेस्सहजातिः प्राग्वत् । गोमतल्लिका । गोमचर्चिका । गोप्रकाण्डं । गवोद्घः । गोतल्लजः । प्रशस्तागौरित्यर्थः । भवल्ली
 काटयोऽनियतलिङ्गाननुविशेद्यनिघ्नाः । जातिः किं । कुमारीमतल्लिका ॥ युवाखलतिपलितवलिनजरतीभिः । २ । १ । ६७ ।
 पूर्वनिपातनियमार्थेऽहं । लिङ्गविशिष्टपरिभाषयायुवतिशब्देऽपि समस्यते । युवाखलतिः । युवखलतिः । युवतिः खलती । यु
 वखलती । युवजरती । युवत्यामेव जरती धर्म्मोपलम्भेन तद्वपारेपात्सामानाधिकरण्यं ॥ कृत्यतुल्याख्याञ्च जात्या । २ । १ । ६८ ।
 भोज्योष्णं । तुल्यश्चेतः । सदृशश्चेतः । अजात्या किं । भोज्यश्चेद नः । प्रतिषेधसामर्थ्याद्विशेषणसमासेऽपि न ॥ वर्णो वर्णेन ।
 २ । १ । ६९ । समानाधिकरणेन सह प्राग्वत् । कृष्णसारङ्गः ॥ कडारः कर्मधारये । २ । २ । ३८ । कडारः दयश्शब्दाः क
 र्मधारयेवापूर्वप्रयोज्याः । कडारजैमिनिः । जैमिनिकडारः ॥ कुमारश्चमणादिभिः । २ । १ । ७० । कुमारीश्चमणा
 । कुमारश्चमणा । इहगणेश्चमणाप्रव्रजितागर्भिणीत्यादयः स्त्रीलिङ्गाः पठ्यन्ते । लिङ्गविशिष्टपरिभाषया एतदेवज्ञाप
 कम्बोध्यं ॥ चतुष्पादोगर्भिण्या । २ । १ । ७१ । चतुष्पाज्जातिवाचिनोगर्भिणीशब्देन सह प्राग्वत् । गोगर्भिणी । चतुःपा
 ज्जातिरिति वक्तव्यम् ॥ * ॥ नेह । स्वस्तिमतीगर्भिणी ॥ मयूरव्यंसकादयश्च । २ । १ । ७२ । एतेनिपात्यन्ते । मयूरे
 व्यंसकः । मयूरव्यंसकः । व्यंसकोधूर्तः । उदक्काऽवाक् । उच्चावचं । निश्चितञ्चप्रचितञ्च । निश्चप्रचं । नास्तिकिञ्चनयं
 स्यसः । अकिञ्चनः । नास्तिकुतोभयंयस्य । कुतोभयं । अन्योराजराजान्तरं । चिदेवचिन्मात्रं ॥ आख्यातमाख्यातेन क्रियासा
 तये ॥ * ॥ * ॥ अश्नीतपिबतेत्येवंसततंयत्राभिधीयतेसा । अश्नीतपिबता । पचतभृज्जताखादतमोदता ॥ एहीडादयो
 ऽन्यपदार्थे ॥ * ॥ * ॥ एहीडइतियस्मिन्कर्मणि तदेहीडं । एहियवं । उद्धरकोष्ठादुत्सृजदेहीतियस्यां क्रियायां
 सा उद्धरेत्सृजा । उद्धमविधमा । असातव्यार्थमिहपाठः ॥ जहिकर्मणावहुलमाभीक्ष्ण्येकर्त्तारश्चाभिदधाति ॥ *

॥सि०कौ०॥ ॥*॥ जहीयेतत्कर्मणोवहुलंसमस्यतेअभीक्ष्ण्येगम्येसभासेनचेत्कर्त्ताऽभिधीयतइत्यर्थः । जहिजोडः । जहिसत्त्वः
 ॥स०त०॥ ॥ईषदकृता । २ । २ । ७ । ईषत्पिङ्गलः । ईषद्गुणवचनेनेतिवाच्यं ॥*॥ ईषद्रक्तं ॥ नञ् । २ । २ । ६ । नञ्सुपासहस
 ॥ ४७ ॥ मस्यते ॥ नलोपोनञः । ६ । ३ । ७३ । नञोनस्यलोपः स्यादुत्तरपदे । नब्राह्मणः । अब्राह्मणः ॥ तस्मान्नुडचि । ६ । ३ । ७४
 । लुप्तनकारान्नञउत्तरपदस्याऽजादेर्नुडागमस्यात् । अनञ्चः । अर्थाभावेऽव्ययीभावेनसहाऽयम्बिकल्पते । रक्षोहागम
 लघ्वसन्देहाः प्रयोजनमिति । अद्रुतायामसंहितमितिचभाष्यवार्त्तिकप्रयोगात् । तेनाऽनुपलब्धिरविवादेऽविघ्नमित्यादि
 सिद्धं ॥ नञोनलोपस्तिङ्क्षेपे ॥ * ॥ * ॥ अपचसिचञ्जालम् । नैकधेत्यादौतुनशब्देनसहसुपेति समासः ॥ नम्राथर्त्तप
 न्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनकनाकेषुप्रकृत्या । ६ । ३ । ७५ । पादितिश्चन्तः । वेदाइत्यसुध्रन्तः
 । नसत्याञ्सत्या । नञ्सत्या । नासत्या । नमुञ्चतीतिनमुचिः । नकुलमस्य । नखमस्य । नस्त्रीपुमान् । स्त्रीपुंसयोःपुंसक
 भावोनिपातनात् । नक्षरतीतिनक्षत्रम् । क्षीयतेःक्षरतेर्वाक्षत्रमितिनिपात्यते । नकामतीति । नकः । कमेर्डेः । राञ्चकम
 स्मिन्नितिनाकः ॥ नगोप्राणिष्वन्यतरस्यां । ६ । ३ । ७७ । नगइत्यत्रनञ्प्रकृत्यावा । नगाः । अगाः । पर्वताः । अप्राणि
 ष्वितिकिं । अगोवृषलःशीतेन । नित्यंकीडेन्यतेनित्यमित्यनुवर्त्तमाने ॥ कुगतिप्रादयः । २ । २ । १८ । एतेसमर्थेननि
 त्यंसमस्यन्ते । कुत्सितःपुरुषः । कुपुरुषः । गतिञ्चेत्यनुवर्त्तमाने ॥ ऊर्त्यादिच्चिडाचञ्च । १ । ४ । ६१ । एतेक्रियायो
 गेगतिसंज्ञास्त्युः । उरीकृत्य । शुक्लीकृत्य । पटपटाकृत्य । कारिकाशब्दस्योपसंख्यानम् ॥ * ॥ कारिकाक्रिया । कारिका
 कृत्य ॥ अनुकरणञ्चानितिपरं । १ । ४ । ६२ । खाइकृत्य । अनितिपरंकिं । खाडितिकृत्वानिरुद्धीवत् ॥ आदगनादरयो
 स्सदसती । १ । ४ । ६२ । सत्कृत्य । असत्कृत्य ॥ भूयणेऽलं । १ । ४ । ६४ । अलंकृत्य । भूयणेकिं । अलंकृत्यौदनञ्चन्तः ।
 षट्थ्याप्तमित्यर्थः । अनुकरणमित्यादित्रिह्रस्वीस्वभावात्कञ्विषया ॥ अन्तरपरिग्रहे । १ । ४ । ६५ । अन्तर्हृत्य । यध्येह

ज्ञेयार्थः । अपरिग्रहे किं । अन्तर्हन्तागतः । हतम्परिगृह्यगतइत्यर्थः ॥ कणो मनसोऽश्रद्धाप्रतीघाते । १ । ४ । ६६ । कणो
 हत्य । पयःपिबति । मनो हत्य । कणेशदस्सप्पमीप्रतिरूपको निपातोऽभिलायाऽतिशये वर्तते । मनश्शब्दोऽप्यत्रैव ॥ पुरोऽव्ययं ।
 १ । ४ । ६७ । पुरस्कृत्य ॥ अस्तञ्च । १ । ४ । ६८ । अस्तमितिमान्तमव्ययङ्गति संज्ञं स्यात् । अस्तङ्गत्वं ॥ अच्यग्यार्थवदे
 षु । १ । ४ । ६९ । अव्ययमित्येव । अच्यग्यत्वं । अच्योद्यु । अभिमुखङ्गत्वा । उक्ताचेत्यर्थः । अव्ययं किं । जलमच्छङ्गच्छ
 ति ॥ अदोऽनुपदेशे । १ । ४ । ७० । अदःकृत्वा दःकृतं । परस्परपददेशे प्रत्युदाहरणं । अदःकृत्वा ॥ तिरोऽन्तर्द्धौ । १ ।
 ४ । ७१ । तिरोभूय ॥ विभाषाकृत्ति । १ । ४ । ७२ । तिरःकृत्य । तिरस्कृत्य । तिरःकृत्वा ॥ उपाजेऽन्वाजे । १ । ४ । ७३
 । एतौ कृत्तिवागति संज्ञौ स्तः । उपाजेकृत्य । उपाजेकृत्वा । अन्वाजेकृत्य । अन्वाजेकृत्वा । दुर्बलस्य बलमाधायेत्यर्थः ॥ सा
 क्षात्प्रमृतीनिच । १ । ४ । ७४ । कृत्तिवागति संज्ञानित्युः । च्यर्थ इति वाचं ॥ * ॥ साक्षात्कृत्य । साक्षात्कृत्वा । लवणं
 कृत्य । लवणं कृत्वा । मान्तलन्निपातनात् ॥ अनन्याधान उरसि मनसौ । १ । ४ । ७५ । उरसिकृत्य । उरसिकृत्वा ।
 अभ्युपगम्येत्यर्थः । मनसिकृत्य । मनसिकृत्वा । निश्चिद्येत्यर्थः । अन्याधानमुपश्लेषणान्नत्रन । उरसिकृत्वा पांशुं शेते ॥
 मध्येपदे निवचने च । १ । ४ । ७६ । एते कृत्तिवागति संज्ञास्युरनन्याधाने । मध्येकृत्य । मध्येकृत्वा । पदेकृत्य । पदेकृत्वा
 । निवचनेकृत्य । निवचनेकृत्वा । वाचनियम्येत्यर्थः ॥ नित्यं हस्ते पाण्युपयमने । १ । ४ । ७७ । कृत्ति । उपयमनन्वि
 वाहः । स्त्रीकारमात्रमित्यन्ये । हस्तेकृत्य । पाणौकृत्य ॥ प्राध्वम्बन्धने । १ । ४ । ७८ । प्राध्वमित्यव्ययं । प्राध्वंकृत्य । बन्ध
 नेनानुकूल्यंकृत्वेत्यर्थः । प्रार्थनादिनात्वनुकूल्यकरणे । प्राध्वङ्कृत्वा ॥ जीविकोपनिषदावौपम्ये । १ । ४ । ७९ । जीविका
 मिवकृत्वा । जीविकाकृत्य । उपनिषदमिवकृत्वा । उपनिषदकृत्य । औपम्ये किं । जीविकांकृत्वा । प्रादिग्रहणमग्यार्थः । सु
 पुरुषः । अत्रवार्तिकानि । प्रादयोगताद्वर्थे प्रथमया ॥ * ॥ प्रहृतश्चाचार्यः । प्राचार्यः । अन्यादयः कान्ताद्वर्थे द्वितीयया

॥ सि० कौ० ॥

॥ स० त० ॥

॥ ४५ ॥

॥ * ॥ अतिक्लान्तोमालोमतिमालः । अवाद्यःकुष्टाद्यर्थे तृतीयया ॥ * ॥ अवकुष्टःकोकिलया । अवकोकिलः । पर्या
दयोग्लानाद्यर्थेचतुर्थ्या ॥ * ॥ परिग्लानोऽध्ययनायपर्यध्ययनः । निरादयःक्लान्ताद्यर्थेपञ्चम्या ॥ * ॥ निष्क्रान्तःकौशाम्या
। निष्कौशाम्भिः । कर्मप्रवचनीयानाम्प्रतिषेधः ॥ * ॥ वृक्षम्प्रति ॥ तत्रोपपदं सप्तमीस्थं । ३ । १ । ७२ । सप्तम्यन्तेपदेकर्म
णीत्यादौवाच्यत्वेनस्थितंकुम्भादितद्वाचकम्पदमुपपदं संज्ञं स्यात् । तस्मिँश्चसत्येववक्ष्यमाणःप्रत्ययस्यात् ॥ उपपदम
तिङ् । २ । २ । १७ । उपपदंसुबन्तंसमर्थेननित्यंसमस्यते । अतिङन्तश्चाऽयंसमासः । कुम्भङ्करोतीति । कुम्भकारः ।
इहकुम्भश्चस्कारइत्यलौकिकम्प्रकियावाक्यं । अतिङ्किं । माभावान्भूत् । माङिलुङितिसप्तमीनिर्देशान्माङुपपदं । अति
ङ्यहणंज्ञापयति । सुपेत्येतन्नेहऽनुवर्ततइतिपूर्वसूत्रेऽपिगतियहणंपृथक्कृत्याऽतिङ्यहणन्तत्रापकथ्यतेसुपेतिचनित्यं ।
तथाचगतिकारकोपपदानांरुद्धिःसहसमासवचनंप्राक्सुबुत्पत्तेरितिसिद्धं । व्याघ्री । अश्वक्रीती । कच्छपी ॥ अमैवाऽव्य
येन । २ । २ । २० । अमैवतुल्यविधानंयदुपपदंतदेवाऽव्ययेनसहसमस्यते । स्वादुङ्कारं । नेहकालसमयवेलासूनुमुन् ।
कालस्समयोवेलावाभक्तुम् । अमैवेति किं । अयेभोजं । अयेभुक्त्वा । विभाषायेप्रथमपूर्वेष्वितिक्लाणमुलौ । अमाचान्येनच
तुल्यविधानमेतत् ॥ तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्यां । २ । २ । २१ । उपदंशसृतीयायामित्यादीन्युपपदान्यमन्तेनाऽव्ययेन
सहवासमस्यन्ते । मुलकेनोपदंशमुक्ते । मूलकोपदंशं ॥ क्लाच । २ । २ । २२ । तृतीयाप्रभृतीन्युपपदानिक्लान्तेनसह
वासमस्यन्ते । उच्चैःकृत्य । उच्चैःकृत्वा । अव्ययेयथाभिप्रेतेतिक्ला । तृतीयाप्रभृतीनीति किं । अलंकृत्वा । खलुकृत्वा ॥ तत्प
रूपस्याऽङ्गुलेःसंख्यावयादेः । ५ । ४ । ८६ । संख्यावयादेरङ्गुल्यन्तस्यतत्पुरुषस्यसमासंतोऽच्स्यात् । हेअङ्गुलीप्रमाण
मस्यङ्गुलन्दारु । निर्गतमङ्गुलिभ्योनिरङ्गुलम् ॥ अहस्सर्वैकदेशसंख्यातपुण्याचरात्रेः । ५ । ४ । ८७ । रभ्योश्चरे
च्स्याच्चात्संख्यावयादेः । अहर्यहणं द्वंद्वार्थं । अहश्चरात्रिश्चाऽहोरत्रः । सर्वात्रिः । सर्वरात्रः । पूर्वरात्रेः । पूर्वरात्रः । सं

ह्यातस्रः । पुण्यस्रः । द्वयोराश्वोस्समाहारः । द्विरात्रम् । अतिकान्तोरात्रिं । अतिस्रः ॥ राजाहस्सखिभ्यष्टचं । ५ । ४ ।
 ६९ । एतदन्तात्तत्पुरुषादृचस्यात् । परमराजः । अतिराजौ । कृष्णस्रः ॥ अह्णष्टखोरेव । ६ । ४ । १४५ । टिलोप
 य्यान्नान्यत्र । उत्तमाहः । द्वेअहनीभृतोद्वाहीनः कतुः । तद्विगार्थे द्विगुः तमधीष्ट इत्यधिकारे द्विगोर्वैत्यनुवृत्तौ । रात्र्यहः
 सभन्तस्रचेतिखः । लिङ्गविशिष्टपरिभाषाया अनित्यत्वान्नेह । मद्राणांराज्ञी । मद्रराज्ञी ॥ अहोऽह्नएतेभ्यः । ५ । ४ । ८८ ।
 सर्वादिभ्यः परस्याऽहन्शब्दस्याह्लादेशस्यात्समासान्तेपरे ॥ अहोऽदन्तात् । ८ । ४ । ७ । अदन्तपूर्वपदस्याद्रेफात्प
 रस्याऽहोऽह्लादेशस्यनस्यणस्यात् । सर्वाह्लः । पूर्वाह्लः । संख्याताहः । द्वयोरहोर्भवः । कासादृम् । द्विगोर्लुगनपत्यइति
 ङमोलुक् । इहः । स्त्रियामदन्तत्वाद्वाप् । इहः । इहप्रयः । अत्यहः ॥ श्रुभ्रादिषुच । ८ । ४ । ३७ । एयुहन्
 स्यात् । हीर्घाहोप्रावृह । एवञ्चैतदर्थमह्णइत्यदन्ताऽनुकरणेकेशेनकर्तव्यः । प्रातिपदिकान्तेतिरात्ववारणावक्षुभ्रा
 दिपाठस्यावश्यकत्वात् । अदन्तादितितपरकरणान्नेह । परगतमहः पराहः ॥ नसंख्यादेस्समाहारे । ५ । ४ । ८९ ।
 समाहारेवर्तमानस्यसंख्यादेरह्लादेशेनस्यात् । संख्यादेरितिस्पष्टार्थः । द्वयोरहोस्समाहारः । इहः । अहः ॥ उत्तमैका
 भ्याच्च । ५ । ४ । ९० । आभ्यामह्लादेशेन । उत्तमशब्दोऽन्यार्थः पुण्यशब्दमाह । पुण्यैकाभ्यामित्येवत्तत्रयितुमुचितं
 । पुण्याहं । सुदिनार्हं । सुदिनशब्दः प्रशस्तवाची । एकाहः । उत्तमयहणमुपान्यस्याऽपिसंयहार्यमित्येके । संख्याताहः
 ॥ अयाख्याथामुरमः । ५ । ४ । ९३ । टच्स्यात् । अश्वानामुरइव । अश्वोरसं । मुख्योऽश्वइत्यर्थः ॥ अनोऽश्मायस्सरसा
 ज्ञातिसंज्ञयोः । ५ । ४ । ९४ । टच्स्याज्ज्ञतौसंज्ञायाच्च । उपानसं । अमृताश्मः । कालायसं । मण्डूकसरसमितिजातिः ।
 महानसं । पिण्डाश्मः । लोहितायसं । जलसरसमिति संज्ञा ॥ यामकौटाभ्याञ्चतक्षः । ५ । ४ । ९५ । यामस्यतक्षा । यामतक्षः
 । साधारणइत्यर्थः । कुट्याम्भवः कौटः । स्वतन्त्रः । सचासौतक्षाच । कौटतक्षः ॥ अतेऽमृतः । ५ । ४ । ९६ । अतिश्रोवस

॥सि०कौ॥

॥स०त०॥

॥४६॥

हः । अतिश्रीस्वा ॥ उपमानादप्राणिषु । ५ । ४ । ९७ । अप्राणिविषयकोपमानवाचिनःश्रुनष्टचस्यात् । आकर्षःश्वे
व । आकर्षश्वः । अप्राणियुकिं । वानरःश्वेव । वानरश्वा ॥ उत्तरमृगपूर्वाच्चसंक्थः । ५ । ४ । ९८ । चादुपमानात् । उत्तर
संक्थं । मृगसंक्थं । पूर्वसंक्थं । फलकमिवसंक्थि । फलकसंक्थं ॥ नावोद्विगोः । ५ । ४ । ९९ । नौशब्दान्ताद्विगोष्टचस्यान्न
नुतद्धितलुकि । द्वाभ्यान्नौभ्यामागतः । द्विनावरूप्यः । द्विगोर्लुगनपत्यङ्त्वाच्चचीत्यस्याऽपकर्षणाद्धलादेर्नलुक् । पञ्चना
वप्रियः । द्विनावं । त्रिनावं । अतद्धितलुकंतिकिं । पञ्चभिर्नौभिःकीतः । पञ्चनौः ॥ अर्द्धाच्च । ५ । ४ । १०० । अर्द्धा
न्नावष्टचस्यात् । नावोऽर्द्धं । अर्द्धनावं । क्लीबत्वंलोकात् ॥ खार्य्याःप्राचाम् । ५ । ४ । १०१ । द्विगोरर्द्धाच्चखार्य्याष्टञ्वा
स्यात् । द्विखारं । द्विखारि । अर्द्धखारं । अर्द्धखारि ॥ द्वित्रिभ्यामञ्जलेः । ५ । ४ । १०२ । टञ्वास्याद्विगौ । इञ्जलंइञ्जलि
। अतद्धितलुकीत्येवद्वाभ्यामञ्जलिभ्यांकीतः । इञ्जलिः ॥ ब्रह्मणोजानपदाख्यायां । ५ । ४ । १०३ । ब्रह्मान्तान्तपुरुषा
दृचस्यात्समासेनजानपदत्वमाख्यायतेचेत् । सुरष्टेब्रह्मा । सुरष्टब्रह्मः ॥ कुमहद्भ्यामन्यतरस्यां । ५ । ४ । १०४ । आ
भ्यांब्रह्मणोवाटचस्यान्तपुरुषे । कुत्सिनोब्रह्मा । कुब्रह्मः । कुब्रह्मा ॥ आन्महतस्समानाधिकरणजातीययोः । ६ । ३ ।
४६ । महतश्चाकारोऽन्तादेशस्यात्समानाधिकरणेउत्तरपदेजातीयेचपरे । महाब्रह्मः । महाब्रह्मा । महादेवः । महा
जातीयः । समानाधिकरणेकिं । महतस्सेवा । महत्सेवा । लाक्षणिकम्बिहायप्रतिपदोक्तस्सन्महदितिसमासेयहीयत्इ
तिचेत् । महावाङ्मर्नस्यात् । तस्मान्नक्षत्रप्रतिपदोक्तयोःप्रतिपदोक्तस्येतिपरिभाषानेहप्रवर्ततेसमानाधिकरणयहणसा
मर्थ्यात् । आदितियोगविभागादात्वंप्रागेकादशभ्यङ्गितिनिर्देशाद्वा । एकादश । महतीशब्दस्यपुंल्लिङ्गोपादेयतिपुंल्लि
ङ्गवेकतेञ्चात्वं । महाजातीया । महदात्वेघासकरविशिष्टेषूपसंख्यानंपुंल्लिङ्गावञ्च ॥ * ॥ असामानाधिकरणेऽर्द्धमि
दं । महतोमहत्यावाघासः । महाघासः । महाकरः । महाविशिष्टः ॥ अष्टनःकपालेहविधि ॥ * ॥ अष्टनःकपालेहविधि ।

गविचयुक्ते ॥ * ॥ गोशब्दे परेयुक्त इत्यर्थगम्ये ॥ १० ॥ अष्टागवंशकटं । अचप्रत्यन्ववेत्यत्राऽजिति ॥
 वज्रव्रीहावप्यच् । अष्टानाङ्गवांसमाहारः । ११ ॥ अष्टागवमितिवा ॥ अष्टनः संख्यायां वज्रव्री
 ह्याऽशीत्योः । ६ । ३ । ४७ । आत्स्यात् । दौर्दृशः । द्वादश । द्वाधिकादशेतिवा । द्वाविंशतिः । अष्टदश । अष्टा
 विंशतिः । अवज्रव्रीह्याशीत्योः किं । द्वित्राः । द्वाविंशतिः । प्राक्शताद्वक्तव्यं ॥ * ॥ नेहद्विशतं । द्विसहस्रं ॥ त्रैस्तयः ।
 ६ । ३ । ४८ । त्रिशदस्य त्रयस्यात्पूर्वविषये । त्रयोविंशतिः । वज्रव्रीहौतु । त्रिदश । त्रिदशाः । सुजर्ये
 वज्रव्रीहिः । अशीतौतु त्र्यशीतिः । प्राक्शतादित्येव । त्रिंशतं । त्रिसहस्रं ॥ विभाषाचत्वारिंशत् प्रभृतौ सर्वेषाम् । ६ । ३ ।
 ४९ । अष्टनोस्तेष्वप्रागुक्तम्बास्याच्चत्वारिंशदादौ परे ॥ चत्वारिंशत् । द्वाचत्वारिंशत् । अष्टचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वा
 रिंशत् । त्रिचत्वारिंशत् । त्रयश्चत्वारिंशत् । सप्तचत्वारिंशत् । सप्ततितनवतिषु ॥ एकादिश्चैकस्यचाऽदुक् । ६ । ३ ।
 १०६ । एकादिर्नम्प्रकृत्यास्यादेकस्यचाऽदुक् ॥ एकादिर्विंशत्यासमासेकृते एकशब्देन सह नृतीयेतियोगविभागा
 त्समासः अनुनासिकविकल्पः । एकेननविंशतिः । एकविंशतिः । एकाद्विंशतिः । एकोनविंशतीत्यर्थः । षड्
 त्वन्दृष्टशब्दास्तत्तरपदादेः षुत्वञ्चधासुवेतिवाच्यं ॥ १०७ ॥ षोडश । षोडश । षोडा । षड्धा ॥ परवर्द्धिङ्गद्वन्द्वतत्पु
 रुषयोः । २ । ४ । २६ । एतयोः परपदस्येवलिङ्गं स्यात् । कुकुटमयूर्याविमे । मयूरीकुकुटाविमौ । अर्द्धपिप्पली ।
 द्विगुप्राप्तापन्नालम्पूर्वगतिसमासेषु प्रतिषेधोवाच्यः ॥ * ॥ पञ्चसुकपालेषु संस्कृतः । पञ्चकपालः । पुरोडाशः । प्राप्नो जी
 विकां । प्राप्नो जीविकः । आपन्नजीविकः । अलंकुमार्यै । अलंकुमारि । अतएवज्ञापकात्समासः । निष्कौशाम्बिः ॥ पूर्वव
 दश्ववडवौ । २ । ४ । २७ । द्विवचनमतन्त्रम् । अश्ववडवौ । अश्ववडवान् । अश्ववडवैः ॥ रात्राह्नाहाः पुंसि । २ । ४ ।
 २८ । एतदन्तौ द्वन्द्वतत्पुरुषौ पुंस्येव । अनन्तरत्वात्परवर्द्धिङ्गतापवादोप्ययम्परत्वात्समाहारनपुंसकताम्बाधते । अहो

शेसिको॥
॥ सं० त०॥
॥ ५०-॥

शत्रुः । शत्रुः पूर्वभागः । पूर्वशत्रुः । पूर्वशत्रुः । द्वावः । संख्यापूर्वशत्रुं क्लीवं ॥ * ॥ द्विशत्रुः । त्रिशत्रुः । गणशत्रुः ॥ अपथन
पुंसकं । २ । ४ । ३० । तत्पुरुषइत्येव । अन्यत्रतु । अपथोदेशः । कृतसंमासान्तनिर्देशान्नेह । अपथ्याः ॥ अर्द्धर्चाः पुं
सिच । २ । ४ । ३१ । अर्द्धर्चादयश्शत्रुः पुंसिक्लीवेचस्युः । अर्द्धर्चः । अर्द्धर्चः । ध्वजः । ध्वजं । एवन्तीर्यशरीरमण्ड
पयूषदेहश्चकुशकलशेत्यादि ॥ जाव्याख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्यां । १ । २ । ५८ । एकोप्यर्थावाबहुवचन
ति । ब्राह्मणः । पूज्यः । ब्राह्मणः । पूज्यः ॥ अस्मदोद्वयोश्च । १ । २ । ५९ । एकत्वेद्वित्वेचविवक्षितेऽस्मदोबहुवचन
म्वास्यात् । वयंब्रूमः । पक्षेऽहंब्रवीमि । आवांब्रूवइतिवा । सविशेषणस्यप्रतिषेधः ॥ * ॥ पटुरहंब्रवीमि ॥ फल्गुनी
प्रोष्ठपदानाञ्चनक्षत्रे । १ । २ । ६० । द्वित्वेबहुत्वप्रयुक्तेऽप्येवास्यात् । पूर्वफल्गुन्यौ । पूर्वाः फल्गुन्यः । पूर्वप्रोष्ठपदे
। पूर्वाः प्रोष्ठपदाः । नक्षत्रेकिं । पूर्वफल्गुन्यौमाणविके ॥ तिथ्यपुनर्वस्वेर्नक्षत्रद्वन्द्वेबहुवचनस्यद्विवचनन्नित्यं । १ । २ ।
६३ । बहुत्वद्वित्वबहुवति । तिथ्यश्चपुनर्वसूच । तिथ्यपुनर्वसू । तिथ्योतिकिं । विंशत्याऽनुगधाः । नक्षत्रेकिं । तिथ्यपुन
र्वसवोमाणवकाः ॥ सनपुंसकं । २ । ४ । १७ । समाहारेद्विगुर्द्वेद्वश्चनपुंसकंस्यात् । परवृद्धिर्ज्ञाऽपवादः । पञ्चगवं ।
दन्तोष्ठं ॥ अकारान्तोत्तरपदोद्विगुः स्त्रियामिष्टः ॥ * ॥ पञ्चमूली । आवन्तोवा ॥ * ॥ पञ्चखट्वी । पञ्चखट्वं । अनोनलो
पञ्चवाद्विगुः स्त्रियाम् ॥ * ॥ पञ्चतक्षी । पञ्चतक्षं । प्रात्राद्यन्तस्यन ॥ * ॥ पञ्चपात्रम् । त्रिभुवनं । चतुर्थ्युगं । पुण्यसु
दिनाभ्यामङ्गः क्लीवतेष्टा ॥ * ॥ पूण्याहं । सुदिनहं । पथः संख्याव्ययादेः ॥ * ॥ संख्याव्ययादेः पथः कृतसंमासान्तःपथ
शत्रुः क्लीवमित्यर्थः । त्रयस्याम्पन्थास्त्रिपथं । विरूपः पन्थाः । विपथं । कृतसंमासान्तनिर्देशान्नेह । स्यान्त्या । अतिपन्थाः ।
सामान्येनपुंसकम् ॥ * ॥ मृदुपचति । प्रातःकमनं यः ॥ तत्पुरुषोऽनङ्कर्मधारयः । २ । ४ । १६ । अधिकृतस्य ॥ सं
ज्ञायाङ्गन्योशीनरेषु । २ । ४ । २० । कन्यान्तस्तत्पुरुषः क्लीवंस्यात्साचेदुशीनरदेशोत्पद्यः कन्यायाः संज्ञा । कन्यायाऽ

पद्यानि सौशमयः । तेषां ह्यन्यासौशमिकम् । संज्ञायां किं । वीरणकम् । उशीतरेषु किं । दक्षिकम् ॥ २१ ॥
 दाद्याच्चिख्यासायां । २ । ४ । २१ । उपज्ञान्त उपकम् । न्तस्तत्पुरुषो न पुंसकं स्यात् । रूपज्ञायमानोपकम् ।
 प्राथम्यञ्चेदाख्यानुमिष्यते । पाणिनेरुपज्ञा । पाणिन्युपज्ञयन्तः । नन्दोपकम् । २१ ॥ २२ ॥
 यान्तस्तत्पुरुषो न पुंसकं स्यात् । पूर्वपदार्थवाङ्मये । इक्ष्वाङ्काया । इक्ष्वाङ्कायं । विभावासेनातविकल्पस्याऽऽपवादः । इ
 क्ष्वाङ्कानिवादिन्यङ् इति तु आसमन्तान्निवादिन्यङ् इत्याङ् । शेषो बोध्यः ॥ सभाराजाऽमनुष्यपूर्वा । २ । ४ । २३ । सजप
 र्यायपूर्वाऽमनुष्यपूर्वाश्च सभान्तस्तत्पुरुषो न पुंसकं स्यात् । इनसभं । ईश्वरसभं । पर्यायस्य वेद्यते । नेहराजसभा ।
 चन्द्रगुप्तसभा । अमनुष्यशब्दो रूढ्यारक्षः पिशाचादीनाह । रक्षःसभं । पिशाचसभं ॥ अशालाच । २ । ४ । २४ । स
 ज्ञानार्थायासभतदन्तस्तत्पुरुषः ब्रौवस्यात् । स्त्रीसभं । स्त्रीसङ्घात इत्यर्थः । अशालाकिं । धर्मसभा । धर्मशालेत्यर्थः ॥
 विभावासेनासुरच्छायाशालानिशानां । २ । ४ । २५ । एतदन्तस्तत्पुरुषः ब्रौवस्यात् । ब्राह्मणसेनं । ब्राह्मणसेना । य
 वसुरं । यवसुरा । कुड्यच्छायं । कुड्यच्छाया । गोशालं । गोशाला । अग्निशं । अग्निशा । तत्पुरुषो नञ्कर्मधारय इत्य
 नुवृत्तेर्नेह । दृढसेनो राजा । असेना । परमसेना ॥ * ॥ इति तत्पुरुषः ॥ * ॥ शेषो ब्रौवो हिः । २ । २ । २३ । अधिका
 रोऽयं । द्वितीयाश्रितेत्यादिना यस्य त्रिकस्य विशिष्यसमासेनोक्तः शेषः प्रथमान्तमित्यर्थः ॥ अनेकमन्यपदार्थं । २ । २ ।
 २४ । अनेकप्रथमान्तमन्यपदार्थं वर्तमानम्वासमस्य ते सब्रौवो हिः । अप्रथमाविभक्त्यर्थे ब्रौवो हिरिति समानाधिकरण
 नामिति च फलितं । प्राप्तमुदकं ययामं । प्राप्नोदको ययामः । ऊरयोऽनङ्गान् । उपहतपशून् । उद्धृतौ दनास्थालौ ।
 पीताम्बरो हरिः । वीरपुरुषो ययामः । प्रथमार्थे तु न । वृष्टे देवे गतः । व्यधिकरणानामपि न । पञ्चभिर्भुक्तमस्य । प्रादिभ्यो
 धातुजस्यावाच्यो वाचोत्तरपदलोपः ॥ * ॥ प्रपतितपर्शुः । प्रपर्शुः ॥ नञोऽस्त्यर्थानाम्वाच्यो वाचोत्तरपदलोपः ॥ * ॥

॥ सि० ॥

॥ स० ॥

॥ ५९ ॥

अविद्यमानः पुत्रः । अपुत्रः । अस्तीति विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययं । अस्तिक्षीरगैः ॥ स्त्रियाः पुम्बद्धावितपुंस्कादनूङ्समाना
धिकरणे स्त्रियां मपूराणी प्रियादिषु । ६ । ३ । ३४ । भावितपुंस्कादनूङ्जडोभावोऽस्यामिति वज्रवीहिर्निपातनात्पुं
म्याञ्चलुक् षष्ठाञ्चलुक् । तुल्ये प्रवृत्तिनिमित्ते यदुक्तपुंस्कात्स्मात्पर उडभावो यत्र तथा भूतस्य स्त्रीवाचकस्य शब्दस्य पुम्बाच
कस्यैव रूपं स्यात्समानाधिकरणे स्त्रीलिङ्गे उत्तरपदे नतु पूरण्याम्प्रियादौ च परतः । गोस्त्रियोरिति ह्रस्वः । चित्रागावोयस्येति
लौकिकविग्रहे । चित्राञ्चस्रगोञ्चस्र इत्यलौकिकविग्रहे । चित्रगुः । रूपवद्भात्यर्थः । चित्राजरतीगौर्ग्रहस्येति विग्रहे । अनेको
नेर्वहनामपि वज्रवीहिः । अत्र केचित् । चित्राजगतीगुः । जरतीचित्रागुर्वे । एवन्दीर्घातन्वीजङ्घः । तन्वीदीर्घाजङ्घः
। त्रिपदे वज्रवीहौ प्रथमत्र पुम्बत् । उत्तरपदस्य द्वितीयमपि न पुम्बत् । पूर्वपदत्वाभावात् । उत्त
रपदश्चोहिसमासस्य चरमाऽवयवे रूढः । पूर्वपदश्चोहिसमासस्य चरमाऽवयवे रूढः । पूर्वपदश्चोहिसमासस्य चरमाऽवयवे रूढः ।
आनङ्घ्रित इत्यत्र यथा । तेनोपान्तस्य पुम्बदेव । चित्राजगतीगुर्वे । अतएव चित्राजरतीगौर्ग्रहस्येति द्वंद्वगर्भेऽपि चि
त्राजरद्वुरिति भाव्यं । कर्मधारयपूर्वपदे तु द्वयेऽपि पुम्बत् । अत्र वत्रगुः । कर्मधारयोत्तरपदे तु चित्राजरद्वुर्वीकः । स्त्रि
याः किं । यामणि कुलंतत्र दृष्टिरस्य । यामणिदृष्टः । भावितपुंस्कात् किं । गङ्गाभात्यर्थः । अनूङ्किं । वामोरुभात्यर्थः । समा
नाधिकरणे किं । कल्याण्याः माता । कल्याणीमान् । स्त्रियाः । कल्याणी प्रधानं यस्य सर्वे कल्याणी प्रधानः । पूरण्यान्तु ॥ अ
पूराणी प्रमाणे । ५ । ४ । १९६ । पूरणार्थं प्रवृत्तान्तिहेति नतदन्तात्प्रामाण्यन्ताच्च वज्रवीहेरपस्य । कल्याणीष
स्त्रीमायासंश्रुतीणान्ताः कल्याणीषस्त्रीमाश्रयः । स्त्रीप्रमाणः । पुम्बद्धावप्रतिवेधोऽप्युपपन्नः । पू
रणामेव । शत्रिः पूराणीवाच्याचेत्युक्तोदाहरणे मपूराणी । तद्वत्तच्च । ५ । ४ । १९३ । तद्वत्तत्पदादुक्तं ।
अवज्रवीहेः कस्यापुम्बद्धावः ॥ केऽणः । ७ । ४ । १९३ । तपरेऽणो ह्रस्वस्यात् । इति प्राप्ते ॥ तर्कमि ।

कपिपरे हस्तेन स्यात् । कल्याणपञ्चमीकः पक्षः । अतिरोहितावयवभेदस्य पक्षस्याऽन्यपदार्थतयाः ।
 कर्तृकः । अप्रियादिषु किं । कल्याणोप्रियः । प्रिया । कल्याणी । सुभगा । दुर्भगा । भक्तिः । सविता ।
 न्ता । क्षान्ता । समा । चपला । दुहिता । वामा । अवलम्बिता । सामान्येन पुंसकं । दृढभक्त्यर्थस्य ।
 विवक्षायां नुदृढाभक्तिः ॥ तसिद्धादिष्वऽऽकृत्वसुचः । ६५ । तसिद्धादिषु कृत्वसुजनेषु परेषु स्थित्यर्थः ।
 गगनङ्कतैः । अथाप्यतिव्याप्तिपरिहारयः । ततसौ । तस्यै । चरद्भजातीयगैः । कल्पदेशीयगैः । रूपस्थाश्रयैः ।
 तिल्यनैः । बह्वीषु । वज्रत्र । वज्रतः । दर्शनीयतः । घरूपेति वक्ष्यमाणो हस्तः परत्वात् पुम्बद्धात् ।
 पद्वितम् । पद्वितमा । पटुचरी । पटुजातोया । दर्शनीयदेशीया । दर्शनीयरूपा । दर्शनीयपाशा ।
 वज्रया । प्रशस्ता । वृकि । वृकतिः । अजाभ्योहिता । असिबहुल्यार्थस्य पुम्बद्धावोक्तयः ॥ * ॥ बह्वीभ्यो देहि ।
 वज्रशः । अल्पाभ्यो देहि अल्पशः ॥ त्वत्त्वोर्गुणवचनस्य । अल्पाभावाभावाभावः । शुक्लत्वं । गुणवचनस्थकिं । कर्त्रीभावः । कर्त्री
 त्वं । शरदः कृतार्थतेत्यादौ तु सामान्येन पुंसकं । भस्याः । हस्तिनीनां समूहो हासिकं । अठेकिं । रौहिणेयः ।
 स्त्रीभ्यो रुगिति ठेऽत्र गृह्यते । अग्रे रुगिति रुकि तु पुम्बदेव । अग्रायो देवताऽस्य स्थालीपाकस्याग्नेयः । सपत्नीशदस्त्रिधा । शत्रु
 पर्यायात् सपत्नशदच्छर्ङ्गैरवादिष्वान्डीन्येकः । समानः पतिर्यस्या इति विग्रहे विवाहनिबन्धनम्पतिशब्दमाश्रित्य नित्यस्त्रीलिङ्गे
 द्वितीयः । स्वामिपठ्यायपतिशब्देन भाषितपुंस्कसृतीयः । आद्ययोः । शिवाद्युण् । सपत्न्याऽपत्यं सापत्नः । तृतीया तु लिङ्ग
 विशिष्टपरिभाषया पत्युत्तरपदलक्षणोऽयं वनत्वण् । शिवादौ रूढयोरेव ग्रहणात् सापत्यः ॥ ठक्कसोश्च ॥ * ॥ भवत्या
 क्वात्राभावत्वाः । भवदीयाः । एतद्वार्तिकमेकतद्धिते चेति सूत्रञ्चनकर्त्तव्यं । सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे इति भाष्यकारेऽप्यगतार्थ
 त्वान् । सर्वमयः । सर्वकाम्यति । सर्विकाभार्यायस्य । सर्वकभार्यः । सर्वप्रियइत्यादि । पूर्वस्यैवेदं भवैयादेति लिङ्गात् ।

॥सि०कौ॥ तेनाकचिष्कशेषवृत्तौचन । सर्विकासर्वाः । कुकुट्यादीनामण्डादियु । कुकुट्याङ्गण्डं । कुकुटाण्डं । मृग्याःपदं । मृगपदं । मृ
 ॥स०ब०॥ गक्षीरं । काकशवः ॥ क्यङ्मानिनेश्च । ६ । ३ । ३६ । एतयोःपरतःपुम्बत् । एनीवाचरतिस्तायते । श्येनीवाचरति ।
 ॥ ५२ ॥ श्येनायते । स्वभिन्नाङ्गाच्चिदर्शनीयामन्यते । दर्शनीयमानिनी । दर्शनीयंस्त्रियंमन्यतेदर्शनीयमानीचैत्रः ॥ नकोपधायाः
 - ॥ ६ । ३ । ३७ । कोपधायाःस्त्रियाःनपुम्बवत् । पाचिकाभार्य्यः । रसिकाभार्य्यः । मद्रिकायते । मद्रिकामानिनी । कोपध
 प्रतिषेधेनद्धितवुयहृशं ॥ * ॥ नेहपाकाभार्य्ययस्यसपाकभार्य्यः ॥ संज्ञापूरणोश्च । ६ । ३ । ३८ । अनयोर्नपुम्बत् । द
 त्ताभार्य्यः । दत्तामानिनी । दानक्रियानिमित्तःस्त्रियांपुंसिचसंज्ञाभूतोयमितिभाषितपुंस्त्वमस्ति । पञ्चमीभार्य्यः । पञ्चमी
 पाशा ॥ वृद्धिनिमित्तस्यचतद्धितस्याऽरक्तविकारे । ६ । ३ । ३९ । वृद्धिशब्देनविहितायावृद्धिस्तद्धेतुर्यस्तद्धितोऽरक्तवि
 कार्थस्तदन्तात्स्नीनपुम्बत् । सौघ्रीभार्य्यः । मा । ६ । ३ । ४० । निनी । वृद्धिनिमित्तस्यकिं । मध्यमभार्य्यः । तद्धित
 स्यकिं । काण्डलावभार्य्यः । वृद्धिशब्देनकिं । ता । ६ । ३ । ४१ । षायीकन्यायस्यसकषायकन्यः । विकारेतुहैमोमुद्रि
 कायस्येतिहैममुद्रिकः । वृद्धिशब्देनवृद्धिंप्रतिष्ठापयित्वा । ६ । ३ । ४२ । हपुम्बत् । वैयाकरणभार्य्यः । सौवश्वभार्य्यः ॥ स्वाङ्गा
 चेतः । ६ । ३ । ४० । स्वाङ्गाद्युर्दकारस्तदन्तः । ६ । ३ । ४१ । सुकेशीभार्य्यः । स्वाङ्गात्किम्पटुभार्य्यः । ईतःकिं । अकेश
 भार्य्यः । अमानिनीतिवक्तव्यं ॥ * ॥ सुकेशभार्य्यः । ६ । ३ । ४२ । जातेः । ६ । ३ । ४३ । जातेःपरोयःस्त्रीप्रत्यय
 स्तदन्तान्नपुम्बत् । श्रूङ्गाभार्य्यः । ब्राह्मणीभार्य्यः । ६ । ३ । ४४ । सौवश्वभार्य्यः । तेनहस्तिनीनांसमूहोहास्तिकमित्यत्रभस्या
 ळइतिनुभवत्येव ॥ संख्ययाऽव्ययासन्नादूर्गादयः । ६ । ३ । ४५ । संख्येयार्थयासंख्ययाऽव्ययादथसमस्यन्तेस
 वज्रव्रीहिः । दशानांसमीपेयेसन्ति । ६ । ३ । ४६ । दशवेत्यर्थः । वज्रव्रीहौसंख्येयेइतिवक्ष्यमाणोड्यते । तेविंश
 तेर्द्धिति । ६ । ४ । १४२ । विंशतेर्भस्याऽदूर्गादयः । ६ । ४ । १४३ । आसन्नविंशः । विंशतेरासन्नादूर्गादयः । अदूरविंशः ।

अधिकचत्वारिंशः । द्वौवात्रयोवाह्विः । द्विदशः । विंशतिरित्यर्थः ॥ दिङ्नामान्यन्तराले ।
 । दिशोनामान्यन्तरालेवाचेप्राग्वत् । दक्षिणश्च दिशोऽन्तरालंदिक् । दक्षिणपूर्वा । नामग्रहणादिना
 न्न । ऐंश्चाच्चकौवेय्याश्चाऽन्तरालंदिक् ॥ तत्रतेनेदानीं सुरूषे । २ । २ । २७ । सप्तम्यन्तेग्रहणविधेः
 यान्तेचप्रहरणविषयेइदंयुद्धं प्रवृत्तमित्यर्थे समस्येति । प्रतिहारेद्योत्येसबज्जब्रीहिः । इतिशब्दादयंविषयः प्रशेयोलभ्यते
 । अन्येषामपिदृश्यते ॥ * ॥ दीर्घइत्यनुवर्ततेइच्च । प्रतिहारेवज्जब्रीहौपूर्वपदान्तस्यदीर्घः । इच्समास नोवक्ष्यते ।
 तिष्ठद्गुप्रभृतिष्विच्पत्यस्यपाठादययौभावत्वमन्तराले । केशेषुकेशेषुगृहीत्वेदंयुद्धं प्रवृत्तं । केशकेशि । दण्डैश्चदण्डै
 चप्रहृत्येदंयुद्धं प्रवृत्तं । दण्डादण्डि । मुष्टीमुष्टि । ६ । ४ । १४६ । उवर्सान्तस्यभस्यगुणस्यात्तद्धिते । अवा
 देशः । बाहू । बाह्वि । ओरेदितिबक्तव्येगुणेक्तिःसंज्ञा । अनित्यइतिज्ञापयितुन्नेनस्वायम्भुवमित्यादिसिद्धं । सुरू
 पेतिकं । हलेनमुशलेन ॥ तेनसहेतितुल्ययोगे । २ । २ । २७ । तुल्ययोगेवर्तमानंसहेत्येतद्वृत्तीयान्तेनप्राग्वत् ॥ वोपसर्ज
 नस्य । ६ । ३ । ८२ । बज्जब्रीहौवयवस्यसहस्यसंज्ञा । पुत्रेणसह । सपुत्रः । सहपुत्रोवाच्चागतः । तुल्ययोगवचनमप्रा
 यिकं । सकर्मकः । सलोभकः ॥ प्रकृत्याऽऽशिषि । २ । ८३ । सहशब्दःप्रकृत्यास्यादाशिषि । स्वस्तिराज्ञेसहपुत्राय
 सहामायाय । अगोवत्सहलेष्वितिवाच्यं ॥ * ॥ सगवे । सवत्साय । सहलाय ॥ बज्जब्रीहौसंख्येयेडजबज्जगणात् । ५ । ४ ।
 ७३ । संख्येयेयोबज्जब्रीहिस्तस्मादुच्यस्यात् । अपदशाः । अबज्जगणात्किं । उपबहवः । उपगणाः । अत्रस्वरेविशेषः । सं
 ख्यायास्तत्पुरुषस्यवाच्यः ॥ * ॥ निर्गतानिर्त्रिंशतोनिस्त्रिंशानिर्वर्षाणिचैत्रस्य । निर्गतस्त्रिंशतोङ्गुलिभ्योनिस्त्रिंशःखड्गः ॥ बज्ज
 ब्रीहौसक्थक्षोःस्वाङ्गात्त्वच् । ५ । ४ । ११३ । व्यत्ययेनषष्ठी । स्वाङ्गवाचिसक्थऽध्यन्ताद्बज्जब्रीहेःषच्स्यात् । दीर्घस
 विधीयस्य । सदीर्घसक्थः । जलजाक्षी । स्वाङ्गात्किं । दीर्घसक्थिशकटं । स्थूलाक्षावेणुयष्टिः । अक्षोदर्शनादित्यच् ॥

॥सि०॥

॥स० व०॥

॥ ५३ ॥

अङ्गुलेर्द्वारुणिः । ५ । ४ । १९४ । अङ्गुल्यन्ताद्वज्रवीहेः वचस्याद्वारुण्यर्थः । पञ्चाङ्गुल्योर्द्वारुण्यस्य । तत्पञ्चाङ्गुलं दारु । अङ्गुलि
सदृशवयवधान्यादिविक्षेपणं काष्ठमुच्यते । वज्रवीहेः किं । द्वे अङ्गुली प्रमाणं मस्याः । द्व्यङ्गुलायष्टिः । तद्धितार्थे तत्पुरुषे ।
तत्पुरुषस्याङ्गुलेरित्यच् । दारुणिकिं । पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ॥ द्वित्रिभ्यां यमूढः । ५ । ४ । १९५ । आभ्यां मूढः वस्यद्वाङ्गु
वीहै । द्विमूढः । त्रिमूढः । नेतुर्नक्षत्रे अप्वक्तव्यः ॥ * ॥ मृगेनेतायासान्ताः । मृगनेत्रात्रयः । पुष्यनेत्राः ॥ अन्तर्द्वे
हिर्भ्याञ्चलोमः । ५ । ४ । १९७ । आभ्यां लोमोऽस्याद्वज्रवीहै । अन्तर्लोमः । वहिर्लोमः ॥ अज्नासिकायास्तंज्ञाया
नसञ्चास्थूलात् । ५ । ४ । १९८ । नासिकान्ताद्वज्रवीहेरचस्यान्तासिकासदृशानसम्प्राप्तेति तनुस्थूलपूर्वात् ॥ पूर्वप
दास्तंज्ञायामगः । ८ । ४ । ३ । पूर्वपदस्यान्निमित्तात्परस्य नस्यणस्त्यास्तंज्ञायान्तुगकारव्यवधाने । दुरिवनासिकाऽस्य
दुणसः । खरणसः । अगः किम् । ङत्वा मयनं । ङगधनं । अणुगयनादिभ्य इति निपातनात् णत्वाभावमाश्रित्य अग
इति ग्रन्थाख्यातं भाष्ये । अस्थूलत्किं । स्थूलनासिकः ॥ खुरखगभ्याम्भानस् ॥ * ॥ * ॥ खुरणाः । खरणाः । पक्षे अजपी
यत्रे । खुरणसः । खरणसः ॥ उपसर्गाच्च । ५ । ४ । १९९ । प्रादेर्यौ नासिकाश्च दन्ताद्वज्रवीहेरचनासिकायान
सादेशश्च । असंज्ञार्थं च । उन्नतानासिकायस्य । उन्नतसः । उपसर्गादनोत्तर इति सूत्रेणान्तर्ज्ञाभाष्यकार आह ॥ उ
पसर्गाद्वज्रलं । ८ । ४ । २८ । उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नस्यणस्त्याद्वज्रलं । प्रणसः । वेर्यौ वक्तव्यः ॥ * ॥ विग
तानासिकाऽस्य । वियः । स्थश्च ॥ * ॥ विस्थः । कथन्मर्हति विनसाहतवान्धवेति भट्टिः । विगतयानासिकयोपलक्षितेति व्याख्ये
यः ॥ सुप्रातस्तुश्च सुदिवशरिकुक्षिचतुरस्रैणीपदाऽनपदप्रोष्ठपदाः । ५ । ४ । २०० । एते वज्रवीहयो रश्च प्रत्ययान्तानि
पात्यन्ते । शोभनम्प्रातरस्य । सुप्रातः । शोभनं चोऽस्य । सुश्वः । शोभनं चिदाऽस्य । सुदिवः । शारेरिव कुक्षिः । शारि
कुक्षः । चतस्रोऽस्योऽस्य । चतुरस्रः । एण्याङ्गुवपादावस्य । एणीपदः । अजपदः । प्रोष्ठे गौः । तस्यैव पादे वस्य

प्रोष्ठपदः ॥ नञ्दुःसुभ्योहलिसक्थोरन्तरमर्थाः ॥ ५।४।१२१। अच्स्यात् । अहलः । अहलिः । असहलः । असहलिः ।
 । एवंसुदुर्भ्या । शक्थोरितिपाठाऽन्तरं । नञ्दुःसुभ्योहलिसक्थोरन्तरमर्थाः ॥ नित्यमसिचप्रजामेधयोः । ५।४।१२२। नञ्दुःसुभ्य
 इत्येव । अप्रजाः । दुःप्रजाःसुप्रजाः । अमेधः । अमेधाः ॥ धर्मादनित्केवलात् । ५।४।१२३। नञ्दुःसुभ्य
 पदान्तरोयोधर्मशब्दस्तदन्ताद्वज्रवीहेरितिच समुदायः । केवलात्किं । परमःस्वोधर्मोयस्येतिविपदेवज्रवीहै
 माभूत् । स्वशब्दोहीहनकेवलम्पूर्वपदं । किन्तुनञ्दुःसुभ्योहलिसक्थोरन्तरमर्थाः । सन्दिग्धसाध्यधर्मोत्पादैः । कर्मधारयपूर्वपदोवज्रवी
 हिः । एवंतुपरमस्वधर्मोत्पादिसाध्येव । निवृत्तिधर्मोत्पादिवत् । पूर्वपदनुवज्रवीहिणाक्षिप्यते ॥ जम्भा
 सुहरितनृणसेमेभ्यः । ५।४।१२५। जम्भोऽन्तर्निपात्यते । जम्भोभक्ष्येदन्तेच । शोभनो जम्भोऽस्य । सु
 जम्भा । हरितजम्भा । नृणाम्भक्ष्ययस्यनृणमिवदन्तायस्येतिवा । नृणजम्भा । सोमजम्भा । स्वादिभ्यःकिं । पतितजम्भः
 ॥ दक्षिणेर्मालुभ्ययोगे । ५।४।१२६। दक्षिणेर्दूर्ध्वं ब्रह्मणोर्दक्षिणेर्मामृगः । व्याधेनक्तव्रणइत्यर्थः ॥ इचकर्मव्यति
 हारे । ५।४।१२७। कर्मव्यतिहारेयोवज्रवीहिस्तस्मात् । अस्यात्समासान्तः । केशकेशि । मुशलामुशलि ॥ द्विदण्डादिभ्य
 च्च । ५।४।१२८। तादर्थ्येचतुर्थ्येषा । एवंसिद्धार्थमिचप्रत्ययस्यात् । द्वौदण्डौयस्मिन्प्रहरणेनत् । द्विदण्डिप्रहरणं
 । द्विमुशलि । उभाहस्ति । उभयाहस्ति ॥ प्रसंभ्याज्जानुनोर्ध्वः । ५।४।१२९। अभ्याम्परयोर्ज्जानुशब्दयोर्ज्जगदेशस्याद्वज्र
 व्रीहौ । प्रगतेजानुनीयस्य । प्रजुः । संजुः ॥ ऊर्ध्वद्विभाषा । ५।४।१३०। ऊर्ध्वजुः । ऊर्ध्वजानुः ॥ धनुषश्च । ५।४।१३१
 । धनुरन्तस्यवज्रवीहेरनडादेशस्यात् । शार्ङ्गधन्वा ॥ वासंज्ञायां । ५।४।१३३। शतधन्वा । शतधनुः ॥ जायायानिङ्
 । ५।४।१३४। जायान्तस्यवज्रवीहेर्निडादेशस्यात् ॥ लोपोव्योर्ध्वलि । ६।१।६६। वकारयकारयोर्लोपस्याद्वलि । पु
 ष्पजावः । युवतिर्ज्जायाऽस्य । युवजानि ॥ गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः । ५।४।१३५। एभ्योगन्धस्यइकारोऽन्तादेश

॥सि०॥

॥स० व०॥

॥ ५४ ॥

स्थान् । उद्गन्धिः । पूतिगन्धिः । सुगन्धिः । सुरभिगन्धिः । गन्धस्येति तदेकान्तग्रहणं । एकान्त एकदेश इव । अविभागे
नलक्ष्यमाण इत्यर्थः । सुगन्धिपुष्पं । सलिलञ्च । सुगन्धिर्वायुः । नेह शोभना गन्धाः द्रव्याण्यस्य । सुगन्धश्चापणिकः ॥ अ
ल्पाख्यायां । ५ । ४ । १३६ । रूपस्य गन्धो लेशो यस्मिन् तत् । रूपगन्धिभोजनं । घृतगन्धिः । गन्धो गन्धकश्चा मोदे लेशे सन्ध
न्धगर्बयोरिति विश्वः ॥ उपमानाच्च । ५ । ४ । १३७ । पद्मस्येव गन्धो ऽस्य । पद्मगन्धिः ॥ पादस्य लोपो ऽहस्यादिभ्यः । ५
। ४ । १३८ । हस्यादिर्द्विर्जितादुपमानात्परस्य पादश्च हस्यलोपस्य द्विर्जुब्रीहौ । स्थानिद्वारेणा ऽयं समासान्तः । व्याघ्रस्ये
व पादावस्य । व्याघ्रपात् । अहस्यादिभ्यः किं । हस्तिपादः । कुसुलपादः ॥ कुम्भपदीषुच । ५ । ४ । १३९ । कुम्भपद्या
दिषु पादस्य लोपोऽपीप्च निपात्यते स्त्रियां । पादः पत् । कुम्भपदी । स्त्रियां किं । कुम्भपादः ॥ संख्यासु पूर्वस्य । ५ । ४ । १४०
। पादस्य लोपस्य आत्मा समासान्तो ब्रुव्रीहौ । द्विपात् । सुपात् ॥ वयसि दन्तस्य दन्तु । ५ । ४ । १४१ । संख्यासु पूर्वस्य दन्तस्य दन्तु
इत्यादेशस्य द्वयसि । द्विदन् । चतुर्दन् । षड्दन्ताश्च स्यो योडन् । सुदन् । सुदन्ती । वयसि किं । द्विदन्तः करी । सु
दन्तो नटः ॥ स्त्रियां संज्ञायां । ५ । ४ । १४३ । दन्तस्य दन्तु आत्मा समासान्तो ब्रुव्रीहौ । त्रयोदन्ती । फालदन्ती । संज्ञायां किं
सप्तदन्ती ॥ विभाषा श्यावारेकाभ्याम् । ५ । ४ । १४४ । दन्तस्य दन्तु ब्रुव्रीहौ । श्यावदन् । श्यावदन्तः । अशोकदन् । अ
शोकदन्तः ॥ अयान्तशुद्धशुभ्रवृषवरहेभ्यश्च । ५ । ४ । १४५ । एभ्यो दन्तस्य दन्तु बा । कुड्मलाग्रदन् । कुड्मलाग्रदन्तः ॥
ककुदस्या ऽवस्थायां लोपः । ५ । ४ । १४६ । अजातककुत् । पूर्णककुत् ॥ त्रिककुत्पर्वते । ५ । ४ । १४७ । त्रिणिककुदा
न्यस्य । त्रिककुत् । संज्ञैषा पर्वतविशेषस्य । त्रिककुदो ऽन्यः ॥ उद्भिभ्याङ्काकुदस्य । ५ । ४ । १४८ । लोपः स्यात् । उक्ताकु
त् । विकाकुत् । काकुदन्तालु ॥ पूर्णाद्विभाषा । ५ । ४ । १४९ । पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः ॥ सुहृद्दुर्हृदौ मित्रौ मित्रयोः ।
५ । ४ । १५० । सुदुर्भ्याहृदयस्य हृद्भावो निपात्यते । सुहृन्मित्रं । दुर्हृमिदत्रः । अन्यत्र सुहृदयः । दुर्हृदयः ॥ उर

*प्रभृतिभ्यः*कप् । ५ । ४ । १५१ । व्यङ्गेरस्तः । प्रियस्यः । इहपुमान् । अनङ्गान् । पयः । नैः । लङ्गारित्तिरकृचन
 नानिपठ्यन्ते । द्विवचनवङ्गवचनान्तेभ्यस्तु शेषाद्विभाषेति विकल्पेन कप् । द्विपुमान् । द्विपुंस्कः । अथान्नजः ॥ * ॥ अनर्थकं
 । नजः किं । अपार्थ । अपार्थकं ॥ इनः स्त्रियां । ५ । ४ । १५२ । वङ्गदण्डिकानगरी । अनितस्मिन् यद्वा न्यर्थवताचा
 नर्थकेनाऽपि तदन्तविधिन्प्रयोजयन्ति । वङ्गवागिमिका । स्त्रियां किं । वङ्गदण्डी । वङ्गदण्डिको ग्रामः ॥ शेषाद्विभाषा । ५
 । ४ । १५४ । अनुक्तसमासान्ताच्चेयाधिकारस्याङ्गब्रीहेः कप्वास्यात् । महायशस्तः । मत्तयशः । अनुक्तेनादिकिं ।
 व्याघ्रपात् । सुगन्धिः । प्रियपथः । शेषाधिकारस्तुकिं । उपवहवः । उत्तरपूर्वा । सपुत्रः । तन्नादिनाशेष एवोऽर्थद्व
 यपरः ॥ आपोऽन्यतरस्यां । ७ । ४ । १५ । कथावन्तस्य ह्रस्वोवास्यात् । वङ्गमालकः । वङ्गमालकः । कवभाविवङ्गमा
 लः ॥ नसंज्ञायां । ५ । ४ । १५५ । शेषादिति प्राप्नः कप्नस्यात्संज्ञायां । विश्वेदेवाश्च । विश्वेदेवः ॥ ईयसश्च । ५ । ४
 । १५६ । ईयसन्तोत्तरपदान्नकप् । वहवः श्रेयांसोऽस्य । वङ्गश्रेयान् । गोस्त्रियोरिति ह्रस्वत्वे प्राप्ते । ईयसो वङ्गब्रीहेर्नैति
 वाच्यं ॥ * ॥ वहवः श्रेयस्योऽस्य । वङ्गश्रेयसो । वङ्गब्रीहेः किं । अतिश्रेयसिः ॥ वन्दिते भ्रातुः । ५ । ४ । १५७ । पूजिते
 र्थयो भ्रातृशब्दस्तदन्तान्नकप्स्यात् । प्रशस्तो भ्रातायस्य । प्रशस्तभ्राता । नपूजनादिति निषेधस्तु वङ्गब्रीहौ सक्थश्चो रित्य
 तः प्रागेवेति वक्ष्यते । वन्दिते किं । मूर्खभ्रातृकः ॥ नाडीतन्त्रीस्वाङ्गे । ५ । ४ । १५८ । स्वाङ्गे यैनाडीतन्त्री शब्दैस्तदन्तात्वा
 एतस्यात् । वङ्गनाडिकायः । वङ्गतन्त्रीर्यीवा । वङ्गतन्त्रीर्धमनी । स्त्रीप्रत्ययान्तत्वाभावाद्भ्रस्वोऽन । स्वाङ्गे किं । वङ्गनाडीकस्त
 म्भः । वङ्गतन्त्रीकावीणा ॥ निष्प्रवाणिश्च । ५ । ४ । १६० । कवभावोऽत्र निपात्यते । प्रपूर्वाद्धयतेर्लुङ् । प्रवाणीतन्तुवायशला
 का । निर्गताप्रवाण्यऽस्य । निष्प्रवाणिः पटः । समाप्तवानः । नवइत्यर्थः ॥ सप्तमीविशेषणे वङ्गब्रीहौ । २ । २ । ३५ । स
 प्तम्यन्तं विशेषणं च वङ्गब्रीहौ पूर्वम्येयोज्यं । कण्ठेकालः । अतएव ज्ञापकाद्वाधिकरणपदे वङ्गब्रीहिः । चित्रगुः । सर्वनामसं

॥सि०कै॥ स्थयोरूपसंख्यानं॥*॥ सर्वश्वेतः । द्विशुक्लः । मिथोनयोस्समासेसंख्यापूर्वशब्दपरविप्रतिषेधात् ॥ * ॥ द्वयः ॥ संख्या
 ॥स० व०॥ याञ्जलीयस्याः । द्वित्राः । द्वंद्वेऽपिद्वादश । वाप्रियस्य ॥*॥ गुडप्रियः । प्रियगुडः ॥ गंडादिभ्यः परसप्तमी ॥ * ॥ ग
 ॥ ५५ ॥ डुकण्ठः । कचिन्न । वहेगडुः ॥ निष्ठा । २ । २ । ३६ । निष्ठान्तम्बुव्रीहौपूर्वस्यात् । कृतकृत्यः । जातिकालसुखा
 दिभ्यः परनिष्ठावाच्या ॥*॥ सारङ्गजग्धी । मासजाता । सुखजाता । प्रायिकञ्चेदं । कृतकटः । पीतोदकः ॥ बाहिताग्न्या
 दिषु । २ । २ । ३७ । आहिताग्निः । अग्न्याहितः । आकृतिगणेशं । प्रहरणार्थेभ्यः परेनिष्ठासप्तम्यौ ॥*॥ अस्युद्युतः । रु
 ॥स०द्व०॥ गडपाणिः । कचिन्नविवृतासिः ॥*॥ इतिवज्ज्वीहिः ॥*॥ चार्थेद्वन्द्वः । २ । २ । २७ । अनेकंसुबन्तञ्चार्थवर्तमानम्बास
 मस्यतेसद्वन्द्वः । समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहारञ्चार्थाः । परस्परनिरपेक्षस्याऽनेकस्य एकस्मिन्नन्वयः समुच्चयः ।
 अन्यतरस्याऽनुषङ्गिकत्वेऽन्वाचयः । मिलितानामन्वयइतरेतरयोगः । समूहः समाहारः । तत्रेश्वरं गुरुञ्च भजस्वेतिस
 मुच्चये । भिक्षामटगाञ्चानयेत्यन्वाचयेचनसमासेऽसामर्थ्यात् । धवखदिरै । संज्ञापरिभाषं । अनेकोक्तेः । होतृपोतृनेष्टो
 द्वातारः । द्वयोर्द्वयोर्द्वंद्वं कृत्वा पुनर्द्वंद्वे तु । होतापोतानेष्टोद्वातारः ॥ रजदन्तादियुपरं । २ । २ । ३९ । यद्युपूर्वप्रयो
 गार्हम्यरं स्यात् । दन्तानां रजा । रजदन्तः । धर्मदिष्वनियमः । अर्थधर्मौ । धर्मार्थौ । दम्पती । जम्पती । जायापती ।
 जायाशब्दस्य जम्भावोदम्भावश्चानिपात्यते । आकृतिगणेशं ॥ द्वन्द्वेधि । २ । २ । ३२ । द्वंद्वेधिसंज्ञपूर्वस्यात् । हरिश्च
 हरश्च । हरिहरै । अनेकप्राप्तावेकत्रनियमोऽनियमश्चेति ॥*॥ हरिगुरुहरः । हरिहरगुरुव ॥ अजाद्युदन्तं ।
 २ । २ । ३३ । इदं द्वंद्वे पूर्वस्यात् । ईशकृष्णौ । वज्रष्वनियमः । अश्वरथेन्द्राः । इन्द्राश्वरथाः । घनदजाद्युदन्त
 म्बिप्रतिषेधेन । इन्द्राग्री ॥ अल्पाक्षरं । २ । २ । ३४ । शिवकेशवौ । ऋतुनक्षत्राणां समाऽक्षराणामनुपूर्व्येण ॥*॥
 हेमन्तशिशिरवसन्ताः । कृतिकारोहिण्यौ । समाऽक्षराणां किं । ग्रीष्मवसन्तौ । लघ्वक्षरम्पूर्वम् ॥*॥ कुशकार्शं ॥ अभ्यर्चि

तच्च ॥ * ॥ नापसपर्वतौ । वर्णानामानुपूर्व्येण ॥ * ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविद्वश्रूद्राः । भ्रातृज्यौयसः ॥ * ॥ युधिष्ठिरार्जु-
 नौ ॥ इन्द्रश्चप्राणितूर्य्यसेनाङ्गानाम् । २ । ४ । २ । स्रष्टाद्वंद्वएकवत्स्यात् । पाणिपादं । मार्दङ्गिकपाणविकं । स्थिकाऽ-
 श्वारोहं । समाहारस्यैकत्वादेकत्वेसिद्धेनियमार्थम्प्रकरणं । प्राण्यङ्गादीनांसमाहारएवयथास्यात् ॥ अनुवाकेचरण-
 नाम् । २ । ४ । ३ । चरणानांद्वंद्वएकवत्स्यात्सिद्धस्योपन्यासे । स्थेणोर्लुङीतिवक्तव्यं ॥ * ॥ उदयात्कठकालापं । प्र-
 त्यष्टात्कठकौद्युमं ॥ अध्वर्युकतुरनपुंसकम् । २ । ४ । ४ । यजुर्वेदेविहितोयःकतुस्तद्वाचि । मनपुंसकलिङ्गानांद्वंद्वए-
 कवत्स्यात् । अर्काऽश्वमेधं । अध्वर्युकतुःकिं । इयुवज्जै । सामवेदेविहितौ । अनपुंसकङ्गिं । राजसूयवाजपेदे । अर्द्धर्चा-
 दी ॥ अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् । २ । ४ । ५ । अध्ययनेनप्रत्यासन्नाख्यायेयान्तेषांद्वंद्वएकवत् । पदककमकं ॥
 जातिरप्राणिनाम् । २ । ४ । ६ । प्राणिवर्जजातिवाचिनांद्वंद्वएकवत् । धानाशष्कुलि । प्राणिनान्तु । विद्वश्रूद्राः । द्रव्य-
 जातीनामेवनेह । रूपरसौ । गमनाकुञ्चने । जातिप्राधान्यएवायमेकवद्भावः । द्रव्यविशेषविवक्षायान्तु । बटगमलकानि
 ॥ विशिष्टलिङ्गेनदीदेशोऽग्रामाः । २ । ४ । ७ । ग्रामवर्जनदीदेशवाचिनाभिन्नलिङ्गानांसमाहारेद्वंद्वस्यात् । उच्च-
 अडस्वतीच । उच्चोऽस्वति । गङ्गाचशेणश्च । गङ्गाशेणं । कुरवश्चकुरुक्षेत्रंच । कुरुक्षेत्रं । भिन्नलिङ्गानांकिं । ग-
 ङ्गायमुने । मद्रकेकयाः । अग्रामाःकिं । जाम्बवन्नगरं । शालूकिनीग्रामः । जाम्बवशालूकिन्यौ ॥ क्षुद्रजन्तवः । २ । ४
 । ८ । स्रष्टासमाहारेद्वंद्वस्यात् । यूकालिप्तं । आनकुलान्क्षुद्रजन्तवः ॥ येधाञ्चविरोधश्चाश्वतिकः । २ । ४ । ९ । सं-
 घाम्प्राग्वन् । अहिनकुलं । गोव्याघ्रं । काकोलूकमित्यादौपरत्वाद्विभाषा । वृक्षमृगेतिप्रपञ्चकारेणवाध्यते ॥ श्रूद्राणाम-
 निरवस्थितानाम् । २ । ४ । १० । अर्वाहिकृतानांश्रूद्राणाम्प्राग्वन् । तक्षायस्कारं । पात्राद्वह्निःकृतानान्तु । चाण्डालमृत-
 यः ॥ गवाऽश्वप्रभृतीनिच । २ । ४ । ११ । यथोच्चरितानिसाधूनिस्तुः । गवाश्च । दासीदासमित्यादि ॥ विभाषावृक्षमृगान्तु

॥ सि० कै० ॥

॥ स० द्द० ॥

॥ ५६ ॥-

एधान्यव्यञ्जनपशुकुन्यश्ववडवपृष्ठापरऽधरोत्तराणाम् । २ । ४ । १२ । वृक्षादीनां सप्तानां द्वन्द्वः । अश्ववडवेत्यादि द्वंद्वश्च
यच्च प्राग्वद्वा वृक्षादौ विशेषाणामेव ग्रहणं । लक्षन्ययोधं । लक्षन्ययोधः । रुरुपृथतं । रुरुपृथताः । कुशकाशं । कुशका
शः । व्रीहियवं । व्रीहियवाः । दधिघृतं । दधिघृते । गोमहिषं । गोमहिषाः । शुकवकं । शुकवकाः । अश्ववडवं ।
अश्ववडवौ । पूर्वाऽपरं । पूर्वाऽपरे । अधरोत्तरं । अधरोत्तरे ॥ फलसेनावनस्यति मृगशकुनिक्षुद्रजन्तुधान्यतृणानां वज्र
प्रकृतिरेव द्वंद्व एकवदिति वाच्यं ॥ * ॥ वदराणि चाऽऽमलकानि च । वदरमलकं ॥ जातिरप्राणिनामित्येकवद्भावेनेह ।
वदरमलके । रथिकाश्चारेहै । लक्षन्ययोधौ । इत्यादि । विभाषावृक्षेति सूत्रेयेऽप्राणिनस्येयं ग्रहणम् । जातिरप्रा
णिनामिति नित्ये प्राप्ते विकल्पार्थः । पशुग्रहणं हस्यश्वादियुसेनाङ्गत्वान्नित्ये प्राप्ते । मृगाणां मृगैरेव शकुनीनान्तरे बोधवद्द्व
न्द्वः । अन्यैस्तु सहेतरेतरयोगस्येति नियमार्थं मृगशकुनियहणं । एवम्पूर्वः परमधरोत्तरमित्यपि । अश्ववडवयं ग्रहणं तु प
क्षेन पुंस्यकार्थं । अन्यथा परत्वात् पूर्ववदश्ववडवाविति स्यात् ॥ विप्रतिषिद्धज्ञानधिकरणवाचि । २ । ४ । १३ । विरु
द्धार्थानामद्रव्यवाचिनां द्वंद्व एकवद्भास्यात् । शीतोष्णं । शीतोष्णे । वैकल्पिकसमाहारद्वंद्वश्चार्थे इति सूत्रेण प्राप्तः । स
विरुद्धार्थानां यदि भवति तर्हि अद्रव्यवाचिनामेवेति नियमार्थमिदं । तेन द्रव्यवाचिनामितरेतरयोगस्येव । शीतोष्णे उदके
स्तः । विप्रतिषिद्धिं । नन्दकपाञ्चजन्यौ । इह पाक्षिकसमाहारद्वंद्वो भवत्येव ॥ नदधिपयश्चादीनि । २ । ४ । १४ ।
एतानि नैकवक्तव्यः । दधिपयसी । इध्मावर्हिषी । निपातनादीर्घः । ऋक्सामे । वाङ्मन्त्रे ॥ अधिकरणैतावत्त्वे च । २ ।
४ । १५ । द्रव्यसंख्यावगमे एकवदेवेति नियमो न स्यात् । दशदन्तोष्टः ॥ विभाषासमीपे । २ । ४ । १६ । अधिकर
णैतावत्त्वस्य समीपेन परिच्छेदे समाहारस्येते वरूपेण नियमो वा स्यात् । उपदशं । दन्तोष्टं । उपदशः । दन्तोष्टः ॥
ज्ञानवृत्ते द्वन्द्वे । ६ । ३ । २५ । विज्ञायेति सम्बन्धवाचिना मूदन्तानां द्वंद्वे ज्ञानादस्यादुत्तरपदे परे । होतापीतारौ । हो

तृपोतृनेष्टोद्गातारः । मातापितरौ । पुत्रेऽन्यतरस्यामित्यतोमण्डुकलुत्वापुत्रइत्यनुवृत्तेः । पितापुत्रौ ॥ देवताद्वन्द्वेच । ६ ।
 ३२६ । इहोत्तरपदेपरेऽनङ् । मित्रावरुणौ । वायुश्च प्रयोगेप्रतिषेधः ॥ * ॥ अग्निवापू । वाय्वग्री । पुनर्द्वन्द्वं ह्यं
 प्रसिद्धसाहचर्यस्यपरिग्रहार्थं । तेनब्रह्मप्रजापतीत्यादौनानङ् । एतद्विनैकहविर्भागित्वेनश्रुतन्नापिलोकेप्रसिद्धंसाह
 चर्यं ॥ ईदग्नेस्सोमवरुणयोः । ६ । ३ । २७ । देवताद्वन्द्वेइत्येव ॥ अग्नेस्तुत्सोमसोमाः । ८ । ३ । ८२ । अग्नेःप
 रेषामेषांसस्यवसूयात्समासे । अग्निष्टुन् । अग्निष्टोमः । अग्नीषोमौ । अग्नीवरुणौ ॥ इदृजौ । ६ । ३ । २८ । वृद्धमयु
 त्तरपदेअग्नेरिदादेशस्त्वादेवताद्वन्द्वे । अग्नमरुतौदेवतेऽस्य । अग्निमारुतं कर्म । अग्नीवरुणौदेवतेऽस्याः । अग्निवारुणं
 । देवताद्वन्द्वेचेत्युभयपदवृद्धिः । अलौकिकवाक्येऽनङ्मीलञ्चवाधित्वा । इदृजौकिं । अग्नेन्द्रः । नेन्द्रस्यपरस्येत्युत्तरपदं
 वृद्धिर्निषेधः । विष्णौन ॥ * ॥ अग्रावैष्णवं ॥ दिवोद्यावा । ६ । ३ । २९ । देवताद्वन्द्वेउत्तरपदे । द्यावाभूमी । द्यावाक्षमे ॥
 दिवसश्चपृथिव्याम् । ६ । ३ । ३० । दिवइत्येवचात्द्यावा । आदेशेऽकारोच्चारणं । सकारस्यरुत्वंमाभूदित्येतदर्थं । द्यौ
 चपृथिवीच । दिवस्पृथिव्यौ । द्यावापृथिव्यौ । इन्द्रसिद्धष्टानुविधिः । द्यावाचिदस्मैपृथिवी । दिवस्पृथिव्यौ । ररतिरित्य
 त्रपदकारविसर्गमपठति ॥ उवासोवसः । ६ । ३ । ३१ । उवस्श्चस्योवासादेशोदेवताद्वन्द्वे । उवासास्तूर्य्यं ॥ मात
 रपितरवुदीचाम् । ६ । ३ । ३२ । मातरपितरौ । उदौचाङ्गिं । मातापितरौ ॥ द्वन्द्वाच्चुदघहान्तात्समाहारे । ५ । ४ । १०६ ।
 चवर्गान्तादघहान्ताच्चद्वन्द्वादृच्स्यात्समाहारे । वाक्कल्बक् । वाक्कचं । लक्स्त्रजं । शमीदृयदं । वाक्किषं । कत्रोपानहं ।
 समाहारेकिं । प्रावृद्धशरदौ ॥ * ॥ इतिद्वन्द्वः ॥ * ॥ अथैकशेषः । सरूपाणां । रमौ । रमाः । विरूपाणामपिसमाना
 र्थानां ॥ * ॥ वक्रदण्डश्चकुटिलदण्डश्च । वक्रदण्डौ । कुटिलदण्डौ ॥ वृद्धोयूनातस्त्रक्षणश्चेदेवविशेषः । १ । २ ।
 ६५ । यूनासहोक्तौगोत्रंशिष्यतेगोत्रयुवप्रत्ययमात्रकृतञ्चेत्तयोःकृत्स्नम्बैरुप्यस्यात् । गार्गीश्चगार्गीयणश्चगार्गीयः । वृद्धः

॥स०कौ॥

॥स०ए०॥

॥ ५७ ॥

किं । गर्गगागर्ग्यायणौ । यूनाकिं । गर्गगागर्ग्यौ । तल्लक्षणं किं । भागवति । भागवतिकौ । कर्त्तृकिं । गागर्ग्याय
नौ ॥ स्त्रीपुंवच । १ । २ । ६६ । यूनासहोक्तौबृद्धास्त्रीशिष्यतेतदर्थश्चपुंवत् । गागर्ग्यायणौच । गर्गाः । अस्त्रि
यामित्यनुवर्तमानेयज्जोश्चेतिनुक् । दाक्षीचदाक्षायणश्च । दाक्षी ॥ पुमान्स्त्रिया । १ । २ । ६७ । स्त्रियासहोक्तौपुमा
न्शिष्यतेतल्लक्षणएवविशेषश्चेत् । हंसीचहंसश्च । हंसौ ॥ भ्रातृपुत्रौसहोक्तौदहितृभ्याम् । १ । २ । ६८ । भ्राताचस
साच । भ्रातरौ । पुत्रश्चदुहिताच । पुत्रौ ॥ तपुंसकमनपुंसकेनैकवचास्याऽन्यतरस्याम् । १ । २ । ६९ । अक्तीवेनस
होक्तौक्तीवंशिष्यतेतच्चवाएकवक्त्यातल्लक्षणएवविशेषश्चेत् । शुक्रःपटः । शुक्रापटौ । शुक्रंवस्त्रं । तदिदंशुक्रं । ता
नीमानिशुक्रानि ॥ पितामात्रा । १ । २ । ७० । मात्रासहोक्तौपितावाशिष्यते । माताचपिताच । पितरौ । मातापितरौवा ॥
अश्वुरश्वश्च । १ । २ । ७१ । अश्वसहोक्तौअश्वुरेवाशिष्यतेतल्लक्षणएवविशेषश्चेत् । अश्वरौ । अश्वूअश्वुरौ ॥ त
दादीनि सर्वैर्निर्णयम् । १ । २ । ७२ । सर्वैस्सहोक्तौतदादीनिनिर्णयंशिष्यन्ते । सचदेवदत्तश्च । तौ । तदादीनामिथ
स्सहोक्तौयत्परन्तच्छिष्यते । सचयश्च । यौ । पूर्वशेषोपिदृश्यते । इतिभाष्यं । सचयश्च । तौ । तदादितःशेषेषुतपुंस
कतोलिङ्गवचनानि ॥ * ॥ साचदेवदत्तश्च । तौ । तच्चदेवदत्ताचयश्चदत्ताच । तानि । पुनपुंसकयोस्तुपरत्वान्नपुंसकं
शिष्यते । तच्चदेवदत्तश्च । ते । अद्वन्द्वतत्पुरुषविधेयणानामिति वक्तव्यं ॥ * ॥ कुक्कुटमयूर्याविमे । मयूरीकुक्कुटाविमौ ।
तच्चसाचअर्द्धपिष्यन्तौते ॥ ग्राम्यपशुसङ्घेष्वतरुणेषुस्त्री । १ । २ । ७३ । एषुसहविवक्षायांस्त्रीशिष्यते । पुमान्स्त्रिये
त्यस्यापवादः । गावइमाः । ग्राम्येति किं । सरवइमे । पशुग्रहणं किं । ब्राह्मणाः । संघेषु किं । एतौगावौ । अतरुणेषु किं ।
वंत्साइमे । अनेकशफेष्वितिवाच्यं ॥ * ॥ अश्वाइमे । इहसर्वत्रएकशेषेरुतेनेकसुबन्ताभावाद्धन्द्वेन । तेनाश्वरसी
शिर्गंसीत्यादौसमासस्येत्यन्तोदात्तःप्राणवृद्धत्वादेकवद्भावश्चन । पश्यातौ । पश्यान्इत्यादौसमासान्तो ॥ * ॥ इत्येकशेषः

॥*॥ कृतञ्जितसमासैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः । पञ्चवृत्तयः । परार्थाभिधानंवृत्तिः । वृत्त्यर्थावबोधकम्भाक्यंविग्रहः । स
 द्विधा । लौकिकोऽलौकिकश्च । परिनिष्ठितत्वात्साधुर्लौकिकः । प्रयोगानर्होऽसाधुरलौकिकः यथा । राज्ञःपुरुषः । राजन्ञ
 सपुरुषसुइत्यविग्रहेनित्यसमासः । अस्वपदविग्रहेवा । समासश्चतुर्विधइतिप्रायोवादः । अव्ययीभावतत्पुरुषवङ्गब्रीहि
 द्वन्द्वाधिकारवद्भिर्भूतानामपिसहसुपेतिविधानात् । पूर्वपदार्थप्रधानोऽव्ययीभावः । उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्पुरुषः । अन्य
 पदार्थप्रधानोवङ्गब्रीहिः । उभयपदार्थप्रधानोद्वन्द्वः । इत्यपिप्राचाम्प्रवादःप्रायोभिप्रायः । स्तूयति । उन्मत्तगङ्गमित्या
 द्यव्ययीभावे । अतिमालादैतत्पुरुषे । द्वित्राइत्यादिभङ्गब्रीहौ । दनोष्ठमित्यादिद्वन्द्वेचाभावात् । तत्पुरुषविशेषः कर्मधा
 रयः । तद्विशेषोद्विगुः । अनेकपदत्वंद्वन्द्ववङ्गब्रीह्योरेवतत्पुरुषस्यकचिदेवेत्युक्तं । किञ्च । सुषंसुपातिङानाम्नाधातुना
 ऽद्यतङान्तिङा । सुबन्तेनेतिविज्ञेयस्समासःषड्विधोबुधैः ॥ १ ॥ सुषंसुपा । राजपुरुषः । तिङा । पर्यभूषत् । नाम्ना । कु
 म्भकारः । धातुना । कटपूः । अजस्रं । तिङान्तिङापि । वतखादता । खादतमोदता । तिङांसुपाकृन्तविचक्षणेतिरस्यं
 क्रियायांसाकृन्तविचक्षणा । एहीडादयोऽन्यपदार्थाचेतिमयूरव्यंसकादौपाठात्समासः ॥*॥ इति सर्वसमासशेषः ॥*॥ चट
 कपूरश्चपथामानक्षे । ५ । ४ । ७४ । अञ्जनक्षेइतिक्वेदः । चटगाद्यन्तस्यसमासस्यअप्रत्ययोऽन्तावयवस्यात् । अक्षेया
 धूः । तदन्तस्यतुन । अर्द्धर्चः । अन्तचवह्वृचावध्येतय्येवनेह । अन्तक्वाम । बद्धृक्स्त्रुक्तं । विष्णोःपूः । विष्णुपुरं । ब्रवीत्वं
 लोकात् । विमलापंसुरः ॥ ह्यन्तरूपसर्गोभ्योऽपईत् । ६ । ३ । ७७ । अपइति कृतसमासान्तस्यानुकरणं । वक्ष्यर्थेप्र
 थमासंभ्योऽपस्यईत्यात् । द्विर्गता आपोयस्मिन्निति । द्वीपं । अन्तरीपं । प्रतीपं । समीपं । समापोदेवयजनमितिनु । स
 मा आपोयस्मिन्नितिबोध्यं । कृतसमासान्तग्रहणान्नेह । स्वप्स्वपी ॥ अवर्णान्ताद्वा ॥*॥ प्रेपं । परेपं । प्रापं । परापं ॥ ऊ
 दनोर्द्विशे । ६ । ३ । ७८ । अन्तोःपरस्यापस्यऊत्यादेशे । अनूपोदेशः । राजधुरा । अक्षेतु । अक्षधूः । दृढधूरक्षः ।

॥सि०कौ०॥ सखिपथोरम्यपथोदेशः ॥ अचप्रत्यन्वपूर्वात्सामलोमः । ५ । ४ । ७५ । एतत्पूर्वात्सामलोमान्तात्समासादचस्यात् । प्र
॥स०स०॥ तिसामं । अनुसामं । अवसामं । प्रतिलोमं । अनुलोमं । कृष्णोदक्पाण्डुसंख्यापूर्वायाभूमेरजिघ्यते ॥ * ॥ कृष्णभूमः ।
॥ ५८ ॥ उदभूमः । पाण्डुभूमः । द्विभूमः प्रासादः ॥ संख्यायानदीगोदावरीभ्याञ्च ॥ * ॥ * ॥ पञ्चनदं । सप्तगोदावरं । अजि
तियोगविभागादन्यत्रापि । पद्मनाभः ॥ अक्षोऽदर्शनात् । ५ । ४ । ७६ । अचक्षुःपर्यायादक्षोऽचस्यात्समासा
न्तः । गवामक्षीव । गवाक्षः ॥ अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्षामवाङ्मनसाक्षिभुवदारगवोर्व्वेष्टीवपदष्टी
वनक्तन्दिवर्गत्रिन्दिवाहर्दिवसरजसनिश्च्रेयसपुरुषायुषद्वायुयत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धोक्षोपश्रुनगोष्ठश्वाः ।
५ । ४ । ७७ । एतेपञ्चविंशतिरजन्तानिपात्यन्ते । आद्यास्त्रयोवज्जुब्रीहयः । अविद्यमानानिचत्वार्य्यस्य । अचतु
रः । विचतुरः । सुचतुरः । व्युपाभ्याञ्चतुरेजिघ्यते । त्रिचतुरः । चतुर्सीसमीपे । उपचतुरः । ततस्कादशद्वन्द्वः ।
स्त्रीपुंसौ । धेन्वनडुहौ । चक्षुसामे । वाङ्मनसे । अक्षिणीचभुवौच । अक्षिभुवं । दारश्चगावश्च । दारगवं । ऊरुचश्च
ष्टीवनौच । उर्व्वेष्टीवं । निपातनाङ्गिलोपः । पदष्टीवं । निपातनात्पादशब्दस्यपङ्गावः । नक्तञ्चदिवाच । नक्तन्दिवं । रा
त्रौचदिवाच । रात्रिदिवं । रात्रेर्मान्तत्वाङ्निपात्यते । अहनिचदिवाच । अहर्दिवं । वीप्सायांद्वन्द्वेनिपात्यते । अहन्यहनी
त्यर्थः । सरजसमितिसाकल्येऽव्ययीभावः । वज्जुब्रीहौतु । सरजःपङ्कजं । निश्चितंश्च्रेयः । निश्च्रेयसं । तत्पुरुषएवनेह
। निश्च्रेयान्पुरुषः । पुरुषस्यायुः । पुरुषायुषं । ततोद्विगुः । द्वायुषं । त्र्यायुषं । ततोद्वन्द्वः । चक्षुष्यजुषं । ततस्त्रयः क
र्मधारयाः । जातोक्षः । महोक्षः । वृद्धोक्षः । श्रुनःसमीपं । उपश्रुनं । टिलोपाभावःसम्प्रसारणञ्चनिपात्यते । गोष्ठेऽ
श्वा । गोष्ठश्च ॥ ब्रह्महस्तिभ्यांवर्चसः । ५ । ४ । ७८ । अचस्यात् । ब्रह्मवर्चसं । हस्तिवर्चसं । पल्यराजभ्याञ्चेतिवक्तव्यं
॥*॥ पल्यवर्चसं ॥ अवसमन्धेभ्यस्तमसः । ५ । ४ । ७९ । अवतमसं । सन्तमसं । अन्धयतीत्यन्धं । पचाद्यच् । अन्ध

नमः । अधतमसं ॥ अशेषसीयश्चेत्यसं । ५।४।८०। वसुशब्दप्रशस्त्वाचौ । ततः ईयसुनिवसीयः । अश्वशब्द
 न्नरपदार्थप्रशंसामाशोर्विषयतामाह । मयूरव्यंसकाद्विवात्समासः । श्वेवसीयसं । अश्वेयसन्नेभूयात् ॥ अन्ववत्प्राद्रहसः ।
 ५।४।८१। अनुरहसं । अवरहसं । तन्नरहसं ॥ प्रतेरुरसस्तन्मोस्यात् । ५।४।८२। उरसिप्रति । प्रत्युर
 सं । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः ॥ अनुगवमायामे । ५।४।८३। एतन्निपात्यतेदीर्घत्वे । अनुगवयानं । संस्यचायामङ्
 तिसमासः ॥ द्विस्तावात्रिस्तावावेदिः । ५।४।८४। अच्प्रत्ययष्टिलोपः समासश्च निपात्यते । यावतीप्रकृतौवेदिः । त
 तोद्विगुणात्रिगुणावाऽश्वमेधादौतत्रेदन्निपातनं । वेदिरितिकिं । द्विस्तावती । त्रिस्तावतीरज्जुः ॥ उपसर्गादध्वनः । ५।४
 । ८५। प्रगतोध्वानं । प्राध्वोरथः ॥ नपूजनात् । ५।४।८६। पूजनार्थत्परेभ्यस्तमासान्तानस्युः । सुरजा । अति
 रजा । स्वतिभ्यामेव ॥*॥ नेह । परमरजः । पूजनात्किं । गामतिक्रान्तोऽतिगवः । वज्रव्रीहौसक्थश्चोरित्यतः प्रागे
 वायंनियेधः । नेह । सुसक्थः । स्वक्षः ॥ किमक्षेपे । ५।४।९०। क्षेपेयः किमश्वस्ततः परंयत्तदन्तात्समासान्तानस्युः । कु
 न्तितोरजा । किंरजा । किंसखा । किंगौः । क्षेपेकिं । किंरजः । किंसखः । किंगवः ॥ नजस्तत्पुरुषात् । ५।४।९१। समासा
 न्नोन । अरजा । असखा । तत्पुरुषात्किं । अधुरंशकटं ॥ पथोविभक्त्या । ५।४।९२। नञ्पूर्वात्पथोवासमासान्ताः । अप
 थम् । अपम्याः । तत्पुरुषादित्येव । अपथोदेशः । अपथम्वर्तते ॥*॥ इतिसमासान्ताः ॥*॥ अनुगुत्तरपदे । ६।३।१।
 अनुगधिकारः । प्रागानङः उत्तरपदाधिकारस्त्वापादसमाप्ते ॥ पञ्चम्यास्तोकादिभ्यः । ६।३।२। एभ्यः पञ्चम्या अनु
 क्स्यादुत्तरपदे । स्लोकान्मुक्तः । स्वमन्तिकार्थदूगर्थकच्छेभ्यः । उत्तरपदेकिं । निःकान्तस्तोकान्निस्तोकः । ब्राह्मणार्हसि
 नः उपसंख्यानम् ॥*॥ ब्राह्मणेविहितानि शस्त्राणि उपचारात् । ब्राह्मणानितानि शंसतीति । ब्राह्मणार्हंसीति च त्विग्विशे
 षः । द्वितीयार्थे पञ्चम्युपसंख्यानदेव ॥ ओजस्तु होऽम्भस्तमस्तु तीयायाः । ६।३।३। ओजसाकृतमित्यादि । अ

॥सि०कौ०॥ असउपसंख्यानं॥*॥ अञ्जसाकृतं । अर्जवेनकृतमित्यर्थः । पुंसानुजोऽजनुषाभइतिच॥*॥ यस्यायजःपुमान् । सपुंसा
 ॥स०अ०॥ नुजः । जनुषाभोजायभः ॥ मनसस्संज्ञायाम् । ६ । ३ । ४ । मनसागुप्तां ॥ आज्ञायितिच । ६ । ३ । ५ । मनसइ
 ॥ ५७ ॥ त्येव । मनसाज्ञातुंशीलमस्य । मनसाज्ञायी ॥ आत्मनश्च । ६ । ३ । ६ । आत्मनस्तृतीयायाञ्जलुक्स्यात् । पूरणइतिव
 क्तव्यं ॥ * ॥ पूरणप्रत्ययान्तेउत्तरपदेइत्यर्थः । आत्मनापञ्चमः । जनार्दनस्त्वात्मचतुर्थेऽवेतिवज्जघ्रीहिर्वैध्यः । पूरणे
 किं । आत्मकृतं ॥ वैयाकरणाख्यायाञ्चतुर्थ्याः । ६ । ३ । ७ । आत्मनइत्येव । आत्मनेपदं । आत्मनेभाषा । तादर्थ्यचतु
 र्थी । चतुर्थीतियोगविभागात्समासः ॥ परस्यच । ६ । ३ । ८ । परस्मैपदं । परस्मैभाषा ॥ हलऽदन्तात्सप्तम्यास्संज्ञा
 याम् । ६ । ३ । ९ । हलन्ताददन्ताच्चसप्तम्याञ्जलुक्संज्ञायां । त्वचिसारः ॥ गवियुधिभ्यांस्थिरः । ८ । ३ । १० । आ
 भ्यांस्थिरस्यसस्यवस्यात् । गविष्ठिरः । अत्रगवीतिवचनादेवाऽलुक् । युधिष्ठिरः । अरण्येतिलकः । अत्रसंज्ञायामितिसप्त
 मीसमासः । हृद्युभ्याञ्च ॥ * ॥ हृदिस्पृक् । दिविस्पृक् ॥ कारनान्निचप्राचांहलादौ । ६ । ३ । ११ । प्राचान्देशेयत्कार
 नामतत्रहलादावुत्तरपदेहलदन्तात्सप्तम्याञ्जलुक् । मुकुटेकार्षापणं । दृषदिमाषकः । पूर्वेणसिद्धेनियमार्थं । कारना
 म्येवप्राचामेव । हलादावेवेति । कारनान्निकिं । अभ्याहितपशुः । कारदन्त्यस्यैतद्देयस्यनाम । प्राचाङ्किं । यूथपशुः । ह
 लादौकिं । अविकटोरणः । हलदन्तात्किं । नद्यान्दोहः । नदीदोहः ॥ मध्याद्गुरौ । ६ । ३ । १२ । मध्येगुरुः ॥ अन्ता
 च ॥ * ॥ अन्तेगुरुः ॥ अमूर्द्धमस्तकात्वाङ्गादऽकामे । ६ । ३ । १३ । कण्ठेकालः । उरसिलोमा । अमूर्द्धमस्तकात्किं
 । मूर्द्धशिखः । मस्तकशिखः । अकामेकिं । मुखेकामोऽस्य । मुखकामः ॥ बन्धेचविभाषा । ६ । ३ । १४ । हलदन्तात्स
 प्तम्याञ्जलुक् । हस्तेबन्धः । हलदन्तोत्तिकिं । गुप्तिबन्धः ॥ तत्पुरुषेकतिवज्जलम् । ६ । ३ । १५ । स्तम्भेरमः । तम्भरमः
 । कर्णेजपः । कर्णजपः । कचिन्न । कुरुधरः ॥ प्रावृष्टशरत्कालदिवाङ्गे । ६ । ३ । १६ । प्रावृषिजः । शरदिजः । का

लेजः । दिविजः । पूर्वस्यायम्पञ्चः ॥ विभाषावर्षक्षरशरवरात् । ६ । ३ । १६ । एभ्यस्सप्तम्याञ्जलुक्जे । वर्षेजः । वर्षे
 जः । क्षरेजः । क्षरजः । शरेजः । शरजः । वरेजः । वरजः ॥ घकालतनेषुकालनाम्नः । ६ । ३ । १७ । सप्तम्यावि
 भाषालुक्स्यात् । घ । पूर्वाह्नेतरे । पूर्वाह्नतरे । पूर्वाह्नेतमे । पूर्वाह्नतमे । काल । पूर्वाह्नेकाले । पूर्वाह्नकाले । तन । पूर्वा
 ह्नेतने । पूर्वाह्नतने ॥ शयवासवासिष्वऽकालात् । ६ । ३ । १८ । खेशयः । खशयः । ग्रामेवासः । ग्रामवसः । ग्रामेवा
 सी । ग्रामवासौ । हलदन्तादित्येव । भूमिशयः । अपोयोनियन्तुषु ॥ * ॥ अप्सुये निरुत्पत्तिर्यस्य । सोप्सुयोनिः
 । अप्सुभवेप्सव्यः । अप्सुमन्तावाऽऽज्यभागौ ॥ नेन्निङ्वध्नातिषुच । ६ । ३ । १९ । इन्नन्तादियुसप्तम्याञ्जलुग्न । स्थ
 गिडलशायी । साङ्काश्यसिद्धः । चक्रवद्धः ॥ स्थेचभाषायाम् । ६ । ३ । २० । सप्तम्याञ्जलुग्न । समस्थः । भाषायां
 किं । ऋष्णोऽस्यायरेष्ठः ॥ षष्ठाञ्जाकोशे । ६ । ३ । २१ । चौरस्यकुलं । आकोशेकिं । ब्राह्मणकुलं ॥ वाग्द्विक्पश्यद्भ्यो
 युक्तिदण्डहरेषु ॥ * ॥ वाचोयुक्तिः । दिशोदण्डः । पश्यतोहरः । आमुष्यायणाऽऽमुष्यपुत्रिकाऽऽमुख्यकुलिकेति
 च ॥ * ॥ अमुष्यापत्यं । आमुष्यायणाः । नडादिन्वात्फक् । अमुष्यपुत्रस्यभावः । आमुष्यपुत्रिका । मनोज्ञादिन्वाहुक् ।
 एवमामुष्यकुलिका । देवानाम्प्रियङ्गुतिरुमूर्खे ॥ * ॥ अन्यत्रदेवप्रियः । शेषपुच्छलाङ्गूलेषुश्रुनः ॥ * ॥ श्रुनश्शेषः । श्रु
 नःपुच्छः । श्रुनोलाङ्गूलः । दिवश्चदासे ॥ * ॥ दिवोदासः ॥ पुत्रेऽन्यतरस्याम् । ६ । ३ । २२ । षष्ठाःपुत्रेपरेऽलुन्वा
 निन्दायां । दास्याःपुत्रः । दासीपुत्रः । निन्दायांकिं । ब्राह्मणीपुत्रः ॥ ऋतोविद्यायोनिस्सम्बन्धेभ्यः । ६ । ३ । २३ । विद्या
 सम्बन्धयोनिस्सम्बन्धवाचिनचटदन्तात्षष्ठाञ्जलुक् । होतुरन्नेवासी । होतुःपुत्रः । पितुरन्नेवासी । पितुःपुत्रः । विद्यायो
 निस्सम्बन्धेभ्यस्तत्पूर्वात्तरपदग्रहणं ॥ * ॥ नेह । होतृधनं ॥ विभाषास्तद्वपयोः । ६ । ३ । २४ । ऋदन्तात्षष्ठाञ्जलु
 ग्वास्तद्वपयोःपरयोः ॥ मातुर्नपतुर्भ्यामन्यतरस्याम् । ८ । ३ । ८५ । आभ्यांस्तसुस्तस्ययोवास्यात्समासे । मातुःष्व

॥सि०कौ॥

॥स०स०॥

॥ ६० ॥

सा । मातुःस्वसा । पितुःष्वसा । पितुःस्वसा । लुक्पक्षेत् ॥ मातृपितृभ्यांस्वसा । ८० । ३ । ८४ । आभ्याम्परस्यस्वसुस्वस्य
यस्यात्समासे । मातृष्वसा । पितृष्वसा । असमासेत् । मातुस्वसा । पितुस्वसा ॥ * ॥ इत्युलुक्समांसः ॥ * ॥ घरूपकल्पचे
लङ्बुवगोत्रमतहतेषुङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः । ६ । ३ । ४३ । भाषितपुंस्काद्योऽडीप्तदन्तस्याऽनेकाचो ह्रस्वस्याद्वरूपकल्प
पप्रत्ययेषु चेलडादियुञ्जेत्तरपदेषु परेषु । ब्राह्मणितरा । ब्राह्मणितमा । ब्राह्मणिरूपा । ब्राह्मणिकल्पा । ब्राह्मणिचेली
। ब्राह्मणिबुवा । ब्राह्मणिगोत्रेयादि । ब्रूजःपचाद्युचिव्यादेशगुणयोरभावोऽपि निपात्यते । चेलडादीनिवृत्तिविषये कुत्सन
वाचीनि । तैः कुत्सितानि कुत्सनैरिति समासः । ङ्यः किं । दत्तातर । भाषितपुंस्कात्किं । आमलकीतर । कुवलीतर ॥ नद्यांशे
यस्याऽन्यतरस्याम् । ६ । ३ । ४४ । अङ्यन्तनद्याः ङ्यन्तस्यैकाचश्च घादियुह्रस्वोवास्यात् । ब्रह्मवन्धुतर । ब्रह्मवन्धुतर । स्त्री
तर । स्त्रितरा । कन्नद्यान्त ॥ * ॥ लक्ष्मीतर ॥ उगितश्च । ४ । १ । ६ । उगितः पश्यान्दीतदन्तस्य घादियुह्रस्वोवास्या
त् । विदुषितरा । ह्रस्वाभावपक्षेतसिलादिष्विति पुञ्चत् । विद्वत्तर । वृत्त्यादियुविदुषीतरेत्यप्युदाहृतं तन्निर्मूलं ॥ हृदयस्य
हृल्लेखयदऽण्लासेषु । ६ । ३ । ५० । हृदयं लिखतीति हृल्लेखः । हृदयस्य प्रियं । हृद्यं । हृदयस्येदं । हार्दं । हृल्लासः
। लेखेत्पणन्तस्य ग्रहणं । घञिनु । हृदयलेखः । लेखग्रहणमेव ज्ञापकं । उत्तरपदाधिकारे तदन्तविधिर्नास्तीति ॥ वाशे
कथ्यन्तरेणेषु । ६ । ३ । ५१ । हृच्छोकः । हृदयशोकः । सौहार्दं । सौहृदय्यं । हृद्रोगः । हृदयरोगः । हृदयशब्दप
र्यायो हृच्छेदोऽप्यस्ति । तेन सिद्धे प्रपञ्चार्थमिदं ॥ पादस्य पदाऽऽज्यातिगोपहतेषु । ६ । ३ । ५२ । एतत्तरपदेषु पाद
स्य पद इत्यदन्त आदेशस्यात् । पादाभ्यामजतीति । पदाजिः । पदातिः । अज्यतिभ्याम्पादेचेतौ णप्रत्ययः । अजेर्व्यभावो
निपातनात् । पदगः । पदोपहतः ॥ पद्युत्यऽतदर्थे । ६ । ३ । ५३ । पादस्य पत्न्यादतदर्थे यतिपरे । पादौ विध्यन्ति । पद्याः
शर्करा । अतदर्थे किं । पादार्थमुदकम्पाद्यं । पादार्थाभ्याञ्चेति यत् । इकेचरतावुपसंख्यानम् ॥ * ॥ पादाभ्याञ्चरति । पदिकः ।

प्रथ्यादिवात्ष्टन् ॥ हिमकाविहतिषुच । ६ । ३ । ५४ । पद्धिमं । पक्काधी । पद्धतिः ॥ ऋचश्चे । ६ । ३ । ५५ । ऋचः पा
 दस्यपत्याच्चेपरे । गायत्रीम्यच्छःशंसति । पादस्यदमित्यर्थः । ऋचः किं । पादशः कार्वापणन्ददाति ॥ वाघोषमिश्रशब्देयु
 । ६ । ३ । ५६ । पादस्यपत् । पट्टोषः । पादघोषः । पन्मिश्रः । पादमिश्रः । पच्छदः । पादशब्दः । निष्कोत्तेतिवाच्यं ॥ *
 ॥ पन्मिष्कः । पादनिष्कः ॥ उदकस्योदसंज्ञायाम् । ६ । ३ । ५७ । उदमेघः । उत्तरपदस्यचेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ क्षी
 रोदः ॥ पेधंवासवाहनधिवुच । ६ । ५ । ५८ । उदपेधमिनष्टि । उदवासं । उदवाहनः । उदधिर्घदः । समुद्रेतपूर्व
 णसिद्धं ॥ एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् । ६ । ३ । ५९ । उदकुम्भः । उदककुम्भः । एकेतिकिं । उदकस्थाली
 । पूरयितव्येति किं । उदकपर्वतः ॥ मन्धौदनसक्तुविन्दुवज्रभारहारवोदधगाहेषुच । ६ । ३ । ६० । उदमन्यः । उद
 कमन्यः । उदौदनः ॥ इकोह्रस्वेऽङ्गो गालवस्य । ६ । ३ । ६१ । इगन्तस्याङ्गन्तस्य ह्रस्वोवाटुत्तरपदे । यामणिपुत्रः ।
 यामणिपुत्रः । इकः किं । रमापतिः । अङ्गुइति किं । गौरीपतिः । गालवग्रहणं पूजार्थं । अन्यतरस्यामिदनुबृत्तेः । इयडुवड्
 भाविनामऽवयानाञ्चनेतिवाच्यं ॥ * ॥ श्रीमदः । भूभङ्गः । भुक्तीभावः । भुक्कुंसादीनामिति वक्तव्यं ॥ * ॥ भुक्कुंसः । भुक्कुटिः
 । भूकुंसः । भूकुटिः । अक्षरोऽनेनविधीयतइति व्याख्यानतरं ॥ * ॥ भुक्कुंसः । भुक्कुटिः । भुवाकुंसाभावशोभावायस्य ।
 स्त्रीवेषधारीनर्तकः । भुवाकुटिः । कैटिल्यं ॥ एकतद्धितेच । ६ । ३ । ६२ । एकशब्दस्य ह्रस्वः स्यात्तद्धिते उत्तरपदे
 । एकस्याञ्जागतं । एकरूप्यं । एकक्षीरं ॥ ड्यापोस्संज्ञाकन्दसेर्वङ्गलं । ६ । ३ । ६३ । रेवतिपुत्रः । अजक्षीरं ॥ ने
 च । ६ । ३ । ६४ । त्वप्रत्यये ड्यापोर्वाह्रस्वः । अजन्तं । अजान्तं । रोहिणित्वं । रोहिणीत्वं ॥ घडस्सम्प्रसारणमुत्रपद्योस्त
 पुरये । ६ । १ । १३ । घडन्तस्य पूर्वपदस्य सम्प्रसारणं स्यात्पुत्रपत्योरुत्तरपदयोस्तत्पुरये ॥ सम्प्रसारणस्य । ६ । ३ ।
 १३९ । सम्प्रसारणस्य दीर्घस्याटुत्तरपदे । कौमुदगंध्यायाः पुत्रः । कौमुदगन्धीपुत्रः । कौमुदगन्धीपतिः । व्यवस्थितवि

॥सि०कौ०॥ भाषयाह्स्वेन । स्त्रीप्रत्ययेचानुपसर्जनेनेतितदादिनियमप्रतिषेधात् । परमकारीषगन्धीपुत्रः । उपसर्जनेनुतदादि
 ॥स०स०॥ नियमान्नेह । अतिकारीषगंध्यापुत्रः ॥ बन्धुनिबद्धब्रीहौ । ६ । १ । १४ । बन्धुशब्देऽन्तरपदेऽप्यङ्गसम्प्रसारणस्याङ्ग
 ॥ ६१ ॥ ब्रीहौ । कारीषगंध्यावन्धुरस्येति । कारीषगन्धीवन्धुः । बद्धब्रीहावितिकिं । कारीषगंध्यायावन्धुः । कारीषगंध्यावन्धुः । ब्री
 वनिर्देशस्तु शब्दस्वरूपपेक्षया ॥ मातृमातृकमातृषुवा ॥ * ॥ कारीषगन्धीमातः । कारीषगंध्यामातः । कारीषगन्धीमातृ
 कः । कारीषगंध्यामातृकः । कारीषगन्धीमाता । कारीषगंध्यामाता । अस्मादेवनिपातनान्मातृशब्दस्यमातृजादेशेऽन्तर्भूत
 श्चेतिकविकल्पश्चबद्धब्रीहावेवेदम् । नेह । कारीषगंध्यायाम्माता । कारीषगंध्यामाता । चित्तसामर्थ्याच्चित्तसेवबद्धब्रीहिसं
 रम्भाध्यते ॥ इष्टकेषीकामालानाञ्चिततूलभारिषु । ६ । ३ । ६५ । इष्टकादीनान्मदन्तानाञ्चपूर्वपदानाञ्चितदिव्युक्त
 मादुत्तरपदेऽप्यहसस्य्यात् । इष्टकचितं । पकेष्टकचितं । इषीकतूलं । मुञ्जेषीकतूलं । मालभारी । उन्मलमालभारी ॥
 कारेसत्याऽगदस्य । ६ । ३ । ७० । मुस्य्यात् । सत्यङ्कारः । अगदङ्कारः । अस्तोश्चेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ अस्तुङ्कारः । धे
 नोर्भव्यायाम् ॥ * ॥ धेनुभ्रव्या । लोकस्यपृष्ठे ॥ * ॥ लोकस्यपृष्ठः । पृष्ठइतिमूलविभुजादित्वात्कः । इत्येऽनभ्यासस्य
 ॥ * ॥ अनभ्यासमित्यः । दूरतःपरिहर्तव्यइत्यर्थः । भ्राष्ट्रान्योरित्ये ॥ * ॥ भ्राष्ट्रमित्यः । अग्रिमित्यः । गिलेऽगिलस्य
 ॥ * ॥ तिमिङ्गिलः । अगिलस्यकिं । गिलगिलः । गिलगिलेच ॥ * ॥ तिमिङ्गिलगिलः । उल्लभद्रयोःकरणे ॥ * ॥
 उल्लङ्करणं । भद्रङ्करणं ॥ शत्रेःकृतिविभाषा । ६ । ३ । ७२ । शत्रिञ्चरः । शत्रिचरः । शत्रिमटः । शत्र्यटः । अखि
 दर्धमिदंस्त्रुत्रं । खितितु । इरुर्द्विर्वादिनिनियमेववक्ष्यते । शत्रिमन्यः ॥ सहस्यससंज्ञायाम् । ६ । ३ । ७८ । उत्त
 रपदे । सपलाशं । संज्ञायाम्किं । सहयुध्या ॥ यन्मान्ताऽधिकेच । ६ । ३ । ७९ । अनयोःपरयोःसहस्यसस्य्यादुत्तरपदे
 । समुहूर्त्तज्योतिषमधीते । सद्रोणाखारौ ॥ द्वितीयेचाऽनुपाख्ये । ६ । ३ । ८० । अनुमेयेद्वितीयेसहस्यसस्य्यात् । स

रक्षसीकानिशा । रक्षसीसाक्षादनुपलभ्यमानानि शयानुमीयते ॥ समानस्य ऋचस्यऽमूर्जं प्रभृत्यदर्कैषु । ६ । ३ । ८४ ।
 समानस्य सस्यादुत्तरपदेन तु मूर्जं दिषु । अनुभ्रतासगर्भः । अनुसखा । सयूथः । योनः सनुयः । तत्र भवद्वयै सगर्भस्य
 यूयसनुताद्वत् । अमूर्जं दिषु किं । समानमूर्जं । समानप्रभृतयः । समानोदर्कः । समानस्येतियोगो विभज्यते । तेन स
 पक्षः । साधर्म्यं । सजानीयमित्यादिसिद्धमिति काशिका । अथ वा सहशब्दस्तद्वशवचनोक्तिः । सदृशस्य सखा सखीति यथा
 तेनायमस्वपदविग्रहो ब्रूहि । समानः पक्षोऽयस्येत्यादि ॥ ज्योतिर्जनपदमत्रिणाभिनामः । वरूपस्थानं च वयोवचन
 बन्धुषु । ६ । ३ । ८५ । एषु द्वादशस्य उत्तरपदेषु समानस्य सस्यात् । सज्येति । सजनपदइत्यादि ॥ चरणे ब्रह्मचारि
 णि । ६ । ३ । ८६ । ब्रह्मचारिण्युत्तरपदे समानस्य सस्याच्चरणे समानत्वेन गम्यमाने । चरणशशाखा ब्रह्मवेदः । तदध्यय
 नार्थं व्रतमपि ब्रह्म । तच्चरतीति ब्रह्मचारी । समानस्तः । सब्रह्मचारी ॥ तीर्थेये । ६ । ३ । ८७ । तीर्थेऽन्तरपदे यादौ प्र
 त्यये विवक्षिते समानस्य सस्यात् । सतीर्थः । एकगुरुकः । समानतीर्थे वासीति वत्प्रत्ययः ॥ विभायोदरे । ६ । ३ । ८८ ।
 यादौ प्रत्यये विवक्षिते । इत्येव । समानोदर्यः । सोदर्यः ॥ दृग्दृश्वतुषु । ६ । ३ । ८९ । सदृक् । सदृशः । दृक्षे चेति
 वक्तव्यं ॥ * ॥ सदृक्षः । वतुरुत्तरार्थः ॥ इदं दृक्कीमोरीष्की । ६ । ३ । ९० । दृग्दृश्वतुषु इदमर्शकीमकीस्यात् । ईदृ
 क् । ईदृशः । कीदृक् । कीदृशः । वतूदाहरणं वक्ष्यते । दृक्षे चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ ईदृक्षः । कीदृक्षः ॥ आसर्वनाम्नः । दृक्षे
 च । तादृक् । तादृशः । तावान् । तादृक्षः । दीर्घः मत्वेने । अमूदृशः । अमूदृक् । अमूदृक्षः ॥ समासेऽङ्गुलेऽङ्गः । ८ ।
 ३ । ८० । अङ्गुलिशब्दात्सङ्गस्य मूर्जन्यस्यात्समासे । अङ्गुलिषङ्गः । समासे किं । अङ्गुलेऽङ्गः ॥ भीरेः स्थानम् । ८ । ३ ।
 ८१ । भिरुशब्दान्स्थानस्य सस्य मूर्जन्यस्यात्समासे । भीरुस्थानं । असमासे तु । भीरेः स्थानं ॥ ज्योतिरयुषस्तोमः । ८ । ३ ।
 ८२ । आभ्यांस्तोमस्य सस्य मूर्जन्यस्यात्समासे । ज्योतिष्टोमः । आयुष्टोमः । समासे किं । ज्योतिषःस्तोमः ॥ सुषामादिषु च । ८

॥सि०कौ॥

॥स०स०॥

॥ ६२ ॥

॥ ३॥ ॥ ५॥ सस्यमूर्जन्यः । शोभनं सामयस्य । सुधामा । सुधन्धिः ॥ एतिसंज्ञायामगात् । ५ । ३ । ॥ ६॥ सस्यमूर्जन्यः ।
हरिषेणः । एतिकिं । हरिसक्थं । संज्ञायाम् । पृथुसेनः । अगकारात्किं । विष्वक्सेनः । इण्कोरित्येव । सर्वसेनः ॥ नक्षत्रा
द्वा । ५ । ३ । १०० । एतिसंज्ञायामगकारान्मूर्जन्योवा । रोहिणीषेणः । रोहिणीसेनः । अगकारात्किं । शतभिषक्से
नः । अहतिगणोयं ॥ अवच्छाऽनृतीयास्थस्याऽन्यस्यदुगाशीराशस्थस्थितोक्तुकोतिकारकस्यगच्छेयु । ६ । ३ । ॥ ७॥ अ
न्यशब्दस्यदुगागमसंज्ञादाशीरादियुपरेषु । अन्यदाशीः । अन्यदाशा । अन्यदास्था । अन्यदास्थितः । अन्यदुक्तुः । अ
न्यदूतिः । अन्यद्रागः । अन्यदीयः । अवच्छीत्यादिकिं । अन्यस्याऽन्येनवाशीः । अन्याशीः । कारकेच्छेचनायन्निषेधः । अन्य
स्यकारकः । अन्यत्कारकः । अन्यस्यायं । अन्यदीयः । गहादेशकतिगणत्वाच्छः ॥ अर्थविभाषा । ६ । ३ । १०० । अन्यदर्थः
। अन्यार्थः ॥ कोऽकतत्पुरुषेऽचि । ६ । ३ । १०१ । अजादावुत्तरपदे । कुत्सितोऽश्वः । कदश्वः । कदन्नं । तत्पुरुषेकिं । कू
ष्टोराजा । त्रैच ॥ * ॥ कुत्सितास्त्रयः । कत्रयः ॥ रथवदयोश्च । ६ । ३ । १०२ । कदश्वः । कदन्नः ॥ तृणेचजातौ । ६ ।
३ । १०३ । कत्रयं ॥ कापथ्यक्षयोः । ६ । ३ । १०४ । कापथः । काक्षः । अक्षशब्देनतत्पुरुषः । अक्षिशब्देनवज्रवीहिर्वा ॥
ईषदर्थे । ६ । ३ । १०५ । ईषज्जलं । काजलं । अजादावपिपरत्वात्कादेशः । कास्त्रः ॥ विभाषापुरुषे । ६ । ३ । १०६
। कापुरुषः । कुपुरुषः । अप्राप्तविभाषेयं । ईषदर्थेहिपूर्वविप्रतिषेधान्नित्यमेव । इषत्पुरुषः । कापुरुषः ॥ क्वचो
क्षे । उल्लशब्देउत्तरपदेकवक्त्राचवास्यात् । कवोक्षं । कोक्षं । कदुक्षं ॥ पृषोदरादीनियथोपदिष्टम् । ६ । ३ । १०७
। पृषोदरप्रकाराणिशिष्टैर्यथोच्चारितानितथैवसाधूनिस्तुः । पृषत्उदरं । पृषोदरं । तलोपः । वारिवाहकोबलाहकः ।
पूर्वपदस्यवःउत्तरपदादेश्वलत्वम् । भवेद्वर्णागमाङ्गं सःसिंहोवर्षविपर्ययात् । गूळोन्मावर्षविक्रतेवर्षनाशात्पृषोदरम्
॥ १॥ दिक्शब्देभ्यस्तीरस्यतारभावोवा ॥ * ॥ दक्षिणतारं । दक्षिणतीरं । उत्तरतारं । उत्तरतीरं । दुरोदाशनाशद

मध्येयून्मत्तरपदादेष्टुञ्च ॥ * ॥ दुःखेनदाशयते । दूडाशः । दुःखेननाशयते । दूणाशः । दुःखेनदभ्यते । दूडभः । खलत्
 भ्यः । दम्भेर्नलोपोनिपात्यते । दुष्टं ध्यायतीति । दूयः । आतश्चेतिकः । व्रवन्तोऽस्यांसीदन्तीति । वृषी । व्रवच्छदस्यवृद्धादेशः
 । सदेरधिकरणेडङ् । आकृतिगणोऽयं ॥ संहितायाम् । ६ । ३ । ११४ । अधिकारेयं ॥ कर्म्मलक्षणस्याऽविष्टाऽष्टपञ्चमणिभिन्न
 किन्नकिद्रम्बुवम्बुस्तिकस्य । ६ । ३ । ११५ । कर्म्मशब्देपरेलक्षणवाचकस्यटीर्घः । द्विगुणाकर्णः । लक्षणस्यकिं । शोभनक
 र्णः । अविष्टादीनाङ्किं । विष्टकर्म्मः । अष्टकर्म्मः । पञ्चकर्म्मः । मणिकर्म्मः । भिन्नकर्म्मः । किद्रकर्म्मः । किद्रकर्म्मः । सुव
 कर्म्मः । स्वस्तिकर्म्मः ॥ नहिवृत्तिवृषिद्यधिरुचिसहितनिष्ठकौ । ६ । ३ । ११६ । क्विन्तेयुपरेयुपूर्वपदस्यदीर्घः । उपानत् ।
 नीवृत् । प्रावृत् । मर्मावित् । नीरुक् । अभोरुक् । ऋतोषट् । परीतत् । क्वावितिकिं । परीनहनं । विभाषापुरुषेइत्यतो
 भण्डूकप्लुत्याविभाषानुवर्तते । साचव्यवस्थिता । तेनगतिकारकयोरेवनेह । पटुरुक् । तिग्मरुक् ॥ वनगित्येस्मंज्ञायाङ्को
 टरकिंशुलकादीनाम् । ६ । ३ । ११७ । कोटरादीनाम्नेपरेकिंशुलकादीनाङ्गिरैपरेदीर्घस्यात्संज्ञायां ॥ वनम्पुरगामिश्र
 कासिध्रकाशारिकाकोटरायेभ्यः । ८ । ४ । ४ । वनशब्दस्येत्तरपदस्यसभ्यस्यवणत्वन्नान्येभ्यः । इहकोटरान्ताऽपञ्चदीर्घविधौ
 कोटरादयोबोध्याः । तेषां क्तन्दीर्घाणां एत्वविधौनिर्देशोनियमार्थः । अयेशब्दस्यतुविध्यर्थः । पुरगावणं । मिश्रकावणं । सि
 ध्रकावणं । सारिकावणं । कोटरावणं । सभ्यस्येति किं । असिपञ्चवनं । वनस्याग्रे । अयेवणं । राजदन्तादियुनिपातनात्सप्त
 म्याञ्जुक्प्रतिपदिकार्थमात्रेप्रथमा । किंशुलकागिरिः ॥ वले । ६ । ३ । ११८ । वलप्रत्ययेपरेदीर्घस्यात्संज्ञायां । क्वी
 वलः ॥ मतौवह्वचोऽनजिरादीनाम् । ६ । ३ । ११९ । अमरावती । अनजिरादीनाङ्किं । अजिरवती । वह्वचः किं । व्रीहि
 मती । संज्ञायामित्येव । नेह । वलयवती ॥ शरादीनाञ्च । ६ । ३ । १२० । शरावती ॥ इकोवहेऽपीलोः । ६ । ३ । २१
 । इगन्तस्यदीर्घस्याहहे । ऋवीवहं । कपीवहं । इकः किं । पिण्डवहं । अपीलोः किं । पीलुवहं । अपील्लादीनामितिवाच्यं

॥सि०कौ०॥ ॥*॥ दारुवहं ॥ उपसर्गस्य धञ् ॥ मनुष्ये वङ्गलम् । ६ । ३ । १२२ । उपसर्गस्य वङ्गलन्दीर्घस्य द्वजन्ते परे न तु म
 ॥स०स०॥ नुष्ये । परीपाकः । परिपाकः । अमनुष्ये किं । निषादः ॥ इकः काशे । ६ । ३ । १२३ । इगन्तस्योपसर्गस्य दीर्घस्य आक्ता
 ॥ ६३ ॥ शे । वीकाशः । नोकाशः । इकः किं । प्रकाशः ॥ अष्टनसंज्ञायाम् । ६ । ३ । १२५ । उत्तरपदे दीर्घः । अष्टापदं । सं
 ज्ञायाङ्किं । अष्टपुत्रः ॥ चित्तेः कपि । ६ । ३ । १२७ । एकचित्तीकः ॥ नरे संज्ञायाम् । ६ । ३ । १२९ । विश्वानरः ॥
 मित्रे चैषां । ६ । ३ । १३० । विश्वामित्रः । ऋषौ किं । विश्वामित्रो माणवकः । श्रुनोदन्तदंष्ट्राकर्णकुन्दवसहपुच्छपदे
 बुदीर्घावाचः ॥*॥ आदन्तः । इत्यादि ॥ प्रनिरन्तश्शरेऽक्षुक्षक्षान्नकार्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि । ८ । ४ । ५ ।
 एभ्यो वनस्य णत्वं स्यात् । प्रवणं । कार्घ्यवणं । इहवात्परत्वात् णत्वं ॥ विभाषौ षधिवनस्मृतिभ्यः । ८ । ४ । ६ । एभ्यो व
 नस्य णत्वं वा स्यात् । दूर्धावणं । दूर्धावनं । शिरीषवनं । शिरीषवणं । झृच्ञच्भ्यामेव ॥*॥ नेह । देवदारुवनं । इंसिका
 भ्यः प्रतिघेधो वक्तव्यः ॥*॥ डरिकावनं । मिरिकावनं ॥ वाहनमाहितात् । ८ । ४ । ८ । आसेप्ययटुह्यते तद्वाचि स्थानि
 मितात्परस्य वाहननकारस्य णत्वं स्यात् । इक्षुवाहनं । आहितान्किं । इन्द्रवाहनं । इन्द्रस्वामिकम्बाहनमिव्यर्थः । वहते
 ल्युटि वृद्धिरिहैव सूत्रे निपातनात् ॥ पानन्देशे । ८ । ४ । ९ । पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य पानस्य नस्य णत्वं स्याद्देशे गम्ये
 । क्षीरम्पानं येषां । ते क्षीरपाणाः उशीनराः । सुशपाणाः । प्राच्याः । पीयते इति पानं । कर्मणि ल्युट् ॥ वाभावकरणयोः
 । ८ । ४ । १० । पानस्येव । क्षीरपानं । क्षीरपाणं । गिरिनद्यादीनाम्बा ॥*॥ गिरिनदी । गिरिणदी । चक्रनितम्बा ।
 चक्राणितम्बा ॥ प्रातिपदिकान्तनुम्बिभक्तिषु च । ८ । ४ । ११ । पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य एषु स्थितस्य नस्य णो वा स्यात् ।
 प्रातिपदिकान्ते । माघवापिणौ । नुमि । ब्रीहिवापाणि । विभक्तौ । माघवापेण । पक्षे माघवापिना विद्यादि । उत्तरपदं यत्प्राति
 पदिकन्तदन्तस्यैव णत्वं । नेह । गर्गाणाम्भगिनी । गर्गभगिनी । अतएव नुम्यहणं हतं । अङ्गस्य नुम्बिधानात् तद्भक्तौ हि नु

मन्तूत्तरपदस्य । किञ्च । प्रहिण्वन्निद्यादौहिर्वेर्नुमोऽन्वाऽर्थमपि नुमग्रहणं । प्रेन्वनमित्यादौतुष्टुभ्रादित्वात् । युवादेर्न
 ॥ * ॥ रम्ययूना । परिपक्वानि । एकाजुत्तरपदेणः । नित्यमित्युक्तं । वृत्रहणौ । हरीम्मानयतीति । हरिमाखौ । नु
 मि । क्षीरपाणि । विभक्तौ । क्षीरपेण । रम्यविणा ॥ कुमतिच । ८ । ४ । १३ । कवर्गवत्युत्तरपदेप्राग्वत् । हरिका
 मिणौ । हरिकामाणि । हरिकामेण ॥ पदव्यवायेपि । ८ । ४ । ३८ । पदेनव्यवधानेपिण्वन्तस्यात् । मायकुम्भवापेन । चतु
 रङ्गयोगेन । अतर्जितइतिवाच्यम् ॥ * ॥ आर्द्रगोमयेण । शुष्कगोमयेण ॥ कुस्तुम्बुरुणिजातिः । ६ । १ । १४३ । अत्र
 सुणिनपात्यते । कुस्तुम्बुरुर्धन्याकं । ज्नीवत्वमतन्त्रं । जातिः किं । कुस्तुम्बुरुणि । कुस्तिनानित्स्मृत्कीफलानीत्यर्थः ॥ अपर
 स्पर्शः क्रियासांतये । ६ । १ । १४४ । सुणिनपात्यते । अपरस्पर्शस्यार्थागच्छन्ति । सततमविच्छेदेनगच्छन्तीत्यर्थः । कि
 येति किम् । अपरपरागच्छन्ति । अपरेचपरेचसकृदेवगच्छन्तीत्यर्थः ॥ गोघटंसेवितासेवितप्रमाणेषु । ६ । १ । १४५
 । सुहसस्यवत्तन्निपात्यते । गावःपटुन्नेस्मिन्देहे । समोभिःसेवितोगोघटः । असेविते । अगोव्यदान्यरण्यानि । प्रेमा
 णे । गोघटमात्रंक्षेत्रं । सेवितेत्यादिकिं । गोःपटं । गोपटम् ॥ आस्पदम्प्रविष्टायाम् । ६ । १ । १४६ । आत्मयाऽपनाय
 स्थानेसुहनिपात्यते । आस्पदं । प्रेति किं । आपदापटं ॥ आश्चर्य्यमनित्ये । ६ । १ । १४७ । अद्भुतेसुह । आश्चर्य्यय
 दिसभुज्जीत । अनित्ये किं । आचर्य्यकर्मशोभनं ॥ वर्चस्केऽवस्करः । ६ । १ । १४८ । कुस्तिनम्बर्चः । वर्चस्कमन्नमलं
 । तस्मिन्सुह । अवकीर्य्यतइति । अवस्करः । वर्चस्के किम् । अवकरः ॥ अपस्करेरथाङ्गम् । ६ । १ । १४९ । अपकरो
 न्यः ॥ विष्किरश्शकुनिर्विकिरेवा । ६ । १ । १५० । पक्षेविकिरः । वावचनेनैवस्तुद्धिकल्पेसिद्धेविकिरग्रहणन्तस्यापिशकुने
 रन्यत्रप्रयोगोमाभूदितिबृत्तिस्तद्वशाद्यविरोधात् ॥ प्रतिष्कशश्चकशेः । ६ । १ । १५२ । कशगतिशसनयोरित्यस्यप्रति
 पूर्व्येचाद्युचिसुहनिपात्यतेवत्तन् । सहायः । पुगेयायीवाप्रतिष्कशइत्युच्यते । कशेः किं । प्रतिमतःकशः । प्रतिक

॥ सि० कौ० ॥

॥ स० स० ॥

॥ ६४ ॥

शेणः । यद्यपि कशेरवकशः । तथापि कशेरिति धातोर्ग्रहणमुपसर्गस्य प्रतेर्ग्रहणार्थः । तेन धात्वन्तरेपसर्गोन्नः ॥ प्रकृ-
त्खहरिश्चन्द्रावृषी । ६ । १ । १५३ । हरिश्चन्द्रयहणममन्त्रार्थम् । ऋषीति किं । प्रकृत्वोद्देशः । हरिचन्द्रो माणवकः
॥ मस्करमस्करिणौ वेणुपरि ब्राजकयोः । ६ । १ । १५४ । मकरशब्दोऽव्युत्पन्नः तस्य सुडिनिश्चयनिपात्यते । वेणिवति
किं । मकरो ग्राहः । मकरीसमुद्रः ॥ कास्तीरजस्तुन्देनगरे । ६ । १ । १५५ । ईयतीरमस्यास्तीति । कास्तीरं नाम नग-
रं । अजस्येव तुन्दमस्येति । अजस्तुन्दं नाम नगरम् । नगरे किं । कातीरं । अजवुन्दम् । कारस्करेवृक्षः । कारङ्कसेतीति
॥ कारस्करेवृक्षः । ६ । १ । १५६ । अन्यत्र कारकरः । केचित्तु कस्कादिष्विदम्पठन्ति न सूत्रेषु ॥ पारस्करप्रभृती
निचसंज्ञायाम् । ६ । १ । १५७ । एतानि सुट्टकानि निपात्यन्तेनाम्नि । पारस्करः । किष्किन्धा ॥ तद्वृहतोऽकरपत्योश्चो
रदेवतयोः सुट्टलोपश्च ॥ * ॥ * ॥ तात्पूर्वचर्चनदकारो बोध्यः । तद्वृहतोर्दकारतकारौ लुप्यते । करपत्योस्तु सुट्टं । चो-
रदेवतयोरितिसमुदायोपाधिः । तस्करः । वृहस्पतिः । प्रायस्यचित्तिचित्तयोः ॥ * ॥ प्रायश्चित्ति । प्रायश्चित्तम् । कनस्य
तिरित्यादि । आकृतिगणोऽयं ॥ * ॥ इतिसमासाश्रयाविधयः ॥ * ॥ समर्थानाम्यथमाह । ४ । १ । ८२ । इदमप्यु-
यमधिक्रियते । प्राग्दिश इति यावत् । सामर्थ्यम्परिनिष्ठितत्वं । कृतसम्भिकार्थ्यन्वमितियावत् ॥ प्राग्दीव्यतोऽण् । ४ ।
१ । ८३ । तेन दीव्यतीत्यतः प्रागणधिक्रियते ॥ अश्वपत्यादिभ्यश्च । ४ । १ । ८४ । एभ्योऽणस्यात् । प्राग्दीव्यतीयेष्व-
र्थेषु वक्ष्यमाणसङ्ख्यस्यापवादः ॥ तद्धितेष्वचामादेः । ७ । २ । १९७ । त्रितिष्ठितिचतद्धितेपरेऽचामादेरचोवृद्धिस्तथा
न् ॥ कितिच । ७ । २ । १९८ । किति तद्धिते च तथा । अश्वपतेरपत्यादि । आश्वपतं । गाणपतं । गाणयत्यो मन्त्रइति
तु प्रामादिकमेव ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्यः । ४ । १ । ८५ । दित्यादित्यः पत्युत्तरपदाश्च प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु लु-
प्यादणोऽपवादः । दैव्यः । अदितेर्दित्यस्य वा । आदित्यः । प्राजापत्यः । यमाच्चेतिकाशिकायां । याम्यः । पृथिव्याजामौ

॥ * ॥ पार्थिवा । पार्थिवी ॥ देवाद्वाज्जै ॥ * ॥ दैव्यं । दैवं । बहिषष्ठिलोपोयञ्च ॥ * ॥ बाह्यः । ईकक् ॥ * ॥ बा
हीकः ॥ स्थानोऽकारः ॥ * ॥ अश्वत्थामः । पृषोदरदित्वात्स्यतः । भवार्थेतुलुग्वचः ॥ * ॥ अश्वत्थामां ॥ लेम्नो
ऽपत्येषुवङ्गुषकारः ॥ * ॥ बाह्यादीजोऽपवादः । उडुलोमाः । उडुलोमान् । वङ्गुषुकिं । औडुलोमिः । गोरजां
दिप्रसङ्गेयत् ॥ * ॥ गव्यं । अजादिप्रसङ्गेकिं । गोभ्योहेतुभ्यञ्जागतं । गोरूप्यं । गोमयं ॥ उत्सादिभ्योऽञ् । ४ ।
१ । ८६ । औत्सः ॥ अग्निकलिभ्यांठग्वक्तव्यः ॥ * ॥ अग्नेरपत्यादि । आग्नेयं । कालेयम् ॥ * ॥ इत्यपत्यादिविकार
न्तार्थसाधारणाः प्रत्ययाः ॥ * ॥ स्त्रीपुंसाभ्यान्नञ्स्तौभवनात् । ४ । १ । ८७ । धान्यानाम्भवनइत्यतः प्रागर्थेषुस्त्री
पुंसाभ्याङ्गिमान्नञ्स्तौस्तः । स्त्रीणः । पौस्तः । वच्यर्थेन । स्त्रीपुम्बचेतिज्ञापकात् । स्त्रीवत् । पुम्बत् ॥ द्विगोर्गुणतय
त्ये । ४ । १ । ८८ । द्विगोर्निमित्तयस्तद्धितेजादिरनपत्यार्थः प्राग्दीव्यतीयस्तस्यलुक्स्यात् । पञ्चसुकपालेषुसंस्त्रतः ।
पुरोडाशः । पञ्चकपालः । द्विगुनिमित्तस्येति किं । पञ्चकपालस्येदङ्गण्डम् । पाञ्चकपालं । अजादिः किं । पञ्चगर्गरूप्यं ।
अनपत्येकिं । द्वयोर्मित्रयोरपत्यं । द्वैमित्रिः ॥ गोत्रेऽलुगचि । ४ । १ । ८९ । अजादौप्राग्दीव्यतीयेविवक्षितेगोत्रप्रत्यय
स्याऽलुक्स्यात् । गर्गानाञ्छात्राः । वृद्धाच्छः ॥ आपत्यस्यचतद्धितेऽनाति । ६ । ४ । १५१ । हलः परस्यापत्ययकारस्यलो
पः स्यात्तद्धितेनत्वाकारे । गर्गीयाः । प्राग्दीव्यतीयेकिं । गर्गेभ्योहितं । गार्गीयं । अचिकिं । गर्गेभ्यञ्जागतं । गर्गरूप्यं ॥
यूनिलुक् । ४ । १ । ९० । प्राग्दीव्यतीये अजादौप्रत्ययेविवक्षितेषुवप्रत्ययस्यलुक्स्यात् । ग्लुचुकस्यगोत्रापत्यं । ग्लुचुका
यनिः । वक्ष्यमाणः फिन्तनोयून्यण् । ग्लौचुकायनः । तस्यश्चात्रापि । ग्लौचुकायनः । अणोलुकिवृद्धत्वाभावाच्चेन ॥ पै
लादिभ्यश्च । २ । ४ । ५९ । एभ्योयुवप्रत्ययस्यलुक् । पीलायावेत्यण् । तस्मादणोश्चइतिफिञ्त्तस्यलुक् । पैचःपि
तापुत्रश्च ॥ तद्राजाच्चाणः । इज्मंगध्येत्यणन्तादाङ्गण्डादणोश्चइतिफिञोलुक् । आङ्गःपितापुत्रश्च ॥ इज्मःप्राचा

॥सि०कै०॥

॥ त० अ० ॥

॥ ६५ ॥

म् ॥ ४ । ६० । गोत्रेयइज्जतदन्ताद्युवप्रत्ययस्यलुक्स्यात् । तच्चेद्गोत्रम्याचाम्भवति । पन्नागारस्यापत्यं । अतइज्
। यन्निजोश्चेतिफक् । पान्नागारिःपितापुत्रश्च । प्राचाङ्किं । दाक्षिःपिता । दाक्षायणःपुत्रः ॥ नतौल्ललिभ्यः । २ । ४
। ६१ । तौल्लल्यादिभ्यःपरस्ययुवप्रत्ययस्यलुक्नस्यात् । पूर्व्वेणप्राप्तःतुल्ललः । ततइज्जिफक् । तौल्ललिःपिता । तौल्ल
लायनःपुत्रः ॥ फक्फिजोरन्यतरस्याम् । ४ । १ । ६१ । यूनिलुगितिनिधेलुकिप्राप्तेविकल्पार्थेसूत्रं । कात्यायनस्यका
त्राः । कान्तीयाः । कात्यायनीयाः । यस्कस्यापत्यं । यास्कः । शिवाद्याण । तस्यापत्यंयुवा । यास्कायनिः । अणोश्चइतिफि
ज् । तस्यकात्राः । यास्कीयाः । यास्कायनीयाः ॥ तस्यापत्यम् । ४ । १ । ६२ । यच्छान्तात्कृतसन्धेस्समर्थदपत्ये
उक्तावक्ष्यमाणाश्चप्रत्ययावास्युः । उपगोरपत्यं । औपगवः । आदिवृद्धिरन्योपधावृद्धिम्बाधते । तस्येदमित्यपत्येऽपि
बाधनार्थकृतम्भवेत् । उत्सर्गशेषस्वासावृद्ध्यान्त्यम्यप्रयोजनम् ॥ १ ॥ योगविभागस्तु । भानोरपत्यम् । भानवः । कृत्स
न्धेकिं । सौम्यितिः । अकृतवृहपरिभाषयासावृद्धितिर्माभूत् । समर्थपरिभाषयानेह । वस्त्रमुपगोरपत्यञ्चैवस्य । प्रथमा
त्किं । अपत्यवाचकान्यस्यर्थेमाभूत् । वाग्रहणाद्वाक्यमपि । दैवयज्ञोतिसूत्रादन्यतरस्याग्रहणानुवृत्तेःसमासेपि । उपस्व
पत्यं । जातिव्यान्ङीय् । औपगवी । आश्वपतः । दैत्यः । औत्सः । स्वैणः । पैसः ॥ अपत्यम्यौत्रप्रवृत्तिगोत्रम् । ४ । १ ।
१६२ । अपत्यत्वेनविवक्षितम्यौत्रादिगोत्रसंज्ञंस्यात् ॥ जीवतितुवंश्येयुवा । ४ । १ । १६३ । वंश्येपित्रादौजीवतिपौत्रादे
र्यदपत्यंचतुर्थ्यादितद्युवसंज्ञमेवस्यान्नतुगोत्रसंज्ञं ॥ भ्रातरिचज्यायसि । ४ । १ । १६४ । ज्येष्ठेभ्रातरिजीवतिकनीयान्
चतुर्थ्यादिर्युवसंज्ञंवास्यात् ॥ वान्यस्मिन्सपिण्डेस्थविरतरेजीवति । ४ । १ । १६५ । भ्रातुरन्यस्मिन्सपिण्डेस्थविरतरेजीव
तिपौत्रप्रभृतेरपत्यंजीवदेवयुवसंज्ञंवास्यात् । एकज्जीवतिग्रहणमपत्यस्यविशेषणं । द्वितीयंसपिण्डस्य । तरणोनिर्देशरुभयो
रुक्त्यर्थः । स्थानेनवयसाचेत्कृष्टेपितृव्येमातामहेभ्रातरिवाजीवति । गार्ग्यस्यापत्यं । गार्ग्यायणः । गार्ग्यावा । स्थवि

रेतिकिं । स्थानवयोन्यूनेगार्ग्येव । जीवतिकिं । मृतेमृतेवागार्ग्येव ॥ वृद्धस्यचपूजायामितिवाच्यम् ॥ * ॥ गोत्रस्यैव
 वृद्धसंज्ञाप्राचाम् । गोत्रस्ययुवसंज्ञापूजायाङ्गम्यमानायां । तत्रभवान्गार्ग्यायणः । पूजेतिकिं । गार्ग्यः । यूनाञ्चकुत्सायां ।
 गोत्रसंज्ञेतिवाच्यं ॥ * ॥ गार्ग्यैजात्मः । कुत्सेतिकिं गार्ग्यायणः ॥ एकोगोत्रे । ४ । १ । ७३ । गोत्रेएकएवाऽपत्यप्रत्ययस्त्वि
 त् । उपगोर्गोत्रापत्यं । औपगवः । गार्ग्यः । नाडायनः । गोत्रस्यैकोनसंख्यानांप्रत्ययानाम्परम्पर । यद्वास्वष्टूनसंख्येभ्योनिष्ठे ।
 त्पतिःप्रसज्यते ॥ १ ॥ अपत्यम्पितुरेवस्यात्ततःप्राचामपीतिच । मतभेदेनतद्वान्येस्त्वमेतत्तथोत्तर ॥ २ ॥ पितुरेवापत्यमिति
 पक्षेहि । उपगोस्तृतीयेवाचेऔपगवादिजस्यात् । चतुर्थेत्वजीवज्येष्ठेमृतवंश्येऔपगवेःफक् । इत्थम्फगिभ्योःपरम्परयां
 । मूलाच्छततमेगोत्रे । एकोनंशतम्प्रत्ययास्युः । पितामहादीनामपीतिमुख्यपक्षेतुतृतीयेवाचे । उपगोरणाइष्टेतिष्ठेपि । अ
 नन्तादिअपिस्यात् । चतुर्थेफगिति । ततःफगिभ्योः । परम्परयांशततमेगोत्रेऽष्टनवतेरनिष्टप्रत्ययास्युः । अतोऽनियमार्थमि
 दंस्तुतं । एवमुत्तरस्तुत्रेष्टुह्यं ॥ गोत्राष्टून्यस्त्रियां । ४ । १ । ७४ । यूच्यपत्येगोत्रप्रत्ययान्तादेवप्रत्ययस्स्यात् । स्त्रियान्तुनयु
 वसंज्ञा । गर्ग्ययुवाऽपत्यम् । गार्ग्यायणः । स्त्रियाङ्गोत्रत्वादेकएवप्रत्ययः ॥ अतइज् । ४ । १ । ७५ । अदन्तंयत्प्रातिपदि
 कन्तत्प्रकृतिकात्पञ्चानादिजस्यात् । अपत्येऽर्थः । दाक्षिः ॥ बाह्वादिभ्यश्च । ४ । १ । ७५ । बाह्विः । औदुलोमिः । आकृतिग
 शोयं ॥ सुधातुरकङ्क । ४ । १ । ७७ । चादिज । सुधातुरपत्यम् । सौधातकिः । व्यासवरुडनिघाटचाण्डालविम्बानाञ्चेतिव
 क्तव्यं ॥ * ॥ नय्याभ्याम्यदान्ताभ्यामूर्ध्वानुताभ्यामैच् । ७ । ३ । ३ । पदान्ताभ्यांयकारवकाराभ्याम्परस्यनवृद्धिःकिन्तुताभ्या
 मूर्ध्वानुताभ्यामैच्वागमौस्तः । वैयासकिः । वारुडकिरित्यादि ॥ गोत्रेकुत्सादिभ्यःऋज् । ४ । १ । ७८ । व्रातःचक्रोरस्त्रि
 याम् । व्रातवाचिभ्यःचक्रन्तेभ्यश्चस्वार्थेजस्यान्नतुस्त्रियां । कौञ्जायन्यः । वृद्धचेतसाजत्याङ्गवञ्ज्यते । व्राधायन्यः । स्त्रिया
 ङ्गोत्रेयनीगोत्रयेनजातित्वान्डीय् । अनन्तरपत्ये । कौञ्जिः ॥ नडादिभ्यःफक् । ४ । १ । ७९ । गोत्रइत्येव । नाडायनः । चा

॥ सि० कौ० ॥

॥ त० अ० ॥

॥ ६६ ॥

रादे । अनन्तरेनाडिः ॥ हरितुदिभ्योऽञः । ४ । १ । १०० । एभ्योऽनन्तेभ्योऽनृन्फक् । हरितायनः । इह गोत्राधि
कारेपिसामर्थ्याद्युन्ययं । नहि गोत्रादपरो गोत्रप्रत्ययः । विदाद्यन्तर्गणे हरितादिः ॥ यजिजोश्च । ४ । १ । १०१ । गोत्रे
यौयजिजोतदन्तात्फक्स्यात् । अनातीत्युक्तेरपत्यस्येत्यलोपोन । गार्ग्यायणः । दाक्षायणः ॥ शरद्वच्छुनकदर्भाङ्गुवत्सा
यायणेषु । ४ । १ । १०२ । गोत्रेफक् । अजिजोर्पवादः । आद्यौ विद्वदो शरद्वतायनो भार्गवश्चेत् । शरद्वतोऽन्यः । शौन
कायनो वात्स्यश्चेत् । शौनकेन्यः । दार्भ्यायणः आयायणश्चेत् । दार्भिरन्यः ॥ द्रोणपर्वतजीवन्तादन्यतरस्याम् । ४ । १ ।
१०३ । एभ्यो गोत्रेफक्वा । द्रौणायणः । द्रौणिः । पार्वतायनः । पार्वतिः । जैवन्तायनः । जैवन्तिः । अनादिरिह द्रोणः
। अश्वत्थाम्यनन्तरेतूपचारात् ॥ अन्वष्टानन्तर्ये विदादिभ्योऽञ् । ४ । १ । १०४ । एभ्योऽनन्तेभ्योऽनृन्फक्स्यात् । अन्वष्टानन्तर्ये
नन्तर्येऽनृन्फक् । विदस्य गोत्रं । वैदः । अनन्तरे वैदिः । बाह्वादेरकृतिगणत्वादित् । पुत्रस्यापत्यं । पौत्रः । दौ
हित्रः ॥ गर्गादिभ्यो यञ् । ४ । १ । १०५ । गोत्रइत्येव । गार्ग्यः । वात्स्यः ॥ यजिजोश्च । २ । ४ । ६४ । गोत्रे यद्यन्तम
अन्तश्च तदवयवयोरेतयोर्लुक्स्यात्तत्कृतेव कृत्वेन तु स्त्रियां । गर्गाः । वत्साः । विदाः । उर्वीः । तत्कृते किं । प्रियङ्गुर्गर्गः
। स्त्रियान्तु गार्ग्यः स्त्रियः । गोत्रे किं । द्वैष्याः । औत्साः । प्रवरध्यायप्रसिद्धमिह गोत्रं । तेनेहन । पौत्राः । दौहित्राः ॥
मधुबभ्रवो ब्राह्मणकौशिकयोः । ४ । १ । १०६ । गोत्रे यञ् । माधवो ब्राह्मणः । माधवोऽन्यः । बाभ्रव्यः कौशिकश्च दधिः ।
बाभ्रवोऽन्यः । वभ्रुश्च दस्य गर्गादिपाठास्त्रिद्वेति नियमार्थमिदं । गर्गादिपाठफलन्तुलोहितादिकार्यार्थं । बाभ्रव्यायणी
॥ कपिवोधादाङ्गिरसे । ४ । १ । १०७ । गोत्रे यजस्यात् । काप्यः । बोध्यः । आङ्गिरसे किं । कापेयः । बौधिः ॥ वतण्डा
श्च । ४ । १ । १०८ । आङ्गिरसइत्येव । वतण्डाः । अनाङ्गिरसेतु गर्गादौ शिवादौ च पाठाच्छ्रज्जणौ । वतण्डाः । वतण्डः
। लुक्स्त्रियाम् । ४ । १ । १०९ । वतण्डाच्चेति विहितस्य लुक्स्यात्स्त्रियाम् । शार्ङ्गैरवादि त्वान्डीन् । वतण्डी । अना

१. ११९०. गोत्रे । आश्वायनः । पुंसिजाने ॥ * ॥ पुंसीतितु प्रकृतिविशेषणं । जातस्यगोत्रं । जातायनः । पुंसीतिकिं । जाता
 याञ्चपत्यं । जातेयः ॥ भार्गवैर्गर्तः । ४ । १ । ११९१. गोत्रेफञ् । भार्गवाणस्वैर्गर्तः । भार्गिरन्यः ॥ शिवोदिभ्योऽण् । ४
 । १ । ११९२. गोत्रइतिनिवृत्तं । शिवस्याऽपत्यं । शैवः । गाङ्गः । पक्षेतिकादित्वात्फिञ् । गाङ्गायनिः । शुभ्रादित्वाढ् । गाङ्गे
 यः ॥ अवृद्धाभ्योनदीमानुषोभ्यस्तन्नामिकाभ्यः । ४ । १ । ११९३. अवृद्धेभ्योनदीमानुषोनामभ्योऽणस्यात् ङकोपवादः । या
 मुनः । नार्मुदः । चिन्तितायाञ्चपत्यम् । चैन्तितः । अवृद्धेभ्यः किं । वासवदत्तेयः । नदीत्यादिकिं । वैनतेयः । तन्नामिका
 भ्यः किं । शोभनायाञ्चपत्यं । शौभनेयः ॥ ऋष्यन्धकवृष्टिकुरुभ्यश्च । ४ । १ । ११९४. ऋषयोमन्त्रद्रष्टारः । वासिष्ठः ।
 वैश्वामित्रः । अन्धकेभ्यः । आफल्कः । वृष्टिभ्यः । वासुदेवः । अनिरुद्धः । शौरिरितितुवाह्वादित्वादिञ् । कुरुभ्यः ।
 माकुलः । साहदेवः । इजएवायमपवादोमध्येपवादन्यायात् । अत्रिशृङ्गानुपरत्वाढ् । आत्रेयः ॥ मातुरुत्संख्यासम्भ
 द्द्रपूर्वायाः । ४ । १ । ११९५. संख्यादिपूर्वस्यमातृशृङ्गस्योदादेशस्योदादणप्रत्ययश्च । द्वैमातुरः । वारमातुरः । साम्मा
 तुरः । भाद्रमातुरः । आदेशार्थम्वचनम्प्रत्ययः । उत्सर्गेणसिद्धः । स्त्रीलिङ्गनिर्देशोर्थापेक्षः । तेनधान्यमातुर्न । संख्येति
 किं । सौमात्रः । शुभ्रादित्वात् । वैमात्रेयः ॥ कन्यायाः कनीनच । ४ । १ । ११९६. ङकोपवादोऽण् । तत्सन्नियोगेनकनीना
 देशश्च । कानीनोव्यासः कर्त्तुश्च । अनूलायाएवापत्यमित्यर्थः ॥ विकर्त्तुश्चगलाद्वत्सभरद्वाजात्रियु । ४ । १ । ११९७
 । अपत्येऽण् । वैकर्त्तुवात्यः । वैकर्त्तिरन्यः । शौङ्गेभारद्वाजः । शौङ्गिरन्यः । कागलआत्रेयः । कागलिरन्यः । केचि
 त्शुङ्गेत्यावन्तम्पठन्तितेषाण्डक्प्रत्युदाहरणं । शौङ्गेयः ॥ पीलायावा । ४ । १ । ११९८. तन्नामिकाणाम्बाधित्वाद्यचड्
 त्किंप्राप्तेपक्षेऽण्निधीयते । पीलायाञ्चपत्यम् । पैलः । पैलेयः ॥ ङक्मण्डूकान् । ४ । १ । ११९९. आदणपक्षेइज ।

॥सि०कौ०॥

॥त०३०॥

॥ ६७ ॥

मै०केयः । माण्डूकः । माण्डूकिः ॥ स्त्रीभ्योऽठक् । ४ । १ । १२० । स्त्रीप्रत्ययान्तेभ्योऽठक्स्यात् । वैनतेयः । वाह्वादिवात् ।
सौमित्रिः । शिवादिवात्सापत्नः ॥ इञ्चः । ४ । १ । १२१ । स्त्रीप्रत्ययान्तादपत्येऽठक्त्तन्नामिकाऽणोपवादः । दान्तेयः । पार्थिवः ।
अत्रतुतस्येदमित्यण् ॥ इतश्चाऽनित्तः । ४ । १ । १२२ । इकारान्ताद्वाचोऽपत्येऽठक्स्यात्तन्निजन्तात् । दौलेयः । नैधेयः ॥
शुभ्रादिभ्यश्च । ४ । १ । १२३ । ठक्स्यात् । शुभ्रस्याऽपत्यम् । शौभ्रेयः ॥ विकर्षकुघोतकात्काश्यपे । ४ । १ । १२४ । अ
पत्येऽठक् । वैकर्षेयः । कौघोतकेयः । अन्योवैकर्षिः । कौघोतकिः ॥ भुवोवुक् । ४ । १ । १२५ । चात्ठक् । भ्रौवेयः ॥ प्रवा
हणस्यठे । ७ । ३ । २८ । प्रवाहणशब्दस्योत्तरपदस्याऽचामादेरचोवृद्धिः पूर्वपदस्यतुवाठेपरे । प्रवाहणस्याऽपत्यम् । प्रा
वाहणेयः । प्रवाहणेयः ॥ तत्प्रत्ययस्यच । ७ । ३ । २९ । तस्यप्रवाहणस्योत्तरपदस्यादेरचोवृद्धिः पूर्वपदस्यतुवा । प्रवाह
णेयस्याऽपत्यम् । प्रावाहणेयिः । प्रवाहणेयिः । बाह्यातद्धितनिमित्तावृद्धिः । ङाश्रयेणविकल्पेनवाधितुन्नशक्वतइतिस्त्वा
रम्भः ॥ कल्याण्यदीनामिनङ्ग । ४ । १ । १२६ । एषामिनङादेशस्यात्ठक् । काल्याणिनेयः । बान्धुकिनेयः ॥ कुलटा
यावा । ४ । १ । १२७ । इतङ्गात्रम्बिकल्पनेऽठक्त्तुनित्यः पूर्वणैव । कौलटिनेयः । कौलटेयः । सतीभिश्चुक्चकुञ्ज्य
। यानुव्यभिचार्यकुलान्यटतितस्याः । शुद्राभ्योवेतिपक्षेऽठक् । कौलटेरः ॥ हृद्गसिध्वन्तेपूर्वपदस्यच । ७ । ३ ।
१९ । हृदाद्यन्तेपूर्वोत्तरपदयोरचामादेरचोवृद्धिः । ञिणतिकितिच । सुहृदोपत्यम् । सौहार्दः । सुभगाया अपत्यम् । सौ
भागिनेयः । सक्तुप्रधानाःसिन्धवः । सक्तुसिन्धवः । तेषुभवः । साक्तुसैन्धवः ॥ चटकायाऐरक् । ४ । १ । १२८ । चटकस्येति
वाच्यम् ॥*॥ लिङ्गविशिष्टपरिभाषयास्त्रिया अपि । चटकस्यचटकायावा अपत्यम् । चाटकैरः । स्त्रियामपत्येऽनुग्वक्तव्यः ॥*
॥ तयोरेवस्त्र्यपत्यम् । चटका । अजादिवाङ्वाप् ॥ गोधायाढक् । ४ । १ । १२९ । गौधेरः । शुभ्रादिवात्पक्षेऽठक् । गौधेयः
॥ आरगुदीचाम् । ४ । १ । १३० । गौधारः । रकासिद्धे आकारोच्चारणमन्यतोविधानार्थं । जङ्गस्याऽपत्यम् । जाङारः । पण्ड

स्याऽपत्यं । पाण्डारः ॥ श्रुद्राभ्योवा । ४ । १ । १३१ । अङ्गहीनाश्चश्रुद्राःताभ्योद्वक् । पक्षेळक् । काणेरः । काण्येयः । दासे
 रः । दासेयः ॥ पितृष्वस्तुञ्छण् । ४ । १ । १३२ । अणोपवादः । पैतृष्वस्तीयः ॥ ठक्लिलोपः । ४ । १ । १३३ । पितृष्वस्तु
 रन्तलोपस्त्याळुकि । अतएवज्ञापकात्ठक् । पैतृष्वसेयः ॥ मातृष्वस्तुञ्च । ४ । १ । १३४ । पैतृष्वस्तीर्य्यदुक्तन्तदस्यापि
 स्यात् । मातृष्वस्तीयः । मातृष्वसेयः ॥ चतुर्थाङ्गोठञ् । ४ । १ । १३५ । ठेलोपोकऽद्वा । ६ । ४ । १४० । कद्रुभिन्नस्योव
 र्णान्तस्यमस्यलोपस्त्यात्ठेपरे । कामण्डलेयः । किमण्डलुशब्दश्चतुःपाञ्चातिविशेषः ॥ गृष्ट्याऽभ्यञ्च । ४ । १ । १३६ ।
 एभ्योठञ्स्यात् । अण्ठकोरपवादः । गार्ष्ट्यः । मित्रयोरपत्यं । ऋष्ट्याणिप्राप्तेठञ् ॥ केकयमित्रयुप्रलयानांयादेरियः ।
 ७ । ३ । २ । एवांयकारादेरियञ्चादेशः । त्रितिष्ठितिक्रितित्तत्तद्धितेपरे । इतिइयादेशेप्राप्ते ॥ दाण्डिनाबनहास्तिनाय
 नाऽथर्व्वणिकजैह्माशिनेयवासिनायनिम्रौणहव्यधैवयसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि । ६ । ४ । १७४ । एतानिनिपा
 त्यन्ते । इतियुलोपः । मैत्रेयः । मैत्रेयौ ॥ यस्कादिभ्योगोत्रे । २ । ४ । ६३ । एभ्योगोत्रप्रत्ययस्यलुक्स्यात्तत्तद्धितेवङ्ग
 त्वे । अत्रयः । भृगवः । कुन्साः । वसिष्ठाः । गोतमाः । अङ्गिरसः ॥ बह्वचइञ्प्राच्यभरतेषु । २ । ४ । ६६ । बह्वचःप
 रयेयइञ्प्राच्यगोत्रेभरतगोत्रेचवर्त्तमानस्तस्यलुक्स्यात् । पद्मागारः । युधिष्ठिरः ॥ नगोपवनादिभ्यः । २ । ४ । ६७ ।
 एभ्योगोत्रप्रत्ययस्यलुक्नस्यात् । विदाद्यन्तर्गणोयं । गौपवनाः । शैयवाः ॥ तिककितवादिभ्योद्वन्द्वे । २ । ४ । ६८ ।
 एभ्योगोत्रप्रत्ययस्यवङ्गत्वेलुक्स्याद्वन्द्वे । तैकायनयश्चकैतावायनयश्च । तिकादिभ्यःफिञ् । तस्यलुक् । तिककितवाः ॥
 उपकादिभ्योऽन्यतरस्यामद्वन्द्वे । २ । ४ । ६९ । एभ्योगोत्रप्रत्ययस्यवङ्गत्वेलुग्वस्याद्वन्द्वेच । औपकायनाश्चलामका
 यनाश्च । नडादिभ्यःफक् । तस्यलुक् । उपकलमकाः । औपकायनलामकायनाः । भ्रष्ट्रककपिष्ठलाः । भ्राष्ट्रकिकापि
 ष्टलयः । लमकाः । लमकायनाः ॥ आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्तिकुण्डिनच् । २ । ४ । ७० । एतयोरवयवस्यगोत्रप्रत्य

॥ सि० कौ० ॥ यस्याऽशोयत्रश्चमङ्गुलुक्स्यादवशिष्टस्थप्रकृतिभागस्य यथासंख्यमगस्तिकुण्डिनचूनावादेशैस्तः । अगस्तयः । कुण्डि
 ॥ त० अ० ॥ नाः ॥ राजश्वसुरद्यत् । ४ । १ । १३७ । राज्ञो जाताघेवेतिवाच्यम् ॥ * ॥ येचाऽभावकर्मणोः । ६ । ४ । १६८ । यादौ
 ॥ ६८ ॥ तद्धितेपरेऽन्यकृत्यास्यान्नतुभावकर्मणोः । राजन्यः । श्रुत्यः । जातियहणाच्छुद्रादावुत्पन्ने राजनः ॥ अन् । ६ । ४
 । १६७ । अणिअन्यकृत्यास्यादितिटिलोपोन । अभावकर्मणोः किं । राज्ञः कर्मभावेवा । राज्ञ्यं ॥ संयोगादिश्च । ६ ।
 ४ । १६६ । इत्यन्यकृत्याअणिपरे । चक्रिणोपत्यं । चाक्रिणः ॥ नमपूर्वोऽपत्येऽवर्मणः । ६ । ४ । १७० । मपूर्वोऽन्य
 कृत्यानस्यादपत्येऽणि । भाद्रसामः । मपूर्वः किं । सौत्वनः । अपत्ये किं । चर्मणापरिवृतः । चर्मणोरथः । अवर्मणः किं । च
 क्रवर्मणोपत्यं । चाक्रवर्मणः । वाहितनाम्नइतिवाच्यम् ॥ * ॥ हितनाम्नोपत्यं । हैतनामः । हैतनामनः ॥ ब्राह्मोऽजातौ ।
 ६ । ४ । १७१ । योगविभागोक्तकर्तव्यः । ब्राह्मइतिनिपात्यते । अनपत्येऽणि । ब्राह्मंहविः । ततो जातौ । अपत्ये जातावणिब्रह्म
 णष्टिलोपोनस्यात् । ब्रह्मणोऽपत्यं । ब्राह्मणः । अपत्ये किं । ब्राह्मीऔषधिः ॥ औक्षमऽनपत्ये । ६ । ४ । १७३ । अणिटिलो
 पोनिपात्यते । औक्षम्पदं । अनपत्ये किं । उक्ष्णोपत्यम् । औक्ष्णः ॥ षपूर्वहभृतगज्ञामणि । ६ । ४ । १७५ । षपूर्वोऽ
 न्तस्यहनादेश्चभस्यातेलोपोऽणि । औक्ष्णः । ताक्ष्णः । भौणघ्नः । धृतगज्ञोपत्यम् । धार्तगज्ञः । षपूर्वैतिकिं । साम्नो
 ऽपत्यं । सामनः । अणिकिं । लाक्ष्ण्यः ॥ क्षत्रादुः । ४ । १ । १३८ । क्षत्रियः । जातावित्येव । क्षात्रिरन्यः ॥ कुलात्त्वः । ४ । १
 । १३९ । कुलीनः । तदन्तादपि । उत्तरसूत्रेऽपूर्वपदादितिलिङ्गात् । आढ्यकुलीनः ॥ अपूर्वपदादन्यतरस्यायङ्कु
 जौ । ४ । १ । १४० । कुलादित्येवपक्षेखः । कुल्यः । कौलेयकः । कुलीनः । पदग्रहणं किं । बङ्गकुल्यः । बाङ्गकुलेयकः
 । बङ्गकुलीनः ॥ महाकुलादन्त्येखौ । ४ । १ । १४१ । अन्यतरस्यामित्यनुवर्तते । पक्षेखः । माहाकुलीनः । माहाकुलः ।
 महाकुलीनः ॥ दुष्कुलादुक् । ४ । १ । १४२ । पूर्ववत्यक्षेखः । दौष्कुलेयः । दुष्कुलीनः ॥ स्वसुश्चः । ४ । १ । १४३ ।

भ्रातृव्यः ॥ भ्रातृव्यच । ४ । १ । १४४ । चाच्छः । अणोपवादः । भ्रातृव्यः । भ्रातृव्यः ॥ व्यन्सपत्ने । ४ । १ । १४५ । भ्रातृ
 व्यन्स्यादपत्ये । प्रकृतिप्रत्ययसमुदायेन शत्रैवाचे । भ्रातृव्यश्शत्रुः । पाप्मनाभ्रातृव्येणेतिनूपचारात् ॥ रेवत्यादिभ्यश्चक् ।
 ४ । १ । १४६ ॥ ठस्येकः । ७ । ३ । ५० । अङ्गात्परस्यठस्येकादेशस्यात् । रैवतिकः ॥ गोत्रस्त्रियाः कुत्सनेणच । ४ । १ ।
 १४७ । गोत्रंयास्त्रीतद्वाचकाच्छ्रद्वादण्ठकौस्तुत्सायां । सामर्थ्यादुनि । गार्ग्याश्चपत्यं । गार्गीगार्गिकोवाजात्मः । भस्याढे
 तद्धिते । इतिपुम्बद्वावाङ्गार्ग्यश्रद्वादण्ठकौ । दस्येतिलोपः । आपत्यस्येतियलोपः ॥ वृद्धाट्टक्सैमीरेषुवङ्गलम् । ४ । १ ।
 १४८ । सुवीरदेशेङ्गवाः । सौवीरः । वृद्धात्सौवीरगोत्रादुनिवङ्गलण्ठकस्यात्कुत्सायां । भागवित्तेर्भागवित्त्रिकः । पक्षेफ
 क् । भागवित्तायनः ॥ फेञ्च । ४ । १ । १४९ । फिज्जन्तात्सौवीरगोत्राऽपत्येच्छः ठक्कुत्सनेगम्ये । यमुन्दस्याऽपत्यं । यामु
 न्दायनिः । तिकादित्वात्फिज् । तस्यापत्यं । यामुन्दायनीयः । यामुन्दायनिकः । कुत्सनेकिं । यामुन्दायनिः । औत्सर्गिक
 स्याऽणोऽण्यक्षत्रियेतिलुक् । सौवीरेतिकिं । तैकायनिः ॥ फाण्टाहृतिमिमताभ्यांणफिजौ । ४ । १ । १५० । सौवीरेषुनेह ।
 यथासंख्यमल्पाचरस्यपरनिपाताह्निङ्गादितिवृत्तिकारः । भाष्येतुयथासंख्यमेवेतिस्थितम् । फाण्टाहृतः । फाण्टाहृताय
 निः । मैमतः । मैमतायनिः ॥ कुर्वादिभ्योऽण्यः । ४ । १ । १५१ । अपत्ये । कौरव्याः । ब्राह्मणाः । वावदूक्याः । सम्राजःक्ष
 त्रिये ॥ * ॥ साम्राज्यः । साम्राजोन्यः ॥ सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च । ४ । १ । १५२ । एभ्योऽण्यः । एतिसंज्ञायामितिस
 स्थयः । हारियेऽण्यः । लाक्ष्ण्यः । कारिःशिल्पी । तस्मात् । तान्तुवाय्यः । कौम्भकार्यः । नापित्यः ॥ उदीचामिज् । ४ । १
 । १५३ । हारियेणिः । लाक्ष्णिः । तान्तुवायिः । कौम्भकारिः । नापितान्तुपरत्वात्फिजेव । नापितापितिः । तक्ष्णोऽणउप
 संख्यानम् ॥ * ॥ ताक्ष्णाः । पक्षेताक्ष्ण्यः ॥ तिकादिभ्यःफिज् । ४ । १ । १५४ । तैकायनिः ॥ कौशल्यकाम्भकार्यभ्याञ्च । ४
 । १ । १५५ । अपत्येफिज् । इजोपवादः । परमप्रकृतेरेवायमिध्यते । प्रत्ययसन्नियोगेनप्रकृतिरूपन्निपात्यते । कोश ल

॥सि०कै०॥

॥त० अ०॥

॥ ६९ ॥

स्याऽपत्यं । कैशलायनिः । कर्मारस्याऽपत्यं । कार्मार्यायनिः । कागवृषयोरपि ॥ * ॥ काग्यायनिः । बाय्यायनिः ॥ अ
णोह्यचः । ४ । १ । १५६ । अपत्येफिञ् । इजोपवादः । कार्त्रायणिः । अण्डेति किं । दाक्षायणः । ह्यचः किं । औपग
विः । त्वदादीनाम्फिञ्वायाचः । त्वदायनिः । त्वदः ॥ उदीचामृद्धादगोत्रात् । ४ । १ । १५७ । आम्रगुप्तायनिः । प्रा
चान्तु । आम्रगुप्तिः । वृद्धात्किं । दाक्षिः । अगोत्रात्किं । औपगविः ॥ वाकिनादीनाङ्कुक् । ४ । १ । १५८ । अपत्येफिञ्चा
। वाकिनस्याऽपत्यम् । वाकिनकायनिः । वाकिनिः ॥ पुत्रान्तादन्यतरस्याम् । ४ । १ । १५९ । अस्माद्वाफिञ्सिद्धस्त
स्मिन्परेपुत्रान्तस्यवाकुक्विधीयते । गार्गीपुत्रकायणिः । गार्गीपुत्रायणिः । गार्गीपुत्रिः ॥ प्राचामवृद्धात्फिञ्चल
म् । ४ । १ । १६० । ग्लुक्कायनिः ॥ मनोज्जातावन्यतैषुक् । ४ । १ । १६१ । समुदायार्थीजातिः । मानुषः । मनु
ष्यः ॥ जनपदशब्दाक्षत्रियादञ् । ४ । १ । १६२ । जनपदक्षत्रिययोर्वाचकादञ्स्यादपत्ये । दागिडनायनेतिह्रस्वे
निपातनाडिलोपः । ऐश्वाकः । ऐश्वाकौ । क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदात्तस्यराजन्यपत्यवत् ॥ * ॥ तद्राजमाचक्ष्णाण
स्तद्राजइत्यन्वर्थसंज्ञासामर्थ्यात् । पञ्चालानांराजा । पाञ्चालः । पूगेरण्वक्तव्यः ॥ * ॥ पौरवः । पाण्डोर्ङ्यण् ॥ * ॥ पा
ण्डुः ॥ साल्वेयगान्धारिभ्याञ्च । ४ । १ । १६३ । अभ्यामपत्येऽञ् । वृद्धेदितिच्यडोपवादः । साल्वेयः । गान्धारः । त
स्यराजन्यपत्येवं ॥ ह्यञ्मगधकलिङ्गसूरमसादण् । ४ । १ । १६४ । अजोपवादः । ह्यच् । अङ्गः । बाङ्गः । सौह्यः । मागधा
कालिङ्गः । सौरमसः । तस्यराजन्यपत्येवं ॥ वृद्धेत्कोसलाजादान्च्यङ् । ४ । १ । १६५ । वृद्धात् । आम्रक्यः । सौवीर्यः ।
इत् । आवन्त्यः । कौसन्त्यः । अजादस्याऽपत्यं । अजाह्यः ॥ कुरुनादिभ्योऽणः । ४ । १ । १६६ । कौरव्यः । नैषध्यः । सनैष
धस्याऽर्थपतेरित्यादौतुशैषिकोऽण् ॥ साल्वावयवप्रत्ययश्च कलकूटाग्नकादिञ् । ४ । १ । १६७ । साल्वोजनपदस्तदवय
वाङ्दुम्भरादयस्तेभ्यः प्रत्ययश्चादिभ्यस्त्रिभ्यश्चइञ् । अजोपवादः । औदुम्भरिः । प्रात्ययधिः । कालकूटिः । आशगकिः । स

जन्मार्थः ॥ तेतद्राजाः । ४ । १ । १७४ । अजादयएतत्संज्ञाःस्युः ॥ तद्राजस्यवज्जुषुतैनेवाऽस्त्रियाम् । २ । ४ । ६२
 ; वज्जुष्वर्थेषुतद्राजस्यलुक्स्यात्तदर्थकतेवज्जुष्वेनतुस्त्रियां । इच्छाकवः । पञ्चालादित्यादि । कथन्तर्हि कौरवाः पशवः ।
 तस्यामेवरघोः पाण्ड्या इति । कौरव्ये पाण्ड्यो च साधव इति समाधेयं । रघूणां मन्वयम्वक्ष्ये निरुध्यमानाय दुभिः । कथञ्चिदि
 तितुरघुयदुशब्दयोस्तदपथ्ये लक्षणया ॥ कम्बोजाऽल्लुक् । ४ । १ । १७५ । अस्मात्तद्राजस्यलुक् । कम्बोजः । कम्बोजौ ।
 कम्बोजादिभ्य इति वक्तव्यम् ॥ * ॥ चेलः । शकः । ह्यचलक्षणस्याणोलुक् । केरलः । यवनः । अजोलुक् । कम्बोजा
 समरे इति पाठः सुगमः । दीर्घपाठे तु । कम्बोजोभिजनेयेषामित्यर्थः । सिन्धुतक्षशलादिभ्यो णञ्जावित्यण् ॥ स्त्रियामव
 न्तिकुर्निकुरुभ्यश्च । ४ । १ । १७६ । तद्राजस्यलुक् स्यात् । अवन्ती । कुन्ती ॥ अतश्च । ४ । १ । १७७ । तद्राजस्यका
 रस्यस्त्रियां लुक् स्यात् । अरसेनी । मट्टी । कथम्माट्टीसुताविति ह्रस्वएवपाठ इति हरदत्तः । भर्गादित्वम्बाकथ्यम् ॥ न प्रा
 च्यभर्गादियैधेयादिभ्यः । ४ । १ । १७८ । एभ्यस्तद्राजस्यलुक् । पाञ्चाली । वैदर्भी । आङ्गी । वाङ्गी । मगधी ।
 एते प्राच्याः । भार्गी । कारुशी । कैकेयी । केकयोत्यत्र तु जन्यजनकभावलक्षणेपुंयोगे ङीष् । युधाश्रुक्ताभ्यां ह्यच इति ठ
 क् । ततस्त्वार्थेपञ्चादियैधेयादिभ्यामणञ्जावित्यण् । शार्ङ्गं रवाद्यत्र इति ङीन् । अतश्चेतिलुकि तुल्यगन्तत्वात् ङीप् युदात्तनि
 वृत्तिस्वर स्यात् । यौधेयी । शौकेयी ॥ अणिजोरनार्ययोर्गुरुपोत्तमयोः घञ्जेने । ४ । १ । ७८ । आदीनामन्यमुत्तम
 न्तस्य समीपमुपोत्तमङ्गेनेयावणिजौ विहितावनार्यौ तदन्तयोर्गुरुपोत्तमयोः प्रातिपदिकयोः स्त्रियां घञादेश स्यात् । नि
 दिश्यमानस्यादेशो भवति । अणिजोरेव । यडावितौ । यडश्चाप् । कुमुदगन्धेरपत्यं स्त्री । कौमुदगंध्या । वाराह्या । अं
 नार्ययोः किं । वाशिष्ठी । वैश्वामित्री । गुरुपोत्तमयोः किम् । ओपगवी । जार्जिलक्षणे ङीष् । गोत्रे किम् । अहिच्छत्रे जा
 ता । अहिच्छत्री ॥ गोत्रावयवान् । ४ । १ । ७९ । गोत्रावयवागोत्राभिमतः कुलाख्यास्ततो गोत्रे विहितयो रणिजौ

॥सि०कै०॥ त्रियांघडादेशस्यादगुरुपोत्तमार्थश्चारम्भः । पौणिक्या । भौणिक्या ॥ जौड्यादिभ्यश्च । ४ । १ । ८० । त्रियांघड्
 ॥ त० ३० ॥ प्रत्ययस्यात् । अगुरुपोत्तमार्थोऽनर्णित्यर्थश्चारम्भः । जौड्या । व्याड्या । स्वरयवत्याम् । स्तूत्यां । भोजक्षत्रिये । भोज्या
 ॥ ७० ॥ . ॥ दैवयज्ञिशैचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्डेविद्धिभ्योऽन्यतरस्याम् । ४ । १ । ८१ । सभ्यश्चतुर्थ्यः घड्वाऽगोत्रार्थमिदं । गोत्रेपि
 ॥ त० चा० ॥ परत्वात्प्रवर्तते । पक्षेइतोमनुष्येतिडीष् । दैवयज्ञ्या । दैवयज्ञी ॥ * ॥ इत्यपत्याधिकारः ॥ * ॥ तेनरक्तंरगात् । ४ ।
 २ । १ । रज्यतेऽनेनेतिरगः । काषायेणरक्तम्बुधं । काषायं । माज्जिष्ठं । रगात्किं । देवदत्तेनरक्तम्बुधं ॥ लाक्षारेच
 नाट्टक् । ४ । २ । २ । लाक्षिकः । रौचनिकः । शकलकर्द्धमाभ्यामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ शकलिकः । कर्द्धमिकः । आ
 भ्यामणपीतिवृत्तिकारः । शकलः । कर्द्धमः । नील्याञ्चन् ॥ * ॥ नील्यारक्तं । नीलम् ॥ पीताक्तन् ॥ * ॥ पीतकं ॥
 हरिद्रामहारजनाभ्यामञ् ॥ * ॥ हारिद्रं । महारजनं ॥ नक्षत्रेणयुक्तःकालः । ४ । २ । ३ । पुष्येणयुक्तम् । पौषम
 हः । पौषीरात्रिः ॥ लुवविशेषे । ४ । २ । ४ । पूर्वेष्विहितस्यलुस्यात् । षष्ठिदण्डात्मकस्यकालस्यावान्तरविशेषश्चेन्नग
 म्यते । अत्रपुष्यः । कथन्तर्हिपुष्ययुक्तापौर्णमासीपौषीति । विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिर्नीचैत्रीभ्यङ्तिनिर्देशेनपौर्ण
 मास्यामयंलुब्रेतिज्ञापितत्वात् । श्रवणशृङ्गात्तुअतएवलुप् । युक्तवद्वावाभावश्चाऽबाधकान्यपिनिपातनानिआवृणी ॥ संज्ञा
 यांश्रवणाऽश्रवणाभ्याम् । ४ । २ । ५ । विशेषार्थोयमारम्भः । श्रवणारात्रिः । अश्रवणोमुहूर्तः । संज्ञायांकिं । आवृणी । अ
 श्रवणी ॥ इन्द्राच्छः । ४ । २ । ६ । नक्षत्रद्वन्द्वाद्युक्तेकालेच्छस्यात् । विशेषेसत्यसतिच । तिथ्यपूर्वसवीर्यमहः । रथाऽनु
 राधीयारात्रिः ॥ दृष्टंसाम । ४ । २ । ७ । तेनेत्येव । वसिष्ठेनदृष्टं । वसिष्ठंसाम । अस्मिन्नर्थेऽण्डिङ्वावक्तव्यः ॥ * ॥ उश
 नसादृष्टं । उशनसं । औशनं ॥ कलेर्लुक् । ४ । २ । ८ । कलिनादृष्टंसाम । कालेयंसाम ॥ वामदेवात्कात्तुजौ । ४ । २ ।
 ९ । वामदेवेनदृष्टंसाम । वामदेवं । सिद्धेयस्येतिलोपेनकिमर्थेययतौडितौ । ग्रहणंमातदर्थेभूद्वामदेवस्यनञ्स्वरे ॥ १ ॥

॥ ४॥ २॥ १०॥ वस्त्रैः परिवृतो वास्त्रोरथः । रथः किं । वस्त्रेण परिवृतः कायः । समन्ताद्देष्टितः परिवृतः उच्यते ।
 तेनेह न । वस्त्रैः परिवृतो रथः ॥ पाण्डुकम्बलादिनिः । ४॥ २॥ ११॥ पाण्डुकम्बलेन परिवृतः । पाण्डुकम्बली । पाण्डुकम्ब
 लेशद्वेष्टास्तरणकम्बलस्यवाचकः । मत्वर्थीयेनैव सिद्धे वचनमणो निवृत्त्यर्थम् ॥ द्वैपवैयाघ्रादञ् । ४॥ २॥ १२॥ द्वौ
 पिनेविकारः । द्वैपम् । तेन परिवृतः । द्वैपो रथः । एवं । वैयाघ्रः ॥ कौमारपूर्ववचने । ४॥ २॥ १३॥ कौमारेत्यविभक्तिको निह
 शः । अपूर्वत्वे निपातनमिदं । अपूर्वपतिकुमारीम्पतिरुपपन्नः । कौमारः पतिः । यद्वा । अपूर्वपतिः । कुमारीपतिमुपपन्ना । कौ
 मारीभार्या ॥ तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः । ४॥ २॥ १४॥ शशवउद्धृतः । शशवओदनः । उद्धरतिरिहोद्धरणपूर्वके निधाने
 वर्तते । तेन सप्तमी उद्धृत्य निहित इत्यर्थः ॥ स्थण्डिलाच्छयितरिव्रते । ४॥ २॥ १५॥ तत्रेभ्येव समुदायेन चेद्धृत इत्यर्थः ।
 स्थण्डिले श्येते । स्थण्डिलो भिक्षुः ॥ संस्कृतमभक्षाः । ४॥ २॥ १६॥ सप्तम्यन्तादणस्यात्संस्कृतेऽर्थे यत्संस्कृतमभक्षाश्चेते
 स्युः । भ्राष्ट्रे संस्कृताः । भ्राष्ट्राः । अष्टसुकपालेषु संस्कृतः । अष्टाकपालः । पुरोडाशः ॥ श्रूलोखाद्यत् । ४॥ २॥ १७॥ अणोप
 वादः । श्रूले संस्कृतं । श्रूलं मांसं । उखापात्रविशेषः । तस्य संस्कृतं । उखम् ॥ दध्नष्टक् । ४॥ २॥ १८॥ दध्निसंस्कृ
 तं । दाधिकं ॥ उदश्वितोऽन्यतरस्याम् । ४॥ २॥ १९॥ ठक्स्यात्पक्षेऽण ॥ इत्सुसुक्तान्तात्कः । ७॥ ३॥ ५१॥ इस
 उसउकतस्यतदन्तात्परस्य ठस्य कस्य्यात् । उदकेन श्रयति वर्द्धते इत्युदश्वित् । तत्र संस्कृतः । औदश्वित् । औदश्वि
 तः । इत्सुसोः प्रतिपदोक्तयोर्ग्रहणाच्चेह । आशिषाचरति । आशिषिकः । उषाचरति । औषिकः । दोषउपसंख्यानम् ॥ *
 ॥ दोर्भ्याश्चरति । दोष्कः ॥ क्षीराङ्गम् । ४॥ २॥ २०॥ अत्र संस्कृतमित्येव सम्बध्यते न तु भक्षा इति । तेन यवाग्वामपि भ
 वति । क्षैरेयो ॥ सास्मिन्पौर्णमासीति । ४॥ २॥ २१॥ इति शब्दात्संज्ञायामिति लभ्यते । पौषीपौर्णमासी अस्मिन् । पौ
 षोमासः ॥ आयाहायण्यश्चत्वारिंशत् । ४॥ २॥ २२॥ अयेहायनमस्या इति । आयाहायणी । प्रज्ञादेराकृतिगणत्वादण् । पू

॥ सि० कै० ॥ पूर्वपेदासंज्ञायामिति शब्दं । आयहायणीपौर्णमासी अस्मिन् । आयहायणिको मासः । अश्विनयुक्तापौर्णमासी । अश्विनः
 ॥ त० चा० ॥ निपातनापौर्णमास्यामपिलुक् । आश्विनिकः ॥ विभाषाफाल्गुनीश्रवणकार्तिकीचैत्रीभ्यः । ४ । २ । २३ । सभ्यसुग्वा
 ॥ ७१ ॥ पक्षेऽण् । फाल्गुनिकः । फाल्गुनो मासः । आश्विनिकः । आश्विनः । कार्तिकिकः । कार्तिकः । चैत्रिकः । चैत्रः ॥ सास्यदेव
 ता । ४ । २ । २४ । इन्द्रो देवताऽस्येति । ऐन्द्रं हविः । पाश्रुपतं । बार्हस्पतं । त्वज्यमानद्रव्ये उद्देश्यविशेषो देवता । म
 व्रस्तुत्याच । ऐन्द्रो मन्त्रः । आग्नेयो वै ब्राह्मणो देवतयेति तु शैथिकेऽर्थे सर्वत्राग्रीति ठक् ॥ कस्येत् । ४ । २ । २५ । कशदस्य
 इकादेशस्यात्प्रत्ययसन्नियोगेन । यस्येतिलोपात्तरत्वादितिवृद्धिः । को ब्रह्मा देवताऽस्य । कायं हविः । श्रीर्देवताऽस्य । आयं
 ॥ शुक्राद्वत् । ४ । २ । २६ । शुक्रियं ॥ अपो न प्रपान्नपृथ्याङ् । ४ । २ । २७ । अपो न प्रियम् । अपान्नप्रियं । अपो न
 यात् अपान्नपादेवता । प्रत्ययसन्नियोगेन तत्कं रूपं निपात्यते अतएवापो न पाते । अपान्नपातेन ब्रूहीति प्रैषः ॥ क्वच । ४ ।
 २ । २८ । योगविभागे यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः । अपो न द्रीयं । शतरुद्राद्वत् ॥ * ॥ चाच्छः । शतरुद्रादेवताऽस्य । श
 तरुद्रीयं । घञ्योर्विधानसामर्थ्याद्विगोर्लुगनपदेऽतिनलुक् ॥ महेन्द्राद्वाणौ च । ४ । २ । २९ । चाच्छः । महेन्द्रियं हविः
 । माहेन्द्रं । माहेन्द्रीयं ॥ सोमाद्वत् । ४ । २ । ३० । सौम्यं । टित्वात् डीप् । सौमोचद्वत् ॥ वाय्वनुपि त्रुषसेयत् । ४ ।
 २ । ३१ । वायव्यं । चतव्यं ॥ रोडुतः । ७ । ४ । २७ । अकृद्यकारेऽसार्वाधानुकेयकारे चैव परे च दन्ताङ्गस्य रोडादेश
 स्यात् । यस्येति च । पित्र्यं । उषस्ये ॥ द्यावापृथिवी मुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तेष्वतिगृहमेधाच्छर्च । ४ । २ । ३२ ।
 चाद्यत् । द्यावापृथिवीयं । द्यावापृथिव्यं । मुनासीरीयं । मुनासिर्य्य ॥ अग्नेर्लुक् । ४ । २ । ३३ । आग्नेयः ॥ कालेभ्यो भ
 ववत् । ४ । २ । ३४ । मासिकं । प्रावृषेण्यं ॥ माह्वराजप्रोष्ठपदाद्वत् । ४ । २ । ३५ । माह्वराजिकं । प्रौष्ठपदिकं ॥
 देवताद्वन्द्वे च । ७ । ३ । २९ । अत्र पूर्वोत्तरपदयोश्चोवृद्धिः स्यात् । जिति णितिकिति च परे । आग्निमारुतं ॥ नेन्द्रस्य

७।३।२२। परसेन्द्रस्यवृद्धिर्नस्यात्। सेमेन्द्रः। परस्यकिं। सेन्द्रायः॥ दीर्घाच्चवरुणस्य। ७।३।२३
 । दीर्घात्परस्यवरुणस्यनवृद्धिः। सेन्द्रावरुणं। दीर्घात्किं। अग्निमारुणीमनङ्गाहीमालभेत्। तदस्मिन्वर्ततेइति। नवय
 षादिभ्योऽपसंख्यानं॥*॥ नावयज्ञिकःकालः। पाकयज्ञिकः। पूर्णमासादण्वक्तव्यः॥*॥ पूर्वमासेऽस्याम्वर्ततेइति। यै
 र्मासीतिथिः॥ पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः। ४।२।३६। एतेनिष्पत्यन्ते। पितुर्भ्रातरिव्यत्॥*॥ पितुर्भ्राता
 । पितृव्यः। मातुर्दुलच्॥*॥ मातुर्भ्राता। मातुलः। मातृपितृभ्यामितरिडामहच्॥*॥ मातुर्भ्राता। मातामहः। पितुर्पि
 ता। पितामहः। मातरिषिच्॥*॥ मातामही। पितामही। अबेर्दुग्धेसोढदूसमरीसचोवक्तव्याः॥*॥ सकारपाठसा
 मर्थान्नयः। अविसोढं। अविदूंसं। विमरीसं। तिलन्निष्पलापिञ्जपेजौ॥*॥ तिलपिञ्जः। तिलपेजः। बन्ध्यस्तिल
 इत्यर्थः। पिञ्जश्छन्दसिडिच्॥*॥ तिलपिञ्जः। तस्यसमूहः। ४।२।३७। काकानांसमूहः। काकम्। वाकं॥ भि
 क्षादिभ्योऽण्। ४।२।३८। भिक्षाणांसमूहेभैक्षं। गर्भिणीनांसमूहः। गर्भिणं। इहभस्याढइतिपुम्बद्भावेकते॥
 इनऽण्यऽनपत्ये। ६।४।१६४। अनपत्यार्थेऽणिपरेइन्प्रकृत्यास्यात्। तेननस्तद्धितइतिटिलोपोन। युवतीनांसमू
 हः। यौवनं। शत्रान्तादनुदात्तादेरजि। यौवतं॥ गोत्रेशोष्ठोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजादुम्। ४।२।३९
 । रभ्यःसमूहेवुञ्स्यात्। लौकिकमिहगोत्रं। तच्चापत्यमात्रं॥ युवोरनाकौ। ७।१।११। युवयतयोरनुनासिकयोःकमा
 दनञ्चकण्ठावादेशैस्तः। ग्लुचुकायनीनांसमूहः। ग्लौचुकायनकं। औक्षकमित्यादि। आपत्यस्यचेतिलोपेप्राप्ते॥ प्रकृत्या
 अके॥*॥ राजन्यमनुष्ययुवानः। राजन्यकं। मानुष्यकं। वृद्धाच्चेतिवक्तव्यम्॥*॥ ब्राह्मकं॥ कैदारश्च। ४।
 २।४०। चादुञ्। कैदार्य्यं। कैदारकं। गणिकायायजितिवक्तव्यम्॥*॥ गणिक्यं॥ ठञ्कवचिनश्च। ४।२।४१
 । चाकैदारदपि। कवचिनांसमूहः। कावचिकं। कैदारिकं॥ ब्राह्मणमाणववाङ्वाङ्मनू। ४।२।४२।

॥सि०कौ॥ मा० वं । वाडवं । पृष्ठादुपसंख्यानम् ॥ * ॥ पृष्ठम् ॥ ग्रामजनबन्धुभ्यस्तत् ॥ ४ । २ । ४३ । ग्रामता । जनता ॥
 ॥ त०चा० ॥ धुता । गजसहाय्याश्चेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ गजता । साहायता ॥ अक्षः खक्तौ ॥ * ॥ अहीमः । अहर्गणसाध्यस
 ॥ ७२ ॥ त्याकः कतुरित्यर्थः । कतौकिं । आहः । इहखण्डिकादिवाटम् । अक्षखोरेवेतिनित्यमाहिलोपोन । पश्चात्तत्त्वः
 ॥ * ॥ सितिच । १ । ४ । १६ । सितिपरेपूर्वम्पदसंज्ञस्यात् । अभवादेर्गुणोत्त । पश्चूनां समूहः । पार्श्वे ॥ अनुदात्ता
 टेरज । ४ । २ । ४४ । कापोतं । मायूरं ॥ खण्डिकादिभ्यश्च । ४ । २ । ४५ । अजस्यात् । खण्डिकानां समूहः । खण्डिकं
 ॥ चरणेभ्यो धर्म्मवत् । ४ । २ । ४६ । काठकं । छान्दोग्यं ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् । ४ । २ । ४७ । साक्तुकं । हास्तिकं
 । धैनुकं ॥ केशाश्चाभ्यां यञ्चावन्यतरस्याम् । ४ । २ । ४८ । पक्षेठगणौ । कैश्यं । कैशिकं । अश्वीयं । आश्वं ॥ पाशा
 दिभ्योयः । ४ । २ । ४९ । पाश्या । नृण्या । धूम्या । बन्धा । वाव्या ॥ खलगोरथात् । ४ । २ । ५० । खल्या । गव्या । स्थ्या
 ॥ इन्निन्नकट्यचश्च । ४ । २ । ५१ । खलादिभ्यः कमान्त्युः । खलिनी । गोत्रा । रथकट्या । खलादिभ्य इन्निर्वृक्तव्यः ॥ * ॥
 डाकिनी । कुटुम्बिनी । आकृतिगणोयं ॥ विषयोदेशे । ४ । २ । ५२ । यच्चान्तादशादथस्युरत्वनन्तपरिश्रीलितेऽर्थे स
 चेद्देशः । शिवीनाम्बिषयोदेशः । शैवः । देशेकिं । देवदत्तस्यविषयोऽनुवाकः ॥ राजन्यादिभ्योवुञ् । ४ । २ । ५३ । रं
 जन्यकः ॥ भौरिक्याद्यैषुकार्य्यादिभ्योविधत्तुक्तलौ । ४ । २ । ५४ । भौरिकीणांम्बिषयोदेशः । भौरिकिर्विधं । भौलिकि
 विधम् । ऐषुकारिभक्तं । सारसायनभक्तम् ॥ सोऽस्यादिरितिद्वन्द्वसंप्रगाथेषु । ४ । २ । ५५ । अण् । पङ्क्तिरदिर
 स्येति । पाङ्क्तः प्रगाथः । स्वार्थउपसंख्यानम् ॥ * ॥ त्रिष्टुबेव । त्रैष्टुभं ॥ संयामेप्रयोजनयोद्धृभ्यः । ४ । २ । ५६ । सो
 स्येत्यनुवर्तते । सुभद्राप्रयोजनमस्यसंयामस्येति । सौभद्रः । भरतायोद्धारेऽस्यसंयामस्य । भारतः ॥ तदस्याम्प्रहरं
 मितिक्कीडायांणः । ४ । २ । ५७ । दण्डः प्रहरणमस्यांक्कीडायां । दण्डा । मौष्टा ॥ घनस्सास्याङ्गियेतिजः । ४ । २ ।

॥ घञन्ताक्रियावाचिनः प्रथमान्तादस्यामितिसप्तम्यर्थे स्त्रीलिङ्गप्रत्ययस्य्यात् । घञङ्तिङ्ङहणाद्भुतिकारकपूर्वस्या
 धियहणं ॥ श्येनतिलस्यपातेजे । ६ । ३ । ७९ । श्येनतिलस्यतयोर्मुमागमस्य्यात्प्रत्ययेपरेपातश्चेत्तत्तरपदे । श्ये
 मपातोऽस्याम्बर्त्तने श्येनम्पातामृगया । तिलपातोस्याम्बर्त्तने तैलम्पातास्वधा । श्येनतिलस्यकिम् । दण्डपातोस्यान्तिथौव
 र्त्तने दण्डपातातिथिः ॥ तदधीतेतद्वेद । ४ । २ । ५७ । व्याकरणमधीतेवेदवा वैयाकरणः ॥ क्लृप्त्वादिस्त्रुत्रान्ताद्
 क् । ४ । २ । ६० । क्रतुविशेषवाचिनामेवेह्येहणम् । तेभ्योमुख्यार्थेभ्योवेदितरितत्प्रतिपादकग्रन्थेपरेभ्यस्त्वधीतेर
 । आग्निष्टोमिकः । वाजपेयिकः । उक्थं सामविशेषस्तुल्लक्षणपरोग्रन्थविशेषो लक्षणयोक्थम् । तदधीतेवेदवा औक्थि
 कः । मुख्यार्थात्तूक्थश्चादृगसौनेध्येते ॥ * ॥ न्यायं । नैयायिकः । वृत्तिं । वार्त्तिकः । लौकायतं । लौकायतिक इत्यादि ।
 स्त्रुत्रान्तात्त्रकल्पादेरेवेध्यते ॥ * ॥ सांयहसूत्रिकः । अकल्पादेः किम् । काल्पसूत्रः । विद्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्त
 व्यम् ॥ * ॥ वायसविद्युः । गौलक्षणिकः । आश्वलक्षणिकः । पाशशरकल्पिकः । अङ्गक्षत्रधर्म्मत्रिपूर्वाद्द्विद्यान्तान्नेति
 वक्तव्यम् ॥ * ॥ आङ्गविद्युः । त्रिविधाविद्यात्रिविद्या । तामधीतेवेदवात्रैविद्युः । आख्यानास्यायिकेतिहासपुराणेभ्यश्च
 ॥ * ॥ यावक्तीतमधिकृत्यकृतमाख्यानमुपचारात् यावक्तीतन्तदधीतेवेत्तिवा यावक्तीतिकः । वासवदत्तामधिकृत्यकृता आ
 ख्यायिका वासवदत्ता । अधिकृत्यकृतेग्रन्थे इत्यर्थे । वृद्धाच्छः । तस्यलुवाख्यायिकाभ्योबहुलमितिलुप् । ततोऽनेनठक् ।
 र्वसवदत्तिकः । ऐतिहासिकः । पौराणिकः । सर्वादेस्मादेऽलुग्वक्तव्यः ॥ * ॥ सर्व्ववेदानधीते सर्व्ववेदः । सर्व्वतन्त्रः ।
 सर्वांर्त्तिकः । द्विगोर्लुक्ङितिलुक् । द्वितन्त्रः । इकन्यदोत्तरपदान् ॥ * ॥ शतषष्ठेऽधिकन्यथः ॥ * ॥ पूर्व्वपदिकः ।
 उत्तरपदिकः । शतपथिकः । शतपथिकी । षष्टिपथिकः । षष्टिपथिकी ॥ क्रमादिभ्योबुन् । ४ । २ । ६१ । क्रमकः
 । क्रमपदशिक्षामोमांसाक्रमादिः ॥ अनुब्राह्मणादिनिः । ४ । २ । ६२ । तदधीतेतद्वेदेत्यर्थे । ब्राह्मणसदृशोग्रन्थोऽनु

॥सि०कौ०॥ ब्राह्मणम् । तदधीते अनुब्राह्मणी । मन्वर्थायेनैव सिद्धे अण्वाधनार्थमिदम् ॥ वसन्तादिभ्यस्तुक् । ४ । २ । ६३ । वा
 ॥ त०चा०॥ सन्तिकः । अथर्वाणमधीते अथर्वणिकः । दागिडनायनसूत्रे निपातनाद्विलोपोन ॥ प्रोक्तास्तुक् । ४ । २ । ६४ । प्रो
 ॥ ७३ ॥ . कार्यकप्रत्ययात्परस्याऽध्येतृवेदितृप्रत्ययस्य लुक् स्यात् । पणनम्पणः घञर्थकविधानमिन्निकः । सोस्यास्तीति पणो तस्य
 गोत्राऽपचं पाणिनः ॥ गार्थविदधिकेशिगणिपणिनश्च । ६ । ४ । १६५ । एतेऽग्निप्रकृत्याः स्युः । इतिटिलोपोन । त
 तोयूने इञ् । पाणिनिः ॥ ग्यक्षत्रियार्धजितोयूनिलुगणिजोः । २ । ४ । ५८ । ग्यप्रत्ययान्ताश्चत्रियगोत्रप्रत्ययान्तादृ
 ष्यभिधायिनो गोत्रप्रत्ययान्तात् जितश्च परयोर्द्युवाभिधायिनोरणिजोर्लुक् स्यात् । कौरव्यः पिता । कौरव्यः पुत्रः । श्वाफ
 ल्कः पिता । श्वाफल्कः पुत्रः । वासिष्ठः पिता । वासिष्ठः पुत्रः । तैकायनिः पिता । तैकायनिः पुत्रः । एभ्यः किं । शिवाद्युण्
 कौहडः पिता । तत इञ् कौहडिः पुत्रः । यूनिकिम् । वामरथस्य द्वात्राः वामरथाः । इति अणो लुक् तु न भवति । आर्ययह
 णेन प्रतिपदोक्तस्य च दृष्ट्यणस्य वयहणात् । पाणिनिना प्रोक्तम् पाणिनीयं । वृद्धाच्छः । इञ् श्वेत्यण् तु न गोत्रेय इञ् तदन्ता
 दिति वक्ष्यमाणत्वात् । ततोऽध्येतृवेदित्रणो लुक् स्यात् । स्वरेस्त्रियाश्च विशेषः । पाणिनीयः । पाणिनीया ॥ सूत्राचकोपधा
 त् । ४ । २ । ६५ । सूत्रवाचिनः ककारोपधादध्येतृवेदितृप्रत्ययस्य लुक् स्यात् । अप्रोक्तार्थश्चारम्भः । अष्टाब्रध्यायाः परि
 माणमस्य अष्टकम्पाणिनेः सूत्रम् । तदधीयते विदन्ति वा अष्टकाः ॥ छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि । ४ । २ । ६६
 । छन्दांसि ब्राह्मणानि च प्रोक्तप्रत्ययान्तानि तद्विषयाणि स्युः । अध्येतृवेदितृप्रत्ययम्बिनान प्रयोज्यानीत्यर्थः । कठेन प्रोक्तम
 धीयते कठाः । वैशम्पायनान्ते वासिष्वास्मिनिः । तस्य कठचरकादितिलुक् । ततोऽण् । तस्य प्रोक्तास्तुक् ॥ तदस्मिन्न
 स्तीति देशे तन्नाम्नि । ४ । २ । ६७ । उदुम्बरस्मिन्देशे औदुम्बरः ॥ तेन निर्वृत्तम् । ४ । २ । ६८ । कुशम्बेन
 निर्वृत्ता कौशम्बीनगरी ॥ तस्य निवासः । ४ । २ । ६९ । शिवीनान्निवासे देशः शैवः ॥ अदूरभवश्च । ४ । २ ।

४० । विदिशायाश्चदूरभवन्नगरं वैदिशं । चकारेण प्रागुक्तास्त्रयोर्धाः सन्निधाप्यन्ते तेन वक्ष्यमाणप्रत्ययानाञ्चानुरर्थिकत्वं
 सिद्ध्यति ॥ ओरञ् । ४ । २ । ७१ । अणोपवादः । कक्षुत् । काक्षतवं । नञान्तुपरत्वान्मनुप् । इक्षुम्नी ॥ मत्ताश्च
 बह्वजङ्गात् । ४ । २ । ७२ । बह्वच्ञङ्गं यस्मिन्तुपस्तदन्तादन्ताऽण् । सैध्रकावतं । बह्वजितिकं । आहिमतम् । अ
 ङ्गयहणं बह्वजितितद्विशेषणं यथास्यान्मन्तन्विशेषणं माभूत् ॥ बह्वचःकूपेषु । ४ । २ । ७३ । अणोपवादः । दीर्घ
 नरत्रेणनिर्वृत्तो दीर्घवरत्रःकूपः ॥ उदक्त्रिपाशः । ४ । २ । ७४ । विपाश उत्तरेकूलेयेकूपास्तेष्वञ् । अबह्वजयेश्च
 रम्भः । दन्तेननिर्वृत्तःकूपो दान्तः । उदक्किम् । दक्षिणतः । कूपेष्वणेव ॥ सङ्कलादिभ्यश्च । ४ । २ । ७५ । कू
 पेष्वातिनिवृत्तं । सङ्कलेननिर्वृत्तं साङ्कलम् । पौष्कलं ॥ स्त्रीयुसौवीरसाल्वप्राश्च । ४ । २ । ७६ । स्त्रीविज्जिषुण्युदेशे
 युवाच्चेष्टञ् । सौवीरेदन्तामित्रेणनिर्वृत्ता दान्तामित्रो नगरी । साल्वे । वैधूमाग्री । प्राचि । माकन्दी ॥ सुवास्त्वादिभ्यो
 ऽण् । ४ । २ । ७७ । अणोपवादः । सुवास्तोरदूरभवंसौवास्तवम् । वर्ष् । वर्ष्मवम् । अण्यहणन्नञान्तुपोवाध
 नार्थं । सौवास्तवी ॥ रेणी । ४ । २ । ७८ । रेणीश्च दान्तदन्ताच्चञ् । कूपाणोपवादः । रौणः । आजकरौणः ॥ कोप
 धाच्च । ४ । २ । ७९ । अण् । अणोपवादः । कार्मर्द्धिकःकूपः । कार्कवाकवं । त्रैशङ्कवं ॥ बुच्छण्कठजिलसेनिरठञ्
 गययफर्क्फिञ्ज्यकक्ठकोऽरीहणकशाश्चर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसङ्काशबलपक्षकर्म्मसुतङ्गमप्रगदिन्वराह
 कुमुदादिभ्यः । ४ । २ । ८० । सप्तदशभ्यः सप्तदशकमात्युःचतुर्थ्यो ॥ अरीहणादिभ्योबुञ् ॥ अरीहणेननिर्वृत्तं ॥ आ
 रीहणकं ॥ कशाश्चादिभ्यश्छण् ॥ कार्शाश्चीयम् ॥ चटश्यादिभ्यःकः ॥ चटश्यकं ॥ कुमुदादिभ्यश्छच् ॥ कुमुदिकं ॥ कांशा
 दिभ्यश्छलः ॥ काशिलः ॥ नृणादिभ्यस्सः ॥ नृणसं ॥ प्रेक्षादिभ्यश्छनिः ॥ प्रेक्षी ॥ अश्मादिभ्योरः ॥ अश्मरः ॥ सख्यादि
 भ्योळञ् ॥ साखेयं ॥ सङ्काशादिभ्योऽण्यः ॥ साङ्काश्यं ॥ बलादिभ्योऽयः ॥ बल्यं ॥ पक्षादिभ्यःफक् ॥ पाक्षायणः ॥ पथःपन्थ

॥सि०कौ०॥ च॥ पाश्यायनः ॥ कर्णादिभ्यःर्लिङ् ॥ कार्णायनिः ॥ सुतङ्गमादिभ्यइङ् ॥ सौतङ्गमिः ॥ प्रगङ्गादिभ्योऽङ् ॥ प्रागङ्गा-
 ॥त०चा०॥ वराहादिभ्यःकक् ॥ वाराहकः ॥ कुमुदादिभ्यष्ठक् ॥ कौमुदिकः ॥ जनपदेऽनुप ॥ ४।२। ८१। जनपदेवार्थे चानुर-
 ॥ ७४ ॥ र्थिकस्यलुस्यात् ॥ लुपियुक्तवद्भक्तिवचने । १।२। ५१। लुपिसतिप्रकृतिवर्तिनङ्गवचनेऽनुप ॥ पञ्चालानान्निवासो जनप-
 दः पञ्चालाः कुरवः । अङ्गाः । वङ्गाः । कलिङ्गाः ॥ तदशिष्यं संज्ञो प्रमाणत्वात् । १।२। ५३। युक्तवद्भचननकर्तव्यं सं-
 ज्ञानां प्रमाणत्वात् ॥ लुब्धोऽप्रत्यानात् । १।२। ५४। लुबन्तिनकर्तव्योऽवयवार्थस्येताप्रतीतेः ॥ योगप्रमाणे च तदभावे
 ऽदर्शनं स्यात् । १।२। ५५। यदिहियोगस्यावयवार्थस्येदम्बोधकं स्यात्तदा तदभावेन दृश्येत् ॥ प्रधानप्रत्ययार्थवचनम-
 र्थस्याऽन्यप्रमाणत्वात् । १।२। ५६। प्रत्ययार्थः प्रधानमित्येवं रूपम्बचनमप्यशिष्यं कुतश्चिदस्यलोकतएव सिद्धेः ॥ का-
 लोपसंज्ञनेऽनुल्यम् । १।२। ५७। अतीतायास्त्रेः पञ्चाङ्गेनागामिन्याः पूर्वाङ्गेन च सहितो दिवसोऽव्युत्तनः । विशेष-
 नमुपसंज्ञनमित्यादि पूर्वाचार्यैः परिभाषितं तत्राप्यशिष्यत्वं समानं लोकप्रसिद्धेः ॥ विशेषणानाञ्चाऽजातेः । १।२।
 ५२। लुवर्धस्यविशेषणानामपि तद्वल्लिङ्गवचनेऽस्ते जातिवर्ज्यत्वात् । पञ्चाला रमणीयाः । गोदौरमणीयाः । अजाते-
 किम् । पञ्चाला जनपदः । गोदोयामः ॥ हरीतक्यादिषु व्यक्तिः । ४।३। १६७। हरीतक्याः फलानि हरीतक्यः ॥ ख-
 लतिकादिषु वचनम् । खलतिकस्य पर्वतस्यादूरभवानि खलतिकम्बनानि । मनुष्यलुपिप्रतिषेधः । मनुष्यलक्षणे लुवर्ध-
 विशेषणानाम् । लुबन्तस्य तु भवतीत्यर्थः । चञ्चा अभिरूपः ॥ वरणादिभ्यश्च । ४।२। ८२। अजनपदार्थे चार-
 म्भः । वरणा नाम दूरभवन्नगरं वरणाः ॥ शर्करायावा । ४।२। ८३। अस्माच्चानुरर्थिकस्य वालुकायां ॥ ठक्कौच
 । ४।२। ८४। शर्कराया एतौ स्तः कुमुदादौ वराहादौ च पाठसामर्थ्यात्पक्षे ठक्कौ । वायहणसामर्थ्यात्पक्षे चैवमर्गिकोऽण-
 कस्यलुङ्गिकल्पः घट्टरूपाणि । शर्करा । शर्करं । शर्करिकं । शर्करीयं । शर्करिकम् । शर्करिकं ॥ नद्यां मनुप । ४।

५५। चतुरर्थिकः। इक्षुमती ॥ मध्यादिभ्यश्च। ४। २। ५६। मनुष्याच्चतुरर्थिकः। अनद्यर्थे चारम्भः। म
 धुमान् ॥ कुमुदनडवेतसेभ्योऽनुप्। ४। २। ५७। कुमुद्वान्। नड्वान्। वेतस्वान्। आद्ययोर्जयइति। अन्येमा
 दपधायाइतिवक्ष्यमाणेनवः। महिषाच्चेतिवक्तव्यं ॥ * ॥ महिष्मान्नामदेशः ॥ नडशादाङ्गुलच्। ४। २। ५८। नड
 लः। शादोजम्बालघासयोः। शाङ्गुलः ॥ शिखायावलच्। ४। २। ५९। शिखावलम् ॥ उल्करादिभ्यश्चः। ४। २।
 ६०। उल्करीयः ॥ नडादीनांकुक्। ४। २। ६१। नडकीयं। कुञ्जाह्रस्वत्वञ्च ॥ * ॥ कुञ्जकीः। तक्षन्नलोपश्च। ते
 क्षकीयः ॥ विल्वकादिभ्यश्चस्यलुक्। ६। ४। १५३। नडाद्यन्तर्गता विल्वकादयस्तेभ्यश्चस्यलुक् तद्धितेपरे। विल्वाय
 स्यांसन्ति संविल्वकीयातस्याम्भवैल्वकाः। वैत्रकीया। वैत्रकाः। कस्यकिम्। कमात्रस्यलुग्यथास्यालुकोनिवृत्तिर्माभूत्।
 अन्यथासन्नियोगविशिष्टानामितिकुगपितिवर्तेत। लुग्यहणंसर्वलोपार्थं लोपोपियमात्रस्यस्यात् ॥ * ॥ इतिचतुरर्थिकाः ॥
 * ॥ शेषे। ४। २। ६२। अपत्यादिचतुरर्थ्यन्तादन्योर्थशेषस्तत्राऽणादयःस्युः। चक्षुषागृह्यते चाक्षुषंरूपम्। आ
 घणश्शब्दः। औपनिषदःपुरुषः। दृषदिपिष्टा दार्घदाःसक्तवः। उलूखलेक्षुसुः औलूखलोयावकः। अश्वैरुह्यते आश्वो
 रथः। चतुर्भिरुह्यते चतुरंशकटं। चतुर्दृश्यांदृश्यते चतुर्दंशंरक्षः। शेषइतिलक्षणञ्चाधिकारश्च। तस्यविकारइ
 त्यतःप्राक्शेषाधिकारः ॥ राष्ठाऽवारपाराङ्गुलौ। ४। २। ६३। आभ्यांक्रमाङ्गुलौस्तुशेषे। राष्ट्रियः। अवारपारीणः
 । अवारपाराङ्गुलीतादपिविपरीताच्चेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ अवारीणः। पारीणः। पारावारीणः। इहप्रकृतिविशेषाद्वा
 यच्छुट्युलन्ताःप्रत्ययाउच्यन्ते। तेषाञ्जातादयोऽर्थविशेषाः समर्थविभक्तयश्चवक्ष्यन्ते ॥ ग्रामाद्यखजौ। ४। २। ६४।
 ग्राम्यः। ग्रामीणः ॥ कत्त्र्यादिभ्योऽकञ्। ४। २। ६५। कुन्तितास्त्रयः कत्रयः। तेजजातादिः कात्रेयकः। नागरे
 यकः। ग्रामादित्यनुवृत्तेः ग्रामेयकः ॥ कुलकुक्षिणीवाभ्यःश्चास्यलङ्कारेयु। ४। २। ६६। कौलेयकःश्वा। कौलोऽन्यः।

॥ सि० कै० ॥ कौक्षेयकोऽसिः । कौक्षोऽन्यः । ग्रैवेयकोऽलङ्कारः । ग्रैवोऽन्यः ॥ नद्यादिभ्योऽङ्क् । ४ । २ । १०७ । नादेयं । माहेयम् ।
 ॥ त० शै० ॥ । वाराणसेयं ॥ दक्षिणापञ्चापुरसस्यक् । ४ । २ । १०८ । दक्षिणेत्याजन्तमययम् । दक्षिणात्यः । पाञ्चात्यः । पौरस्यः
 ॥ ७५ ॥ ॥ कापिश्याःष्फक् । ४ । २ । १०९ । कापिश्याज्जातादिकापिशयनंमधु । कापिशयनोद्विष्टः ॥ रङ्गोरमनुष्योऽण्च । ४ ।
 २ । १०० । चातष्फक् । रङ्गवेगौः । रङ्गवायणः । अमनुष्येति किं । रङ्गवेकोमनुष्यः ॥ शुभ्रागपागुदक्प्रतीचोयत् ।
 ४ । २ । १०१ । दिव्यम्प्राचम् । अवाचम् । उदीचम् । प्रतीचम् ॥ कम्पायाद्युक् । ४ । २ । १०२ । कान्धिकः ॥ वर्ष्म
 बुक् । ४ । २ । १०३ । वर्ष्मनदस्तस्यसमीपदेशेवर्ष्मःतद्विषयार्थवाचिकम्याशब्दादुक्त्यात् । यथाहिजातंहिमवत्सुका
 न्यकम् ॥ अव्ययान्यप् । ४ । २ । १०४ । अमेहकृतसित्रेभ्यएव ॥ * ॥ अमान्तिकसहायार्थयोः । अमात्यः । इहत्यः ।
 कत्यः । ततस्यः । तत्रत्यः । परिगणनङ्किं । उपरिष्ठाद्भवञ्चैपरिष्ठः । अव्ययानाम्भमात्रेऽटिलोपः । अनित्येयं । वहिष
 छिलोपविधानात् तेनेहन । आरतीयः । त्वन्नेर्धुवइतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ नित्यः । निसोगते ॥ * ॥ ह्रस्वात्तादैर्लङ्घिते । ८
 । ३ । १०१ । ह्रस्वादिणःपरस्यसस्यघःस्यात्तादौतङ्घिते । निर्गतोवर्ष्माश्रमेभ्योनिष्ठश्चाण्डालादिः । अरण्याः ॥ * ॥
 अरण्याः सुमनसः । दूग्देत्यः ॥ * ॥ दूरेत्यः ॥ उत्तरगदाहन् ॥ * ॥ औत्तरहः ॥ ऐषमोह्यःश्वसोऽन्यतरस्याम् । ४
 । २ । १०५ । एभ्यस्त्यङ्वापक्षेवक्ष्यमाशौट्युत्युलौ । ऐषमस्त्यं । ऐषमस्तनं । ह्यस्तं । ह्यस्तनं । श्वस्त्यं । श्वस्तनं । पक्षेणै
 वस्तिकम्बक्ष्यते ॥ तीररूप्योत्तरपदादञ्जौ । ४ । २ । १०६ । यथासंख्येन । काकतीरं । पाल्वलतीरं । शैवरूप्यं । तीर
 रूप्यान्तादिति नोक्तं वज्रचूर्णान्माभूत् । वाज्ररूप्यं ॥ दिक्पूर्वपदादसंज्ञायांजः । ४ । २ । १०७ । अज्ञोपवादः । यै
 र्विशालः । असंज्ञायांकिं । संज्ञाभूतायाः प्रकृतेर्माभूत् । पूर्व्युकामशम्याम्भवः पूर्व्युकामशमः । प्राञ्चाग्रामनगराणांसि
 सरपदवृद्धिः ॥ मद्भ्योऽञ् । ४ । २ । १०८ । दिक्पूर्वपदादित्येवदिशोमद्राणामितिमद्रपर्युदासादादिवृद्धिः । ४

वमदः । आपरमदः ॥ उदीचयामाचवह्वेऽन्तोदात्तात् । ४ । २ । १०९ । अजस्यात् । शैवपुरमू ॥ प्रस्थोक्तपदप
 लद्यादिकोपधादण् । ४ । २ । ११० । माहाकप्रस्थः । पालदः । नैलीनकः ॥ कण्वादिभ्योगोत्रे । ४ । २ । १११ ।
 भ्योगोत्रप्राग्यन्तेभ्योऽणस्यात् । कण्वोगर्गादिः । काण्वस्यङ्गात्राःकाण्वाः ॥ इजश्च । ४ । २ । ११२ । गोत्रेयइजतद
 तादणस्यात् । दाक्षाः । गोत्रेकिं । सौतङ्गमेरिदंसौतङ्गमीयं । गोत्रमिहशास्त्रीयन्नतुलौकिकंतेनेहन । पणिनीयं ॥ नञ्
 चःप्राच्यभरतेषु । ४ । २ । ११३ । इजश्चेत्यणोपवादः । प्राष्टीयाः । काशीयाः । भरतानाम् चत्वेपिपृथगुपादानम्
 न्यत्रप्राच्यग्रहणेभरतानामग्रहणस्यलिङ्गम् ॥ वृद्धिर्यस्याचामादिस्लृङ्गम् । १ । १ । ७३ । यस्यसमुदायस्याचामघे
 आदिवृद्धिस्लृङ्गिसंज्ञंस्यात् ॥ व्यदादीनिच । १ । १ । ७४ । वृद्धिसंज्ञानिस्युः ॥ वृद्धाच्छः । ४ । २ । ११४ । शालीयः
 । मालीयः । तदीयः ॥ एङ्प्राचान्देशे । १ । १ । ७५ । एङ्यस्याचामादिस्लृङ्गसंज्ञंवास्याद्देशाभिधाने । एणीपचनी
 यः । गोनर्दीयः । भोजकटोयः । पक्षेअणि । एणीपचनः । गौनर्दः । भौजकटः । एङिकिं । आहिच्छत्रः । कान्यकुब्जः ।
 वानामधेयस्यवृद्धसंज्ञावक्तव्या ॥ * ॥ दैवदत्तः । देवदत्तीयः ॥ भवतष्टक्कसौ । ४ । २ । ११५ । वृद्धाद्भवतएतौस्त
 । भावत्कः । जश्त्वं । भवदीयः । वृद्धादित्यनुवृत्तेः श्रुत्तादणोव । भावतः ॥ काश्यादिभ्यष्टञ्जिठौ । ४ । २ । ११६ ।
 इकारउच्चारणार्थः । काशिकी । काशिका । वैदिकी । वैदिका । आपदादिपूर्वपदात्कालान्तात् ॥ * ॥ आपदादिशकृति
 गणः । आपत्कालिकी । आपत्कालिका ॥ वाहीकयामेभ्यश्च । ४ । २ । ११७ । वाहीकयामवाचिभ्योवृद्धेभ्यष्टञ्जिठौ
 स्तःकस्यापवादः । कास्तोरन्नामवाहीकयामः । कास्तोरिकी । कास्तोरिका ॥ विभोषोऽन्तेरेषु । ४ । २ । ११८ । एषु
 येषामास्तद्वाचिभ्योवृद्धेभ्यष्टञ्जिठौवास्तः । सौदर्शनिकी । सौदर्शनिका । सौदर्शनिकम् । ओर्द्विशेठञ् । ४ । २ । ११९
 । उवर्षान्ताद्देशवाचिनष्टञ् । निष्ठादकर्षूः । नैषादकर्षुकः । केनइतिह्रस्वः । देशेकिं । पटोऽश्वावापादवाः । नठ

॥ सि० कौ० ॥ व्यावर्तयितुं गृह्यहणं । वृद्धाच्छर्मादयम्बाधने । दाक्षिक्यकः ॥ वृद्धात्प्राचां । ४ । २ । १२० । प्राग्देशवाचिनो
 ॥ त० शै० ॥ वृद्धादेवेति नियमार्थं सूत्रम् । आठकजम्बुकः । शासजम्बुकः । नेहमल्लवास्तु । मास्त्रवः ॥ धन्वयोपधाहुः । ४ ।
 ॥ ७६ ॥ २ । १२१ । धन्वनिशेषवाचिनोयकारोपधाच्च देशवाचिनो वृद्धाहुः स्यात् । रेगवतधन्व रेगवतकः । साङ्काश्यकापि
 ल्यशब्दौ वृद्धादिस्त्वन्नेण गण्यन्तौ । साङ्काश्यकः । काम्पिल्यकः ॥ प्रस्थपुरवहन्ताच्च । ४ । २ । १२२ । एतदन्ता
 वृद्धाद्देशवाचिनो वृद्धाहुः स्यात् । कस्यापवादः । मालाप्रस्थकः । नान्दीपुरकः । पैलुवहकः । पुगन्तयहणमप्रागर्थप्रागदेशे
 तूत्तरेण सिद्धं ॥ रेपधेतेः प्राचाम् । ४ । २ । १२३ । रेपधादीकारान्ताच्च प्राग्देशवाचिनो वृद्धाहुः स्यात् । पाटलिपुत्रकः
 । ईतः । काकन्दकः ॥ जनपदतदवधौ च । ४ । २ । १२४ । जनपदवाचिनस्तदवधिवाचिनश्च वृद्धाहुः स्यात् । आ
 दर्शकः । त्रैगर्तकः ॥ अवृद्धादपि वृद्धवचनविधयात् । ४ । २ । १२५ । अवृद्धावृद्धाच्च जनपदतदवधिवाचिनो वृद्धव
 चनविधयात्प्रादिपदिकाहुः स्यादवृद्धादणो वृद्धाच्छस्यापवादः । अवृद्धाज्जनपदात् । आज्ञकः । अवृद्धाजनपदा
 वधे आज्ञमीढकः । वृद्धाज्जनपदात् । दार्ढ्यकः । वृद्धाज्जनपदावधेः कालञ्जरकः । विषयग्रहणं किं । एकशेषेण
 वृद्धावृद्धाच्च वृद्धाहुः स्यात् । दारुकच्छकः । काण्डायकः । सैन्धुवक्त्रकः । वाङ्मवर्तकः ॥ धूमादिभ्यश्च । ४ । २ । १२६ । देशवाचिनो वृ
 देशवाचिभ्यो वृद्धाहुः स्यात् । धौमकः । तैर्यकः ॥ नगरात्कुम्भनप्रावीण्ययोः । ४ । २ । १२७ । नगरशब्दाहुः स्यात्कुम्भनेप्रावी
 ण्ये च गम्ये । नागरकः । चौरः शिल्पीवा । कुम्भेति किं । नागराः ब्राह्मणाः ॥ अरण्यान्मनुष्ये । ४ । २ । १२८ । वृद्धा
 अरण्यस्य इत्यस्यापवादः । पथध्यायप्यायविहारमनुष्यहस्तिष्विति वाच्यम् ॥ * ॥ आरण्यकः पन्थाः । अध्यायिभ्यश्च
 अरण्यमनुष्यो हस्तिवा । वागोमयेषु ॥ * ॥ आरण्यकाः । आरण्याः गोमयाः ॥ विभायाकुरुयुगन्धराभ्यां वृद्धाहुः स्यात् । ४ । २ ।

कौरवः । यौगन्धरकः । यौगन्धरः ॥ मद्रवृज्योः कन् । ४ । २ । १३१ । जनपदवृजोपवादः । म
 द्रेयुजातोमद्रकः । वृजिकः ॥ कोपधादण् । ४ । २ । १३२ । माहिषिकः ॥ कच्छादिभ्यश्च । ४ । २ । १३३ । देशवा
 चिभ्योऽण् वृजोपवादः । काच्छः । सैन्धवः ॥ मनुष्यतत्स्थयोर्वृज् । ४ । २ । १३४ । कच्छादिभ्यश्चोपवादः क
 च्छोजातादिः । काच्छकोमनुष्यः । काच्छकंहसितम् । मनुष्येति किं । काच्छेगौः ॥ अपदानौसाल्वात् । ४ । २ । १३५
 । साल्वशब्दस्य कच्छादिवाहुजिसिद्धौ नित्यमर्थमिदं । अपदानावेवेति साल्वको ब्राह्मणः । अपटनौ किं । साल्वः पदानिर्ब्र
 जति ॥ गोयवाग्वोश्च । ४ । २ । १३६ । साल्वाहुज् । कच्छाद्यणोपवादः । साल्विकायवागूः । साल्वेगौः । साल्वश्च
 न्यत् ॥ गतीन्तरपदाच्छः । ४ । २ । १३७ । देशे । अणोपवादः । वृकगतीयं । उत्तरपदग्रहणं वृज् पूर्वनिर्गमार्थं ॥ ग
 हादिभ्यश्च । ४ । २ । १३८ । कस्यात् । गहीयः । मुखपार्श्वतसेलीपश्च ॥ * ॥ मुखतीयं । पार्श्वतीयं । अथयानाभ्य
 मात्रेऽटिलोपस्यानित्यतां ज्ञापयितुमिदं । कुक्जनस्य परस्य च ॥ * ॥ जनकीयं । परकीयं । देवस्य च । देवकीयं । स्वकीयं
 । वेणुकादिभ्यश्च शवाच्यः ॥ * ॥ वैणुकीयं । वैत्रकीयं । उत्तरपदकीयं ॥ प्राचाङ्कटादेः । ४ । २ । १३९ । प्राग्देशवाचिनः क
 टादेः कस्यात् । अणोपवादः । कटनगरीयं । कटघोषीयं । कटपल्लवीयं ॥ राज्ञः कच । ४ । २ । १४० । वृद्धत्वाच्छेहि
 जेतस्त्रिनियोगेन कादेशमात्रं विधीयते । राजकीयं ॥ वृद्धादकेकान्तखोपधात् । ४ । २ । १४१ । अकङ्कएतदन्तात्खो
 पधाच्च वृद्धादेशवाचिनः कस्यात् । ब्राह्मणकोनामजनपदोयवब्राह्मणात्रायुधजीविनस्तत्र ज्ञानो ब्राह्मणकीयः । शाल्मलि
 कीयः । अयोमुखीयं ॥ कन्यापलदनगरग्रामहृदोत्तरपदात् । ४ । २ । १४२ । कन्यादिप्रत्ययकोत्तरपदादेशवाचिनो वृद्धा
 च्छस्यात् । ठञ्जिठादेरपवादः । दाक्षिकन्यीयं । दाक्षिपलदीयं । दाक्षिनगरीयं । दाक्षिग्रामीयं । दाक्षिहृदीयं ॥ प
 र्वताच्च । ४ । २ । १४३ । पर्वतीयः ॥ विभाषाऽमनुष्ये । ४ । २ । १४४ । मनुष्यभिन्नेर्ये पर्वताच्छेवास्यात्पक्षेऽण् । प

॥ सि० कौ० ॥

॥ त० शै० ॥

॥ ७७ ॥

निपार्वतानिवाफलानि । अमनुष्ये किं । पार्वतीयोमनुष्यः ॥ कृकणपर्णाङ्गराजो ॥ ४ । २ । १४५ । भारद्वाजदेशवाचिण्या
माभ्याङ्गः । कृकणीयं । पर्णीयं । भरद्वाजे किं । काकर्णम् । पार्स्यं ॥ युष्मदस्मदोरुत्तरस्यां खञ् ॥ ४ । ३ । १९ । चाच्छः प
क्षेऽण । युवयोर्युष्माकम्वाञ्चयं युष्मादीयः । अस्मादीयः ॥ तस्मिन्निचयुष्माकाऽस्माकी ॥ ४ । ३ । २० । युष्मदस्मदोरेतावां दे
शैस्तः । खञ्निञ्चणिच । यौष्माकीनः । आस्माकीनः । यौष्माकः । आस्माकः ॥ तवकममकावेकवचने । ४ । ३ । २१ । एक
यवाचिनोर्युष्मदस्मदोस्तवकममकौस्तः खञ्चणिच । तावकीनः । तावकः । मामकीनः । मामकः । हेतु ॥ प्रत्ययोत्तरपठ्यो
ञ् ॥ ७ । २ । ७८ । मपर्यन्तयोरेकार्थयोस्त्वमौस्तः प्रत्यये उत्तरपठे च । तदीयः । मदीयः ॥ अर्द्धाद्युत् ॥ ४ । ३ । ४ । अर्द्धः
॥ परावरधमोत्तमपूर्वाच्च । ४ । ३ । ५ । परार्द्धं । अवगार्द्धं । अधमार्द्धं । उत्तमार्द्धं ॥ दिक्पूर्वपदादुञ् ॥ ४ । ३ । ६
। चाद्युत् । पौर्वार्द्धिकं । पूर्वार्द्धं ॥ ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ ॥ ४ । ३ । ७ । ग्रामैकदेशवाचिनोऽमपदैकदेशक
चिनश्चदिक् पूर्वपदार्द्धात्तादञ्ठञौस्तः । इमेस्माकं ग्रामस्य जनपदस्य वा पौर्वार्द्धाः । पौर्वार्द्धिकाः । ग्रामस्य पूर्वस्मिन्
र्द्धं भवा इति तद्वितार्थे समासः । ठञ्ग्रहणं स्पष्टार्थं । अञ्चेत्युक्तेर्यतोऽप्यनुकर्षस्तस्माद्युत् ॥ मध्यान्मः । ४ । ३ । ८ ।
मध्यमः ॥ असाम्प्रतिके । ४ । ३ । ९ । मध्यशब्दादकारप्रत्ययस्यान्ताम्प्रतिकेर्थे । उत्कर्षापकर्षहीनो मध्यो वै याकरः
। मध्यन्दारु । नातिह्रस्वन्नातिदीर्घमित्यर्थः ॥ द्वीपादनुसमुद्रं यञ् ॥ ४ । ३ । १० । समुद्रस्य समीपे द्वीपस्तद्विषया
द्वीपशब्दाद्युञ्स्यात् । द्वैष्यं । द्वैष्या ॥ कालादुञ् ॥ ४ । ३ । ११ । कालवाचिभ्यश्चञ्स्यात् । मासिकं । सवत्सरिकं । सा
यम्प्रतिकः । पौनःपुनिकः । कथन्तर्हि शर्वरस्य तमसो निघ्नये इति कालिदासः । अनुदितौ यस्य स गेतिभिरविः । समा
नकालीनं । प्राक्कालीनमित्यादि च । अपभ्रंशा एवैतदिति प्रामाणिकाः ॥ तत्र जात इति यावत्कालाधिकारः ॥ अक्षिशरदः
। ४ । ३ । १२ । ठञ्स्यात् । ऋत्वणोपवादः । शरदिकं आर्द्धं ॥ विभाषा रोगात्तपयोः । ४ । ३ । १३ । शरदिकः । श

रदोवासेगः । रदोवा । एतयोः किं । शरदन्दधि ॥ निशाप्रदोषाम्याञ्च । ४ । ३ । १४ । वाठन्स्यात् । नैशिकं । नैशं
 । प्रोदोषिकं । प्रदोषं ॥ असस्तुङ्ग । ४ । ३ । १५ । अस्श्वादाठन्स्यात्तस्यतुडागमञ्च ॥ द्वागदीनाञ्च ॥ ४ । ३ । १६ ।
 । द्वारस्वरयत्कशस्वस्तिस्वरस्यद्वारदुमृदुअस्श्वादाठन्स्यात्तस्यतुडागमञ्च । सौवस्तिकं ॥ सन्धिवेलाद्युतुनक्षत्रेभ्यो
 ऽण् । ४ । ३ । १६ । सन्धिवेलादिभ्यश्चतुभ्यो नक्षत्रेभ्यश्चकालवृत्तिभ्योऽण्स्यात् । सन्धिवेलायाम्भवंसाधिवेलं । येषां । तै
 यं । सन्धिवेलासंध्याश्चमावस्याचयोदशीचतुर्दशीपौर्णमासीप्रतिपत् । सम्बत्सरत्फलपर्वण्योः ॥ * ॥ सम्बत्सरं फलं । पर्वण्यं
 । सम्बत्सरिकमन्यत् ॥ प्रावृषण्यः । ४ । ३ । १७ । प्रावृषेण्यः ॥ वर्षाभ्यष्टक् । ४ । ३ । १८ । वर्षासुसाधुवर्षिकम्
 सः । कालात्साधुपुष्पत्यचमानेष्वितिसाध्वर्थे ॥ सर्वत्राण्चतलोपञ्च । ४ । ३ । २२ । हेमन्तादण्यस्यात्रलोपञ्चवेदलोका
 योः । चकारात्पक्षेचत्वण् । हैमनं । हैमन्तं ॥ सायश्चिरम्प्राह्णेप्रागेऽव्ययेभ्यश्च्युत्युलौतुइच । ४ । ३ । २३ । सायमित्यादिभ्य
 अतुभ्योरव्ययेभ्यश्चकालवाचिभ्यश्च्युत्युलौस्तस्योस्तुइचतुठः प्रागनादेशः । अनद्यतनइत्यादिनिर्देशात् । सायन्तनं । चि
 रन्तनं । प्राह्णप्रागयोरेदन्तत्त्वन्निपात्यते । प्राह्णेतनं । प्रागेतनं । दोषातनं । दिवातनं । चिरपरुत्परिभ्यःत्रोवक्तव्यः ॥ *
 ॥ चिरत्वं । परुत्वं । परिभ्यः । अयादिपञ्चाडुमच् ॥ * ॥ अग्रिमं । आदिमं । पाश्चिमं । अन्ताच्च ॥ * ॥ अन्तिमं ॥ विभा
 वापूर्वाह्णापरह्णाभ्याम् । ४ । ३ । २४ । आभ्यांत्युत्युलौवास्तस्येस्तुइचपक्षेठञ् । पूर्वाह्णेतनं । अपराह्णेतनं । घकालतने
 ष्वित्यलुक् । पूर्वाह्णः । सोढोस्येतिवियहेतुपूर्वाह्णेतनं । अपराह्णेतनं । पौर्वाह्णिकं । अपराह्णिकं ॥ तत्रजातः । ४ । ३ । २५
 । सप्तमीसमर्थाज्जाम्भइत्यर्थेऽणादयोद्यादयश्चस्युः । सुध्रेजातः । सौध्रः । औत्सः । ऐत्स्यः । अवारभारीणमित्यादि ॥
 प्रावृषष्टप् । ४ । ३ । २६ । एण्यस्यापवादः । प्रावृषिजातः प्रावृषिकः ॥ संज्ञायाश्चरदोषुञ् । ४ । ३ । २७ । चत्व
 णोपवादः । शरदकाः । दर्भविशेषामुद्गविशेषाञ्च ॥ उत्तरपदस्य । ७ । ३ । १० । अधिकारेण । हनस्तइत्यस्मात्प्रा

॥सि०कौ०॥

॥त०शे०॥

॥ ७८ ॥

क् ॥ अवयवाद्भूतोः । ७ । ३ । १९ । अवयववाचिनः पूर्वपदाद्भूतवाचिनोऽचामादेरचोवृद्धिस्त्यात् त्रितिणितिकितिच
नद्धितेपरे । पूर्वार्थिकः । अपरहैमनः । अवयवाक्तिं । पूर्वसुवर्षासुभवः पौर्ववर्षिकः । ऋतोर्वृद्धिमद्विधावयवानामि
तितदन्तविधिः । पूर्ववृद्धहनुनावयवत्वाभावात् ॥ सुसर्वाऽर्द्धाज्जनपदस्य । ७ । ४ । १२ । उत्तरपदस्यवृद्धिः । सुपा
ञ्चालकः । सर्वपाञ्चालकः । अर्द्धपाञ्चालकः । जनपदतदवधोरितिबुक् । सुसर्वाऽर्द्धादिकश्चेभ्यो जनपदस्येतित
दन्तिबधिः ॥ दिशोऽमद्राणाम् । ७ । ३ । १३ । दिग्वाचकाज्जनपदवाचिनोवृद्धिः । पूर्वपाञ्चालकः । दिशःकिं । पू
र्वपञ्चालानामयं पौर्वपञ्चालः । अमद्राणाङ्गिं । पौर्वमद्रः । योगविभागउत्तरार्थः ॥ प्राचाग्रामनगराणाम् । ७ । ३ । १४
। दिशःपरेषांग्रामवाचिनान्नगरवाचिनाञ्चाङ्गानामवयवंस्यचवृद्धिः । पूर्वयुक्तामशम्याम्भवः । पूर्वयुक्तामशमः । नगरे
। पूर्वपाटलिपुत्रकः ॥ पूर्वाल्लापगल्लार्द्रामूलप्रदेयावस्करादुन् । ४ । ३ । २८ । पूर्वाल्लकः । अपगल्लकः । आर्द्रकः ।
मूलकः । प्रदेयः । अवस्करकः ॥ पथःपथ्यच । ४ । ३ । २९ । पथिजातःपथ्यकः ॥ अमावास्यायावा । ४ । ३ । ३० ।
अमावास्याकः । अमावास्याः ॥ अच । ४ । ३ । ३१ । अमावास्याः ॥ सिंध्यपकर्गभ्याङ्कन् । ४ । ३ । ३२ । सिन्धुकः । क
च्छाद्यणिमनुष्यबुञ्जिचप्राप्ते । अपकरकः । औत्सर्गिकेणिप्राप्ते ॥ अणजौच । ४ । ३ । ३३ । कमात्सुः । सैन्धवः ।
आपकरः ॥ अविष्टाफाल्गुन्यनुगधास्तानितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढावज्जलान्नुक् । ४ । ३ । ३४ । एभ्योनक्षत्र
वाचिभ्यःपरस्यजातार्थप्रत्ययस्यलुक्स्यात् ॥ लुक्तद्धितलुकि । १ । २ । ४७ । तद्धितलुकिसन्त्युपसर्ज्यनस्त्रीप्रत्ययस्य
लुक्स्यात् । अविष्टासुजातः अविष्टः । फाल्गुनइत्यादि । चित्रारेवतोरोहिणीभ्यः स्त्रियामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ चित्रा
काङ्क्षाताचित्रा । रेवतीरोहिणीश्रभ्यांलुक्तद्धितलुकीतिलुकिहते । तिष्यादेरुक्तिगणत्वाद्युनडोय् ॥ ऋच्छान्यषाढा
भ्याण्टानौवक्तव्यौ ॥ * ॥ स्त्रियामित्येव । फाल्गुनी । अषाढा । अविष्टाषाढाभ्याञ्छरवक्तव्यः ॥ * ॥ अस्त्रियामपि । आव

स्त्रीयः । आवाहीयः ॥ जेप्रोष्ठपदानाम् । ७ । ३ । १८ । प्रोष्ठपदानामुत्तरपदस्याचामादेरचोवृद्धिस्त्याज्जातार्थेऽङितिनि
 तिकितिच । प्रोष्ठपदास्तुजातः प्रोष्ठपादोमाणवकः । जेइति किं । प्रोष्ठपदास्तुभवः प्रोष्ठपदः । वऊवचननिर्देशात्पर्य
 योपिगृह्यते । भद्रपादः ॥ स्थानान्तगोशालखरशालाच्च । ४ । ३ । ३५ । एभ्योजातार्थप्रत्ययस्यलुक्स्यात् । गोःस्थान
 गोशालः । खरशालः । विभाषासेनेतिनपुंसकत्वेह्रस्त्वम् ॥ वत्सशालाभिजिदश्वयुक्ततभिषजोवा । ४ । ३ । ३६ । एभ्यो
 जातार्थस्यलुग्वास्यात् । वत्सशालेजातः वत्सशालः । वात्सशालः । इत्यादि । जातार्थेप्रतिप्रस्तूतोऽग्राडिद्वक्तव्यः ॥ * ॥ शा
 तभिषजः । शतभिषक् ॥ तक्षत्रेभ्योवऊलम् । ४ । ३ । ३७ । जातार्थप्रत्ययस्यवऊलंलुक्स्यात् । रोहिणः । रौहिणः ॥ क
 नलब्धकीतकुशलाः । ४ । ३ । ३८ । तत्रेत्येव । सुघ्नेकृतो लब्धः कीतः कुशलोवासौघः ॥ प्रायभवः । ४ । ३ । ३९ । म
 चेत्येव । सुघ्नेप्रायेणवाऊल्येनभवतिसौघः ॥ उपजानूपकर्षोपनीवेष्टक् । ४ । ३ । ४० । औपजानुकः । औपकर्षि
 कः । औपनीविकः ॥ सम्भूते । ४ । ३ । ४१ । सुघ्नेसम्भवतिसौघः ॥ कोशाङ्गु । ४ । ३ । ४२ । कौशेयं वस्त्रं ॥ काला
 त्साधुपुष्प्यत्यचमानेयु । ४ । ३ । ४३ । हेमन्तेसाधुः । हैमन्तः प्राकारः । वसन्तेपुष्प्यन्तिवासन्त्यः कुन्दलताः । शर
 दिपचन्तेशरदाः शलयः ॥ उपेच । ४ । ३ । ४४ । हेमन्तेउप्यन्तेहैमन्तायवाः ॥ आश्वयुज्यावुज् । ४ । ३ । ४५
 । ठजोपवादः । आश्वयुज्यामुप्राश्वयुजकामाघाः ॥ ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् । ४ । ३ । ४६ । पक्षेत्रत्तवण् । ग्रैष्मिकं
 । तैष्मिकं । वासन्तिकं । वासन्तं ॥ देयमृणे । ४ । ३ । ४७ । कालादित्येव । मासेदेयमृणंमासिकं ॥ कलाप्यश्वत्ययववुसाहु
 न् । ४ । ३ । ४८ । यस्मिन्कालेमयूरः कलापिनोभवन्ति स उपचारकलापीतत्रदेयमृणं कलापकं । आश्वत्यस्यफलमश्वत्यस्त
 दुक्तः कालोऽश्वत्यः । यस्मिन्कालेऽश्वत्याः फलन्ति तत्रदेयमश्वत्यकं । यस्मिन्त्यववुसमुत्पद्यन्ते तत्रदेयं त्यववुसकं ॥ ग्रीष्माव
 रसमाहुन् । ४ । ३ । ४९ । ग्रीष्मदेयमृणं ग्रैष्मिकं । आवरसमकं ॥ संवत्सरग्रहायणीभ्यागठञ्च । ४ । ३ । ५० । चाहुन् ।

॥सि०कौ०॥

॥त०शै०॥

॥ ७६ ॥

सांवत्सरिकं । सांवत्सरिकं । आग्रहायणिकं । आग्रहायणिकं ॥ व्याहरतिमृगः । ४ । ३ । ५१ । कालवाचिनः सप्तम्यन्ता
च्छदायतइत्यर्थे अणायस्युः । यो व्याहरति स मृगश्चेत् । निशायां व्याहरति नैशो मृगः । नैशिकः ॥ तदस्य सोढम् । ४ ।
३ । ५२ । कालादियेव । निशासहचरितमध्ययननिशातसोढमस्य नैशिकः । नैशः ॥ तत्र भवः । ४ । ३ । ५३ । सुघ्रे भवः
सौघ्रः । राष्ट्रियः ॥ दिगादिभ्यो यत् । ४ । ३ । ५४ । दिश्यम् । वगर्थे ॥ शरीरावयवाच्च । ४ । ३ । ५५ । दन्त्यं । कर्णं
॥ प्राचान्नगरान्ते । ७ । ३ । २४ । प्राचान्देशेन गगनगते पूर्वपदस्योत्तरपदस्याऽचामादेरचोवृद्धिः जिति णितिकिति च । सु
हानगरे भवः सौहानागरः । पौर्व्वनागरः । प्राचाङ्गि । मनगरमुदक्षुतत्रभवः । मानगरः ॥ जङ्गलधेनुवलजान्तस्य विभा
षितमुत्तरम् । ७ । ३ । २५ । जङ्गलाद्यन्तस्याङ्गस्य पूर्वपदस्याचामादेरचोवृद्धिरुत्तरपदस्य वाजिति णितिकिति च । कुरु
जङ्गले भवं कौरुजङ्गलं । कौरुजाङ्गलं । वैश्वधेनवं । वैश्वधैनवं । सौवर्षवलजं । सौवर्षवालजं ॥ दृत्तिकुक्षिकलशिव
स्यस्य हेर्लज् । ४ । ३ । ५६ । दार्त्तयंकौक्षेयंकलशिर्घटः तत्र भवं कालशेयं ॥ ग्रीवाभ्योऽण् च । ४ । ३ । ५७ । चात्छज् । ग्रै
वेयं । ग्रैवं ॥ गम्भीरात् न्यः । ४ । ३ । ५८ । गम्भीरे भवं गम्भीर्य्यं ॥ अव्ययीभावाच्च । ४ । ३ । ५९ । परिमुखम्भवं पारिमु
खं । परिमुखादिभ्य एवेच्छते नेह । औपकूलः ॥ अन्तःपूर्वपदादृज् । ४ । ३ । ६० । अव्ययीभावादित्येव । वेश्मनि अन्तः ।
अन्तर्वेश्मं । तत्र भवं अन्तर्वेश्मिकम् । अन्तर्गणिकं । अध्यात्मा देष्टुजिघ्यते ॥ * ॥ अध्यात्मे भवमाध्यात्मिकं ॥ अनुशतिका दी
नाच्च । ७ । ३ । २० । स्यामुभयपदवृद्धिस्त्यात् । जिति णितिकिति च । आधिदैविकम् । आधिभौतिकं । ऐहलौकिकं । पा
रलौकिकं । अध्यात्मादिगणतिगणः ॥ देविकाशिशपादित्यवाङ्दोर्घसत्रश्रेयसामात् । ७ । ३ । १ । स्यापञ्चानां वृद्धि
प्राप्तावादेरचञ्चात् जिति णितिकिति च । दाविकं । देविकाकूले भवादाविकाकूलः शालयः । शिशपाया विकारः शंशुपञ्चम
सः । पलाशादिभ्यो वेत्यज् । दित्यौह इदं दित्यौहं । दोर्घसत्रे भवं दार्घसत्रं । श्रेयसि भवं श्रेयसं ॥ ग्रामात्पर्य्यनुपूर्वम् । ४ ।

३।१६१। ठञ्स्यात् । अव्ययीभावादित्येव । पारिश्रामिकः । आनुश्रामिकः ॥ जिह्वामूलाऽङ्गुलेश्वरः । ४।३।६२। जिह्वा
 मूलीयं । अङ्गुलीयं ॥ वर्णान्ताच्च । ४।३।६३। कवर्गीयं ॥ अश्वेयत्वावन्यतरस्याम् । ४।३।६४। पक्षेपूर्वणञः । म
 द्वर्ग्यः । मद्गर्गीणः । मद्गर्गीयः । अश्वेकिं । कवर्गीयोवर्णः ॥ कर्म्मललाटाक्तनलंकारे । ४।३।६५। कर्म्मिका । लला
 टिका ॥ तस्यव्याख्यानइतिचव्याख्यानव्यनाम्नः । ४।३।६६। सुपांवाख्यानःसौपोग्रन्थः । तैडः । कार्तः । सुप्सुभवंसौपं ॥
 बह्वचोऽन्तोदात्तादृक् । ४।३।६७। यत्त्वणत्वयोर्विधायकंशस्त्वणत्वं । तस्यव्याख्यानस्तत्रोवाघात्वणत्विकः ॥ क
 तुयज्ञेभ्यश्च । ४।३।६८। सोमसाध्येयुयागेष्वेतौप्रसिद्धौतत्रान्यतरोपादानेनसिद्धेऽभपोरुपादानसामर्थ्यादसोमका
 अपीहगृह्यन्ते । अग्निष्टोमस्यव्याख्यानस्तत्रभवत्त्राग्निष्टोमिकः । वाजपेयिकः । पाकयज्ञिकः । नावयज्ञिकः । बज्रव
 चनंस्वरूपविधिनिर्णयार्थः । अनन्तोदात्तार्थश्चारम्भः ॥ अध्यायेष्वेवर्षेः । ४।३।६९। ऋषिश्वेभ्योलक्षण्याव्याख्ये
 यग्रन्थवृत्तिभ्योभवेव्याख्यानेचाध्यायेठञ्स्यात् । वसिष्ठेनदृष्टोमन्त्रोवासिष्ठस्तस्यव्याख्यानस्तत्रभावोवावासिष्ठिकोऽध्यायः । अ
 ध्यायेयुकिं । वासिष्ठीचक्रः ॥ पौरोडाशपुरोडाशान्ठन् । ४।३।७०। पुरोडाशसहचरितमन्त्रःपुरोडाशः । सस्वपौरो
 डाशःततस्तन् । पौरोडाशिकः ॥ छन्दसोयदणौ । ४।३।७१। छन्दस्यःछन्दसः ॥ इजृद्धाह्मणर्क्प्रथमाध्वरपुरश्च
 रणनामाख्यातादृक् । ४।३।७२। इजः । ऐष्टिकः । पाशुकः । ऋत् । चातुर्हानृकः । ब्राह्मणिकः । आर्चिकः । इ
 त्यादि ॥ अणुगयनादिभ्यः । ४।३।७३। ठञादेरपवादः । आर्गयनः । औपनिषदः । वैयाकरणः ॥ ततश्चागतः
 । ४।३।७४। सुघ्रादागतःसौघ्रः ॥ ठगायस्थानेभ्यः । ४।३।७५। शुल्कशालायाश्चागतश्शैल्कशालिकः ॥ शु
 रिडकादिभ्योऽण् । ४।३।७६। आयस्थानेठक्कादीनाञ्चापवादः । शुलिडकादागतःशैलिडकः । कार्कणः । तैर्यः
 ॥ विट्टायोगिनिसम्बन्धेभ्योवुञ् । ४।३।७७। औपाध्यायकः । पैतामहकः ॥ ऋतस्तन् । ४।३।७८। बुजोपदा

॥सि०कौ०॥

॥त०शै०॥

॥ ८० ॥

दः । हौतृकं । भ्रातृकं ॥ पितृव्यं ॥ ४ । ३ । ७९ । चतुर्त्विजः । रोदृतः । यस्येतिलोपः । पित्र्यं । पैतृकं ॥ गोत्रादङ्कव
त् । ४ । ३ । ८० । विदेभ्यश्चागतं वैदं । गार्ग्यं । दाक्षं । औपगवकं ॥ नजः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम् । ७ ।
३ । ३० । नजः परेषां प्रचादिपञ्चानामादेरचोवृद्धिः पूर्वपदस्य तु वा निदादौ परे । आशौचं । अशौचं । अनैश्वर्यं । अ
नैश्वर्यं । आक्षेत्रज्ञं । अक्षेत्रज्ञं । आकौशलं । अकौशलं । अनैपुणं । अनैपुणं ॥ हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः । ४
। ३ । ८१ । समादागतं समरूप्यं । विषमरूप्यं । पक्षे गहादिन्याच्छः । समीयं । विषमीयं । देवदत्तरूप्यं । दैवदत्तं
॥ मयद्वचः । ४ । ३ । ८२ । सममयं । विषममयं । देवदत्तमयं ॥ प्रभवति । ४ । ३ । ८३ । तत इत्येव । हिमव
तः प्रभवति हिमवतो गङ्गा ॥ विट्गुण्यः । ४ । ३ । ८४ । विट्गुण्यभवति वैदूर्यमणिः ॥ तद्गच्छति पथि दूतयोः । ४ ।
३ । ८५ । सुघ्नगच्छति सौघः । पन्थादूतो वा ॥ अभिनिष्क्रामति द्वारम् । ४ । ३ । ८६ । तदित्येव । सुघ्नमभिनिष्क्रा
मति सौघं । कान्यकुब्जद्वारं ॥ अधिकृत्य कृतो यम्यः । ४ । ३ । ८७ । तदित्येव । शरीरकमधिकृत्य कृतो यम्यः शरीरको
यः । शरीरकं भाष्यमिति त्वभेदोपचासन् ॥ शिशुक्रन्दयमसंभवेन्द्रजननादिभ्यश्चः । ४ । ३ । ८८ । शिशूनां क्र
न्दनं शिशुक्रन्दः तमधिकृत्य कृतो यम्यः शिशुक्रन्दो यः । यमस्य सभायमसंभं । ब्रह्मवत्प्राप्तनात् । यमसंभीयः । किराता
र्जुनीयं । इन्द्रजननादिशक्तिगणः । इन्द्रजननीयं । विरुद्धभोजनीयं ॥ सोऽस्य निवासः । ४ । ३ । ८९ । सुघ्नो नि
वासेऽस्य सौघः ॥ अभिजनश्च । ४ । ३ । ९० । सुघ्नो भिजनोऽस्य सौघः । यत्र स्वयम्बसतिसनिवासः । यत्र पूर्वैरुचितं सो
भिजन इति विवेकः ॥ आयुधजीविभ्यश्चः पर्वते । ४ । ३ । ९१ । पर्वतवाचिनः प्रथमान्तादभिजनश्चादस्यैवार्थकस्या
न् । हृद्गोलः पर्वतो भिजनो येषामायुधजीविनान्ते हृद्गोलीयाः । आयुधेति किम् । ऋक्षोदः पर्वतो भिजनो येषान्ते आक्षोदाः
द्विजाः ॥ शण्डिकादिभ्योऽन्यः । ४ । ३ । ९२ । शण्डिको भिजनोऽस्य शण्डिक्यः ॥ सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽणञौ । ४ । ३

॥ ९३ ॥ सिंधादिभ्योऽणतश्शिलादिभ्योऽङ्गस्यादुक्तेर्ये । सैन्धवः । तक्षशिलानगरी । अभिजनोऽस्यताक्षशिलः ॥ तूदी
 शलानुरवर्मातीकूचवाण्डूक्कण्ठन्यकः । ४ । ३ । ९४ । तूदीअभिजनोऽस्यतौदेयः । शालानुरीयः । वार्मतेयः । कैच
 वार्य्यः ॥ भक्तिः । ४ । ३ । ९५ । सेस्येत्यनुवर्तते । भज्यतेसेयतेइतिभक्तिः । सुघोभक्तिरस्यसौघः ॥ अचिन्तादंदेशका
 लाट्टक् । ४ । ३ । ९६ । अपूपाभक्तिरस्यआपूपिकः । पायसिकः । अचिन्ताकिं । दैवदत्तः । अदेशकिं । सौघः । अ
 कालाकिं । यैष्मः ॥ महाराजाट्टन् । ४ । ३ । ९७ । महाराजिकः ॥ वासुदेवाङ्गुनाभ्याम्बुन् । ४ । ३ । ९८ । वासुदे
 वकः । अङ्गुनकः ॥ गोत्रक्षत्रियाम्येभ्योवङ्गलम्बुन् । ४ । ३ । ९९ । अणोपवादः । परत्वाद्बृद्धाच्छम्बाधते । ग्लुच
 कायनिर्भक्तिरस्यग्लौचुकायनकः । नाकुलकः । बङ्गलयहणान्नेह । पाणिनोभक्तिरस्यपाणिनीयः ॥ जनपदिनाञ्जनप
 दवत्सर्वञ्जनपदेनसमानशब्दानाम्बहुवचने । ४ । ३ । १०० । जनपदस्वामिवाचिनाम्बहुवचनेजनपदवाचिनांसमा
 नश्रुतीनाञ्जनपदवत्सर्वस्यान्प्रत्ययःप्रकृतिश्च । जनपदतदवधोऽतिप्रकरणेयेप्रत्ययाउक्तास्तैऽत्रातिदिश्यन्ते । अङ्ग
 जनपदोभक्तिरस्याङ्गकः । अङ्गाः । क्षत्रियाभक्तिरस्याङ्गकः । जनपदिनाङ्गिं । पञ्चालाब्राह्मणाभक्तिरस्यपाञ्चालाः । ज
 नपदेनेतिकिं । पौरवोशजाभक्तिरस्यपौरवीयः ॥ तेनप्रोक्तम् । ४ । ३ । १०१ । पाणिनिनाप्रोक्तम्पाणिनीयं ॥ तित्तिरि
 वरतन्तुखण्डिकोखाच्छण् । ४ । ३ । १०२ । छन्दोब्राह्मणानीतितद्विषयता । तित्तिरिणाप्रोक्तमधीयतेतैत्तिरीयाः ॥ का
 श्यपकौशिकाभ्यामृषिभ्यांणिनिः । ४ । ३ । १०३ । काश्यपेनप्रोक्तमधीयतेकाश्यपिनः ॥ कलापिवैशम्पायनान्तेवासिभ्य
 ः । ४ । ३ । १०४ । कलाप्यन्तेवासिभ्यः । हरिद्रुणाप्रोक्तमधीयतेहारिद्रविणः । वैशम्पायनान्तेवासिभ्यः । आलम्बि
 नः ॥ पुश्णप्रोक्त्युब्राह्मणकल्पेयु । ४ । ३ । १०५ । तृतीयान्तात्प्रोक्तार्थेणिनिस्स्यात् । यत्प्रोक्तम्पुश्णप्रोक्ताश्चेद्ब्राह्मण
 कल्पास्तेभवन्ति । पुश्णेनचिरन्तनेनमुनिनाप्रोक्ताः । भट्टन् । भाल्लविनः । शाट्टायनः । शाट्टायनितः । कल्पेपिङ्गेनप्रोक्तः

॥सि०कौ०॥

॥त०शै०॥

॥ ८९ ॥

पैङ्गीकल्पः । पुराणेति किं । याज्ञवल्क्यानिब्राह्मणानि । आश्वमेधः कल्पः । अग्नि । आपव्यस्येत्यलोपः ॥ कठचरकाल्लु
क् । ४ । ३ । १०७ । आभ्याम्प्रोक्तप्रत्ययस्यलुक्स्यात् । कठेनप्रोक्तमधीयतेकठाः । चरकाः ॥ कलापिनोऽण् । ४ । ३
। १०८ । कलापिनाप्रोक्तमधीयतेकालापाः । नान्तस्यटिलोपे । सब्रह्मचारिपीठसर्पिकलापिकौथुमितैतिलिजाजलिलाङ्ग
लिशिलालिशिखण्डिह्रस्वरसद्वस्तुपर्वणामुपसंख्यानद्विलोपः ॥ छगलिनोठिनुक् । ४ । ३ । १०९ । छगलिनाप्रोक्त
मधीयतेछागलेयिनः ॥ पागश्यर्थशिलालिभ्यामिभ्भुनटसूत्रयोः । ४ । ३ । ११० । पागश्यर्थेणप्रोक्तमिभ्भुनटसूत्रम
धीयतेपागशरिणोभिभ्वः । शैलालिनोनटाः ॥ कर्मन्दकशाश्वदिनिः । ४ । ३ । १११ । भिभुनटसूत्रयोरित्येव । क
र्मन्देनप्रोक्तमधीयतेकर्मन्दिनोभिभ्वः । कशाश्विनोनटः ॥ तेनैकदिक् । ४ । ३ । ११२ । सुदाम्नाञ्चद्विण्येकदि
क् । सौदामनी ॥ तत्तिष्ठ । ४ । ३ । ११३ । स्वर्गादिपाठादव्ययत्वं । पीलुमूलेनएकदिक्पीलुमूलतः ॥ उरसेयच्च । ४
। ३ । ११४ । चात्तस्मिन् । अणोपवादः । उरसाएकदिक् उरस्यः । उरस्तः ॥ उपज्ञाते । ४ । ३ । ११५ । तेनेत्येव । पा
णिनिनाउपज्ञातम्पाणिनीयम् ॥ कृतेयन्ये । ४ । ३ । ११६ । वररुचिः कृतोवाररुचोयन्यः ॥ संज्ञायाम् । ४ । ३ ।
११७ । तेनेत्येव । अयन्यार्थमिदं । मक्षिकाभिः कृतंमाक्षिकंमधु ॥ कुलालादिभ्योवुञ् । ४ । ३ । ११८ । तेनकृतेसंज्ञा
या । कुलालेनकृतंकौलालकं । वारुडकं ॥ श्लुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् । ४ । ३ । ११९ । तेनकृतेसंज्ञाया । श्लुद्रा
भिः कृतंश्लुद्रं । भ्रामरं । वाटरं । पादपं ॥ तस्येदम् । ४ । ३ । १२० । उपगोरिदं औपगवं । वहेस्तुरणिदच ॥ * ॥
सम्बोद्धुःखं । साम्बहित्रं ॥ अग्नीधः शरणेरण्भञ्च ॥ * ॥ अग्निमन्त्रे अग्नीत् । तस्यस्थानमाग्नीध्रं । तद्व्यानात्सोपिआग्नीध्रः ॥ स
मिधामाधानेघेण्यण् ॥ * ॥ सामिधेन्योमन्त्रः । सामिधेनीचक्र ॥ रथाद्युत् । ४ । ३ । १२१ । रथ्यञ्चकं ॥ पत्रपूर्वादञ्
। ४ । ३ । १२२ । पत्रंवाहनं । अश्वरथस्येदं । अश्वरथं ॥ पत्राध्वर्युपरियदञ्च । ४ । ३ । १२३ । अञ् । पत्राद्याह्ये ॥ * ॥

अश्वस्येदम्बहनीयमाश्वं । आध्वर्यवं । पारिषदं ॥ हलसीगृह् । ४ । ३ । १२४ । हालिकं । सैरिकं ॥ द्वन्द्वाद्गुप्तैर
 मैथुनिकयोः । ४ । ३ । १२५ । काकोलूकिका । कुत्सकुशिकिका । द्वन्द्वेदेवाऽसुरादिभ्यः प्रतिषेधः ॥ * ॥ दैवाऽसुरं ॥
 गोत्रचरणाद्गुप् । ४ । ३ । १२६ । औपगवकं । चरणाद्धर्माम्नाययोरितिवक्तव्यं ॥ * ॥ काठकं ॥ सङ्घाङ्कलक्षणेऽप्यन्य
 जिज्ञामण् । ४ । ३ । १२७ । घोषग्रहणमपिकर्तव्यं ॥ * ॥ अञ् । वैदः सङ्घोऽङ्घो घोषो वा । वैदं लक्षणं । यञ् । गार्गः ।
 गार्गी । इञ् । दाक्षः । दाक्षं । परम्परसम्बन्धोऽङ्कः । साक्षात्तुलक्षणं ॥ शकलाद्वा । ४ । ३ । १२८ । अणोक्तेर्यपक्षे चरण
 वाद्गुप् । शकलेन प्रोक्तमधीयते शकलास्तेषां सङ्घोऽङ्घो घोषो वा । शकलः । शकलकः । लक्षणेऽङ्को वता ॥ छन्दोऽपैक्विक
 याज्ञिकवह्वृचनटान्न्यः । ४ । ३ । १२९ । छन्दोगानाम्धर्मं आम्नायोवा छन्दोग्यं । औक्विक्यं । याज्ञिक्यं । बाह्वृच्यं । ना
 द्यं । चरणाद्धर्माम्नाययोरित्युक्तं । तन्साहचर्यान्नटश्चादपितयोरेव ॥ नदगडमाणवान्तेवासिषु । ४ । ३ । १३० । द
 गडप्रधानामाणवा दगडमाणवास्तेषु शिष्येषु च बुञ्जन्त्यात् । दाक्षादगडमाणवाः । शिष्यावा ॥ रैवतिकादिभ्यश्च । ४
 । ३ । १३१ । तस्येदमित्यर्थे बुञ्जोपवाटः । रैवतिकः । वैजवापीयः । कौपिञ्जलहास्तिपदादगवाच्यः ॥ * ॥ कुपिञ्जल
 स्यापत्यं इहैव निपातनादण् । तदन्तात्पुनरण् । कौपिञ्जलः । गोत्रबुञ्जोपवाटः । हास्तिपदस्यापत्यं हास्तिपदस्तस्यायं हा
 स्तिपाटः ॥ आथर्वणिकस्येकलोपश्च । ४ । ३ । १३३ । अणस्यात् । आथर्वणिकस्यायमथर्वणो धर्म आम्नायोवा चरणा
 द्बुञ्जोपवाटः ॥ * ॥ समाप्ताश्शैविकाः ॥ * ॥ तस्य विकारः । ४ । ३ । १३४ । अश्मनोविकारे टिलोपो वक्तव्यः ॥ * ॥ अ
 श्मनोविकारः । आश्मः । भास्मनः । मार्त्तिकः ॥ अवयवे च प्राण्योर्धधिवृक्षेभ्यः । ४ । ३ । १३५ । चाद्विकारे । मयूरस्या
 वयवो विकारो वामायूरः । मौर्वङ्काडम्भस्मवापैप्पलं ॥ विल्लादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १३६ । वैल्वः ॥ कोपधाच्च । ४ । ३ ।
 १३७ । अण् । अञ्जोपवाटः । तर्क । तर्कवं । तैन्तिडोकं ॥ त्रपुजतुनोऽयुक् । ४ । ३ । १३८ । आभ्यामणस्याद्विकारे

॥सि०कौ०॥ एतयोः युगागमश्च । त्रापुयं । जातुर्वै ॥ ओरञ् । ४ । ३ । १३९ । दैवदारवं । भाद्रदारवं ॥ अनुदानादेश्च । ४
 ॥त०प्रा०॥ । ३ । १४० । दाधित्यं । कापित्यं ॥ पलाशादिभ्योवा । ४ । ३ । १४१ । पलाशं । कारीरं ॥ शम्याः प्लञ् । ४ । ३ ।
 ॥ ८२ ॥ १४२ । शमीलंभस्म । यित्वात्डीय् । शमीलीसुक् ॥ मयद्वैतयोर्भाषायामभक्षाच्छादनयोः । ४ । ३ । १४३ । प्रकृति
 मात्रान्मयद्वास्याद्विकारावयवयोः । अश्ममयं । आश्मनं । अभक्षेत्यादिकिम् । मैद्गः रूपः । कार्पासमाच्छादनं ॥ नि
 त्यं वृद्धशरादिभ्यः । ४ । ३ । १४४ । आम्रमयम् । शरमयम् ॥ एकाचेनित्यम् । त्वङ्गयम् । वाङ्गयम् । कथन्त
 र्हि । आप्यमम्मयमिति । तस्येदमित्यणन्तात्त्वर्थे घ्यञ् ॥ गोश्चपुरीये । ४ । ३ । १४५ । गोःपुरीयं । गोमयं ॥ पिष्टा
 च्च । ४ । ३ । १४६ । मयद्वैत्याद्विकारेपिष्टमयम्भस्म । कथम्पैष्टीसुरेति सामान्यविवक्षायान्तस्येदमित्यण् ॥ संज्ञाया
 ङ्ङन् । ४ । ३ । १४७ । पिष्टादिभ्येव । पिष्टस्यविकारविशेषः । पिष्टकः । पूषोऽपूपः पिष्टकस्त्यात् ॥ ब्रीहेः पुरोडाशे
 । ४ । ३ । १४८ । मयद्वैत्यात् । बिल्वाद्युलोपवादः । ब्रीहमयः पुरोडाशः । ब्रैहमन्यत् ॥ असंज्ञायान्ति लयवाभ्याम्
 । ४ । ३ । १४९ । तिलमयं । यवमयं । संज्ञायान्तुतैलम् । यावकः ॥ तालादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १५० । अञ् मयटो
 रपवादः । तालाङ्गनुषि । तालन्धनुः । अन्यत्तालमयं । सेन्द्रायुधं ॥ जातरूपेभ्यः परिमाणे । ४ । ३ । १५१ । अण् ।
 बङ्गवचनात्पर्यायग्रहणं । हाटकः । तापनीयः । सैवर्सेवानिष्कः । परिमाणे किं । हाटकमयीयष्टिः ॥ प्राणिरज
 तादिभ्योऽञ् । ४ । ३ । १५२ । शैकं । शैकं । राजतं ॥ जितञ्चतत्प्रत्ययात् । ४ । ३ । १५३ । जिह्वोविकारावयवप्रत्यय
 स्तदन्तादञ्स्यात्तयोरेवार्थयोः । मयटोपवादः । शमीलस्यशमीलं । दाधित्यस्यदाधित्यं । कापित्यम् । जितः किं । वैल्वम
 यं ॥ कीतवत्परिमाणान् । ४ । ३ । १५४ । प्राग्बतेष्ठजित्यारभ्यकीतार्थेयेप्रत्ययायेनोपाधिनापरिमाणद्विहितास्तेतथैव
 विकारेतिदिश्यन्ते । अणादीनामपवादः । निष्केणकीतनैष्किकं । एवन्निष्कस्यविकारेपिनैष्किकः । शतस्यविकारश्च

॥ शतिकः ॥ उष्ट्रदुग् ॥ ४ । ३ । १५७ । प्राण्योपवादः । औष्ट्रकः ॥ उमोर्ल्योर्बा । ४ । ३ । १५८ । औमं
 ॥ औमकं । और्ल्यं । और्ल्यकं । बुजभावेयथाक्रममणौ ॥ एण्युठन् । ४ । ३ । १५९ । ऐण्येयं । एण्यस्यतुऐण्यं । गो
 पयशोर्यत् । गयं । पयस्यं ॥ द्रोश्च । ४ । ३ । १६० । दुर्वृक्षस्तस्यविकारेऽवयवोवाद्रव्यम् ॥ मानेवयः । ४ । ३ ।
 १६१ । द्रोर्ल्येव । दुवयं । यौतवंद्रुवयंपालुमितिमानार्थकं वयं ॥ फलेलुक् । ४ । ३ । १६२ । विकारवयवप्रत्ययस्य
 लुक्स्यात्फले । आमलक्याः फलं । आमलकं ॥ ल्लक्ष्णादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १६३ । विधानसामर्थ्यान्नलुक् । ल्लक्ष्णं ॥ न्य
 ग्रोधस्यचकेवलस्य । ७ । ३ । ५ । अस्यनृजिरेजागमश्च । नैययोधं ॥ जंबावा । ४ । ३ । १६४ । जम्बूशब्दात्फले
 ऽण्वास्यान् । जान्ववं । पक्षेत्रोरञ् । तस्यलुक् । जम्बु ॥ लुप्च । ४ । ३ । १६५ । जंबाः फलप्रत्ययस्यलुप्वास्यान् ।
 लुपियुक्तवत् । जंबाः फलजम्बूः । फलपाकशुषामुपसंख्यानं ॥ * ॥ ब्रीहयः । मुद्गाः । पुष्पमृलेषुवज्जलम् ॥ * ॥ मल्लि
 कायाः पुष्पंमल्लिका । जात्याः पुष्पज्जाती । विदार्यामूलम्विहारी । वज्जलग्रहणान्नेह । पाटलानिपुष्पाणि । सालानि
 मूलानि । वाज्जलकात्क्वचिल्लुक् । अशोकं । करवीरं ॥ हरीतक्यादिभ्यश्च । ४ । ३ । १६६ । एभ्यः फलप्रत्ययस्यलुप्वा
 न् । हरीतक्यादीनांलिङ्गमेवप्रकृतिवत् । हरीतक्याः फलानिहारीतक्यः ॥ कंसीयपरशव्योर्यज्जौलुक् । ४ । ३ ।
 १६७ । कंसीयपरशव्यशब्दाभ्यांयज्जौलुक् । कंसायहितंकंसीयं । तस्यविकारः कंस्यम् । परशवेहितम्प
 रशव्यं । तस्यविकारः पारशवः ॥ * ॥ प्राग्दीव्यतीयाः समाप्ताः ॥ * ॥ प्राग्वहतेष्टुक् । ४ । ४ । १ । तद्वहतीत्यतः प्राक्ठ
 गधिक्रियते । तदाहेतिमाशब्दादिभ्योऽपसंख्यानम् ॥ * ॥ माशब्दः कारोऽतियञ्चाहसमाशब्दिकः ॥ स्वागतादीनाञ्च । ७
 । ३ । ७ । ऐच्नस्वात् । स्वागतमित्याहस्वागतिकः । स्वाध्वरिकः । स्वाङ्गस्याऽपत्यंस्वाङ्गिः । व्यङ्गस्याऽपत्यंव्याङ्गिः । व्यङ्
 स्यापत्यंव्याङ्गिः । व्यतहारेणचरतिव्यावहारिकः । स्वपतौसाधुःस्वापतेयं । आहौप्रभूतादिभ्यः ॥ * ॥ प्रभूतमाहप्राभूति

॥सि०कौ०॥

॥त०ठ०॥

॥ ८३ ॥

कः । पार्याप्तिकः । पृथुतैस्तुस्नातादिभ्यः ॥ * ॥ सुस्नातमृच्छति सौस्नातिकः । सौखशायिनिकः । अनुशतिकादि । ग
च्छतौपरदारदिभ्यः ॥ * ॥ पारदारिकः । गौरुतल्पिकः ॥ तेनदीव्यतिखनतिजयतिजितम् । ४ । ४ । २ । अक्षैर्दी
व्यतिश्चाक्षिकः । अश्व्याखनतिश्चाभ्रिकः । अक्षैर्ज्जयति । आक्षिकः । अक्षैर्ज्जितमाक्षिकं ॥ संस्कृतम् । ४ । ४ । ३ । दध्ना
संस्कृतंदाधिकं । मारिचिकं ॥ कुलव्यकोपधाटण् । ४ । ४ । ४ । ठकोपवादः । कुलव्यैः संस्कृतं कौलव्यं । तैन्निडीकं ॥ त
रति । ४ । ४ । ५ । उडुपेनतरति । औडुपिकः ॥ गोपुच्छाट्टन् । ४ । ४ । ६ । गौपुच्छिकः ॥ नौडुचछन् । ४ । ४ ।
७ । नाविकः । घटिकः । वाङ्मयान्तरतिवाङ्मयास्त्री ॥ चरति । ४ । ४ । ८ । तृतीयान्ताद्गच्छतिभक्षयतीत्यर्थयोष्टकस्या
त् । हस्तिनाचरतिहास्तिकः । शकटिकः । दध्नाभक्षयतिंदाधिकः ॥ आकर्षात्छल् । ४ । ४ । ९ । आकर्षेयानिकयोपलः ।
आकषादितिपठान्तरं । तेनचरतिश्चाकर्षिकः । विच्चात्ङीय् । आकर्षिकी ॥ पर्षादिभ्यः छन् । ४ । ४ । १० । पर्षेणचरतिप
र्षिकः । पर्षिकी । येनपीठेनपङ्गवश्चरन्तिसपर्षः । अश्विकः । रथिकः ॥ अगणाट्टन् । ४ । ४ । ११ । चात्छन् ॥
आदेरिञ्जि । ७ । ३ । ८ । सेच्न । अमस्वस्यापत्यं अमस्विः । आदंष्ट्रिः । तदादिविधौचेदमेवज्ञापकं । इकार
दावितिवाच्यं ॥ * ॥ अगण्येनचरति । आगणिकः । आगणिकी । अगणिकः । अगणिकी ॥ पदान्तस्याऽन्यतरस्या
म् । ७ । ३ । ९ । आदेरङ्गस्यपदशदान्तस्यैजा । आपदस्येदं आपदं । शौवापदं ॥ वेतनादिभ्योजीवति । ४ । ४ ।
१० । वेतनेनजीवतिवैतनिकः । धानुष्कः ॥ वस्तुकयविकयाट्टन् । ४ । ४ । १३ । वस्त्रेनमूल्येनजीवतिवस्त्रिकः । कय
विकयविकयसंघातविगृहीतार्थं । कयविकयिकः । कयिकः । विकयिकः ॥ आयुधाच्छ्व । ४ । ४ । १४ । चाट्टन् । आयु
धावति । आयुधीयः । आयुधिकः ॥ हरव्युत्सङ्गादिभ्यः । ४ । ४ । १५ । उत्सङ्गेनहरव्युत्सङ्गिकः ॥ भस्त्रादिभ्यछन्
। ४ । ४ । १६ । भस्त्रयाहरतिभस्त्रिकः । घिलान्डीष । भस्त्रिकी ॥ विभाषाविवधात् । ४ । ४ । १७ । विवधेनहरतिवि

धधिकः । पक्षेठक् । वैवधिकः । एकदेशविकृतस्याऽनन्यत्वात् । वीवधादपिष्ठन् ॥ * ॥ वीवधिकः । वीवधिकी । विवधवी
 वधश्चैतदभयतोवद्धशिक्येस्तन्धवाह्योकाष्टेवर्तते ॥ अण्कुटिलिकायाः । ४ । ४ । १८ । कुटिलिकाव्याधानाङ्गतिविशेषः
 कर्मणोपकरणभूतलोहञ्च । कुटिलयाहरतिमृगान् अङ्गारन्वा । कौटिलिकोव्याधः कर्मणश्च ॥ निर्वृत्तेऽक्षद्वूतादि
 भ्यः । ४ । ४ । १९ । अक्षद्वूतेननिर्वृत्तं । अक्षद्वूतिकंवैरं ॥ त्रेर्मन्त्रित्यम् । ४ । ४ । २० । त्रिप्रत्ययान्तप्रकृतिकावृत्तीया
 न्तान्निर्वृत्तेर्थे मस्यान्नित्यं । कृत्यानिर्वृत्तं क्त्रिमं । पक्त्रिमं । भावप्रत्ययान्तादिमप्वक्तव्यः ॥ * ॥ पाकेननिर्वृत्तम्पाकिमं । त्य
 गिमं ॥ अपमित्ययाचिताभ्यांककनौ । ४ । ४ । २१ । अपमित्येतित्यवन्तम् । अपमित्यनिर्वृत्तं आपमित्यकम् । ताचिनेन
 निर्वृत्तं यान्नितकं ॥ संसृष्टे । ४ । ४ । २२ । दध्वासंसृष्टन्दाधिकं ॥ चूर्मादिनिः । ४ । ४ । २३ । चूर्मैस्संसृष्टाः । चू
 र्मिनीऽपूपाः ॥ लवणाल्लुक् । ४ । ४ । २४ । लवणेनसंसृष्टो लवणः स्वरूपः । लवणं शाकं ॥ मुद्गादण् । ४ । ४ । २५
 । मैद्गञ्जौदनं ॥ व्यञ्जनैरुपसिक्ते । ४ । ४ । २६ । ठक् । दध्वाउपसिक्तन्दाधिकं ॥ ओजस्सहोऽम्भसावर्तते । ४ । ४
 । २७ । ओजसावर्तते औजसिकः शृङ्गः । साहसिकश्चैरः । आम्भसिको मत्स्यः ॥ तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् । ४ । ४ । २८
 । द्वितीयान्तादस्माद्धर्ततद्व्यास्मिद्धर्थेठक्स्यात् । क्रियाविशेषणत्वाद्द्वितीया । प्रतीपम्वर्तते प्रातीपिकः । आन्वीपिकः । प्रा
 तिलोमिकः । आनुलोमिकः । प्रातिकूलिकः ॥ परिमुखञ्च । ४ । ४ । २९ । परिमुखम्वर्तते । पारिमुखिकः । चात्पारिपार्श्व
 कः ॥ प्रयच्छतिगर्ह्यम् । ४ । ४ । ३० । द्विगुणार्थेन्द्रिगुणं तत्प्रयच्छति द्वैगुणिकः । त्रैगुणिकः । वद्धेर्वृधुपिभावोवक्त
 व्यः ॥ * ॥ वार्द्धयिकः ॥ कुसीददशैकादशात्छन्स्यचै । ४ । ४ । ३१ । गर्ह्यार्थाभ्यामाभ्याभेतौस्तुः प्रयच्छतीत्यर्थे । कु
 सीदम्बद्धिस्तदर्थेद्रव्यं कुसीदन्तत्प्रयच्छतीतिकुसीदिकः । कुसीदिकी । एकादशार्थत्वादेकादशतेचनेवस्तुतोदशचेति
 विग्रहेऽकारः समासान्तइहैवस्तुत्रेनिपात्यते । दशैकादशिकः । दशैकादशिकी । दशैकादशान्प्रयच्छतिइत्युत्तमस्यैव

॥ सि० कौ० ॥ वेहापितङ्गितार्थः ॥ उच्छति । ४ । ४ । ३२ । वदराग्युच्छतिवाटरिकः ॥ रक्षति । ४ । ४ । ३३ । समाजं रक्षति सा
 ॥ त० ठ० ॥ माजिकः ॥ शब्दद्वैरङ्गशेति । ४ । ४ । ३४ । शब्दद्वैरङ्गशेति शब्दिकः । दार्दुरिकः ॥ पक्षिमत्यमुगान्दन्ति । ४ । ४ ।
 ॥ ८४ ॥ ३५ । स्वरूपस्य पर्यायाणां विशेषाणां अग्रहणं मत्स्यपर्यायेषु मीनस्यैव । पक्षिणो हन्ति पाक्षिकः । शाकुनिकः । मायूरिकः
 । मास्यिकः । मैनिकः । शाकुलिकः । मार्गिकः । हारिणिकः । मारङ्गिकः ॥ परिपन्थ्यञ्चतिष्ठति । ४ । ४ । ३६ । अ
 स्माद्वितीयान्तात्तिष्ठति हन्ति चेत्यर्थे ठक्स्यात् । पन्थानम्बर्जयित्वा व्याप्य वा तिष्ठति परिपन्थिकश्चैरः । परिपन्थं हन्ति परि
 पन्थिकः ॥ माद्योत्तरपदपदव्यनुपदन्धावति । ४ । ४ । ३७ । दण्डाकरो माथः मन्थाः । दण्डमाथः । दण्डमाथन्धावति
 दण्डमाथिकः । पादविकः । आनुपदिकः ॥ आकन्ददुश्च । ४ । ४ । ३८ । अस्मादुन्स्यात् चाकुक्धावतीत्यर्थः । आकं
 दं दुःखितं शेद न स्यान्धावति । आकन्दिकः ॥ पदोत्तरपदङ्गुलान्ति । ४ । ४ । ३९ । पौर्वपदिकः ॥ प्रतिकण्ठार्थं ल
 लामञ्च । ४ । ४ । ४० । एभ्यो गृह्णात्यर्थे ठक्स्यात् । प्रतिकण्ठं गृह्णाति । प्रातिकण्ठिकः । आर्थिकः । लालामिकः ॥ धर्म
 चरति । ४ । ४ । ४१ । धार्मिकः । अधर्माच्चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ अधर्मीकः ॥ प्रतिपथमेति ठञ्च । ४ । ४ । ४२ । प्र
 तिपथमेति प्रातिपथिकः ॥ समवायान् समवैति । ४ । ४ । ४३ । सामवायिकः । सामूहिकः ॥ परिषदोऽण्यः । ४ । ४ ।
 ४४ । परिषदं समवैति परिषद्यः ॥ सेनायावा । ४ । ४ । ४५ । एयः स्यात्पक्षेठक् । सैन्याः । सैनिकाः ॥ संज्ञायाम् ललाटकु
 क्कटि रश्चति । ४ । ४ । ४६ । ललाटम्पश्यति लालाटिकस्तेवकः । कुकुटी शब्देन तत्पादार्हः स्वल्पदेशो लक्ष्यते । कौ
 कटिको भिक्षुः ॥ तस्य धर्मम् । ४ । ४ । ४७ । आपणस्य धर्ममापणिकम् ॥ अण्महिष्यादिभ्यः । ४ । ४ । ४८ । म
 हिष्याधर्ममाहिषं । याजमानं ॥ ऋतोऽन् । ४ । ४ । ४९ । यातुर्धर्मयात्रं । नश्चेति वक्तव्यं ॥ * ॥ नरस्य धर्म्या नारी । वि
 शितरिडोपश्चाच्च वक्तव्यः ॥ * ॥ विशितुर्धर्म्यं वैशस्त्रं । विभाजयितुर्धर्म्यं विभाजयितुर्धर्म्यं वै

त्रं ॥ अवक्तयः । ४ । ४ । ५० । वक्ष्यन्तादृक्स्यादवक्तयेर्थे । आपणस्यावक्तय आपणिकः । राजग्राह्यादवक्तयः
 संपण्यम् । ४ । ४ । ५१ । अपूपाः पण्यमस्य आपूपिकः ॥ लवणदृक् । ४ । ४ । ५२ । लावणिकः ॥ किसर्गदिभ्यः सु
 ४ । ४ । ५३ । किसरम्पण्यमस्य किसरिकः । धित्वान्डीष् । किसरिकी । किसर उशीरनलदइत्यादिकिसर्गदेवः ।
 शलालुगन्धिद्रव्यविशेषवाचिनः ॥ शलालुनोऽन्यतरस्याम् । ४ । ४ । ५४ । छनस्यात्पक्षेठक् । शलालुकः । शलालुकी ।
 शलालुः । शलालुकी । शलालुसुगन्धिद्रव्यविशेषः ॥ शिल्पम् । ४ । ४ । ५५ । मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य मर्दङ्गिकः ॥
 मडुककृत्सिदहान्यतरस्याम् । ४ । ४ । ५६ । मडुकवादनं शिल्पमस्य माडुकिः । माडुकः । मार्जरिकः । मार्जरः ॥ प्रहर
 णम् । ४ । ४ । ५७ । तदस्येत्येव । असिप्रहरणमस्य आसिकः । धानुष्कः ॥ परश्वधादृक् । ४ । ४ । ५८ । पारश्वधिकः
 ॥ शक्तियष्ट्योरीकक् । ४ । ४ । ५९ । शक्तीकः । याष्टीकः ॥ अस्तिनास्तिदिष्टं मतिः । ४ । ४ । ६० । तदस्येत्येव । अस्ति
 परलोकइत्येवं मतिर्यस्य स आस्तिकः । नास्तीति मतिर्यस्य स नास्तिकः । दिष्टमिति मतिर्यस्य स दैष्टिकः ॥ शीलम् । ४ । ४
 । ६१ । अपूपभक्षणं शीलमस्य आपूपिकः ॥ कृत्रादिभ्योणः । ४ । ४ । ६२ । गुणेर्द्वाषाणामावरणं कृत्रन्तच्छीलमस्य छात्रः
 ॥ कर्मस्तच्छील्ये । ६ । ४ । १७२ । कर्मइति ताच्छील्येणेदिलोपोनिपात्यते । कर्मशीलः । कर्मः । नस्तद्धितइत्येव
 सिद्धेऽणकार्यन्ताच्छीलिकेणेपि । तेनचैरीतापसीत्यादिसिद्धं । ताच्छील्येकिं । कर्मणः ॥ कर्माऽध्ययनेवृत्तम् । ४ । ४
 । ६३ । प्रथमान्तात्त्वर्थेठक्स्यादध्ययनेवृत्तायाक्रियासाचेत्प्रथमान्तस्यार्थः । ऐकात्मिकः । यस्याध्ययनेप्रवृत्तस्यपरीक्षा
 कालेविपरीतोच्चारणरूपंस्वलितमेकज्जातंसः ॥ वल्लच्पूर्वपदादृक् । ४ । ४ । ६४ । प्राग्विषये । द्वादशन्यानिकर्मा
 ग्यध्ययनेवृत्तान्यद्वादशान्यिकः । द्वादशऽपपाठा अस्यजाताइत्यर्थः ॥ हितम्भक्षाः । ४ । ४ । ६५ । अपूपभक्षणांहि
 तमस्यै आपूपिकः ॥ तदस्यैदीयतेनियुक्तम् । ४ । ४ । ६६ । अयभोजनन्नियतन्दीयतेअस्यैअयभोजनिकः ॥ आण

॥सि०कौ॥

॥ त० ठ० ॥

॥ ८५ ॥

मांसौदनाद्विठन् । ४ । ४ । ६७ । आणनियुक्तन्दीयतेऽस्मै आणिकः । आणिकी । मांसौदनग्रहणं सङ्घातविगृहीतार्थं । मांसौदनिकः । मांसिकः । औदनिकः ॥ भक्तादणन्यतरस्याम् । ४ । ४ । ६८ । पक्षेठक् । भक्तमस्मै नियुक्तन्दीयते भाक्तः । भाक्तिकः ॥ तत्रनियुक्तः । ४ । ४ । ६९ । आकारेनियुक्तः । आकारिकः ॥ अगाशन्ताद्विठन् । ४ । ४ । ७० । देवागारेनियुक्तो दैवागारिकः ॥ अध्यायिन्यदेशकालात् । ४ । ४ । ७१ । निषिद्धदेशकालवाचकाद्विठन् । अध्येतरि । श्मशनेऽर्धोत्तेश्मशानिकः । चतुर्दश्यामधीते चतुर्दशिकः ॥ कठिनान्तप्रसारसंस्थानेषु व्यवहरति । ४ । ४ । ७२ । तत्रेव । वंशकठिने व्यवहरति वंशकठिनिकः । वंशः वेणवः कठिनायस्मिन्देशे स वंशकठिनः तस्मिन्देशे या क्रिया यथानुष्ठेयान्ततथैवानुतिष्ठतीत्यर्थः । प्रास्तारिकः । सांस्थानिकः ॥ निकटे वसति । ४ । ४ । ७३ । नैकटिको भिक्षुः ॥ आवसथान्त्सु । ४ । ४ । ७४ । आवसथे वसति । आवसथिकः । घित्वान्डीय । आवसथिकी । आकर्षात्पर्यादेः भस्त्रादिभ्यः कूसीदस्त्राच्च । आवसथाक्लिसरादेः घितः घडैते ठगधिकारे । घडिति स्त्रवघ्नेन विहिताः इत्यर्थः । प्रत्ययास्तु सप्त ॥ * ॥ ठको वधिस्समाप्तः ॥ * ॥ प्राग्घिताद्विठन् । ४ । ४ । ७५ । तस्मै हितमित्यतः प्राक्यदधिक्रियते ॥ तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् । ४ । ४ । ७६ । रथम्बहति रथः । युग्यः । वत्सानान्दमनकाले स्तम्भेकाष्ठमासज्यते स प्रासङ्गः । तम्बहति प्रासङ्गः ॥ धुरेयङ्कु । ४ । ४ । ७७ । हलचेति दीर्घप्राप्ते ॥ नभकुर्कुशम् । ८ । २ । ७९ । भस्यकुर्कुशेऽपधाया दीर्घानस्यात् । धुर्यः । धौरेयः ॥ खस्सर्वधुरात् । ४ । ४ । ७८ । सर्वधुरम्बहतीति सर्वधुरीणः ॥ एकधुरग्लुक् । ४ । ४ । ७९ । एकधुरम्बहति । स धुरीणः । एकधुरः ॥ शकटादण् । ४ । ४ । ८० । शकटम्बहति शकटेऽगौः ॥ हलसीराद्विठन् । ४ । ४ । ८१ । हस्तेम्बहतीति हालिकः । सैरिकः ॥ संज्ञायाञ्जन्या । ४ । ४ । ८२ । जनीवधूः ताम्बहति प्रापयति जन्या ॥ विध्यत्यधनुषा । ४ । ४ । ८३ । द्वितीयान्ताद्विध्यतीत्यर्थे यन्यान्त्रे तत्र धनुष्कारणं । यादौ विध्यन्ति पद्भ्याः शर्कराः ॥ धनगणं लब्धा । ४ । ४ ।

४। ४। ८५। अन्नं लब्ध्वा अन्नः ॥ वशङ्गतः । ४।
 ४। ८६। वश्यः परे कानुचारी ॥ पदमस्मिन्दृश्यम् । ४। ४। ८७। पद्यः कर्दमः । नातिशुष्क इत्यर्थः ॥ मूलमस्याऽ
 ४। ४। ८८। आर्वाह्णिणमावर्हः उत्पाटननदस्यास्तीति आर्वाह्णिमूलम् । आर्वाह्णियेषान्ते मूल्यामुद्गाः ॥ संज्ञायां
 ४। ४। ८९। धेनुशब्दस्य युगागमोयत्प्रत्ययश्च स्वार्थे निपात्यते संज्ञायां । धेनुष्यावन्धके स्थिता ॥ गृहपतिना
 संयुक्तः । ४। ४। ९०। गृहपतिर्यजमानस्तेन संयुक्तो गार्हपत्येति ॥ नैव यो धर्मविषमूलमूलसीता तुलाभ्यस्तार्यनु
 ल्यप्राप्यवध्याऽऽनाम्यसमसमितसम्मितेयु । ४। ४। ९१। नावातर्यन्नायं । वयसा तुल्यो वयस्यः । धर्म्येण प्राप्यन्धर्म्यं ।
 विषेण वध्यो विध्यः । मूलेन अनाम्यं मूल्यं । मूलेन समो मूल्यः । सीतया समितं सीतं क्षेत्रं । तुलया समितं तुल्यं ॥ धर्मपथ
 र्थन्यायादनपेते । ४। ४। ९२। धर्मादनपेतं धर्म्यं । पथं । अर्थं । न्यायं ॥ इन्दुसो निर्मिते । ४। ४। ९३। इन्दु
 सानि निर्मितं इन्दुसं । इच्छया कृतमित्यर्थः ॥ उरसोऽण्व । ४। ४। ९४। चावृत् । उरसानि निर्मितः पुत्रः त्रैरसः । उर
 स्यः ॥ हृदयस्य प्रियः । ४। ४। ९५। हृदोदेशः हृदयस्य पदो नामासेति हृदादेशः ॥ बन्धने चर्यै । ४। ४। ९६। हृ
 दयशब्दात्पञ्चान्ताद्धन्धनेयत्वाच्चेदेभिधेये । हृदयस्य बन्धनं हृद्यः । वशीकरणमन्त्रः ॥ मतजनहलात्करणजल्पकर्षेयु ।
 ४। ४। ९७। मतं ज्ञानन्तस्य करणम्भावः साधनम्भामयं । जनस्य जल्पो जन्यः । हलस्य कर्षो हल्यः ॥ तत्र साधुः । ४। ४।
 ९८। अये साधुः अय्यः । सामसु साधुः सामन्यः । ये चाभावकर्मणोरिति प्रकृतिभावः । कर्मण्यः । शरण्यः ॥ प्रतिजना
 दिभ्यः खञ् । ४। ४। ९९। प्रतिजनं साधुः प्रातिजनीनः । सांयुगीनः । सार्वजानीनः ॥ भक्तासुः । ४। ४। १००। भक्ते
 साधवो भक्ताः शालयः ॥ परिघदोण्यः । ४। ४। १०१। परिघद्वः । परिघद्व इति योगविभागास्तोपि परिघदः ॥ कथा
 दिभ्यः छक् । ४। ४। १०२। कथायां साधुः काथिकः ॥ गुडादिभ्यः छक् । ४। ४। १०३। गुडे साधुः गौडिक इक्षुः । सात्तुको

॥सि०कौ०॥

॥त०आ०॥

॥ ८७ ॥

मनुवर्तते निष्कादिभ्योऽसमासेठक्त्वादाहर्षियेष्वर्थेषु । नैष्किकं । समासेतुठञ् ॥ परिमाणान्तस्यासंज्ञाशरणयोः ॥
* ॥ * ॥ उत्तरपदवृद्धिसंज्ञात्त्रिदशैः । परमनैष्किकः । असमासग्रहणंज्ञापकम्भवतीत्यतःप्राक्तदन्तविधिरिति
नसंगव्यम् । यवापुष्यमिद्यादि । इत ऊर्द्धन्तुसंख्यापूर्वपदानां नूनदन्तग्रहणं प्राग्वतेरिष्यतेतच्चालुकि । पारयणिकः । द्वै
पारयणिकः । अलुकीतिकं । द्वाभ्यांश्रूपाभ्यांकीतंद्विश्रूर्यं । द्विश्रूर्येण कीतंश्रूपादञ्स्यात्तन्माभूत् । किंतुठञ् । द्वि
शैर्षिकं ॥ अर्द्धात्परिमाणस्यपूर्वस्यतुवा । ७ । ३ । २६ । अर्द्धात्परिमाणवाचकस्योत्तरपदस्यादेरचोवृद्धिःपूर्वपदं
स्यतुवाजितिणितिकितिच । अर्द्धद्रोणेनकीतं । अर्द्धद्रौणिकं । अर्द्धद्रौणिकं ॥ नातःपरस्य । ७ । ३ । २७ । अर्द्धात्पर
स्यपरिमाणाऽकारस्यवृद्धिर्नपूर्वपदस्यतुवाजिदादौ । अर्द्धप्रस्थिकं । अर्द्धप्रस्थिकं । अतःकिं । अर्द्धकौडविकं । तप
रःकिं । अर्द्धखार्याम्भवा अर्द्धखारी । अर्द्धखारीभार्य्यइत्यत्रवृद्धिनिमित्तस्येतिपुमद्भावनियेधेनस्यात् ॥ शताच्चठन्यत
वशते । ५ । १ । २१ । शतेनकीतं शतिकं । शत्यं । अशतेकिं । शतम्परिमाणमस्यशतकस्सङ्घः । इहप्रत्ययार्थोव
स्तुतःप्रत्ययार्थान्नभिद्यतेतेनठन्यतौनकिन्तुकनेव । असमासइत्येव । द्विशतेनकीतंद्विशतकं ॥ संख्यायाःअतिशदन्तायाः
कन् । ५ । १ । २२ । संख्यायाःकन्स्यादाहर्षियेथनतुन्यन्तशदन्तायाः । पञ्चभिःकीतःपञ्चकः । वज्रकः । व्यन्तायास्तु ।
साप्ततिकः । शदन्तायाः । चात्वारिंशत्कः ॥ वतोरिड्वा । ५ । १ । २३ । वत्तन्तात्कनइड्वास्यात् । तावतिकः । तावत्कः
॥ विततित्रिंशद्वाड्वन्नसंज्ञायाम् । ५ । १ । २४ । योगविभागःकर्तव्यः । आभ्याङ्कनस्यात् असंज्ञायान्तुडुन्स्यात्कनोपवा
त् । विंशकः । त्रिंशकः । संज्ञायान्तुविंशतिकः । त्रिंशतिकः ॥ कंसाड्विठन् । ५ । १ । २५ । टोडोवर्यः । इकारउच्चा
वर्यः । कंसिकः । कंसिकी । अर्द्धाचेतिवक्तव्यं ॥ * ॥ अर्द्धिकः । अर्द्धिकी । कार्यापणाड्विठन्वक्तव्यः ॥ * ॥ प्रतिगदे
॥ * ॥ कार्यापणिकः । कार्यापणिकी । प्रतिकः । प्रतिकी ॥ श्रूपादञ्जन्यतरस्याम् । ५ । १ । २६ । शैर्ष्यं । शै

शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् । ५।१। २७। एभ्योऽङ्याढुञ्ठकनामपवादः । शतमानेनकीतंशतमानं
साहसं । वासनं ॥ अध्यर्द्धपूर्वाद्दिगौर्लृग्गसंज्ञायाम् । ५।१। २८। अध्यर्द्धपूर्वाद्दिगोश्चपरस्यार्हीय
अध्वान्तुक्स्यात् । अध्यर्द्धकंसं । द्विकंसं । संज्ञायान्तुषाच्चकलापिकं ॥ विभागाकार्षापणसहस्राभ्याम् । ५।१। २९। लु
आधान् । अध्यर्द्धकार्षापणं । अध्यर्द्धकार्षापणिकं । द्विकार्षापणं । द्विकार्षापणिकं । औपसंख्यानिकस्तटिठनोलुक् ।
मध्येअध्यर्द्धप्रतिकं । द्विप्रतिकं । अध्यर्द्धसहसं । अध्यर्द्धसाहसं । द्विसहसं । द्विसाहसं ॥ द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् । ५।
१। ३०। लुग्नस्यात् । द्विनिष्कं । द्विनैष्किकं । त्रिनिष्कं । त्रिनैष्किकं । वज्रपूर्वाच्चेतिबक्तव्यम् ॥ * ॥ वज्रनिष्कं । व
ऊनैष्किकं ॥ विस्ताच्च । ५।१। ३१। द्वित्रिवज्रपूर्वाद्विस्तादाह्रीयस्यलुग्नस्यात् । द्विविस्त्वं । द्विवैस्तिकमित्यादि ॥ विं
शतिकात्वः । ५।१। ३२। अध्यर्द्धपूर्वाद्दिगेरित्येव । अध्यर्द्धविंशतिकीनं । द्विविंशतिकीनं ॥ खार्थ्याईकन् । ५।१।
३३। अध्यर्द्धखारीकं । द्विखारीकं । केवलायाश्चेतिबक्तव्यं ॥ * ॥ खारीकं ॥ पणपादमायशताद्यत् । ५।१। ३४।
अध्यर्द्धपण्यम् । द्विपण्यं । द्विपाद्यं । अध्यर्द्धपाद्यं । इहपादःपदितीत्यस्येतिलोपस्यस्थानिवद्भावान् पद्येत्येतदर्थेइ
त्यपिन । प्राण्यङ्गाऽर्थस्यैवतत्रग्रहणात् ॥ शाणाद्वा । ५।१। ३५। यस्यात्पक्षेठञ् । तस्यलुक् । अध्यर्द्धशाण्यं । अ
ध्यर्द्धशाणं ॥ द्वित्रिपूर्वादण्च । ५।१। ३६। शाणादित्येव । चाद्यत् । तेनत्रैरूप्यं । परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोरे
तिपर्य्यदासादादिर्वृद्धिरेव । द्विशणं । द्विशण्यं । द्विशणं । इहठञ्चादयस्त्रयोदशप्रत्ययाः प्रकृतस्तेषांसमर्थविभक्त
येर्थाश्चांकंक्षिताःतेइदानीमुच्यन्ते ॥ तेनकीतम् । ५।१। ३७। ठञ् । गोपुच्छेनकीतंगौपुच्छिकं । साप्ततिकं । प्रास्थि
कं । ठक्नैष्ठिकं ॥ इद्गेण्याः । १। २। ५०। गोरघ्नइत्यान्नद्धितलुकिलुकोपवादः । पञ्चभिर्गौणीभिः कीतःपटःपञ्च
गोणिः ॥ तस्यनिमित्तंसंयोगोत्पातो । ५।१। ३८। संयोगसम्बन्धउत्पातःशुभाशुभसूचकः । शतिकः । शत्योधनप

॥सि०कौ॥

॥त०आ०॥

॥ ८८ ॥

तिसंयोगः । शन्यं । शनिकं । दक्षिणाक्षिस्मन्दनं शनस्य निमित्तमित्यर्थः । वातपित्तश्लेष्मभ्यश्मनकोषनयोरूपसंख्या
नं ॥ * ॥ वातस्य श्मनकोषनयोरुपसंख्यावातिकं । पैतिकं । श्लेष्मिकं । सन्निपाताच्चेति वक्तव्यं ॥ * ॥ सान्निपातिकं ॥ गोहृचोऽसं
ख्यपरिमाणाश्चादेर्यत् । ५ । १ । ३७ । गोर्निमित्तसंयोगउत्पातोवागव्यः । ह्यचः । धन्यः । यशस्यः । स्वर्ग्यः । गो
ह्यचः किं । विजयस्य वैजयिकः । असंख्येत्यादिकिं । पञ्चानां पञ्चकं । सप्तकं । प्रास्थिकं । स्तारीकं । अश्वदिवाश्विकं ।
आश्विकं । ब्रह्मवर्चसादुपसंख्यानं ॥ * ॥ ब्रह्मवर्चस्यं ॥ पुत्राच्छ्व । ५ । १ । ४० । चाद्यत् । पुत्रीयः । पुत्र्यः ॥ सर्वभू
मिपृथिवीभ्यामणजौ । ५ । १ । ४१ । सर्वभूमेर्निमित्तसंयोगउत्पातोवा सर्वभूमैः पार्थिवः । सर्वभूमिश्चोऽनुशतिका
दिषु पठ्यते ॥ तस्येश्वरः । ५ । १ । ४२ ॥ तत्रविदितइति च । ५ । १ । ४३ । सर्वभूमेरीश्वरः सर्वभूमौ विदितो वा सा
र्वभूमैः पार्थिवः ॥ लोकसर्वलोकादृज् । ५ । १ । ४४ । तत्रविदितइत्यर्थः । लौकिकः । अनुशतिकादिवादुभयपदवृद्धिः ।
सार्वलौकिकः ॥ तस्यवापः । ५ । १ । ४५ । उप्यते अस्मिन्निति वापः क्षेत्रं । प्रस्थस्य वापः प्रास्थिकं । द्रौणिकं । स्तारीकं ॥
यात्रात्सुन् । ५ । १ । ४६ । पात्रस्य वापः क्षेत्रम्पात्रिकं । पात्रिकी क्षेत्रभक्तिः ॥ तदस्मिन्वृद्धाय लाभः शुल्कमुपदादीयते ।
५ । १ । ४७ । वृद्धिर्दीयतइत्यादि क्रमेण प्रत्येकं सम्बन्धादेकवचनं । पञ्चास्मिन् वृद्धिः आयः लाभः शुल्कमुपदादीयते ।
यते । पञ्चकः । शनिकः । शन्यः । साहस्रः । उत्तमर्सेनमूलातिरिक्तं ग्राह्यं वृद्धिः । ग्रामादियुस्वामिग्राह्यो भागश्चायः । वि
क्तेर्नामूल्यादधिकग्राह्यं लाभः । रक्षानिर्व्वेशो राजभागः शुल्कः । उक्तोच उपदा । चतुर्थार्थ उपसंख्यानं ॥ * ॥ पञ्चास्यैव
द्यादिर्दीयते पञ्चको देवदत्तः । सममब्राह्मणे दानमिति वदधिकरणविवक्षाया वा ॥ पूरणार्द्धादृज् । ५ । १ । ४८ । य
थाक्रमणकम् । टिठनोरपवादः । द्वितीयो वृद्धादिरस्मिन् दीयते द्वितीयिकः । तृतीयिकः । अर्द्धिकः । अर्द्धशदोरूपक
सार्द्धरूढः ॥ भागाद्यच्च । ५ । १ । ४९ । चादृज् । भागशदोपिरूपकस्यार्द्धरूढः । भागो वृद्धादिरस्मिन् भाग्यं । भा

भाग्या । भागिकाविंशतिः ॥ तद्धरतिवहत्यावहतिभागद्वंशदिभ्यः । ५ । १ । ५० । वंशदिभ्यःपरोयोभारंशं
 द्वाव्यंशं प्रातिपदिकं तत्प्रकृतिकाद्वितीयान्तादित्यर्थः । वंशभारंहरतिवहत्यावहतिवावंशं भारिकः । ऐश्वुभारिकः ।
 भासद्वंशदिभ्यइत्यस्यव्याख्यानंतरं । भारभूतेभ्योवंशदिभ्यइतिभारभूतान्वंशान्हरतिवांशिकः । ऐश्वुकः ॥ वस्त्रद्वंश्याभ्या
 रूढनूकनौ । ५ । १ । ५१ । यथासंख्यंस्तः । वस्त्रंहरतिवहत्यावहतिवावस्त्रिकः । द्रव्यकः ॥ सम्भवत्यवहरतिपचति । ५
 । १ । ५२ । प्रस्थंसम्भवतिप्रास्थिकः । कटाहः । प्रस्थंस्वस्मिन्समावेशयतीत्यर्थः । प्रास्थिकीव्राड्गणी । प्रस्थमवहर
 तिपचतिवेत्यर्थः । तत्पचतीतिद्रोणादण्च ॥ * ॥ चट्टन् । द्रोणंमपचतीति द्रौणी । द्रौणिकी ॥ आठकाचितपात्रात्वे
 ऽन्यतरस्यम् । ५ । १ । ५३ । पक्षेठञ् । आठकंसम्भवतिअवहरतिपचतिवाआठकीना । आठकिकी । आचितीनाआ
 चितिकी । पात्रीणा । पात्रिकी ॥ द्विगोःष्ठंश्च । ५ । १ । ५४ । आठकाचितपात्रादित्येव । आठकाद्यन्ताद्विगोःसम्भव
 त्यादिष्वर्थेषुष्ठन्खौवास्तः । पक्षेठञ् । तस्यार्धंर्द्धेतिलुक्खित्वाङ्गीष । ह्याठकिकी । ह्याठकीना । द्विगोरितिङीष् ह्याठ
 की । ह्याचितिकी । ह्याचितीना । अपरिमाणेतिङीप् नियेधात् । ह्याचिता । द्विपात्रिकी । द्विपात्रीणा । द्विपात्री ॥ कुलिजा
 ल्लुक्खौच । ५ । १ । ५५ । कुलिजान्ताद्विगोःसम्भवत्यादिष्वर्थेषुलुक्खौवास्तः । चात्ष्ठंश्च । लुगभावेठञःश्रवणं । द्वि
 कुलिजी । द्वैकुलिजिकी । द्विकुलिजीना । द्विकुलिजिकी ॥ सोऽस्यांशवस्तभृतयः । ५ । १ । ५६ । अंशोभागः । वस्त्रमूल्यं ।
 भृतिर्वितनं । पञ्चअंशोवस्तोभृतिर्द्वाऽस्यपञ्चकः ॥ तदस्यपरिमाणम् । ५ । १ । ५७ । प्रस्थम्परिमाणमस्यप्रास्थिकोराशिः
 ॥ संख्यायाःसंज्ञासङ्ख्यसूत्राध्ययनेषु । ५ । १ । ५८ । पूर्वसूत्रमनुवर्तते । तत्रसंज्ञायंस्त्वर्थेप्रत्ययोवाच्यः ॥ * ॥ यद्वाङ्गो
 योरिति वत्संख्यामात्रवृत्तेःपरिमाणानिप्रत्ययः । पञ्चैवपञ्चकाःशकुनयः । पञ्चपरिमाणमेषामितिवासङ्ख्येपञ्चकः । सूत्रेअ
 ष्टकंपाणिनीयं । सङ्ख्यशब्दस्यप्राणिसमूहेरूढत्वात्सूत्रमुद्यगुपातं । पञ्चकमध्ययनं । स्तोमेडविधिः ॥ * ॥ पञ्चदशमन्त्राः

॥सि०कौ०॥

॥त०आ०॥

॥ ८६ ॥

परिमाणमस्यपञ्चदशः । सप्तदशः । एकविंशः । सोमयागेषुहन्देशैः क्रियमाणपृष्ठादिसंज्ञिकास्तुतिः स्तोमः ॥ प
ङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् । ५ । १ । ५७ । एतेरुच्छिद्यनिपात्यन्ते ॥ पञ्चदश
तौवर्गेवा । ५ । १ । ६० । पञ्चपरिमाणमस्यपञ्चद्वर्गः । दशत् । पक्षेपञ्चकः । दशकः ॥ त्रिंशच्चत्वारिंशतोर्ब्राह्मणेसं
ज्ञायारण्यम् । ५ । १ । ६२ । त्रिंशदध्यायाः परिमाणमेवांब्राह्मणानां । त्रैशानि । चत्वारिंशानि ॥ तदर्हति । ५ । १ । ६३ ।
लब्धुयोग्योभवतीत्यर्थे द्वितीयान्नाडुआदयः स्युः । श्वेतकत्रमर्हति श्वेतकत्रिकः ॥ छेदादिभ्योनित्यम् । ५ । १ । ६४ । ति
त्यमाभीक्ष्ण्यम् । छेदन्नित्यमर्हति छेदिकोवेतसः । छिन्नप्ररुद्धत्वात् । विरगविरङ्गच ॥ * ॥ विरगन्नित्यमर्हति वैरगिकः । वैर
ङ्गिकः ॥ शीर्षे छेदाद्युच्च । ५ । १ । ६५ । शिरश्छेदन्नित्यमर्हति शीर्षे छेद्युः । शीर्षे छेदिकः । यदुकोस्मन्नियोगेन शिरसः शीर्षे
भावो निपात्यते ॥ दण्डादिभ्योयः । ५ । १ । ६६ । एभ्योयः स्यात् । दण्डमर्हति दण्ड्यः । अर्घ्यः । वध्यः ॥ पात्रांत् द्वौ च ।
५ । १ । ६८ । चाद्यत् । तदर्हतीत्यर्थे । पात्रियः । पात्र्यः ॥ कडङ्करदक्षिणाच्छ्व । ५ । १ । ६९ । चाद्यत् । कडङ्गरे
मीतिविग्रहेऽतएव निपातनात् खच् । कडङ्करं भाषमुद्गादिकाष्टमर्हतीति कडङ्करीयोगैः । कडङ्क्यर्थः । दक्षिणामर्हतीति द
क्षिणीयः । दक्षिण्यः ॥ स्थालीविलात् । ५ । १ । ७० । स्थालीविलमर्हति स्थालीविलीयास्तण्डुलाः । स्थालीविल्याः । पाक
योग्यादित्यर्थः ॥ यज्ञत्विग्भ्याङ्गखञौ । ५ । १ । ७१ । यथासंख्यंस्तः । यज्ञं च न्विजञ्चार्हति यज्ञियः । आर्त्विजीनो यजमानः
। यज्ञत्विग्भ्यान्तत्कर्माहतीत्युपसंख्यानम् ॥ * ॥ यज्ञियोदेशः । आर्त्विजीनोऽवृत्तिक् ॥ * ॥ आर्त्वीयाणां गणादीनां द्वादश
नाम्पूर्णावधिः ॥ * ॥ अन्नः परगृजेव ॥ पाशयणतुशयणचान्द्रायणम्बर्त्तयति । ५ । १ । ७२ । पाशयणम्बर्त्तयति पाशयणि
कश्चात्रः । तुशयणं यज्ञविशेषः । तम्बर्त्तयति तौशयणिको यजमानः । चान्द्रायणिकः ॥ संशयमापन्नः । ५ । १ । ७३ ।
संशयविषयीभूतोऽर्थः संशयिकः ॥ योजनञ्छति । ५ । १ । ७४ । योजनिकः । कोशशतयोजनशतयोरुपसंख्यानम्

॥ * ॥ शोशशतङ्गच्छतिकौशशतिकः । यौजनशतिकः । ततोभिगमनमर्हतीति च वक्तव्यम् ॥ * ॥ शोशशतादभिगमन
 मर्हतीति शोशशतिकोभिस्तुः । यौजनशतिकश्चाचार्यः ॥ पथः ष्कन् । ५ । १ । ७५ । योडीवर्थः । पथानङ्गच्छति पथि
 का । पथिकी ॥ पथोऽणनित्यम् । ५ । १ । ७६ । पथानन्नित्यङ्गच्छति । पथः पथचङ्त्वेन पथ्यादेशे कृतेणः । पा
 थ्यः । पथ्या ॥ उत्तरपथेनाहृतञ्च । ५ । १ । ७७ । उत्तरपथेनाहृतं औत्तरपथिकम् । उत्तरपथेन गच्छति औत्तर
 पथिकः । आहृतप्रकरणे वारिजङ्गवस्थलकान्तारपूर्वाटुपसंख्यानम् ॥ * ॥ वारिपथिकं ॥ कालात् । ५ । १ । ७८ । शु
 ष्टादिभ्यो णित्यतः प्रागधिक्रियते ॥ तेन निर्वृत्तं । ५ । १ । ७९ । अह्नि निर्वृत्तमाह्निकं ॥ तमधीष्टो भूतो भूतो भावो । ५ ।
 १ । ८० । अधीष्टः सत्कृत्य व्यापारितः । भूतो वेतनेन क्रीतः । भूतः स्वसत्ताया व्याप्ता कालः । भवीतादृश एव नागतकालः । मा
 स मधीष्टः मासिको ध्यापकः । मासम्भूतो मासिकः कर्मकरः । मासम्भूतो मासिको व्याधिः । मासम्भावो मासिक उत्सवः ॥ मा
 साद्वयसियत्वं भौ । ५ । १ । ८१ । मासम्भूतो मास्यः । मासीनः ॥ द्विगोर्य्यप् । ५ । १ । ८२ । मासाद्वयसिङ्त्वनुवर्त
 ते । द्वौ मासौ भूतो द्विमास्यः ॥ यणमासाण्यच्च । ५ । १ । ८३ । वयसीत्येव । यवप्यनुवर्तते । चाटुञ् । यणमास्यः । यणमा
 स्यः । यणमासिकः ॥ अवयसिष्ठञ्च । ५ । १ । ८४ । चाण्यत् । यणमासिको व्याधिः । यणमास्यः ॥ समायाः खः । ५ । १
 । ८५ । समा मधीष्टो भूतो भूतो भवी वासमीनः ॥ द्विगोर्वा । ५ । १ । ८६ । समायाः ख इत्येव । तेन परिजय्येव्यतः प्रा
 ङ्निवृत्तादियुपञ्चस्वर्थेयुप्रत्ययाः । द्विसमीनः । द्वैसमीकः ॥ रात्र्यहः सम्बत्सराच्च । ५ । १ । ८७ । द्विगोरित्येव । द्विर
 त्रीणः । द्वैरात्रिकः । द्व्यहीनः । द्वैराह्निकः । समासान्तविधेरनित्यत्वाद्वाटच् । द्विसम्बत्सरीणः ॥ संख्यायाः सम्बत्सरसंख्य
 स्य च । ७ । ३ । १५ । संख्याया उत्तरपदस्य वृद्धिस्तथात् । जिदादौ । द्विसाम्बत्सरिकः । द्वेषष्टी भूतो द्विषाष्टिकः । संख्या
 याः परिमाणान्तस्येव सिद्धे सम्बत्सरग्रहणम् परिमाणग्रहणे क्वलपरिमाणस्याऽग्रहणार्थं । तेन द्वैसमीक इत्युत्तरपद

॥सि०को॥

॥त० ठ०॥

॥ ६० ॥

वृद्धिर्न ॥ १११ ॥ ५८८ । वर्षशदान्ताद्विगो ईशः । पक्षेठर्वाचलुक्त्रीणि रूपाणि । द्विवर्षीणोव्याधि
द्विवर्षिकः । द्विवर्षः ॥ वर्षस्याऽभविष्यति । ७ । ३ । १११ । उत्तरपदस्यवृद्धिस्त्यात् । द्विवर्षिकः । भविष्यति तु द्वैव
र्विकः । अधीष्टभृतयोरभविष्यतीति प्रतिषेधेन । गम्यते हितत्रभविष्यत्ताननुतद्धितार्थः । द्वेवर्षे अधीष्टेभृतेवाकर्म्मकरिष्य
तीति द्विवर्षिको मनुष्यः ॥ परिमाणान्नस्याऽसंज्ञाशाणयोः । ७ । ३ । ११७ । द्वैकुडवौ प्रयोजनमस्य द्विकौडविकः । द्वा
भ्यां सुवर्षाभ्यां कीर्तं द्विसौवर्षिकम् । द्विनैष्किकम् । असंज्ञेति किम् । पञ्चकपालाः परिमाणमस्य पाञ्चकपालिकम् । तद्वि
तान्तसंज्ञाद्वैशाणम् । कुलिजशब्दमपिकेचित्यठन्ति । द्वैकुलिजिकः ॥ चित्रवतिनित्यम् । ५ । १ । ५८९ । वर्षशदान्ता
द्विगोः प्रत्ययस्य नित्यं लुक् स्यात्चेतने प्रत्ययार्थे । द्विवर्षीदारकः ॥ षष्टिकाः षष्टिशत्रेण पच्यन्ते । ५ । १ । ६० । वज्रप
चनमतन्त्रं । षष्टिको धान्यविशेषः । तृतीयान्तात्कन् शत्रशब्दलोपश्च निपात्यते ॥ तेन परिजय्य लभ्यकार्यं सुकरम् । ५
। १ । ६३ । मासेन परिजय्येजेतुं शक्वो मासिको व्याधिः । मासेन लभ्यङ्कार्यं सुकरं मासिकम् ॥ तदस्य ब्रह्मचर्यम् । ५
। १ । ६४ । द्वितीयान्तात्कालवाचिनोस्येत्यर्थे प्रत्ययस्त्यात् । अत्यन्तसंयोगे द्वितीया । मासं ब्रह्मचर्यमस्य समासिको ब्र
ह्मचारी । आर्द्धमासिकः । यद्वा । प्रथमान्तादस्येत्यर्थे प्रत्ययः । मासेत्येति मासिकं ब्रह्मचर्यम् । महानाम्नादिभ्यः षष्ठ्य
लोप उपसंख्यानम् ॥ * ॥ महानाम्नो नाम विदामघवन्नित्याच्चाट्टचः । तासां ब्रह्मचर्यमस्य माहानाम्निकः । हरदत्त
स्तुमस्याह इति पुंस्त्वान्माहानामिक इत्याह । चतुर्मासाण्येयज्ञे ॥ * ॥ तत्र भवइत्यर्थे । चतुर्थमासेषु भवन्ति चातुर्मा
सा नित्यं कर्म्मणि । अण् । चतुर्मासेषु भवन्ति चातुर्मासी । अणन्तत्वाण्डोप् । पौर्णमासी आषाढी ॥ तस्य दक्षिणायनाख्ये
॥ १११ ॥ ६५ । द्वादशाहस्य दक्षिणाद्वादशाहिकी । आख्याग्रहणादकालादपि । आग्निष्टोमिकी । वाजपेयिकी ॥
॥ १११ ॥ ६६ । प्रावृषिदोयते कार्यं प्रावृषेण्यं । शारदं ॥ * ॥ कालाधिकारस्य सम्पूर्णा

॥ सि० कै० ॥

॥ त० आ० ॥

॥ ७१ ॥

यद्यदि नान्तरे तत्रैव नञ्चर इति वा । आकालाद्वैश्व ॥ * ॥ आकालिकाविद्युत् ॥ * ॥ ठजः पूर्वो वधिः ॥ * ॥ तेन तुल्यं
क्रियाचेद्वतिः । ५ । १ । ११५ । ब्राह्मणेन तुल्यं ब्राह्मणवदधीते । क्रियाचेदितिकिं । गुणतुल्यो माभूत् । पुत्रेण तुल्यः स्त्रू
तः ॥ तत्र तस्येव । ५ । १ । ११६ । मथुरयामिव मथुरावत्सु प्रेप्राकारः । चैत्रस्येव चैत्रवन्मौत्रस्य गावः ॥ तद्वर्हम् ।
५ । १ । ११७ । विधिमर्हति विधिवत्पूज्यते । क्रियाय ह्यणं मण्डूकस्तुत्यानुवर्तते । तेनेह नञ् । राज्ञानमर्हति च ॥ तस्य
भावस्तत्तलौ । ५ । १ । ११८ । प्रकृतिजन्यबोधे प्रकारो भावः । गोर्भावः गोत्वं । गोता । स्थान्तो ब्रूवीवन्तं जन्तं स्त्रियं ॥ आत्तं
त्वात् । ५ । १ । १२० । ब्राह्मणस्त्वद्व्यतः प्राकृतत्वावधिक्रियेते । अपवादैस्सह समावेशार्थः । गुणवचनादिभ्यः कर्मविध
नार्थञ्चेदं । चकारेण ज्ञस्तन्मभ्यामपि समावेशार्थः । स्त्रियाभावः । स्त्रैश्वं । स्त्रीत्वं । स्त्रीता । पौश्वं । पुंस्त्वं । पुंस्ता ॥ मन्त्र
पूर्वात्तत्पुरुषाच्चतुरसङ्गतलक्षणवद्व्युधकतरसलसेभ्यः । ५ । १ । १२१ । इतः परं ये भावप्रत्ययास्ते न ज्ञत्तत्पुरुषान्ति
स्युः । चतुरादीन्वर्जयित्वा । अपतित्वं । अपटुत्वं । नञ्पूर्वात्किं । बार्हस्पत्यं । तत्पुरुषात्किं । नास्य पटवः सन्तीत्यप
टुस्तस्य भावः आपटवं । अचतुरेति किं । आचतुर्य्यं । आसङ्ग्यं । आलवण्यं । आवय्यं । आयुध्यं । आकथ्यं । आरस्यं ।
आबस्यं ॥ पृथ्वादिभ्यश्च मनिञ्चा । ५ । १ । १२२ । वावचनमणादिसमावेशार्थः ॥ रचतो हलादेर्ल्योः । ६ । ४
। १६९ । हलादेर्ल्योश्चकारस्य रस्स्यात् । इष्टे मेयसु ॥ टेः ॥ भस्तेर्ल्योः पस्स्यादिष्टे मेयसु । पृथोर्भावः प्रथिमा ।
पार्थवं । मदिमा । मर्द्वं ॥ वर्सदृढादिभ्यः घञ् । ५ । १ । १२३ । चादिमनिच् । शौक्ल्यं । मुक्तिमा । दाढ्यं ॥
पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढानामेवरत्वं । द्रुहिमा । घोडीवर्थः । औचितो । यथाकामो ॥ गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्म
शिच । ५ । १ । १२४ । चाङ्गावे । जडस्य कर्मभावे वा जाङ्गं । मूढस्य भावः कर्मवामौढ्यं । ब्राह्मण्यं ॥ अर्हतोर्नुम्च ।
अर्हतो भावः कर्मवा अर्हत्वं । अर्हन्ती । ब्राह्मणादिशक्तिगणाः ॥ यच्चतयस्य पुरयोः पठ्यायेस । ७ । ३ । ३१ । न

अपरलोरेतयोः पूर्वोत्तरपदयोः पर्यायेणादेरचोवृद्धिर्निदादे । आयथातथाभावः । आयथातथ्यं । अयथातथ्यं । आ
 यथातथ्यं । अयथातथ्यं । आपादसमाप्तेर्भावकर्मधिकारः । चतुर्वर्णादीनां स्वार्थ उपसंख्यानम् ॥ * ॥ चत्वारो वर्णाः चा
 तुर्वर्ण्यः । चातुरश्रम्यं । त्रैस्वर्ण्यं । चातुरश्रं । सैन्यं । सान्निध्यं । सामीप्यं । औपम्यं । त्रैलोक्यमित्यादि । सर्व्वे वेदाः सर्व्ववेदा
 धीते सर्व्ववेदः । सर्व्वदेरितिलुक् । स एव सर्व्ववेद्यः । चतुर्व्वेदस्तेभ्य पदवृद्धिश्च ॥ * ॥ चतुर्व्वेदेभ्योऽपि चतुर्व्वेदः ।
 स एव चातुर्व्वेद्यः । चतुर्व्विद्यस्तेति पाठान्तरं । चतुर्व्विद्य एव चातुर्व्वेद्यः ॥ स्तेनाद्यन्तलोपश्च ॥ ५ । १ । १२५ । नेति सङ्घातश्च
 ह्रस्वः । स्तेनचौट्येपचाद्यच् । स्तेनस्य भावः कर्मवास्येयम् । स्तेनादित्येगोविभज्य । स्तेन्यमिति घञन्तमपिकेचिदिच्छन्ति
 ॥ सख्युट्यः ॥ ५ । १ । १२६ । सख्युर्भावः कर्मवास्यं । दूतवणिग्भ्याञ्च ॥ * ॥ दूतस्य भावः कर्मवास्यं । वणिज्चमिति
 काशिका । माधवस्तु वणिज्चाश्च ह्रस्वभावात् स्त्रीलिङ्गः । भाव एव चात्र प्रत्ययेन तु कर्मणीत्याह । भाव्ये तु दूतवणिग्भ्याञ्चेति
 मास्येव । ब्राह्मणादिभ्योऽपि ॥ कपिज्ञाद्योर्लुक् ॥ ५ । १ । १२७ । कापेयं । ज्ञानेयं ॥ पथ्यनापुरोहितादिभ्यो यक्
 ॥ ५ । १ । १२८ । सैनापथ्यं । पौरोहित्यं । राजाऽसे ॥ * ॥ राजशब्देऽसमासेयकं जभत इत्यर्थः । राजो भावः कर्मवास्य
 ज्ञं । समासे तु ब्राह्मणादित्वात् घञ् । आधिरज्जं ॥ प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् ॥ ५ । १ । १२९ । प्राण
 भृज्जातिश्चाञ्च । औष्ठं । वयोवचनं । कौमारं । केशोरं । औद्गात्रं । औम्नेत्रं । औष्ठवं । दौष्ठवं ॥ हायनान्तयुवादि
 भ्योऽण् ॥ ५ । १ । १३० । द्वैहायनं । त्रैहायनं । यौवनं । स्थाविरं । ओत्रियस्य वलोपश्च ॥ * ॥ औत्रम् ॥ कुशल
 चपलनिपुणपिञ्जनकुतूहलक्षेत्रज्ञाः । युवतिषु च ब्राह्मणादिषु च पठ्यन्ते । कौश्र्यं । कौशलमित्यादि ॥ इगन्ताच्च न घृ
 पूर्व्वान् ॥ ५ । १ । १३१ । शुचेर्भावः कर्मवास्यौचं । मौनं । कथंकाव्यम् । कविशब्दस्य ब्राह्मणादित्वात् घञ् ॥ योपधा
 दुरुपोपमादौ ॥ ५ । १ । १३२ । समशीयकं । आभिधानीयकं । सहायका ॥ * ॥ साहाय्यं । साहायकं ॥ इन्द्रम

॥सि०कौ०॥

॥त० ठ०॥

॥ ७२ ॥

नोहादिभ्यश्च । ५।१। १३३ । शैव्योपाध्यायिका । मानोज्ञकं ॥ मित्रचरणाच्छाधात्याकारतद्वेतेषु । ५।१। १३४
। अथाकारेऽधिक्षेपस्तद्वेतस्ते गोत्रचरणयोर्भावकर्मणी प्राप्ताः । अथवावा । गार्गिकयाश्चाधमेगार्गीजेन विष्णुना इ
त्यर्थः । गार्गिकयात्याकुरुते । गार्गिकामवेतः ॥ होत्राभ्यञ्जः । ५।१। १३५ । होत्राभ्यञ्जश्चदन्विवाचीस्त्रिजिह्वः ।
बहुवचनाद्विशेषग्रहणं । अच्चावाकस्यभावः कर्मवा अच्चावाकीयं । मैत्रावरुणीयं ॥ ब्रह्माणस्त्वः । ५।१। ३६ ।
होत्रावाचिनो ब्रह्मशब्दान्नस्यात् । हस्यापवादः । ब्रह्मत्वं । नेतिवाच्येन वचननलोवाधनार्थम् । ब्राह्मणपथ्यायाद्वह्म
णशब्दानुत्पत्तौ । ब्रह्मत्वम् । ब्रह्मता ॥ * ॥ नभस्त्रोराधिकारसमाप्तः ॥ * ॥ धान्यानाम्भवनक्षेत्रिखन् । ५।१।
१९ । भवन्त्यस्मिन्निति भवनम् । मुद्गानाम्भवनक्षेत्रं मैत्रीनम् ॥ ब्रीहिशाल्योर्ध्वम् । ५।२। २ । ब्रैहेयं । शंखेयं
॥ यवयवकयदि ॥ ५।२। ३ । यवानाम्भवनक्षेत्रं यव्यं । यवक्यं । यष्टिक्यं ॥ विभाषानिलमाघोमामङ्गाणां
भ्यः । ५।२। ४ । यद्वास्यात्यक्षेखन् । तिल्यं । तैलीनं । माघ्यं । माघीणं । ऊम्यं । औमीनं । मंम्यं । मंजीतं । अण्व्यं ।
आण्वीनं ॥ सर्वचर्मणः कृतः खल्वजैः । ५।२। ५ । असामर्थ्येपि निपातनात्सामासः । सर्वचर्मणा कृतः सर्वचर्मीणः ।
सर्वचर्मीणः ॥ यथामुखसंमुखस्य दर्शनः स्तः । ५।२। ६ । मुखस्य सदृशं । यथामुखम्प्रतिविम्बनिपातनात्सादृश्येव
योभावः । समंसर्वमुखसंमुखं । समशब्दस्यान्तलोपो निपात्यते । यथामुखदर्शनः यथामुखीनः । सर्वस्य मुखस्य दर्शनः
संमुखीनः ॥ तत्सर्वादेः पथङ्गकर्म्यपत्रपात्रं चाप्नोति । ५।२। ७ । सर्वादेः पथाद्युक्तो द्वितीयोऽन्तिस्त्वसंज्ञः । सर्वप
थान्वाप्नोति सर्वपथीनः । सर्वाङ्गीणः । सर्वकर्मणीणः । सर्वपत्रीणः । सर्वपात्रीणः ॥ आप्रपदम्प्राप्नोति । ५।२।
८ । पादस्याप्रपदन्तान्प्राप्यादीकथं । आप्रपदं । आप्रपदीनः पदः ॥ अनुपदसर्वाङ्गायावयवकामक्षयतिमेवेषु । ५।
२। ९ । अनुसयामेसादृश्येव । अनुपदस्त्वङ्गा अनुपदीना उपानत् । सर्वाङ्गानि भक्षयति सर्वङ्गोनेभिर्दुः । अयानयः स्व

अग्निरेवः । तन्नेयः । अयानयीनश्शरः ॥ परैवर परम्पर पुत्रपौत्रमनुभवति । ५ । २ । १० । परंश्चावरंश्चाऽनुभवती
 निम्नोवरीणः । अवरस्योन्निपात्यते । परंश्चपरतर्हंश्चाऽनुभवतिपरम्परीणः । प्रकृतेः परम्परभावेतिपात्यते । पुत्रपौत्रा
 ननुभवतिपुत्रपौत्रीणः । परम्पराशब्दस्तु अव्युत्पन्नशब्दान्तरंस्वीचिङ्गन्तस्मादेव स्वार्थेषु घञिपरम्पर्य्यं । कश्चम्पारोवर्ष्य
 वदितिअसाधुरेव । खप्रत्ययसन्निवोगेनैवपरोवरेनितिपातनात् ॥ अवारपाशऽव्यन्ताऽनुकामङ्गामी । ५ । २ । ११ । अ
 वारपरङ्गामी । अवारपारीणः । अवारीणः । पारीणः । पारवारोणः । अव्यन्तगामीनः । अव्यन्तानः । भृशङ्गन्तेत्यर्थः ।
 अनुकामङ्गामी । अनुकामीनः । यथेष्टंङ्गन्ता ॥ समांसमांविजायते । ५ । २ । १२ । यलोपोऽवशिष्टविभक्तेरलुक्पूर्व
 पदेतिपात्यते । समांसमीनागौः । समांसमीनासायैवप्रतिवर्षं प्रसूयते । खप्रत्ययानुत्पत्तौयलोपोवावक्तव्यः ॥ * ॥ समांस
 मांविजायते । समायांसमयास्त्र ॥ अद्यश्चीनावष्टब्धे । ५ । २ । १३ । अद्यश्चीनाविजायतेअद्यश्चीनावडवा । आसन्नप्र
 सवेत्यर्थः । केचित्तुत्रिजायतइतिनानुवर्तयन्ति । अद्यश्चीनंमरणंआसन्नमित्यर्थः ॥ आगवीनः । ५ । २ । १४ । आङ्
 वेद्गोःकर्मकरेखप्रत्ययोनिपात्यते । गोःप्रत्यर्पणपर्य्यन्तंयःकर्मकरेतिस्मादगवीनः ॥ अनुग्वलङ्गामी । ५ । २ । १५
 । अनुगु । गोःपञ्चात्यर्थाप्तंयथागच्छतिस अनुगवीमोगोपालः ॥ अध्वनोयत्नैः । ५ । २ । १६ । अध्वानमलङ्गच्छतिअ
 न्यः । अध्वनीनः । येचाभावकर्मणोः । आत्माध्वनौखेइतिस्त्राभ्याम्प्रकृतिभावः ॥ अभ्यमित्राच्छ्व । ५ । २ । १७ । च
 द्यत्नैः । अभ्यमित्रोयः । अभ्यमित्र्यः । अभ्यमित्रोणः । अभ्यमित्राऽभिमुखं सुष्टु गच्छतीत्यर्थः ॥ गोष्ठात्स्वभूतपूर्व । ५ ।
 २ । १८ । गोष्ठोभूतपूर्वःगोष्ठीनोदेशः ॥ अश्वस्यैकाहगमः । ५ । २ । १९ । सकाहेनगम्यतेइत्येकाहगमः । आश्वीनी
 ध्या ॥ शालीनकौपीनेअधृष्टाकार्ययोः । ५ । २ । २० । शालाप्रवेष्टुमर्हतिशालीनः । अधृष्टः । कूपपतनमर्हतिकौपीनंपा
 पं । तस्माधनव्याप्तदुष्टोपवात्युखलिङ्गमपितस्मन्धातुद्वारादवमपि ॥ व्रतेनजीवति । ५ । २ । २१ । व्रतेनशरीर

॥सि०कौ०॥

॥त० म०॥

॥ ७३ ॥

यासेनजीवतिननुबुद्धिवैभवेनसः । व्रतीनः ॥ साप्पपदीनंसंखं । ५ । २ । २२ । सप्पभिःपदैरवाप्यतेसाप्पपदीनं ॥ हैयं
गवीनंसंज्ञायाम् । ५ । २ । २३ । ह्योगोदोहस्यहियंगुग्गदेशःविकारार्थेखञ्चनिपात्यते । टुह्यतइतिदोहःक्षीरं । ह्यो
गोदोहस्यविकारःहैयंगवीनंनवनीतं ॥ तस्यपाकमूलेपील्व्वादिकर्सादिम्यःकुण्डाहचौ । ५ । २ । २४ । म्लीनान्म्याकः
पीलुकुणः । कर्सास्यमूलंकर्साजाहं ॥ पक्षातिः । ५ । २ । २५ । मूलग्रहणमात्रमनुवर्तते । पक्षस्यमूलम्पक्षतिः ॥ ते
विन्नञ्चुपचणपौ । ५ । २ । २६ । पकारःप्रत्यययोरादौलुप्तिनिर्दिष्टःतेनचस्यनेत्संज्ञा । विद्ययाविन्नोविद्याचुच्चः । वि
द्याचणः ॥ विनञ्भ्यांनानाजैःनसह । ५ । २ । २७ । असहार्थेपृथग्भावेवर्तमानाभ्यांस्वार्थेप्रत्ययौ । विना । नाना ॥ वेश्शाभ
च्छङ्कटचौ । ५ । २ । २८ । क्रियाविशिष्टसाधनवाचकान्वार्थे । विस्तृतं । विशालं । विशङ्कटं ॥ सम्प्रोदश्चकटच् । ५ । २ ।
२९ । सङ्कटं । प्रकटं । डक्तटं । चाद्विकटं । अलावूतिलोमाभङ्गाभ्योरजस्युपसंख्यानं ॥ * ॥ अलावूनारजः । अलावूकटं ।
गोष्ठजादयःस्थानादिषुपशुनोमभ्यः ॥ * ॥ गवांस्थानंगोगोष्ठं । सङ्घातेकटच् ॥ * ॥ अवीनांसङ्घातः । अविकटः । वि
स्तारेपटच् ॥ * ॥ अविपटः । द्वित्वेगोयुगच् ॥ * ॥ द्वावुष्टौ । उष्ट्रगोयुगं । षड्वत्षड्गवच् । अश्वषड्गवं । स्नेहेतैलच्
॥ * ॥ तिलतैलं । सूर्यफतैलं । भवनेक्षेत्रेशकटशाकिनौ ॥ * ॥ इक्षुशकटम् । इक्षुशकिनं ॥ अवात्कुठारच् । ५ ।
२ । ३० । चात्कटच् । अवाचीनः । अवकुठारः । अवकटः ॥ नतेनासिकायास्संज्ञायारणोटम्नाटचभ्रटचः । ५ । २ ।
३१ । अवादित्येव । नतन्नमनम् । नासिकायानतं । अवटोटं । अवनाटं । अवभ्रटम् । तद्यौगान्नासिकाअवटीटा । पु
रुयोऽवटीटः ॥ नेर्विडज्विरीसचौ । ५ । २ । ३२ । निविडं । निविरीसम् ॥ इनच्पिटच्चिकचिच । ५ । २ । ३३
नेरित्येव । नासिकायानतेऽभिधेयेइनच्पिटचौप्रत्ययौप्रकृतेश्चिकचिइत्यादेशौच । कप्रत्ययचिकादेशौचवक्तव्यौ ॥ * ॥
चिकिनं । चिपिटं । चिकं । क्लिप्तस्यचिल्पिल्लश्चास्यचक्षुयी ॥ * ॥ क्लिप्तेचक्षुयीअस्यचिल्लः । पिल्लः । चुलच् ॥ * ॥

चुल्लः ॥ उपाधिभ्यान्त्यकन्नासन्नारूढयोः । ५ । २ । ३४ । संज्ञायामित्यनुवर्तते । पर्वतस्यासन्नं स्थलमुपत्यका । आरूढस्थ
 चमधिन्यकाः ॥ कर्मणिघटोऽठच् । ५ । २ । ३५ । घटतइतिघटः ॥ पचाद्यच् । कर्मणिघटतेकर्मठःपुरुषः ॥ तद
 स्ससञ्ज्ञानन्तारकादिभ्यइतच् । ५ । २ । ३६ । तारकाःसञ्ज्ञात्तस्यतारकितन्नभः । आकृतिगणोयं ॥ प्रमाणेद्वयसज्दघ्न
 ज्मात्रचः । ५ । २ । ३७ । तदस्येत्यनुवर्तते । ऊरूप्रमाणमस्यऊरुद्वयसम् । ऊरुदघ्नम् । ऊरुमात्रं । प्रमाणेलः
 ॥ * ॥ समः । दिष्टिः । वितस्तिः । द्विगोर्नित्यम् ॥ * ॥ द्वौसमौप्रमाणमस्यद्विसमम् । प्रमाणपरिमाणभ्यांसंख्यायाञ्चा
 पिसंशयेमात्रज्वक्तव्यः ॥ * ॥ सममात्रम् । प्रस्थमात्रम् । पञ्चमात्रः । वत्सन्तात्त्वार्थेद्वयसञ्मात्रचौ ॥ * ॥ तावदेवतां
 वद्वयसम् । तावन्मात्रम् ॥ पुरुषहस्तिभ्यामणच् । ५ । २ । ३८ । पुरुषप्रमाणमस्यपौरुषम् । पुरुषद्वयसम् । हा
 स्तिनं । हास्तिद्वयसं ॥ यत्रदेतेभ्यःपरिमाणेवतुप् । ५ । २ । ३९ । यत्परिमाणमस्ययावान् । तावान् । एतावान् ॥ कि
 मिदंभ्याम्बोधः । ५ । २ । ४० । आभ्याम्बुभ्याद्वस्यचघः । कियान् । इयान् ॥ किमसंख्यापरिमाणेऽतिच । ५ । २
 । ४१ । चाद्वतुप् । तस्यचवस्यघस्य्यात् । कसंख्यायेवान्तेकति । कियन्तः ॥ संख्यायाञ्चवयवेतयप् । ५ । २ । ४२ । प
 ञ्चावयवाञ्चस्यपञ्चतयन्दारु ॥ द्वित्रिभ्यान्तयस्यायज्वा । ५ । २ । ४३ । द्वयं । द्वितयं । त्रयम् । त्रितयम् ॥ उभा
 दात्तेनित्यम् । ५ । २ । ४४ । उभश्चात्तयपोऽयच्स्यात् । सचादुदात्तः । उभयम् ॥ तदस्मिन्नधिकमितिदशान्ताडुः
 । ५ । २ । ४५ । एकादशञ्चधिकाञ्चस्मिन्नेकादशम् । शतसहस्रयोरेवेच्यते । नेह । एकादशञ्चधिकाञ्चस्यांविंशतौ
 प्रकृतिप्रत्ययार्थयोः समानजातीयत्वमेवेच्यते । नेह । एकादशमायाञ्चधिकाञ्चस्मिन्सुवर्णशते ॥ शदन्तविंशतेञ्च
 । ५ । २ । ४६ । डःस्यादुक्तेर्थे । त्रिंशदधिकाञ्चस्मिन्त्रिंशंशतम् । विंशं ॥ संख्यायागुणस्यनिमानेमयइ । ५ । २ ।
 ४७ । भागस्यभूतमानाप्रथमान्तासंख्यावाचिनःषष्ठ्यर्थमवहस्य्यात् । यकन्तन्वैभागौनिमानमस्योदञ्चिद्भागस्य

॥सि०कौ॥

॥त० म०॥

॥ ६४ ॥

द्विमथमुदञ्चिद्वानां । गुणस्येति किं । द्वौबोहियबौनिमानस्योदञ्चितः । निमानेकिम् । द्वौगुणौक्षीरस्यशकस्तिनिस्य
द्विगुणंक्षीरम्यच्यतेनैलेन ॥ तस्यपूरणेडह । ५ । २ । ४८ । एकदशानाम्पूरणंएकादशः ॥ नान्तादसंख्यादेर्मह ।
५ । २ । ४९ । डटोमडागमस्यात् । पञ्चानाम्पूरणःपञ्चमः । नान्ताकिं । विंशः । असंख्यादेर्किं । एकदशः ॥ यद्वैतिकं
तिपयचतुरंशुक् । ५ । २ । ५१ । एवांथुगागमस्याडुटि । यस्यांपूरणःषष्ठः । कतिथः । कतिषयशदस्यसंख्यात्वेप्यतए
वज्ञापकाडुह । कतिपयथः । चतुर्थः । चतुरश्रयतावाद्यक्षरलोपञ्च ॥*॥ तुरीयः । तुर्यः ॥ बहुपूगणसङ्ख्यतिथु
क् । ५ । २ । ५२ । डटीत्येव । पूगसङ्ख्योरसंख्यात्वेप्यतएवडह । बहुतिथःइत्यादि ॥ वतोरिथुक् । ५ । २ । ५३ । ड
टीत्येव । यावतिथः ॥ द्वेस्त्रीयः । ५ । २ । ५४ । डटोपवादः । द्वयोःपूरणोद्वितीयः ॥ त्रेस्त्र्यसंसारणञ्च । ५ । २ । ५५ ।
तृतीयः ॥ विंशत्यादिभ्यस्तुमडन्यतरस्याम् । ५ । २ । ५६ । एभ्योडटस्तमडागमोवास्यात् । विंशतितमः । विंशः । एकविं
शतितमः । एकविंशः ॥ नित्यंशनादिमासार्द्धमाससंवत्सरच । ५ । २ । ५७ । शतस्यपूरणः । शततमः । एकशततमः ।
मासादेरतएवठह । मासतमः ॥ षष्ठ्यादेश्चाऽसंख्यादेः । ५ । २ । ५८ । षष्ठितमः । संख्यादेस्तुविंशत्यादिभ्यइविक्कल्प
एव । एकषष्ठः । एकषष्ठितमः ॥ मतौच्छःसूक्तसाम्नोः । ५ । २ । ५९ । मत्वर्थेच्छत्स्यात् । अच्चावाकादोअस्मिन्नस्ति
। अच्चावाकीयंसूक्तं । वारवन्तीयंसाम ॥ अध्यायानुवाकयोर्लुक् । ५ । २ । ६० । मत्वर्थस्यकस्यअतएवज्ञापकान्नचकः ।
विधानसामर्थ्याच्चविकल्पेनलुक् । गर्हभाणुः । गर्हभाणडीवः ॥ विमुक्तादिभ्योऽण् । ५ । २ । ६१ । मत्वर्थेऽणस्यादध्या
यानुवाकयोः । विमुक्तशब्दोऽस्मिन्नस्तिवैमुक्तः । दैवास्तुरः ॥ गोषदादिभ्योबुन् । ५ । १ । ६२ । मत्वर्थेऽध्यायानु
वाकयोः । गोषदकः । इषेत्वकः ॥ तत्रकुशलःपथः । ५ । २ । ६३ । बुन्स्यात् । पथिकुशलःपथिकः ॥ आकर्षादिभ्यःकन्
। ५ । २ । ६४ । आकर्षेकुशलआकर्षकः । आकषादिभ्यइतिरेफरहितोमुख्यःपाठः । आकषोनिक्वः ॥ धनहिरण्यात्का

ने ॥ ५॥ २॥ ६५॥ कामइच्छा । धनेकामौधनकोदेवदत्तस्य । हिरण्यकः ॥ स्वाङ्गेभ्यः प्रसिते । ५॥ २॥ ६६॥ केशेषु प्र
 सिद्धिर्लोकेशकः । तद्वचनायान्तत्परइत्यर्थः ॥ उदरगुणाद्युने । ५॥ २॥ ६७॥ अविजिगीषौठक्स्यात्कनोपवादः ।
 पुत्रुदवाऽयन्तपीडितउदरेप्रसितश्चैदरिकः । आद्युनेकिम् । उदरकः । उदरपरिमार्ज्जनादौप्रसक्तइत्यर्थः ॥ सस्ये
 निरिजातः । ५॥ २॥ ६८॥ कन्स्मर्यतेनतुठक् । सस्यशब्देगुणवाचोननुधान्यवाचोशस्येनेतिपाठान्तरं । सस्येनगु
 णेनैवैरजातःसम्बद्धःसस्यकस्माधुः ॥ अंशंहारी । ५॥ २॥ ६९॥ हारीत्यावश्यकेणिनिः । अतएवतद्योगेधृष्टीन
 । अंशकोदायादः ॥ तच्चादचिरपहृते । ५॥ २॥ ७०॥ तन्नकःपठः । प्रत्ययइत्यर्थः ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसंज्ञायाम् । ५॥
 २॥ ७१॥ आयुधजीविनोब्राह्मणायस्मिन्देसेसब्राह्मणकः । अल्पमन्नंयस्यांसाउष्णिकायवागूः । अन्नशब्दस्यउष्णादेशो
 निपात्यते ॥ शीतोष्णाभ्याङ्कारिणि । ५॥ २॥ ७२॥ शीतङ्करोतीतिशीतकः अलसः । उष्णं करोतीतिउष्णकश्शीघ्रका
 री ॥ अधिकम् । ५॥ २॥ ७३॥ अध्यारूढशब्दात्कन्उत्तरपदलोपश्च ॥ अनुकाभिकाभीकःकमिता । ५॥ २॥ ७४॥
 अन्वभिभ्योकन् । अभेःपाक्षिकोदीर्घश्च । अनुकामयते । अनुकः । अभिकामयते । अभिकः । अभीकः ॥ पार्श्वेनान्विच्छ
 ति । ५॥ २॥ ७५॥ अन्तजुरुपायःपार्श्वे तेनान्विच्छतिपार्श्वकः ॥ अयःशूलदण्डाजिनाभ्यांठक्ठञौ । ५॥ २॥ ७६॥
 । तीक्ष्णउपायोऽयःशूलं तेनान्विच्छति आयःशूलिकः साहसिकः । दण्डाजिनन्दम्भः तेनान्विच्छतिदाण्डाजिन
 कः ॥ तावतिथंयहणमितिलुग्वा । ५॥ २॥ ७७॥ कनस्यात्पूरणप्रत्ययस्यचलुग्वा । द्वितीयकम् द्विकम्वाग्रहणंदेवद
 त्तस्यद्वितीयेतरूपेणग्रहणमित्यर्थः । तावतिथेनगृह्णातीतिकन्वक्तव्योनिन्यञ्जलुक् ॥ * ॥ यष्टेनरूपेणगृह्णातिषट्कोदेवद
 त्तः । यष्टकः । यष्टीयामष्टौ । ५॥ २॥ ७८॥ देवदत्तोमुख्योऽस्यदेवदत्तकाः । त्वकाः । मत्काः ॥ शृङ्खलमन्त्रव
 त्तनङ्कमे । ५॥ २॥ ७९॥ शृङ्खलकः करभः ॥ उक्तउन्मनाः । ५॥ २॥ ८०॥ उद्गतमनसः । उते रुच्छतास्यर्थे

॥सि०कौ०॥

॥त० म०॥

॥ ६६ ॥

॥*॥ पिच्छिलः । पिच्छवान् । उरसिलः । उरस्वान् ॥ प्रज्ञाश्चार्द्धाभ्योः ॥ ५ । २ । १०१ । प्राज्ञोवाकरणम् । प्राज्ञा । आ
ऊः । आर्चः । वृत्तेष्व ॥*॥ वार्त्तः ॥ तपस्सहस्राभ्यां विनीनी । ५ । २ । १०२ । विनीन्योरिकासेनकारपरित्रासार्थः । तपस्वी
। सहस्री । असन्तत्वाद्दन्तत्वाच्चसिद्धेपुनर्बचनमणावाधामाभूदिति । सहस्रात्तुठनोपिबाधनार्थम् ॥ अण्च । ५ । २ ।
१०३ । योगविभागउत्तरार्थः । तापसः । साहसः । ज्योत्स्नादिभ्य उपसंख्यानम् ॥*॥ ज्यौत्स्नः । तामिस्त्रः ॥ सिकताशर्करा
भ्याञ्च । ५ । २ । १०४ । सैकतोघटः । शर्करः ॥ देशेलुविलचैव । ५ । २ । १०५ । चादण् मनुपच । सिकतास्सन्त्यस्मि
न्देशेसिकता । सिकतिलः । सैकतः । सिकतावान् । एवंशर्करेत्यादि ॥ दन्तउन्नतउरच् । ५ । २ । १०६ । उन्नताद्
न्ताःसन्त्यस्यदन्तुरः ॥ ऊयसुधिमुष्कमधोरः । ५ । २ । १०७ । ऊवरः । सुधिरः । मुष्कोरडः । मुष्करः । मधुमाधुर्य
म् । मधुरः । रप्रकरणेखमुखकुञ्जेभ्य उपसंख्यानम् ॥*॥ खरः । मुखरः । कुञ्जोहस्तिहनुः । कुञ्जरः । नगंपांसुपाण्डुभ्य
ञ्च ॥*॥ नगरं । पांसुरः । पाण्डुरः । पाण्डुरशब्दस्तु अव्यत्यन्नस्य । कच्छाह्रस्वत्वञ्च ॥*॥ कक्षुरः ॥ द्युदुभ्यामः । ५ ।
२ । १०८ । द्युमः । द्रुमः ॥ केशद्वोऽन्यतरस्याम् । ५ । २ । १०९ । प्रहतेनान्यतरस्याग्रहणेनमनुषिसिद्धेपुनर्ग्रहणमिति
ठनोस्समावेशार्थम् । केशवः । केशी । केशिकः । केशवान् । अन्येभ्योपिदृश्यते ॥*॥ मणिवोनागविशेषः । हिरण्यवोनि
धिविशेषः । अर्सेलोपञ्च ॥*॥ अर्सेवः ॥ गगणजगान्ज्ञायाम् । ५ । २ । ११० । ह्रस्वदीर्घयोर्ब्रह्मातन्त्रेण निर्देशः । गा
ण्डिवं । गण्डीवं । अर्जुनस्यधनुः । अजगंवम्पिनाकः ॥ काण्डाण्डादीरनीरचौ । ५ । २ । १११ । काण्डीरः । आण्डीरः
॥ रजःह्रस्वास्तुतिपरिषदोक्त्वच् । ५ । २ । ११२ । रजस्वलास्त्री । कषाबलः । बलइतिदीर्घः । आसुतीबलः शौण्डिकः ।
परिषद्वलः । पर्वदितिपाठान्तरम् । पर्वद्वलम् । अन्येभ्योपिदृश्यते । भ्रातृबलः । पुत्रबलः । शत्रुबलः । बलइत्यत्रसंज्ञाया
मिधनुवृत्तेर्ब्रह्मदीर्घः ॥ दन्तशिखान्ज्ञायाम् । ५ । २ । ११३ । दन्ताबलोहस्ती । शिखाबलः केकी ॥ ज्योत्स्नातमिस्रा

शृङ्गिखेर्ज्जस्विन्नर्ज्जस्वलगेमिन्मलिनमलीमसाः । ५ । २ । ११४ । मन्वर्थेनिपात्यन्ते । ज्योतिषउपधालोपोनश्चप्रत्ययः । ज्योत्स्ना । तमसउपधायाइत्वंरश्च । तमिस्रा । स्त्रीत्वमतन्त्रम् । तमिस्रं । शृङ्गादिनच् । शृङ्गिणः । ऊर्ज्जसोव लच् । नेमवाधामाभूदिति विनिरपि । ऊर्ज्जस्वी । ऊर्ज्जस्वलः । ऊर्ज्जीऽसुगागमइतिवृत्तिस्तुचिन्त्या । ऊर्ज्जस्वतीतिवदसुन्नने नैवोपपत्तेः । गोशब्दान्मिनिः । गोमी । मलशब्दादिनच् । मलिनः । ईमसच्च । मलीमसः ॥ अतइनिठनौ । ५ । २ । ११५ । दण्डी । दण्डिकः ॥ ब्रीह्यादिभ्यश्च । ५ । २ । ११६ । ब्रीहो । ब्रीहिकः । नचसर्व्वेभ्योब्रीह्यादिभ्यइनिठनाविधौ । ११७ । चादिनिठनौमतुप्च । तुन्दिलः । तुन्दो । तुन्दिकः । तुन्दवान् । उदरपिचण्डयवब्रीहिः । स्याङ्गादिवृद्धौ । विवृद्धुपाधिकात्स्याङ्गाच्चिनइलजादयःस्युः । विवृद्धौकर्त्तृयस्यसर्कास्त्रिलः । कर्त्तृ । कर्त्तिकः । कर्त्तृवान् ॥ एकगोपूर्वाङ्क ज्जित्यम् । ५ । २ । ११८ । एकशतमस्यास्तिरेकशतिकः । ऐकसहस्रिकः । गौशतिकः । गौसहस्रिकः ॥ शतसहस्रान्ता चनिष्कात् । ५ । २ । ११९ । निष्कात्परैयौशतसहस्रंशब्दौतदन्तात्प्रातिपदिकादृन्स्यान्मत्वर्थे । नैष्कशतिकः । नैष्कसहस्रिकः ॥ रूपादाहतप्रशंसयोर्यप् । ५ । २ । १२० । आहतंरूपमस्यास्तीतिरूप्यःकार्थपणः । प्रशंसंरूपमस्यास्ति रूप्योगौ । आहतेतिकिम् । रूपवान् । अन्येभ्योपिदृश्यते । हिम्याःपर्व्वताः । गुण्याःब्राह्मणाः ॥ अस्मायामेधासजोविनिः । ५ । २ । १२१ । यशस्वी । यशस्वान् । मायावी । ब्रीह्यादिपाठादिनिठनौ । मायी । यायिकः । किन्नन्तत्वात्कुः । सग्वी । आमयस्योपसंख्यानन्दीर्घश्च ॥ * ॥ आमयावी । शृङ्गवृन्दभ्यामारकन् ॥ * ॥ शृङ्गारकः । वृन्दारकः । फलवर्ह्याभ्यामिनच् ॥ * ॥ फलिनः । वर्हिणः । हृदयाच्चालुरन्यतरस्याम् ॥ * ॥ इन्ठनौमतुप्च । हृदयालुः । हृदयी । हृदयिकः । हृदयवान् । शीतोऽन्नतृप्रेम्यस्तदसहने ॥ * ॥ शीतन्नसहनेशीतालुः । उष्णालुः । स्फायितंचेतिरक् नृप्रःपुरोडाशःतन्नसहनेनृपालुः । नृ

॥सि०कौ०॥

॥त० म०॥

॥ ९७ ॥

प्रंदुःखमितिमाधक । हिमाचैलुः ॥ * ॥ हिमंनसहतेहिमेलुः । वलादूलः ॥ * ॥ वलन्नसहतेवलूलः । घातात्समूहेच ॥
*॥ वातन्नसहतेवातस्यसमूहेवावातूलः । तप्यर्वमरुद्धाम् । पर्वतः । मरुतः ॥ ऊर्ष्यायायुस् । ५ । २ । १२३ । सिन्वात्पद
वम् । ऊर्ष्यायुः । अत्रहन्दसीतिकेचिदनुवर्तयन्ति । युक्तञ्चैतत् । अन्यथाहि । अहंशुभमेरित्यत्रैवोर्ष्याग्रहणंकुर्यात् ॥
वाचोमिनिः । ५ । २ । १२४ । वाग्मी ॥ आलजाटचौबहुभाविणि । ५ । २ । १२५ । कुत्सितइतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ कुत्सितम्बुज
भाषतेवाचालः । वाचाटः । यस्तुसम्यग्बहुभाषतेसवाग्मीत्येव ॥ स्वामिन्नैश्वर्ये । ५ । २ । १२६ । ऐश्वर्यवाचकात्त्वशब्दान्म
न्वर्थेस्वामिनच् । स्वामी ॥ अर्शश्चादिभ्योऽच् । ५ । २ । १२७ । अर्शोऽस्यविद्युन्ते अर्शसः । आकृतिगणोयम् ॥ हन्द्वाप
तापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः । ५ । २ । १२८ । हन्द्वा । कटकवलयिनी । शङ्खनूपुरिणी । उपतापोरोगः । कुष्ठो । किलासी
। गर्ह्यन्निंद्यम् । ककुदावर्ती । काकतालुकी । प्राणिस्थाकिं । पुष्पफलवान्घटः । प्राण्यङ्गान्न । पाणिपादवती । अतइ
त्येव । चित्रकललाटिकावती । सिद्धेप्रत्ययेपुनर्वचनंठनादिवाधनार्थम् ॥ वातातीसारभ्यांकुक्क । ५ । २ । १२९ । चा
दिनिः । वातकी । अतीसारकी । रोगेचायमिष्यते । नेह । वातवतीगुहा । पिशाचाच्च ॥ * ॥ पिशाचकी ॥ वयसिपू
रणात् । ५ । २ । १३० । पूरणप्रत्ययान्तान्मन्वर्थेइनिःस्याद्वयसिद्योत्ये । मासःसम्बत्सरेवापञ्चमोस्यास्तीतिपञ्चमीउष्ट्रः
। ठन्वाधनार्थमिदं । वयसिकिम् । पञ्चमवान्ग्रामः ॥ सुखादिभ्यश्च । ५ । २ । १३१ । इनिर्मन्वर्थे । सुखी । दुःखी ।
मालाक्षेपे । माली ॥ धर्मशीलवर्णान्ताच्च । ५ । २ । १३२ । धर्माद्यन्तादिनिर्मन्वर्थे । ब्राह्मणधर्मी । ब्राह्मणशीली
। ब्राह्मणवर्षी ॥ हस्ताज्जातौ । ५ । २ । १३३ । हस्तौ । जातौकिम् । हस्तवान्पुरुषः ॥ वर्णाद्ब्रह्मचारिणि । ५ । २
। १३४ । वर्णी ॥ पुष्करदिभ्योदेशे । ५ । २ । १३५ । पुष्करिणी । पद्मिनी । देशेकिम् । पुष्करवान्करी । बाहूरू
र्ध्वपदाद्वान् ॥ * ॥ बाहुवली । ऊरुवली । सर्वादेश्च । सर्वधनी । सर्वबीजी । अर्थाच्चासन्निहिते ॥ * ॥ अर्थी ।

सन्निहिते तु अर्थवान् । तदन्ताच्च ॥ * ॥ धान्यार्थी । हिरण्यार्थी ॥ बलादिभ्यो मतुबन्धतरस्याम् । ५ । २ । १३६ । बल
 वान् । बली । उत्साहवान् । उत्साही ॥ संज्ञायां मन्माभ्याम् । ५ । २ । १३७ । मन्नान्मान्नाच्चेतिर्मन्त्वर्थे । प्रथिमिनी
 । दामिनी । होमिनी । सोमिनी । संज्ञायाङ्किम् । सोमवान् ॥ कंशंभ्यां वभयुस्ति तु तयसः । ५ । २ । १३८ । कंशमि
 तिमानौ कमित्युदकसुखयोः शमितिसुखे । आभ्यां सप्तप्रत्ययाः स्युः । युस्यसोसकारः पठत्वर्थः । कम्बः । कम्भः । कै
 य्युः । कन्तिः । कन्तुः । कन्तः । कैय्यः । शम्बः । शम्भः । शँय्युः । शन्तिः । शन्तुः । शन्तः । शँय्यः । अनुस्वारस्य वैक
 ल्पिकः परसवर्णः । वकारयकारपरस्यानुनासिकैव यौ ॥ तुन्दिबलिवटेर्भः । ५ । २ । १३९ । वृद्धानां भिस्तुन्दिः । मू
 र्खेन्द्रोपधायमिति माधवः । तुन्दिभः । बलिभः । वटिभः । पामादिच्चाद्धलिनोपि ॥ अहंशुभमोर्युस् । ५ । २ । १४० ।
 अहमितिमान्तमवयवमहङ्कारे । शुभमिति शुभे । अहंयुः । अहङ्कारवान् । शुभंयुः शुभान्वितः ॥ * ॥ इति मत्वर्थी
 याः ॥ * ॥ प्राग्दिशो विभक्तिः । ५ । ३ । १ । दिक्शब्देभ्य इत्यतः प्राग्वक्ष्यमाणाः प्रत्यया विभक्तिसंज्ञास्युः । अथ स्तार्थिकाः
 प्रत्ययाः । समर्थानामिति प्रथमादिति च निवृत्तम् । वेति त्वनुवर्तत एव ॥ किं सर्व्वनाम वङ्गभ्योऽङ्गादिभ्यः । ५ । ३ । २ ।
 किमस्सर्व्वनाम्नो वङ्गशब्दाच्चेति प्राग्दिशोऽधिक्रियते ॥ इदमङ् । ५ । ३ । ३ । प्राग्दिशीये परे ॥ एतेतौ रथोः । ५ ।
 ३ । ४ । इदमङ्शब्दस्य एत इत्येतादेशौ स्तोरेफादौ थकारादौ च प्राग्दिशीये परे । इशोपवादः ॥ एतदोऽन् । ५ । ३ ।
 ५ । योगविभागः कर्त्तव्यः । एतदः । एतेतौ स्तो रथोः । अन् । एतदङ् इत्येव । अनेकालत्वात्सर्व्वदेशः । नलोपः प्रातिपदका
 न्तस्य ॥ सर्व्वस्य सोऽन्यतरस्यान्दि । ५ । ३ । ६ । प्राग्दिशीयेदकारादौ प्रत्यये परे सर्व्वस्य सो वा स्यात् ॥ पञ्चम्यास्तसिल् । ५ ।
 ३ । ७ । पञ्चम्यन्तेभ्यः किमादिभ्यस्तसिल् स्याद्वा ॥ कुतिहोः । ७ । २ । १०४ । किमः कुस्स्यात्तादौ हादौ च विभक्तौ परतः
 । कुतः । कस्मात् । यतः । ततः । अतः । इतः । अमुतः । वङ्गतः । ह्यादेस्तुद्धाभ्यां ॥ तसेच्च । ५ । ३ । ८ । किं सर्व्वना

॥सि०कौ॥ मवडुम्यः परस्यतेसेस्तसिलादेशस्यात् । स्वार्थज्जिभक्त्यर्थञ्च वचनं ॥ पथ्यभिभ्याञ्च । ५ । ३ । ६ । आभ्यान्तसिलस्या
 ॥त० प्रा०॥ त् । सर्व्वभिभार्याभ्यामेव । परितः । सर्व्वतइत्यर्थः । अभितउभयतइत्यर्थः ॥ सप्तम्यास्त्वल् । ५ । ३ । १० । कुत्र । यत्र
 ॥ ६८ ॥ । तत्र । वक्तुत्र ॥ इदमोहः । ५ । ३ । ११ । त्रलोपवादइशादेशः । इह ॥ किमोऽत् । ५ । ३ । १२ । वायहणमपह
 यते । सप्तम्यन्तात्किमोऽद्वास्यात्यक्षेत्रल् ॥ क्वाति । ७ । २ । १०५ । किमःक्वादेशस्यादति । क् । कुत्र ॥ वाहचक्न्दसि
 ॥ कुहस्थः । कुहजग्मथुः ॥ एतदोश्चतसोस्वतसौचानुदात्तौ । २ । ४ । ३३ । अन्वादेशविधयेएतदोऽप्स्यात्सचानुदा
 त्तस्वतसोःपरतः तौचानुदात्तौस्तः । एतस्मिन्ग्रामेसुखम्बसामः अथोत्राधीमहे अतो नगन्तास्मः ॥ इतराभ्योऽपिदृश्यन्ते
 । ५ । ३ । १४ । पञ्चमीसप्तमीतरविभक्त्यन्तादपितंसिलादयोदृश्यन्ते । दृशिरग्रहणाद्भवदादियोगएव । सभवान् ।
 ततोभवान् । तत्रभवान् । तम्भवन्तम् । ततोभवन्तम् । तत्रभवन्तम् । एवन्दीर्घायुः । देवानाम्प्रियः । आयुष्मान् ॥ सर्व्वका
 न्यकिंयन्तदःकालेदा । ५ । ३ । १५ । सप्तम्यन्तेभ्यःकार्थेभ्यः स्वार्थेदास्यात् । सर्व्वस्मिन्कालेसदा । सर्व्वदा । एकदा
 । अन्यदा । कदा । तदा । कालेकिं । सर्व्वत्रदेशे ॥ इदमोर्हिन् । ५ । ३ । १६ । सप्तम्यन्तात्कालेइत्येव । हस्वापवादः
 । अस्मिन्कालेएतर्हि । कालेकिं । इहदेशे ॥ अधुना । ५ । ३ । १७ । इदमःसप्तम्यन्तात्कालवाचिनःस्वार्थेऽधुनाप्रत्य
 यस्यात् । इप् । यस्येतिलोपः । अधुना ॥ दानीञ्च । ५ । ३ । १८ । इदानीम् ॥ तदोदाच । ५ । ३ । १९ । तदा ।
 तदानीं । तदोदावचनमनर्थकम्बिहितव्यात् ॥ अनद्युतनेर्हिलन्यतरस्याम् । ५ । ३ । २१ । कर्हि । कदा । यर्हि । य
 द्वा । तर्हि । तदा । एतस्मिन्कालेएतर्हि ॥ सद्यःपरुत्यस्यैषमःपरेद्यव्यद्यपूर्व्वद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्यु
 रधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः । ५ । ३ । २२ । एतेनिपात्यन्ते । समानस्यसभावोद्यस् चाहनि ॥ * ॥ समानेऽहनि सद्यः
 । पूर्व्वपूर्व्वतरयोःपरःउदारीचसम्बन्धरे ॥ * ॥ पूर्व्वस्मिन्वत्सरेपरुत् । पूर्व्वतरेवत्सरेपशरि । इदम् इप्समसम्प

ययश्च समत्सरे ॥ * ॥ अस्मिन्सम्बन्धेरेषमः । परस्मादेद्यहनि ॥ * ॥ परस्मिन्नहनिपरेद्वावि । इदमोऽप्यद्यश्च ॥
 * ॥ अस्मिन्नहनिअद्य । पूर्वादिभ्योष्टभ्योऽहन्येद्युम् ॥ * ॥ पूर्वस्मिन्नहनिपूर्वेद्युः । अन्यस्मिन्नहनिअन्येद्युः । उभयो
 र्होभयेद्युः । द्युश्चोभयाद्वक्तव्यः ॥ * ॥ उभयद्युः ॥ प्रकारवचनेद्यात् । ५ । ३ । २३ । प्रकारवृत्तिभ्यः किमादि
 भ्यस्याल्स्यात्कार्ये । नेनप्रकारेणतथा । यथा ॥ इदमस्यमुः । ५ । ३ । २४ । शलोपवादः । एतदोवाचः ॥ * ॥ अ
 नेमएतेनवाप्रकारेणइत्थम् ॥ किमञ्च । ५ । ३ । २५ । केनप्रकारेणकथम् ॥ * ॥ प्राप्तिशंयानांविभक्तिसंज्ञादीनां
 पूरणोर्कधः ॥ * ॥ दिक्कदेभ्यःसप्तमीपञ्चमोप्रथमादिभ्योदिग्देशकालेष्वस्तीति । ५ । ३ । २७ । सप्तम्याद्यन्तेभ्योदि
 शिरूढेभ्योदिग्देशकालवृत्तिभ्यस्त्वार्येऽस्तीतिप्रत्ययस्य्यात् ॥ पूर्वाधरावशणामसिपुरधवश्चैयाम् । ५ । ३ । ३६ । एभ्यो
 ऽस्तीत्यर्थेऽसिप्रत्ययस्य्यात्तद्वोगेचैयान्कमात्पुर् अध् अव् इत्यादेशःस्युः ॥ अस्तीतिच । ५ । ३ । ४० । अस्तीतौपरेपूर्वा
 द्यौनाम्परादयःस्वः । पूर्वस्याम्पूर्वस्याःपूर्वावादिक् । पुरः । पुरस्तीत् । अधः । अधस्तीत् । अवः । अवस्तीत् ॥ विभाषाऽव
 रस्य । ५ । ३ । ४१ । अवस्यास्तीतौपरेऽवस्याद्वा । अवस्तीत् । अवरस्तीत् । एवन्देशेकालेच । दिशिरूढेभ्यःकिम्
 १ ऐन्ध्राम्बसति । सप्तम्याद्यन्तेभ्यःकिं । पूर्व्यामङ्गतः । दिगादिवृत्तिभ्यःकिम् । पूर्वस्मिन्गुरैवसति । अस्तीतिचेतिज्ञाप
 कादसिरस्तीतिवबाधते ॥ दक्षिणोत्तरभ्यामतसुच् । ५ । ३ । २८ । अस्तीतेरपवादः । दक्षिणतः । उत्तरतः ॥ वि
 भाषापराऽवशभ्याम् । ५ । ३ । २९ । परतः । अवरतः । परस्तीत् । अवरस्तीत् ॥ अच्चेर्लुक् । ५ । ३ । ३० । अच्चेत्य
 न्ताद्विक्शब्दास्तीतेर्लुक्स्यात् । लुकतद्वितलुकि । प्राच्याप्राच्याःप्राचीवादिक् । प्राक् । उदक् । एवन्देशेकालेच ॥ उप
 र्युपरिष्ठात् । ५ । ३ । ३१ । अस्मादेर्विषये । ऊर्द्धशब्दस्योपादेशस्य्याद्रिल् रिष्टातिलौचप्रत्ययौ ॥ * ॥ उपरि । उपे
 रिष्टाद्वावसतिआगतोरमणीयम्बा ॥ पश्चात् । ५ । ३ । ३२ । अपरस्यपञ्चभावःआतिश्चप्रत्ययोस्तीर्विषये ॥ उर

॥सि०कौ॥

॥त०प्रा०॥

॥ ६६ ॥

धरदक्षिणादातिः । ५ । ३ । ३४ । उत्तरात् । अधरात् । दक्षिणात् ॥ अनवन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्याः । ५ । ३ । ३५ । उत्तरादिभ्यः अनवास्यादवध्यावधिमतेस्सामीप्येपञ्चम्यन्तम्बिना । उत्तरेण । अधरेण । दक्षिणेन । पक्षेयथास्वम् । व्ययाः । इहकेचिदुत्तरादीनननुवर्त्यदिक्शब्दमात्रादेनपमाजुः । पूर्व्वेणयामम् । अपरेणयामम् ॥ दक्षिणादाच् । ५ । ३ । ३६ । अस्तार्तेर्विषये । दक्षिणावसति । पञ्चम्याइत्येव । दक्षिणादागतः ॥ अहिचदूरे । ५ । ३ । ३७ । दक्षिणादूरे अहिचस्यात्वादाच् । दक्षिणाहि । दक्षिणा ॥ उत्तराच्च । ५ । ३ । ३८ । उत्तरहि । उत्तरा ॥ संख्यायाविधार्षेधा । ५ । ३ । ४२ । क्रियाप्रकारार्थेवर्तमानात्संख्याशब्दात्त्वार्थेधास्यात् । चतुर्द्धा । पञ्चधा ॥ अधिकरणविचालेच । ५ । ३ । ४३ । द्वास्यसंख्यान्तरपादनेसंख्यायाधास्यात् । एकंशशिंपञ्चधाकुरु ॥ एकाद्धेयमुन्नयतरस्याम् । ५ । ३ । ४४ । ऐक्यं । स कथा ॥ द्वित्र्योश्चधमुञ् । ५ । ३ । ४५ । अभ्यान्धाइत्यस्यधमुञ्स्याद्वा । द्वैधम् । द्विधा । त्रैधम् । त्रिधा । धमुञ्जन्तात्त्वार्थेऽदर्शनम् ॥ * ॥ षथिद्वैधानितृणानि ॥ एधाच्च । ५ । ३ । ४६ । त्रैधा । द्वेधा ॥ याप्येपाशष् । ५ । ३ । ४७ । कुत्सितोभिषक्भिषक्पशः ॥ पूरणाद्भागेतीयादन् । ५ । ३ । ४८ । द्वितीयोभागोद्वितीयः । तृतीयः । स्वरेविशेषः । तीयादीकक्त्वार्थेवाच्यः । द्वैतीयोक्तः । द्वितीयः । तार्तीयोक्तः । तृतीयः ॥ नविद्यायाः ॥ * ॥ द्वितीया । तृतीया । विद्येत्येव ॥ प्रागेकादशेभ्योऽकन्दसि । ५ । ३ । ४९ । पूरणप्रत्ययान्ताद्भागेऽन् । चतुर्थः । पञ्चमः ॥ षष्ठाष्टमाभ्याञ्च । ५ । ३ । ५० । चादन् । षष्ठोभागः । षष्ठः । षष्ठः । अष्टमः । आष्टमः ॥ मानपञ्चङ्गयोःकमूलुकौच । ५ । ३ । ५१ । षष्ठाष्टमशब्दाभ्यांक्रमेणकमूलुकौस्तोमानेपञ्चङ्गेचवाच्ये । षष्ठकोभागः मानश्चेत् । अष्टमोभागः पञ्चगश्चेत् । अस्यअनोक्तलुकः । चकारश्रुत्याप्राप्तम् । षष्ठः । षष्ठः । अष्टमः । आष्टमः । महाविभाषयासिद्धेस्तुग्वचनंपूर्व्वत्रआनौनित्यावितिज्ञापयति ॥ एकादाकिनिच्चासहाये । ५ । ३ । ५२ । आत्कन् लुकौ । एकः । एकाकी । एककः ॥ भूतपूर्व्वचरद् । ५ । ३ । ५३ । आढ्योभूतपूर्व्वः

आढ्यचरः ॥ वक्ष्यारूप्यच । ५ । ३ । ५४ । वक्ष्यारूप्यचरपूर्वैर्यैरूप्यस्याचरइच । वक्ष्यारूप्यभूतपूर्वैर्गौः वक्ष्यारूप्यः । व
 क्ष्यचरः । तसिलादियुरूप्यस्यापरिराणितत्वात्तुम्बत् । शुभ्रायाभूतपूर्वः शुभ्रारूप्यः ॥ अतिशयनेतमविद्युतौ । ५ । ३
 । ५५ । अतिशयविशिष्टार्थवृत्तेः स्वार्थेणतौस्तः । अयमेवामतिशयेनाढ्यः आढ्यतमः । लघुतमोऽवधिष्ठः ॥ विद्युत् ।
 ५ । ४ । ५६ । तिङन्तादतिशयेद्यौत्येतम्पस्वात् ॥ तरप्पमपौघः । १ । १ । २२ । एतौघसंज्ञौघः ॥ किमेतिङ्गवयो
 ष्वन्वद्रव्यप्रकर्षे । ५ । ४ । ११ । किमसृदत्तात्तिङोऽवयवाचयोघस्तदन्तादामुस्व्यान्नतुद्रव्यप्रकर्षे । किन्तसौ । अतमं
 । पचतितमं । उच्चैस्तमं । द्रव्यप्रकर्षेतु । उच्चैस्तमस्तुः ॥ द्विवचनविभज्योपपदेतरवीयसुतौ । ५ । ३ । ५७ ।
 द्वयोरेकस्यातिशयेविभक्त्येवोपपदेसुप्तिङन्तादेतौस्तः । पूर्वयोरपवादः । अयमनयोरतिशयेन लघुर्लघुतरः । वक्ष्य
 धाम् । उदीच्याः प्राच्येभ्यःपठुतः । पटीयांसः ॥ अजादीगुणवचनादेव । ५ । ३ । ५८ । इष्टनीयसुतौगुणवचना
 देवस्तः । नेह । पाचकतरः । पाचकतमः ॥ तुच्छन्दसि । ५ । ३ । ५९ । तृनतृजन्तादिष्टनीयसुतौस्तःतुरिष्ठेमेयःसुतृ
 शब्दस्यलोपःस्यादितुमेयसुपरेषु । अतिशयेनकर्त्ताकरिष्ठः । दोहीयसीधेनुः ॥ प्रशस्यस्यश्च । ५ । ३ । ६० । अस्यश्च
 देशस्यादजाद्योः ॥ प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । ६३ । इष्टादिष्वेकाच्प्रकृत्यास्यात् । श्रेष्ठः । श्रेयान् ॥ ज्यच । ५ । ३ ।
 ६१ । प्रशस्यस्यज्यादेशस्यादितुमेयसोः । ज्येष्ठः ॥ ज्यादादीयसः । ६ । ४ । १६० । आदेःपरस्य । ज्यायान् ॥ वृद्धस्यच
 । ५ । ३ । ६२ । ज्यादेशस्यादजाद्योः । ज्येष्ठः । ज्यायान् ॥ अन्तिकवाढयोर्नैदसधौ । ५ । ३ । ६३ । अजाद्योः । ते
 दिष्ठः । नेदीयान् । साधिष्ठः । साधीयान् ॥ स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रश्चुद्राणांदणादिपरंपूर्वस्यचगुणः । ६ । ४ । १५६
 । एषांयणादिपरंनुष्यतेपूर्वस्यचगुणःइष्टादिषु । स्थविष्ठः । दविष्ठः । यविष्ठः । ह्रसिष्ठः । क्षेदिष्ठः । क्षोदिष्ठः । एष
 मीयस् ह्रस्वक्षिप्रश्चुद्राणांपृथ्वादिवात् ह्रसिमा । क्षेपिमा । क्षोदिमा ॥ प्रियस्थिरस्फिरोरुवङ्गलगुरुवृद्धतृभृदीर्घवृत्तः

॥सि०कौ०॥

॥त० प्रा०॥

॥ १०० ॥

काणाम्प्रस्थस्फवर्द्धिर्गर्द्धिर्वित्रपद्राधिवृन्दाः । ६ । ४ । १५७ । प्रियादीनां क्रमात्प्रादयः स्युरिष्ठादिषु । प्रेष्ठः । स्थेष्ठः ।
स्फेष्ठः । वरिष्ठः । वंहिष्ठः । गरिष्ठः । वर्धिष्ठः । चपिष्ठः । द्राधिष्ठः । वृन्दिष्ठः । एवमीयसुन । प्रेयान । प्रियोरुवङ्ग
लगुरुदीर्घाणां पृथ्वादिष्ठादिमनिच । प्रेमेत्यादि ॥ बहोर्ल्लोपो भूचबहोः । ६ । ४ । १५८ । बहोः परयोरिमेयसोर्ल्लो ।
पस्याद्बहोश्चभूगदेशः । भूमा । भूयान् ॥ इष्ठस्ययिष्टच । ६ । ४ । १५९ । बहोः परस्यइष्ठस्यलोपस्यात् यिडागम
श्च । भूयिष्ठः ॥ युवाल्पयोः कनन्यतरस्याम् । ५ । ३ । ६४ । एतयोः कनादेशोवास्यादिष्ठेयसोः । कनिष्ठः । कनीयान्
। पक्षेयविष्ठः । अल्पिष्ठइत्यादि ॥ बिन्मनोर्ल्लुक् । ५ । ३ । ६५ । विनोमनुपश्चलुक्स्यादिष्ठेयसोः । अतिशयेनसग्वीस
जिष्ठः । स्वजीयान् । अतिशयेनत्वग्वान् । त्वचिष्ठः । त्वचीयान् ॥ प्रशंसायां रूपम् । ५ । ३ । ६६ । सुवन्तातिङ्गताच्च ।
प्रशस्तः पटुः पटुरूपः । प्रशस्तम्पचति । पचतिरूपं ॥ ईषदसमाप्नौकल्पदेश्यदेशीयरः । ५ । ३ । ६७ । ईषदूनेवि
ह्वान् । विह्वत्कल्पः । यशस्कल्पम् । यजुःकल्पम् । बिह्वदेश्यः । बिह्वदेशीयः । पचतिकल्पम् ॥ विभायासुपोवङ्गचपुरस्ता
नु । ५ । ३ । ६८ । ईषदसमाप्तिविशिष्टेर्थे सुवन्ताद्बहुज्वास्यात्सचप्रागेवनतुपरतः । ईषदूनः पटुः । बङ्गपटुः । पटुकल्पः
। सुपः किम् । यजतिकल्पं ॥ प्रकारवचनेजातीयर् । ५ । ३ । ६९ । प्रकारवतिचायम् । यालतुप्रकारमात्रे । पटुप्रकारः प
टुजातीयः ॥ प्रागिवात्कः । ५ । ३ । ७० । इवेप्रतिष्ठातावित्यतः प्राक्काङ्क्षधिकारः ॥ अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्तेः । ५ ।
३ । ७१ । तिङ्श्चेत्यनुवर्तते ॥ कस्यचदः । ५ । ३ । ७२ । कान्ताव्ययस्यदकारेणादेशस्यादकश्च ॥ अज्ञाते । ५ । ३
। ७३ । कस्यायमश्चोऽश्चकः । उच्चकैः । नीचकैः । सर्वकैः । विश्वकैः । ओकारसकारभकारदौसुपिसर्वनाम्नष्टेः प्रामक
च् ॥ * ॥ युवकयोः । आवकयोः । युष्माकास्तु । अस्माकास्तु । युष्माकाभिः । अस्माकाभिः । ओकारेत्यादिकिम् । त्वक्का ।
मयका । अकच्चकरणेतूष्णीमः काम्नक्त्वयः ॥ * ॥ मित्वादन्त्यादचः परः । तूष्णीकामास्ते । शीलेकोमलोपश्च ॥ * ॥ तूष्णी

शीलः । तूष्णीकः । पचतकि । जल्पतकि । धकित् । हिरकुत् ॥ कुसिते । ५ । ३ । ७४ । कुसितोऽश्वः ॥ संज्ञा
 यांकन् । ५ । ३ । ७५ । कुसितेकनस्यात्तदन्तेनचेत्संज्ञागम्यते । श्रूङ्कः । रधकः । स्वरार्थम्बचनम् ॥ अनुकम्पायाम् । ५
 । ३ । ७६ । पुत्रकः । अनुकम्पितः पुत्रइत्यर्थः ॥ नीतौचतञ्चुक्तात् । ५ । ३ । ७७ । सामदानादिरूपानीतिसंज्ञाया
 मानायामनुकम्पायुक्तात्कप्रत्ययः स्यात् । हन्ततेधानकाः । गुडकाः । एहकि । अङ्गकि । पूर्वैणानुकम्पमानात्प्रत्ययः । अने
 ननुपरम्परासम्बन्धेपीतिविशेषः ॥ वह्नोचोमनु यताम्रष्ठञ्वा । ५ । ४ । ७८ । पूर्वसूत्रद्वयविषये ॥ घनिल ॥ ५
 । ३ । ७९ । तत्रैव ॥ ठाजादावूर्ध्वेन्द्रितीयादचः । ५ । ३ । ८३ । अस्मिन्प्रकरणेयष्टोऽजादिप्रत्ययश्चतस्मिन्प्रत्ययेप
 रेप्रकृतेर्द्वितीयादचऊर्द्धसर्वलुप्यते । अनुकम्पितोदेवदत्तोदेविकः । देवियः । देविलः । देवदत्तकः । अनुकम्पितोवा
 युदत्तोवायुकः । ठयहणमुकोद्वितीयत्वेकविधानार्थम् ॥ * ॥ वायुदत्तः । वायुकः । पितृकः । चतुर्थ्यादचऊर्द्धस्यलोपोवा
 च्यः ॥ * ॥ अनुकम्पितोवृहस्पतिदत्तोवृहस्पतिकः । अनजादौचविभाषालोपोवक्तव्यः ॥ * ॥ देवदत्तकः । देवकः । लोपः
 पूर्वपदस्यच ॥ * ॥ दत्तिकः । दत्तियः । दत्तिजः । दत्तकः । बिनापिप्रत्ययम्पूर्वात्तरपदयोर्बालोपोवाच्यः ॥ * ॥ देवद
 त्तः । दत्तदेवः । सत्यभामा । भामासत्या । उवर्षाल्लङ् लस्यच ॥ * ॥ भानुदत्तः । भानुलः । चवर्षादपि ॥ * ॥ सवि
 त्रियः । सवितृलः । चतुर्थ्यादनजादौचलोपः पूर्वपदस्यच । अप्रत्ययेतथैवेष्टउवर्षाल्लङ् लस्यच ॥ ९ ॥ प्राचामुपादेरड
 ञ्चौच । ५ । ३ । ८० । उपशब्दपूर्वात्प्रातिपदिकात्पूर्वविषये अडच्नुच्एतौस्तः । चाद्युष्माप्राप्तम् । प्राचांयहणंपूजा
 र्थं । अनुकम्पितउपेन्द्रदत्तः । उपडः । उपकः । उपिकः । उपियः । उपिलः । उपेन्द्रदत्तकः । षड्रूपाणि ॥ जाति
 नाम्नःकन् । ५ । ३ । ८१ । मनुष्यनाम्नइत्येव । जातिशब्देयोमनुष्यनामधेयसस्मान्कनस्यादनुकम्पायाम् नीतौच
 । सिहकः । शरनः । रसभकः । द्वितीयसंध्यक्षरश्चेत्तदादेर्लोपोवक्तव्यः ॥ * ॥ कहोडः । कहिकः । एकाक्षरपूर्व

॥सि०कौ०॥

॥त०प्रा०॥

॥ ६०९ ॥

पदानामुत्तरपदलोपेवक्तव्यः ॥ * ॥ वागाशीर्द्धतः । वाचिकः । कथंयडङ्गुलीदत्तः षडिकइति । यथेष्टाङ्गातिवचनान्ति
जम् ॥ * ॥ शेवलसुपरिविशालवरुणार्थ्यमादीनांनृतीयात् । ५ । ३ । ८४ । एषामनुघनान्नांठाजादौपरेतृतीयादच
ञ्जर्द्धलोपस्यात् । पूर्वस्यापवादः । अनुकम्पितः शेवलदत्तः । शेवलिकः । शेवलियः । शेवलिलः । सुपरिकः । विशालि
कः । वरुणिकः । अर्थ्यमिकः ॥ अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च । ५ । ३ । ८२ । अजिनोन्मान्मनुघनान्मोऽनुकम्पायां
कन् तस्यचोत्तरपदलोपः । अनुकम्पितोव्याघ्राजिनोव्याघ्रकः । सिंहकः ॥ अज्ये । ५ । ३ । ८५ । अल्पनैलं । तैलिकं
॥ ह्रस्वे । ५ । ३ । ८६ । ह्रस्वोवृक्षोवृक्षकः ॥ संज्ञायाङ्कन् । ५ । ३ । ८७ । ह्रस्वहेतुकायासंज्ञातस्यागम्यमानायाङ्क
न् । पूर्वस्यापवादः । वंशकः । वेणुकः ॥ कुटीशमीश्रुण्डाभ्योरः । ५ । ३ । ८८ । ह्रस्वाकुटी । कुटीरः । शमीरः । श्रु
ण्डारः ॥ कुन्वाडुपच् । ५ । ३ । ८९ । ह्रस्वाकुतूः । कुतुपः । कुतूः कृत्तेः सेहपात्रं । ह्रस्वासाकुतुपः पुमान् ॥ कास्त्रगो
णीभ्यांष्टरच् । ५ । ३ । ९० । आयुधविशेषः कास्त्रः । ह्रस्वासाकास्त्रतरी । गोणीतरी ॥ वत्सोक्षाश्वर्धमेभ्यश्चतनुषे । ५
। ३ । ९१ । वत्सतरः द्वितीयं वयः प्राप्तः । उक्षतरः । अश्वतरः । ऋषभतरः । प्रवृत्तिनिमित्ततनुत्वेऽपवायम् ॥ किंयत्त
दोर्निर्द्धारणेद्वयोरेकस्यडतरच् । ५ । ३ । ९२ । अनयोः कतरोवैष्णवः । यतरः । ततरः । महाविभाषया । कः । यः
। संः ॥ बावहूनांजातिपरिप्रश्नेडतमच् । ५ । ३ । ९३ । बहूनांमध्ये एकस्यनिर्द्धारणेडतमचवास्यात् । जातिपरिप्रश्न
इतिप्रत्याख्यातमाकरे । कतमोभवतांकठः । यतमः । ततमः । वायहणमकजर्यम् । यकः । सकः । महाविभाषया । यः
। सः । किमोऽस्मिन्विषयेडतरजपि । कतरः ॥ एकाच्चप्राचाम् । ५ । ३ । ९४ । डतरच्डतमच्चस्यात् । अनयोरेकत
मेमैवः । एषामेकतमः ॥ अवक्षेपसेकन् । ५ । ३ । ९५ । व्याकरणकेनगर्भितः । व्याकरणकः । येनेतरः कुत्स्यतेतदि
होदाहरणम् । स्वतःकुत्सितनुकुत्सितइत्यस्य ॥ * ॥ प्राग्दिशीयानांपूर्णवधिः ॥ * ॥ इषेप्रतिकृतौ । ५ । ३ । ९६ । कम्

स्यात् । अश्वइवप्रतिहतिः । अश्वकः । प्रतिहतिनैकिम् । गौरिवगवयः ॥ संज्ञायांच । ५ । ३ । १०७ । इवार्थेकनस्या
 तमुदायश्चेत्संज्ञा । अप्रतिहत्यर्थमारंभः । अश्वसदृशस्यसंज्ञा । अश्वकः । उष्ट्रकः ॥ लुम्भानुष्ये । ५ । ३ । १०८ ॥ संज्ञा
 यांचविहितस्यकनोलुस्यात्मनुष्येवाचे । चंचातृणमयःपुमान् । चंचेवमनुष्यश्च । वर्धिका ॥ जीविकार्थेचापण्ये । ५ । ३
 । १०९ । जीविकार्थेयदविकीयमाखंतस्मिन्वाचेकनोलुस्यात् । वासुदेवः । शिवः । स्कंदः । देवलकानांजीविकार्थासुदेवप्रति
 हतिष्विदम् । अपण्येकिम् । हस्तिकान्विकीणीते ॥ देवपथादिभ्यश्च । ५ । ३ । १०० । कनोलुस्यात् । देवपथः । इत्येव
 थः । आहतिगणोयम् ॥ वस्तेर्लङ् । ५ । ३ । १०१ । इवेत्यनुवर्ततएव । प्रतिहतावितिनिवृत्तम् । वस्तिरिववास्तेयं । वस्ते
 यी ॥ शिलायाठः । ५ । ३ । १०२ । शिलेवशिलेयम् । शैलेयम् । शिलायाइतियोगविभागादुत्पीत्वेके । शैलेयं ॥ शाखादि
 भ्योयः । ५ । ३ । १०३ । शाखेवशाख्यः । मुख्यः । जघनमिवजघन्यः । अग्र्यः । शरण्यः ॥ द्रव्यश्चभव्ये । ५ । ३ । १०४ ।
 द्रव्यमयंब्राह्मणः ॥ कुशायाच्छः । ५ । ३ । १०५ । कुशायमिव कुशापीयाबुद्धिः ॥ समासाच्चतद्विवयात् । ५ । ३ । १०६ ।
 इवार्थेविवयात्समासाच्छस्यात् । काकतालीयोदेवदत्तस्यवधः । इहकाकतालसमागमसदृशश्चौरसमागमइतिसमासार्थः
 । तत्प्रयुक्तःकाकमरणसदृशस्तुप्रत्ययार्थः । अजाकृपाणीयः । अतर्कितोपमतइतिफलितार्थः ॥ शर्करादिभ्योऽण् । ५ । ३
 । १०७ । शर्करेवशर्करम् ॥ अङ्गुल्यादिभ्यष्टक् । ५ । ३ । १०८ । अंगुलोव । अङ्गुलिकः । भरुजेव । भारुजिकः ॥ एक
 शालायाष्टजन्यतरस्याम् । ५ । ३ । १०९ । एकशालाशब्दादिवार्थेठज्वापक्षेठक् । एकशालेयः । एकशालिकः । एकशा
 लिकः ॥ कर्कलोहितादीकक् । ५ । ३ । ११० । कर्कःशुक्लोऽश्वस्सइव । कार्कीकः । लौहितीकः स्फटिकः ॥ पूगान्ज्यो
 ऽग्रामणीपूर्वात् । ५ । ३ । १११ । इवार्थेनिवृत्तः । नानाजातीयाअनियतवृत्तयोऽर्थकामप्रधानाः सङ्घाः पूगास्तद्वाच
 काश्चैवस्यस्यात् । अहितध्वज्यः ॥ व्रातचफणोरस्त्रियाम् । ५ । ३ । ११२ । व्रातःकापोतपाकः । ५ । ३ । ११३ । कौज्यः

॥सि०कौ०॥

॥त० त०॥

॥ १०२ ॥

१ ब्राध्नायन्यः ॥ आयुधं जीविसङ्घाज्ज्यङ्गाहीकेष्वब्राह्मणराजन्यान् । ५ । ३ । ११४ । वाहीकेषु य आयुधजीविसङ्घस्तद्वाचि
नः स्वार्थेऽन्यद् । क्षौद्रकः । मालव्यः । टित्वाण्डोष् । क्षौद्रकी । आयुधेति किम् । मल्लाः । सङ्घेति किम् । सम्राट् । वाहीके
युकिम् । शबरः । अब्राह्मणेति किम् । गोपालवाः । शालङ्कायनाः । ब्राह्मणेति द्विशेषग्रहणम् । राजन्ये स्वरूपग्रहणम् ॥ वृका
हेरण् । ५ । ३ । ११५ । आयुधजीविसङ्घवाचकात् स्वार्थे । वार्कैरण्यः । आयुधेति किम् । जाद्विशदान्माभूत् ॥ दामन्यादि
त्रिगर्तव्यमृच्छः । ५ । ३ । ११६ । दामन्यादिभ्यस्त्रिगर्तव्यमृच्छेभ्य आयुधजीविसङ्घवाचिभ्यस्त्वात् ॥ त्रिगर्तः षष्ठो
षण्णौ ये यान्ते त्रिगर्तव्यमृच्छः । आहुस्त्रिगर्तव्यमृच्छास्तु कौण्डोपरथदाण्डकी । कोष्ठकिर्ज्जालमाणि अब्रह्मणुप्तेऽथ जाल
किः ॥ १ ॥ दामनीयः । दामनीयौ । दामनयः । औलपिः । औलपीयः । त्रिगर्तः । कौण्डोपरथीयः । दाण्डकीयः ॥
पार्श्वदियौ धेयादिभ्योऽणजौ । ५ । ३ । ११७ । आयुधजीविसङ्घवाचिभ्यस्य कमादणजौ स्तः स्वार्थे । पार्श्वः । पार्श्वौ
। पार्श्वः । यौधेयः । यौधेयौ । यौधेयाः ॥ अभिजिद्विदभृच्छालावच्छिखावच्छमीवदूर्सावच्छुमदणोयन् । ५ । ३ ।
११८ । अभिजिदादिभ्योऽणन्तेभ्यः स्वार्थे यञ्स्यात् । अभिजितोऽपत्यं । अभिजित्यः । वैदभृत्यः । शालावत्यः । शैखावत्यः
। शामीवत्यः । और्सावत्यः । औमत्यः ॥ ज्यादयस्तद्राजाः । ५ । ३ । ११९ । पूगात् ज्यङ्गारभ्य उक्ता एतत्संज्ञाः स्युः । ते
नास्त्रियाम्बुलुक् । लोहितध्वजाः । कपोतपाकाः । कौञ्जायनाः । ब्राध्नायना इत्यादि ॥ पादशतस्य संख्या देवीं शतक
मुन्लोपश्च । ५ । ४ । १ । लोपवचनमनैमित्तिकत्वार्थम् । अतो न स्थानिवत् । पादः पत् । तद्धितार्थ इति समासे कृते प्र
त्ययः । बुद्धन्तं स्त्रियामेव । द्वौ द्वौ पादौ ददाति । द्विपदिकाम् । द्विशतिकां । पादशतग्रहणमनर्थकमन्यत्रापि दर्शना
त् । द्विमोदिकिकाम् ॥ दण्डवत्सर्गयोश्च । ५ । ४ । २ । बुन्स्यात् । अवीं सार्थमिदं । दौपादौ दण्डितः । द्विपदिकां ।
व्यवहृजति ददातीत्यर्थः ॥ स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् । ५ । ४ । ३ । जातीयरेपवादः । स्थूलकः । अणुकः । चञ्च

बृहत्तोरूपसंस्थानम् ॥ * ॥ चञ्चलः । बृहत्तः । सुरयायाञ्चै ॥ * ॥ सुरवर्षोहिः सुरकः ॥ अनव्यन्तगतैकान् । ५ । ४ ।
 ४ । छिन्नकम् । भिन्नकं । अभिन्नकम् ॥ नसामिवचने । ५ । ४ । ५ । सामिपय्याये उपपदेकान्तान्नकन् । सामिन्नकम्
 । अर्द्धकम् । अनव्यन्तगतेरिह प्रकृत्यैवाभिधानात्पूर्वैण कन्न प्राप्तः । इदमेव निषेधस्तत्रमथन्तस्वार्थिकमपिकनंज्ञापयति
 । वज्रतरकम् ॥ बृहत्तश्चाच्छादने । ५ । ४ । ६ । कन्स्यात् । द्वौ प्रावासेतरासंज्ञैः समौ बृहत्तिकातथा । आच्छादनेकिम् ।
 बृहत्तोरुच्यः ॥ अवडक्षाशितंग्वलङ्कर्मालम्पुसंवाध्युत्तरपदात्कः । ५ । ४ । ७ । स्वार्थे । अवडक्षीणोमन्त्रः । द्वाभ्यामेव
 तमिथ्यर्थः । अशितगावोऽस्मिन्निति आशितङ्गवीनमरणम् । निपातनात्पूर्वस्यमुम् । अलंकर्मणे । अलङ्कर्मणिः ।
 लम्पुरुषोऽः । ईश्वरधीनः । नित्योयङ्गुः उत्तरस्तुत्रेविभावाग्रहणात् । अन्येपिकेचित्स्वार्थिकाः प्रत्ययानिबन्धमिध्यने । त
 मवादयः प्राक्तनः । ज्वादयः प्रामुनः । आमादयः प्राङ्मयः । बृहमीनाथन्तः समासान्ताश्चेति ॥ विभावाश्चेरदिकस्त्रिया
 म् । ५ । ४ । ८ । अदिक् स्त्रीवृत्तेरश्च्यन्तात्प्रातिपदिकात्स्वस्याद्वास्वार्थे । प्राक् । प्राचीनं । प्रत्यक् । प्रतीचीनम् । अ
 वाक् । अवाचीनम् । निरुष्टप्रतिरुष्टावरेफयाय्यवमाधमाः । अर्चन्तमश्नुतीति । अर्वाक् । अर्वाचीनम् । अदिक् स्त्रि
 यीकिम् । प्राचीदिक् । उदीचीदिक् । दिग्यहङ्किम् । प्राचीनावाह्याणी । स्त्रीयहङ्किम् । प्राचीनयामादाम्नाः ॥ जाय
 माच्छ्वन्धुनि । ५ । ४ । ९ । ब्राह्मणजातीयः । बन्धुनिकम् । ब्राह्मणजातिश्लोभनाः । जातेर्यङ्गकद्रव्यम्बधुः ॥ स्था
 मान्नाद्विभावासंस्थानेनेतिचेत् । ५ । ४ । १० । संस्थानेननुच्छेदनेचेत्स्थानान्तमर्थवदित्यर्थः । पितृस्थानीयः । पितृस्था
 नः । संस्थानेनकिम् । गोस्थानम् ॥ अनुगादिनष्टक् । ५ । ४ । १३ । अनुगदतीत्यनुगादी । सखवानुगादिकः ॥ विसारि
 योमत्ये । ५ । ४ । १६ । अणस्यात् । विसारिणः । मत्त्येति किम् । विसारीदेवदत्तः ॥ संस्थायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणनेक
 ५ । ४ । १७ । अभ्यावृत्तिर्जन्मक्रियाजन्मगणनवृत्तेः संस्थाशब्दात्स्वार्थेकत्वमुच्यते । पञ्चकलोभुङ्गेः ।

॥ सि० कौ० ॥ व्याः किम् । भूरिवारान् भुङ्क्ते ॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् । ५ । ४ । १८ । हत्वसुचोपवादः । द्विर्भुङ्क्ते । त्रि । सप्तस्य । चतुः ॥ ए
 ॥ त० त० ॥ कस्यसकृच्च । ५ । ४ । १९ । सकृदित्यादेशस्स्याच्चात्सुच् । सकृद्भुङ्क्ते । संयोगान्तस्येति सुचेलोपः । ननु हल्ङ्वाविति । अ
 ॥ १०३ ॥ • भैसीदिष्यन्सिचइवसुचोपितदयोगात् ॥ विभाषावहोर्धाऽविप्रकृष्टकाले । ५ । ४ । २० । अविप्रकृष्टासन्नः । बहुधा
 । बहुकृत्वोवादि वस्यभुङ्क्ते । आसन्नकाले किम् । बहुकृत्वोमासस्यभुङ्क्ते ॥ तत्प्रकृतवचने मयइ ५ । ४ । २१ । प्राचुर्ये
 ण प्रस्तुतम्प्रकृतनस्यवचनमप्रतिपादनम् । भावेधिकरणेवाख्युह । आद्ये । प्रकृतमन्नं अन्नमयं । अपूपमयम् । यवागूमयी
 । द्वितीये । अन्नमयोयज्ञः । अपूपमयं पर्व ॥ समूहवच्च बहुषु । ५ । ४ । २२ । सामूहिकाः प्रत्ययानि दिश्यन्ते चान्मयइ ।
 मोदकाः प्रकृताः । मोदकिकम् । मोदकमयं । शष्कुलिकम् । शष्कुलीमयं । द्वितीयेर्थे । मोदकिकोयज्ञः । मोदकमयः ॥
 अमन्तावस्येति ह भेषजाज्ज्यः । ५ । ४ । २३ । अन्नन्तरवानन्त्यम् । आबसथ एवावसथम् ॥ इति हेतिनिपातसमुदा
 यः । ऐतिह्य । भेषजमेव भैषज्यम् ॥ देवतान्तात्तादर्थ्येयत् । ५ । ४ । २४ । तदर्थ एव तादर्थ्यम् । स्वार्थे घञ् । अग्निदे
 वतायै इदमग्निदैवत्यम् । पितृदैवत्यम् ॥ पादार्घ्याभ्याञ्च । ५ । ४ । २५ । पादार्घ्यमुदकम्पाद्यम् । अर्घ्यम् । नवस्य नूनादे
 शः नूतनपक्षाश्च प्रत्ययावक्तव्याः ॥ * ॥ नूतनम् । नूतनम् । नवीनम् । नञ्पूराण्ये प्रात् ॥ * ॥ पूराण्ये वर्तमानात्पशदा
 न्नोवक्तव्यः ॥ * ॥ चात्पूर्वाक्ताः । प्रणम् । प्रजम् । प्रतनं । प्रीणं । भागरूपनामभ्यो धेयः ॥ * ॥ भागधेयः । भागधेयम् ।
 रूपधेयम् । नामधेयम् । आग्नीध्रसाधारणादञ् ॥ * ॥ आग्नीध्रम् । साधारणम् । स्त्रियांडोष् । आग्नीध्री । साधारणी
 ॥ अतिथेर्न्यः । ५ । ४ । २६ । तादर्थ्ये इत्येव । अतिथये इदमातिथ्यम् ॥ देवान्तल् । ५ । ४ । २७ । देव एव देवता ॥
 अवोः कः । ५ । ४ । २८ । अविरैवाविकः ॥ यावादिभ्यः कन् । ५ । ४ । २९ । याव एव याविकः । मणिकः ॥ लोहितान्म
 णौ । ५ । ४ । ३० । लोहितमेव मणिर्लोहितको मणिः ॥ वर्से चानित्ये । ५ । ४ । ३१ । लोहितकः कोपेन ॥ लोहिता

लिङ्गबाधनम् ॥ * ॥ लोहितिका । लोहितिकाकोपेन ॥ रक्ते । ५ । ४ । ३२ । लाक्षादिनारक्तेयोलोहितशब्दस्तस्मात्क
 म्स्थान् । लिङ्गबाधमेव । लोहितिका । लोहितिकाशटी ॥ कालाच्च । ५ । ४ । ३३ । वर्णैश्चानित्येव रक्ते इति द्वयमनुव
 र्त्तते । कालकम्मुखं वै लक्ष्येण । कालकः पटः । कालिकाशटी ॥ विनयादिभ्यश्च । ५ । ४ । ३४ । विनयस्यैवैतद्वि
 क्रः । सामयिकः । उपायाद्भवत्तच्च । औपयिकः ॥ वाचोव्याहृतार्थायाम् । ५ । ४ । ३५ । सन्दिष्टार्थायाम्वाचिविद्युमा
 मादौ कश्चात्तार्थेऽथैकस्थान् । सन्देशवागवाचिकं स्थान् ॥ तद्वृत्तात्कर्मणोऽण् । ५ । ४ । ३६ । कर्मैव कर्मणम् । वा
 चिकं । श्रुत्याक्रियमाणं कर्मैवार्थः ॥ औपधेरजाते । ५ । ४ । ३७ । स्वार्थेऽण् । औपधम्यवति । अजातौक्तिम् । औ
 पधम्येवैवैव ॥ प्रज्ञादिभ्यश्च । ५ । ४ । ३८ । प्रज्ञस्यैव प्राज्ञः । प्राज्ञीस्त्री । दैवतः । बाधवः ॥ मृदस्त्रिकन् । ५ ।
 ४ । ३९ । मृदेवमृत्तिका ॥ ससौप्रशंसयाम् । ५ । ४ । ४० । रूपपोषवादः । प्रशस्तामृत् । मृत्ता । मृत्ता । उत्तरस्त्रवे
 ऽन्यतरस्याग्रहणान्नियोयम् ॥ बहुल्यार्थाच्चस्कारकादन्यतरस्याम् । ५ । ४ । ४१ । बहूनिददाति बहुशः । अल्पानि
 अल्पशः । बहुल्यार्थान्नाङ्गलाऽमङ्गलवचनम् ॥ * ॥ नेह । बहूनिददात्यनिष्टेषु । अल्पन्ददात्याभ्युदयिकेषु ॥ संख्यै
 कवचनाच्चवीप्सायाम् । ५ । ४ । ४२ । द्वौ द्वौ ददाति द्विशः । मायं माघं माघशः । प्रस्थशः । परिमाणशब्दावृत्तावेकार्थाश्च
 व । संख्यैकवचनात्किम् । घटं घटं ददाति । वीप्सायाङ्किम् । द्वौ ददाति । कारकादित्येव । द्वयोर्द्वयोः स्वामी ॥ प्रतियोगे
 पञ्चम्यास्तसिः । ५ । ४ । ४४ । प्रतिना कर्मप्रवचनीयेन योगेयापञ्चमीविहितान्तदन्तात्तसिस्त्वान् । प्रद्युम्नः कृष्णतः प्रति
 । आद्यादिभ्यश्च उपसंख्यानं ॥ * ॥ आदौ । आदितः । सद्यतः । अन्ततः । पृष्ठतः । पार्श्वतः । अङ्गतिगणोयं । स्वरेण
 स्वरतः । वर्णतः ॥ अपादानेचाऽहीयरुहोः । ५ । ४ । ४५ । अपादानेयापञ्चमीतदन्तात्तसिस्त्वान् । ग्रामादागच्छति
 ग्रामतः । अहीयरुहोः । सर्गपञ्चमीयते । अर्वातादवरोचति ॥ अतिग्रहाऽवयवक्षेपेष्वकर्तृरित्युक्तम् । ५ । ४ । ४६

॥सि०के०॥

॥त० त०॥

॥ १०४ ॥

अकर्त्तरितृतीयान्ताद्वातसिस्थान्ति । अतिक्रम्ययहोतिग्रहः । चारित्र्येणातिगृह्यते । चारित्र्यतोऽतिगृह्यते । चारित्र्येणा
न्याननुवर्त्य अतिक्रम्यवर्त्तत इत्यर्थः । अवयवनमचलनम् । वृत्तेन न व्यथते वृत्ततो न व्यथते । वृत्तेन चलतीत्यर्थः । क्षेपे । वृत्तेन
क्षिप्तः । वृत्ततः क्षिप्तः । वृत्तेन निन्दित इत्यर्थः । अकर्त्तरीति किम् । देवदत्तेन क्षिप्तः ॥ ह्रीयमानपापयोगाच्च । ५ । ४ । ४७
। ह्रीयमानपापयुक्तादकर्त्तरितृतीयान्ताद्वातसिः । वृत्तेन ह्रीयते । वृत्तेन पापः । वृत्ततः । क्षेपस्याऽविवक्षा यामिदं । क्षेपेतु पूर्
व्वैषमिद्धं । अकर्त्तरि किम् । देवदत्तेन ह्रीयते ॥ वक्ष्याम्याश्रये । ५ । ४ । ४८ । वक्ष्यान्ताद्वातसिस्थान्तिनापक्षसमाश्रये । दे
वा अर्जुनतोऽभवन् । आदित्याः कर्त्तव्यतोऽभवन् । अर्जुनस्य पक्षे इत्यर्थः । वाश्रये किम् । वृक्षस्य शाखा ॥ रोगाच्चापनयने । ५ । ४
। ४९ । रोगवाचिनः वक्ष्यान्ताद्वातसिश्चिकित्सायां । प्रवाहिकातः कुरु । प्रतीकारमस्याः कुर्वीत्यर्थः । अपनयने किम् । प्रवाहि
कायाः प्रकोपनं करोति ॥ कृमस्त्रियोगे संपद्युर्कर्त्तरि चिः । ५ । ४ । ५० । अभूततद्भाव इति वक्तव्यम् ॥ * ॥ विकाशं तं प्राप्नुव
त्वां प्रकृतौ वर्त्तमानाद्विक्तरश्टात्कार्यं चिर्वास्यात्करोन्वादिभिर्योगे ॥ अस्य चै । ७ । ४ । ३२ । अवर्त्तस्य ईदृश्यात् चै । वेली
यः । च्यम्वा दध्ययत्वं । अक्षयः अक्षयः संपद्युतेतद्वृत्तेति क्लीकरोति । ब्रह्मी भवति । गङ्गी स्यात् । अवयवस्य चादीत्वं नेति वाच्यम्
॥ * ॥ दोषाभूतमहः । दिवाभूत रात्रिः । एतच्चावयवीभावश्चेति सूत्रे माघे उक्तम् ॥ क्यच्योच्च । ६ । ४ । १५२ । हलः परस्याप
थयकारस्य लोपस्युत्पत्त्यौ च परतः । गार्गी भवति ॥ चैच । ७ । ४ । २६ । चैपरे पूर्वस्य दीर्घस्युत्पत्त्यौ । शुची भवति । पटू स्यात्
। अवयवस्य दीर्घत्वं नेति क्लेचिन् । तन्निर्मूलम् । स्वस्ति स्यादिति तु महाविभाषया चैरभावात्सिद्धम् । स्वस्ती स्यादित्यपि पक्षे स्या
दिति चेदस्युद्यदि नेच्छते तर्हीनभिधानात् । चिरेवनोत्पद्यते इत्यस्तु । रीडृतः । मात्रौ करोति ॥ अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहो
रजसं लोपश्च । ५ । ४ । ५१ । एषां लोपस्युत्पत्त्यौ चिश्च । अरु करोति । उन्मनी स्यात् । उच्चक्षु करोति । विचेतौ करोति । विरहो
करोति । विरजौ करोति ॥ विभाषासनिकान्त्यै । ५ । ४ । ५२ । चि विषये सतिर्वास्यात्साकल्ये ॥ सात्पदाद्वोः । ८ । ३ । १११ ।

सस्यवत्तन्नेस्यात् । दधिसिञ्चति । कृत्तंशस्त्रमग्निः सम्पद्यतेऽग्निसाङ्गवति । अग्नोभवति । महाविभाषयावाक्यमपि । का
र्त्तकिम् । एकदेशेनश्रुतीभवतिपटः ॥ अभिविधौसम्पदाच । ५ । ४ । ५३ । सम्पदाकृत्स्निभिश्चयोगेसातिर्वास्याङ्गा
प्रा । पक्षेकृत्स्नियोगेचिः । सम्पदानुवाक्यमेव । अग्निसात्सम्पद्यतेअग्निसाङ्गवतिशस्त्रं । अग्नोभवति । जलसात्सम्पद्यते
जलीभवतिलवणम् । एकस्याव्यक्तेः सर्वावयवावच्छेदेनाऽन्यथाभावःकार्त्तुम् । बहूनाव्यक्तीनाङ्किञ्चिदवयवाऽवच्छेदेनान्य
थात्त्वमिवविधिः ॥ तदधीनवचने । ५ । ४ । ५४ । सातिस्स्यात्कृत्स्निभिस्सम्पदाचयोगे । राजसात्करोति । राजसात्सम्प
द्यते । राजाधीनमित्यर्थः ॥ देयेत्राच । ५ । ४ । ५५ । तदधीनेदेयेत्रास्यात्सातिश्चक्रादियोगे । विप्राधीनन्देयङ्करोति ।
विप्रत्राकरोति । विप्रत्रासम्पद्यते । पक्षेविप्रसात्करोति । देयेकिम् । राजसाङ्गवतिशस्त्रम् ॥ देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो
द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् । ५ । ४ । ५६ । एभ्योद्वितीयान्तेभ्यः सप्तम्यन्तेभ्यश्चत्रास्यात् । देवत्रावन्देरेमेवा । बहुलोक्ते
रन्यत्रापि । बहुत्राजीवतोमनः ॥ अव्यक्तानुकरणाद्भुजवर्गद्वौदनितौडाच् । ५ । ४ । ५७ । इच् अवर्गान्यूनंनतुत
तोऽन्यूनमनेकाजितियावत्तादृशमर्द्धयस्यतस्माडाच्स्यात्कृत्स्निभिर्योगे ॥ डाचिविवक्षितेद्वेवहुलम् ॥ * ॥ नित्यमात्रेडिते
डाचीतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ डाच्परं यदाम्रेडितन्तस्मिन्परेपूर्वपरयोर्बर्षयोः पररूपंस्यात् । इतितकारपकारयोः प
कारः । पटपटाकरोति । अव्यक्तानुकरणात्किम् । दृषत्करोति । भुजवर्गद्वौत्किम् । अत्करोति । अवरेतिकिम् । खर
टखरटाकरोति । त्रपटत्रपटाकरोति । अनेकाचइत्येवम्त्रयितुमुचितम् । एवंहिडाचीतिपरसप्तम्येवद्वित्वेसुवचेत्यव
धेयम् । अनितौकिम् । पटितिकरोति ॥ कृत्तौद्वितीयतृतीयशम्बोजात्कृषौ । ५ । ४ । ५८ । द्वितीयादिभ्योडाच्स्या
त्कुञ्जस्ययोगेकर्षणोर्थे । बहुलोक्तेरव्यक्तानुकरणादन्यस्यडाचिनद्वित्वम् । द्वितीयं तृतीयंकर्षणंकरोति । द्वितीयाकरो
ति । तृतीयाकरोति । ... दशहःप्रतिज्ञोमे । अनुलोमंकृष्टंक्षेत्रंपुनः प्रतिलोमंकर्षति । शम्बाकरोति । डाचितसक्तव्येन ।

॥सि०के०॥

बीजाकरोति ॥ संख्यायाश्च गुणान्तायाः । ५ । ४ । ५७ । कृत्रोयोगे कृषौडाच्स्यात् । द्विगुणाकरोतिक्षेर्वम् । क्षेत्रकर्मक

॥त० त०॥

द्विगुणकर्षणं करोतीत्यर्थः ॥ समायाचयापनायाम् । ५ । ४ । ६० । कृषाविति निवृत्तम् । कृत्रोयोगेडाच्स्यात् । समया

॥ १०५ ॥

करोति । कालंयापयतीत्यर्थः ॥ सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने । ५ । ४ । ६१ । सपत्राकरोतिमृगं । सपुङ्खशरप्रवेशेन सपत्रं क

रोतीत्यर्थः । निष्पत्राकरोति । सपुङ्खस्य शरस्याऽपरपार्श्वे निर्गमनान्निःपत्रं करोतीत्यर्थः । अतिव्यथने किम् । सपत्रनिष्प

त्रम्वाकरोतिभूतलम् ॥ निष्कुलान्निष्कोषणे । ५ । ४ । ६२ । निष्कुलाकरोतिदाडिमम् । निर्गतंकुलमन्तरवयवानांसमू

होयस्मादिति वज्रवीहेडाच् ॥ सुखप्रियादानुलोम्ये । ५ । ४ । ६३ । सुखाकरोति । प्रियाकरोतिगुरुम् । अनुकूलावर

णेनानन्दयतीत्यर्थः ॥ दुःखात्प्रातिलोम्ये । ५ । ४ । ६४ । दुःखाकरोति । स्वामिनम्पीडयतीत्यर्थः ॥ श्रूलात्पाके । ५ । ४

। ६५ । श्रूलाकरोतिमांसम् । श्रूलेन पचतीत्यर्थः ॥ सत्यादशपथे । ५ । ४ । ६६ । सत्याकरोतिभागदंवाणिकं । केतव्यमि

तितथ्यं करोतीत्यर्थः । शपथेतु सत्यं करोति विप्रः ॥ मद्रात्परिवापणे । ५ । ४ । ६७ । मद्रशब्दो मङ्गलार्थः । परिवापनं मु

ण्डनम् । मद्राकरोति । माङ्गल्यं मुण्डनेन संस्कारोतीत्यर्थः । भद्राच्चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ भद्राकरोति । अर्थः प्राग्वत् । परि

॥सु०द्वि०॥

वापणे किम् । मद्रङ्करोति ॥ * ॥ इति तद्धितप्रक्रिया समाप्ता ॥ * ॥ सर्वस्य द्वे । ८ । १ । १ । इत्यधिकृत्य ॥ नित्यवी

प्सयोः ॥ ८ । १ । ४ । आभीक्ष्ण्ये वीप्सायाश्च द्योत्ये पदस्य द्विर्ब्रूचनं स्यात् । आभीक्ष्ण्यन्तिङन्तेष्वयसंज्ञककृदन्तेषु च

। पचति पचति । भुङ्क्ता भुङ्क्ता । वीप्सायां । वृक्षं वृक्षं सिञ्चति । ग्रामो ग्रामो रमणीयः ॥ परेर्ब्रूज्जने । ८ । १ । ५ । परिपरि

वृङ्गेभ्यो वृष्टो देवः । वृङ्गान्परिहृयेत्यर्थः । परेर्ब्रूज्जने वावचनम् ॥ * ॥ परिवृङ्गेभ्यः ॥ उपर्यध्यधसस्सामीप्ये । ८ ।

१ । ७ । उपर्युपरिग्रामम् । ग्रामस्योपरिष्ठान् समीपे देशे इत्यर्थः । अध्यधिसुखम् । सुखस्योपरिष्ठान् समीपकाले दुःख

मित्यर्थः । अधोऽधोलोकं । लोकस्याधस्तत्समीपे देशे इत्यर्थः ॥ वाक्वादेरामन्त्रितस्याऽसूयासम्पत्तिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु ।

८। १। ८। असूयायाम् । सुन्दरसुन्दरवृथातेसौन्दर्यम् । समतौ । देवदेववन्दोसि । कोपे । दुर्विनीतदुर्विनी
 तइदानींज्ञास्यसि । कुत्सने । धानुष्कधानुष्कवृथातेधनुः । भर्त्सने । चेरचेरघातयिष्यामित्वाम् ॥ एकम्बुजब्रीहिवत् ।
 ८। १। ९। द्विरुक्तएकशब्देवज्जब्रीहिवत्स्यात् । तेनसुब्लोपपुम्बद्भावौ । एकैकमक्षरम् । दहद्वयोरपिसुपोलुकिह
 तेवज्जब्रीहिवद्भावादेवप्रातिपदिकत्वात्समुदायात्सुप् । एकैकयाज्ज्याइहपूर्वभागेपुम्बद्भावादवयवेविशेषः । नवज्जब्रीहा
 विद्यत्रपुनर्ब्रज्जब्रीहियहणंमुख्यवज्जब्रीहिलाभार्थम् । तेनातिदिष्टवज्जब्रीहौसर्वनामतास्येवेतिप्राञ्चः । वस्तुतस्तुभाष्यमते
 प्रत्याख्यातमेतत् । सूत्रमतेपिवज्जब्रीह्यर्थेऽलौकिकेवियहेनिषेधकंनतुवज्जब्रीहावितीहातिदेशेशङ्कैवनास्ति । एकैकस्मैदे
 हि ॥ आवाधेच । ८। १। १०। पौंड्यांद्योत्यांद्देशोवज्जब्रीहिवच्च । गतगतः । विरहात्पीड्यमानस्येयमुक्तिः । वज्ज
 ब्रीहिवद्भावात्सुबुक् । गतगता । इहपुम्बद्भावः ॥ कर्मधारयवदुत्तरेषु । ८। १। ११। इतउत्तरेषुद्विर्बचनेषुकर्मधा
 रयवत्कार्यम् । प्रयोजनंसुब्लोपपुम्बद्भावान्नोदात्तत्वानि ॥ प्रकारेगुणवचनस्य । ८। १। १२। सादृश्येद्योत्येगुणवचन
 स्यद्वेस्तस्त्वचकर्मधारयवत्कार्यम् । कर्मधारयवदुत्तरेष्वित्यधिकारात् । तेनपूर्वभागस्यपुम्बद्भावः । समासस्येत्यनोदात्तत्व
 च । पटुपट्वी । पटुपटुः । पटुसदृशः ईयत्पटुरितियावत् । गुणोपसर्जनद्रव्यवाचिनः केवलगुणवाचिनश्चेहगृह्यन्ते ।
 शुक्लशुक्लरूपं । शुक्लशुक्लःपटुः । आनुपूर्व्येद्वेवाचे ॥ * ॥ मूलेमूलेस्थूलः । संभ्रमेणप्रवृत्तौयथेष्टमनेकधाप्रयोगोन्याय
 सिद्धः ॥ * ॥ सूर्यःसूर्यः बुध्यस्व ॥ २ ॥ सूर्यः ३ बुध्यस्व ॥ ३ ॥ क्रियासमभिहारेच ॥ * ॥ लुनीहिलुनीहीत्येवायं ।
 लुनीति । नित्यवीप्सयोरितिसिद्धेभृशार्थेद्वित्वार्थमिदम् । पौनःपुन्येपिलोटासहसमुच्चित्यद्योतकतांलभ्यम् । कर्मव्यति
 हारेसर्वनाम्नोद्वेवाचे ॥ * ॥ समासवच्चवज्जलम् ॥ * ॥ वज्जलयहणादन्यपरयोर्नसमासवत् ॥ * ॥ इतरशब्दस्यतुनि
 र्थम् ॥ असमासवच्चपूर्वपदस्यस्यसुपसुर्बक्तव्यः ॥ * ॥ अन्योऽन्यंविप्रागमन्ति । अन्योन्यैः अन्योन्यान् अन्यो

॥सि०कौ०॥ न्येनहतम् । अन्योऽन्यस्मैदत्तमित्यदि । अन्योन्येषांपुष्करैरमृशन्तइतिमाघः । एवम्परस्परम् । अत्रकस्कादित्यादि
 ॥सु०द्वि०॥ सर्गस्यसः । इतरेतरम् । इतरेतरेणेत्यादि । स्त्रीनपुंसकयोरुत्तरपदस्थायाविभक्तेरम्भावोवावक्तव्यः ॥*॥ अन्योन्यां ।
 ॥ १०६ ॥ अन्योन्यम् । परस्परं । परस्परं । इतरेतरं । इतरेतरम् । इमेब्राह्मण्यौकुलेवाभोजयतः । अत्रकेचित् । आमादेशोद्वि
 तीयायाएव । भाष्यादौतथैवोदाहृतत्वात् । तेनस्त्रीनपुंसकयोरपितृतीयादियुपुम्बदेवरूपमित्याहुः । अन्येतूदाहरण
 स्थदिङ्मात्रत्वात्सर्वविभक्तीनामादेशमाहुः ॥ दलद्वयेटावभावः क्लोवेचाद्विरहःस्वमोः । समासेसोरनुक्तेतिसिद्धम्बाहुलका
 त्रयम् ॥ १ ॥ तथाहि । अन्योन्यम्परस्परमित्यत्रदलद्वयेपिटाप्प्राप्तः । नचसर्वेनाम्नोवृत्तिमात्रेइतिपुम्बद्भावः । अन्यप
 रयोरसमासवद्भावात् । नचद्विर्बचनमेववृत्तिः । यांयाम्प्रियःप्रेक्षतकातरक्षोसासेत्यादावतिप्रसङ्गात् । अन्योन्यमितरेतर
 मित्यत्रचादुत्तरादिभ्यइत्यदडप्राप्तः । अन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामम् । अन्योन्याश्रयः । परस्परक्षिसादृश्यमदृष्टपरस्परै
 रित्यादौसोर्लुक्प्राप्तस्सर्वम्बाहुलकबलेनसमाधेयम् । प्रकृतवार्तिकभाष्योदाहरणं । स्त्रियामितिस्त्रुत्रेऽन्योन्यसंश्रयेत्वेतदि
 तिभाष्यञ्चात्रप्रमाणमिति ॥ अकच्छेप्रियसुखयोरऽन्यतरस्याम् । ८ । १ । १३ । प्रियप्रियेणददाति । प्रियेणवा । सु
 खसुखेनददाति । सुखेनवा । द्विर्बचनेकर्मधारयवद्भावात्तुपिलुकितदेववचनम् । अतिप्रियमपिवस्त्वतायासेनद
 दातीत्यर्थः ॥ यथास्वेयथायथम् । ८ । १ । १४ । यथास्वमितिबीप्सायामव्ययीभावः । योयंआत्मायच्चात्मीयन्तद्व्याख्यम् ।
 नस्मिन्यथाशब्दस्यद्वेक्लौबत्वञ्चनिपात्यते । यथायथंज्ञातायथास्वभावमित्यर्थः । यथात्मीयमितिवा ॥ द्वन्द्वंरहस्यमर्थ्यादाव
 चनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाऽभिव्यक्तियु । ८ । १ । १५ । द्विशब्दस्यद्विर्बचनपूर्वपदस्याऽम्भावोऽत्वञ्चोत्तरपदस्यनपुंसक
 त्वञ्चनिपात्यतेएष्वर्थेषु । तत्ररहस्यंद्वन्द्वशब्दस्यवाचं ॥ * ॥ इतरेविषयभूताः । द्वन्द्वमन्वयतेरहस्यमित्यर्थः । मर्थ्यादा
 स्थित्यनतिक्रमः । आचतुरंहीमेषश्वोद्वन्द्वमिथुनायन्ते । मातापुत्रेणमिथुनङ्गच्छति । पैत्रेणप्रपैत्रेणापीतिमर्थ्यादार्थः ।

बुद्धमण्यपृथगवस्थानम् । द्रव्यव्युत्क्रान्ताः । द्विवर्गसम्बन्धेन पृथगवस्थिताः । द्रव्यद्वयज्ञपात्राणि प्रयुज्यते । द्रव्यद्वयसंकरे
 गवास्तु देवौ । अभिव्यक्तौ साहचर्येणेत्यर्थः । योगविभागादन्यत्रापि द्रव्यद्वयते ॥ * ॥ इति द्विरुक्तप्रक्रिया ॥ * ॥ इति
 श्रीभट्टोजिदीक्षितविरचितायां सिद्धान्तकौमुद्यां पूर्वाङ्गं समाप्तम् ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ औत्रार्हन्तीचण्डौर्गुणैर्महर्षिभिरुहर्दिवं । तोष्टूयमनोप्यगुणो विभुर्विजयते तसम् ॥ १ ॥ पूर्वाङ्गे
 कथितास्तु र्यपञ्चमाध्यायवर्तिनः । प्रथयाञ्च कथ्यन्ते तृतीयाध्यायगोचराः ॥ २ ॥ तत्र दौदश्च लकारः प्रदर्शयन्ते । लङ् ।
 लिङ् । लुङ् । लृङ् । वेङ् । लोङ् । लङ् । लिङ् । लुङ् । लृङ् । एषु पञ्चमो लकारः कन्दोमात्रगोचरः ॥ वर्तमाने लङ् । ३
 । २ । १२३ । वर्तमानक्रियावृत्तेर्द्धातोर्लङ्स्यात् । अटावितौ ॥ लः कर्मणि च भावे चाऽकर्मकेभ्यः । ३ । ४ । ६६ । लका
 सस्स कर्मकेभ्यः कर्मणि कर्त्तरि च स्युरकर्मकेभ्योभावे कर्त्तरि च ॥ लस्य । ३ । ४ । ७७ । अधिकारेऽयम् ॥ तिप्पस्
 मिसिप्थस्थमिब्वस्सन्तां रुथासाधां ध्वमिड् हिमहिङ् । ३ । ४ । ७८ । एतेऽष्टादश लस्यादेशास्तुः ॥ लः परस्मैपद
 म् । १ । ४ । ७९ । लादेशः परस्मैपदसंज्ञाः स्तुः ॥ तडातावात्मनेपदम् । १ । ४ । १०० । तङ्प्रत्याहारः शानच्कान
 चोचैतन्संज्ञाः स्तुः । पूर्वसंज्ञापवादः ॥ अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । ११ । अनुदात्तेत उपदेशे योङित दन्ताच्च
 धातोर्लङ्स्थस्थाने आत्मनेपदं स्यात् ॥ स्वरितजितः कर्त्तृभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ । स्वरितेतो जितश्च धातोर्गुणनेप
 दं स्यात्कर्त्तृगामिनि क्रियाफले ॥ शेषात्कर्त्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७३ । आत्मनेपदनिमित्तहीनाद्धातोः कर्त्तरि परस्मै
 पदं स्यात् ॥ तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः । १ । ४ । १०१ । तिङ्उभयोः पदयोस्त्रयस्त्रिकाः क्रमादेः ॥ १०२ ॥
 तान्तेऽवचनानि ॥ १०३ । अवचनान्येकशः । १ । ४ । १०४ । लभ्यप्रथमादिसंज्ञानितिङ्स्त्रीणि त्रीणि ॥ १०५ ॥

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १०७ ॥

शान्त्युः ॥ युष्मद्वुपपदेसमानाधिकरणेस्थानिन्यपिमध्यमः । १। ४। १०५। तिङ्वाचकारकवाचिनियुष्मादिप्रयुज्यमाने
ऽप्रयुज्यमानेचमध्यमः स्यात् ॥ प्रहासेचमन्योपपदेमन्यतेरुत्तमएकवच । १। ४। १०६। मन्यधातुरुपपदयस्यधातो
स्तस्मिन्प्रकृतिभूतेसतिमध्यमस्यात्परिहासेगम्यमाने । मन्यतेस्तूतमस्यात्सचैकार्यस्यवाचकस्यात् ॥ अस्मद्वुत्तमः । १।
४। १०७। तथाभूतेस्मद्वुत्तमस्यात् ॥ शेवेप्रथमः । १। ४। १०८। मध्यमोत्तमयोरविषयेप्रथमस्यात् । भूसन्नायां
। कर्तृविवक्षायाम् । भूतिइतिस्थिते ॥ तिङ्शित्सार्वधातुकम् । ३। ४। ११३। तिङ्शित्सार्वधात्वधिकारेकाएतत्संज्ञाः स्युः
॥ कर्तरिशप् । ३। १। ६८। कर्तर्येसार्वधातुकेपरेधातोश्शस्यात् । शपावितौ ॥ सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः । ७। ३।
८४। अनयोः परयोरिगन्ताङ्गस्यगुणस्यात् । अवादेशः । भवति । भवतः ॥ जेऽन्तः । ७। १। ३। प्रत्ययावयवस्य
रस्यान्तादेशस्यात् । अतोगुणे । भवन्ति । भवसि । भवधः । भवथ ॥ अतोदीर्घायञि । ७। ३। १०९। अतोङ्गस्यदी
र्घस्यात् यत्रादौसार्वधातुकेपरे । भवामि । भवावः । भवामः । सभवति । तौभवतः । तेभवन्ति । त्वम्भवसि । युवाम्भव
थः । युयम्भवथ । अहम्भवामि । आवाम्भवावः । वयम्भवामः । एहिमन्येओदनमोक्ष्यसे । भुक्तस्सोतिथिभिः । एतंएनं
वामन्ये । ओदनमोक्ष्येथे । भोक्ष्यध्वे । भोक्ष्ये । भोक्ष्यावहे । भोक्ष्यामहे । इत्यादि । मन्यसे । मन्येथे । मन्यध्वे । इत्यादि
रर्थः । युष्मद्वुपपदेइत्याद्वुत्तमवर्तते । तेनेह न । सन्तुभवान्मन्यते । ओदनमोक्ष्येइति । प्रहासेकिं । यथार्थकथनेमाभूत् ।
एहिमन्येओदनमोक्ष्येइति । भुक्तः सोतिथिभिरित्यादि ॥ परोक्षेति ३। २। ११५। भूतानद्युतनपरोक्षार्थवृत्तेर्द्धातोर्लि
ट्स्यात् । लस्यतिवादयः ॥ लिट् । ३। ४। ११५। लिटादेशस्तिङ्कार्द्धधातुकसंज्ञएवस्यान्नतुसार्वधातुकसंज्ञः । तेनशवा
दयो न ॥ परस्मैपदानांणलतुस्तुस्थलथुसणल्लमाः । ३। ४। ८२। लिट्स्तिवादीनांनवानांणलादयो नवस्युः । भूञ्इति
स्थिते ॥ भुवोवुग्बुङ्बिष्टोः । ६। ४। ८८। भुवोवुगागमस्यात्लुङ्लिटोरचि । नित्यत्वाद्गुणवृद्धीवाधते ॥ एकाच्चे

द्वेप्रथमस्य । ६ । १ । १ । अजादेर्द्वितीयस्य । ६ । १ । २ । इत्यधिकृत्य ॥ लिटिधातेरनभ्यासस्य । ६ । १ । ८ । लिटिप
 रेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचः प्रथमस्यद्वेस्तः आदिभूतादचः परस्यतुद्वितीयस्य । भूव्भूव्भूव् इति स्थिते ॥ पूर्वाऽभ्यासः । ६
 । १ । ४ । अत्रयेद्वेविहितेतयोः पूर्वाऽभ्याससंज्ञस्यात् ॥ हलादिशेषः । ७ । ४ । ६० । अभ्यासस्यादिर्हलश्चिद्यते
 न्येहलोलुप्यन्ते । इति वलोपः ॥ ह्रस्वः । ७ । ४ । ५७ । अभ्यासस्याचो ह्रस्वस्यात् ॥ भवतेरः । ७ । ४ । ७३ । भ
 वतेरभ्यासेकारस्य अस्यात् लिटि ॥ अभ्यासेचर्च । ८ । ४ । ५४ । अभ्यासेरुलाञ्चरः स्युर्ज्जश्च । ऋशाञ्जश्च । खयां
 चरः । तत्रापि प्रकृतिश्चाम्प्रकृतिजश्च । प्रकृतिचरम् प्रकृतिचर इति विवेकः । आन्तरतम्यात् ॥ असिद्धवदत्राभा
 न् । ६ । ४ । २२ । इत ऊर्द्धं आपादपरि समाप्तेऽभीयं । समानाश्रयेतस्मिन्कर्तव्येतदसिद्धं स्यात् । इति वुकोसिद्धत्वादु
 ष्ठिः । वुगुटावुवङ्यणोऽसिद्धौ वक्तव्यौ ॥ * ॥ वभूव । वभूवतुः । वभूवुः ॥ आर्द्धधातुकस्येड्वलादेः । ७ । २ । ३५
 । आर्द्धधातुकस्येडागमस्यात् । वभूविथ । वभूविष्णुः । वभूव । वभूव । वभूविव । वभूविम ॥ अनद्यतने लुट् । ३ ।
 १५ । भविष्यत्यनद्यतनेर्थे धातोर्लुट् स्यात् ॥ स्यतासील्लुटोः । ३ । १ । ३३ । लट् इति लट् लुटोर्ग्रहणं । धातौः स्य
 तासील्लुटोः परतः । श्वाद्युपवादः ॥ आर्द्धधातुकशेषः । ३ । ४ । ११४ । तिङ्शिङ्गोऽन्योधातेरि
 तिविधिः प्रत्ययस्य तत्संज्ञस्यात् । इह ॥ लुटः प्रथमस्य डारौ रसः । २ । ४ । ८५ । डारौ रस्य ते कमात्स्युः । डित्त्वसा
 मर्थ्यादस्यपि टेर्लोपः ॥ पुगन्तलघूपधस्य च । ७ । ३ । ८६ । पुगन्तस्य लघूपधस्य चाङ्गस्येको गुणः स्यात्सार्धं
 धातुः आर्द्धधातुकयोः । येन नाव्यवधानेन व्यवहितेपिवचनप्रमाणात् । तेन भिनतीत्यादावनेकव्यवहितस्येकोनगु
 णः । भवित्वा अत्रेको गुणे प्राप्ते ॥ दीधीवेवौटाम् । १ । १ । ६ । दीधीवेयोरिटश्च गुणवृद्धीनरः । भविता ॥
 कारस्योर्लोपः । ७ । ४ । ५० । तासेरस्तेऽलोपस्यात्सादौ प्रत्यये परे ॥ रिच । ७ । ४ । १२ । सद्यो प्रत्यये प्राग्व

॥ १०८ ॥

३। ३। १३। भविष्यदर्थोद्भातोर्लुङ्स्यात्क्रियार्थायां क्रियासामसन्ध्यां सन्धाच्च । स्थ । इङ् । भविष्यति । भविष्यतः । भवि
ष्यन्ति । भविष्यसि । भविष्यथः । भविष्यथ । भविष्यामि । भविष्यावः । भविष्यामः ॥ लोट् । ३। ३। १६२। विध्यां
दिष्वर्थेषु लोट्स्यात् ॥ आशिषिलिङ्लोटौ । ३। ३। १७३ ॥ एरुः । ३। ४। ८६। लोट् इकारस्य उङ्स्यात् । भवतु ॥
तुह्योस्मात्तडाऽऽशिष्यऽन्यतरस्याम् । ७। १। ३५। आशिषितुह्योस्मात्तङ्वास्यात् । अनेकालन्वात्स्वदेशः । यद्यपि डिच्चे
त्ययमपवादस्तथाप्यनन्याऽर्घ्यडित्वेष्वनडादियुचरितार्थइति गुणवृद्धिप्रतिषेधसम्प्रसारणाऽद्वयार्थतयाऽसम्भवत्प्रयोजनड
कारेतातडिमन्थरस्यवृत्तः परेण बाध्यते । इहोत्सर्गापवादयोरपिसमवलम्बात् । भवतात् ॥ लोटोलङ् । ३। ४। ८५।
लोटोलङ्ङवकार्यस्यात् । तेनतामादयःसलोपश्च । तथाहि ॥ तस्यस्थमिषान्तान्तनामः । ३। ४। १०९। डितश्चतुर्थी
तामादयःकमात्युः ॥ नित्यंङितः । ३। ४। ११०। सकारान्तस्यङितुत्तमस्यनित्यलोपस्यात् । अलोन्त्यस्येति सस्वल्लोपः ।
भवतां । भवन्तु ॥ सेह्यपिच । ३। ४। ८७। लोटस्सेर्हिस्स्यात्सेऽपिच ॥ अतोहेः । ६। ४। १०५। अतःपरस्यहेर्लुङ्स्या
त् । भव । भवतात् । भवतं । भवत ॥ मेर्तिः । ३। ४। ८८। लोटोमेर्त्तिःस्यात् ॥ आडुत्तमस्यपिच । ३। ४। १०२। लोटुत्त
मस्याडागमस्यात्सपिच । हिन्योरुत्तम । इकारोच्चारणसामर्थ्यात् । भवानि । भवाव । भवाम ॥ अनद्यतने लङ् । ३। २।
१११। अनद्यतनभूतार्थवृत्तेर्द्धातोर्लुङ्स्यात् ॥ लुङ्लङ्लोटङ्क्ष्वऽङुदात्तः । ६। ४। ७९। एषु परेष्वङ्गस्याऽङ्गमस्यात्स
चोदात्तः ॥ इतश्च । ३। ४। १००। डितोलस्यपरस्मैपदमिकारानन्त्यत्तदन्तस्यलोपस्यात् । अभवत् । अभवतां । अभवन् ।
अभवः । अभवतं । अभवत । अभवं । अभवाव । अभवाम ॥ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधोष्टसम्प्रसार्यनेषु लिङ् । ३। ३।
१६१। एतथ्येषु लोटोष्वाचेषुवालिङ्स्यात् । विधिः प्रेरणं । भृत्यादेर्निष्कृष्टस्य प्रवर्तनं । निमन्त्रणं नियोगकरणं । आन

श्यकेऽङ्गभोजनादौदौहित्रादेः प्रवर्तनं । आमन्त्रणं कामचारानुज्ञा । अर्धोष्टः सत्कारपूर्वको व्यापारः । प्रवर्तनायां लिङ् । च
 ब्रुर्ष्यमृथगुपादानं प्रपञ्चार्थम् ॥ यासुइपरस्मैपदेषूदात्तोऽङ् । ३ । ४ । १०३ । लिङः परस्मैपदानां यासुडागमः स्यात्सचो
 दात्तोऽङ् । डिङ् लोकेर्ज्ञापते कचिदनुबन्धकार्येऽप्यनन्विधाविति प्रतिषेधइति आदेशस्य शानचः शित्तमपीह लिङ्गम् ॥ सुइ
 तयोः । ३ । ४ । १०७ । लिङ् स्तकारथकारयोः सुइ स्यात् । सुटायासुट् नवाध्यते । लिङो यासुइतकारथकारयोः सुडिति
 विषयभेदात् ॥ लिङ् स्तलोपोऽनन्त्यस्य । ७ । २ । ७६ । सार्बधातुर्लिङोऽनन्त्यस्य संस्यलोपः स्यात् । इति सत्कारद्वयस्या
 पि निवृत्तिः । सुटः अवगन्ताशीर्लिङि स्फुटतरन्तु तत्रात्मनेपदे ॥ अतोयेयः । ७ । २ । ८० । अतः परस्य सार्बधातुकावयव
 स्य वासुइत्यस्य इत् स्यात् । गुणः । यलोपः । भवेत् । सार्बधातुकेति किम् । चिकीर्ष्यात् । मध्येऽपवाद न्यायेन हि अतोलोप एव वा
 ध्यते । भवेदित्यादौ तु परत्वाद्दीर्घस्य स्यात् । भवेतां ॥ मेर्जुम् । ३ । ४ । १०८ । लिङो मेर्जुम् स्यात् । जइत् ॥ अस्य पदा
 न्तात् । ६ । १ । १६ । अपदान्ताद् वर्णादुसिपररूपमेकादेशः स्यात् इति प्राप्ते । परत्वात् नित्यत्वाच्चातोयेय इति प्राप्ते । यद्य
 मन्तरङ्गत्वात् पररूपं न्याय्यन्तथापि यासुइत्येतस्य इयूइति व्याख्येयं । एवञ्च सलोपस्यापवाद इय् । अतोयेय इत्यत्र नुसंधिरा
 र्त्तः । भवेयुः । भवेः । भवेतं । भवेत । भवेयं । भवेव । भवेम ॥ लिङां शिषि । ३ । ४ । ११६ । आशिषिलिङ् स्तिङाङ् धातुक
 संज्ञस्य स्यात् ॥ किदाशिषि । ३ । ४ । १०४ । आशिषिलिङो यासुइति स्यात् । स्कारिति सलोपः ॥ क्तिचि । १ । १ । ५ ।
 गिक्लिङिन्निमिक्ते इज्वक्षणे गुणवृद्धीनस्तः । भूयात् । भूयास्तं । भूयासुः । भूयाः । भूयास्तं । भूयास्त । भूयासं । भूया
 स्व । भूयास्म ॥ लुङ् । ३ । २ । ११० । भूतार्थे धातोर्लुङ् स्यात् ॥ माङिलुङ् । ३ । ३ । १७५ । सर्वलकारापवादः ॥ स्मो
 तरे लङ् । ३ । ३ । १७६ । स्मोतरे माङिलङ् स्यात् लुङ् ॥ लिलुङि । ३ । १ । ४३ । शवाद्यपवादः ॥ जेस्मिच् । ३
 । १ । ४४ । इचावितौ ॥ गतिस्थाघुपाभूयस्मिचः परस्मैपदेयु । २ । ४ । ७७ । एभ्यस्मिचो लुक् स्यात् । गापाविहे

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १०७ ॥

१. आदेशपि वती गृह्यते ॥ भूसुषोऽस्तिङि । ७ । ३ । ८८ । भूसुषेतयोः सार्धधातुकेतिङि परे गुणो न स्यात् ॥ अस्ति सि
षोऽपृक्ते । ७ । ३ । १६ । सिञ्च अस्वेति समाहार इन्द्रस्तिच्चदस्य सौत्रम्भत्वमस्तीत्यथयेन कर्मधारयः । ततः पञ्चम्याः
सौत्रोलुक्विद्यमानास्तिचोऽस्तेऽप्यपरस्यापृक्तस्य हर्त्तङागमः स्यात् । इति ईदनेह सिचोलुप्त्वात् । अभूत् । हलः किं ।
ऐधिवि । अपृक्तस्येति किम् । ऐधिवि । अभूतां ॥ सिजभ्यस्तु विदिभ्यश्च । ३ । ४ । १०७ । सिचोभ्यस्तु द्विदेश्च परस्यङित्
म्यन्विनो जेजुस्य स्यात् । इति प्राप्ते ॥ आतः । ३ । ४ । ११० । सिजलुक्वाट्मादेव जेजुस्य स्यात् । अभूवन् । अभूः ।
अभूतं । अभूत । अभूवं । अभूव । अभूम ॥ नमाङ्योगे । ६ । ४ । ७४ । अडाटौ नस्तुः । माभवान् भूत । मासु भवत्
भूद्वा ॥ लिङ्गि मित्तेल्लङ् कियति पत्तौ । ३ । ३ । १३७ । हेतुहेतुमद्भावादिति लिङ्गि मित्तन्त्रमभविष्यत्यर्थे ल्लङ् स्यात् कि
याया अनिष्यत्तौ गम्यमानायां । अभविष्यत् । अभविष्यतां । अभविष्यन् । अभविष्यः । अभविष्यतं । अभविष्यत । अ
भविष्यं । अभविष्याव । अभविष्याम ॥ ते प्राग्धातोः । १ । ४ । ८० । ते गत्युपसर्गसंज्ञका धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्याः ॥ अ
निवोऽह । ८ । ४ । १६ । उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य लोडादेशस्यानीत्यस्य नस्यणः स्यात् । प्रभवामि । दुरः यत्नश्च त्वयो
हूपसर्गत्वप्रतिषेधोक्तयः ॥ * ॥ दुःस्थितिः । दुर्भवानि । अन्तश्शब्दस्याङ्कित्यविधिण्येधूपसर्गत्वम्वाच्यं ॥ * ॥ अन्त
र्जः । अन्तर्जिः । अन्तर्भवामि ॥ शेषे विभाषाऽकस्मादावङ्कान्त उपदेशे । ८ । ४ । १८ । उपदेशं कादिखादियान्त
वर्जं गदनदादेरन्वस्मिन् धातौ परे उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नेर्नस्यणत्वम्वा स्यात् । प्रणिभवति । प्रनिभवति । इहो
यसर्गाणामसमस्तत्वेपि संहितानिच्य । तदुक्तं । संहितैकपदे निच्य निच्यधातूपसर्गयोः । निच्यसमासवाक्ये तु साविचक्ष
मपेक्षते इति । सत्ताद्व्यर्थनिर्देशश्चोपलक्षणं । यागात्त्वर्गो भवतीत्यादावुत्पद्यत इत्याद्व्यर्थम् । उपसर्गास्त्वर्थविशेषस्य द्यो
मकाः । प्रभवति । परभवति । सम्भवति । अनुभवति । अभिभवति । उद्भवति । परिभवतीत्यत्र विलक्षणा र्थावगतेः ।

कृत्वा । उपसर्गोऽध्यात्मार्थेऽवलादन्यत्तमयते । प्रहासहारसंहारविहारपरिहारवदिति । एधवृद्धौ । कथ्यन्ताः षड्विं
 शदनुदात्तेतः ॥ टित आत्मनेपदानां टेरे । ३ । ४ । ७७ । टितोऽस्य आत्मनेपदानां टेरेऽस्यत् । एधते ॥ सार्धधातुकम्
 पित् । १ । २ । ४ । अफिसार्धधातुकं द्वित्यात् ॥ आतोऽङितः । ७ । २ । ८१ । अतः परस्यङितामाकारस्य इयस्यात् । एधे
 ते । एधन्ते ॥ आसस्ते । ३ । ४ । ८० । टितोऽस्य आसस्तेऽस्यात् । एधसे । एधेये । एधध्वे । अतोऽङुणे । एधे । एधवहे ।
 एधामहे ॥ इजादेऽङुत्तमतोऽन्वच्छः । ३ । १ । ३६ । इजादिय्यैः धातुर्गुरुमान्त्वान्यन्यस्तुत आम्स्यात् लिटि । आमोम
 कारस्य मेऽन्मास्मासोऽसम्विधानात् प्रापकत् ॥ आसः । २ । ४ । ८१ । आसः परस्य लुक्स्यात् ॥ कञ्चाऽनुप्रयुज्यते लिटि । ३ । १
 । ४० । आमन्तास्त्रिपदाः कञ्चस्त्रियानुप्रयुज्यन्ते । आमप्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्येति ह्यत्रेकग्रहणसामर्थ्यादनुप्रयोगेऽन्य
 स्थापीति ज्ञापयते । तेन कञ्चस्त्रियोगाद्व्यतः कञ्चोऽद्वितीयेति नकारेण प्रत्याहस्तत्रावस्थात् कञ्चस्त्रिणाभः । तेषां क्रियासामान्य
 वाचिन्वादात्प्रकृतीनां विशेषवाचिन्वात्तदर्थयोरभेदान्वयः । सम्पदिस्तु प्रत्याहारेऽन्तर्भूतोऽप्यनन्वितार्थत्वात् प्रयुज्यते । कञ्च
 स्त्रिक्रियाफलेपरगामिनिपरस्मैपदे प्राप्ते ॥ आमप्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य । १ । ३ । ६३ । आमप्रत्ययोयस्मादिङ्यतद्गुण
 सन्निधानेऽब्रवीहि । आमप्रकृत्यानुस्यमनुप्रयुज्यमाना कृञोऽप्यात्मनेपदं स्यात् । इह पूर्व्ववदित्यनुवर्त्यवाक्यभेदेन सम्बध्य
 ते । पूर्व्वपदे वात्मनेपदं ननु तद्विपरीतमिति । तेन कर्तृगेपि फले इह्याञ्चकारे व्यादौ न तड् ॥ लिटस्तु कयोरेऽशरेच् । ३ । ४
 । ८१ । लिडादेशयोस्तु कयोरेऽहरेच् सौत्तः । एकाशेषारणं ज्ञापकनाडादेशानां टेरेऽन्मेति । तेन डाशैरसान्न । कए
 इति स्थिते ॥ असंयोगास्त्रिङ्कित् । १ । २ । ५ । असंयोगाव्ययेऽपि लिङ्कित्यात् । कृत्ति चेति निषेधात्सार्धधातुकार्धधातुक
 योरिति गुणेन । द्वित्वात्परत्वाद्यणिप्राप्ते ॥ द्विर्वचनेऽचि । १ । १ । ५७ । द्वित्वनिमित्तेऽचि परे अचञ्चादेशेन स्यात् द्वित्वे
 कर्तव्ये ॥ उरत् । ७ । ४ । ६६ । अभ्यासश्च वर्यस्य अत्याप्रत्यये परे । रपरत्वं ॥ ह्यादिशेषः । प्रत्यये किं । ववश्च

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ ११० ॥

॥ कुहोः । ७ । ४ । ६२ । अभ्यासकवर्गहकारयोश्चवर्गादेशः स्यात् । एधाञ्चके । एधाञ्चकाते । एधाञ्चकिरे ॥ ए
काचउषदेशेऽनुदात्तात् । ७ । २ । १० । उपदेशेयोधातुरेकाच् अनुदात्तश्चततः परस्यार्द्धधातुकस्येडनस्यात् । उपदेशे
इत्युभयान्वयि । एकाचइतिकिम् । यङ्लुभ्यावृत्तिर्यथास्यात् । स्मरन्तिहि । प्रतिपाशपानुषन्धेननिर्दिष्टं यङ्गुणेनच । य
त्रैकाज्यहणंचैवपञ्चैतानिनयङ्लुकोति । एतच्चेहैवैकाज्यहणेनज्ञाप्यते । अचइत्येवैकत्वविवक्षयातद्वतोयहणेनचसि
द्धेरेकग्रहणसामर्थ्यादनेकाचोपदेशोव्यावर्तते । तेनवधेर्हच्युपदेशेरेकाचोपिननिषेधः । आदेशोपदेशेऽनेकाचत्वा
त् । अनुदात्ताञ्चानुपदमेवसंयहीधन्ते । एधाञ्चकवे । एधाञ्चकाये ॥ इणः शीघ्रंलुङ्लिट्ठाभ्योऽङ्गात् । ८ । ३ । ७८
। इणन्तादङ्गात्परेयांवीघ्रंलुङ्लिट्ठांधस्यमूर्द्धन्यस्यात् । एधाञ्चकवे । एधाञ्चके । एधाञ्चकवहे । एधाञ्चकमहे । ए
धाम्बभूव । अनुप्रयोगसामर्थ्यादस्तेर्भूभावेन । अन्यथाहिकस्वानुप्रयुज्यतइतिहभितिवाब्रूयात् ॥ अतआदेः । ७ । ४
। ७० । अभ्यासस्यदेरतोदीर्घः स्यात् । पररूपापवादः । एधामास । एधामासतुरित्यादि । एधिता । एधितारै । ए
धितारः । एधितासे । एधितासाधे ॥ धिच । ८ । २ । २५ । धादौप्रत्ययेपरेसलोपः स्यात् । एधिताध्वे ॥ हएति । ७
। ४ । ५२ । तासस्त्वोःसस्यहः स्यादेतिपरे । एधिताहे । एधितासहे । एधितास्महे । एधिष्यते । एधिष्येते । एधिष्य
न्ते ॥ आमेतः । ३ । ४ । १० । लोटएकारस्यामस्यात् । एधतां । एधेतां । एधन्तां ॥ सवाभ्याम्भामौ । ३ । ४ । ११
सवाभ्यांपंरस्यलोडेतः क्रमाद्भ्रमृतौस्तः । एधस्व । एधेथां । एधध्वं ॥ एतये । ३ । ४ । १३ । लोटुत्तमस्यएतयेस्या
त् । आमोपवादः । एधै । एधावहै । एधामहै ॥ आडऽजादीनां । ६ । ४ । ७२ । अजादीनामाइस्यात्लुङादि
बु । अटोपवादः । आटश्च । ऐधत । ऐधेतां । ऐधन्त । ऐधथाः । ऐधेथां । ऐधध्वम् । ऐधे । ऐधावहि । ऐधामहि ॥
लिट्स्तीयुङ् । ३ । ४ । १०२ । लिङात्मनेपदस्यसीयुडागमः स्यात् । सलोपः । ऐधत । ऐधेयातां ॥ ऋरन् । ३ ।

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १११ ॥

नेहपेठुरितिस्थितम् ॥१०॥ रञ्जिमसंजीअदिपदोतुद्धुधुविपुषीशिथिः । भाष्यानुक्तानवेहोक्तार्थाघ्रभूत्यादिसम्भूतेः ॥
११॥ स्पर्जसङ्घर्षे । सम्बर्षःपरमभिभवेच्छा । धात्वर्थेनोपसंग्रहादकर्मकः । स्पर्जते ॥ शर्पूष्वाःखयः । ७।४।६१। अभ्यास
स्यशर्पूष्वाःखयःशिष्यन्ते । हलादिशेषङ्चस्यापवादः । पस्पर्ज । स्पर्जिता । स्पर्जिष्यते । स्पर्जतां । अस्पर्जत । स्पर्जत ।
स्पर्जिषीष्ट । अस्पर्जिष्ट । अस्पर्जिष्यता ॥३॥ नाधृप्रतिष्ठालिप्तयोर्गन्धेच । गाधते । जगाधे ॥४॥ बाधृलोडने । लोडनं प्रतिघा
तः बाधते ॥५॥ नाधृनाधृयाञ्जोपनापैश्चर्याशीःषु । आशिषिनाथइतिवाचं ॥*॥ अस्याशिष्येवात्मनेपदं स्यात् । नाथते ॥६॥ अन्य
त्र । नाथति । नाधते ॥७॥ दधधारणे । दधते ॥ अतएकह्रस्वमध्येऽनादेशादेर्लिटि । ६ । ४ । १२० । लिङिनामिनादेशादिक
न्नभवतियदङ्गनादवयवस्यासंयुक्तह्रस्वमध्यस्थस्याकारस्यएकारः स्यादभ्यासलोपश्चकितिलिटि ॥ थलिचसेटि । ६ । ४ ।
१२१ । प्रागुक्तं स्यात् । आदेशश्चेहवैरूप्यसम्पादकएवाश्रीयते । शसिदद्योःप्रतिषेधवचनात्ज्ञापकात् । तेनप्रकृतिजश्चसं
नेषुसत्सपिण्वाभ्यासलोपौस्तएव । देधे । देधाते । देधिरे । अतःकिम् । दिदिवतुः । तपरःकिम् । ररासे । एकेद्यादिकि
म् । तत्सरतुः । अनादेशादेःकिम् । चकनतुः । लिट्आदेशविशेषणादिहस्यादेव । नेमिथ । सेहे ॥८॥ स्कुदिआप्रवणे । आ
प्रवणमुल्लवनमुद्धरणञ्च ॥ इदितोनुम्धातोः । ७ । १ । ५८ । स्कुन्दते । चुस्कुन्दे ॥९॥ श्विदिश्वैत्ये । अकर्मकः । श्वि
न्दते । शिश्विन्दे ॥१०॥ षदिअभिवादनस्सुच्योः । वन्दते । षवन्दे ॥११॥ भदिकल्याणेसुखेच । भन्दते । वभन्दे ॥१२॥
भदिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । मन्दते । ममन्दे ॥१३॥ स्यदिकिञ्चिच्चने । स्पन्दते । पस्पन्दे ॥१४॥ क्तिदिपरिदे
वने । शोकेइत्यर्थः । सकर्मकः । क्तिन्दतेचैत्रं । चिक्किन्दे ॥१५॥ मुदहर्षे । मोदते ॥१६॥ दददामे । ददते ॥ नशसद
दबादिगुणानाम् । ६ । ४ । १२६ । शसेर्ददेर्बकाशदीनांगुणशब्देनभावितस्ययोअकारस्तस्यएवाभ्यासलोपौन । दददे ।
दददाते । दददिरे ॥ १७॥ अदसर्दआस्त्रादने । अयमनुभवेसकर्मकः । रुचावकर्मकः ॥ धात्वादेःषःस । ६ । १

॥ ६४ ॥ धातोस्तदेः सस्यसस्यात् । सापदाद्योरिति वत्वस्य निषेधः । अनुस्वदन्ते । सस्वदे । स्वरुते । सस्वरुते ॥ १७ ॥ उर्दमा
नेक्रीडायाञ्च ॥ उपधावाञ्च । ८ । २ । ७८ । धातोस्तपधाभूतयोरेफक्कारयेर्हलपरयोः परतङ्कोदीर्घस्यात् । ऊर्द-
न्ते । ऊर्दाच्च ॥ २० ॥ कूर्दखूर्दगूर्दगुदकीडायामेव । कूर्दन्ते । चुकूर्दं ॥ २१ ॥ खूर्दन्ते ॥ २२ ॥ गूर्दन्ते ॥ २३ ॥ गोदन्ते । जुगु-
दे ॥ २४ ॥ घृदक्षरणे । सूदन्ते । सुघृदे । सेकृष्ट्लृष्टृष्टृष्टृजृष्टृस्थान्येदन्याजनसादयः । एकाचोपदेशः । प्व-
ष्वास्विदस्वदस्वंजस्वप्सिङः । दन्त्यः केवलदन्त्यः ननुदन्तोष्ठजोपि । प्वष्कादीनां पृथग्रहणाज्ज्ञापकात् ॥ २५ ॥ ह्रा-
दश्च व्यक्तेशदे । ह्रादन्ते । जह्रादे ॥ २६ ॥ ह्लादीमुखे च । चादव्यक्तेशदे । ह्लादन्ते ॥ २७ ॥ स्वादआस्वादने । स्वादन्ते
॥ २८ ॥ पर्द्कुम्बितेशदे । गुदरवेइत्यर्थः । पर्दन्ते ॥ २९ ॥ यतीप्रयत्ने । यतन्ते । येते ॥ ३० ॥ युतृजुतृभावनने । योतन्ते । यु-
युते । जोतन्ते ॥ ३१ ॥ जुजुते ॥ ३२ ॥ विभृवेष्टृयाचने । विविधे ॥ ३३ ॥ विवेधे ॥ ३४ ॥ अयिशैथिल्ये । अम्यन्ते ॥ ३५ ॥ अयिकौ-
टिल्ये । मम्यन्ते ॥ ३६ ॥ कथिष्ठाद्यायां । कम्यन्ते ॥ ३७ ॥ एधादयोऽनुदाने तोमताः ॥ * ॥ अथाष्टत्रिंशन्नवर्गीयान्ताः पर-
स्मैपदिनः । अनसान्त्यगमन्ते । अनति ॥ अनञ्चादेः । आत । आतनुः । आतुः । लुङिआतिसर्द्धइति स्थिते ॥ इटईटि ।
८ । २ । २८ । इटः परस्यसस्यलोपः स्यादौटिपरे । सिञ्जेोपएकादेशे सिञ्जेोकाचः ॥ * ॥ आतीन् । आनिष्टां । आ-
तियुः ॥ वदव्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ । वदेर्व्रजेर्हलन्तस्य चाङ्गस्याचः स्थाने वृद्धिः स्यात्सिचिपरस्मैपदेयु । इति
प्राप्ते । नेटि । ७ । २ । ४ । इंडादैः सिचिप्रागुक्तं न स्यात् । माभवानतीत् । आनिष्टां । आतियुः ॥ १ ॥ चित्तो संज्ञाने । चे-
तति । चिचेत् । अचेतीत् । अचेतिष्टां । अचेतियुः ॥ २ ॥ श्रुतिर्आसेचने । सेचनमादर्शिकरणं । आडीषदर्थे भिव्याप्तौ च ।
इरइत्संज्ञावाच्या ॥ * ॥ च्योतति । चुच्योत ॥ इरितोवा ॥ ३ । १ । ५७ । इरितोधातोऽङ्गे रंडबास्यात्परस्मैपदे परे । अचु-
तत् । अच्योतीत् ॥ ३ ॥ श्रुतिरक्षरणे । श्र्योतति । चुश्र्योत । अश्र्युतत् । अश्र्योतीत् । यकाररहितेष्वयं । श्रोनति ॥ ४ ॥

॥ सि० कै० ॥

॥ ति० भा० ॥

॥ ११२ ॥

मग्नविलोडने । विलोडनं प्रतीयातः । मग्नति । ममग्न । वासुटः किदाशियोति किन्वा दनिदितामिति लोपः । मग्न्यात् ॥ ६॥
कुशियुधियुधिसिंहिसासंज्ञेनयोः । इदित्वात्तलोपोनः । कुं ध्यात् ॥ ७॥ मग्न्यात् ॥ १०॥ विधुगन्धः । सेधति । सिधेध । से
धिता । असेधीत् । सात्पदाद्योरिति निषेधे प्राप्ते ॥ उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्रैतिसोभतिस्यासेनयसेधसिन्धसङ्गस
ङ्गाम् । ८ । ३ । ६५ । उपसर्गोऽस्त्रिमित्तादेवां सस्यस्यस्यम् ॥ सदिरप्रतेः । ८ । ३ । ६६ । प्रतिभिन्नादुपसर्गात्सदे
सस्यस्यस्यम् ॥ सस्योः । ८ । ३ । ६७ । सौत्रस्यसस्यस्यस्यम् । योगविभाष्यच्छब्दार्थः । किञ्च । अप्रतेरिति नानुवर्तते ।
बाहुप्रतिष्ठम्भविबृद्धमन्युरितिरद्युवंशे ॥ अवासाऽऽलम्बनाऽऽविदूर्ययोः । ८ । ३ । ६८ । अवास्तम्भोरितयोरर्थयोः वत्त्वं
स्यात् ॥ वेष्टस्वनोभोजने । ८ । ३ । ६९ । अवाभ्यां स्वनतेः यः स्याद्भोजने ॥ परिनिविभ्यः सेवसितसर्पसिबुसहसुदस्तु सङ्गाम् ।
८ । ३ । ७० । परिनिविभ्यः परेषामेषां सस्यस्यस्यम् । निषेधति ॥ प्राक्सितादङ्गवायेपि । ८ । ३ । ७१ । सेवसितेभ्यः
सितशब्दात्प्राक्ये सुनोत्यादयस्तेषामङ्गवायेपि वत्त्वं स्यात् । न्यवेधत् । न्यवेधीत् । न्यवेधिष्यत् । स्यादिष्वङ्भ्यासेन च ऽभ्या
सस्य । ८ । ३ । ७४ । प्राक्सितात्स्यादिष्वभ्यासेन च वायेपि वत्त्वं स्यात् । एवामेव च ऽभ्यासस्य ननु सुनोत्यादीनाम् । निवि
वेध । निविधिवधुः ॥ सेधतेर्गीतौ । ८ । ३ । ११३ । गत्यर्थस्य सेधतेः वत्त्वं न स्यात् । गङ्गाभिसेधति ॥ ११॥ विधूषास्वेमाङ्गल्यो
च । शास्त्रं शास्त्रम् ॥ सरतिस्त्रैतिस्त्रयतिधूजूदितोवा । ७ । २ । ४४ । सरत्वादेरुदितश्च परस्य वलादेराङ्गं धातुकस्येङ्गा स्या
त् ॥ ऋक्स्तथोर्द्धाधः । ८ । २ । ४० । ऋक्ः परयोस्तथोर्द्धः स्यान्ननुदधातेः । जश्च । सिधेद्ध । सिधेधिय । सेद्धा । सेधिता ।
सेत्स्यति । सेधिष्यति । असेत्सीत् ॥ ऋजोऽलि । ८ । २ । २६ । ऋजः परस्यस्यलोपः स्यात् ऋजि । असेद्धा । असेत्सु । असे
त्सीः । असेद्धा । असेद्ध । असेत्सम् । असेत्स । असेत्सं । पक्षे असेधीत् । असेधिष्यामिष्यादि ॥ १२ ॥ खादूभक्षणे । चटका
रइत् । खादति । चखाद ॥ १३ ॥ खदस्यैर्येहिंसायाश्च बाहुक्षणे । स्यैर्येऽकर्मकः । खदति ॥ अत ऊपधायाः । ७ । २

११६। उपधाया अतो वृद्धिः स्यात् त्रिति शिति च प्रत्यये परे । चखाद् ॥ गलुत्तमोवा । ७।१। ११। उतमौ गलुत्तमौ स्यात्
 त् । चखाद् । चखद् ॥ अतो हलादेर्लघोः । ७।२। ७। हलादेर्लघोर्धोरकारस्य इडादौ परस्मैपदे परे सिचि वृद्धिर्वा स्यात्
 त् । अखादोत् । अखदीत् ॥ १४ ॥ बदस्यैर्य्यै । पवर्गीयादिः । बदति । बबाद । बेदतुः । वेदिथ । वबाद । बबद ।
 अबदीत् । अबदीत् ॥ १५ ॥ गदयक्तायाम्बाचि । गदति ॥ नेर्गदनदपतपदघुमास्यति हन्ति याति वाति द्राति श्याति वपति व
 हति शम्यति चिनोति देग्धिषु च । ८।४। १७। उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यनेर्लस्यत् गदादिषु । प्रणिगदति । जगा
 द् ॥ १६ ॥ रदविलेखने । विलेखनभेदनम् । रगद । रेदतुः ॥ १७ ॥ णद अथक्ते शब्दे ॥ णो न । ६।१। ६५। धातो
 र्देल्लस्यनः स्यात् । णोपदेशास्त्वनर्द्धादिनाम्ना ध्रुवन्द्क्कृन्दृन्दतः । नाटेर्दीर्घार्हस्य पर्य्युदासाद्वुटादिर्लोपदेश एव । तवर्गच
 नुर्यान्तमाधते नन्दनं द्यो अकेचि सोपदेशतामाहुः ॥ उपसर्गादंसमासेऽपि णोपदेशस्य । ८।४। १४। उपसर्गस्थान्निमि
 त्तात्परस्य णोपदेशस्य धातोर्लस्यणः स्यात्समासेऽसमासेपि । प्रणदति । प्रणिनदति ॥ १८ ॥ अर्द्धगतौ याचने च । अत आदेः
 ॥ तस्मान्नुड्विहलः । ७।४। ७१। द्विहलो धातोर्दीर्घीभूतादकारात्परस्यनुहस्यात् । आनर्द । आर्दीत् ॥ १९ ॥ नर्द
 गर्दशब्दे । णोपदेशत्वाभावाद्गणः । प्रनर्दति ॥ २० ॥ गर्दति । जगर्द ॥ २१ ॥ तर्दहिंसायाम् । तर्दति ॥ २२ ॥ कर्दकुत्सि
 तेशब्दे । कुत्सिते कौक्षे । कर्दति ॥ २३ ॥ खर्ददन्दश्रूके । दंशहिंसादिरूपायां दन्दश्रूकक्रियायामित्यर्थः । खर्दति । चख
 र्द ॥ २४ ॥ अति अतिबन्धने । अन्तति । आनन्त ॥ २५ ॥ अन्दति । आनन्द ॥ २६ ॥ इदि परमैश्वर्य्ये । इन्दति । इन्दाञ्च
 कार ॥ २७ ॥ विदि अवयवे । पवर्गतृतीयादिः । विन्दति । अवयवङ्करोतीत्यर्थः । भिदीति पाठान्तरम् ॥ २८ ॥ गडिवद
 नैकदेशे । गगडति । अन्तत्यादयः पञ्चैते नतिङ्विषया इति काश्यपः । अन्येतुतिङ्मपीच्छन्ति ॥ ३० ॥ णिदिकुत्सायां ।
 निन्दति । प्रणिन्दति ॥ ३० ॥ नुनदिसमृद्धौ ॥ आदिर्जिह्वडवः । १।३। ५। उपदेशे धातोर्गद्व्यासने इतः स्युः । न

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ ११३ ॥

नति । इदिच्चान्नलोपोन । नन्द्यात् ॥ ३१ ॥ चदिआह्लादे । चचन्द ॥ ३२ ॥ तदिचेष्टायाम् । तचन्द ॥ ३३ ॥ कदिकदि
कदिआह्लातेनेदनेच । चकन्द ॥ ३४ ॥ चकन्द ॥ ३५ ॥ चकन्द ॥ ३६ ॥ क्दिपरिदेवने । चिक्किन्द ॥ ३७ ॥ शुभ
शुद्धौ । शुभुन्ध । नलोपः । शुध्यात् ॥ ३८ ॥ * ॥ अथकवर्गीयान्ताअनुदात्तेतोद्विचत्वारिंशत् । शीकसेचने । तालव्या
दिःदन्त्यादिरित्येके । शीकते । शिशीके ॥ १ ॥ लोहदर्शने । लोकते । लुलोके ॥ २ ॥ श्लोकसङ्घाते । सङ्घातोयन्यः । स
चेहग्रथ्यमानस्यव्यापारोयन्धितुर्वा । आद्योअकर्मकोद्वितीयेसकर्मकः । श्लोकते ॥ ३ ॥ द्रेकध्रेकशब्देन्साहयोः । उत्साहोवु
द्धिरौद्धत्यञ्च । दिद्रेके ॥ ४ ॥ दिध्रेके ॥ ५ ॥ रेकशङ्कायाम् । रेकते ॥ ६ ॥ सेकसेकस्किअकिअकिगतौ । त्रयोदन्त्याद
यः । द्वौतालव्यादी । अघोपदेशत्वान्नयः । सिसेके ॥ ११ ॥ शकिशङ्कायाम् । शङ्कते । शशङ्के ॥ १२ ॥ अकिलक्षणे । अङ्कते ।
आनङ्के ॥ १३ ॥ वकिकौटिल्ये । वङ्कते ॥ १४ ॥ मकिमण्डने । मङ्कते ॥ १५ ॥ ककलौल्ये । लौल्यङ्गर्वापत्यञ्च । ककते । च
कके ॥ १६ ॥ कुकवृकआदाने । कोकते । चुकुके ॥ १७ ॥ वर्कते । ववृके ॥ १८ ॥ ऋदुपधेभ्योलिटः कित्वंगुणान्पूर्वविप्रतिषेधे
न ॥ चकतृप्ताप्रतिघातेच । चकते । चेके ॥ १९ ॥ ककिवकिश्चकिचकिठौहत्रौहृष्यष्कवस्कमस्कदिहटोहनिहतीहरधि
लघिगन्तर्याः । कङ्कते । डुडौके । तुत्रौके । सुध्यानुष्टिप्पष्कातीनांसत्वप्रतिषेधोवक्तव्यः ॥ * ॥ षष्कते । यषष्को । अत्रतृती
यन्दन्त्यादिमेके । लघिभोजननिवृत्तावपि ॥ ३५ ॥ अधिवाधिमघिगत्याक्षेपे । आक्षेपोनिन्दा । गतौगत्यारम्भेचेत्यन्ये । अ
ङ्कते । आनङ्के । वङ्कते । मङ्कते । मघिकैतवेच ॥ ३८ ॥ राघृलाघृद्राघृसामर्थ्ये । राघते ॥ ३९ ॥ लाघते ॥ ४० ॥ घ्राघृइत्यपिके
चित् । द्राघृआयामेच । आयामोदैर्घ्यः । द्राघते ॥ ४१ ॥ स्नाघृकथने । स्नाघते ॥ ४२ ॥ * ॥ अथपरस्मैपदिनःपञ्चाशत् ॥
५० ॥ फक्कनीचैर्गतौ । नीचैर्गतिर्मन्दगमनमसङ्ख्यवहारश्च । फक्कति । पफक्क ॥ १ ॥ तक्कहसने । तक्कति ॥ २ ॥ तक्कित्क्क
जीवने । तङ्कति ॥ ३ ॥ वक्कभषण्णे । भषणंश्वरवः । वक्कति ॥ ४ ॥ कक्कहसने । प्रनिकक्कति ॥ ५ ॥ ओखृगखृलाखृद्राखृघ्राखृशो

यथाचमर्थयोः । ओखति । ओखाञ्चकार ॥ १० ॥ शाखृञ्शाखृयाप्नौ । शाखति ॥ १२ ॥ उखउखिवखवखिमखमखिणखख
खिरखरखिलखलखिइखइखिईखिवल्गिरगिलगिअगिवगिमगितगित्वगिअगिअगिइगिरिगिलिगिगत्यर्थाः । कवर्गद्विती
यान्ताः पञ्चदश । तृतीयान्ताः त्रयोदश । इहखान्तेयुरिखवखत्रिखिषिखिइत्यपिचतुरः केचित्पठन्ति ॥ अभ्यासस्याऽसु
बर्से । ६ । ४ । ७८ । अभ्यासस्यइवर्सेवर्षयोरियकुवडौस्तोऽसवर्सेऽचि । उवोख । सन्निपातपरिभाषयाइजादे
रित्याम्न । ऊखतुः । ऊखुः । इहसवर्णदीर्घस्याभ्यासग्रहणेनग्रहणाद्भस्वः प्राप्नोतिभवति । सकृत्प्रवृत्तत्वात् । आङ्गन्वा
द्विपज्जन्यवल्लक्षणप्रवृत्त्याह्रस्वेकतेततोदीर्घः । बार्सादाङ्गम्बलीयइतिन्यायात्परत्वाच्च । उङ्गति । ववयतुः । वङ्गति ।
मेखतुः । त्वगिकम्पनेच ॥ ४४ ॥ युगिजुगिवुगिवर्ज्जने । युङ्गति ॥ ४७ ॥ घघहसने । घघति । जघाघ ॥ ४८ ॥ म
घिमण्डने । मङ्गति ॥ ४९ ॥ शिघिआघ्राणे । शिङ्गति ॥ ५० ॥ * ॥ अथचवर्गीयान्ताः । तत्रानुदात्तेतएकविंशतिः ।
वर्चदीप्तौ । वर्चते ॥ १ ॥ षचसेचनेसेवनेच । सचते । सेचे । सचिता ॥ २ ॥ खोचृदर्शने । खोचते । लुलोचे ॥ ३ ॥
शचव्यक्तायाम्नाचि । शेचे ॥ ४ ॥ अचश्चिगितौ । अचते । अच्यते ॥ ६ ॥ कचवन्धने । कचते ॥ ७ ॥ कचिकचि
दीप्तिवन्धनयोः । चकच्चे । चकाच्चे ॥ ९ ॥ मचमुचिकल्कने । कल्कनन्दम्भःशाब्दाच्च । कथनमित्यन्ये । मेचे । मुमुच्चे ॥
११ ॥ मचिधारणेच्छायपूजनेषु । ममच्चे ॥ १२ ॥ पचिव्यक्तोकरणे । पच्यते ॥ १३ ॥ षुचप्रसादे । स्तोचते । तुष्ट
चे ॥ १४ ॥ ऋजगतिस्थानार्ज्जनेपार्ज्जनेषु । अर्ज्जते । नुङ्गिधौऋकारैकदेशेरेफोहलत्वेनगृह्यते । तेनद्विहलत्वानुद
। आन्तजे ॥ १५ ॥ ऋजिभृजीभर्ज्जने । ऋञ्जते । उपसर्गादृतीतिवृद्धिः । प्रार्ज्जते । ऋञ्जाञ्चके । आर्ज्जिष्ट ॥ १६ ॥ भ
र्ज्जते । वभृजे । अभेर्ज्जिष्ट ॥ १७ ॥ एजृभ्रेजृभ्राजृदीप्तौ । एजाञ्चके ॥ २० ॥ ईजगतिकुत्सनयोः । ईजाञ्चके ॥ २१
॥ * ॥ अथद्विसप्ततिर्ब्रज्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥ अचशोके । शोचति ॥ १ ॥ कुचशष्टेत्तरे । कोचति ॥ २ ॥ कुञ्चकुञ्चकौटि

अथमादेशः स्यादर्द्धधातुकविषये घञममञ्चवर्जविन्ता । वलादावाङ्धातुके वेध्यते । विवाय । विवतुः । विव्युः । अत्र
 कारस्य हल्परत्वादुपधायाच्चेति दीर्घप्राप्तेऽचः परस्मिन्निति स्थानिवद्भावेनाच्परत्वं । नचनपदान्ते निमित्तिवेधः । स्वरदीर्घ
 यलोपेयुलोपाजादेश एव न स्थानिवदित्युक्तेः खल्लिङ्काच्च दीर्घनिषेधे प्राप्ते ॥ कृष्टभृवृस्तुद्रुस्तुश्रुवोलिटि । ७ । २ । १३
 । एभ्योलिटिङ्गनस्यात् । कादीनाञ्चतुर्स्याहणं नियमार्थं । प्रकृत्याश्रयः प्रत्ययाश्रयोवायङ्गिनिषेधः सलिटिचेत्तर्हि का
 दिभ्य एव नान्येभ्य इति । ततश्चतुर्स्यान्तलिभारद्वाजनियमप्रापितस्य वमादियुक्तादिनियमप्रापितस्य चेटोनिषेधार्थं ॥ अ
 चस्तास्त्वल्यङ्निटोनिव्यम् । ७ । २ । ६१ । उपदेशेऽजन्तो यो धातुस्तस्यै नित्यानि इतः परस्य थलङ्गनस्यात् ॥ उ
 पदेशेऽन्तः । ७ । २ । ६२ । उपदेशे अकारवत्तास्यै नित्यानि टतः परस्य थलङ्गनस्यात् ॥ चटोभारद्वाजस्य ।
 ७ । २ । ६३ । तासै नित्यानि टः चटदन्तस्यै वथलिने इभारद्वाजस्य मतेन । तेनान्यस्य स्यादेव । अयमुत्रसंयहः । अजन्तो
 ऽकारवान्वायस्तस्य निट्थलिने इयं । चटदन्त इदृङ्गित्यानि इत्तद्व्यन्योलिटिसेङ्गवेत् । नचस्तुङ्गादीनामपि थलिविकल्पः शं
 खः । अचस्तास्वदिवि । उपदेशेऽन्त इति च योगद्वयप्रापितस्यैव हि प्रतिषेधस्य भारद्वाजनियमो निवर्तकः । अनन्तरस्ये
 तिन्यायात् । विवयिथ । विवेथ । आजिथ । विवथुः । विव्य । विवाय । विवय । विव्विथ । विव्यिम । वेता । अजिता । वेद्य
 ति । अजिद्यति । अजतु । अजत् । अजेत् । वीयात् ॥ सिचिवृद्धिः परस्मैपदेषु । ७ । २ । १ । इगन्ताङ्गस्त्वृद्धिः
 स्यात्परस्मैपदे परे सिचि । अवैद्योत् । अजीत् । अवेद्यत् । अजिद्यत् ॥ ४७ ॥ तेजपालने । तेजति ॥ ४८ ॥ खज
 मग्ये । खजति ॥ ४९ ॥ खजिगतिवैकल्ये । खज्जति ॥ ५० ॥ एजृकम्पने । एजाञ्चकार ॥ ५१ ॥ टुञ्जोस्फूर्ज्जवज्ज
 निर्घोये । स्फूर्ज्जति । पुस्फूर्ज्ज ॥ ५२ ॥ क्षिप्तये । अकर्मकः । अन्तर्भावितरण्यर्थस्तु सकर्मकः । क्षयति । चिक्षाय । चि
 क्षियतुः । चिक्षियुः । चिक्षयिथ । चिक्षेथ । चिक्षियिव । चिक्षियिम । क्षेता ॥ अकृतसार्वधातुकयोर्दीर्घः । ७ । ४ ।

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ ११५ ॥

२५ । अजंतस्यस्यदीर्घःस्याद्यादौप्रत्ययेपरेनतुक्त्वाद्धातुकयोः । क्षीयात् । अक्षैषीत् ॥ ५३ ॥ क्षीजअक्षकेशहे ।
कूजिनासहायम्पाठितुंयुक्तः । चिक्षीज ॥ ५५ ॥ लजलजिभर्जने ॥ ५७ ॥ लाजलाजिभर्जनेच ॥ ५८ ॥ जजजजियुक्ते ॥
६१ ॥ तुजहिंसायाम् । तोजति । तुतोज ॥ ६२ ॥ तुजिपालने ॥ ६३ ॥ गजगजिगृजगृजिमुजमुजिशदार्थाः ॥ ६७ ॥
गदमदनेच ॥ ७० ॥ वजव्रजगतौ । वदव्रजेतिवृद्धिः । अब्राजीत् ॥ ७२ ॥ * ॥ अथटवर्गीयान्ताःशाब्दान्ताअनुदात्तेतःष
इतिंशत् । अह्वअतिक्महिंसयोः । दोषधायम् । तोषधइत्येके । अह्वते । आनह्वे ॥ १ ॥ वेष्टवेष्टने । विवेष्टे ॥ २ ॥ चेष्ट
चेष्टायाम् । अचेष्टिष्ट ॥ ३ ॥ गोष्टलोष्टसङ्घाते । जुगोष्टे ॥ ४ ॥ लुलोष्टे ॥ ५ ॥ यद्वचने । जघडे ॥ ६ ॥ स्फुटवि
कसने । स्फोटते । पुस्फुटे ॥ ७ ॥ अटिगतौ । अण्टते । आनण्टे ॥ ८ ॥ बटि एकचर्यायां । ववण्टे ॥ ९ ॥ मठिकठि
शोके । शोकइहआघ्यानं । मण्ठते ॥ १० ॥ कण्ठते ॥ ११ ॥ मुठिपालने । मुण्ठते ॥ १२ ॥ हेठविवाधायो । विवाधाशाब्द
म् । जिहेठे ॥ १३ ॥ एठच । एमञ्चके ॥ १४ ॥ हिडिगत्यानादरयोः । हिण्डते । जिहिण्डे ॥ १५ ॥ ऊडिसङ्घाते । जु
ऊण्डे ॥ १६ ॥ कुडिदाहे । चुकुण्डे ॥ १७ ॥ वडिविभाजने । मडिच । ववण्डे ॥ १८ ॥ भडिपरिभाषणे । परिहासःसनि
न्दोपालम्भश्चपरिभाषणं । वभण्डे ॥ २० ॥ पिडिसङ्घाते । पिपिण्डे ॥ २१ ॥ मुडिमार्ज्जने । मार्जनंशुद्धिर्न्यग्भावश्च । मु
रुडते ॥ २२ ॥ तुडितोडने । तोडनंदारणंहिंसनञ्च । तुण्डते ॥ २३ ॥ ऊडिवरणे । वरणंस्वीकारः । हरणंइत्येके ।
ऊण्डते ॥ २४ ॥ चडिकोपे । चण्डते ॥ २५ ॥ शडिरुजायांसङ्घातेच । शण्डते ॥ २६ ॥ तडिताडने । तण्डते ॥ २७
॥ पडिगतौ । पण्डते ॥ २८ ॥ कडिमदे । कण्डते ॥ २९ ॥ खडिमन्ये ॥ ३० ॥ हेडुहोडुअनादरे । जिहेडे ॥ ३१ ॥
मुहोडे ॥ ३२ ॥ वाडुआप्लाव्ये । वशादिः । आप्लाव्यमाल्लवः । कडते ॥ ३३ ॥ द्राडुधाडुविशरणे । द्राडते ॥ ३४ ॥ धा
डते ॥ ३५ ॥ शाडुसञ्ज्ञायाम् । शाडते ॥ ३६ ॥ * ॥ अथआटवर्गीयसमाप्तेःपरस्मैपदिनः । शौटुगर्भे । शौटति । शु

शैट ॥ १ ॥ पौड्वन्धे । पौटति ॥ २ ॥ स्नेहमेडुंन्मादे । द्वितीयोऽन्तः । टान्तमध्येपाठस्त्वर्थसाम्यान्नाश्रयतिवत् । स्नेह
 ति ॥ ३ ॥ मेडति ॥ ४ ॥ कटेवर्धावरणयोः । चटेइत्येके । चकाट ॥ सिचि । अतोहलादेर्लृप्तेरिति वृद्धौ प्राप्तायां ॥
 ह्यन्तक्षणाश्वसजागृणिच्छेदिताम् । ७ । २ । ५ । हमयान्तस्य क्षणादेर्यन्तस्य श्रयतेरेदिनश्च वृद्धिर्न स्यादिडादौ सि
 चि । अकटीत् ॥ ६ ॥ अटपटगतौ । आट । आटनुः । आटुः ॥ ७ ॥ पपाट । पेटनुः । पेटुः ॥ ८ ॥ रटपरिभाषणे । र
 रट ॥ ९ ॥ लटवात्ये । ललाट ॥ १० ॥ शटरुजाविशरणगत्यवसादनेषु । शशाट ॥ ११ ॥ वटवेष्टने । ववाठ । वव
 टनुः । ववटुः । ववटिथ ॥ १२ ॥ किटखिटत्रासे । केटति ॥ १३ ॥ खेटति ॥ १४ ॥ शिटविदञ्चनादरे । श्रेटति । श्रि
 शेट ॥ १५ ॥ सेटति । सिषेट ॥ १६ ॥ जटगुटसङ्घाते ॥ १७ ॥ भटभृतौ ॥ १८ ॥ तटउच्चाये ॥ २० ॥ खटकांक्षायं
 ॥ २१ ॥ णटन्तौ ॥ २२ ॥ पिटशब्दसङ्घातयोः ॥ २३ ॥ हटदीप्तौ ॥ २४ ॥ घटश्रवयवे ॥ २५ ॥ लुटविलोडने । अन्तो
 यमित्येके ॥ २७ ॥ लिटपरप्रेष्ये ॥ २८ ॥ विटशब्दे ॥ २९ ॥ विटआकोशे । वण्टिः । हिट्येके ॥ ३१ ॥ इटकिटक
 टोगतौ । सटति ॥ ३२ ॥ केटति ॥ ३३ ॥ कटति ॥ ३४ ॥ ईकारः श्रौद्धितो निष्ठाया मितोऽग्निषेधार्थः । केचित्तु इदितं
 मत्वानुमिहते कण्टीत्यादिवन्दन्ति । अन्तेच ई ईति प्रसिध्य । अयति । इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिथ । इयेथ ।
 इयाय । इयय । दीर्घस्य बिजादेरिध्यामिञ्चायाञ्चकारेत्यादि उदाहरन्ति ॥ ३५ ॥ मडिभूषायाम् ॥ ३६ ॥ कुडिवैकल्ये
 । कुण्डति । कुण्डतइति नुदाहेगतं ॥ ३७ ॥ मुडपुडमर्दनौ ॥ ३८ ॥ मुडिअल्पीभावे ॥ ३९ ॥ मुडिखण्डने । मुण्डति
 ॥ ४० ॥ पुडिचेत्येके । पुण्डति ॥ ४१ ॥ रुडिलुटिल्लेये । रुण्टति ॥ ४२ ॥ लुण्टति ॥ ४३ ॥ रुडिलुठिइत्येके ॥ ४५ ॥
 रुडिलुडीत्यपरे ॥ ४७ ॥ स्फुटिर्विशरणे । इरिन्मादङ्का । अस्फुटोत् । अस्फोटोत् ॥ ४८ ॥ स्फुटीत्यपिकेचित् । इ
 दिन्वानुम् । स्फुण्टति ॥ ४९ ॥ पठव्यक्तयाम्नाचि । पेठनुः । पेठिथ । अपठोत् । अपाठोत् ॥ ५० ॥ वठस्थौल्ये । ववठ

॥ सि० कै० ॥

॥ ति० भा० ॥

॥ ११६ ॥

मुः । ववठिथ ॥ ५१ ॥ मठमदं निवासयोः ॥ ५२ ॥ कठकच्छजौवने ॥ ५३ ॥ रटपरिभाषणे ॥ ५४ ॥ रठेयेके ॥ ५५ ॥ हठलुतिशठत्वयोः । वलात्कारे इत्येके । हठति । जहाठ ॥ ५६ ॥ रुठलुठउठउपधाते । ओठति ॥ ५७ ॥ ऊठेयेके । ऊठति । ऊठाञ्चकार ॥ ६० ॥ पिठहिंसासंक्लेशनयोः ॥ ६१ ॥ शठकैतवेच ॥ ६२ ॥ श्रुठप्रतिधाते । शोठति ॥ ६३ ॥ श्रुठोतिस्वामी । श्रुठन्ति ॥ ६४ ॥ कुठिच । कुठति ॥ ६५ ॥ लुठिञ्चालस्ये प्रतिधातेच ॥ ६६ ॥ श्रुठिशेषणे ॥ ६७ ॥ रुठिलुठिगतौ ॥ ६८ ॥ चुडुभावकरणे । भावकरणमभिप्रायस्त्वचनं । चुडुति । चुचुडु ॥ ७० ॥ अडुअभियोगे । अडुति । आनडु ॥ ७१ ॥ कडुकर्कशूये । कडुति ॥ ७२ ॥ चुडुदयस्त्रयोदोपधाः । तेनकिपि । चुत् । अत् । कत् । इत्यादि । क्रीडुविहारे । चिक्रीड ॥ ७३ ॥ तुडुतोडने । तोडति । तुतोड ॥ ७४ ॥ तूडइत्येके ॥ ७५ ॥ हूडुऊडुहोडगतौ । हूड्यात् । ऊड्यात् । होड्यात् ॥ ७८ ॥ रौडुअनादरे ॥ ७९ ॥ रौडुलोडुउन्मादे ॥ ८१ ॥ अडउद्यमे । अडति । आड । अडतुः । आडुः ॥ ८२ ॥ लडविलासे । लडति ॥ ८३ ॥ लडललयोश्चैकत्वस्मरणात् लतीतिस्वाम्यादयः ॥ कंडमदे । कंडति ॥ ८४ ॥ कडिइत्येके । कण्डति ॥ ८५ ॥ गडिवदनैकदेशे । गण्डति ॥ ८६ ॥ * ॥ इतिटवर्गीयान्ताः ॥ * ॥ अथ षवर्गीयान्ताः । तत्रानुदानेतः स्लोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् । तिपृतेपृष्टिपृष्टेपृष्टरणार्थाः । आद्योऽनुदानः । क्षीरस्वामीत्वयं सेडितिवभ्राम । तेपते । तितिपे । कादिनियमादिह । तितिपिषे । तेप्ता । तेप्यते ॥ लिङ्सिचावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ । इक्षमीपाङ्गलः परैरुलादीलिङ् आत्मनेपदेषु परेष्वेयेतैकितैस्तः । कित्वाङ्गुणः । तिप्सीष्ट । तिप्सीयास्तां । तिप्सीरन् । लुडि । रुलोऽरुलोतिसलोपः । अतिप्ता । अतिप्तातां । अतिप्सत । तेपते । तितेपे । तिष्टिपे । तिष्टिपाते । तिष्टिपिरे । तिष्टेपे । तिष्टेपाते । तिष्टेपिरे ॥ नेपृकम्पनेच ॥ ४ ॥ ग्वेपृदैत्ये । ग्वेपते ॥ ५ ॥ टुवेपृकम्पने । वेपते ॥ ६ ॥ केपृगेपृग्वेपृच । आत्कम्पनेगमौच ॥ ७ ॥ स्तुत्रविभागादितिस्वामी । मैत्रेयस्तुचकारमन्तरेणपठित्वाकम्पनेइत्यपेक्षतइत्य

ह । स्नेपेर्यभेदानुनःपाठः ॥ मेपूरेपूलेपुगुनै ॥ १२ ॥ त्रपूधलज्जायां ॥ त्रपते ॥ तृफलमजत्रपञ्च । ६ । ४ । १२२ । ए
 धामतएकारोऽभ्यासलोपश्चस्यात्कितिलिटिसेटिथलिच । त्रेपे । त्रेपाते । त्रेपिरे । ऊदित्वादिङ् । त्रपिता । त्रप्ता । त्रपि
 षीष्ट । त्रप्तीष्ट ॥ १३ ॥ कंपिचलने । कम्पते । चकम्पे ॥ १४ ॥ रविलविञ्चविशदे । ररम्बे । ललम्बे । ज्ञानम्बे । लवि
 ञ्चवसंसनेच ॥ १७ ॥ कवृवर्षे । चकवे ॥ १८ ॥ क्लीवृञ्चार्थ्ये । चिक्लीवे ॥ १९ ॥ क्षीवृमदे । क्षीवते ॥ २० ॥ शीभृक
 यने । शीभते ॥ २१ ॥ वीभृच ॥ २२ ॥ रेभृशदे । रिरेभे ॥ २३ ॥ अभिरभीकचित्पठ्येते । अभ्रम्भते ॥ २४ ॥ रम्भते ॥
 २५ ॥ ष्मिस्तम्भिप्रतिबन्धे । स्तम्भते । उत्तम्भते । उदःस्थास्तम्भोरितिपूर्वसवर्णः । विस्तम्भते । स्तम्भेरितिषत्तन्तुनभ
 वति । अनुविधौनिर्दिष्टस्यसौत्रस्यैवतत्रग्रहणात् । तद्वीजनुस्थास्तम्भोरितिपवर्गीयोपधपाठः । स्तम्भेरितितवर्णीयोपध
 पाठश्चेतिमाधवः । केचिदस्यटकारश्चौपदेशिकइत्याहुः । तन्मते । ष्मम्भते । टष्मम्भे ॥ २७ ॥ जभिजृभिगात्रविनामे ॥
 रधिजभोरधि । ७ । १ । ६९ । एतयोर्नुमागमःस्यादधि । जम्भते । जजम्भे । जम्भिता । जजम्भिष्ट । जृम्भते । जजृ
 म्भे ॥ २८ ॥ शल्मकयने । शशल्मे ॥ ३० ॥ वल्मभोजने । दन्तोष्वादिः । ववल्मे ॥ ३१ ॥ गल्मधार्थ्ये । गल्मते ॥
 ३२ ॥ अभ्रमुप्रमादे । तालव्यादिर्दन्यादिश्च । अभ्रम्भते । स्तम्भते ॥ ३३ ॥ शुभ्रस्तम्भे । स्तोभते । विष्टोभते । तुष्टुभे ।
 व्यष्टोभिष्ट ॥ ३४ ॥ * ॥ अथपरस्मैपदिनः । गुपूरक्षणे ॥ गुपूधूपविद्धिपणिपनिभ्यञ्जायः । ३ । १ । २८ । एभ्यः
 ञ्जायप्रत्ययःस्यात्कार्थ्ये । पुगन्तेतिगुणः ॥ सनाद्युन्ताधातवः । ३ । १ । ३२ । समादयःकमेर्हिङन्ताःप्रत्ययाञ्जनेयेषा
 नोधातुसंज्ञाःस्यः । धातुलाल्ङडादयः । गोपायति ॥ आयादयञ्जर्द्धधातुकेवा । ३ । १ । ३१ । आर्द्धधातुकविवक्षायामा
 यादयोवास्युः ॥ कास्प्रत्ययादामन्त्रेलिटि । ३ । १ । ३५ । कासधातोःप्रत्ययान्तेभ्यश्चामस्याल्लिटिननुमन्त्रे । कास्यनेकाजय
 इणंकर्तव्यम् । सूत्रेप्रत्ययग्रहणमपनीयतत्स्थानेऽनेकाचङ्निवाच्यमित्यर्थः ॥ अतोलोपः । ६ । ४ । ४८ । अर्द्धधातु

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥११७॥

कोपदेशकालेयदन्तान्तस्याकारस्यलोपः स्यादार्द्धधातुकेपरे । गोपायाञ्चकार । गोपायाम्भूव । गोपायामास । जुगो
प । जुगुपतुः । अदिवादेड । जुगोपिथ । जुगोपथ । गोपायिता । गोपिता । गोप्ता । गोपाय्यात् । गोप्यात् । अगोपा
यीत् । अगोपीत् । अगोप्सीत् ॥ १ ॥ धूपसन्नापे । धूपायति । धूपायाञ्चकार । दुधूप । धूपायितासि । धूपितासि ॥ २ ॥
अपजल्पयन्तायाम्नाचि । अपमानसेच ॥ ४ ॥ चषसांत्वने ॥ ५ ॥ वषसमवाये । समवायः सम्बन्धः सम्यगवबोधोवा । च
पति ॥ ६ ॥ रषवपयन्तायाम्नाचि ॥ ८ ॥ चुपमन्दायाङ्गनौ । चोपति । चुचोप । चोपिता ॥ ९ ॥ तुपतुम्पुपुपुम्पुतुफ
तुम्फुतुफुतुम्फुहिंसार्थाः । नोपति । तुतोप । तुम्पति । तुतुम्प । तुतुम्पतुः । संयोगात्परस्परलिङः कित्वाभावान्नलोपेन । कि
दाशिषीति कित्वान्नलोपः । तुप्यात् । प्रान्तुम्पतौगविकर्त्तरीतिपरस्करादिगणेपाठास्तुइ । प्रस्तुम्पतिगौः । तिपानिर्द्देशाद्वा
इ लुकिन । प्रतोतुम्पीति । त्रोपति । तुम्पति । तोफति । तुम्फति । त्रोफति । तुम्फति ॥ १७ ॥ इहाद्यौद्यौषञ्चमयद्यौ
चतिरेफाः । अन्येसरेफाः । आद्याश्चत्वारः प्रथमान्ताः । ततोद्वितीयान्ताः । अष्टावप्युकारवन्तः । पर्परपरफिअर्बपर्बलर्ब
वर्बमर्बकर्बखर्बगर्बशर्बषर्बचर्बगतौ । आद्याः प्रथमान्तः ततोद्वितीयान्तौततएकादशतृतीयान्ताः । द्वितीयतृतीयौमुक्त्वासर्ब
शेषधाः । पर्पति । पपपे । रफति । रम्फति । अर्बति । आनर्ब । पर्बति । लर्बति । वर्बति । पवर्गीयादिरयम् । मर्बति ।
कर्बति । खर्बति । गर्बति । ऋर्बति । सर्बति । चर्बति ॥ ३१ ॥ कुविआकादने । कुम्बति ॥ ३२ ॥ लुवितुविअर्दने । लुम्ब
ति । तुम्बति ॥ ३४ ॥ चुविवक्त्रसंयोगे । चुम्बति ॥ ३५ ॥ घृभुघृमुहिंसार्थैः । सर्भति । ससर्भ । सर्भिता । स्हम्भति । स
हम्भ । स्हम्भ्यात् ॥ ३७ ॥ विभुषिमुद्द्येके । सेभति । सिम्भति ॥ ३८ ॥ शुभशुम्भभाषणे । भासनेद्द्येके । हिंसाया
मित्यन्ये ॥ ४१ ॥ * ॥ अथानुनासिकान्ताः । तत्रकम्पन्ताअनुदानेतेदश । घिशिघुणिघृणियहणे । नुम् । घृत्वम् । घि
स्यते । जिघ्रिसे । घुस्यते । जुघुस्ये । घृस्यते । जघृस्ये ॥ ३ ॥ घुणघूर्णभ्रमणे । घोणते । घूर्णते । इमैः अनुदादौपरसौ

पदिनौ ॥ ५ ॥ पण्यवहारेस्तुतौच । पनच । स्तुतावित्येवसेम्वधत्तपृथङ्निर्देशात् । पनिसाहचर्योत्पण्णरपस्तुतावेवाय
 म्यवयः । व्यवहारेत् । पणते । पेणे । पणितेत्यादि । स्तुतावदुबन्धस्यकेबलेचरितार्थत्वादायप्रत्ययान्तान्नात्मतेषदं । प
 णायति । पणायञ्चकार । पेणे । पणायितासि । पणितेति । पणाय्यात् । पणिवीष्ट । पनायति । पनायाञ्चकार । पेने ॥
 ७ ॥ भामकोधे । भामते । बभामे ॥ ८ ॥ क्षमूयसहने । क्षमते । चक्षमे । चक्षमिषे । चक्षंसे । चक्षमिध्वे । चक्षमिवहे
 ॥ मोञ्च । ८ । २ । ६५ । मान्तस्यधातोर्मस्यबकारदेशः स्यान्नाकारेवकारेचपरे । णत्वं । चक्षगवहे । चक्षमिमहे । च
 क्षममहे । क्षमिष्यते । क्षम्यते । क्षमेत । आशिषि । क्षमिषीष्ट । क्षंसीष्ट । अक्षमिष्ट । अक्षंस्त ॥ ९ ॥ कमुकान्तौ । का
 न्तिरिच्छा ॥ कर्मोर्लङ् । ३ । १ । ३० । स्वार्थे । डिङ्मात्रङ् । कामयते ॥ अयामन्ताल्वाय्येत्त्विष्णुषु । ६ । ४ । ५५ । आ
 म् अन्तश्चालुआय्यइत्तुइष्णुएषुणेरयादेशः स्यात् । वक्ष्यमाणलोपोपवादः । कामयाञ्चके ॥ आयादयआर्द्धधातुकेवा ।
 चकमे । कामयिता । कमिता । कामयिष्यते । कमिष्यते ॥ णिञ्चिद्भुसुभ्यःकर्त्तरिचङ् । ३ । १ । ४८ । ग्यन्तात्स्या
 दिभ्यश्चङ्स्यात्कर्त्तृर्धेलुङिपरे । कामङ् अतेतिस्थिते ॥ णेरनिटि । ६ । ४ । ५९ । अनिजडावार्द्धधातुकेपरेणे
 र्नीपः स्यात् । परत्वादेरनेकाचङ्तिगणप्राप्ते । ग्यल्लोपावियङ् । यण्गुणवृद्धिर्दीर्घेभ्यःपूर्वविप्रतिषेधेनेतिवार्तिकम्
 । णिलोपस्यतुपाचयतेःपात्तिरित्यादिक्रिजन्तमयकाशङ्तिभावः । वस्तुतस्त्वनिठोतिंवचनसमर्थोदार्द्धधातुकमात्रमस्य
 विषयः । तथाचेयडादेरपवादएवायमियङ् । अततक्षत । यण् । आटिटत् । गुणःकारणा । वृद्धिःकारकः । दीर्घःका
 र्यते ॥ णौचङ्पुपधायाह्रस्वः । ७ । ४ । १ । चङ्परेणौयदङ्गन्तस्योपधायाह्रस्वः स्यात् ॥ चङि । ६ । १ । ११ । चङि
 परेअनभ्यासस्यधात्ववयवस्यैक्यचःप्रथमस्यद्वेसोजादेस्तुद्वितीयस्य ॥ सन्वल्लघुनिचङ्परेऽनम्बोपे । ७ । ४ । १३ ।
 चङ्परेइतिवज्जब्रीहिः । सचाङ्गस्येतिचद्वयमप्यावर्त्तते । अङ्गसंज्ञानिमित्तंयचङ्परंणिरितियावत्तत्परंयल्लघुतत्परेयोङ्ग

॥ सि० कै० ॥

॥ ति० भा० ॥

॥ ११८ ॥

स्याऽभ्यासस्तस्यसनीवकार्यं स्यात् शावलोपेऽसति । अथवाङ्गस्येतिनावर्त्तते । चङ्परेणौयदङ्गन्तस्योऽभ्यासोऽलघुपर
स्तस्येत्यादिप्राग्वत् ॥ सन्यतः । ७ । ४ । ७६ । अभ्यासस्यातङ्कारः स्यात्सति ॥ दीर्घालघोः । ७ । ४ । ७४ । लघोर
भ्यासस्य दीर्घः स्यात्सन्वद्भावविषये । अचोऽकमत् । णिङ्भावपक्षेऽकमेष्ट्वेऽङ्कव्यः ॥ * ॥ णेरभावान्नदीर्घसन्वद्भावौ । अ
चकमत् ॥ संज्ञायाः कार्यकालत्वादङ्ग्यत्र द्विरुच्यते तत्रैव दीर्घः । सन्वच्चनानेकाश्चित्तिमाधवः । चकास्त्यर्थापयत्पूर्णात्वा
दौनाङ्गन्दिर्न्यते । किन्त्वस्यावयवः कश्चित्स्मादेकाश्चित्दन्दयम् । वस्तुतोङ्गस्याऽवयवोयोभ्यास इति वर्त्तनात् । ऊ
र्णो दीर्घोऽर्थापयतौ द्वयं स्यादिति मन्मथे । चकास्तौ भयमिदं न स्यात्स्याच्च व्यवस्थया णेर्बिंशेऽर्थं सन्निहितं लघुनिर्वाहमेव वा इ
ति व्याख्या विकल्पस्य कैयटेनैव वर्त्तनात् । णेरग्लोपेऽपि सन्वन्धस्त्वगितामपि सिद्धये ॥ १० ॥ * ॥ अथ क्रम्यन्तास्त्रिंशत्परस्मै
पदिनः । अणरणदणभणमणकणक्कणवणभ्रणध्वणशृणार्थाः । अणति । रणति । वणति । वकणदिन्वादेत्वाभ्यासलो
पान् । ववणतुः । ववणिथ ॥ १० ॥ धणिरपि कैश्चित्त्व्यते । धणति ॥ ओणृऽपनयने । ओणति । ओणाञ्चकार ॥ ११
॥ ओणृवर्त्तगम्योः । ओणति । शुशोण ॥ १२ ॥ ओणृसङ्घाते । ओणति ॥ १३ ॥ ओणृच ॥ १४ ॥ ओणादयस्त्रयोऽमीता
लव्योष्मादयः । पैणृगतिप्रेरणश्लेषणेषु । लैणृइति क्वचित्त्व्यते । पिपैण ॥ १५ ॥ ध्रणशृष्टे । उपदेष्टेनान्तोऽयं रयाभ्यामिति
णत्वं । ध्रणति । ओंपदेशफलं यङ्लुकि । दं ध्रन्ति ॥ १६ ॥ वणेत्यपि केचित् । वेणतुः । वेणिथ । कनीदीप्ति कान्तिगतिषु
। चकान ॥ १७ ॥ वनवनशृष्टे । स्तनति । वनति ॥ १८ ॥ वनयणसम्भक्तौ । वनेरर्थभेदात्पुनः पाठः । सनति । ससान ।
सेनतुः ॥ येविभाषा । ६ । ४ । ४३ । जनसनखनामाप्त्वाद्यादौ क्ति । सायात् । सन्यात् ॥ २१ ॥ अमृगव्यादियु । क
नीदीप्ति कान्तिगतीत्यत्र गतेः परयोः शृष्टम् । ओरिदि । ओरिथहः । अमति । आम ॥ २२ ॥ इमहममीमृगतौ । इम
ति । ददाम । ह्यन्तेति न वृद्धिः । इमति । हमति । जहम् । मीमति । मिमीम ॥ २५ ॥ अयं शृष्टेच । चमुं चमुज

मुक्तमुञ्चने ॥ छिवुक्तमुचमोशिति । ७ । ३ । ७५ । एवामचोदीर्घः स्याच्छिति । आडिचमइतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ आचा
 मति । आडिकिं । चमति । विचमति । अचमीत् ॥ २७ ॥ जिमिङ्गेचित्ठन्ति । जेमति ॥ कमपादविक्षेपे ॥ वाभ्राशब्दा
 श्रुमुक्तमुक्तमुत्रसिनुटिलयः । ३ । १ । ७० । एयः श्यन्वास्यात्कर्त्तृर्ध्वं सार्वधानुकेपरे ॥ कमः परस्मैपदेषु । ७ । ३ ।
 ७६ । कमेदीर्घः स्यात्परस्मैपदेपरेशिति । काम्यति । कामति । चकाम । काम्यतु । कामतु ॥ सुकमोरनात्मनेपदनिमि
 ते । ७ । २ । ३६ । अचैवेह । अकमीत् ॥ ३० ॥ * ॥ अचरेवन्ता अनुदात्तेतः । अयवयपयमयचयतयणयगतौ
 अयते ॥ दयायासञ्च । ३ । १ । ३७ । दयञ्चयञ्चासृभ्यञ्चामस्याल्लिटि । अयाञ्चके । आयेतां । अयिषीष्ट ॥ विभत्ये
 टः । ८ । ३ । ७७ । इणः परेयइइततः परेयाधीध्वं लुङ्लिटान्धस्यवामूर्ज्ज्यादेशः स्यात् । अयिषीष्टुम् । आयिष्ट । आ
 यिष्टुम् । आयिध्वम् ॥ उपसर्गस्यावतौ । ८ । २ । १७ । अयतिपरस्मैपसर्गस्ययोरेफस्त्वलत्वस्यात् । लायते । प
 लायते । निसदुसोरुत्वास्यासिद्धत्वान्नलत्वम् । निरयते । दुरयते । निर्दुरेस्तुनिलयते । दुलयते । प्रत्ययइतिचिणोरू
 पम् । अयकथमुदयतिविततोर्द्धरश्मिरज्जावितिमाघः । इटकिटकटीइत्यत्रप्रश्चिष्टस्यभविष्यति । यद्वा अनुदात्तेत्वलक्षण
 मात्मनेपदमनित्यम् । चक्षिङ्ङेङित्करणान्ज्ञापकात् । वादित्वात् । ववये । पेये । मेये । चेये । तेये । प्रणयते । नेये ॥ ७
 ॥ दयदानगतिरक्षेणहिंसादानेषु । आदानग्रहणं । दयाञ्चके ॥ ८ ॥ रयगतौ ॥ ७ ॥ ऊयौतन्तुसन्ताने । ऊयाञ्चके
 ॥ १० ॥ पूयोविशरणेदुर्गन्धेच । पूयते । पूपूये ॥ ११ ॥ क्रूयोशब्देउन्धेच । चुक्रूये ॥ १२ ॥ क्ष्मायीविधूननेच । चक्ष्मा
 ये ॥ १३ ॥ स्फायोऽप्रायोवृद्धौ । स्फायते । पस्फाये । प्यायते ॥ लिङ्ङाङेञ्च । ६ । १ । २७ । लिटियङिचप्रायक
 पोभावः स्यात् । पुनःप्रसङ्गविज्ञानात्पौशब्दस्यद्वित्वं । एरनेकाचइतियण् । पिप्ये । पिप्याते । पिप्यिरे ॥ दीपजनबुधपूरिता
 यिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ६१ । एभ्यश्चेञ्चिणवास्यात् । एकवचनेतश्चपरे ॥ चिणोलुक् । ६ । ४ । १०४

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ ११७ ॥

। चिणःपरस्यलुक्स्यात् । अप्यायि । अप्यायिष्ट ॥ १५ ॥ तायुसन्तानंपालनयोः । सन्तानःप्रबन्धः । तायते । तताये । अतां
यि । अतायिष्ट ॥ १६ ॥ शलचलनसम्बरणयोः ॥ १७ ॥ वलवल्लसंवरणेसञ्चरणेच । ववले । ववल्ले ॥ १८ ॥ मलमं
ल्लधारणे । मले । ममले ॥ २१ ॥ भलभल्लपरिभाषणहिंसादानेषु । वभले । वभल्ले ॥ २३ ॥ कलशद्वैसंस्थमिधोः ।
कलते । चकले ॥ २४ ॥ कल्लअव्यक्तेशदे । कल्लते ॥ २५ ॥ अशद्वैइतिस्वामी । अशद्वैस्त्वर्त्तोभावइतिच ॥ तेवृदैवृदै
वने । तितेवे । दिदेवे ॥ २७ ॥ वेवृगेवृञ्जेवृपेवृमेवृस्तेवृसेवने । परिनिविभ्यइतिषत्वम् । परिवेवते । सिवेवे । अयंसौप
देशोपीतिन्यासकारदयः । तद्वाच्यविरुद्धं । गेवते । जिगेवे । जिस्तेवे । पिघेवे । मेवते । स्तेवते ॥ ३३ ॥ शेवृखेवृके
वृइत्यप्येके ॥ ३६ ॥ रेवृल्लवगतौ । ल्लवगतिःलुतगतिः । रेवते ॥ ३७ ॥ * ॥ अथावद्यन्ताःपरस्मैपदिनः । मथेवन्धने ।
ममव्य ॥ १ ॥ स्तृर्धर्इर्धर्इर्धर्इर्धर्इर्धर्ः ॥ ४ ॥ हयगतौ । अहयोत् । यान्तत्वान्नवृद्धिः ॥ ५ ॥ शुच्यअभिषवे । अवय
वानांशिथिलीकरणंसुगयाःसन्धानम्भाऽभिषवःस्नानञ्च । शुशुच्य ॥ ६ ॥ चुच्यइत्येके ॥ ७ ॥ ह्यर्थगतिकान्त्योः । जह्यर्थ
॥ ८ ॥ अलभूषणपर्याप्तिवारणेषु । अलति । आल ॥ अतोऽस्मान्तस्य । ७ । २ । २ । त्वेतिलुप्रवृत्तिकम् । अतःसमीपौ
यौत्वौतदन्तस्योऽङ्गस्यातोवृद्धिःस्यात्परस्मैपदपरेसिचि । नेटोतिनिषेधस्यातोहलादेरिति विकल्पस्यचापवादः । माभवा
मालीत् । अयंस्तरितेदित्येके । तन्मतेअलतेइत्याद्युपि ॥ ९ ॥ मिफलाविशरणे । तृफलेत्येत्वम् । फेलतुः । फेलुः । अफा
लीत् ॥ १० ॥ मीलशमीलस्मीलक्ष्मीलनिमेषणे । निमेषणसंकोचः । द्वीतीयस्मात्तद्यादिः । तृतीयेदन्त्यादिः ॥ १४ ॥ पी
लंप्रतिष्ठम्भे । प्रतिष्ठम्भोरोधनम् ॥ १५ ॥ नीलवर्णे । निनील ॥ १६ ॥ शीलसमाधौ । शीलति ॥ १७ ॥ कीलबन्धने ॥
१८ ॥ कूलआवरणे ॥ १९ ॥ मूलरुजायासङ्कोचेच ॥ २० ॥ मूलनिष्कर्षे । निष्कर्षेनिष्कोषणं । तन्मार्गगतस्यवह्निर्निः
सारणे । नुतूल ॥ २१ ॥ पूलसङ्घाते ॥ २२ ॥ मूलप्रतिष्ठायाम् ॥ २३ ॥ फलनिष्पत्तौ । फेलतुः । फेलुः ॥ २४ ॥ कुल्लभ

वकरणे । भावकरणमभिप्रायाविष्करः ॥ २५ ॥ फुल्लविकसने ॥ २६ ॥ चिल्लशैथिल्ये । भावकरणेच ॥ २७ ॥ तिल
 गतौ । तेलति ॥ २८ ॥ तिल्लेथ्येके । तिल्लति ॥ २९ ॥ वेल्हवेल्हकेल्हखेल्हक्षेल्हवेल्हचलने । पञ्चकदितः षष्ठोलोप
 धः ॥ ३५ ॥ पेल्हफेल्हशेल्हगतौ ॥ ३८ ॥ वेल्हइत्येके ॥ ३९ ॥ खलसञ्चलने । चख्खाल । अख्खालोत् ॥ ४० ॥ खलस
 च्ये ॥ ४१ ॥ गल् अदने । गलति । अगालोत् ॥ ४२ ॥ खलगतौ । सलति ॥ ४३ ॥ दलविशरणे ॥ ४४ ॥ अलम्बल्लञ्ज
 शुगमने । शञ्जाल । अञ्जालोत् । शञ्जल्ल । अञ्जल्लोत् ॥ ४६ ॥ खेल्हखेल्हर्हगतिप्रतिघाते । खेलति । खोरति ॥ ४८ ॥
 धोर्हगतिचातुर्य्ये । धोरति ॥ ४९ ॥ त्सरक्कुमतौ । त्सार । अत्सारोत् ॥ ५० ॥ क्करह्खने । चक्कार ॥ ५१ ॥ अभ्रव
 ममभ्रचरगत्यर्थः । चरतिर्भक्षणेपि । अभ्रति । आनभ्र । माभवान्भ्रीव् । अङ्गान्तरेफस्थातः समोपत्वाभावान्नवृद्धिः ॥ ५५
 ॥ छिवुनिरसने । छिवुक्कम्बितिदीर्घः । छीवति । अस्यद्वितीयस्यकारस्यकारोवेतिवृत्तिः । तिष्ठेव । तिष्ठिवतुः । तिष्ठि
 वुः । टिष्ठेव । टिष्ठिवतुः । टिष्ठिवुः । हलिचेतिदीर्घः । छीव्यात् ॥ ५६ ॥ जिजये । अयमजन्तेषुपठितुंयुक्तः । जय
 उक्तर्यप्राप्तिः । अकर्मकोयम् । जयति ॥ सन्लिटोर्ज्ज्वः । ७ । ३ । ५७ । जयतेः सन् लिटिर्मित्तोयोऽभ्यासस्ततः पर
 स्यकुत्वंस्थात् । जिगाथ । जिग्यतुः । जिग्युः । जिगयिथ । जिगेथ । जिगाय । जिगय । जिग्यिव । जिग्यिम । जेता । जीयात्
 । अजैवीत् ॥ ५७ ॥ जीवप्राणधारणे । जिजीव ॥ ५८ ॥ पीवमोवतोवनीवस्थौल्ये । पिपीव । मिमीव । तितीव । निनी
 व ॥ ६२ ॥ क्षीवुक्षेवुनिरसने ॥ ६४ ॥ उर्धीनुर्धीधुर्धीडुर्धीथुर्धीहिंसार्थाः । उर्ध्वञ्चकार । उपधायांचेतिदीर्घः । तुनूर्ध्व
 ॥ ६९ ॥ गुर्धीउद्युमने । गूर्ध्वति । जुगूर्ध्व ॥ ७० ॥ मुर्धीवन्धने ॥ ७१ ॥ पूर्वपर्वमर्वपूरणे ॥ ७४ ॥ चर्वअदने ॥ ७५
 ॥ भर्वहिंसायाम् ॥ ७६ ॥ कर्वखर्वगर्वदप्ये ॥ ७८ ॥ अर्वशर्वषर्वहिंसायाम् । आनर्व । शर्वति । सर्वति ॥ ८१ ॥ इ
 विवाप्रा । इन्वति । इन्वाञ्चकार ॥ ८३ ॥ पिविमिबिषिविसेञ्जने । तृतीयेमूर्जन्याम्नादिरित्येके । सेवनइतितरङ्गिण्या

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १२० ॥

म् । पिबति । पिबिन् ॥ ८६ ॥ हि विट् विधि विजि विप्री ष्णार्थाः । हिन्वति । दिन्वति ॥ धिन्विह्वयो रच । ३ । १ ।
८० । अनयोरकारेणादेशः स्यादुप्रत्ययश्च द्विषये । अनोलोपः । तस्य स्थानिवद्भावात्तद्धूपधगुणेन । उप्रत्ययस्यपि
तुगुणः । धिनेति । धिनुतः । धिन्वन्ति ॥ लोपश्चास्याऽन्यतरस्याम् ॥ ६ । ४ । १०७ । असंयोगपूर्वायः प्रत्ययोकार
स्तदन्तस्थाङ्गस्यलोपोवास्यात् स्तोः परयोः । धिन्क् । धिनुक् । धिनुमः । धिन्मः । मिथिनुपरत्वाङ्गुणः । धिनेमि ॥ उत
अप्रत्ययादऽसंयोगपूर्वात् । ६ । ४ । १०६ । असंयोगपूर्वायः प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्यहेर्लुक्स्यात् । धिनु । नि
यन्तादुकारलोपात्पूर्वमाह । धिनवाव । धिनवाम । जिन्वति । इत्यादि ॥ १०० ॥ रि विर विध विगम्यार्थाः । रिग्वति । रग्व
ति । धन्वति ॥ १०३ ॥ क्विहिंसाकरणयोश्च । चकारङ्गुणौ । क्णोति । इत्यादि धिनोतिवत् । अयंस्वादौ च ॥ १०४ ॥ म
ववन्धने । मवति । मवतुः । मेवुः । अमवीत् । अमावीत् ॥ १०४ ॥ अवरक्षणगतिकान्तिप्रोतितृप्तिश्च वगमप्रवेशश्च वण
स्वाम्यर्थयाचनक्रियेकादोप्यवाप्याजिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु । अवति । आव । माभवानवीत् ॥ १०६ ॥ धावुगतिश्रुद्धोः
। स्वरितेत् । धावति । धावते । दधाव । दधावे ॥ १०७ ॥ * ॥ अथोष्मान्ताऽन्तनेपदिनः । धुक्षधिक्षसन्दीपनक्लेशनजो
चनेषु । धुक्षते । दुधुक्षे । धिक्षते । दिधिक्षे ॥ २ ॥ वृक्षवरणे । वृक्षते । ववृक्षे ॥ ३ ॥ शिक्षविद्योपादाने । शिक्षते ॥ ४
॥ भिक्षभिक्षायां अलाभेलाभे च । भिक्षते ॥ ५ ॥ क्लेशअव्यक्तायाम्बाचि । बाधनङ्तिदुर्गः । क्लेशते । चिक्लेशे ॥ ६ ॥ दक्षवृद्धौ
शीघ्रार्थे च । दक्षते । ददक्षे ॥ ७ ॥ दीक्षमौख्योपनयननियमव्रतादेशेषु । दीक्षते । दिदीक्षे ॥ ८ ॥ ईक्षदर्शने । ईक्षा
श्चक्रे ॥ ९ ॥ ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषाश्चक्रे ॥ १० ॥ भाषव्यक्तायाम्बाचि । भाषते ॥ ११ ॥ वर्षस्नेहने । दन्तोच्छ्र
दिः । ववर्षे ॥ १२ ॥ गेषृअन्विच्छायाम् । ग्नेषृइत्येके । अन्विच्छाअन्वेषणं । जिगेथे ॥ १३ ॥ पेष्टृप्रयत्ने । पेष्टते ॥ १४ ॥
जेष्टृणेषुष्टृप्रेष्टृगतौ । जेष्टते । नेष्टते । एषाश्चक्रे । पिप्रेथे ॥ १८ ॥ रेष्टृहेष्टृहेष्टृअत्यक्तेश्चे । आद्योवृकश्चे । न

तोद्वौ अश्वशब्दे । रेवते । हेवते । ह्येवते ॥ २१ ॥ काह्मशब्दकुत्सायाम् । काहाञ्चके ॥ २२ ॥ भाह्मदीपौ । वभासे ॥ २३ ॥
 ॥ ग्राह्मग्राह्मशब्दे । नासते । प्रणासते ॥ २५ ॥ ऋसकौटिल्ये । नसते ॥ २६ ॥ भ्यसभये । भ्यसते । वभ्यसे ॥ २७ ॥ आ
 ङःशसिङ्च्छायाम् । आशंसते । आशशंसते ॥ २८ ॥ यस्सुग्वसुञ्जदने । जयसे । जग्वसे ॥ ३० ॥ ईहचेष्टायाम् । ईहा
 ञ्चके ॥ ३१ ॥ वहिमहिवृद्धौ । वंहते । ववंहे । मंहते ॥ ३३ ॥ अहिगतौ । अंहते । आनंहते ॥ ३४ ॥ गर्हगल्हकुत्सा
 याम् । जगर्हे । जगल्हे ॥ ३६ ॥ वर्हवल्हप्राधान्ये । ओष्ठादी ॥ ३८ ॥ वर्हवल्हपरिभाषणहिंसाकादनेषु । दन्तो
 ष्ठादी । केचित्तुपूर्वयोर्दन्तोष्ठादीतामनयोरोष्ठादीतां चाङ्गः ॥ ४० ॥ लिहगतौ । पिप्लिहे ॥ ४१ ॥ वेहजेहवाहप्रय
 जे । आद्योदन्तोष्ठादिः । अन्यः केवलोष्ठादिः । उभावयोष्ठादीइत्येके । दन्तोष्ठादीइत्यपरे । जेहतिर्गत्यर्थो
 पि । ववाहे ॥ ४४ ॥ द्राह्मनिद्राक्षये । निक्षेपेइत्येके ॥ ४५ ॥ काष्मदीपौ । चकाशे ॥ ४६ ॥ ऊहवितर्के । ऊहाञ्चके ॥
 ४७ ॥ गाह्विलोडने । गाहते । जगाहे । जगाहिये । जघाक्षे । जगाहिद्वे । जगाहिध्वे । जगाद्वे । गाहिता ॥ ठाठे
 लोपः । ८ । ३ । १३ । ठस्यलोपः स्याद्वेपरे । गाहिता । गाढा । गाहिष्यते । घाक्ष्यते । गाहिषीष्ट । घाक्षीष्ट । अ
 गाहिष्ट । अगाढ । अघाक्षातां । अघाक्षत । अगाढाः । अघाद्वम् । अघाक्षि ॥ ४८ ॥ गृह्गर्हणे । गर्हते । जगृहे ।
 ऋट्पधेभ्यो लिटः कित्वंगुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन । जगृहिये । जघृक्षे । जघृद्वे । गर्हिता । गर्ढा । गर्हिष्यते । घर्क्ष्यते । ग
 र्हिषीष्ट । घृक्षीष्ट । लुङि । अगर्हिष्ट । इडभावे ॥ शलङ्गुपधादनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ । इगुपधायः शलन्तस्म
 स्मादनिटश्चेः क्सदेशः स्यात् । अघृक्षत् ॥ क्सस्याचि । ७ । ३ । ७२ । अजादौ तडिक्सस्यलोपः स्यात् । अलोन्यस्य । अ
 घृक्षातां । अघृक्षत ॥ ४९ ॥ ग्लहच । ग्लहते ॥ ५० ॥ घुषिकान्तिकरणे । घुड्यते । जुघुड्ये । केचिद्व्येत्यट्पधंप
 ठन्ति ॥ ५१ ॥ * ॥ अथार्हत्यन्तः परस्मैपदिनः । घुषिर् अविशदने । अविशदनम्प्रतिज्ञानन्तौ न्यस्मिन्नर्थेइत्येके । शब्दे

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १२१ ॥

इत्यन्येपेठुः । घोषति । जुघोष । घोषिता । इरिच्चादङ् । अघुषत् । अघोषीत् ॥ १ ॥ अक्षूषाप्ता ॥ अक्षोऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ७५ । अक्षोवाञ्मुप्रत्ययः स्यात्कर्त्रर्थे सार्वधातुकेपरे । पक्षेणप् । अक्षोति । अक्षुतः । अक्षुवन्ति । अक्षति । अक्षतः । अक्षन्ति । आनक्ष । आनक्षिथ । आनक्षु । अक्षिता । अष्टा । अक्षिष्यति । स्फोरितिकलोपः । वळोः कः सि । अक्ष्यति । अक्षोतु । अक्षुहि । अक्षुवानि । आक्षोत् । आक्षण्वं । अक्षण्यात् । अक्ष्यात् । उदित्वादेव । नेटि । मा भवानक्षीत् । अक्षिष्टां । अक्षिषुः । इडभावेनुमाभवानाक्षीत् । आष्टां । आक्षुः ॥ २ ॥ तक्षून्तक्षूतनूकरणे ॥ तनूकरणे तक्षः । ३ । १ । ७६ । मुः स्याद्वाशब्दिवये । तक्षोति । तक्षतिकाङ् । ततक्षिथ । ततक्षु । अतक्षीत् । अतक्षिष्टां । अताक्षीत् । अताष्टां । तनूकरणेकिम् । वाग्भिः सन्तक्षति । भर्त्सयतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ उक्षसेचने । उक्षाञ्चकार ॥ ५ ॥ रक्षयालने ॥ ६ ॥ शिक्षचुम्बने । प्रणिक्षति ॥ ७ ॥ तृक्षषृक्षणक्षगतौ । तृक्षति । स्तृक्षति । नक्षति ॥ १० ॥ बक्षंसेये । सङ्घातेइत्येके ॥ ११ ॥ मृक्षसङ्घाते । मृक्षइत्येके ॥ १३ ॥ तक्षत्वचने । त्वचनं संवरणं । त्वचोग्रहणञ्चपक्षपरिग्रहइत्येके ॥ १४ ॥ स्तृक्षं आदरे । स्तृषूर्क्ष । अनादरइतिनुक्ताचित्कोपपाठः । अवज्ञावहेलनमस्तृक्षणमित्यमरः ॥ १५ ॥ काक्षिवाक्षिमाक्षिकांक्षायाम् ॥ १८ ॥ द्राक्षिघ्राक्षिध्वाक्षिघोरवासितेच ॥ २१ ॥ चूषपाने । चुचूष ॥ २२ ॥ तूषतुष्टौ ॥ २३ ॥ पूषवृद्धौ ॥ २४ ॥ मूषस्तेये ॥ २५ ॥ लूषरूषभूषायाम् ॥ २७ ॥ शूषप्रसवे । तालव्योष्मादिः ॥ २८ ॥ पूषहिंसायाम् । ऊयच ॥ ३० ॥ भूषञ्चलङ्कारे । भूयति ॥ ३१ ॥ ऊयरुजायाम् । ऊवाञ्चकार ॥ ३२ ॥ ईषउञ्चे ॥ ३३ ॥ कषस्ववशिवजषऊषशषवषमघरुषरिषहिंसार्थाः । तृतीयघष्ठौ तालव्योष्मादी । सप्तमोदन्तोष्मादिः । चकाष । चखाष । शिशेष । शिशेषिथ । शेष्टां । कसः । अशिक्षत् । अशेक्षत् । जेषतुः । जरुषतुः । शेषतुः । ववषतुः । मेषतुः ॥ तीवसहलुभरुषरिषः । ७ । २ । ४८ । इच्छयादेः परस्यतादेर्गर्द्धधातुकस्येडास्यात् । रेषिता । रेष्टा । रेषिष्यते । रेषिता । रेष्टा । रेविष्यति ।

॥ ४३ ॥ भवभर्त्सने । इहभर्त्सनेन श्वरवः । भवति । वभाष ॥ ४४ ॥ उवदाहे । ओषति ॥ उवविद् जागृभ्योऽन्यत् ।
 ३ । १ । ३८ । उभ्योलिङ्गाम्बास्यात् । ओषाञ्चकार । उवेष । ऊवतुः । उवोषिथ ॥ ४५ ॥ जिषुविषुमिषुसेचने । जि
 जेष । कादिनियमादिह । विवेषिथ । विवेषिव । वेष्टा । वेष्ट्यति । अविक्षत् ॥ ४८ ॥ पुषपुष्टौ । पोषति । पोषितां ।
 पोषिष्यति । अपोषीत् । अनिद्धेषुपुष्येति श्यनानिर्देशादयंसेह । अतो नक्सः । अङ्विधौ दैवादिकस्य ग्रहणान्नाङ् ॥ ४९ ॥
 ॥ अषुक्षिषुपुषुक्षुषुदाहे । अेषति । शिष्येव । अेषिता । श्लेषति । शिष्येव । श्लेषिता । अयमपिसेह । अनिद्धसुदैवा
 द्विकस्यैव ग्रहणमिति कैयटादयः । यत्ननिष्कारिकान्यासेद्वयोर्ग्रहणमिद्युक्तम् । तत्त्वोक्तिविरोधाद्ग्रन्थान्तरविरोधाच्चोपेक्ष्य
 म् । पुषोष । पुष्टोष ॥ ५३ ॥ पृषुवृषुमृषुसेचने । मृषुसहनेच । इतरैर्हिंसासंज्ञेनयोश्च । पर्यति । पर्येष । पृष्या
 त् ॥ ५६ ॥ घृषुसंघर्षे ॥ ५७ ॥ हृषुञ्जलीके ॥ ५८ ॥ तुसहसहसरसशदे । तुतोस । जह्रास । जह्लास । ररास
 ॥ ६२ ॥ लसश्लेषणकीडनयोः ॥ ६३ ॥ घसृञ्जदने । अयमसार्धचिकः । लिङ्यन्यतरस्यामित्यदेर्घसत्त्वादेशविधानात् ।
 ततश्चयत्रलिङ्गवचनंवास्तितत्रैवास्यप्रयोगः । अत्रैवपाठः शपिपरस्मैपदेलिङ्गम् । लटित्करणमङि । अनिष्कारिकासु
 पाठेबलाद्वार्द्धधानुके । क्करचितुविशिष्योपादानं । घसति । घस्रा ॥ संःस्याऽऽर्द्धधानुके । ७ । ४ । ४९ । सस्यतःस्या
 त्सादावार्द्धधानुके । घस्यति । घसतु । अघसत् । घसेत् । लिङ्गाद्यभावादाशिष्यस्याप्रयोगः ॥ पुषादिद्युतादिलटितः
 परस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ । श्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लटितश्च परस्यञ्जेरङ्स्यात्परस्मैपदेषु । अघसत् ॥ ६४ ॥
 जर्जचर्चर्जपरिभाषणहिंसातर्जनेषु ॥ ६७ ॥ पिष्टपेष्टगतौ । पिपिस्तुः । पिपेस्तुः ॥ ६९ ॥ हसेहसने । रुदि
 न्नवृद्धिः । अहसीत् ॥ ७० ॥ शिशसमाधौ । तालव्योऽन्तः । प्रक्षेपति ॥ ७१ ॥ मिशमशशदेरोषकतेच । तालव्यो
 ऽन्तौ ॥ ७३ ॥ शवगतौ । दन्तोऽन्तः । तालव्योऽन्तः । शवति । अशावीत् । अशवीत् ॥ ७४ ॥ शशजुतगतौ

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥१२२॥

१ तालबोष्माद्यन्तः । शशश । शेशतुः । शेषः । शेषिय ॥ ७५ ॥ शसुहिंसायाम् । दन्तोष्मान्तः । नशसदं देव्येके
१ शशसतुः । शशसुः । शशसिय ॥ ७६ ॥ शंसुस्तुतौ । अयन्दुर्गतावपीतिदुर्गः । नशंसोघातुकः क्रूर इत्यमरः । श
शंस । आशिघिनलोपः । शस्यात् ॥ ७७ ॥ चहपरिकल्कने । कल्कनं शब्दः । अचहीत् ॥ ७८ ॥ महपूजायाम् । अमही
म् ॥ ७९ ॥ रहत्यागे ॥ ८० ॥ रहिगतौ । रंहति । रंह्यात् ॥ ८१ ॥ दृहदृहिवृहवृहिवृद्धौ । दर्हति । ददर्ह । द
दृहतुः । दृंहति । वर्हति । वृंहति । वृहिशब्देच । वृहितङ्करिगर्जितम् ॥ ८५ ॥ वृहिरुदयेके । अवृहत् । अवर्ही
त् ॥ ८६ ॥ तुहिरदुहिरउहिर अर्दने । तोहति । तुतोह । अनुहत् । अतोहीत् । दोहति । अदुहत् । अदोहीत् ।
अनिङ्कारिकास्वस्यदुहेर्यहणनेकन्ति । ओहति । उवोह । ऊहतुः । ओहिता । माभावानुहत् । औहीत् ॥ ८९ ॥ अ
र्हपूजायाम् । आनर्ह ॥ ९० ॥ * ॥ अथरूपपर्यन्ता अनुदात्तेतः ॥ द्युतादीपौ । द्योतते ॥ द्युतिस्त्रापोः सम्प्रसारण
म् । ७ । ४ । ६७ । अनयोरभ्यासस्यसम्प्रसारणं स्यात् । दिद्युते । दिद्युताते । द्योतिता ॥ द्युज्जोलुङि । १ । ३ । १११
द्युतादिभ्योलुङः परस्मैपदम्बास्यात् । पुषादीतिस्त्रुत्रेण परस्मैपदेऽङ् । अद्युतत् । अद्योतिष्ट ॥ १ ॥ अश्वितावर्षे । अश्वेतते
। शिष्विते । अश्वितत् । अश्वेतिष्ट ॥ २ ॥ त्रिमिदास्त्रेहने । मेदते ॥ मिदेर्गुणः । ७ । ३ । ८२ । मिदेरिकोगुणः स्या
दित्यंशकशकासदौ । एष् आदिशिषाभावान्नानेनगुणः । मिमिदे । अमिदत् । अमेदिष्ट ॥ ३ ॥ त्रिष्विदास्त्रेहनमोचन
योः । मोहनयोरित्येके । स्वेदते । सिष्विदे । अस्विदत् । अस्वेदिष्ट ॥ ४ ॥ त्रिद्विदाचेत्येके । अद्विदत् । अद्वेदिष्ट
॥ ५ ॥ रुचदीप्रावभिप्रीतौच । रोचतेस्त्रुत्यः । हरयेरोचतेभक्तिः । अरुचत् । अरोचिष्ट ॥ ६ ॥ घुटपरिवर्तने । घो
टे । जुघुटे । अघुटत् । अघोटिष्ट ॥ ७ ॥ रुटलुटलुठप्रतिघाते । अरुटत् । अरोटिष्ट ॥ १० ॥ अर्भदीपौ ॥ ११ ॥
क्षुभसञ्चलने ॥ १२ ॥ णभतुभहिंसायां । आद्योऽभावेपि । नभन्तामन्यकेसमे । माभूवन्नन्यके सर्वे इति निरुक्तम् । अनभ

न् । अनभिष्ट । अनुभत् । अतोभिष्ट । इमैदिवादीषादीच ॥ १४ ॥ संसुधं सुभ्रं सुवसं सने । संसुगतौच । अकि
 नलोपः । अससत् । असंसिष्ट । नाससत्करिणं त्रैवमिति रघुकाव्ये ॥ १७ ॥ भ्रंशुइषिकेचित्पेठुः । अत्रनुतीवसवत्
 कथान्तइत्यव्यो । भ्रंशुभ्रंशुअधःपतनइतिदिवादौ ॥ संशुविश्वासे । असभत् । असमिष्ट । दन्त्यादिरयम् । नासयादि
 स्तुप्रमादेगतः ॥ २० ॥ वृत्तुवर्त्तने । वर्त्तते । ववृते ॥ वृद्धाः स्वसनोः । १ । ३ । ७२ । वृतादिभ्यः परस्मैपदम्नास्यात्त्येष
 निच ॥ नवृद्धाश्चतुर्भ्यः । ७ । २ । ५७ । एभ्यः सकाशदेरर्द्धधातुकस्येणस्यात्तडानयोरभावे । वर्त्त्यति । वर्त्तिष्यते ।
 अवृत्तुत् । अवर्त्तिष्ट । अवर्त्त्यत् । अवर्त्तिष्यत् ॥ २१ ॥ वृधुवृद्धौ ॥ २२ ॥ शृधुशृदकुत्सायाम् । इमौवृत्तिवत् ॥ २३ ॥
 स्यन्दूस्ववणे । स्यन्दते । सस्यन्दे । सस्यन्दिषे । सस्यन्त्ये । सस्यन्दिष्वे । सस्यन्ध्वे । स्यन्दिता । स्यन्ता । वृद्धाः स्यसनोरितिप
 रस्मैपदेकतेज्जदिल्लक्षणे मन्तरङ्गमपिविकल्पंवाधित्वाचतुर्थद्वयसामर्थ्यान्नवृद्धाइतिनिषेधः । स्यन्त्यति । स्यन्दिष्यते । स
 स्यन्ते । स्यन्दिषीष्ट । स्यन्दीष्ट । दृङ्ङोऽनुङीतिपरस्मैपदपक्षे चङ । नलोपः । अस्यदत् । अस्यन्दिष्ट । अस्यन्त । अ
 स्यन्साताम् । अस्यन्त्यत् । अस्यन्दिष्यत् । अस्यन्त्यत् ॥ अनुषिपत्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु । ८ । ३ । ७२ । एभ्यः प
 रस्याप्राणि कर्तृकस्यस्यन्दतेः सस्यन्धोवास्यात् । अनुस्यन्दते । अनुस्यन्दतेवाजलम् । अप्राणिषुकिम् । अनुस्यन्दतेचस्त्री ।
 अप्राणिष्वितिपत्युदासान्नात्योदके अनुस्यन्दतेइत्यत्रापिपक्षेवर्त्तनंभवत्येव । प्राणियुनेत्युक्तेननुनस्यात् ॥ २४ ॥ कपूसाप
 र्थे ॥ कपोलेलः । ८ । २ । १८५ कपः उइतिच्छेदः । कपेतिनुप्रसङ्गीकम् तच्चावर्त्तते । कपेयोरेफस्त्वस्यः स्यात् ।
 कपेर्चकारस्यावयवयोः रेफसदृशस्तस्यचलकारसदृशः स्यात् । कल्पते । चक्लपे । चक्लपिषे । चक्लप्ये । इत्यादि
 स्यन्दिवत् ॥ लुटिचकपः । १ । ३ । ७३ । लुटिस्यसनोऽचकपेः परस्मैपदम्नास्यात् ॥ तासिचकपः । ७ । २ । ६१ । अपि
 परस्यतासेः सकाशदेरर्द्धधातुकस्येणस्यात् । तडानयोरभावे । कल्पासि । कल्पास्यः । कल्पितासे । कल्पासे । कल्

॥सि०को०॥

॥ति०भा०॥

॥१२३॥

स्थिति । कल्पिष्यते । कल्प्यते । कल्पिषीष्ट । कल्पिष्ये । अकल्पत् । अकल्प्यत् । अकल्प्यत् । अकल्प्यत् ।
न । अकल्प्यत् । वृत्त वृत्तः सम्पूर्णाद्युतादिवृतादिश्चेत्यर्थः ॥ २५ ॥ * ॥ अथत्वरत्यन्तास्त्रयोदशानुदात्तेतद्विवक्षितम् ।
घटचेष्टायाम् । घटते । जघटे । घटादयोमितइतिवक्ष्यमाणेनमित्संज्ञा । नत्फलंतुणौमितां ह्रस्वः इतिचिञ्चलोदीर्घान् ।
नरस्यामितिचवक्ष्यते । घटयति । विघटयति । कथन्तर्हि कमलवनोद्घाटनं कुर्वतेये । प्रविघाटयितासमुत्पन्नहरिदम् ।
कमलाकरनिवेद्यादि । प्रृणु । घटसङ्घातइतिचैसदिकस्येदम् । नचत्सैवार्थविशेषेमित्यर्थमनुवादेऽयमितिवाच्यम् ।
नान्येमितोऽहेतावितिनिषेधात् । अहेतौस्वार्थेणचिञ्चपादिपञ्चकव्यतिरिक्ताश्चुरादयोमितेनेत्यर्थः ॥ १ ॥ अथभयसञ्च
लनयोः । व्यथते ॥ व्यथेलिटि । ७ । ४ । ६८ । व्यथोऽभ्यासस्यसम्प्रसारणंस्याल्लिटि । हलादिःशेषापवादः । यस्यह
लादिःशेषेणनिवृत्तिः । विव्यथे ॥ २ ॥ प्रथप्रस्थाने । पप्रथे ॥ ३ ॥ प्रसविस्तारे । पप्रसे ॥ ४ ॥ म्रदमर्दने ॥ ५ ॥ स्वदंस्र
दने । स्वदनम्बिद्रावणम् ॥ ६ ॥ क्षजिगतिदानयोः । मित्सामर्थ्यादनुपधात्वेपिचिञ्चमुलोरितिदीर्घविकल्पः । अक्षजि
। अक्षजि । क्षज्जक्षज्ज । क्षज्जक्षज्ज ॥ ७ ॥ दक्षगतिहिंसनयोः । योषंवृद्धिशैघ्रयोरनुदात्तेतुपठितस्तस्येहार्थविशेषेमित्या
र्थानुवादः ॥ ८ ॥ कपकपायाङ्गुतौ ॥ ९ ॥ कदिकदिकदिवैक्ये । वैक्यइत्येके । त्रयोप्यनिदिनइतिनन्दी । इदितइति
त्वामी । कदिकदीइदितौ । कदकदेतिचानिदितावितिस्त्रेयः । कदिकदिकदीनामाह्वानसेदनयोः । परसौपदिषूक्ता
नाम्पुनरिहपाठेमित्यर्थमात्मनेपदार्थश्च ॥ १२ ॥ जित्तरासंभ्रमे । घटादयः ॥ घितः । घित्वादङ् । कृतुवक्ष्यते ॥ १३
॥ * ॥ अथफणान्ताःपरसौपदिनः ॥ ज्वररोगे । ज्वरति । जज्वार ॥ १ ॥ गडसेचने । गडति । जगाड ॥ २ ॥ हेडवेष्ट
ने । हेडुअनादरइत्यात्मनेपदिषुगतः । सरुवेत्तुहृष्टानुवक्ष्येनूद्यते । अर्थविशेषेमित्यर्थम् । परसौपदिषूक्ताः
प्रगेधानुवादेकर्तव्येनमध्येनुवादसामर्थ्यात्परसौपदम् । हेडति । जिहेड । हिडयति । अहिडि । अहीडि । अनदी

वीर्यवति ॥ ३॥ वटभटपरिभाषणे । वटवेष्टसेभटभूतवितिपठितयोः परिभाषणेभिवार्थानुवादः ॥ ५ ॥ नटवृत्तौ ।
 भूतवितिपठितम् । तत्रार्थविवेकः । पूर्वपठितस्य भाष्यमर्थानुवादः । नटवृत्तौ नटवृत्तौ नटवृत्तौ नटवृत्तौ ।
 नटनन्द्यचार्यः । यत्कारिषुनर्तकवपदेशः । पदार्थाभिनयोन्यतम् । गात्रविक्षेपमात्रं नटनम् । केचित्तु घटादौ नटनत्तवि
 तिपठन्ति । गतावित्यन्ये । श्लोपदेशपठ्युदासवाक्येभाष्यकृतानाटोर्नटोर्दीर्घफठान्घटादिर्लौपदेशश्च ॥ ६ ॥ षट्कप्रती
 घाते । स्तकति ॥ ७ ॥ चकतृपौ । तृप्तिप्रतीघातयोः पूर्वं पठितस्य तृप्तिमात्रेभिवार्थानुवादः । आत्मनेपदियुपठितस्य पर
 स्मैपदिष्वनुवादात्परस्मैपदम् ॥ ८ ॥ कलेहसने । एदित्वाभ्रवृद्धिः । अकलीत् ॥ ९ ॥ रगेण्डाये ॥ १० ॥ कृतेसङ्गे
 ॥ ११ ॥ ह्रगेह्रगेघरोष्टरोसम्बरणे । कगेनोच्यते । अस्वायमर्थइतिविशिष्येनोच्यते । किंवासामान्यार्थान्वात् । अनेकार्थ
 वादित्यन्ये ॥ १५ ॥ अक्रअगकुटिलावाङ्गतौ ॥ १७ ॥ कणरणगतौ । अकणस्य । ररण ॥ १८ ॥ चणशणअणदानेच
 । शणगतावित्यन्ये ॥ २२ ॥ अथकयकयङ्गायहिंसार्थः । आसितिप्रहणेतिस्त्वच्चेकार्थेतिमित्वेपिवृद्धिर्हिपाठ्यते । काययति ।
 मित्वन्तुनिपातमात्परत्वाच्चित्समुलोरितिदीर्घेचरितार्थम् । अकथि । अकाथि । कथंकथं । काथंकाथं ॥ २६ ॥ चनच
 हिंसायामितिशेषः ॥ २७ ॥ वनुचनोच्यते । वनुइत्यपूर्व एवावन्धान्तुर्ननुजनादिकस्यानुवादः । उदित्करणसामर्थ्यात् ।
 नेनक्रियासामान्येवनतीत्यादि । प्रवनयति । अनुपसृष्टस्यनुमित्वविकल्पोवक्ष्यते ॥ २८ ॥ ज्वलदोपौ । सप्रत्ययार्थेभ्योऽपि
 ध्यमाणएवायं । मित्वार्थमनूद्यते । प्रज्वलयति ॥ २९ ॥ हलहलचलने । प्रह्वलयति । प्रह्वलयति ॥ ३१ ॥ स्मृ
 आध्याने । चिन्तावाम्पठिष्यमाणस्य आध्यानेमित्वार्थानुवादः । आध्यानमुक्तांठापूर्वकस्मरणे ॥ ३२ ॥ दृभये । दृवि
 दारणे । इतिक्वादेरयंमित्वार्थानुवादः । दृणन्तम्येरयति । दरयति । भवादन्यत्र । दारयति । धात्वन्तरमेवेदमित्यत्र
 नेतुदरतीत्यादि । केचित्तु घटादौ अस्मृदृत्वरेतिस्त्वच्चेचदृष्टिदीर्घस्यानेहसुम्पठन्ति । तत्रेतिमाधवः ॥ ३३ ॥ ननुये ।

॥ सि० कौ० ॥

॥ नि० भा० ॥

॥ १२४ ॥

क्यादिषुपठिष्यमाख्यानवाटः । नयान्दन्वत्र । नारयति ॥ ३४ ॥ आपाके । अइतिहतात्स्यआइत्यादादिकस्यसामान्ये
नानुकरणं । लुम्बिकरणा लुम्बिकरणयोरलुम्बिकरणस्य । लक्षणे प्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैवग्रहणमितिपरिभाषाभ्या
म् । अपयति । विज्ञेदयतीत्यर्थः । पाकादन्यत्र । आपयति । स्वेदयतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ मारणतोयणनिशामनेयुक्ता । नि
शामनश्चाक्षुषज्ञानमितिमाधवः । ज्ञापनमात्रमित्यन्ये । निशानेष्वितिपाठान्तरम् । निशानमतीक्ष्णिकरणम् । एष्वेकार्थेयुक्ता
नानिर्मित् । ज्ञपमिचेतिचुरादौ । ज्ञापनंमारणादिकञ्चतस्यार्थः । कथमिज्ञापनाभर्तृषुसिद्धिर्मेतीति तज्ज्ञापयत्योचाट्य
इतिच । शृणु । माधवमतेऽचाक्षुषज्ञानेभिन्नाभावात् । ज्ञापनमात्रेभिन्नमितिमतेतुज्ञानियोगादितिचैरादिकस्यधातूना
मनेकार्थत्वात् । निशानेष्वितिपठतांहरदत्तादीनाममतेतुनकायमुपपत्तिः ॥ ३६ ॥ कम्पनेचलिः । अलकम्पनेइतिज्व
लादिः । चलयतिशाखाम् । कम्पनादन्यत्रतु । शीलञ्चालयति । अन्यथाकरोतीत्यर्थः । हरतीत्यर्थेइतिसामी । स्तन
ञ्चालयति । क्षिपतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ छदिरुर्ज्जने । छदश्चपवारसाइतिचैरादिकस्यस्वार्थे शिक्काभावेमिन्नार्थोयमनुवादः
। अनेकार्थत्वाट्ज्जैरर्थैर्वृत्तिः । छदन्तम्प्रयुक्तेछदयति । बलवन्तम्प्राणवर्तकं करोतीत्यर्थः । अन्यत्रछादयति । अपवारय
न्तम्प्रयुक्तेइत्यर्थः । स्वार्थेणचितु । छादयति । बलीभवति । प्राणीभवति । अपवारयतिवेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ जिह्वोन्मथनेक
डिः । लडविलासइतिपठितस्यमिन्नार्थोनुवादः । उन्मथनंज्ञापनम् । जिह्वाशब्देनयद्युक्तपुरुषः । लडयतिजिह्वा । तृती
यातपुरुषोवा । लडयतिजिह्वया । अन्येतुजिह्वाशब्देनतज्ज्ञापनोक्तस्येते । समोहारद्वन्द्वोयम् । लडयतिशत्रुम् । लडय
तिदधि । अन्यत्रलाडयतिपुत्रम् ॥ ३९ ॥ मदीहर्षज्वेपनयोः । ज्वेपनद्वैतौ । देवादिकस्यमिन्नार्थोयमनुवादः । नत्य
ति । हर्षयति । ज्वेपयतिवेत्यर्थः । अन्यत्र । मादयति । चित्तविकारमुच्चादयतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ ध्वनश्छे । भ्रमार्थमिन्नार्थ
मनूयते । ध्वनयतिघण्टाम् । अन्यत्रध्वनयति । अस्पष्टाक्षरमुच्चारयतीत्यर्थः ॥ ४१ ॥ अचभोजः । दक्षिणविस्तारवि

धनित्रपिपयश्चेतिपपाठ । तत्रधनरसोऽन्दाहृतौ । दलविशरणे । वलसम्बरणे । खलसञ्चलने । चपयवज्जयति
 तिगताः । तेयांशौ । दलयति । वलयति । खलयति । चपयति । क्षेपनेइतिवक्ष्यमाणस्यकृतात्त्वस्यपुनानिर्देशः । क्षयय
 ति ॥ ४८ ॥ खनञ्चवतंसने । शहेइतिपठिष्यमाणस्यानुवादः । खनयति । खनयस्वानयति ॥ ४९ ॥ घट्टादयोमितः ।
 मित्सङ्गादर्थः ॥ ५० ॥ जनोजृषक्रसुरज्जोऽमन्ताश्च । मितइत्यनुवर्तने । जृषितिषित्वनिर्देशाज्जीर्यतेत्यहंशम् । जृषा
 नेस्तुजारयति । केचिन्नुजनोजृषस्तुइतिपठित्वास्तुनिरसनेइतिदेवादिक्कमुदाहरन्ति ॥ ५१ ॥ ज्वलह्वलह्वचनमा
 मनुपसर्गोद्वा । एषामित्वम् । प्राप्तिविभाषेयम् । ज्वलयति । ज्वालयति । उपसृष्टेतुनिर्णयमित्वम् । प्रज्वलयति । प्रज्वल
 हिप्रज्वालयति । उन्नामयतीति । घञन्तात्कसेतीतिशौ । कञ् संकामयतीति । मितं ह्रस्वइतिह्रस्वेवाचित्तद्विसर्गइत्यतोवे
 ष्मनुवर्त्यव्ययस्थितविभाषाश्रयणादितिवृत्तिहत् । एतेनरजोविश्रामयन्गङ्गा । धुर्त्यान्विश्रामयेतिसहस्रादिकस्यस्त्वम्
 ॥ ५२ ॥ ग्वास्तावनुवमाश्च । अनुपसर्गादेर्षामित्वम् । आश्रयेरप्राप्तेइतरयोः प्राप्तेविभाषा ॥ ५३ ॥ नकञ्चमिचमा
 म् । अमन्तात्प्राप्तिं मित्वमेवाश्रयस्यात् । कामयते । आमयति । आमयति ॥ ५४ ॥ शमेत्यर्शने । शाम्यतिर्दर्शनेमिन्नस्यात् ।
 निशामयतिरूपम् । अन्यत्रतुप्रखयिनेनिशामयत्यवधूः कथाः । कथमार्हिनिशामयतदुत्पत्तिविश्रामयत्तुदतोममेति । शम
 चालोचनइतिचैरदिकल्प । धातूनामनेकार्ध्याच्छाधेवृत्तिः शाम्यतिवत् ॥ ५५ ॥ यमोऽपरिवेषणे । यच्छतिर्भोजनतोन्व
 त्समिन्नस्यात् । आयामयति । द्राघयति । आषादयतिषेयार्थः । परिवेषणेतु ॥ यमयतिप्रखयिष्यात् । भोजयतीत्यर्थः । पठ्य
 वसितंनियमयन्निष्ठादितुनियमवच्छेदात्कसेतीतिशौघोध्यम् ॥ ५६ ॥ स्तब्धिरुपपरिम्याश्च । मित्रेत्येव । अस्तब्धायति
 । परिस्तब्धायति । अथावपरिभ्यइतिन्यासकारः । स्तामीतुनकमीतिननुत्तरनिष्ठायागननुवर्त्यशमः अदृशनेइतिविच्छे
 दः । यमस्तब्धपरिवेषणेमित्वमाह । तन्मतेपठ्यवसितंनियमयन्निष्ठादिसम्यगेषः । उपसृष्टस्यस्त्वदेवेदवादिपूर्वलोमित्वम्

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १२५ ॥

मान् । प्रसंवादयतीत्याह । तस्मात्स्त्रचद्वयेऽदाहरणप्रयुदाहरेऽयोर्व्यासः फलितः । इष्टं वृत्तं वृत्तिः ।
धादुपेक्षम् ॥ ६७ ॥ फणगतौ । नेतिनिवृत्तमसम्भवात् । निषेधात्पूर्वमसौनपठितः । फणदिकाद्व्यानुरोधात् ।
सप्तानाम् । ६ । ४ । १२५ । एयांवास्वाभ्याम्लोपैस्तः किर्तिलिङिसेटिश्चलिच । फेणुः । फेणुः । फेणुः । फेणुः ।
नुः । पफणुः । फणयति । वृत् । घटादिः समाप्तः । फणेः प्रागेववृत्तिद्येके । तन्मतेफाणयतीत्येव ॥ ६९ ॥ रजुः ।
स्वरितेत् । रजति । रजते । रेजतुः । ररजतुः । रेजे । ररजे । अतइत्यनुवृत्तावपि विधानसामर्थ्यादात्तत्वं ॥ ६९ ॥
॥ दुभ्राजृदुभ्राशृदुभ्राशृदौषौ । अनुदात्तेतः । भ्राजतेरिहपाठः फणादिकीर्त्यर्थः । पूर्वम्पाठस्तु प्रश्नादिकत्वाभावात् ।
। तत्रहिगजिसाहचर्यात्फणादेरेवग्रहणम् । भ्रजे । बभ्राजे । बभ्राशेविश्रयम् । भ्राशयते । भ्राशते ॥ ७० ॥ ब्रजे ।
शे । ब्रशयते । ब्रशे । ब्रशते । द्रावपीमैतालव्यान्तौ ॥ ६४ ॥ स्यमुस्वनइतिवत् । स्यमादयः क्षरत्यन्तात् । स्यमुस्व
नः । स्यमतुः । सस्यमतुः । अस्यमोत् । स्वेनतुः । सस्वनतुः । सस्वनुः । अस्वनीन् । अस्वनीत् । विष्यणति ।
। सशब्दंभुङ्क्तेइत्यर्थः । वेश्वस्वनइतिवत् । फणादयोगताः । दध्नतुः ॥ ७१ ॥ वमस्तुः । वमस्तुः । वमस्तुः ।
५ ॥ ज्वलदौषौ । अज्वालीत् ॥ ६ ॥ चक्रकम्पने ॥ ७ ॥ जलघातने । जलघाततुः ॥ ७ ॥ जलघाततुः । जलघाततुः ।
स्थलस्थाने ॥ ११ ॥ हलविलेखने ॥ १२ ॥ गलगन्धे । वन्धनइत्येके ॥ १३ ॥ गलगन्धे । गलगन्धे । गलगन्धे ।
सरोधनेच । वलति । वेलतुः । वेलुः ॥ १५ ॥ पुत्रमहत्वे । फेलति ॥ १६ ॥ पुत्रमहत्वे । फेलति । फेलति । फेलति ।
शब्देनतन्त्रापासेगृह्यते । कोलति । चुकोल ॥ १७ ॥ शलज्जलपट्टगमैः । शशास । जुहोत । पतति । पेततुः । पतिता ॥
पतःपुम् । ७ । ४ । १७ ॥ अडिपरे । अपपत् । नेर्गदेतिणत्वं । प्रणयपत् ॥ २० ॥ अयेनिष्पत्तेः । कथति । चकाथ ।
अकथीत् ॥ २१ ॥ अयेनिष्पत्तेः । अपयीत् ॥ २२ ॥ अयेनिष्पत्तेः । अपयीत् ॥ २३ ॥ अयेनिष्पत्तेः । अपयीत् ॥ २४ ॥

भित्तिनादृतइत्थमिति सुधाकरः । ववाम । ववमनुः । वादिन्वादेत्वाभ्यासलोपेन । भागवतौ नुवे मनु रित्वाद्युप्यदाहृतम् । व
 झायादौ नदृष्टं ॥ २४ ॥ भ्रमुचलने । वाभ्राशेति श्यन्वा । भ्रम्यति । भ्रमति । भ्राम्यतीति तु दिक्वादेर्ब्रह्मणे ॥ वागृभ्रमुचल
 म् । ६ । ४ । १२४ । एवामेत्वाभ्यासलोपौ वास्तुः किति लिटि सेटिथ्यलिच । भ्रेमनुः । अभ्रमीत् ॥ २५ ॥ क्षरसञ्चलने । अ
 क्षारोत् ॥ २६ ॥ * ॥ अथ द्वाक्नुदानेनौ । वहमर्यणे । परिनिविभ्यङ्तिथत्वं । परिवहते । सेहे । सहिता । तीवसहे
 निवाङ् । इडभावेऽन्तधत्त्वष्ट्वलोपाः ॥ सहिवहोरेऽवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ । अनयोः वर्णस्य ओत्स्यात्त्वलोपे स
 ति ॥ सोऽः । ८ । ३ । ११५ । सोऽरूपस्य सहैः सस्यत्वं न स्यात् । परिसोऽः ॥ सिवादीनां वाऽड्यवायेपि । ८ । ३ ।
 ७१ । परिनिविभ्यः परे यो सिवादीनां सस्यो वा स्यादड्यवायेपि । पर्यसहत् ॥ ९ ॥ रमुक्तीडायाम् । रेमे । रेमिषे ।
 रन्ता । रंस्यते । रंसौष्ट । अरंस्त ॥ २ ॥ * ॥ अथ कसन्ताः परस्मैपदिनः । षड्विंशरणगत्यवसादनेषु ॥ षाध्याध्यास्या
 आदाणदृश्यानि सर्तिशदसदाम्पि विजिघ्रधमतिष्ठमनयकपश्यर्कधौ शीयसीदाः । ७ । ३ । ७८ । पादीनाम्पि वादयः स्यु
 रित्संज्ञकशक्ताशदौ प्रत्यये परे । सीदति । ससाद । सेदतुः । सेदिय । सस्य । सत्ता । सस्यति । लट्दिक्वाटङ् । अस
 दत् ॥ सदिरप्रतेः । निषीदति । न्यषीदत् ॥ सदैः परस्य लिटि । ८ । ३ । ११८ । सदैरभ्यासात्परस्यत्वं न स्यात् ।
 लिटि । निवसाद । निषेदतुः ॥ ९ ॥ शङ्कुशतने । विशीर्षतायामयम् । शतनन्तु विषयतयानिर्दिश्यते ॥ शदेः शित
 । १ । ३ । ६० । शिङ्गाविनोऽस्मादात्मनेपदं स्यात् । शीयते । शशद । शेदतुः । शेदिय । शशत्य । शत्ता । अशद
 त् ॥ २ ॥ कुशञ्चाने शेदनेच । कोशति । कोष्टा । ज्ञेयः । अकुक्षत् ॥ ३ ॥ कुचसम्पर्कनकौटिल्यप्रतिष्ठम्भक्तेषु
 नेषु । कोचति । चुकोच ॥ ४ ॥ बुधञ्चवगमने । बोधति । बोधिता । बोधिष्यति ॥ ५ ॥ रुहवीजजन्मनि प्रादुर्भावेच
 । रोहति । रुरोह । रुरेहिय । रेह्य । रोह्यति । अरुक्षत् ॥ ६ ॥ कसगतौ । अकासीत् । अकसीत् ॥ ७ ॥ वृत् । क्वच

इति ज्वलादि

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥१२६॥

दिगणःसमाप्तः ॥ * ॥ अथगूह्यनाःस्वरितेः ॥ हिक् अचनैश्छे ॥ हिक्कि ॥ हिक्कमे ॥ १ ॥ अचुमनैपावनेच ॥ अचु
ति ॥ अचते ॥ २ ॥ अचुइत्येके ॥ ३ ॥ अचिइत्यपरे ॥ ४ ॥ टयाचुयाच्चायाम् ॥ आचति ॥ आचते ॥ ५ ॥ रेदुपरिभाषणे
॥ रेदति ॥ रेदते ॥ ६ ॥ चतेचदेयाचने ॥ चचात् ॥ चेते ॥ अचतोत् ॥ चचाद् ॥ चेदे ॥ अचदोत् ॥ ८ ॥ प्रोथुपठ्याप्रौ
॥ पुप्रोथ ॥ पुप्रोथे ॥ ९ ॥ मिदृमेदृमेधाहिंसनयोः ॥ मिमेद ॥ मिमेदे ॥ धान्ताविमावितिसामी ॥ नमामिमेथ ॥ धातवितिन्या
सः ॥ ११ ॥ मेधुसङ्गमेच ॥ मेधति ॥ मिमेधे ॥ १२ ॥ शिदृणेदृकुत्सासन्निकर्षयोः ॥ निनेद ॥ निनिदतुः ॥ निनिदे ॥ १४
॥ श्रुधुमृधुउन्दने ॥ उन्दनंज्ञेदनम् ॥ शर्द्धति ॥ शर्द्धते ॥ शर्द्धिता ॥ मर्द्धति ॥ मर्द्धते ॥ १६ ॥ बुधिरवोधने ॥ बोधति ॥
बोधते ॥ इरित्वादङ्का ॥ अबुधत् ॥ अबोधोत् ॥ अबोधिष्ट ॥ दीपजनेतिचिण्तुमभवति ॥ पूर्वोत्तरसाहचर्येणदैवादिक
स्थैवतत्रयहणान् ॥ १७ ॥ उबुन्दिरनिशमने ॥ बुबुन्दे ॥ अबुदत् ॥ अबुन्दीत् ॥ १८ ॥ वेणुगतिज्ञानचिन्तानिश्चामनवीदि
त्रयहणेषु ॥ वेणति ॥ वेणते ॥ नानोप्ययम् ॥ १९ ॥ खनुअवदारणे ॥ खनति ॥ खनते ॥ गमहनेजनखनुघसंलोपःकु
त्यडनडि ॥ ६ ॥ ४ ॥ १८ ॥ एवामुपधावालोपःस्थादजादौष्ठितिनचडि ॥ चत्तुः ॥ येविभाषा ॥ ६ ॥ ४ ॥ ४३ ॥ खायात् ॥
खन्यात् ॥ २० ॥ चोवृञ्जादानसंवरणयोः ॥ चिचीव ॥ चिचीवे ॥ २१ ॥ चायृपूजानिश्चामनयोः ॥ २२ ॥ व्ययगतौ ॥ अव
यीत् ॥ २३ ॥ दाशृदाने ॥ ददाश ॥ ददाशे ॥ २४ ॥ भेषुभवे ॥ मतावित्येके ॥ भेषति ॥ भेषते ॥ २५ ॥ भेषुभेषुग
तौ ॥ २६ ॥ असर्गातिदीप्तादानेषु ॥ असति ॥ असते ॥ आस ॥ आसे ॥ अव्यंथानोपि ॥ २७ ॥ स्पशवाधनस्पर्शमयोः ॥ स्प
र्शनंयथमम् ॥ स्पशति ॥ स्पशते ॥ २८ ॥ लघकृपनौ ॥ वाभ्राज्ञेतिशयन्वा ॥ लघ्यति ॥ लघति ॥ लेवे ॥ २९ ॥ चघभक्षणे
॥ ३० ॥ क्वहिंसायां ॥ चक्वत् ॥ चक्वे ॥ ३१ ॥ ऋषञ्जादानसंवरणयोः ॥ ३२ ॥ भक्षभक्षअदने ॥ ३३ ॥ भक्षइति
मैवेयः ॥ ३४ ॥ दासृदाने ॥ ३५ ॥ माहूमाने ॥ ३६ ॥ गूहसंवरणे ॥ अदुपधायागोहः ॥ ६ ॥ ४ ॥ ८६ ॥ गुहकृ

धायाकृत्याद्गुणहेतावजादौप्रत्यये । गूहति । गूहते । ऊदित्वादिङ् । गूहिता । गोढा । गूहिष्यति । घोष्यति । गूहे
 न् । गूह्यात् । अगूहीत् । इडभावेक्स् । अघुक्षत् ॥ लुग्वादुहदिहलिहगुहामात्मनेपदेदन्त्ये । ७ । ३ । ७३ । एयां
 कस्यलुग्वास्यादन्त्येतडि । ळत्वधत्वष्ट्वल्लोपदीर्घाः । अगूढ । अघुक्षत । कस्योचोत्पन्नलोपः । अघुक्षाताम् । अघुक्ष
 न्त । अगूह्वहि । अघुक्षावहि । अघुक्षामहि ॥ ३८ ॥ * ॥ अथाजन्ताऽभयपदिनः । अत्रिन्सेवायाम् । अयति । अयते
 । शिअयतुः । अयिता । शिअतिचड् । अशिअयत् ॥ ९ ॥ भृज्भरणे । भरति । वभार । वभृतुः । वभर्थ । वभृव । वभृ
 ये । भर्त्ता ॥ चट्छनोःस्ते । ७ । २ । ७० । चटोहन्तेअस्यस्यइइस्यात् । भरिष्यति ॥ रिङ्शयग्लिङ्क्षु । ७ । ४२८
 । श्रेयक्रियादावार्द्धधातुकेलिङिचचटोरिङादेशःस्यात् । रिङिप्रकृतेरिङ्विधिसामर्थ्याद्दीर्घान् । भ्रियात् ॥ उच्च । १ । २
 । १२ । चटवर्त्तात्परैरुलाटौलिङ्त्तङ्परःसिच्येतैकितैस्तुः । भृषीष्ट । भृषीयास्तां । अभर्षीत् । अभर्षीत् । अभर्षुः ॥
 ह्रस्वादङ्गात् । ८ । २ । २७ । सिचेलोपःस्यात् रुलि । अभृत । अभृवाताम् । अभरिष्यत् ॥ २ ॥ हृज्हरणे । हर
 णम्प्रापणंस्त्रीकारःस्तेयंताश्नं च । जहर्थ । जह्रिव । जह्रिवे । हर्त्ता । हरिष्यति ॥ ३ ॥ धृज्धारणे । धरति । अधा
 र्षीत् । अधृत् ॥ ४ ॥ णीभप्रापणे । निनयिथ । निन्यिये ॥ ५ ॥ * ॥ अथाजन्ताःपरस्मैपदिनः । धेइपाने । धयति ॥ आदेच
 उपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५ । उपदेशेऽजन्तस्यधातोर्गत्वंस्यान्ननुशिति ॥ आतऔल्लः । ७ । १ । ३४ । आदन्ताङ्गातो
 र्गत्वंसौकाशदेशःस्यात् । दधौ ॥ आतेलोपइटिच । ६ । ४ । ६४ । अजाद्योर्द्धधातुकयोःङ्दिटोःपरयोर्गतेलोपःस्या
 न् । द्वित्वात्परत्वाद्धोपेप्राप्तेर्द्विर्बचनेचोतिनिषेधः । द्वित्वेकतेअलोपः । दधतुः । दधुः । दधिथ । दधाथ । दधिव । द
 धिम । धाता ॥ दाधाध्वदाप् । १ । १ । २० । दारूपाधारूपाश्चधातवोघुसंज्ञाःस्युर्दापदैपौविना ॥ एर्लिङि । ६ । ४ ।
 ६७ । घुसंज्ञानामास्यादीनांचएत्वंस्यादार्द्धधातुकेकितिलिङि । धेयाम् । धेयास्ताम् । धेयास्तुः । विभाषाधेइभ्योः । ३

॥सि०को॥

॥ति०भा॥

॥१२७॥

। १। ४६। आभ्यांजेञ्झास्यात्कर्तृवाचिनिलुङिपरे । चङोतिद्वित्वं । अदधत् । अदधतां ॥ विभाषाघाघेऽशक्तासः । २
। ४। ७८। एभ्यःसिचेलुगवास्यात्परस्मैपदेषु । अधात् । अधाताम् । अधुः ॥ यमरमनमाऽऽतांसङ्क । ७। २। ७३
। एधांसक्स्यादेभ्यःसिचइडस्यात्परस्मैपदेषु । अधासीत् । अधासिष्टाम् । अधासिषुः ॥ १॥ ग्लैग्लैहर्षक्षये । हर्षक्ष
योधातुक्षयः । ग्लायति । जग्लौ । जग्लिथ ॥ बाऽन्यस्यसंयोगादेः । ६। ४। ६८। घुमास्यादेरन्यस्यसंयोगादेर्द्धातो
रुतएत्वंवास्यादाद्धातुकेकितिलिङि । ग्लायत् । ग्लेयात् । अग्लासीत् । ग्लायति ॥ ३॥ द्वौन्यकरणे । न्यकरणन्तिरस्का
रः ॥ ४॥ द्वैस्वप्ने ॥ ५॥ ध्रैतृप्नौ ॥ ६॥ ध्यैचिन्तायाम् ॥ ७॥ रैशद्ये ॥ ८॥ स्तैष्ट्यैशद्यसङ्घातयोः । स्थायति । घोष
देशस्यापिसन्वेकतेरूपंतुल्यम् । घोषदेशफलन्तुतिष्ठासंति । अतिष्ठपदित्यत्रघत्वम् ॥ १०॥ खैखदने ॥ ११॥ क्षैजैवै
क्षये । क्षायति । जजौ । ससौ । साता । घुमास्थेत्यत्रविभाषाघाघेडित्यत्रचस्यतेरेवग्रहणंनत्वस्य । तेनएत्वंसिञ्जलुकौन
। सायात् । असासीत् ॥ १४॥ कैगैशद्ये । गेयात् । अगासीत् ॥ १६॥ शैश्रैपाके ॥ १८॥ पैश्रैवैशोधने । पायात् । अ
पात् । अपासीत् । घुमास्थेतीबन्तदंपवादएलिङीत्येत्वङ्गातिस्थेतिस्सिञ्जलुक् । पारूपस्यलाक्षणिकत्वात् ॥ २०॥ छैवे
ष्टने । स्थायति ॥ २१॥ छैवेष्टने । शोभायाञ्चेत्येके । स्थायति ॥ २२॥ दैपशोधने । दायति । अघुत्वादेत्वसिञ्जलुकौन
। दायत् । अदासीत् ॥ २३॥ पापाने । पाघाघेतिपिवादेशः । तस्यादन्तत्वान्नोपधागुणः । पिबति । पेयात् । अपात् ॥
२४॥ घागन्धोपादाने । जिघ्रति । घ्रायात् । घ्रेयात् । अघ्रासीत् । अघ्रात् ॥ २५॥ ध्राशद्यसि संयोगयोः । धमति ॥ २६
॥ छागतिनिवृत्तौ । तिष्ठति । स्थादिष्वभ्यासेनेतिघत्वं । अधितष्ठौ । उपसर्गादितिघत्वम् । अधिष्ठाता । स्थेयात् ॥ २७
॥ म्नाभ्यासे । मनति ॥ २८॥ दाण्दाणे । प्रणियच्छंति । देयात् । अदात् ॥ २९॥ ह्रूकौटिल्ये । ह्ररति ॥ चतश्च
संयोगादेर्गुणः । ७। ४। १०। ऋदन्तस्यसंयोगादेरङ्गस्यगुणःस्याल्लिटि । किदर्थमपीदम्परत्वास्यपिभवति । र

परत्वं । उपधावृद्धिः । जह्वार । जह्वरनुः । जह्वरुः । जह्वर्य । ह्वर्ता । जह्वनोःस्ये । ह्वरिष्यति ॥ गुणोर्निसंयोगाद्भोः । ७ । ४ । २७ । अर्तैः संयोगादेर्चर्तदन्तस्यचगुणः स्याद्भुक्तियादावर्द्धधातुकेलिङिच । ह्वर्यात् । अर्थात् । अर्थात् । ३० ॥ स्तृशब्दोपतापयोः । स्वरतिस्त्वतीतिवेड् । सस्वरिथ । सस्वर्य । वमयोस्तु ॥ अयुक्तः किति । ७ । २ । ११ । अस्वरीयानुगमनाच्चपरयोर्गित्कितोरिणस्यात् । परमपिस्वरव्यादिविकल्पन्वाधित्वापुरस्तात्प्रतिषेधकारणमारम्भस्यसर्वादेनेनानिषेधोपात्ते । कादिनियमान्नित्यमिड् । सस्वरिव । सस्वरिम । परत्वादृद्धनोरितिनिमित्तमिड् । स्वरिष्यति । सस्वर्यात् । अस्वरीय । अस्वरीयम् । अस्वरीयम् ॥ ३१ ॥ स्मृचिन्तायाम् ॥ ३२ ॥ ह्रस्वम्बरणे ॥ ३३ ॥ ह्रस्वगते । कादिनियमे । सस्वर्य । सस्वरव । रिङ् । स्त्रियात् । असार्थीत् । असार्थम् ॥ सर्तिशास्त्र्यर्तिभ्यश्च । ३ । १ । ५६ । सम्बन्धोरङ् । स्यात्कर्त्तरिर्लुङि । इहलुप्तशपाशासिनासाहचर्यात्सर्च्यर्तीजौहोव्यादिकावेवगृह्येते । तेनभ्वाद्योर्नाङ् । शीघ्रगतौतुपाद्याधोतिशितिधौरादेशः । धावति ॥ ३४ ॥ ऋगतिप्रापणयोः । ऋच्छति ॥ ऋच्छन्ताम् । ७ । ४ । ११ । तौदादिकच्छच्छेर्द्धधातेर्द्धताञ्चगुणः स्याद्विण्टि । णलिप्राग्वदुपधावृद्धिः । आर । आरनुः । आरुः ॥ इड्यर्तिव्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ । अदच्छब्दोन्गभ्यस्थलेनित्यमिड्स्यात् । आरिथ । अर्ता । अरिष्यति । अर्यात् । अर्थात् । अर्थात् ॥ ३५ ॥ गृध्रसेचने । गरति । जगर्थ । जयिव । रिङ् । प्रियात् । अगार्थीत् ॥ ३७ ॥ धृहृर्द्धने ॥ ३८ ॥ सुगतौ । सुसोथ । सुसुव । सुयान् । णिञ्प्रोतिचङ् । लघूपधगुणादनन्तरङ्गत्वादुवङ् । असुसुवन् ॥ ३९ ॥ युप्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोभ्यनुज्ञानम् । सुयोथ । सुयविथ । सुयुविव । सोता ॥ सुसुधून्भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ । एभ्यःसिचइदस्यात्परस्मैपदेषु । असौवीत् । पूर्वोत्तराभ्यांजिह्वासाहचर्यात्सुनोतेरेवग्रहणमितिपक्षे । असौवीत् ॥ ४० ॥ अश्रवणे ॥ अश्रवःश्रुच । ३ । १ । ७४ । अश्रवःश्रुइत्यादेशः स्यात्प्रत्ययश्च । शपोपवादः । श्रोर्ङित्वाङ्गानोर्गुणेन । श्रुणोति । श्रुणुतः ॥ ऊश्रुवो

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥१२८॥

सर्वधातुके । ६ । ४ । ८७ । जुहेतेऽनुप्रययान्तस्थानेकाचेङ्गस्यचासंयोगपूर्ववर्षस्वयणस्यादजादौसर्वधातुके ।
उवडेपवादः । शृण्वन्ति । शृणोमि । शृण्वः । शृणुवः । शृणमः । शृणुमः । शृणोथ । शृणुव । शृणु । शृण्वानि । शृणु
यात् । श्रूयात् । श्रौषीत् ॥ ४१ ॥ ध्रुस्यैर्य्ये । ध्रुवन्ति । अयंकुटादौगत्वर्थेपि ॥ ४२ ॥ दुद्रुगतौ । दुदोथ । दुदविथ ।
दुदुविव । दुदोथ । दुद्रुव । शिघ्रीतिचङ् । अदुद्रुवत् ॥ ४३ ॥ जिजिञ्चिभिमवे । अभिमवोन्यूनीकरणंन्यूनीभवनञ्च
। आद्येसकर्मकः । शत्रून्जयति । द्वितीयेत्वकर्मकः । अध्ययनात्पराजयते । अध्येतुं ग्वायतीत्यर्थः । विपराभ्याञ्जेरितित
ङ् । पराजेरसेढङ्गपादानत्वं ॥ ४५ ॥ * ॥ अथडोङन्ताङितः ॥ शिङ्ङ्घञ्जने । स्मयते । सिष्मिये । सिष्मियिद्धे ।
सिष्मियिध्वे ॥ १ ॥ गुङ्अथक्तेश्दे । गवते । जुगुवे ॥ २ ॥ गाङ्गतौ । गाते । गाते । गाते । इङ्गत्वेकतेवृद्धिः । गै ।
चङ्ङिटि । अगे । गेत । गेयातां । गेरन् । गासीष्ट । गाङ्कुटादिस्त्रुनेङ्ङादेशस्यैवगाङोयहणंनत्वस्य । तेनाङित्वा
दुमास्येतीत्यन्न । अगास्त । आदादिकोयमितिहरदत्तादयः । फलेतुनभेदः ॥ ३ ॥ कुङ्घुङ्उङ्ङुङ्शदे । अन्येतुउङ्
कुङ्खुङ्गुङ्घुङ्द्रुङ्ङित्याहुः । कवते । चुकुवे । घवते । अवते । ऊवे । वार्षादाङ्गमजीयङ्गुवङ् । ततःसर्वर्षदी
र्घः । ओता । ओघ्यते । ओषीष्ट । औष्ट । उवते । जुडुवे । डोता ॥ ७ ॥ झुङ् झुङ् प्रुङ् झुङ्गतौ ॥ ११ ॥ झुङ्ङित्ये
के ॥ १२ ॥ रुङ्गतिरेषणयोः । रेषणांहिंसा । रुरुवे । रवितासे ॥ १३ ॥ धृङ्अवध्वंसने । धरते । दध्वे ॥ १४ ॥ मे
ङ्प्रणिदने । प्रणिदानम्बिनिमयःप्रत्यर्पणञ्च । प्रणिमयते । नेर्गदेतिशतत्वं । तत्रघुप्रकृतिमाङितिपठित्वाङितोमप्रकृतेर
पियहणस्येष्टत्वात् ॥ १५ ॥ देङ्ङक्षणे । दयते ॥ दयतेर्द्दिगिति । ७ । ४ । ६ । दिग्यादेशेनद्विष्ववाधनमिध्यतङ्
तिवृत्तिः । दिग्ये ॥ स्थाघोरिच । १ । २ । १७ । अनयोरिदादेशःस्यात् । सिङ्ङिकित्यात् । अदित । अदिथः । अदिवि
॥ १६ ॥ श्यैङ्गतौ । श्यायते । शश्ये ॥ १७ ॥ ष्यैङ्गुङ्गौ । प्यायते । पप्ये । प्याता ॥ १८ ॥ त्रैङ्पालने । त्रायते ।

मन्वे ॥ १७ ॥ पूङ्गवने । पवने । पुपुवे । पविता ॥ २० ॥ मूङ्गवन्धने । मवते ॥ २१ ॥ डीङ् विहायसाङ्गता । डयते ।
 डिङ्गे । डयिता ॥ २२ ॥ वृल्लवनतरणयोः ॥ वृद्वतङ्गातोः । ७ । १ । १०० । वृद्वन्तस्यधातोरङ्गस्यङ्त्वात् । इत्वात्वा
 भ्यांगुणवृद्धीविप्रतिषेधेन । तरति । वृच्छवृतामितिगुणः । वृफलेत्येत्वम् । तेरतुः । तेरुः ॥ वृतोवा । ७ । २ । ३८ ।
 वृङ् वृम्भ्यामृदन्वाचेटोदीर्घावास्यान्नतुलित । तरिता । तरिता । अलिटीतिकिम् । तेरिथ । हलिचेतिदीर्घः । तीर्य्यात्
 ॥ सिचिचपरस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० । अत्रवृत्तङ्गोदीर्घान् । अतारिष्टाम् ॥ २३ ॥ * ॥ अथाष्टावनुदात्तेतः । गुपगो
 पने ॥ १ ॥ तिजनिशने ॥ २ ॥ मानपूजायां ॥ ३ ॥ बधवन्धने ॥ गुप्तिङ्किङ्घ्रः सन् । ३ । १ । ५ ॥ मान्वधदानशान्भ्योदीर्घ
 स्वाभ्यासस्य । ३ । १ । ६ । सूत्रद्वयोक्तेभ्यः सन्स्यात्मानादीनामभ्यासस्येकारस्यदीर्घश्च । गुपेर्निन्दायां । तिजेः क्षमायाम् ।
 तिजेर्वाधिप्रतीकारे नियहे अपनयनेनाशने संशये च । मानेर्जिज्ञासायाम् । बधेऽस्त्रिविकारे । दानेर्गर्जवे । शानेर्निशने
 । सनाद्यन्ताङ्गितिधातुत्वम् ॥ सन्धोः । ६ । १ । ७ । सन्नन्तस्ययङन्तस्यचप्रथमैकाचोद्वेसो जादेस्तु द्वितीयस्य । अभ्या
 सकार्यम् । गुपिप्रभृतयः किङ्किङ्घ्रानिन्दाद्यर्थकारणवानुदात्तेतोदानशानौ चस्वरिजेतौ । एतेनित्यंसन्नन्ताः । अर्थान्तरेत्वन
 नुबन्धकाश्चुदयः । अनुबन्धकस्यकेवलेऽचरितार्थत्वात्सन्नन्ताङ् । धातोरित्यविहितत्वात्सन्तोत्रनार्द्धधातुकत्वम् । तेनेङ्
 यौन । जुगुप्सुते । जुगुप्साश्चके । वितिक्षते । मीमांसते । भयभावः । चूर्जस् । बीभत्सते ॥ ४ ॥ रभशमस्ये । आरभते ।
 आरेभे । रभ्या । रभ्यते ॥ ५ ॥ डुलभयप्राप्तौ । लभते ॥ ६ ॥ ष्वङ्गपरिष्वङ्गे ॥ दंशसंज्ञस्वङ्गांशपि । ६ । ४ । २५ ।
 रङ्गेच्च । ६ । ४ । २६ । रथ्यासपिन्लोपः । स्वजते । परिष्वजते । अग्नियग्न्यदग्निस्वङ्गीनां लिटः कित्त्वमेतिव्याकर
 णान्तरम् । देभतुः । सस्वजङ्गितिभाष्योदाहरणादेकदेशानुमत्याङ्हाद्याश्रीयते । सदेः परस्यलिटीतिस्त्वन्नेस्वङ्गेरुप
 संस्थानम् ॥ * ॥ अतोभ्यासात्परस्यक्त्वत् । परिसस्वजे । परिष्वज्जे । सस्वजिषे । सस्वजिषे । सङ्कता । सङ्क्ष्यते । स

॥सि०कौ०॥

॥ति०भा०॥

॥ १२७ ॥

जेत । स्वङ्क्षोष्ट । प्रत्यष्वङ्क्त । प्राक्क्षितादितिषत्वम् । परिनिविभ्यस्तुसिवादीनाम्नेतिविकल्पः । एतदर्थमेवोपसर्गात्तु
नोतीत्येवसिद्धेस्तुस्वङ्क्षोःपरिनिवीत्यत्रपुनरुपादानम् । पठ्यष्वङ्क्त । पठ्यस्वङ्क्त ॥ ७ ॥ हृदपुरीषोत्सर्गो । हृदने ।
जहृदे । हृत्ता । हृत्यते । हृदेत । हृत्क्षोष्ट । अहृत्त ॥ ८ ॥ * ॥ अथपरस्मैपदिनः ॥ निष्पिदाअथक्तेशब्दे ॥ ९ ॥
स्कन्दिरगतिशेषणयोः । चस्कन्दिथ । चस्कन्थ । स्कन्ता । स्कन्त्यति । नलोपः । स्कद्यात् । इरित्वादङ्वा । अस्कदत् ।
अस्कांसीत् । अस्कान्ताम् । अस्कांस्तुः ॥ वेःस्कन्देरनिष्ठायाम् । ८ । ३ । ७३ । यत्त्वम्प्रायात् । कृत्येवेदम् । अनिष्ठा
यामितिपठ्युदासात् । विष्कन्ता । विस्कन्ता । निष्ठायान्तु । विस्कन्नः ॥ परेञ्च । ८ । ३ । ७४ । अस्मात्परस्यस्कन्देःस
स्येवा । योगविभागादनिष्ठायामितिनसम्बन्धते । परिष्कन्दति । परिस्कन्दति । परिस्कन्नः । परिष्कस्तुः । यत्त्वपक्षेणत्व
म् । नचपदद्वयाअयतयावहिरङ्गत्वात्त्वस्याऽसिद्धत्वम् । धातूपसर्गयोःकार्थ्यमनन्तरङ्गमित्यभ्युपगमात् । पूर्व्वन्धातुरु
पसर्गोणयुज्यते । ततःसाधनेनेतिभाष्यं । पूर्व्वसाधनेनेतिमतान्तरेतुनणत्वं ॥ २ ॥ यभमैथुने । येमिथ । ययथ । यथा ।
यस्यति । अयाप्सीत् ॥ ३ ॥ णमप्रह्वत्वेशब्देच । नेमिथ । ननथ । नन्ता । अनंसीत् । अनंसिष्टाम् ॥ ४ ॥ गन्तृहृन्तृग
तौ ॥ इषुगमियमांछः । ७ । ३ । ७७ । एषाञ्चःस्याच्छितिपरे । गच्छति । जगाम । जग्मतुः । जुग्मुः । जगमिथ । ज
गन्थ । गन्ता ॥ गमेरिदपरस्मैपदेषु । ७ । २ । ५८ । गमेःपरस्यसकारादेरिदस्यात् । गमिष्यति । छदिच्चादङ् । अनङी
तिपठ्युदासान्नोपधालोपः । अगमत् । सर्पति । ससर्प ॥ अनुदात्तस्यचर्दुपधस्याऽन्यतरस्याम् । ६ । १ । ५९ । उपदेशे
ऽनुदात्तोयच्चटुपधस्तस्याम्नास्याज्झलादावकितिपरे । सप्ता । सर्प्ता । सप्स्यति । सप्स्यति । अहृपत् ॥ ६ ॥ यमउप
रमे । यच्छति । येमिथ । ययथ । यन्ता । अयंसीत् । अयंसिष्टाम् ॥ ७ ॥ तपसन्तापे । तप्ता । अताप्सीत् ॥ निसस्तप
तावनासेवने । ८ । ३ । १०२ । यःस्यात् । आसेवनम्यौनःपुन्यन्ततोन्यस्मिन्निष्यये । निष्टपति ॥ ८ ॥ त्यजहानौ । तथ

जिघृक्षुः । तद्यक्य । यक्ता । अयाक्षीत् ॥ ९७ ॥ घञसङ्गे । दंशसङ्गसङ्गांशपीतिनलोपः । सजति । सङ्क्ता ॥ ९८ ॥ दृशिर्प्रेक्ष
णे । पश्यति ॥ विभाषासृजिदृशोः । ७ । २ । ६५ । अभ्यान्त्यलङ्ङा ॥ सृजिदृशोर्न्यमकिति । ६ । १ । ५८ । अनयोर
मागमः स्याज्झलादावकिति । ददृष्ट । ददर्शिय । दृष्टा । दृश्यति । दृश्यात् । इरित्वादङ्वा ॥ नदृशोऽङ्गिगुणः । ७
। ४ । १६ । नदृशान्तानां दृशेच्चगुणः स्यादङ्गि । अदर्शत् । अङ्भावे ॥ नदृशः । ३ । १ । ४७ । दृशश्चक्षेः क्सेन । अ
द्राक्षीत् ॥ ९९ ॥ दंशदंशने । दंशनत्संष्टाव्यापारः । पृथेदरादित्वादनुनासिकलोपः । अतएवनिपातनादित्येके । त
स्वाप्यनैवतात्पर्यम् । अर्थनिर्देशस्याधुनिकत्वात् । दंशसङ्गेतिनलोपः । दशति । ददंशिय । ददंष्ट । दंष्टा । दङ्
क्ष्यति । दश्यात् । अदाङ्क्षीत् ॥ १०० ॥ कृषविलेखने । विलेखनमाकर्षणम् । कष्टा । कर्षा । कक्ष्यति । कर्ष्यति ।
स्पृशमृशं कृषतृपटृपांश्चेत्सिज्जावाचः ॥ * ॥ अकाक्षीत् । अकाष्टाम् । अकाक्षीत् । अकाष्टाम् । अकाक्षुः । पक्षेक्षः ।
अकक्षत् । अकक्षताम् । अकक्षन् ॥ १०१ ॥ दहभस्मीकरणे । देहिथ । ददग्ध । दग्धा । दक्ष्यति । अधाक्षीत् । अ
दाग्धाम् । अधाक्षुः ॥ १०२ ॥ मिहसेचने । मिमेह । मिमेहिथ । मेढा । मेक्ष्यति । अमिक्षन् ॥ १०३ ॥ कितनिवासेरेगा
पनयनेच । चिकित्सति । संशयेप्रायेणविपूर्वः । विचिकित्सानुसंशयइत्यमरः । अस्यानुदानेनमाश्रित्यचिकित्सतेइत्यादि
कश्चिदुदाजहार । निवासेतु । केतयति ॥ १०४ ॥ दामखण्डने । शानतेज्जने ॥ * ॥ इतोवह्न्यन्ताभस्वरितेतः । दीदांस
ति । दीदांसते । शीशांसति । शीशांसते । अर्थविशेषेसत् । अन्यत्रदानयति । शानयति ॥ २ ॥ डुपचषपाके । पच
ति । पचते । पेषिथ । पपक्य । पेषे । पक्ता । पक्षीष्ट ॥ ३ ॥ यचसंवाये । सचति । सचते ॥ ४ ॥ भजसेवायाम्
। वभाज् । भेजतुः । भेजुः । भेजिय । वभक्य । भक्ता । भक्ष्यति । भक्ष्यते । अभ्राक्षीत् । अभक्त ॥ ५ ॥ रञ्जरागे । न
लोपः । रजति । रजते । असङ्क्षीत् । अरङ्ग ॥ ६ ॥ शपञ्जकोशे । आकोशेविरुद्धानुधानम् । शशाप । शेषे । अ

॥सि०केश॥

॥ति०भा०॥

॥ १३० ॥

शाप्तीत् । अशाप् ॥ ७ ॥ निवदोपै । नेवति । नेवते । तिनिवे । नेव्यति । निक्षीष्ट । अतिक्षत । अतिक्षताम् ॥ ८ ॥
यजदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । यजति । यजते ॥ लिट्यभ्यासस्योभयेवाम् । ६ । १ । १७ । वच्चादीनांयहादी
नाच्चाभ्यासस्यसम्प्रसारणंस्याल्लिटि । इयाज ॥ वचिस्वपियजादीनांकिति । ६ । १ । १५ । वचिस्वप्योर्यजादीनाञ्चस
म्प्रसारणंस्यात्किति । पुनःप्रसङ्गविज्ञानाद्विन्त्वम् । ईजतुः । ईजुः । इयजिथ । इयष्ट । ईजे । यष्टा । यध्यति । इ
व्यात् । यक्षीष्ट । अयाक्षीत् । अयष्ट ॥ ९ ॥ टुवपवीजसन्ताने । बीजसन्तानंक्षेत्रेविकरणं गर्भाधानञ्च । अयंक्षेदने
पि । केशान्वपति । उवाप । उपे । वप्ता । उष्यात् । वप्सीष्ट । प्रण्यवाप्सीत् । अवप्न ॥ १० ॥ वहप्रापणे । उवाह ।
उवहिथ ॥ सहिवहोरोदवर्णस्य । उवोढ । वोढा । वध्यति । अवाक्षीत् । अवोढाम् । अवाधुः । अवोढ । अवक्षता
म् । अवोद्धम् ॥ ११ ॥ वसनिवासे । परस्मैपदी । वसति । उवास ॥ शासिवसिधसीनाञ्च । ८ । ३ । ६० । इङ्कु
भ्याम्परस्मैवांसस्ययःस्यात् । ऊवतुः । ऊवुः । ऊवसिथ । उवस्व । वस्ता ॥ सःस्याऽऽर्द्धधातुके । सस्यतःस्यात्सादावा
र्द्धधातुके । वस्यति । उष्यात् । अवाप्सीत् । अवाप्ताम् ॥ १२ ॥ वेज्जतन्तुसन्ताने । वयति । वयते ॥ वेजोवयिः ।
२ । ४ । ४१ । वास्याल्लिटि । इकारउच्चारणार्थः । उवाय ॥ अहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जती
नाडितिच । ६ । १ । १६ । एङांकितिङितिचसम्प्रसारणंस्यात् । वकारस्यप्राप्ते ॥ लिटिवयोयः । ६ । १ । ३८ । व
योयस्यसम्प्रसारणंस्याल्लिटि । ऊयतुः । ऊयुः ॥ वच्चास्याऽन्यतरस्यांकिति । ६ । १ । ३९ । वयोयस्यवोवास्यत्कि
तिलिटि । ऊवतुः । ऊवुः । वयस्सासाकभावात्तल्लिङ्गमिड् । उवयिथ । स्थानिवद्भावेनजित्वात्तड् । ऊये । ऊवे । व
यादेशभावे ॥ वेष् । ६ । १ । ४० । वेज्जेनसम्प्रसारणंस्याल्लिटि । ववौ । ववतुः । ववुः । वविथ । ववाय । ववे । वा
ना । ऊयात् । वासीष्ट । अवासीत् ॥ १३ ॥ व्येज्जसम्प्रसारणे । व्ययति ॥ नव्योलिटि । ६ । १ । ४६ । व्येज्जान्नसंस्यात्

लिटि । वृद्धिः । परमपिहलादिः शेषंवाधित्वायस्यसम्प्रसारणम् । उभयेषांयहणसामर्थ्यात् । अन्यथावच्छादीनांयह्या
 दीनांवानुवृत्तैवसिद्धेकिन्नेन । विद्याय । विद्यतुः । विद्युः । इडत्यर्तीतिनिव्वमिह । विद्ययिथ । विद्याय । विद्ये । व्याता
 । वीयात् । व्यासीष्ट । व्यासीत् । व्यासात् ॥ १४ ॥ ह्येजस्पर्द्धायांशदेच ॥ अभ्यस्तस्यच । ६ । १ । ३३ । अभ्यस्ती
 भविष्यतोह्येजःसम्प्रसारणंस्यात् । ततोद्वित्वं । जुहाव । जुहुवतुः । जुहुवुः । जुहोथ । जुहविथ । जुहुवे । ह्याता
 । ह्यात् । ह्यासीष्ट ॥ लिपिसिचिह्वश्च । ३ । १ । ५३ । एभ्यश्चैरडस्यात् ॥ आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । ३ । १ ।
 ५५ । आतोलेपः । अह्वत् । अह्वत । अह्वात् ॥ १५ ॥ * ॥ अथैद्वौपरस्मैपदिनौ ॥ वदद्यत्तायांवाचि । अह्वंवदति
 । उवाद । ऊदतुः । उवदिय । वदिता । उद्वीत् । वदब्रजेतिवृद्धिः । अवादीत् ॥ १ ॥ टुञ्जेश्विगतिवृद्धोः । अयति
 ॥ विभाषाश्चैः । ६ । १ । ३० । अयतेःसम्प्रसारणंवास्याल्लिटियडिच । अशाव । अश्रुवतुः । अयतेर्ल्लित्यभ्यासलक्षण
 प्रतिषेधः । तेनलित्यभ्यासस्येतिप्रसारणं । शिञ्चाय । शिञ्चयतुः । अयिता । अयेत् । अयात् । जृस्तभिव्यङ्गा ॥ अ
 यतेरः । ७ । ४ । १८ । अयतेरिकारस्यअकरःस्यादडि । पररूपम् । अश्वत् । अश्वताम् । अश्वन् । विभाषाधेह्श्चो
 रितिचड् । इयड् । अशिञ्चियत् । ह्यन्तेतिनवृद्धिः । अश्वयोत् । वृत् । यजादयोवृत्ताः । भादिस्त्वाकृतिगणः । तेन
 चुलुम्पतीत्यादिसंग्रहः ॥ २ ॥ * ॥ इतिभादयः ॥ * ॥ ऋतेरीयड् । ३ । १ । २७ । ऋतिःसौत्रस्तस्मादीयड्स्यात्वा
 र्थे । जुगुप्तायामयभातुरितिबह्वः । कृपायाञ्चैत्येके । सनाष्टनाइतिधातुत्वं । ऋतोयते । ऋतीयाञ्चके । आर्द्धधातु
 कविवक्षायान्तु । आयादयआर्द्धधातुकेवेतीयडभावेशेवात्कर्तरोतिपरस्मैपदम् । आनर्त्त । अर्त्तिष्यति । अर्त्तीत् ॥ १ ॥
 अदभक्षणे । द्वौपरस्मैपदिनौ ॥ अदिप्रभृतिभ्यःशपः । २ । ४ । ७२ । लुक्स्यात् । अति । अतः । अदन्ति ॥ लित्य
 न्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० । अद्येघस्त्ववास्याल्लिटि । जघास । गमहनेतिउपधालोपः । तस्यचर्द्धिधिम्यतिस्थानिव

॥सि०कौ०॥

॥ ति०अ०॥

॥ १३९॥

द्वावनियेधाद्वस्यचर्त्तमे । शासिवसीतिवचम् । अक्षतुः । जक्षुः । घसस्सासावभावान्तिनित्यमिह । जघसिथ । आद
। आदतुः । इडत्यर्तीतिनित्यमिह । आदिथ । अत्ता । अत्यति ॥ ऊरुलभ्योहेर्द्धिः । ६ । ४ । १०९ । होर्भलनीभ्यश्च
हेर्धिःस्यात् । अद्धि । अत्तात् । अदानि ॥ अदःसर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० । अदःपरस्यापृक्तसार्द्धधातुकस्याडागमःस्यत्त्व
र्वमतेन । आदत् । आत्ताम् । आदन् । आदः । आत्तम् । आत्त । आदम् । आद्व । आद्व । अद्यात् । अद्याताम् । अद्युः
। अद्यास्ताम् । अद्यासुः ॥ लुङ्सनोर्घस्त्रि । २ । ४ । ३७ । अदोघस्त्रिस्त्यात् । लुङ्सनिच । लुटिन्वाडङ् । अघसत्
॥ २ ॥ हनहिंसागव्योः । प्रणिहन्ति ॥ अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपोऽल्लिङ्गिति । ६ । ४ । ३७
। अनुनासिकेतिलुप्प्रघष्ठोक्तम् ॥ वनतीतरेषांविशेषणम् । अनुनासिकान्तानामेषांवनतेऽलोपःस्याज्जलादौङ्गितिपरे । य
मिरमिनमिगमिहनिमन्यत्योनुदात्तोपदेशः । तनुक्षणुक्षिणुक्क्षणुतृणुघृणुवनुमनुतनोत्यादयः । हतः । घ्नन्ति ॥ वमोर्वा
। ८ । ४ । २३ । उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यहन्तेर्नस्यणोवास्याद्वमयोःपरतः । प्रहणिम । प्रहन्मि । प्रहणवः । प्रह
न्वः । होहन्तेरितिकुत्वं । जघान । जघ्नतुः । जघ्नुः ॥ अभ्यासाच्च । ७ । ३ । ५५ । अभ्यासात्परस्यहन्तेर्हस्यकुत्वंस्या
त् । जगनिथ । जघन्थ । हन्ता । षट्ठनोरितीह । हनिष्यति । हन्तु । हतात् । घ्नन्तु ॥ हन्तेर्ज्जः । ६ । ४ । ३६ । हो
परे । आभीयत याजस्यासिद्धत्वाद्धेर्नलुक् । जहि । हनानि । हनाव । हनाम । अहन् । अहताम् । अघ्नन् । अहन
म् । आर्द्धधातुकइत्यधिकृत्य ॥ हनोवधलिङि । २ । ४ । ४२ ॥ लुङिच । २ । ४ । ४३ । वधादेशोऽदन्तः । आर्द्धधातुक
इतिविषयसंप्रमी । तेनार्द्धधातुकोपदेशेऽकारान्तत्वादतोलोपः । वध्यात् । वध्यास्ताम् । आर्द्धधातुकेकिम् । विध्यादौह
न्यात् । हन्तेरितिखत्वम् । प्रहण्यात् । अवधीत् ॥ ३ ॥ * ॥ अथचत्वारःस्वरितेतः ॥ द्विषअप्रीतौ । द्वेष्टि । द्विष्टे । द्वेष्टा
। द्वेष्टति । द्वेष्ट्यते । द्वेष्टु । द्विष्टात् । द्विष्टि । द्वेषाणि । द्वेषै । द्वेषावहै । अद्वेष्ट ॥ द्विषश्च । ३ । ४ । ११२ । लङोते

उज्जुस्वास्यात् । अद्वियुः । अद्विषन् । अद्वेषम् । द्विषोत् । द्विषोष्ट । अद्विक्षत् ॥ १ ॥ दुहप्रपूरणे । दोग्धि । दुधः । धो
क्षि । दुग्धे । धुक्षे । धुग्ध्वे । दोग्धु । दुग्धि । दोहानि । धुक्ष्व । धुग्ध्वं । दोहै । अधोक् । अदोहम् । अदुग्ध्वम् । अधुक्ष
त् । अधुक्षत । लुग्वादुहेतिलुक्पक्षेतयासध्वं बहिषु लङ्ङापि ॥ २ ॥ दिहउपचये । प्रणिदेग्धि ॥ ३ ॥ लिहआसादने ।
लेढि । लीढः । लिहन्ति । लेक्षि । लीढे । लिक्षे । लीढ्वे । लेढु । लीढि । लेहानि । अलेढ ॥ अलिक्षत । अलीढ । अलि
क्षावहि ॥ ४ ॥ चक्षिड्व्यक्तायाम्नाचि । अयंदर्शनेपि । इकारोऽनुदात्तोयुजर्थः । विचक्षणः प्रथयन् । नुमतुन । अन्नेदि
तइतिव्याख्यानात् । डकारस्तु अनुदात्तेष्वप्रयुक्तमात्मनेपदमनित्यमितिज्ञापनार्थः । तेनस्फायन्निर्मोकसन्ध्यादिसिध्यति
। चष्टे । चक्षते । आर्द्धधातुके ॥ चक्षिडः ख्यात् । २ । ४ । ५४ । बालिटि । २ । ४ । ५५ । अत्रभाष्येकशदिरयमादे
शः । असिद्धकाण्डेशस्ययोवेतिस्थितम् । निन्वात्पदद्वयम् । चक्षौ । चक्षि । चक्षौ । चक्षे । चक्षौ द्वितीयाइ वितुनचर्त्तस्या
सिद्धत्वात् । चक्षे । ख्याता । कशात् । ख्यास्यति । ख्यास्यते । कशास्यति । कशास्यते । अचष्ट । अचक्षोत् । ख्यायात् । कशा
यात् । कोयात् ॥ अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ । एभ्यःञेरङ् । अख्यत् । अख्यत । अक्शासीत् । अक्शस्त
। वर्जनेकशान्नेष्टः ॥ * ॥ समंचक्षिष्टेत्यादि ॥ ५ ॥ * ॥ अथपृथ्यन्ताअनुदात्तेतः ॥ ईरगतौकम्पनेच । ईर्त्ते । ईरञ्चके । ई
रिता । ईरिष्यते । ईर्त्ते । ईर्ष्वे । ईध्वम् । ऐरिष्ट ॥ १ ॥ ईडसूतौ । ईड्वे ॥ ईशःसे । ७ । २ । ७७ । ॥ ईडजनो
र्ध्वेच । ७ । २ । ७८ । ईशीडजनोर्ध्वेशद्वयोःसार्द्धधातुकयोरिडस्यात् । योगविभागोवैचित्र्यार्थः । ईडिये । ईडिध्वे
। एकदेशविहृतस्यानन्यत्वात् । ईडिष्व । ईडिध्वं । विहृतिग्रहणेनप्रकृतेरग्रहणात् । ऐडध्वम् ॥ २ ॥ ईशऐश्वर्य्ये । ई
ष्टे । ईशिष्वे । ईशिध्वे ॥ ३ ॥ आसउपवेशने । आस्ते । दयायासञ्च । आसाञ्चके । आस्व । आध्वम् । आसिष्ट । आड
शासुइच्छायां । आशास्ते । आशासते । आड्पूर्व्वं प्रायिकम् । तेननमेवाकंप्रणसहइतिसिद्धम् ॥ ४ ॥ असञ्चकाद

॥सि०कौ॥

॥ति० अ॥

॥ १३२ ॥

नि । वस्ते । वस्ते । वस्ते । वस्ते । वस्तिता ॥ ५ ॥ कसिगतिशसनयोः । कंसे । कंसते । कंसते । अयमविद्विद्ययेके ।
कसे । तालव्यान्तोप्यनिदित् । कष्टे । कशते । कक्षे । कङ्क्षे ॥ ६ ॥ णिसिधुम्बने । निस्ते । दन्त्योऽन्तोवम् । अभरण
कारस्तुतालथान्तइतिवभ्राम ॥ ७ ॥ णिजिभ्रुद्धौ । निक्ते । निक्षे । निञ्जिता ॥ ८ ॥ णिजिअव्यक्तेशब्दे । णिङ्के ॥ ९ ॥
पिजिवर्से । सम्पर्वनेवृत्त्येके । उभयनेत्यन्ये । अवयवेइत्यपरे । अव्यक्तेशब्देइतीतरे । पिङ्के ॥ १० ॥ पृजोत्येके । पृङ्के
॥ ११ ॥ वृजीवर्जने । दन्त्योऽष्टादिः । ईदित् । वृक्ते । वृजाते । वृक्षे । इदित्दित्यन्ये । वृङ्के ॥ १२ ॥ पृचोसम्पर्वने । पृ
क्ते ॥ १३ ॥ षूडप्राणिगर्भविमोचने । सूते । सुषुवे । सोता । सविता । भूसुवोरितिगुणनियेधः । सुवै । सुविषोष्ट । अ
सविष्ट । असोष्ट ॥ १४ ॥ शोडस्वप्ने । शीडःसार्धधातुकेगुणः । कृतिवेत्यस्यापवादः । शेते । शयाते ॥ शीडोऽरुड् । ७
। १ । ६ । शीडःपरस्यरादेशस्यामोरुडागमःस्यात् । शेरते । शेवे । शेधे । शेये । शेवहे । शिश्ये । शयिता । अश्रि
ष्ट ॥ १५ ॥ * ॥ अयस्त्रैत्यन्ताःपरस्मैपदिनःत्रिङ्गिन्नाः । युमिश्रणे । अमिश्रणेच ॥ उतोवृद्धिर्लुकिहलि । ७ । ३ ।
८६ । लुम्बिषयेउकारस्यवृद्धिःस्थान्तिहलादौसार्धधातुकेनत्वम्भस्तस्य । यैति । युतः । युवन्ति । युयाव । यविता ।
युयात् । इहउतोवृद्धिर्न । भाष्येपिचडिन्नडिचपिन्नेतिव्याख्यानान् । विशेषविहितेनङित्वेनपित्वस्यबाधात् । यूयात् ।
अयावीत् ॥ १ ॥ रुशब्दे ॥ नुरुस्तुशम्यमःसार्धधातुके । ७ । ३ । ६५ । रम्भःपरस्यसार्धधातुकस्यहलादौस्तिङ्ईङ्वास्या
न् । नाभ्यस्तस्येत्यनोनुवृत्तिसम्भवेऽनुनःसार्धधातुकग्रहणमपिदर्थम् । रवीति । रैति । रूवीतः । रूतः । हलादेःकिं । रू
वन्ति । तिङःकिं । शाम्यति । सार्धधातुकेकिं । आशिषि । रूयात् । विधादौतु । रूयात् । रूवीयात् । अरवीत् । अरविष्य
त् ॥ २ ॥ तुङ्ति सौत्रोधातुः । धातुत्वेइदमेवसूत्रंज्ञापकं । गतिवृद्धिर्हिंसासु । अयञ्चलुम्बिकरणइतिस्मरन्ति । तवौ
ति । तैति । तुवीतः । तुतः । तोता । तोध्यति ॥ ३ ॥ णुस्तुतौ । नैति । नविता ॥ ४ ॥ दुधुशब्दे । द्यैति । द्यविता ॥ ५

॥ क्षुतेजने । क्षौति । क्षविता ॥ ६ ॥ अुप्रसवणे । क्षौति । सुष्ठाव । स्तविता । सूयात् ॥ ७ ॥ अर्क्षुः प्राच्छेदने ॥
 अर्क्षतेर्विभाषा । ७ । ३ । १० । वावृद्धिः स्याद्दलादौपितिसार्धधातुके । अर्क्षति । अर्क्षति । अर्क्षतः । अर्क्षवन्ति ।
 अर्क्षते । अर्क्षुवाते । अर्क्षुवते । अर्क्षतेरसम्नेतिवाच्यम् ॥ नद्वाः संयोगादयः । ६ । १ । ३ । अत्रः परः संयोगादयो नदसं
 द्विर्नभवन्ति । नुशदस्यद्वित्वम् । एत्वस्यासिद्धत्वात्पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्बचनइतिचनित्यम् । उभौ साभ्यासस्येति लिङ्गात् ।
 अर्क्षुनाव । अर्क्षुमुवतुः । अर्क्षुनुवुः ॥ विभाषेर्णेः । १ । २ । ३ । इडादिप्रत्ययोवाङित्स्यात् । अर्क्षुनविथ । अर्क्षुनवि
 थ । अर्क्षुविता । अर्क्षुविता । अर्क्षुतु । अर्क्षुतु । अर्क्षुवानि । अर्क्षुवै ॥ गुणोऽपृक्ते । ७ । ३ । ११ । अर्णेतेर्गुणः स्या
 दपृक्तेहलादौपितिसार्धधातुके । वृद्धापवादः । अर्णोत् । अर्णेः । अर्क्षुयात् । अर्क्षुयाः । इहवृद्धिर्न । डिच्चषिन्नेतिभा
 ष्यात् । अर्क्षुयात् । अर्क्षुविषीष्ट । अर्क्षुविषीष्ट । अर्क्षुवीत् । अर्क्षुविष्टाम् ॥ अर्क्षतेर्विभूषा । ७ । २ । ६ । इ
 डादौपरस्मैपदेपरेसिचिवावृद्धिः स्यात् । पक्षेगुणः । अर्णोवीत् । अर्णोविष्टाम् । अर्णोविषुः । अर्णोवीत् ॥ ८ ॥ द्युञ्ज
 भिगमने । द्यौति । द्योता ॥ ९ ॥ युप्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सोता । असौवीत् ॥ १० ॥ कुशदे । कोता ॥
 ११ ॥ षुञ्स्तुतौ । स्तौति । स्तवीति । स्तुतः । स्तुवीतः । स्तुते । स्तुवीते । स्तुसुधूञ्भ्यइतीह । अस्तावीत् । प्राक्स्तिता
 दितियत्वं । अभ्यष्टौत् । सिवादीनाम्ना । पठ्यष्टौत् । पठ्यस्तौत् ॥ १२ ॥ ब्रूज्यक्तायाम्नाचि ॥ ब्रुवः पञ्चानामादित आहो
 ब्रुवः । ३ । ४ । ८४ । ब्रुवोलटः परस्मैपदानामादितः पञ्चानां णलादयः पञ्चवास्युर्ब्रुवश्चाहादेशः । अकारउच्चारणार्थः
 । आह । आहतुः । आऊः ॥ आहस्यः । ८ । २ । ३५ । रुलिपरे । चर्त्तम् । आत्य । आहयुः ॥ ब्रुवईह । ७ । ३ ।
 १३ । ब्रुवः परस्यहलादेः पितईहस्यात् । आत्येव्यत्रस्थानिवद्भावात्प्राप्नोयम् । रुलीतिथत्वविधानान्नभवति । ब्रवीति । ब्रू
 तः । ब्रुवन्ति । ब्रूते । आर्द्धधातुकाधिकारे ॥ ब्रुवोवचिः । २ । ४ । ५३ । उवाच । उचतुः । उचुः । उवचिथ । उव

॥सि०कौ०॥

॥ति० अ०॥

॥ १३३ ॥

कथं । ऊचे । वक्ता । ब्रवीतु । ब्रूतात् । डिचपिनेत्यपित्वादीण । ब्रवाणि । ब्रवै । ब्रूयात् । उचात् । अस्यतिवक्तोत्थङ् ॥ व
चउम् । ७ । ४ । २० । अडिपरे । अबोचत् । अबोचत ॥ १३ ॥ * ॥ अथशास्यन्ताः परस्मैपदिनः । इङ्त्वात्मनेपदी
। इण्गतौ । एति । इतः ॥ इणोयण् । ६ । ४ । ८१ । अजादौप्रत्यये । इयङोपवादः । यन्ति । इयाय ॥ दीर्घइ
णः किति । ७ । ४ । ६९ । इणोभ्यासस्यदीर्घः स्यात्कितिलिटि । ईयतुः । ईयुः । इययिथ । इयेथ । ऐत् । ऐताम् ।
आयन् । इयात् । ईयात् ॥ एतेर्लिङि । ७ । ४ । २४ । उपसर्गात्परस्यइणोऽणो ह्रस्वः स्यादाङ् धातुके कितिलिङि ।
निरियात् । उभयतश्चाश्रयेनान्तादिवत् । अभूयात् । अणः किम् । समेयात् । समीयादिति प्रयोगस्तुभौवादिकस्य ॥
इणोगालुङि । २ । ४ । ४५ । गातिस्येति सिचेलुक् । अगात् । अगाताम् । अगुः ॥ १ ॥ इङ् अघ्यपने । नियमधि
पूर्वः । अधीते । आधीयाते ॥ गाङ्लिटि । २ । ४ । ४९ । इङोगाङ् स्यात्लिटिलावस्थायाम्निवक्षितेर्वा । अधिजगे । अ
धिजगते । अधिजगिरे । अध्येता । अध्येच्यते । अध्यै । गुणायादेशयोः कृतयोरुपसर्गस्य चण् । पूर्वधातुरूपसर्गोयेति
दर्शनेनन्तरङ्गत्वाद्गुणत्वं सर्वस्य दीर्घः प्राप्तः । गेरध्ययवृत्तमिति निर्देशान्नभवति । अध्यैत । परत्वादिङ् । ततश्चाङ्
। वृद्धिः । अध्यैयाताम् । अध्यैयि । अध्यैवहि । अधीयत । अधीयीयाताम् । अधीयीष्वम् । अधीयीय । अध्येयीष्ट ॥
विभाषालुङ्लटोः । २ । ४ । ५० । इङोवास्यात् ॥ गाङ्कुटादिभ्योऽङ्णिङ् । १ । २ । १ । गाङादेशात्कुटादिभ्यश्च
परेऽङ्णिङ् प्रत्ययाङितः स्युः ॥ घुमास्थागापाजहातिसंहलि । ६ । ४ । ६६ । एषामातईत्यात् हलादौ क्तिव्याङ् धातु
के । अध्यगीष्ट । अध्यैष्ट । अध्यगीष्यत् । अध्यैष्यत् ॥ २ ॥ इक्स्मरणे । अयमप्यधिपूर्वः । अधोगर्हदयेशामितिलि
ङ्गात् । अन्यथाहीगर्थेत्येवब्रूयात् । इखदिक् इति वक्तव्यम् ॥ * ॥ अधियन्ति । अध्यगात् । केचित्तु आङ् धातुकाधिकासेक
स्यैवातिदेशमाहुः । तन्मतेयण । तथाचभट्टिः । ससीतयोराद्यवयोरधीयन्निति ॥ ३ ॥ वीगतिव्याप्तिप्रजपकान्यसुनरा

दनेषु । प्रजनोर्भयहणम् । असनंक्षेपणम् । वेति । वीतः । वियन्ति । वेधि । वेमि । वोहि । अवेत् । अवीताम् । अवि
 यन् । अडागमेस्यनेकाचत्वाद्युणितिकेचित् । अव्यन् ॥ ४ ॥ अत्र ईकारेपिधात्वन्तरम्यस्तिष्ठते । एति । ईतः । इयन्ति
 । ईयात् । ऐवीत् ॥ ५ ॥ याप्रापणे । प्रापणमिहगतिः । प्रणियाति । यातः । यान्ति ॥ लङ्ः शकटायनस्यैव । ३ । ४
 । १११ । आदन्तात्परस्य लङोर्जेर्जुसंवास्यात् । अयुः । अयान् । यायात् । यायाताम् । यायास्ताम् ॥ ६ ॥ वागतिगन्ध
 नयोः । गन्धनं सूचनम् ॥ ७ ॥ भादोपौ ॥ ८ ॥ छाशौचे ॥ ९ ॥ आपाके ॥ १० ॥ द्राकुत्सायाङ्गौ ॥ ११ ॥ आभक्ष
 णे ॥ १२ ॥ पारक्षणे । पायास्ताम् । अपासीत् ॥ १३ ॥ रदाने ॥ १४ ॥ लाआदाने । द्रावपिदाने इति चन्द्रः ॥ १५ ॥ दा
 ल्वने । प्रणिदाति । प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत् ॥ १६ ॥ स्थाप्रकथने । अयं सार्वधानुकमात्रविषयः । सस्था
 नत्वं नमः स्थात्रे इति वार्तिकेनान्नाद्यायं चेहलिङ्गम् । सस्थाने जिह्वामूलीयः । सनेतिष्ठात्रादेशः स्थादिन्वेपयोजनमित्य
 र्थः । सम्पूर्वस्य ख्यातेः प्रयोगेनेति न्यासकारः ॥ १७ ॥ मामाने । अकर्मकः । तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विव इति माघः । उ
 पसर्गवशेनार्थान्तरे सकर्मकः । उदरम्परिमातिमुष्टिना । निर्गदेत्यत्र नास्यग्रहणम् । प्रणिमाति । प्रनिमाति ॥ १८
 ॥ वचपरिभाषणे । वक्ति । वक्तुः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते । वक्तुवचनपर इत्यन्ये । रिपर इत्यपरे ॥ वग्धि । वक्ष्यात्
 । उच्यात् । अवोचत् ॥ १९ ॥ विदज्ञाने ॥ विदोलटोवा । ३ । ४ । ८३ । वेत्तेर्लृटः परस्मैपदानां णलादयो वास्युः । वे
 द । विदतुः । विदुः । विद्य । विदयुः । विद । वेद । विद्म । विद्म । पक्षे । वेत्ति । विन्नः । इत्यादि । विवेद । विविद
 तुः । उषविदेत्यामपक्षे विदेत्यकारान्तनिपातनाम्न लघूपधगुणः । विदाञ्चकार । वेदिता ॥ विदाङ्कुर्वन्ति व्यन्यतरस्या
 म् । ३ । १ । ४१ । वेत्तेर्लृट्यामगुणाभावोलोटोलुक्लोडनकरोत्यनुप्रयोगश्चानिपात्यते । पुरुषवचनेन विवक्षिते इति
 शङ्कान् ॥ तनादिक्कुम्भ्युः । ३ । १ । ७९ । तनादेः कुम्भश्च उप्रत्ययः स्यात् । शपोपवादः । तनादिन्वादेव सिद्धीर्हम्

आदेःमिनःसानीधनुकस्यापुनस्तर्ह इत्यात् ॥ अङ्गार्थमात्रवयोः । ७ । ३ । ६६ । अरोदीत् । अरोदत् । अरुदिताम् ।
 अरुदन् । अरोदीः । अरोदः । प्रकृतिप्रथयविशेषाधेक्षाभ्यामङ्गीकृतमन्तरङ्गत्वाच्चासुह । रुद्यात् । अरुदन् । अरोदी
 त् ॥ १ ॥ निष्प्रपश्ये । स्वपिति । स्वपितः । सुप्वाच । सुषुपतुः । सुषुपुः । सुष्वपिथ । सुष्वप्य ॥ सुषिनिर्दुर्भ्यःसु
 पिहृतिसमाः । ८ । ३ । ८८ । एभ्यःसुप्वादेःसस्यधःस्यात् । पूर्वभानुरूपसर्गोणयुज्यते । कितिलिठिपरत्वात्संप्रसू
 रशेषत्वेचकृतेद्वित्वम् । पूर्वत्रासिद्धीममद्विर्वचने । सुषुपुपतुः । सुषुपुपुः । अकितितुद्वित्वेऽभ्यासस्यसम्प्रसारणमर्थ
 ह्यनस्यासिद्धत्वात्ततःपूर्वहत्वादिःशेषः । नित्यत्वाच्च । ततःसुपिरूपाभावान्नधः । सुसुप्वाप् । सुसुप्वा । अस्वसीत् । अस्व
 प्रत् । स्वप्यात् । सुप्यात् । सुषुप्यात् । अस्वाप्सीत् ॥ २ ॥ अस्वप्राणने । अस्विति । अस्वित् । अस्वसीत् । अस्वसत् ।
 अस्वसन्तम् । अस्वस्यास्ताम् । ह्यन्तक्षत्वेतिनवृद्धिः । अस्वसीत् ॥ ३ ॥ अनच । अनिति । अनत् । अनिता । अननीत् । अनन्
 ॥ अनितेः । ८ । ४ । १० । उपसर्गस्याजिनितात्परस्यानितेर्मेत्यस्यःस्यात् । प्राप्ति ॥ ४ ॥ अक्षभक्षहसनयोः । अक्षिति
 । अक्षितः ॥ अक्षदभ्यस्यात् । ७ । १ । ४ । अस्य अक्ष्यादिनापवादः । अक्षति । सिजभ्यसेतिजुषु । अजक्षुः । अजयम
 त्तःस्यादिरिषुज्जुलदतोचक्षाम ॥ ५ ॥ रुदादयःपञ्चगताः । जागृत्तिद्राक्षये । जागर्ति । जागृतः । जाग्रति । उषवि
 रेक्षामका । जागस्यकार । अजगसात् ॥ जायोऽविचिसवकिन्तु । ७ । ३ । ८५ । जागर्तेर्गुणःस्याद्विचिसवकिन्तो
 ऽनक्षिन्वृद्धिविषयेप्रतिषेधविययेम् । अजामरतुः । अजगः । अजगृताम् । अभ्यस्तत्वाज्जुस ॥ जुसिच । ७ । ३
 । ८३ । अजगदौजुसीयत्वाज्जुसगुणःस्यात् । अजगरुः । अजगदौकिं । जागृयुः । आशिवितु । जागर्त्यात् । जाग
 र्यास्ताम् । जागर्त्याम् । जुडि । अजगरीत् । जागृइसइत्यवयवप्राप्ताः । तंसार्वभानुकगुणोवाधते तंस्विचिवृद्धिः
 तंसासन्निगुणः । तंसावनेलनलक्षणाप्राप्ता नेदोतिनिसिद्धा । ततोहत्वादेरितिवाधित्वातोन्नतत्वेतिप्राप्ता । ह्यन्ते

॥ सि० को० ॥ निनिविधने । नदोऽङ्गः । गुणोवृद्धिर्गुणोवृद्धिः प्रविधेधोविकल्पनम् । पुनर्वृद्धिर्निवेधोतोयणपूर्वाः प्राप्नोन्वेति ॥ १ ॥ द
 ॥ ति० अ० ॥ रिद्रादुर्गतौ । दरिद्रति ॥ इदरिद्रस्य । ६ । ४ । ११४ । दरिद्रानेरिकारः स्याद्वलादौ कृतिसाध्वंधानुके । दरिद्रितः
 ॥ १३५ ॥ ॥ आऽभ्यस्तयोस्तः । ६ । ४ । ११२ । अनयोगतो लोपः स्यात्कृतिसाध्वंधानुके । दरिद्रति । अनेकचत्वादाम् । दरिद्रा
 चकार । आतञ्चौ लङ् व्यञ्जोऽव्येवसिद्धे औकारविधानन्दरिद्रानेगलोपेक्षते अवगार्यम् । अतएवज्ञापकादाम्नेत्येके ।
 ददरिद्रौ । ददरिद्रतुरित्यादि । यत्तुशब्दिददरिद्रेतितन्निर्मूलमेव । दरिद्रानेसर्द्धधानुकेविवक्षिते आलोपोवाच्यः ॥ *
 ॥ लुङ्वासनिगुलित्युटिचन । दरिद्रिता । अदरिद्रात् । अदरिद्रिताम् । अदरिद्रुः । दरिद्रियात् । दरिद्रान् ।
 अदरिद्रात् । इदृक्कौ । अदरिद्रासीत् ॥ २ ॥ चकास्वदीप्ता । रुस्यञ् । चकासति । चकासाञ्चकार । धिचेतिसलो
 पः सिचएवेत्येके । चकाद्धि । चकाधोव्येवभाष्यम् ॥ तिप्यनस्तेः । ८ । २ । ७३ । पिदानेऽसस्यदः स्यात्तिमिनत्स्तेः । अ
 चकात् । अचकाद् । अचक्रासुः ॥ सिपिधातोर्बु । ८ । २ । ७४ । पदान्तस्य धातोः सस्येह स्याद्वा । पक्षेदः । अचका
 । अचक्रात् ॥ ३ ॥ शास्तु अनुशिष्टौ । शास्ति ॥ शासद्दङ्ङ्लोः । ६ । ४ । ३४ । शासञ् उपधायाङ् क्त्वा दङ्ङ्लोऽङ्ङि
 तिच । शासिबसीतिक् । शिष्टः । शासति । शशास । शशासतुः । शास्तु । शिष्टात् । शिष्टाम् । शासतुः ॥ शाहौ । ६ ।
 ४ । ३५ । शास्तेः शादेहः स्याद्धौ परे । तस्याभीयत्वेनासिद्धत्वाद्धेर्द्धिः । शाधि । अशात् । अशिष्टाम् । अशासुः । अशात्
 । अशाः । शिष्टात् । शर्त्तिशस्तीत्यङ् । अशिषत् । अशाशिष्यत् ॥ ४ ॥ दीधीङ् दीप्तिदेवनव्येः । सतदादयः पञ्चधातवः
 ऋग्वन्दसाः । दीधीते । सरनेकाचङ् मियण् । दीध्याते ॥ यीवर्षयो दीधीवेद्योः ॥ * ॥ समयोरन्यस्यलोपः स्याद्वाकारेड् व
 र्त्तचपरे । इतिलोपं वा धिक्वा नित्यत्वाद्धेरेणम् । दीध्ये । दीधीवेवोटा मिति गुणनिवेधः । दीध्याञ्चर्त्ते । दीधिता । दीधि
 ष्यते ॥ १ ॥ वेविङ् वेतिनानुस्ये । दीगतीत्यनेन तुल्ये र्ये वर्त्तते इत्यर्थः ॥ २ ॥ * ॥ अथत्रयः परस्मैपदानः । वससस्तिस्वप्ने

। सस्ति । सस्तः । ससति । ससाम् । सेसतुः । सस्तु । सधि । पूर्वत्रासिद्धमिति ससोपस्थासिद्धत्वादनो हेरिति लुक् । अस
 न् । असस्तम् । असः । असव । सस्यात् । अससीत् । अससीत् । सन्ति । सन्तः । संसन्ति । बहूनां समवाये द्वयोः सं
 योगसंज्ञानेन्याश्चिन्त्यस्कोरिति सोपभावात् । संस्ति । संस्तः । इत्येके ॥ १ ॥ वश्कान्तौ । कान्तिरिच्छा । वष्टि । उष्टः । उश्
 न्ति । वक्षि । उष्टः । उवाश् । उशतुः । वशिता । वष्टु । उष्टात् । उड्डि । अवह । औष्टाम् । औशन् । अवशम् । उ
 श्याताम् । उश्यास्ताम् । चर्करीतश्च । यङ्लुगन्तमदादौ बोध्यम् ॥ २ ॥ ह्रुङ् अपनयने । ह्रुते । जुहुवे । ह्रुवीत् । हो
 यीष्ट । अहोष्ट ॥ ३१ ॥ * ॥ इत्यदादयः ॥ * ॥ ऊदानादानयोः ॥ आदाने च्येके । प्रोक्षनेपीति भाष्यम् । दानच्चेह
 प्रक्षेपः । सचवेधे आधारे हविषश्चेति सभावात्प्रभ्यते । इतश्चकारः परस्मैपदिनः ॥ जुहोष्यादिभ्यस्तुः । २ । ४ । ७५
 । शपः सुः स्यात् ॥ औ । ६ । १ । १० । धतोर्द्वेस्तुः । जुहोति । जुजतः । अदभ्यस्तादित्युत् । ऊश्रुवेरित्यण् । जु
 ह्वति ॥ भोह्रीभृज्जवांश्चुवच्च । ३ । १ । ३७ । एभ्यो लिट्काम्नास्यादामिष्ठा विवकादयोः । जुहवाञ्चकार । जुहाव ।
 होता । होयति । जुहोतु । जुजतात् । हेर्हिः । जुजधि । आठिपरत्वाद्गुणः । जुह्वानि । परेऽस्तु जुसिञ्चेति गुणः
 । अजुहवः । जुज्यात् । जुह्वाम् । अहोवीत् ॥ १ ॥ जिभीभये ॥ विभेति ॥ भियोर्द्वयतरस्याम् । ६ । ४ । ११५ । इकार
 स्याद्धलादौ कृतिसावधानुक्ते । विमितः । विभीतः । विभ्यति । विभयाञ्चकार । विभाय । भेता ॥ ह्रीलज्जायाम् ॥ २ ॥ जि
 ह्वेति । जिह्वीतः । जिह्विष्यति । जिह्वियाञ्चकार । जिह्वाय ॥ ३ ॥ पूपालनपूरणयोः ॥ अत्रिपिपर्थौश्च । ७ । ४ । ७७
 । अभ्यासस्य इकारोच्चारणस्य । औ ॥ उदोऽप्यपूर्वस्य । ७ । १ । १०२ । अङ्गावयवौष्ठपूर्वौष्ठयोश्च वृत्तदन्तस्याङ्गस्य उ
 स्यात् । गुणवृद्धीपञ्चमिदमन्नाधेते । पिपर्त्ति । उज्वम् । रपरत्वम् । हलिचेति दीर्घः । पिपूतः । पिपुरति । पपार ।
 कितिसिद्धिः । अह्वानातिगुणोपान्ने ॥ श्रुदृप्राङ्मुखौ ॥ * ॥ एवांकितिविद्विह्रसोवास्यात् । पक्षे गुणः । पप्रतुः । प

॥ १३६ ॥

[illegible]

॥सि०के०॥

॥ति०दि०॥

॥१३७॥

योः । छिबुनिरने । केचिदिहेमन्नपठन्ति । छुसु अदने । आदानइत्येके । अदर्शनइत्यपरे । सुष्णोस । अमुनिर
सने । खस्यति । मस्यति । क्रसुह्वरखदीयोः । ह्वरखंकौटिल्यम् । चक्रास । व्युषदाहे । पुष्योष । प्लुषच । नृते
गात्रविक्षेपे । नृत्ति । ननर्त्त ॥ सेऽसिचिह्नतचृतकृतदृढतः । ७ । २ । ५७ । सभ्यः परस्यसिज्जिन्नस्यसदेसर्ज
धानुकस्यइद्वास्यात् । नर्त्तयति । नर्त्तयति । नृत्तेत् । नृत्यात् । अनर्त्तयति । नसोऽद्वेगे । वाभ्राशेतिशयन्वा । नस्य
ति । नसति । नसतुः । नसतुः । कुयपूतीभावे । पूतीभावोदौर्गन्ध्यम् । पुथहिंसायाम् । गुधपरिवेष्टने । क्षिपप्रे
रणे । क्षिप्यति । क्षेप्ता । क्षुप्ति । युष्यति । पुपुष्य । निमष्टिमष्टीमश्वावृत्तिवत्क्षिप्यति । क्षिप्यति । स्त्री
म्यति । व्रीडचोदनेलज्जायाञ्च । व्रीडयति । इषगतौ । इष्यति । यहयुहचक्यर्थे । चक्यर्थस्तुति । सृह्यति । सृह्य
ति । जूषजूषवयोहानौ । जीर्यति । जजरतुः । जेरतुः । जरिता । जरीता । जीर्यति । जीर्याव । जूषांभिर्यङ्वा
। जट्टवृशोऽङ्गुणः । अजरत् । अजारीत् । अजारिष्टाम् । जीर्यति । जरतरतुः । अकारिम् । यूङ्प्राणिप्रसवे । स्त्र
यते । सुयुवे । स्वरतिस्त्रुतीतिविकल्पमाधित्वाश्चुक्रभक्तितीतिनियेधेप्राप्ते कादिनियमान्नित्यमिह । सुयुविवे । सुयु
विवहे । सोता । सविता । दूङ्परितापे । दूयते । दीङ्क्षये । दीयते ॥ दीङ्गयुङ्चिक्किति । ६ । ४ । ६३ । दी
ङ्परस्याजादेः क्लृप्तार्द्धधानुकस्ययुङ्स्यात् । दुग्गुटावुवङ्ग्यसौसिद्धौ । दिदीये ॥ मीनातिमिनोतिदीङ्ग्यपिच ।
६ । १ । ५० । एषामात्वंस्यात्त्यपि । चकारदशित्येजानिमित्ते । दाता । दास्यते । अदास्त । अदास्थाः । डीङ्विहा
यसाङ्गुतौ । डीयते ॥ धीङ्आधारे ॥ धीयते । दिध्ये । ध्येता । मीङ्हिंसायाम् । हिंसात्रप्राणवियोगः । मीयते । री
ङ्अवणे । रीयते । लीङ्श्लेषणे ॥ विभायालीयतेः । ६ । १ । ५१ । लीयतेरित्यकानिर्द्देशेननुशयना । लीलीङो
रान्वास्यादेज्जिषयेत्यपिच । लेता । लेध्यते । लास्यते । एज्जिषयेकिम् । लीयते । लिल्ये । व्रीङ्गुणेत्यर्थे । व्रीयते । वि

विधे । स्वादयश्चेदिताः । तत्फलमुनिष्ठानत्वम् । पीड्पाने । पीयते । माङ्माने । मायते । ममे । ईड्गौ । ई
 यते । अयाञ्चके । प्रीड्प्रीतौ । सकर्मकः । प्रीयते । पिप्रिये ॥ * ॥ अथपरस्मैपदिनञ्चत्वारः । शेतनूकरणे ॥ ओ
 तःश्यति । ७ । ३ । ७१ । लोपःस्यात् श्यति । श्यति । श्यतः । श्यन्ति । शशौ । शशतुः । शाता । शाश्यति । विभाया
 आधेडितिसिचोवाबुक् । लुगभावेयमरमेतीहसकौ । अशात् । अशाताम् । अशुः । अशासीत् । अशासिष्टाम् । कोळे
 दने । क्यति । योन्नकर्मणि । स्यति । ससौ । अभिष्यति । अभ्यष्यत् । अभिससौ । दोअवखण्डने । द्यति । ददौ ।
 प्रणिदाता । देयात् । अदात् । अथात्मनेपदिनः पञ्चदश । जनोप्रादुर्भावे ॥ ज्ञाजनोर्ज्ञा । ७ । ३ । ७६ । अनयो
 र्ज्ञादेशः स्याच्छिति । जायते । जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिरे । जनिता । अनिद्यते । दीपजनेतिवाचिण् ॥ जनिवधोश्च ।
 ७ । ३ । ३५ । अनयोत्पथायावृद्धिर्नस्याच्चिणिज्जितिकृतिच । अजनि । अजमिष्ट । दीपीदीपौ । दीप्यते । दि
 दीपे । अदीपि । अदीपिष्ट । पूरीआयायने । पूर्यते । अपूरि । अपूरिष्ट । तूरीगतिवरसहिंसनयोः । तूर्यते । तु
 तूरे । धूरीगूरीहिंसागयोः । धूर्यते । दुधूरे । गूर्यते । जुगूरे । घूरीजूरीहिंसागयोः । प्रूरीहिंसासुम्भनयोः ।
 चूरीदाहे । तपरेऽव्यर्थात् । अन्वातुरैऽव्यर्थात् नङ्श्यनौलभते । अन्यदातुश्चिकुराः परस्मैपदीत्यर्थः । केचित्तुवोय
 हणवृत्तुधातोश्चवयवमिच्छति । तप्यते । तप्ता । तप्यते । पतेतिव्याख्यासेनपाठान्तर । द्युतच्छामानियुतः पत्युगानः ।
 वृत्तुवरणे । वृच्यते । पक्षजतरे । वावृच्यते । ततोवावृच्यमानासारामशालान्यविध्यतेतिभट्टिः । क्लिश उपतापे । क्लिश्यते ।
 क्लेशिता । काश्रुदीपौ । काश्यते । वाश्रुशद्ये । वाश्यते । ववाशे ॥ अथपञ्चस्वरितेतः । मृषतिनिक्षायाम् । मृष्यति । मृ
 ष्यते । ममर्षे । ममृषे । शुचिरपूतीभावे । पूतीभावः क्लेदः । शुचति । शुचते । शुशोच । शुशुचे । अशुचत् । अ
 शोचोत् । अशोचिष्ट । गृहबन्धने । नह्यति । नह्यते । ननाह । ननद्ध । नेहिथ । नेहे । नद्धा । नह्यति । अना

॥ ३५ ॥

प्रीति । रञ्जयते । रञ्जति । रञ्जते । शर्पञ्चकोशे । शर्पति । शर्पते । अथैकादशानुदात्तेषु । पदगणौ । पदे । पत्ता । पट्टोत् । पट्टति । चिण्तेपदः । ३ । १ । ६० । पदेऽङ्गेऽचिण्स्यात्तश्चद्वेपरे । प्रणयपादि । अपत्ताताम् । अपत्तत । खिद्यदैन्ये । खिद्यते । खिद्यते । खेत्ता । अखित्त । विदसत्तायां । विद्यते । वेत्ता । वुधश्चयमने । वुध्यते । वुवधे । वोद्धा । भोत्स्यति । भुत्सीष्ट । बोधि । वद्ध । अभुत्साताम् । युधसम्प्रहारे । युध्यते । युयुधे । योद्धा । अयुद्ध । कथयुक्ता । नीति युधमिच्छतीतिक्वच । अनुदात्तेऽक्षणात्मानेपदमनित्यमितिवा । अनोरुभक्तौ । अनुरुध्यते । अणप्राणने । अणने । अणे । अणिता । अनेतिदन्त्ये । अयति । मनज्ञाने । मन्यते । मेने । मन्ता । युजसमाधौ । समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोधः । अकर्मकः । युज्यते । योक्ता । सृजवि सृग् । अकर्मकः । सृज्यते सरसिजैरसृग्भिन्नैः । सृजिवे । सृष्टा । सृष्ट्यते । लिङ् सिचावितिकित्वाङ्गुणेनाय्यः । सृक्षीष्ट । असृष्ट । असृक्षाताम् । लिप् अल्पोधावे । लिप्यते । सेष्टा । सेष्ट्यसे । लिक्षीष्ट । अलिक्षत । अलिक्षाताम् ॥*॥ अथागणान्तात्परस्यैपदिनः । राधोऽकर्मकाद्दृङ्गावेव । एवकाशभन्नकमः । राधोऽकर्मकादेवश्यन् । उदाहरणमाह । वृद्धाविति । यन्मह्यमपराध्यति । दृह्यतीत्यर्थः । विगन्धनंक्षमेतकः । दुह्यमन्तंरन्ध्रयोदनः । सिध्यतीत्यर्थः । कृष्णायराध्यति । दैवमपर्यालोचयतीत्यर्थः । दैवस्यधात्वर्थे अन्तर्भावाज्जीवत्यादिव दकर्मकत्वम् । रशध । रशधनुः । रशधिध । राधोहिंसायामिच्छेवाभ्यासलोपाविहन । हिंसार्थस्य सकर्मकतया दैवादिकत्वायोगात् । राद्धा । रात्स्यति । अयंस्वादिसुरादिश्च । व्यधताडने । ग्रहिज्येति संप्रसारणं । विध्यति । विव्याध । विविधतुः । विव्यद्ध । विव्यधिध । वद्धा । व्यत्स्यति । विध्येत् । विध्यात् । अव्यात्सीत् । पुयपुष्टौ । पुष्यति । पुपोष । पुपोषिध । पोष्य । पोष्यति । पुकादीभ्यङ् । अपुवत् । प्रुषशोषणे । अप्रुवत् । तुषप्रोतौ । टुषवैक्ये । श्लिषश्चालिङ्गने । श्लिष्यति । श्लिष्यते । श्लिष्यते ॥*॥ अस्मात्परस्यानिटश्चेकः स्यात् । पुषाद्वडोपवादोऽनुचिष्यः । पुरस्वयवाद्

वसति । वसति । तस्य उपक्षये । दस्युच । तस्यति । अनसत् । दस्यति । अदसत् । वसुसम्भे । वसति । ववास । वव
 सतुः । नशसददेतिनिषेधः । वशादिरयमिति मतेतु । वेसतुः । वेसुः । व्युषविभागे । अयन्दाहेपठितः । अर्थभेदेनत्वङ्कार्य
 म्युनःपठ्यते । अयुषत् । ओष्ठ्यादिर्दन्त्यान्त्योयम् । व्युसतीत्यन्ये । अयकारं वुसइत्यपरे । लुसदाहे । अलुषत् । पूर्वत्र
 पाठःसिजर्थइत्याहुः । तद्भादिपाठेनगतार्थमिति सुवचम् । विसप्रेरणे । विस्यति । अविसत् । कुससंश्लेषणे । अकुसत्
 । वुसउत्सर्गे । मुसखण्डने । मसीपरिणामे । परिणामेविकारः । समीइत्येके । लुठविलोडने । उचसमवाये । उच्यति
 । उवोच । ऊचतुः । माभवानुचत् । भृशुभंशुअधःपतने । वभर्श । अभृशत् । अनिदितामिति लोपः । भृश्यति । अभृश
 त् । वृशवरणे । वृश्यति । अवृशत् । कृशतनूकरणे । कृष्यति । अितृषपिपासायाम् । हृषतुष्टौ । श्यन्नजैभैर्दिक्कादि
 शेषः । रुषरिषहिंसायाम् । तीषसहेतिवेद । रेषिता । रेष्टा । रेक्ता । रेष्टा । डिपक्षेपे । कुपक्षेपे । गुप्याकुप्यते । पु
 पुरुपुलुपुविमोहने । पुष्यति । रुष्यति । लुष्यति । लोपिता । लुष्यतिःसेद्धः । अनिद्वारिकासुलिपिसंहचर्यात्तौदादिभ्योव
 हणात् । लुभगार्थ्य । गार्थ्यमाकांक्ष । तीषसहेतिवेद । लोभिता । लोभ्या । लोभिष्यति । लुभ्येत् । लुभ्यत् । अलुभत् । मू
 वादेरवृत्तत्वात्लोभतोत्यपीत्याहुः । श्लुभसञ्चलने । श्लुभ्यति । श्लुभतुभहिंसायां । श्लुभिनभितूभयोद्युतादौक्रवदोषपठ
 न्ते । तेषांद्युतादिष्वादङ्सिद्धः । क्वादिक्वात्पक्षेसिजभवत्येव । इहपाठस्तुश्यनर्थः । क्लिदूआर्द्राभावे । क्लिद्यति । पिबेदि
 य । चिक्लेत्य । चिक्लिदिव । चिक्लिद्व । चिक्लिद्वा । चिक्लिम । क्लेदिता । क्लेत्ता । त्रिमिदास्नेहने । मिदेर्गुणः । मेद्यति । अमि
 दत् । द्युतादिपाठादेवाभिमिदत् । अमेदिष्टेति सिद्धे इहपाठेमेदीदिति माभूदिति । द्युतादिभ्योवहिरेवात्मनेपदि क्लिद्यत्
 क्लिद्यति । जिष्टिदोस्नेहनमोचनयोः । जहधुवृद्धौ । आनर्ज । आर्जत् । गृधुअभिकंक्षायाम् । अगृधत् । वृत्तपादयो
 दिवाद्यस्यपुनः । अचिन्तुपुवादि समाप्रत्ययमेववृत्तरणं । दिवादिस्तुभादिवदाकृतिगणः । तेनक्षीयतेमृग्यतीत्यादिसि

॥सि०कौ०॥

॥ति०स्वा०॥

॥ १४० ॥

झिरित्याहुः ॥ * इतिदिवाद्यः ॥ * ॥ वृञ् अभिषवे । अभिषवः सपनम्पीडनं स्नानं सुसधानञ्च । तत्र स्नानेऽकर्म
कः ॥ स्वादिभ्यः श्रुः ॥ ३ । २ । ७३ । सुनोति । सुनुतः । ऊञ्चोरेरित्यण् । सुन्वन्ति । सुन्वः । सुनुवः । सुन्वहे ।
सुनुवहे । सुषाव । सुषवे । सेता । सुनु । सुनवानि । सुनवे । सुनुयात् । सूयात् । सुसुधूञ्भ्यइतीह । असावांत् । अ
सोष्ट । अभिषुणोति । अभिषुणोत् । अभिसुषाव ॥ सुनोतेः स्यसुनोः । ८ । ३ । १९७ । स्ये सनिचपरे सुञ्चो न स्यात् । वि
सोध्यति । विञ्बन्धने । विनोति । विसिनोति । सिषाय । सिष्ये । सेता । शिञ्निशने । नालयादिः । शेता । डुमिञ्प्रक्षेप
णे । मीनातिमिनोतीत्यात्वम् । ममो । ममिष । ममाथ । मिम्ये । माता । मीयात् । मासीष्ट । अमासीत् । अमासिष्टां । अ
मास्त । चिञ्चयने । प्रणिचिनोति ॥ विभाषाचैः ॥ ७ । ३ । ५८ । अभ्यासात्परस्यचिञ्चः कुत्वन्मास्वात्सलिलिटिचैः । प्र
णिचिकाय । विषाय । चिक्ये । चिच्ये । अचैषीत् । अचेष्ट । रुञ्चाच्छादने । रुणोति । रुणुते । गुणोतीतिगुणः ।
सूर्यात् ॥ ऋतश्चसंयोगादेः ॥ ७ । २ । ४३ । ऋदन्तासंयोगादेः परयोर्लिङ्सिचोरिङ्गास्यान्तङि । तरिषीष्ट । रुषी
ष्ट । अस्तरिष्ट । अस्तृत । रुञ्हिंसायाम् । रुणोति । रुणुते । चकार । चकर्थ । चक्रे । क्रियात् । रुषीष्ट । अकार्षीत्
॥ अहत् । वृञ्वरणे ॥ वभूथततम्यजगृम्भववर्थेतिनिगमे । ७ । २ । ६४ । एवाम्बेदेइडभावेनिपात्यते । तेनभाषाया
म्यलीह । ववरिथ । ववृव । ववृवहे । वरिता । वरीता ॥ लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु । ७ । २ । ४२ । वृङ् वृञ्भ्यामृदन्ताच्च
परयोर्लिङ्सिचोरिङ्गास्यान्तङि ॥ नलिङि । ७ । २ । ३९ । वृतेलिङ्इटोदीर्घानस्यात् । वरिषीष्ट । वृषीष्ट । अवा
रीत् । अवरिष्ट । अवरीष्ट । अवृता । धुञ्कम्पने । धुनोति । धुनुते । अधौषीत् । अधोष्यत् । दीर्घान्नोप्ययम् । धू
नोति । धूनुते । स्वरतिस्वतीतिवेह । दुधविथ । दुधोथ । कितिलिटितुञ्चु कइतिनिषेधम्माधित्वाकादिनियमान्नित्यमि
ह । दुधुविष । सुसुधूञ्भ्यइतिनित्यमिह । अधावीत् । अधविष्ट । अधोष्ट । अथपरस्मैपदिनः । टुटुङपतापे । दुनो

53

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० तु० ॥

॥ १४१ ॥

येके । नतद्युशः शस्त्रभृतां क्षिणेति । ऋक्षोयेके एवाजादिरित्यन्ये । ऋक्षणेति । चिरियोति । जिरियोति । दाप्नोति ।
दृष्टोति । वृत् ॥ * ॥ इति स्वादयः ॥ * ॥ तुदय्यने ॥ इतः षड्स्वरितेतः ॥ तुदादिभ्यः शः । ३ । १ । ७७ । तुदति । तुद
ते । तुमोद । तुमोदिय । तुमुदे । नोत्ता । अतौत्सीत् । अनुत्त ॥ णुदप्रेरणे ॥ तुदति । तुदते । तुमोद । तुमुदे । नोत्ता । दि
शन्नितिसर्ज्जते । अतिसर्ज्जतन्दानम् । देष्टा । दिक्षीष्ट । अदिक्षत् । अदिक्षत ॥ भ्रसजपाके ॥ ग्रहज्येति सम्प्रसारणं ।
सस्यञ्चुत्वेनशः । शस्यजश्वेनेजः । भृज्जति । भृज्जते ॥ भ्रसजोपधयोरमन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४७ । भ्रसजरेफस्योप
धायाश्चस्थानेरमागमोवास्यादाद्धातुके । मित्रादन्यादचः परःस्थानवृत्तीतिर्द्देशाद्रेपधयोर्निवृत्तिः । वभर्ज्ज । वभर्ज्जतुः
। वभर्ज्जथ । वभर्ष्ट । वभर्ज्ज । रमभावे । वभर्ज्ज । वभर्ज्जतुः । वभर्ज्जथ । स्त्रीरितिसलोपः । वभर्ष्टेतिथः । वभर्ष्ट । व
भर्ज्जे । भर्ष्टा । भर्ष्टा । भर्ष्ट्यति । भर्ष्ट्यति । कृतिरमागमन्नाधित्वासम्प्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन । भृज्ज्यात् । भृज्ज्यास्ता
म् । भर्क्षीष्ट । भर्क्षीष्ट । अभर्क्षीत् । अभर्क्षीत् । अभर्ष्ट । अभर्ष्ट ॥ क्षिपप्रेरणे ॥ क्षिपति । क्षिपते । क्षेप्ता । अक्षैप्ती
त् । अक्षिप्त् ॥ कृषविवेखने ॥ कृषति । कृषते । कृष्टा । कर्ष्टा । कृष्ट्यात् । कृक्षीष्ट । स्पृशस्मृशद्येति सिज्वा । पक्षे
वसः । सिचिञ्ज्या । अकाक्षीत् । अकाक्षीत् । अकृक्षत् । तडिबिड्सिचावितिकित्वादम् । अकृष्ट । अकृष्टताम् । अकृ
क्षत् । अकृक्षत । अकृष्टताम् । अकृक्षन्त ॥ ऋषीगतौ ॥ परस्मैपदी । ऋषति । आनर्ष ॥ जुषीप्तीति सेवनयोः ॥ आत्म
नेपदिनश्चत्वारः । जुषते ॥ ओविजीभयचलनयोः ॥ प्रायेणायमुत्पूर्वः । उद्विजते ॥ विजइड । १ । २ । २ । विजेः परस्
मादिः प्रत्ययोडिद्वत् । उद्विजिता । उद्विजिष्यते ॥ ओलजी ओलस्जीवोडाद्यं ॥ लजते । लेजे । लज्जते । ललज्जे ॥ अ
थपरस्मैपदिनः ॥ ओव्रश्चूदेदने । ग्रहज्या । वृश्चति । वव्रश्च । वव्रश्चतुः । वव्रश्चिथ । वव्रष्ट । लिट्यभ्यासस्येति सम्प्रसारणं
। रेफस्यऋकारः । उरत् । तस्याचः परस्मिन्निति स्थानिवद्भावात् सम्प्रसारणं इति वस्योत्पन्न । व्रश्चिता । व्रष्टा । व्रश्चिष्य

ति । वृध्यति । वृष्ट्यात् । अवृष्टीत् । अवृष्टीत् ॥ व्यचयाजीकरणे ॥ विचति । विद्याच । विविचतुः । व्यचिता । व्यचिष्य
 ति । विद्यात् । अव्याचीत् । अव्याचीत् । व्यचेःकुटादिचमनसीतितुनेहप्रवर्तते । अनसीतिपर्युदासेनकन्मात्रविषयत्वा
 त् । उच्छि । उच्छे । उच्छति ॥ उच्छीविवासे ॥ उच्छति ॥ उच्छगतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेयु ॥ उच्छत्युतामितिगुणः
 । द्विहलयहणस्थानैकहलुपलक्षणत्वानुद् । आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । उच्छिता ॥ मिच्छउल्लोशे ॥ उल्लोशःपीडा । मि
 मिच्छ । अमिच्छीत् ॥ जर्जर्चर्चजर्जपरिभाषणभर्त्सनयोः ॥ त्वचसम्बरणे ॥ तन्वाच ॥ उच्छस्तुतौ ॥ आनर्च ॥ उज्ज
 उज्जवे ॥ उज्जउत्सर्गे ॥ लुभविमोहने ॥ विमोहनमाकुलीकरणम् । लुभति । लोभिता । लोभा । लोभिष्यति ॥ रिफ क
 ल्यनयुद्धनिन्दाहिंसादानेयु ॥ रिफति । रिरेफ । रिहेत्येके । शिशुन्नविप्रामतिभौरिहन्ति ॥ तृपतृम्फतृप्नौ ॥ आद्यः प्रथमा
 न्तः । द्वितीयोद्वितीयान्तः । द्वावपिद्वितीयान्तावित्यन्ये । तृपति । ततर्प । तर्पिता । स्पृशमृशेतिस्त्रिज्विकल्पः । पौषादि
 कस्यैव । अडपवादत्वात् । तेनात्रनित्यंसिच् । अतर्पीत् । तृम्फति । शस्यडिन्वादिनिदितामितिनलोपे । शेतृम्फादीनां
 नुम्वाच्यः ॥ * ॥ आदिशब्दः प्रकारे । तेनयेवनकाप्रानुवक्तास्तेतृम्फादयः । तृम्फन्ति । ततृम्फ । तृप्यात् ॥ तृपतुम्पतृपतुम्फ
 हिंसायाम् ॥ तृपति । तृम्पति । तृपति । तृम्फति ॥ दृपदृम्फउल्लोशे ॥ प्रथमः प्रथमान्तःद्वितीयान्तइत्येके । दृपति । दृ
 फति । दृम्फति ॥ उदृफउदृम्फरहिंसायाम् ॥ उदृफति । आनर्फ । उदृम्फति । उदृम्फाञ्चकार ॥ गुफगुम्फयन्ये ॥ गुफति ।
 गुम्फति । जुगोफ । जुगुम्फ ॥ उभउम्भपूरणे ॥ उभति । उवोभ । उम्भति । उम्भाञ्चकार ॥ शुभशुम्भशेभार्थे ॥
 शुभति । शुम्भति । दृभीयन्ये । दृभति ॥ चृतीहिंसायन्यनयोः ॥ चर्त्तिता । सेसिचोतिवेद् । चर्त्तिष्यति । चर्त्त्यति ॥ अ
 चर्त्तीत् ॥ विधविधाने ॥ विधति । वेधिता ॥ जुडगतौ ॥ तवर्गपञ्चमान्तमेके । जुडति । मरुतो जुनन्ति ॥ मृडसुखने ॥ मृड
 ति । मर्दुता ॥ पृडच ॥ पृडति ॥ मृणप्रीणने ॥ पृणति । पपर्ण ॥ वृणच ॥ वृणति ॥ मृणहिंसायाम् ॥ नृणकौटिल्ये ॥ नृ

॥ १४२ ॥

तोण ॥ पुष्कर्मणिमुने ॥ पुणति ॥ मुणप्रतिज्ञाने ॥ कुणशब्दोपकरणयोः ॥ अनुगतौ ॥ दुहहिंसागत्रिकैडिल्येषु ॥ ध
शधूसभ्रमणे ॥ सुरे सुव्यदीप्तेः । सुरति । सुषोर । आशिधि । सूय्यात् ॥ कुरशब्दे ॥ कुरति । कूर्यात् । अन्नन
भकुर्कुशमितिनिघेहे ॥ करोतेरेवतत्रग्रहणादित्याहुः ॥ खुरकेदने ॥ मुरसम्बन्धने ॥ क्षुरविलेखने ॥ घुरभीमार्यशब्द
योः ॥ पुरअग्रगमने ॥ वृहउद्यमने ॥ दन्त्योष्वादिः । पवर्गाद्यादिरित्यन्ये ॥ तृहृस्वहृतृहृहिंसार्थाः ॥ तृहति । ततर्ह ।
स्तृहति । तस्तर्ह । तर्हिता । तर्हा । स्तर्हिता । स्तर्हा । अतृहीत् । अतार्डक्षीत् । अतार्ढाम् ॥ इ षइच्छायाम् ॥ इ ष
गमीतिच्छः । इच्छति । एषिता । एष्टा । एषिध्यति । इध्यात् । सेयीत् ॥ मिषस्पृद्धायाम् ॥ मिषति । मेषिता ॥ किल
श्चैत्यकीडनयोः ॥ मिलस्नेहे ॥ चिलवसने ॥ विलविलसने ॥ इलस्वप्नक्षेपणयोः ॥ विलसम्बरणे ॥ दन्त्योष्वादिः ॥ विल
भेदने ॥ ओष्वादिः ॥ गिलमहने ॥ हिलभावकरणे ॥ शिलषिलउच्चे ॥ मिलस्नेषणे ॥ लिखअक्षरविन्यासे ॥ लिलेख
॥ कुटकौटिल्ये ॥ गाङ्कुटादिभ्यइतिङित्वम् । चुकुटिथ । चुकोट । चुकुट । कुटिता ॥ पुटसंस्नेषणे ॥ कुचसङ्कोचने ॥
गुजेशब्दे ॥ गुडरक्षायाम् ॥ डिपक्षेपे ॥ कुरकेदने ॥ भभकुर्कुशमितिनिदीर्घः । कूर्यात् ॥ स्फुटविकसने ॥ स्फुटति ।
पुस्फोट ॥ मुटअक्षेपप्रमर्दनयोः ॥ नुटकेदने ॥ वाभ्राशेतिश्यन्वा । नुट्यति । नुटति । तुनोट । नुटिता ॥ तुटकलहक
र्मणि ॥ तुटति । तुनोट । नुटिता ॥ नुटकुटकेदने ॥ जुटबन्धने ॥ कडमदे ॥ नुटसंस्नेषणे ॥ कडघनत्वे ॥ घनत्वंसान्द्र
ता । चकर्डे । कडिता ॥ कडवाल्ये ॥ पुडउत्सर्गे ॥ घुटप्रतिघाते ॥ तुडनोडने ॥ नोडनम्भेदः ॥ थुडस्थुडसम्बरणे ॥ थुड
ति । तुथोड । तुस्थोड ॥ खुडकुडइत्येके ॥ स्फुरफलसञ्चलने ॥ स्फुरस्फुरणे ॥ स्फुलसञ्चलनेइत्येके ॥ स्फुरतिस्फुलयोर्नि
निविभ्यः । ८। ३। ७६ । यत्वमास्यात् । निष्फुरति । निःस्फुरति । स्फुरइत्यकारोपधक्केचित्यठन्ति । पस्फार ॥ स्फुडचु
डधुडसम्बरणे ॥ कुडभुडनिमज्जनइत्येके ॥ गुरीउद्यमने ॥ अद्भुदानेत । गुरवे । गुरुरे । गुरिता ॥ गूस्त्वने ॥ दीर्घान्त

॥ इत्थं च परस्मैपदिनः ॥ भुवति । अनुमीत् ॥ ध्रुविधूनते ॥ ध्रुवति ॥ गुपरीषेत् ॥ अनुगुथि
 ॥ अनुगुथ । गुता । गुथति । अगुयीत् । ह्रस्वादङ्गात् । अगुताम् । अगुयुः ॥ ध्रुगतिस्थैर्ययोः ॥ ध्रुवइतिपाठान्तरम् । आद्य
 स्थध्रुवतीत्यादिभुवतिवत् । द्वितीयस्तुसेड् । दुधुविथ । ध्रुविता । ध्रुविष्यति । ध्रूव्यात् । अध्रुवीत् । अध्रुविष्ठां ॥ कुड्
 हे ॥ दीर्घान्तइति कैयटादयः । कुविता । अकुविष्ट । ह्रस्वान्तइतिन्यासकारः । कुता । अकुत् । वृत् कुटादयोवृत्ताः ॥
 मृड्व्यायामे ॥ प्रायेणव्याङ्पूर्वः । रिङ् । इयङ् । व्याप्रियते । व्यापप्रे । व्यापप्राते । व्यापरिष्यते । व्यापृत् । व्यापृषाता
 म् ॥ मृड्प्राणव्यागे ॥ म्रियतेर्लुङ् लिङोश्च । १ । ३ । ६९ । लुङलिङोः शितश्चप्रकृतिभूतान्मृडस्तङ्नान्यत्र । डित्वं
 स्वार्थम् । म्रियते । मम्वार । ममर्थ । मम्विव । मर्तसि । मरिष्यति । मृषीष्ट । अमृत ॥ अथपरस्मैपदिनः सप्त ॥ रि
 विगर्तौ । लघुपधगुणात् अन्तरंगत्वादियङ् । रियति । पियति । रेता । पेता ॥ धिधारणे ॥ क्षि विविसगन्धोः ॥ यूपे
 रथे ॥ सुवति । सुविता ॥ ह्रविक्षेपे । किरति । किरवः । चकार । चकरतुः । करिता । करीता । कीर्ष्यात् । अका
 रीत् ॥ किरतौचवने । ६ । १ । १४० । उपास्तिरतेः सुडागमः स्याच्चेदर्थे । उपस्तिरति । अडभ्यासव्यवायेपिसुट
 कात्पूर्वइतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ उपास्तिरत् । उपचस्कार ॥ हिंसायाम्प्रतेश्च । ६ । १ । १४१ । उपात्प्रतेश्चकिरतेः सुड
 स्यात् हिंसायाम् । उपस्तिरति । प्रस्तिरति ॥ गृतिगरुणे ॥ अचिविभाषा । ८ । २ । २९ । गिरतेरेफस्यलत्वंवा
 स्यादङ्गादौ । गिरति । गित्ति । अगार । जगात् । जगरिथ । जगलिथ । गरिता । गतिता ॥ दृङ्आदरे ॥ आ
 द्रियते । अद्रियेते । आद्रे । आद्रिये । आदर्ता । आदरिष्यते । आदृषीष्ट । आदृत । आदृषाताम् ॥ धृङ्अत्र
 स्थाने ॥ ध्रियते ॥ अथपरस्मैपदिनः षोडश ॥ प्रच्छन्नीशायाम् ॥ पृच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छतुः । पप्रच्छिथ । पप्रच्छं
 । प्रष्टा । प्रष्ट्यति । अप्राक्षीत् ॥ वृत् । किरदयोवृत्ताः ॥ स्रजविसर्गे ॥ विभाषास्रजिदृशोः । स्रज्जिथ । स्रष्ट ।

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० तु० ॥

॥ १४३ ॥

स्वष्टा । स्वष्ट्यति । स्वष्टिदृशोर्जस्त्यमकिभीत्यमागमः । स्वजेत् । स्वज्यात् । अस्ताक्षीत् ॥ मसृज्जेभुजौ ॥ मज्जति ।
ममज्ज । मसृजिनशोर्जलीतिनुम् । मसृजेरन्यात्पूर्वानुम्वाचः ॥ * ॥ संयोगादिलोपः । ममङ्क्व । ममज्जिथ । म
ङ्गा । मङ्क्ष्यति । अमाङ्क्षीत् । अमाङ्क्षाम् । अमाङ्क्षुः ॥ रुजोभङ्गे ॥ रेक्ता । रेक्ष्यति । अरौक्षीत् । अरौक्षाम् ॥ भुजो
कौटिल्ये ॥ रुजिवत् ॥ कुपसंर्शे ॥ बोप्ता । अबौप्सीत् ॥ रुशरिशहिंसायाम् ॥ तालव्यान्तौ । रेष्टा । रेक्ष्यति । रेष्टा
। रेक्ष्यति ॥ लिशगतौ ॥ अलिक्षत् ॥ स्पृशसंस्पर्शने ॥ स्पष्टा । स्पष्टा । स्पष्ट्यति । स्पष्ट्यति । अस्पक्षीत् । अस्पक्षी
त् । अस्पक्षत् ॥ विच्छगतौ ॥ गुपूधूपेत्यायः । आर्द्धधानुकेवा । विच्छायति । विच्छयाञ्चकार । विविच्छ ॥ विशप्रवेश
ने ॥ विशति । वेष्टा ॥ मुशआमर्शने ॥ आमर्शनंस्पर्शः । अमाक्षीत् । अमाक्षीत् । अमृक्षत् ॥ णदप्रेरणे ॥ कर्त्रभिप्रा
येपिफलेपरस्मैपदार्थः पुनःपाठः ॥ यद्विशरणगत्यवसादनेषु ॥ सीदतीत्यादिभौवादिकवत् । इहपाठानुम्विकल्प
र्थः । सीदती । सीदन्ती । ज्वलादौपाठस्तुणार्थः । सादः । श्वरार्थश्चशवनुदातः । शस्तुदातः ॥ शङ्कुशानने ॥ स्वर
र्थएवपुनःपाठः शतानुनास्ति । शदेःशितआत्मनेपदोक्तेः ॥ अथषट्स्वरितेतः ॥ मिलसङ्गमे ॥ मिकसंश्लेषणेइतिप
ठितस्यपुनःपाठः कर्त्रभिप्रायेतडर्थः । मिलति । मिलते । मिमेल । मिमिले ॥ मुञ्चमोक्षणे ॥ शेमुचादीनाम् । ७ । १
। ५७ । नुमस्यात् ॥ मुञ्चति । मुञ्चते । मुक्ता । मुच्यात् । मुक्षीष्ट । अमुचत् । अमुक्त । अमुक्षाताम् ॥ लुल्लखेदने ॥ लुम्प
ति । लुम्पते । अलुपत् । अलुप्ता ॥ विट्टलाभे ॥ विन्दति । विन्दते । विवेद । विविदे । बाघभूत्यादिमतेसेद्धेयम् । वेदि
ता । भाष्यादिमतेऽनिङ्कः । वेत्ता । परिवेत्ता । परिवर्ज्जने । ज्येष्ठंपरिव्यज्यदारान्ग्रीं अलब्धवानित्यर्थः । तृन्तृचौ ॥ लि
प्टपदेहे ॥ उपदेहोवृद्धिः । लिम्पति । लिम्पते । लेप्ता । लिपिसिचीत्यङ् । तडितुवा । अलिपत् । अलिपत । अलिप्ता
॥ विचररे ॥ चिञ्चति । चिञ्चते । असिचत् । असिचत । असिक्त । अभिविञ्चति । अभ्यविञ्चत् । अभिविषेच ॥ अथव

यः परस्मैपदिनः ॥ कृतीवेष्टने ॥ कृन्ति । चकर्त्त । कर्त्तिता । कर्त्तव्यति । कर्त्तुमिति । अकर्त्तुम् ॥ खिद परिघाते ॥ खि
 न्ति । चिखेद । खेत्ता । अयन्दैन्येदिवादौरुधादौच ॥ पिशञ्चवयवे ॥ पिंशति । पेशिता । अयन्दोपनायामपि । लृष्टारु
 पाणिपिंशतु ॥ * ॥ इतिमुच्चादयस्तुदादयश्च ॥ * ॥ रुधिरावरणे ॥ नवस्वरितेतद्रितश्च ॥ रुधादिभ्यः अम् । ३ । १
 । ७८ । शपोऽपवादः । मित्वादन्यादचः परः नित्यत्वाद्गुणम्बाधते । रुणद्धि ॥ असेरऽल्लोपः । णत्वस्यासिद्धत्वादनुस्वा
 रः परसवर्णः । तस्यासिद्धत्वात्सन्त । नपदानेतिस्त्वच्चेणाऽनुस्वारपरसवर्णयोरल्लोपोनस्थानिनत् । रुन्धः । रुन्धन्ति ।
 रुन्धे । रोद्धा । रोत्स्यति । रोत्स्यते । रुणद्धु । रुन्द्ध्यात् । रुद्धि । रुणधानि । रुणधै । अरुणत् । अरुन्धा । अरु
 णत् । अरुणः । अरुणधम् । अरुधत् । अरौत्सीत् । अरुद्ध ॥ भिदिरविदारणे ॥ भिनत्ति । भिन्ने । भेत्ता । भेत्स्यति ।
 अभिनत् । अभिनः । अभिनदम् । अभिन्त । अभिदत् । अभैत्सीत् । अभिन्त ॥ छिदरद्वैधीकरणे ॥ अछिदत् । अछैत्सी
 त् । अछित्त ॥ रिचिरविरेचने ॥ रिणक्ति । रिङ्के । रिरेच । रिरिचे । रेक्ता । अरिणक् । अरिचत् । अरैत्सीत् । अरिक्त
 ॥ विचिरपृथग्भावे । विनक्ति । विङ्के ॥ क्षुदिरसम्प्रेषणे ॥ क्षुणक्ति । क्षुन्ते । क्षेत्ता । अक्षुदत् । अक्षैत्सीत् । अक्षुत्त
 ॥ युजिर्योगे ॥ योक्ता ॥ अकृदिरदीप्तिदेवनयोः ॥ कृणक्ति । कृन्ते । चर्द्ध । सेसिचोतिवेष्ट । चकृदिये । चकृत्से
 । कर्द्धिता । कर्द्धिष्यति । कर्त्स्यति । अकृदत् । अकर्द्धीत् । अकर्द्धिष्ट ॥ अतृदिरहिंसानादरयोः ॥ तृणन्तीत्यादि ॥
 कृतीवेष्टने । परस्मैपदी । कृणक्ति । अर्द्धधातुकेतौदादिकवत् ॥ जोइन्धोदीप्ता ॥ त्रयश्चात्मनेपदिनः ॥ आनलोपः ।
 ६ । ४ । २३ । अमः परस्यनस्यलोपः स्यात् ॥ असेरऽल्लोपः । इन्धे । इन्धे । इन्धिता । इन्धै । सेन्ध । सेन्धाः ॥ खिद
 दैन्ये । खिन्ते । खेत्ता ॥ विदविचारणे ॥ विन्ते । वेत्ता ॥ अथपरस्मैपदिनः ॥ शिष्त्वविशेषणे । शिनष्टि । शिंष्टः ।
 शिंषन्ति । शिशेषिथ । श्रेष्टा । शीक्ष्यति । हेर्द्धिः । जश्त्वम् । जशेरुत्तीतिवाडलोपः । अनुस्वारपरसवर्णा । शिशिष्ट ।

॥सि०कौ०॥

॥नि०रू०॥

॥ १४४ ॥

॥ति०त०॥

भिशिङ् । शितयासि । अशिनद् । लडित्वा दड् । अशिवत् ॥ पिबुत् ससूक्ष्मने ॥ भिषिवत् । भिषिषि । भिषोऽपामर्दने ॥
भनक्ति । वभञ्जिष्य । वभङ्क्व । भङ्गा ॥ भुजपालनाऽभ्यवहारयोः ॥ भुनक्ति । भोक्ता । भोक्ष्यति । अभुनक् ॥ तृहृदिसि
हिंसायाम् ॥ तृणहृदम् । ७ । ३ । ६२ । तृहःअभिकृतेद् मागमःस्याद्धलादौपिति । तृणेटि । तृणटः । ततर्ह । तर्हिता ।
अतृणेट् । हिनस्ति । जिहिंस । हिसिता ॥ उन्दीक्रेदने ॥ उनत्ति । उन्तः । उन्दति । उदाञ्चकार । औनत् । औ
नाम् । औन्दन् । औनः । औनत् । औनदम् ॥ अङ्गव्यक्तिमर्षणकान्तिगतिषु ॥ अनक्ति । अक्तः । अङ्गन्ति । आन
ङ्ग । आनङ्गिष्य । आनङ्क्व । अङ्गा । अङ्गिता । अङ्गिष्य । अबजाति । आनक् ॥ अङ्गेस्सिचि । ७ । २ । ७१ । अङ्गे
सिचोनित्यमिदस्यात् । आङ्गीत् ॥ तञ्चुसङ्कोचने ॥ तङ्गा । तञ्जित् ॥ ओवीजीभयचलनयोः ॥ विनक्ति । विङ्कः । विज
ङ्ङितिङित्वं । विविजिष्य । विजिता । अविनक् । अविजीत् ॥ वृजोवर्ज्जने ॥ वृणक्ति । वर्ज्जिता ॥ पृचीसम्पर्के । पृण
क्ति । पषर्च ॥ * ॥ इतिरुधादयः ॥ * ॥ अथसप्तस्वरितेतः ॥ तनुविस्तारे ॥ तनादिक्कम्भ्यउः । तनोति । तन्वः । त
नुवः । तनुते । ततान । तेने । तनु । अतनीत् । अतानीत् ॥ तनादिभ्यस्तथासोः । २ । ४ । ७६ । तनादेःसिचोवा
लुक्स्वात्तथासोः । यासासाहचर्यादेकवचनन्तश्चोऽगृह्याते । तेनेहन् । यूयमतनिष्ट । अतानिष्ट । अनुदात्तोपदेशे
न्यनुनासिकलोपःतडि । अतत । अतनिष्ट । अतथाः । अतनिष्ठाः ॥ यणुदाने ॥ सनोति । सनुते । येविभाषा । साया
त् । सन्यात् । जनसनेत्यात्वं । असातः । असनिष्ट । असाथाः । असनिष्ठाः ॥ क्षणुहिंसायां ॥ क्षणोति । क्षणुते । ह्य
न्तेतिनवृद्धिः । अक्षणीत् । अक्षत । अक्षणिष्ट । अक्षथाः । अक्षणिष्ठाः । अक्षणिष्ट ॥ क्षिणुच ॥ उप्रत्ययनिमित्तो लघू
पधगूः । संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यङ् विनभवतीत्याच्चेयादयः । भवच्चेवेत्यन्ये । क्षिणोति । क्षेणोति । क्षेणितासि । क्षेणिता
येः अक्षणीत् । अक्षित । अक्षेणिष्ट ॥ क्षणुगान्ते ॥ क्षणोति । अक्षोति । अर्णुतः । अर्णुवति । आनर्ष । आनर्षो । अर्षि

कर्त्तुः । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् । आसीत् ।
 नौ ॥ जघर्ष । जघृणे ॥ अथद्वावनुदानेतौ ॥ वनुयाचने ॥ वनुते । ववने । चान्द्रमतेपरस्मैपदौ । वनोति । ववान
 ॥ मनुअवबोधने ॥ मनुते । मेने ॥ डुकृञ्करणे ॥ कसेति ॥ अतउत्सार्वधातुके । कुरुतः । यण् । नभकुर्कुशमिति न
 दीर्घः । कुर्वन्ति ॥ नित्यङ्करोतेः । ६ । ४ । १०८ । प्रत्ययोकारस्यनित्यलोपःस्याद्वमोःपरयोः । कुर्वः । चरुथ । च
 कृव । कर्त्ता । करिष्यति ॥ येच । ६ । ४ । १०९ । कृञ्उलोपःस्याद्यादौप्रत्ययेपरे । कुर्यात् । आशिषि । क्रियात् । कृषीष्ट
 । अकार्षीत् । तनादिभ्यङ्तिबुकोभावेङ्स्वाङ्गादितिसिचेलोपः । अकृत । अकृथाः ॥ सम्पय्युपेभ्यःकरोवैभूषणे । ६ । १
 । १३७ । समवायेच । ६ । १ । १३८ । सम्परिपूर्वस्यकरोतेःसुहस्याङ्गुषणेसङ्घातेचार्थः । संस्करोति । अलङ्करोतीत्यर्थः ।
 संस्कुर्वन्ति । सङ्गीभवन्तीत्यर्थः । सम्पूर्वस्यकचिदभूषणेपिसुह । संस्कृतम्भक्षादितिज्ञापकात् । परिनिविभ्यङ्तिवः । प
 रिष्करोति ॥ सिवादीनाम्ना । पर्यष्कार्षीत् । पर्यस्कार्षीत् ॥ उपात्प्रतियजवैकृतवाक्याध्याहारेषुच । ६ । १ । १३९ ।
 उपात्कृञःसुहस्यादेश्वर्थेषु । चात्प्रागुक्तयोरर्थयोः । प्रतियजोगुणधानम् । विहृतमेववैकृतंविहारः । वाक्यस्याध्याहारः ।
 आकांक्षितैकदेशपूरणम् । उपस्कृताकन्या । अलङ्कतेत्यर्थः । उपस्कृताब्राह्मणाः । समुदिताइत्यर्थः । एधोदकस्योप
 स्कुरुते । गुणाधानङ्करोतीत्यर्थः । उपस्कृतम्भुङ्गे । विहृतमित्यर्थः । उपस्कृतं ब्रूते । वाक्याध्याहारेण ब्रूतेइत्यर्थः ॥ सुह्रा
 त्पूर्वः । ६ । १ । १४५ । अउभ्यासववावेपीत्युक्तम् । सञ्चस्कारः । कान्तपूर्वइत्यादिभाष्येप्रत्याख्यातम् । तथाहिपूर्वधातुरूपस
 र्गणयुज्यते । अन्तरङ्गत्वान्तुह । ततोद्वित्वम् । एवञ्च । अतश्चसंयोगादेर्गुणः । सञ्चस्करतुः । कृष्टभृष्टत्रेचतोभारद्वाज
 स्येतिस्त्रेचकृजोसुहृद्वितिवक्तव्यम् ॥ * ॥ तेनसहसुहृद्वित्यर्थः । सञ्चस्करिथ । सञ्चस्करिव । गुणोर्तीतिस्त्रेच
 त्वञ्चन्दसीतिस्त्रेचान्नित्यमित्यनुवर्तने । नित्ययःसंयोगादिसंस्थेयर्थस्तुतिगुणेन । संस्क्रियात् । अतश्चसंयोगादेरितिजि

॥सि०कौ०॥

॥ति०ब्रा०॥

॥ १४५ ॥

इसिचेर्नेह । एकाचउपदेशेइतिस्त्रादुपदेशइत्यनुवर्त्यउपदेशेयःसंयोगादिरितिवाक्यनाह । संस्त्रुवीष्ट । समस्त्रु
त । समस्त्रुषाताम् ॥ * ॥ इतितनादयः ॥ * ॥ डुक्तीञ्ङ्व्यविनिमये ॥ क्वादिभ्यःआ । ३ । १ । ८१ । क्रीणाति ॥
ईहस्यघोः । क्रीणीतः । ईत्वात्पूर्वजेरन्तादेशःपरत्वात्त्रिधात्वादनंतरङ्गत्वाच्च । एवंगस्याद्भावः । ततःआभ्यस्तुर्यो
रित्याहोपः । क्रीणन्ति । क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते । चिक्काय । चिक्रियतुः । चिक्रियथ । चिक्रेथ । चिक्रियि
व । चिक्रियिषे । केता । केयति । क्रीयात् । केवीष्ट । अकैषीत् । अक्रेष्ट ॥ प्रीञ्त्तर्पणेकान्तौच ॥ कान्तिःकामना
। प्रीणाति । प्रीणीते ॥ श्रीञ्पाके ॥ मीञ्हिंसायाम् ॥ हिनुमीना । प्रमीणाति । प्रमीणीतः । मीनातिमिनोतीत्येज्जिषये
आह्वम् । ममौ । मिम्यतुः । ममिथ । ममाथ । मिम्ये । माता । मास्यति । मीयात् । मासीष्ट । अमासीत् । अमासिष्टाम् ।
अमास्तु ॥ धिञ्बन्धने ॥ सिनाति । सिनीते । सिषाय । सिष्ये । सेता ॥ स्कुञ्श्चाप्रवणे ॥ संभुस्तुम्भुस्कुम्भुस्कु
म्भुश्च । ३ । १ । ८२ । चात्आ । स्कुनोति । स्कुनुते । स्कुनाति । स्कुनीते । चुस्काव । चुस्कुवे । स्कोता । अस्को
षीत् । अस्कोष्ट । संभ्रादयश्चत्वारःसौत्राः । सर्वैरेधनार्थाइत्येके । माधवस्तुप्रथमतृतीयौसम्भ्राथौ । द्वितीयोनिष्कोव
णार्थः । चतुर्थोधारणार्थइत्याह । सर्वेपरस्मैपदिनः । नलोपः । विष्टभ्नोति । विष्टभ्नाति । अवष्टभ्नोति । अवष्टभ्ना
ति । अवतष्टभ् । जृस्त्वंभित्यङ्वा । व्यष्टभत् । व्यष्टभ्नीत् । स्तुभ्नोति । स्तुभ्नाति ॥ वेःस्तुभ्नानेर्नित्यम् । ८ । ३ । ७७
। वेःपरस्यस्तुभ्नानेःसस्यवःस्यात् । विष्कभ्नोति । विष्कभ्नाति । स्कुभ्नोति । स्कुभ्नाति ॥ हलःअःशानज्जौ । ३ । १ । ८३
। हलःपरस्यअःशानजादेशःस्याद्द्वौपरे । स्तुभान । स्तुभान । स्कुभान । स्कुभान । पक्षेस्तुभुहीत्यादि ॥ युञ्बन्धने ॥ यु
नानि । युनीते । योता ॥ कूञ्श्छे ॥ कूणाति । कूणीते । कविता ॥ दूञ्हिंसायाम् ॥ दूणाति । दूणीते ॥ पूञ्पवने ॥
प्रादीनाह्रस्वः । ३ । ८० । शितिपरे । पुनाति । पुनीते । पविता ॥ लूञ्छेदने ॥ लुनाति । लुनीते ॥ लूञ्छेदने ॥ लुनाति । लुनीते ॥ लूञ्छेदने ॥

दने ॥ लृणाति ॥ लृणीते । तलार । तलरतुः । लरिता । लरीता । लृणोयात् । लृणीत । आशिधि । सीर्यते ।
 लिङसिचोरितिबेट ॥ नलिङि । वृत्तइटेलिङिदीर्घानस्यात् । लरिषीष्ट । उञ्चेतिक्त्विम् । लीर्यीष्ट । सिचिच
 परस्मैपदेष्वितिदीर्घः । अलारीत् । अलारिष्टाम् । अलारिष्ट । अलीर्येष्ट ॥ कृण्विंसायं ॥ कृणाति । कृणी
 ते । चकार । चकरे ॥ वृज्वरणे ॥ वृणाति । वृणीते । ववार । ववरे । वरिता । वरीता । आशिधि । उदोष्ट्यपूर्व
 स्य । वूर्यात् । वरिषीष्ट । वूर्यीष्ट । अवारीत् । अवारिष्टाम् । अवारिष्ट । अवरीष्ट । अवूर्येष्ट ॥ धुक्कम्पने ॥ धु
 नोति । धुनीते । दुधविथ । दुधोथ । दुधुविव । धोता । धविता । स्तुसुधून्ध्यइतीह । अधावीत् । अधविंष्ट । अधो
 ष्ट ॥ अथवध्नात्यन्ताःपरस्मैपदिनः ॥ शृह्विंसायाम् ॥ शृट्टृप्रां ह्रस्वेतिह्रस्वपक्षेयण् । अन्यदाचट्चकृतामितिगुणः ।
 शश्रतुः । शशरतुः । श्रुकःकितोतिनिषेधस्यक्त्वादिनियमेनबाधः । शशरिव । शश्रिव । शरिता । शरीता । शृणीहि ।
 शीर्य्यात् । अशरिष्टाम् ॥ पृपालनपूरणयोः ॥ पप्रतुः । पपरतुः । आशिधि । पूर्यात् ॥ वृवरणे ॥ भरणइत्येके । भृ
 भर्त्सने ॥ भरणेप्येके ॥ मृह्विंसायाम् ॥ मृणाति । ममार ॥ दृविदारणे ॥ ददरतुः । दद्रः ॥ जृबयोहानौ ॥ जृइत्येके
 ॥ धृइत्यन्ये ॥ नृनये ॥ कृह्विंसायाम् ॥ कृग्नौ ॥ कृणाति । अश्चकार । अरिता । अर्सीत् । अर्सीताम् । ईर्य्या
 त् । अरीत् । अरिष्टाम् ॥ गृशद्ये ॥ ज्यावयोहानौ ॥ ग्रहिज्या ॥ हलः ॥ * ॥ अङ्गावबवाङ्गलःपरंयत्प्रसारण
 न्नादन्ताङ्गस्यदीर्घःस्यात् । इतिदीर्घेकृते । पादोनां ह्रस्वः । जिनाति । जिज्यौ । जिज्यतुः ॥ रीगतिरेवस्ययोः ॥ रेवसं
 वृकशद्यः ॥ लीञ्जेषणे ॥ विभाषालीयतेरित्येज्जिषयेअत्वम् ॥ ललौ । लिलाय । लाता । लेता ॥ व्रीवरणे ॥ व्रीनाति ॥
 लीगतौ ॥ वृत् । ल्वादयोवृत्ताः । पादयोपीत्येके ॥ व्रीवरणे ॥ व्रीभये ॥ भरइत्येके ॥ क्षीष्ह्विंसायाम् ॥ एषान्द्रयाणां
 ह्रस्वः । केचिन्मतेतुन ॥ ज्ञाडवबोधने ॥ ज्ञाजनोज्ज्ञा । जानाति । दीर्घनिर्देशसामर्थ्यान्नह्रस्वः ॥ बन्धवन्धने ॥ ब

॥सि०कौ॥

॥ति०ब्र०॥

॥ १४६ ॥

ध्नाति । ववन्धिय । ववन्ध । वन्धा । वन्धारौ । भन्त्यति । वधान । अभन्सीत् । पूर्ववासिद्धमितिभयभावात्पूर्वमलो
तिसिजलोपः । प्रत्ययलक्षणेनसादिप्रत्ययमाश्रित्यभवभावेन । प्रत्ययलक्षणाभ्युपगम्यतिसिजलोपस्यासिद्धत्वात् । अवन्जाम्
। अभान्त्सुः ॥ वृड्सम्भतौ । वृणीते । वव्रे । ववृषे । ववृद्धे । वरिता । वरीता । अवरीष्ट । अवरीष्टः ॥ वृत्तः ॥
अन्यविमोचनप्रतिहर्षयोः ॥ इतःपरस्मैपदिनः ॥ अघ्नाति । अन्ययन्याद्यादिनाकित्वपक्षेऽन्वाभ्यासलोपावर्धनप्रवक्त
व्यौ । इतिहरदत्तादयः । अघेतुः । अघेयुः । इदङ्कित्वम्पितामपीतिसुधाकरमते । अघेयिथ ॥ अस्मिन्नपिपक्षेणलि ।
शआथ । उत्तमेतुशआथ । शअयेतिमाधवः । तत्रमूलंमृग्यम् ॥ मन्थविलोडने ॥ अन्ययन्यसन्दर्भे ॥ अर्थभेदान्अन्योः
पुनःपाठः । रूपंतूक्तम् ॥ कुम्यसंश्लेषणे ॥ संज्ञेशेइत्येके । कुघ्नाति । कुकुम्य । कुयेतिदुर्गः । कुकोथ ॥ मृदक्षोदे ॥
मृद्नाति । मृदान ॥ मृडच ॥ अयंसुखेपिष्टत्वम् । मृड्नाति ॥ गुधरोषे ॥ गुघ्नाति ॥ कुवनिष्कर्षे ॥ कुह्नाति । को
षिता ॥ निरःकुषः । ७ । २ । ४६ । निरःपरान्तुयोवलादेरर्जधानुकस्यइद्वास्यात् । निष्कोषिता । निष्कोष्टा । नि
रकोषीत् ॥ निरकुक्षम् ॥ क्षुभसञ्चलने ॥ क्षुभ्नादियुच । ८ । ४ । ३७ । क्षुम्नाति । क्षुम्नीतः । क्षोभिता । क्षुभा
ण ॥ क्षभतुभहिंसायां ॥ नम्नाति । तुम्नाति । नभते । तेभते । इतिशपि । नभ्यति । तुभ्यतीतिशयनि ॥ क्लिप्पूर्वाविवाध
ने ॥ शादितिञ्चुत्तनिषेधः । क्लिप्नाति । क्लेशिता । क्लेशः । अक्लेशीम् । अक्लिष्टत् ॥ अशभोजने ॥ अम्नाति । आश ॥ उध्र
सउच्चे ॥ उकारइत् । ध्रस्नाति । उकारधात्ववयवइत्येके । उध्रसञ्चकार ॥ इयञ्चाभीक्ष्ण्ये ॥ पौनःपुन्यमृशार्थवा
आभीक्ष्ण्यम् । इह्नाति । तीयसहेत्यत्रसहिन्मसाहचर्यादकारधिकरसस्वतैरादिकस्यैवइत्येयहसन्ननुह्यतीह्नायो
रिह्नाङ्गः । एषिता । वस्तुतस्तुइह्नातेरपिइद्विकल्पउचितः । तथावर्तानिकम् । इवेसकक्षिण्यन्यायात्प्रतिषेधइति ॥
॥ विषविप्रयोगे ॥ विह्नाति । वेष्टा ॥ पुष्यवस्त्रेहमसेवनपूरणेभ्यः ॥ पुष्नाति । पुष्नाति ॥ पुषपुष्टौ । पोषिता ॥ शुधरेये

॥ भूतप्रदुर्भवे ॥ भूतप्रदुर्भवेऽतिशयोक्तिः । खनति । खनोयमित्येके ॥ खण्डनुनासिके ॥
 ६।४।१७। सनुकस्यवस्यचक्रमात्शऊठएतावादेशौऽनुनासिकेकौरुलादौचक्रिति । खनति । चखाव ।
 खविता । शानचःपरत्वादूठितेहलन्तत्वाभावान्नशानच् । खनीहि ॥ हेठच ॥ छुत्वम् । हेळ्णाति ॥ यहउपादाने ॥
 स्वरितेत् । यहिज्या । गृह्णीते ॥ यहोऽलिटिदीर्घः । ७।२।३७। एकाचोयहेर्विहितस्येटोदीर्घःस्यात्नतुलिति । य
 हीता । लिटितुजयहिथ । गृह्यात् । यहोधीष्ट । ह्यन्तेतिनवृद्धिः । अयहीष्टाम् । अयहीष्ट । अयहीषाताम् । अयही
 यत ॥ * ॥ इतिक्वादयः ॥ * ॥ चुरस्तेये ॥ सत्वापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्म्मवर्म्मचूर्म्मचुरादिभ्योणि
 च् । ३।१।२५। एभ्योणिचस्यात् । चूर्म्मान्तेभ्यः प्रातिपदिकाद्वाच्येवसिद्धन्तेषांइहयहणम्प्रपञ्चार्थम् । च
 रादिभ्यस्तुं । स्तार्थे । पुगन्तेतिगुणः । सनाद्यन्ताइतिधातुत्वम् । तिप्श्वादिगुणायादेशौ । चोरयति ॥ णिचञ्च । १।
 ३।७४। णिजन्तादात्मनेपदंस्यात्कर्तृगमिनिक्क्रियाफले । चोरयते । चोरयामास । चोरयिता । चोर्यात् । चोरयि
 धीष्ट । णिओतिचङ् । गौचडीतिह्रस्वः । द्वित्वम् । हलादिःशेषः । दीर्घोऽलघोरित्यभ्यासदीर्घः । अचूचुरत् । अचूचु
 रत ॥ चितिस्मृत्याम् ॥ चिन्तयति । अचिचिन्तत् । चिन्तेतिपठितवेइदित्करणांणिचःपाक्षिकत्वेलिङ्गम् । तेनचिन्त्या
 त् । चिन्त्यतेइत्यदौनलोपोन । चिन्तति । चिन्तेत् । एतच्चज्ञापकंसामान्यापेक्षमित्येके । अतएकहलइत्यत्रवृत्तिहताजगा
 णजगनतुरित्युदाहृतत्वात् । विशेषापेक्षमित्यपरे । अतएवाधृषाद्वेत्यस्यनबैयर्थ्यम् ॥ यत्रिसङ्कोचे ॥ यन्नयति । यन्ने
 तिपठितुंशक्यम् । यत्तुइदित्करणाद्युच्चतीतिमाधवेनोक्तन्तचिन्त्यम् । एवंकुद्रितत्रिमत्रिषु ॥ स्फुडिपरिहासे ॥ स्फुण्डय
 ति । इदित्करणात् । स्फुण्डति । स्फुटीतिपाठान्तरम् । स्फुण्डयति ॥ लक्षदर्शनाङ्कनयोः ॥ कुद्रिअन्तभाषणे ॥ कुन्द्रय
 ति ॥ जडउपसेवायाम् ॥ लाडयति ॥ मिदिस्नेहने ॥ मिन्दयति । मिन्दति ॥ ओलाडिउक्षेपणे ॥ ओलाण्डयति । ओला

॥सि०कौ०॥

॥ ति०चु०॥

॥ १४७ ॥

शङति । ओकारइदित्येके । लङयति । लङति । उकारदिरयमित्यन्ये । उलङयति ॥ जलअपवारणे ॥ लजइ
त्येके ॥ पीडअवगाहने ॥ पीडयति ॥ भ्राजभासभाषदोषजीवमीलपोडामन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ३ । एवामुपधाया
ह्रस्वोवास्याच्चङपरेणौ । अपीपिडत् । अपिपीडत् ॥ नटअवस्पन्दने ॥ अवस्पन्दनंताव्यम् ॥ अथप्रयत्ने । प्रस्थानेइत्ये
के ॥ बधसंयमने ॥ बाधयति । बन्धेतिचान्द्रः ॥ पूपूरणे ॥ पारयति । दीर्घाच्चारणंणिचःपाक्षिकत्वेलिङ्गंतद्धिसेङ्गत्वा
य । एवम्पृणातिपिपत्तिभ्याम्परितेत्यादिसिद्धावपिपरतिपरतइत्यादिसिद्धिःफलम् ॥ ऊर्ज्जवलप्राणनयोः ॥ पक्ष
परिग्रहे ॥ वर्सचूर्सप्रेरणे ॥ वर्सवर्सनइत्येके ॥ प्रथप्रस्थाने ॥ प्राथयति । नान्येमितोऽहेतावितिवक्ष्यमाणत्वान्नास्व
मित्यम् ॥ अत्सृष्टृत्वरप्रथमदसृस्यशाम् । ७ । ४ । ६५ । एवामभ्यासस्यञकारेन्तादेशःस्याच्चङपरेणौ । इत्तापकादः
। अपप्रथत् ॥ पृथप्रक्षेपे ॥ उर्चत् । ७ । ४ । ७ । उपधायाच्चवर्सस्यस्थानेच्चात्स्याच्चाच्चङपरेणौ । इररंगमपका
दः । अपीपृथत् । अपपर्यत् । पथइत्येके । पाथयति ॥ सम्वसम्बन्धने ॥ सम्बयति । अससम्बत् ॥ शम्बच ॥ अशशम्बत्
। साम्वइत्येके ॥ भक्षअदने ॥ कुट्टकेदनभर्त्सनयोः । पूरणइत्येके । कुट्टयति ॥ पुट्टचुट्टअल्पीभावे ॥ अट्टयुट्टअनाद
रे ॥ अट्टयति । अयंदोषधः । एत्वस्यासिद्धत्वान्द्रादितिनिषेधः । आट्टित् ॥ लुण्ठस्तेये ॥ लुण्ठयति । लुण्ठतीति । लु
टस्तेये ॥ इतिभौवादिकस्य ॥ शठअठअसंस्कारगत्योः ॥ अठइत्येके ॥ तुजिपिजिहिंसावलादाननिकेतनेषु ॥ तुज्ज
यति । पिज्जयति । इदित्करणात् । तुज्जति । पिज्जति । तुजपिजेतिकेचित् ॥ लजिलुजिइत्येके ॥ पिसगतौ ॥ पिसयति । चे
स्तीतिनुशपिगतम् ॥ घात्वसामप्रयोगे ॥ अल्कवल्कपरिभाषणे ॥ स्निहस्नेहने ॥ स्निहइत्येके ॥ स्मिइअनादरे ॥ अ
योपदेशत्वान्नघः । असिस्मिटत् ॥ श्लिङ्अनादरइत्येके । डित्त्वस्यावयवेऽचरितार्थत्वास्मिजन्तात्तड् । स्माययते ॥ स्मि
यस्नेषणे ॥ पथिगतौ ॥ पन्थयति । पन्थति ॥ पिक्कुडने ॥ कदिसम्बरणे ॥ कन्दयति । कन्दति ॥ अश्रुदने ॥ अश्रु

शायंविपूर्वः । विश्राणयति ॥ तडञ्चायाते ॥ माडयति ॥ खडखडिकडिभेदने ॥ खाडयात । खण्डयात । कण्डयात ॥
 डिरक्षणे ॥ गुडिवेष्टने ॥ रक्षणइत्येके ॥ कुठिइत्यन्ये ॥ अवकुण्ठयति । अवकुण्ठति ॥ गुठिइत्यपरे ॥ खुडि खण्डन ॥
 बटिविभाजने ॥ वडिइत्येके ॥ मडिभूषायां हर्षे च ॥ भडिकल्याणे ॥ कर्द्द्वमने ॥ पुस्तपुस्तञ्चादरादरादरयोः ॥ चुटस
 झेदने ॥ नक्कधक्कनाशने ॥ णोपदेशलक्षणेपर्युदस्तोयम् । प्रनक्तयति ॥ चक्कचक्कयथने ॥ क्षलणौचकर्मणि ॥ तैलप्र
 तिष्ठायाम् ॥ तुलउन्माने ॥ तोलयति । अतूतुलत् । कथन्तुलयतितुलनाइत्यादि । अनुलोपमाभ्यामितिनिष्पतनाटड
 न्तस्यतुलाशब्दस्यसिद्धौतनोणिच् ॥ टुलउक्षेपे ॥ पुलमहत्वे ॥ चुलसमुच्छाये ॥ मूलरोहणे ॥ कलविलक्षेपे ॥ विल
 भेदने ॥ तिलस्नेहने ॥ चलभृतौ ॥ पालरक्षणे ॥ लूषहिंसायाम् ॥ श्रुत्वमाने ॥ श्रूर्पच ॥ चूटकेदने ॥ मुटसञ्चूर्ण
 ने ॥ पडिंपसिनाशने ॥ पण्डयति । पण्डति । पंसयति । पंसति ॥ वजमार्गसंस्कारगत्योः ॥ श्रुक्कअतिस्पर्शने ॥ चपि
 गत्यां ॥ चम्पयति । चम्पति ॥ क्षपिक्षान्यां ॥ क्षम्पयति । क्षुम्पति ॥ क्कजिक्कजीवने ॥ अर्त्तगत्याम् ॥ अम्भ्रच ॥ इपज्ञा
 नेज्ञापनेच ॥ ज्ञापमिच्च ॥ * ॥ अयंज्ञानेज्ञापनेचवर्त्तते ॥ मितां ह्रस्वः ॥ मितामुपधायाह्रस्वःस्यासौपरे । इपयति ॥ य
 मचपरिवेषणे । चान्मित् । परिवेषणमिहवेष्टनम् । ननुभोजनानापिवेष्टना । यमयतिचन्द्रं । परिवेष्टतइत्यर्थः ॥ च
 हपरिकल्कने ॥ चहयति । अचोचहत् । कथादौवक्ष्यमाणस्यनुअदन्तत्वेनाग्लोपित्वादीर्घसन्वद्भावैर्न । अचचहत् ॥
 चपइत्येके ॥ चपयति । रहत्यागइत्येके । अरीरहत् । कथादेस्तु । अररहत् ॥ वलप्राणने ॥ वलयति ॥ चित्रचयने
 ॥ चिस्फुरेणौ । ६ । १ । ५४ ॥ आत्वंवास्यात् ॥ अर्त्तिह्रीबीरीक्रूयोक्ष्माय्यातांपुग्णौ । ७ । ३ । ३६ । चपयति । चययति ।
 जित्करणसामर्थ्यादस्याणिज्विकल्पः । चयते । प्रणिचयति । प्रनिचयति ॥ नान्येमितोऽहेतौ ॥ * ॥ अहेतौस्वार्थेणिचि
 ज्ञादिभ्योन्येमितोनस्युः । तेनसमादीनाममन्तत्वप्रयुक्तंमिन्न ॥ घट्टचलने ॥ मुस्तसङ्घाते ॥ खट्टसम्बरणे ॥ घट्टस्फि

॥ सि० कै० ॥ हुचुविहिंसायाम् ॥ पूलसङ्घाते ॥ पूर्यइत्येके । पुणेत्यन्ते ॥ पुंसञ्चभिवर्द्धने ॥ टक्किवभने ॥ टङ्कयति ॥ टङ्कति ॥ धूस
 ॥ ति० चु० ॥ कान्तिकरणे ॥ धूसयपि । दन्थान्तः । मूर्ज्जन्यान्तइत्येके । तालव्यान्तइत्यपरे ॥ कीटवर्से ॥ चूर्णसङ्कोचने ॥ पूजपूजा
 ॥ १४८ ॥ याम् ॥ अर्कस्त्ववने ॥ तपनइत्येके ॥ श्रुठञ्चालस्ये ॥ श्रुठिशोषणे ॥ श्रुगठयति । श्रुगठति ॥ जुडप्रेरणे ॥ गजमार्जशब्द
 र्था ॥ गाजयति । मार्जयति ॥ मर्चच ॥ मर्चयति ॥ घृप्रस्त्रवणे ॥ स्वावणइत्येके ॥ पचिविस्तारवचने ॥ पञ्चयति । पञ्च
 नेइतिव्यक्तार्थस्यर्थापगतम् ॥ तिजनिशने ॥ तेजयति ॥ कृतसंशब्दे ॥ उपधायाञ्च । ७ । १ । १०१ । धातोरुपधाभू
 तस्यचतुतइत्यात् । रपरन्वम् । उपधायाञ्चेतिदीर्घः । कीर्तयति ॥ उर्चत् । अचीकृतत् । अचिकीर्तत् । वर्द्धहेद
 नपूरणयोः ॥ कुविञ्चाष्टादने ॥ कुम्बयति ॥ कुभिइत्येके ॥ लुवितुविञ्चदर्शने ॥ अर्दनेइत्येके ॥ ह्लपयक्तायाम्बाचि ॥ क्क
 वेत्येके ॥ चुटिहेदने ॥ इलप्रेरणे ॥ एलयति । ऐलितत् ॥ मक्षस्तेच्छणे ॥ स्तेच्छअव्यक्तायाम्बाचि ॥ वूसवर्हहिंसां
 याम् ॥ केचिदिहगर्जगर्दशब्दे ॥ गर्धञ्चभिकांक्षायामितिपठन्ति ॥ गुर्दपूर्वनिकेतने ॥ जसिरक्षणे ॥ मोक्षणइतिकेचित्
 ॥ जंसयति । जंसति । ईडस्तुतौ ॥ जसुहिंसायाम् ॥ पिडिसङ्घाते ॥ रुयरोये ॥ रुटइत्येके ॥ डिपक्षेपे ॥ छुपसमुच्छाये
 ॥ आकुस्मादात्मनेपदिनः । कुस्मनाम्नोवेतिवक्ष्यतेतमभिव्याप्येत्यर्थः । अकर्तृगामिफलार्थमिदम् ॥ चितसञ्चेतने ॥ चेतय
 ने । अचीचितत् ॥ दशिदंशने ॥ दंशयते । अददंशत् । इदिन्नास्मिजभावे । दंशति ॥ आकुस्मीयमात्मनेपदस्मिच्स्त्रिनियोगे
 नैवेतिव्याख्यातारः । नलोपेसञ्जिसाहचर्याद्वादेरेवग्रहणम् ॥ दसिदर्शनदंशनयोः ॥ दंसयते ॥ दंसति ॥ दसेत्येके ॥
 डपडिपसङ्घाते ॥ तत्रिकुटुम्बधारणे । तत्रयते । चान्द्राधानुद्वयमितिमत्ताकुटुम्बयतेइत्युदाहरन्ति ॥ मत्रिगुप्त्रपरिभाषणे
 ॥ स्पशग्रहसंक्षेपयोः ॥ तर्जभर्त्ततर्जने ॥ वस्तुगन्धवर्द्धने । वस्तयते । गन्धयते ॥ विष्वाहिंसायाम् ॥ हिष्कीत्येके
 ॥ निष्कपरिभाषे ॥ लब्धइत्यायाम् ॥ कश्चसंक्षेपे ॥ ह्यपूरणे ॥ भूषञ्चाविशङ्कयोः ॥ शठञ्चाधायाम् ॥ यदुप

॥ स्वयंप्रति ॥ गूरुद्वयमे ॥ अमलदशोचने ॥ नान्येमितइतिनिवेधः । अमयेने ॥ कुट्टयेने ॥
 ॥ चुटकेदने ॥ कुट्टयेने ॥ गलस्रवणे ॥ भलआमण्डने ॥ कूटआप्रदामे ॥ अवसादनेइत्येके ॥ कुट्टप्रतापने ॥ वधु
 प्रलम्भने ॥ वृषशक्तिबन्धने ॥ शक्तिबन्धनम्पजननसामर्थ्यशक्तिबन्धश्च । वर्धयते ॥ मदतृप्तियोगे ॥ मदयते ॥ दिवुपरि
 कूजने ॥ गृविज्ञाने ॥ गारयते ॥ विदचेतनास्थानविवासेयु । वेदयते । सत्तायांविद्युते ज्ञानेवेति विंते विचारणे । विन्द
 नेविन्दति प्राप्नोश्यन्लुक्प्रमृशेषिदंक्रमात् ॥ मनस्तम्भे ॥ मानयते ॥ धुजुगुप्तायाम् ॥ यावयते । कुस्मनाम्नोवा ।
 कुस्मेतिधातुःकुस्मितस्मयनेवर्त्तते । कुस्मयते । अचुकुस्मत् । अववाकुस्मेतिप्रातिपदिकं । ततोधात्वर्त्रेणिच् ॥ इव्याकुस्मी
 चाः ॥ चर्वचर्चयने ॥ वृकभाषणे ॥ शब्दउपसर्गादाविष्कारेच ॥ चाङ्गायणे । प्रतिशब्दयति । प्रतिश्रुतमाविष्कारे
 तीर्थः । अनुपसर्गाच्च । आविष्कारेइत्येव । शब्दयति ॥ कलनिमीलने ॥ कानयति ॥ सौचड्युपधायाङ्स्व । काण्या
 दीनाम्नेतिविकल्पयते । अचीकखत् । अचकाखत् ॥ जभिनाशने ॥ जम्भयति । जम्भति ॥ धूदक्षरणे ॥ सूदयति । अ
 सूवुदत् ॥ जसुताडने ॥ आसयति । जसति ॥ पश्वन्धने ॥ पाशयति ॥ अमरेगे ॥ आमयति । नान्येमितइतिनि
 वेधः । अमगन्धादौशफितः । तस्माद्धेतुमसौ । आमयति ॥ चटस्फुटभेदने ॥ विकासेशशपोःस्फुटति । स्फोटने
 इच्छुत् ॥ घटसङ्घाते ॥ घाटयति ॥ हृष्यधीश्च ॥ नवगण्यमुक्ता अपि हन्यर्थः स्वार्थेणिचलभन्तइत्यर्थः ॥ दिवुअर्ध
 ने ॥ उदिष्वादेवतीर्थपि ॥ अर्ज्जप्रतियत्ने ॥ अचमधीन्तरेपि । इव्यमर्ज्जयति ॥ धुविर्विशदने ॥ घोषयति । धुवि
 रविशदनइतिस्त्रुचेऽविशदनइतिनिवेधाद्विज्ञादित्योऽस्यणिच् । घोषति । इरिन्नादङ् । अधुवत् । अधौधी
 न् । एवन्तस्यत् । अजुधुवत् ॥ आङःकन्दसातये ॥ भौवादिकः । कन्दधातुसङ्खानाद्यर्थेऽङ् । सखाङपूर्वेणिचलभ
 नेसातये । आकन्दयति । अन्येनुआङपूर्वौधुविःकन्दसातयेइत्याङ् । आघोषयति ॥ लसशिस्त्रयोगे ॥ तसिभूषञ्च

॥ सि० कौ० ॥ झरणे ॥ अवतंसयति । अवतंसति । भूषयति ॥ अर्हपूजायाम् ॥ ज्ञानियोगे ॥ आज्ञापयति ॥ भजविश्राणने ॥ श्रु-
॥ ति० चु० ॥ धुप्रहसने ॥ अशशर्द्धत् । अशीशृधत् ॥ यतनिकारोपस्कारयोः ॥ एकलग्नस्वादने ॥ रघइत्येके ॥ रगेत्यन्ते ॥ अ-
॥ १४७ ॥ शुविशेषणे ॥ अञ्चयति । उदित्वमिद्विकल्पार्थम् । अतएवविभाषितोणिच् । अञ्चति । एवंशृधुजमुप्रभृतीनामपिवोध-
म् ॥ लिगिचित्रीकरणे ॥ लिङ्गयति । लिङ्गति ॥ मुट्संसर्गे ॥ मोदयति सक्तूनघृतेन ॥ चसधारणे ॥ ग्रहखड्ग्येके । वा-
रणेइत्यन्ते ॥ उध्रसउच्छे ॥ उकाशेधात्ववयवइत्येके । नेत्यन्ते । घ्रासयति । उघ्रासयति ॥ मुचप्रमेचने । मोदनेच ॥
वसस्नेहहेदापहरणेषु ॥ चरसंशये ॥ चुसहने ॥ हसनेचेत्येके । चावयति ॥ चुसेत्येके ॥ चोसयति ॥ भुवोअवकल्कने ॥
अवकल्कमंमिश्रीकरणात्म्येके । चिन्तनमित्यन्ते । भावयति ॥ कपेच्च ॥ कल्पयति ॥ आस्वद्यः सकर्मकात् ॥ * ॥ स्व-
दिमभिव्याप्तसंभवक्कर्मभ्यएवणिच् ॥ असग्रहणे ॥ ग्रासयतिफलम् ॥ पुष्पधारणे ॥ पोषयत्याभरणम् ॥ दलविदा-
रणे ॥ दालयति ॥ पटपुटलुटनुजिमिजिपिजिलुजिभजिलघित्रिसिपिसिकुसिद्शिकुशिघटघटिवृहिवर्हबल्हगुपधूपवि-
क्षचीवपुषलोक्तलोचृण्टकुपंतर्कवृतुकृधुभावार्थाः ॥ पाठयति । पोठयति । लोटयति । तुञ्जयति । तुञ्जति । एवम्परेषा-
म् । घाटयति । घण्टयति ॥ नाम्नोपिशास्तृदिताम् । ७ । ४ । २ । णिच्गणोपिनःशास्त्रेर्वृदिताश्च उपधयाह्रस्वनस्या-
जङ्परेशौ । अलुलोक्तत् । अलुलोचत् । वर्त्तयति । वर्द्धयति । उदित्वावर्त्तति । वर्द्धति ॥ रुठलजिअजिदसिभृ-
शिरुशिशीकनटपुटिजिविरघिलघिअक्षिरहिमहिच् ॥ लङितंडनलच् ॥ पूरीआप्सायने ॥ ईदित्वनिष्ठायामिष्टि-
वेधाय । अतएवसिञ्चा । पूरयति । पूरति ॥ रुजहिंसायाम् ॥ छदअस्वादने ॥ स्वादइत्येके ॥ असिष्वदत् । दीर्घस्य
नयोपदेशान्त । असिष्वदत् ॥ आपुमादा ॥ इवस्वत् निमायितणिच्पुषधानुमभिधाद्य ॥ युजपृचसंयमने ॥ योजय-
ति । योजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति । यीजति ।

वृज्जवर्ज्जने ॥ वृज्जयति । वरयति । वरति । वरते । वरिता । वरीता ॥ जूवयोहानौ ॥ जारयति । जरति ।
 जरिता । जरीता ॥ जिञ्च ॥ ज्ञापयति । ज्ञपति । ज्ञेता ॥ रिचवियोजनसम्पर्चनयोः ॥ रेचयति । रेचति । रेक्ता ॥
 शिष्यसर्वोपयोगे ॥ शेषयति । शेषति । शेषा । अशिक्षत् । अयम्पिपूर्वोऽतिशये ॥ तपदाहे ॥ तापयति ॥ तपति । तप्ता
 ॥ तूपतृप्नै ॥ सन्दोपनेइत्येके । तर्पयति । तर्पति । तर्पिता ॥ कृदोसन्दोपने ॥ कर्दयति । कर्दति । कर्दिता । कर्दिय
 ति । सेसिचीतिविकल्पोन । साहचर्यात्तत्रसैधादिकस्यैवग्रहणात् ॥ चृपकृपदृपसन्दोपनइत्येके ॥ चर्पयति । कर्पयति ॥
 दृभीभये ॥ दर्भयति । दर्भति । दर्भिता ॥ दृभसन्दर्भे ॥ अयन्नुदादावोदित् ॥ अयमोक्षणे ॥ हिंसायामित्येके ॥ मी
 गतौ ॥ माययति । मयति । मेता ॥ ग्रन्थबन्धने ॥ ग्रन्थयति । ग्रन्थति ॥ शीकञ्जामर्षणे ॥ चोक्च ॥ अर्द्धहिंसायाम् ॥
 स्वरितेत् ॥ अर्द्धयति । अर्द्धति । अर्द्धते ॥ हिंसिहिंसायाम् ॥ हिंसयति । हिंसति । हिनस्तीतिअभिगतम् ॥ अर्द्धपू
 जायाम् ॥ आङःबट्पद्वर्थे ॥ आसादयति । आसीदति । पाघ्रेतिसीदादेशः । आसत्ता । आसन्तीत् ॥ शुभशौचकर्म
 णि ॥ शुभिता । शुभीत् । शुभिष्ठात् ॥ कृदअपवारणे ॥ स्वरितेत् ॥ जुषपरितर्कणे ॥ परितर्कणमूहोहिंसा
 वा ॥ परितर्पणइत्यन्ये ॥ परितर्पणम्परितृप्तिप्रक्रिया । जोषयति । जोषति । प्रीतिसेवनयोर्जुवतेइतिनुदादौ ॥ धूञ्
 कम्पने ॥ णावित्यधिकृत्य ॥ धूञ्प्रीजेर्नुग्वक्तव्यः ॥ * ॥ धूनयति । धवति । धवते । केचित्तुधूञ्प्रीणोरितिपठित्वाप्रि
 णातिसाहचर्याङ्कूनातेरेवनुकमाङ्कः । धावयति । अयंसादौक्रादौनुदादौच । सादौह्रस्वश्च । तथाचकविरहस्ये ॥
 धूनेतिचम्पकवनानिधुनोत्यशोकञ्चूतन्धुनानिधुवतिस्फुटितातिसुक्तम् । वायुर्बिधूनयतिचम्पकपुष्परेणून्यत्काननेधवति
 चन्दनमङ्गरीञ्च ॥ १ ॥ प्रीञ्त्तर्पणे ॥ प्रीणयति । धूञ्प्रीणोरितिहरदत्तोक्तपाठेनु । प्रापयति । प्रपति । प्रपते । अन्यञ्

॥ १५० ॥

असन्दर्भे ॥ आप्तुलम्बने ॥ आपयति । आपति । आपत् । आप्ना । स्वरितेदयमित्येके । आपते ॥ तनुश्रद्धोपकरण
योः ॥ उपसर्गाच्चदेव्यै । तामयति । वितानयति । तनति । वितनति ॥ चनश्रद्धोपहननयोरित्येके ॥ चनयति । चनति
॥ वदसन्देशवचने ॥ वादयति । स्वरितेत् । वदति । वदते । अनुदात्तेदित्येके । ववन्दतुः । ववदिथ । ववदे । वद्वात्
॥ वचपरिभाषणे ॥ वाचयति । वचति । वक्ता । अवाक्षीत् ॥ मानपूजायाम् ॥ मानयति । मानति । मानिता । विचारयेतु
भावदिकोनिष्ठसन्नतः । सम्भमानयते ॥ इत्याकुस्मीयाः ॥ मन्यतेइतिदिवादैः । मनुतेइतितनादैश्च ॥ भूप्राप्तावात्मने
पदी ॥ भावयते । भवते । शिच्सन्नियोगेनैवात्मनेपदमित्येके । भवति ॥ गर्हषिनिन्दने ॥ मार्शान्वेषणे ॥ कठिशो
के ॥ ऊर्णपूर्वीषमुक्तंश्रियाम् ॥ कण्ठतेइत्यात्मनेपदीगतः ॥ मृजूर्गौचालङ्कारयोः ॥ माज्जीयति । माज्जीति । माज्जीता । मा
ज्जी ॥ मृध्नितिश्रियाम् । स्वरितेत् । मर्धयति । मर्धति । मर्धते । मृध्यति । मृध्यतेइतिदिवादैः । शेचनेश्चपि । मर्वति
॥ ध्रुवपसहने ॥ धर्षयति । धर्षति ॥ इत्याधृषीथाः ॥ अधादन्ताः ॥ कथवाक्यप्रबन्धे ॥ अलोपोपस्वस्थानिवद्भावात्तृडिः
। कथयति । अलोपोपिबान्नदीर्घसम्बद्भावैः । अचकथत् ॥ बरईप्सायाम् ॥ बरयति । बारयतीतिगतम् ॥ गणसंस्थाने ॥
गणयति ॥ ईचगणाः । ७ । ४ । ६७ । गणेरभ्यासंस्वईत्याच्चङ्परिसौचादत् । अजगद्यत् । अजीगद्यत् ॥ शठश्च
उसम्यगवभाषणे ॥ पठपवग्रन्थे ॥ रहत्यागे ॥ अररहत् ॥ स्वनगदीदेवशब्दे ॥ स्वनयति । गदयति । अजगदत् ॥ प
तगतौवा ॥ वाशिजन्तः । वादनइत्येके । आद्यौ । पतयति । पतति । पताञ्चकार । अपपीत् । द्वितीये । पातयति । अपीप
तत् ॥ पयानुपसर्गात् । गतावित्येव । पययति ॥ स्वरआक्षेपे ॥ स्वरयति ॥ रचप्रतिधत्ते । रचयति ॥ कलगतौसंस्थानेच ॥
महपरिकल्पने ॥ परिकल्पनइत्यर्थः ॥ महपूजायाम् ॥ महयति । महतीतिश्रियोगतं ॥ सारङ्गप्रथमदोर्वश्ये
॥ सरयति । सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥ सरयति ॥

कुमारकीडायाम् ॥ अचुकुमारन् ॥ शीलउपधारणे ॥ उपधारणमभ्यासः ॥ सामसंत्वप्रयोगे ॥ अससामत् । संत्वने
 इत्यस्यतु । असीधमत् ॥ चेलकालोपदेशे ॥ चेलयति । कालइतिपृथग्धातुरित्येके ! कालयति ॥ पल्लूललवनपवन
 योः ॥ वातसुखसेवनयोः ॥ गतिमुखसेवनयोरित्येके । वातयति । अववातत् ॥ गवेधमार्गणे ॥ अजगवेधत् ॥ वासउप
 सेवायाम् ॥ निवासआच्छादने ॥ अनिनिवासत् ॥ भाजपृथक्कर्मणि ॥ सभाजप्रीतिदर्शनयोः ॥ प्रीतिसेवनयोरित्यन्ये
 । सभाजयति ॥ ऊनपरिहाणे ॥ ऊनयति । ओःपुयण्जिइतिस्त्रोत्रेपययोरिति वक्तव्येवर्गप्रत्याहारजकारयच्चेलिङ्गं
 शिषिचचआदेशेनस्याद्वित्वेकार्येइतियत्रद्विरुक्तौअभ्यासोत्तरखण्डस्यआद्योऽच्प्रक्रियायाम्परिनिष्ठितेरूपेवाऽवसौल
 ङ्गतेतन्वायन्निषेधः । आपकस्यसजातीयापेक्षत्वात्तेनाचिकीर्तयितिसिद्धम् । प्रकृतेनुनशब्दस्यद्वित्वन्ततउत्तरखण्डेऽ
 चित् ॥ अननत् ॥ अभवानूतनत् ॥ ध्वनशब्दे ॥ अदध्वनत् ॥ कूटपरितापे ॥ परिद्राहेइत्यन्ये ॥ सङ्केतग्रामकुण्णगु
 णाचार्ये ॥ सङ्केतयति । ग्रामयति । कुणयति । गुणयति । पाठान्तरम् ॥ केतश्रावणेनिमज्ज
 ने ॥ केतयति । निकेतयति ॥ कुण्डलसङ्काशे ॥ अकारात्केतने ॥ कूणसङ्कोचनेइति ॥ स्तेनचौर्ये ॥ अतिस्तेनत् ।
 आगर्वाद्यापिपदिक् ॥ पदमत् ॥ पदयते । अपपदत् ॥ गृहयहणे ॥ गृहयते ॥ मृगअन्वेषणे ॥ मृगयते । मृग्यती
 तिकंङ्गादिः ॥ कहविस्मापने ॥ मूलीमृद्विकान्तौ ॥ स्थूलपरिवृंहणे ॥ स्थूलयते । अनुस्थूलत् ॥ अर्थउपयाज्जायाम् ॥
 अर्थयते । अर्थयत् ॥ सवसन्नानकिष्कयाम् ॥ अससत्रत् । अनेकाचत्वान्नयोपदेशः । सिसत्रयिषते ॥ गर्वमाने ॥ गर्वय
 ते । अदन्तः ॥ मर्षासिद्धिफलम् । धातोर्नन्तउदात्तलित्याम्फलम् । एवमग्रेपि ॥ इत्यागर्वाद्याः ॥ सूत्रवेष्टने ॥ सू
 त्रयति । असुत् ॥ मूत्रप्रसवणे ॥ मूत्रयति । मूत्रति ॥ रुक्षपारुख्ये ॥ पारतीरकर्मसमाप्तौ ॥ अपपारत् । अति

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० चु० ॥

॥ १५१ ॥

तीरत् ॥ पुटसंसर्गे ॥ पुटयति ॥ धेकदर्शने इत्येके ॥ अदिधेकत् ॥ कचशैथिल्ये ॥ कत्रयति । कत्रति ॥ कर्त्तव्येके ॥
कर्त्तयति । कर्त्तति ॥ प्रातिपदिकाद्धान्वर्थे बहुलमिष्टवच्च ॥ * ॥ प्रातिपदिकाद्धान्वर्थे णिच्स्यादिष्टे यथा प्रातिपदिकं
स्य पुम्बद्भावरभाषटिलोपविन्मतुञ्जोपठणादिलोपप्रस्थस्फाद्यादेशभसंज्ञास्तद्वशावपिस्युः । पटुमाचष्टे पटयति । परत्
दृढौ सत्यां टिलोपः । अपीपटत् । गौचडीत्यत्र भाष्ये तु वृद्धेर्लोपो वलीयानिति स्थितम् । अपपटत् ॥ तत्करोति तदा चष्टे ॥
* ॥ पूर्वस्य प्रपञ्चः करोत्याचष्टइति धान्वर्थमात्रमिजर्थः । लडर्थे स्वविवक्षितः ॥ तेनातिक्रामति । अश्वेनातिक्रामति । अश्व
यति । हस्तिनातिक्रामति । हस्तयति । धातुस्य । णिच्कतिर्द्धातुरूपम्यतिपद्यते । चष्टेऽनुक्तसमुच्चयार्थः । त
थाचर्त्तकम् ॥ अण्यनिमित्तं स्तिदाचष्टे हस्तुन्यप्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्चकारकमिति ॥ * ॥ कंसवधमाचष्टे कंसं या
नयति । इह कंसहनइति स्थिते ॥ हनस्तोऽचिस्तलोः । ७ । ३ । ३२ । हनेस्तकासेनादेशः स्याच्चिस्तस्वर्ज्जिति णि
ति । नन्वत्राऽङ्गसंज्ञाधातुसंज्ञाचकंसविशिष्टस्य प्राप्ता । ततश्चाह द्वित्योर्दोषः । किञ्च । कुत्वत्वेन स्यातां धातोः स्वरूपमच
णेतत्प्रत्ययेकार्थविज्ञानात् । सत्यम् । प्रकृतिवच्चेति चकारेभिर्मन्त्रमकारकञ्च चात्कार्थम् । हेतुमसिचः प्रकृतेर्द्विधादेर्हेतु
मसौयादृशङ्कारकन्धातावनन्तरभूतं द्वितीयान्त्यादृशञ्चकार्थं कुत्वत्त्वादितदिहापीत्यर्थः । कंसमजीयतन् ॥ कर्त्तुं करणा
द्धान्वर्थे । कर्त्तव्यापारार्थे यत्करणं न तु चक्षुरादिमात्रमित्यर्थः । असिना हन्ति । असयति ॥ वष्कदर्शने ॥ चित्रचित्रीकर
णे ॥ आलेख्यकरणइत्यर्थः ॥ कदाचिद्दर्शने । चित्रेत्ययमद्भुतदर्शने णिच्चलभते । चित्रयति ॥ अंससमाधाते ॥ वटवि
भाजमे ॥ लजप्रकाशने ॥ वटिलजिइत्येके ॥ वणयति । वञ्चयति । अदन्तेषु पाठवलाददन्तत्वे बुद्धिरित्यन्ये । व
णयति । लज्जापयति । शाकटायनस्तु कथादीनां सर्वेषां पुकमाह । तन्मते कथापयति । गणापयतीत्यादि ॥ मिश्रस
र्वे ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥ अंससमाधाते ॥

[illegible]

॥सि०कौ॥

॥ति०णि०॥

॥ १५२ ॥

ति । णिचञ्चेतिकर्तृगेफलेऽत्मनेपदम् । भावयते । भावयाम्भूव ॥ ओःपुयण्यपरि ॥ ७ । ४ । ८० । सनिपरेयद
ङ्गन्तदवयवाभ्यासोकारस्येकस्यान्ववर्णयण्जकारेष्ववर्णपरेषुपरतः । अबीभवत् । अपीपवत् । मूङ् । अमीभवत् । अ
यीयवत् । अरीरवत् । अलीलवत् । अजीजवत् ॥ स्वतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिचवतीनांवा । ७ । ४ । ८१ । अ
यामभ्यासोकारस्यङ्त्वन्वस्यान्ववर्णपरिधात्वक्षरेपरि । असिस्ववत् । असुस्ववत् । नाग्वोपीतिह्रस्वनिषेधः । अ
न् । अडुठैकत् । अचीचकासत् । मतानारे । अचचकासत् । अग्वोपीतिसुधातुप्रकरणेऽदाहरिष्यते । एध्नाशि
च । पूर्वविप्रतिषेधादपवादत्वाद्वावृद्धिर्वाच्यसिलोपः । चोरयति । शौचडीतिह्रस्वः । दीर्घालघोः । नचाग्वोपित्वाङ्
योरपसम्भूयः । स्यात्तन्निर्दिष्टात् । अचूचरत् ॥ शौचसँश्चडोः । २ । ४ । ५९ । सन्परेचङ्परिचणौश्चयतेःसम्प्रसार
णोक्तत्वात् । सम्प्रसारणान्दाश्रयञ्चकार्यैवलवदितिवचनान्सम्प्रसारणम्पूर्वरूपम् । अश्रूशवत् । अलघुत्वान्नदीर्घः । अ
शिश्चयत् ॥ स्रम्भुसिवुसहाञ्चडि । ८ । ३ । ११६ । उपसर्गनिमित्तस्यास्यधेनस्याच्चडि । अवानस्रम्भत् । पर्य्य
सौषिवत् । न्यसौषहत् । आटिटत् । आशिशत् । बहिरङ्गोप्युपधाङ्स्वेदित्वाङ्प्रागेव । ओणेर्यदिक्करणेऽङ्निङ्गात् ।
माभवानिदिधत् । एजादावेधतैविधानान्नष्टृङ्गिः । माभवान्प्रेदिधत् । नन्दाइतिनदगणान्नद्विन् । औम्बुटत् । आडु
डत् । आर्चिचत् ॥ उञ्जश्चार्जवे । उपदेशेदकारेपधः । भुजन्यूञ्जौपाण्युपतापयोरितिस्त्रुत्वेनिपातनादस्यवःसचा
न्तरङ्गोपिद्विन्विषयेनन्दाइतिनिषेधाज्जिशदस्यद्विन्वेकतेप्रवर्तते । ननुततःप्राक्दकारेच्चारणसामर्थ्यात् । औञ्जिज
त् । अजादेरित्येवनेह । अदिद्रपत् ॥ रभेरशब्जितोः । ७ । १ । ६३ । रभेर्नुम्स्यादचिननुशब्जितोः । लभेश्च । ७
। १ । ६४ । अररम्भत् । अललम्भत् । हेरचडीतिस्त्रुत्वेऽचिडीत्युक्तेःकुत्वन्न । अजीहयत् ॥ अक्षुटृत्वरप्रथमदसू
त्रस्यात् । असम्भारत् । अपरतमामर्षी । अनेर्न्येर्न्ये । निमावपेदिच्येयोः । ७ । ४ । ६६ । अभ्यासस्यान्ववर्णस्यात्

॥सि०कौ॥

॥ति०णि॥

॥ १५३ ॥

॥ १५३ ॥ ६८ । आभ्यामात्मनेपदं स्याद्देतोश्चेद्भयस्मयौ । सूत्रेभययहणभ्यान्वर्थोपलक्षणम् । मुण्डोभापयते ॥ भि
योहेतुभयेयुक् । ७ । ३ । ४० । भीईइतीकारः प्रश्निष्यते । ईकारान्तस्थभियः युक्स्यात्तौहेतुभये । भीषयते ॥ नि
त्यंस्मयते । ६ । १ । ५७ । स्मयतेरेतो नित्यमात्मस्यासौहेतोः स्मये । जटिलोविस्मापयते । हेतोश्चेद्भयस्मय
क्रेर्नेह । कुञ्चिकयैतन्भापयति । विस्मापयति । कथन्तर्हि विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्ताविति मनुष्यवाचेति क
देवहितत्रस्मयः । अन्यथा शानजपि स्यात् । सत्यम् । विस्मापयन्निधेवपठइतिसाम्प्रदायिकाः । यद्वा । मनुष्यवा
क्प्रयोज्यकर्त्री विस्मापयतेतयासिंहो विस्मापयति तिस्यन्तासौ शतेति व्याख्येयम् ॥ स्फायोवः । ७ । ३ । ४१ । शौ । स्फा
वयति ॥ शदेर्गुत्तैतः । ७ । ३ । ४२ । शदेर्गौतोन्तादेशः स्यान्ननुगतौ । शातयति । गतौतु । गाः शादयति गोविन्दः
॥ ममयतीत्यर्थः ॥ रुहःपोऽन्यतरस्याम् । ७ । ३ । ४३ । शौ । रोपयति । रोहयति ॥ कोङ्जीनां शौ । ६ । १ । ४८
। एवामेचञ्चान्वंस्यासौ । कापयति । अध्यापयति । जापयति ॥ शौचसंश्रद्धोः । ६ । १ । ३९ । सन्यरेचङ्परेचशौ
इङोगाङ्वास्यात् । अध्यजीगपत् । अध्यापिपत् ॥ सिध्यतेरभ्यारलौकिके । ६ । १ । ४७ । रोहलौकिकेर्धेविद्यमानस्य
सिध्यतेरेचञ्चान्वंस्यासौ । अन्नं साधयति । निष्पादयतीत्यर्थः । अपारलौकिकेकिम् । तापसः सिध्यति । तन्वन्निश्चिनोति ।
तम्पेरयति । सेधयति तापसन्तपः ॥ प्रजनेवीयते । ६ । १ । ५५ । अस्यैचञ्चान्वंवास्यासौ प्रजनेर्धे । वापयति । वायय
तिवागाः पुरेवातः । गर्भेग्राहयतीत्यर्थः ॥ ऊदुपधायागोहः । ६ । ४ । ८७ । गूहयति ॥ दोषोशौ । ६ । ४ । ९० । दुषइ
तिसुवचम् । दुष्यतेरुपधायाज्ज्यासौ । दूषयति ॥ वाचित्रविसर्गे । ६ । ४ । ९१ । विसर्गोऽप्रीतता । चित्रं दूषयति । दो
षयतिवाकामः । मितां ह्रस्वः । भ्रादौदुर्गदौचमित्तुक्ताः । घटयति । जनीजूष् । जनयति । जरयति । जृणोतेस्तु । जम्
रयति । रज्जेर्गौमृगरमणेनलोपोवक्तव्यः ॥ * ॥ मृगरमणमाखेटकम् । रजयतिमृगान् । मृगेतिकम् । रज्जयतिमृधि

॥ रमणादन्यत्र । रञ्जयति मृगान्तृणादानेन । च्छादियुञ्जपादिश्चिञ् ॥ चिस्फुरेर्लौ । चपयति । चवयतीत्युभे ।
 चिनोतेस्तु । चापयति । चाययति । स्फारयति । स्फोरयति । अपुस्फरत् । अपुस्फुरत् ॥ उभौ साभ्यासस्य । ८ । ४ ।
 २९ । साभ्यासस्थानितेरुभौ नकारैणत्वं प्राप्नोतीति मितेति । प्राणिणत् ॥ गौ गमिरबोधने । २ । ४ । ४६ । इक्षीगमिः
 स्यात्सौ । गमयति । बोधनेतु । प्रत्याययति । इण्वदिकः । अधिगमयति । हनस्तेऽचिस्तेनोः । हो हन्तेरितिकृत्वम् । घ
 तयत् । ईर्ष्यतेस्तृतीयस्येति वक्तव्यम् ॥ * ॥ तृतीयव्यञ्जनस्य तृतीयैकाच इति वार्थः । आद्योषकारस्य द्वित्वं वारयितुमिदम्
 । द्वितीयेत्वजादेर्द्वितीयस्येत्यस्यापवादतया सन्नन्ते प्रवर्तते । ऐर्ष्ययत् । ऐर्ष्य्यत् । द्वितीयव्याख्यायां णिजन्ताच्च डि षका
 र एवाभ्यासे श्रूयते । हलादिः शेषात् । द्वित्वन्तु द्वितीयस्यैव । तृतीयाभावेन प्रकृतवार्तिका प्रवृत्तेः । निवृत्ते प्रेषणाद्भातोर्द्वि
 मुमसौ णिजेन तुल्यार्थः । तेन प्रार्थयन्ति शयनोत्थितप्रिया इत्यादिसिद्धम् । एवं सकर्मकेषु सर्वेषूह्यम् ॥ * ॥ इति गण्यन्त
 प्रक्रियो ॥ * ॥ धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिष्वायाम् । ३ । १ । ७ । इयि कर्मण इयिणै ककर्तृकाद्भातोः सन्प्रत्ययो
 वास्यादिच्छायाम् । धातोर्विहितत्वादिसन् अर्द्धधातुकत्वम् । इडद्वित्वम् ॥ सन्धतः । पठितुमिच्छति पिपठिषति । क
 र्मणः किम् । गमनेनेकतीतिकरणान्माभूत् । समानकर्तृकात्किम् । शिष्याः पठन्ति तीर्क्षति गुरुः । वाग्रहणात्पक्षे वाक्यमपि ।
 लुङ्सनोर्घस्तु । एकाच उपदेश इति नेह । सस्यतत्त्वम् । अतुमिच्छति । जिघत्सति । ईर्ष्यतेस्तृतीयस्येति यिसुनोर्द्वि
 त्वम् । ईर्ष्ययिषति । ईर्ष्ययिषति ॥ इदविदमुषयहिस्वपि प्रच्छसंश्च । १ । २ । ८ । सभ्यः संश्चत्वाचकितौ ॥ इ
 रुदियति । विविदियति । मुमुदियति ॥ सनियहगुहोश्च । ७ । २ । १२ । यहेर्गुहे गन्ताच्च सन इणस् । यहेर्गुहे
 व्येति सम्प्रसारणम् । सनः यत्स्यासिद्धत्वाद्भ्रष्टभावः । जिघृक्षति । सुयुसति ॥ किरञ्चपञ्चभ्यः । ७ । २ । ७५ ।
 गृह्णन्ति पुण्ड्रिषति । पिपुळिषति । चिकरिषति । जिगरिषति । जिगलिषति । अत्रेटोवृत्तोवागीर्त्तने

सं० कौ०॥

॥ ति० सं०॥

॥ १५४ ॥

ष्टः । दिदीरयते । दिदीरयते । कथमुद्दिधीरयति । भौवादिकयोर्धृङ्धृजोरिति गृहाण ॥ इकोऽल ॥ १ । २ । ६
॥ इगन्ताज्जलादिः सन्किन्त्यात् । वुभूषति । दीङ् । दातुमिच्छति दिदीयते । एज्विषयत्वाभावान्मीनातिमिनोतीत्यात्व
न्न । अतएव सनिमीमेति सूत्रे माधातोः पृथग्मीयहणं कृतम् ॥ हलन्ताच्च । १ । २ । १० । इकसमीपाङ्गलः परोऽस्तीति
सन्किन्त्यात् ॥ गुहू ॥ जुघृक्षति । विभित्सति । इकः किम् । यियक्षते । जल्किम् । विवर्द्धयते । हल्यहणं जातिरिति
तृन्तृह । तितृक्षति । तितृहियति ॥ अजन्तगमांसति । ६ । ४ । १६ । अजन्तानां हन्तेरजादेशगमेश्च दीर्घः स्याज्जला
दौ सति ॥ सन्लिटोर्जीः । जिगोषति । विभीषति । चिकीषति । चिचोषति । जिघांसति ॥ सतिच । २ । ४ । ४७ ।
इणोगमिः स्यात्सनिननुबोधने । जिगमिषति । बोधनेऽप्रतीक्षति । इण्वदिकः । अधिजिगमियति । कर्मणि तड् । पर
स्मैपदेऽप्युक्तेर्नैह । जलादौ सतीति दीर्घः । जिगांसते । अधिजिगांसते । अजादेशस्येत्युक्तेर्गच्छतेर्न दीर्घः । जिगं
सते । सज्जिगांसते ॥ इडश्च । २ । ४ । ४८ । इडोगमिः स्यात्सति । अधिजिगांसते ॥ रलोऽप्युपधाङ्गलादेः संश्च । १ ।
२ । २६ । उञ्च इञ्चोते उपधेयस्य तस्माज्जलादेरलन्तात्परौक्ता सनौसेटौर्वाकितौ स्तः । वृत्तिस्वाप्योः सम्प्रसारणम् ।
दिद्युतिषते । दिद्योतिषते । रुरुचिषते । रुरेचिषते । लिलिखिषति । लिलेखिषति । रलः किं । दिदेविषति । व्युपधा
त्किम् । विवर्त्तिषते । हलादेः किम् । एषिषति । इहनित्यमपि द्वित्वं गुणेन बाध्यते । उपधाकार्ये हि द्वित्वात्प्रवलम् ।
ओणोर्चर्दिक्करणस्य सामान्यापेक्षज्ञापकात् ॥ सनीवन्तर्ज्जभ्रस्जदम्भुश्चिस्वयूर्णभरज्ञपिसनाम् । ७ । २ । ४६ । इव
नोभ्यचर्धादिभ्यश्च सनइङ्वास्यात् । इडभावे । हलन्ताच्चेति क्त्वं । च्छोरतिवस्य ऊठ् । यण् । द्वित्वं । टुडूषति । दि
देविषति । स्तौति श्योरेवेति बद्ध्यमाणानियमान्नयः । सुस्यू सति । सिसेविषति ॥ आप्ज्ञप्पृधामीत् । ७ । ४ । ५५ । स
यमचर्त्त्यात्सादौ सति ॥ अत्र लोपोऽभ्यासस्य । ७ । ४ । ५८ । सनिमीमेत्याभ्ययटुक्त्वं नवाभ्यासस्य लोपः स्यात् । आ

भुमिच्छति । ईक्षति । अर्द्धितुमिच्छति । रपरत्नम् । चर्वम्- । ईर्क्षति । अर्द्धिधति । विभ्रज्जिधति । विभ्रजिधति । विभ्रक्षति । विभ्रक्षति ॥ दम्भइच्च । ७ । ४ । ५६ । दम्भेरचइत्यादीचसादौ सति । अभ्यासलोपः । हलन्ताच्चे
 ष्यत्तल्लहल्लहल्लान्तिपरमित्युक्तम् । तेन सनः कित्वा न्नलोपः । धिप्सति । धोप्सति । दिदम्भिवति । शिश्नीयति । शिश्नयिषति ।
 ॥ ऊदोष्पपूर्वस्य ॥ सुसूर्ध्वति । सिस्वरिषति । युयूषति । यियविषति । ऊर्णुनूषति । ऊर्णुनुविषति । ऊर्णुनविषति ।
 नचपरत्वाद्गुणावादेशयोः सतेरभ्यासेऽकारेण श्रूयेतेतिवाच्यम् । द्विर्ब्रुचने चोतिस्त्वन्ने द्वित्वे कर्त्तव्येऽनिरूपातिदेशादा
 देशनिषेधाद्वा । नचसन्नन्तस्य द्वित्वम्यतिकाट्यित्वान्निमित्तता कथमितिवाच्यम् । कार्यमनुभवन् हि कार्यीनिमित्ततया
 नाश्रीयते न त्वननुभवन्नपि । नचेह सन् द्वित्वमनुभवति । बुभूयति । विभ्रिषति । इपिः पुगन्तो मित्संज्ञः पकारान्तश्चैरादि
 कश्च । इडभावे । इकोरुलितिकित्वा न्नगुणः । अज्झर्तेति दोषः परत्वात्सिलोपेन वाध्यते । आज्ज्ञपोतिर्इत् । ज्ञीप्स
 ति । जिज्ञंषिषति । अमितस्तु । जिज्ञापयिषति । जनसनेत्यात्वं । सिषासति । सिस्निषति । तनिपतिदरिद्रातिभ्यः स
 नोवाइङ्वाच्यः ॥ * ॥ तनोर्तेर्विभाषा । ६ । ४ । १७ । अस्त्रोपधायादीर्घावास्याज्झलादौ सति । तितं सति । तितं सति ।
 तितनिषति ॥ आशङ्कायां सन्वक्तव्यः ॥ * ॥ आमुमूर्धति । कूलम्पतिषति ॥ सनिमोमाघुरभलभशकपतपदामचइस् ।
 ७ । ४ । ५४ । एषामचइस्यात्सादौ सति । अभ्यासलोपः । स्कोरितिसलोपः । पिप्सति । दिदरिद्रिषति । दिदरिद्रा
 सति । डुमिज्मोञ् अभ्यासन्कृतदोर्घस्यमिनेतेरपिमोरूपाऽविशेषादिस् । सः सोतितः । मित्सति । मित्सते । मोक्षति । मि-
 त्सति । माङ्मेडोः । मित्सते । दोद्याणोः । दित्सति । देङ् । दित्सते । दाञ् । दित्सति । दित्सते । धेङ् । धित्सति । धित्सते ।
 धित्सति । धित्सते । रिप्सते । लिप्सते । शेङ् । शित्सति । शकमर्षणइतिदिवादिः । स्वरितेत् । शित्सति । शित्सते । पिप्स
 ते ॥ रधोहिंसायां सनीस्वाच्यः ॥ * ॥ रिप्सति । हिंसायां किम् । आरिरात्सति ॥ मुचेऽकर्मकस्यगुणे वा । ७ । ४ । ५७

॥सि०कौ०॥ । सादौसति । अभ्यासलोपः । मोक्षते । मुमुक्षतेवत्सः स्वयमेव । अकर्मकस्यकिम् । मुमुक्षतिवत्संकलः ॥ नवृद्धाश्चतुर्भ्यः ॥
 ॥ ति०स०॥ विवृत्सति । तडितु । विवर्त्तिषते । सेसिचीतिवेड् । निनर्त्तिषति । निवृत्सति ॥ इट्सनिवा । ७। २। ४१। वृद्धाभ्यामृद-
 ॥ १५५ ॥ नाच्चसनइडास्यात् । तितरिषति । तितरीषति । तितीर्यति । विवरिषति । विवरीषति । वुवूर्यति । वृङ् । वुवूर्यते ॥
 दुधूर्यति ॥ स्मिपूङ्ज्वशांसति । ७। २। ७४। स्मिपूङ्ज्वशब्दभ्यः सनइट्स्यात् । सिस्मयिषते । सिस्मयिषते ।
 । अरिरिषति । इहरिस्सदस्यद्वित्वं । इस्इतिसनोऽवयवः कार्यभागितिकार्य्येणोनिभित्वायोगाद्विचनेचीतिनप्र-
 वर्त्तते । अङ्गिजिषति । अशिषिषते ॥ उभौसाभ्यासस्य । प्राणिणिषति । उच्छेत्तुक् । चुत्वं । पूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्व-
 तिचक्षाभ्यासहितस्येटोद्वित्वंहलादिः शेषः । उचिच्छिषति । निमित्रापायेनैमित्रिकापायइतिवत्नित्यं । च्छोरितिस्तुक्
 यहणाज्ज्ञापकात् । प्रकृतिप्रत्यापत्तिवचनाद्वा । शौचसंश्रुडोरितिस्त्रिन्नाभ्यामिडोगाड्श्रयतेः सम्प्रसारणञ्चवा । अंधि-
 जिगापयिषति । अध्यापयिषति । शिञ्चापयिषति । शुशावयिषति ॥ ह्रस्वसम्प्रसारणं ॥ जुहावयिषति । शौद्विचत्प्राग-
 चञ्चादेशेनेत्युक्तत्वादुकारस्यद्वित्वम् । पुस्फारयिषति । चुक्षावयिषति । ओःपुयण्ज्यपरे । पिपावयिषति । यियावयिष-
 ति । विभावयिषति । रिश्वयिषति । लिजावयिषति । जिजावयिषति । पुयण्जिकिम् । नुनावयिषति । अपरेकिम् । वुभू-
 षति । स्ववतीतीत्वंवा । सिस्त्रावयिषति । सुस्त्रावयिषतीत्यादि । अपरइत्येव । शुश्रूषते ॥ स्त्रौतिण्योरेवयण्यभ्यासात् । ८
 । ३। ६१। अभ्यासेणः परस्यस्त्रौतिण्यन्तयोरेवसंस्थः स्यात्त्वभूतेसनिनान्यस्य । तुष्टूयति । द्युतिस्त्राप्योरित्युत्त्वम् । सुष्वा-
 पयिषति । सिषाधयिषति । स्त्रौतिण्योः किम् । सिसिषति । उपसर्गान्तुस्यादिष्वभ्यासेनचेतिषत्वम् । परिधिषति । धणिकि-
 म् । तिष्ठासति । सुषुप्सति । अभ्यासादित्युक्तेर्नेहनिषेधः । इण् । प्रतीषति । इक् । अधीषति ॥ सःस्विदिस्विदिसहीना-
 ष् । ८। ३। ६२। अभ्यासेणः परस्यण्यन्तावामेयांसस्यसएवनषः घणिपरे । सिस्वेदयिषति । सिस्वादयिषति । सिस्वाह-

विधति । स्थादिष्वेवाभ्यासस्येति नियमान्नेह । अभिसुसूषति ॥ शैधिकान्मनुवर्थायाच्चैधिकोमनुवर्थाः । सरूपेपेय्येने
 ष्टः सन्नन्तान्नसनिध्यते ॥ शैधिकाच्चैधिकः सरूपेन । तेनशालीयेभवइतिवाक्यमेवनतुक्कान्ताच्छः । सरूपः किम् । अहिक्त्रे
 भवअहिक्त्रः । अहिक्त्रेभवअहिक्त्रेयीयः । अणन्ताच्छः । तथामत्वर्थात्सरूपः सन । धनवानस्यास्ति । इहमनुवन्तान्म
 नुप्न । विरूपस्तुस्यादेव । दशिडमतीशाला । सरूपइत्यनुषज्यते । अर्थतद्वागसादृश्यन्तस्यार्थः । तेनइच्छासन्नन्तात्सनस्वा
 र्थसुन्नन्तानुस्यादेव । जुगुप्सिषते । मोमांसिषते ॥ * ॥ इतिसन्प्रक्रिया ॥ * ॥ धातोरेकाचोहलादेः क्रियासमभिहारेयङ् ।
 ३ । १ । २२ । पौनःपुन्यम्भृशार्थश्चक्रियासमभिहारस्तस्मिन्द्वाब्देयङ्स्यात् ॥ गुणोयङ्लुकोः । ७ । ४ । ८२ । अ
 भ्यासस्यगुणः स्याद्विड्यङ्लुकिच । सनाद्युन्ताइतिधातुत्वात्स्त्रिडादयः । डिदन्तत्वादात्मनेपदम् । पुनःपुनरतिशयेन
 वाभ्रेतिबोभूयते । बोभूयाञ्चके । अबोभूयिष्ये । धातोः किम् । आर्द्धधातुकत्वंयथास्यात् । तेनब्रूवोवचिरित्यादि । एकाचः
 किम् । पुनःपुनर्जीगर्ति । हलादेः किम् । भृशभीक्ष्णते । भृशंशोभते । रोचतेइत्यत्रयङ्गेतिभाष्यम् । पौनःपुन्येनुस्यादेव ।
 रोच्यते । शोशुभ्यते ॥ सूक्ष्ममूत्रमूत्रघर्त्यपूर्णंतिभ्योयङ्वाचः ॥ * ॥ आद्यास्त्रयश्चरादावदन्ताः । सोसूच्यते । सो
 सूच्यते । मोमूच्यते । अनेकाचत्वेनायोपदेशत्वत्त्वन्न । यस्यहलः । यस्येति सङ्घातग्रहणम् । हलः परस्ययशब्दस्यलो
 पः स्यादार्धधातुके ॥ आदेः परस्य ॥ अतोलोपः । सोसूचाञ्चके । सोसूचिता । सोसूत्रिता । मोमूत्रिता ॥ दीर्घाऽकितः ।
 ७ । ४ । ८३ । अकितोभ्यासस्यदीर्घः स्याद्विड्यङ्लुकिच । अटायते ॥ यङिच । ७ । ४ । ३० । अनेकाचत्वागादे
 अचत्तेगुणः स्याद्विडि । यकारपररेफस्यनद्वित्वनिषेधः । अगर्ह्यतेइतिभाष्योदाहरणात् । अगर्हिता । अशशिता । अ
 र्णानूयते । वेभिद्यते । अल्लोपस्यस्थानिवत्त्वन्नोपधागुणः । वेभिदिता ॥ नित्यद्वौटिल्येगौ । ३ । १ । २३ । गत्यर्थात्
 कैटिल्यएवयङ्स्यान्ननुक्रियासमभिहारे । कुटिलंब्रजति । वाब्रज्यते ॥ लुपसदचरोजपजभदहदशगृभ्योभावगर्हाया

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० य० ॥

॥ १५६ ॥

म। ३। १। २४। एयोधात्वर्धगर्हायामेवयङ्स्यात् । गर्हितं लुम्पति । लोलुप्यते वासद्यते ॥ चरफलोच्च । ७। ४
। ८७। अनयोरभ्यासस्यातोनुक्स्याद्यङ्यङ्लुकोः । नुगित्वनेनानुसारे लक्ष्यते । सचपदान्तवद्वाचः । वापदान्तस्येति
यथास्यात् ॥ उत्तरस्याऽन्तः । ७। ४। ८८। चरफलोरभ्यासात्परस्यात् उत्त्याद्यङ्यङ्लुकोः । हलिचेति दीर्घः ।
चञ्चूर्यते । पम्फुल्यते । पंफुल्यते ॥ जपजभदहदशभञ्जपशाञ्च । ७। ४। ८९। एवामभ्यासस्यनुक्स्याद्यङ्यङ्लुकोः
। गर्हितञ्जपति । जञ्जप्यते इत्यादि ॥ योयङि । ८। २। २०। गिरतेरेफस्यलब्धस्याद्यङि । गर्हितञ्जलति । जेगि
ल्यते । घुमास्येतीत्वम् । गुणः । देदीयते । पेपीयते । सेषीयते । विभाषाश्चः । शेष्पूयते । शेष्पीयते ॥ थाङिच ॥ सा
स्मर्यते ॥ रीडञ्कृतः ॥ चेकीयते । सुह । सञ्जेस्वीयते ॥ सिचोयङि । ८। ३। ११२। सिचः सस्यचोनस्याद्यङि । नि
सेसिचते ॥ नकवतेर्यङि । ७। ४। ९३। कवतेरभ्यासस्यचुच्चन्नस्याद्यङि । कोकूयते । कौतिकुवत्योस्तु । चोक्कूयते ॥
नीगेञ्चुसं सुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दम् । ७। ४। ८४। एवामभ्यासस्यनीगागमः स्याद्यङ्यङ्लुकोः । अकित इत्युक्तेर्न
दीर्घः । नलोपः । वनीवच्यते । समीस्वस्यत इत्यादि ॥ नुगतेऽनुनासिकान्तस्य । ७। ४। ८५। अनुनासिकान्तस्याङ्गस्थ
योऽभ्यासोऽदन्तस्तस्यनुक्स्यात् । नुकानुसारे लक्ष्यत इत्युक्तम् । यय्यम्यते । ययम्यते । तपरत्वसामर्थ्याद्भूतपूर्वदीर्घस्या
पिन । भामक्रोधे । वाभाम्यते ॥ येविभाषा । जाजायते । जञ्जन्यते ॥ हनेर्हिसायांयङिघोभावोवाचः ॥ * ॥ जेघीयते । हिं
सायांकिं । जङ्घन्यते ॥ रीगृदुपधस्यच । ७। ४। १००। ऋदुपधस्यधातोरभ्यासस्यरीगागमः स्याद्यङ्यङ्लुकोः । वरीवृ
न्यते । श्लुभ्रादित्वान्नणः । नरीन्व्यते । जरीगृह्यते । उभयत्रलत्वम् । चलीकृष्यते ॥ रीगृत्वत इति वक्तव्यम् ॥ * ॥ वरीवृ
ञ्च्यते । परीपृच्छ्यते ॥ स्वपिस्यमिद्येजांयङि । ६। १। १०१। सम्प्रसारणं स्यात्तयङि । सोयुष्यते । सेसिम्यते । वेकीयते ॥
नवशः । ६। १। २०। वावश्यते ॥ चायकी । ६। १। २१। चेकीयते ॥ ईघाघोः । ७। ४। ३१। जेघीयते । दे

धीयते ॥ अयङ्ङिति । ७ । ४ । २२ । शीङाऽयङादेशः स्याद्वादीङ्ङिति परे । शाशय्यते । अभ्यासस्य ह्रस्वः । ततो
 गुणः । डोढौक्यते । तेचौक्यते ॥ * ॥ इति यङन्तप्रक्रिया ॥ * ॥ यङोऽचिच । २ । ४ । ७४ । यङोऽचप्रत्यये लुक्
 स्याच्चकारत्तं विनापि बहुलं लुक् स्यात् । अनैमित्तिको यम् । अन्तरङ्गत्वादादौ भवति । ततः प्रत्ययलक्षणेन यङन्तत्वाद्धित्व
 म् । अभ्यासकार्यम् । धातुत्वाद्लङादयः । शेषात्कर्तरीति परस्मैपदम् । अनुदात्तङित इति तु न । डित्स्य प्रत्ययाऽप्र
 त्ययसाधारणत्वेन प्रत्ययलक्षणाप्रवृत्तेः । यत्र हि प्रत्ययस्यासाधारणं रूपमाश्रीयते तत्रैव तत् । अतएव सुदृष्टत्वासादइ
 त्यत्राऽन्वसन्तस्येति दीर्घान् । येपि स्पर्द्धशीङादयो नुदात्तङितस्तेभ्योपि न । अनुदात्तङित इत्यनुबन्धनिर्देशात् । तच्च चित्त
 पाशपेति निषेधात् । अतएव श्यङ्गादयो न । गणेन निर्देशात् । किन्तु शवेव । चर्करीतञ्चेत्यदादौ पाठाच्छपोढम् ॥ य
 ङोवा । ७ । ३ । ७४ । यङन्तात्परस्य हलादेः पितः सार्वधातुकस्य ईङ्ङा स्यात् । भूसुचोरिति गुणनिषेधो यङ्लुकिभा
 वात् । बोभूतुतेति क्ते इति छन्दसि निपातनात् । अतएव यङ्लुग्भावायामपि सिद्धः । नच यङ्लुक् प्राप्तावगुणाभावे
 निपात्यतामिति वाच्यं । प्रकृतिग्रहणे यङ्लुगन्तस्यापि ग्रहणात् । द्विःप्रयोगो द्विर्बचनं वा षष्ठमिति सिद्धान्तात् । बोभवीति
 । बोभेति । बोभूतः । बोभुवति । बोभवाञ्चकार । बोभविता । अबोभवीत् । अबोभेत् । अबोभूताम् । अबोभवुः । बोभू
 यात् । बोभूयानाम् । बोभूयास्ताम् । गतिस्थेति सिचोलुक् । यङोवेतीदृशे गुणम्याधित्वानित्यत्वाद्भुक् । अबोभुवीत् । अब
 वोभेत् । अबोभूताम् । अभ्यस्ताऽप्रयोजुस् । नित्यत्वाद्भुक् । अबोभवुः । अबोभविष्यदित्यादि । पास्पर्द्धीति । पास्पर्द्धि ।
 पास्पर्द्धः । पास्पर्द्धति । पास्पर्द्धि ॥ ऊरुभ्यो हेर्द्धिः । पास्पर्द्धि । लङ् । अपास्पर्त । अपास्पर्द । सिपि । दञ्चेति रुक्म
 क्षेरेरि । अपास्याः । जागाद्धि । जाघात्सि । अजाघात् । सिपि । रुक्मक्षे । अजाघाः । नाथृ । नानाति । नानातः । द
 ध । दादद्धि । दादद्धः । दाधत्सि । अदाधत् । अदादधुः । अदाधः । अदाधत् । लुङि । अदादाधीत् । अदादधीत् ।

॥ १५७ ॥

[illegible]

ति । जाहेति । जाहति । ईहल्यघोः । जाहीति । इहजहातश्चञ्चहलोपोयिबुमोस्थोऽण्डोव्यतपञ्चोपतमब
 न्ति । शितपानिर्देशात् । जाहति । जाहृत्सि । जाहेथि । जाहीयः । जाहीय । जाहीहि । अजाहेत् । अजाहत् । अ
 जाहीताम् । अजाहुः । जाहीयात् । आशिषि । जाहायात् । अजाहासीत् । अजाहासिष्टाम् । अजाहिष्यत् । लु
 कालुप्तेप्रत्ययलक्षणाभावात्त्वपिस्थमीद्युत्वम् । सदादिभ्यइतिगणनिर्दिष्टत्वादित्यन । सास्वपीति । सास्वप्ति । सास्वप्नः ।
 सास्वपति । असास्वपीत् । असास्वप् । सास्वप्यात् । आशिषितु । वचिस्वपीत्युत्वम् । सास्वप्यात् । असास्वपीत् । असास्व
 पीत् ॥ रुयिकौचलुकि । ७ । ४ । ७१ । षट्पदस्यधातोर्भ्यासस्यरुक्क्रिक्रीकृतेआगमास्युव्यङ्लुकि ॥ षट् ॥
 ७ । ४ । ७२ । षट्पदन्तधातोर्पितथा । वर्वृतीति । वरिवृतीति । वरीवृतीति । वर्वृत्ति । वरिवृत्ति । वरीवृत्ति । वर्वृत्तः
 ३ ॥ वर्वृत्ति ३ ॥ वर्वृत्तमास । वर्वृत्तिता ३ ॥ गणनिर्दिष्टत्वात्तद्वृत्त्याश्चतुर्भ्यइतिन । वर्वृत्तिष्यति ३ ॥ अवर्वृतीत् ३
 ॥ अवर्वृत् ३ ॥ सिपि । द्वाष्टेतिरुत्वपक्षेरेरि । अवर्वाः ३ ॥ गणनिर्दिष्टत्वादङ् । अवर्वृत्तीत् ३ ॥ चर्करीति ३ ॥ च
 र्कृत्ति । चरिकत्ति । चरीकर्त्ति । चर्कतः ३ ॥ चर्कति ३ चर्कणश्चकार ३ ॥ चर्करिता ३ ॥ अचर्करीत् ३ ॥ अचर्कः ३
 ॥ चर्कयात् ३ ॥ आशिषिरिङ् । चर्कयात् ३ ॥ अचर्करीत् ३ ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥ षट् ॥
 । तातीर्तः । तातिरति । तातीर्हि । तातीर्गणि । अतातरीत् । अतातः । अतातीर्ताम् । अतातरुः । अतातारीत् । अतातारि
 ष्टामित्यादि । अर्तैर्यङ्लुकिद्वित्वेऽभ्यासस्योरदन्तरपरत्वं । हलादिः शेषः । रुक्क्रिग्रीकास्तु । अभ्यासस्वासेऽङ् इति
 इयङ् । अरति । अरिअर्ति । अररीति । अरियरीति । अर्ततः । अरिष्टुत् । मिअत् । यण् । रुक्क्रिग्रीकालोपः । न
 चतस्मिन्कर्तव्येयणः स्थानिवत्त्वम् । पूर्वचासिद्धे तन्निषेधात् । अरति । अरिअति । लिङि । शितपानिर्देशात्तुयोर्नीतिग
 णोन । रिङ् । अलोपः दीर्घः । अरियात् । अरिरिवात् । अरीरिवात् ॥ गृह्ययङ् ॥ अर्गृहीति ३ ॥ अर्गृहि ३ ॥

॥ १५८ ॥

जगृठः ३ ॥ जगृहति ३ ॥ अजर्घेह ३ ॥ गृह्णातेस्तु । जायहीति । जायाठि । तसादौडिन्निमित्तसम्प्रसारणम् । त
स्यवहिरङ्गत्वेनासिद्धत्वान्नरुगादयः । जागृठः । जागृहति । जायहीषि । जाग्रक्षि । लटि । जायहिता । ग्रहोऽल्लिटो
तिदीर्घस्तुन । तत्रैकाचइत्यनुवृत्तेः । माधवस्तुदीर्घमाहतद्वाध्यविरुद्धम् । जर्गृधीति ३ ॥ जर्गर्धि ३ ॥ जर्गर्ध ३
॥ जर्गृधति ३ ॥ जर्गृधीषि ३ ॥ जर्गर्धि ३ ॥ अजर्गृधीत् ३ ॥ इडभावेगुणः हलङ्यादिलोपः । भयभावः । जर्ग्वचने
। अजर्घत् ३ ॥ अजर्गृढाम् ३ ॥ शिपि । दञ्चेतिपक्षेरत्वम् । अजर्घाः ३ ॥ अजर्गृधीत् ३ ॥ अजर्गृधिष्टाम् ३ ॥
पाप्रच्छीति ॥ पाप्रश्छि । तसादौग्रहिज्येतिसम्प्रसारणन्नभवतिशितपानिर्देशात् । क्लोःभ्रूडितिशः । वञ्चेतिषः । पाप्रष्ठः ।
पाप्रच्छति । पाप्रश्मि । पाप्रच्छुः । पाप्रश्मः ॥ यकारवकारान्नानंतुऊठभाविनांयङ्लुङ्गास्तीतिक्कोरितिस्त्रेभाष्येध्व
निबं । कैयटेनस्पष्टीकृतम् । इदंक्कोरितियचोठतद्विययकम् । ज्वरत्वरत्नूठभाविनोःस्त्रिमव्योस्तुयङ्लुगस्थेवेतिन्या
य्यम् । माधवादिसम्मतञ्च । मव्यवन्धने । अयंयान्तऊठभावी । तेवृदेवृदेवनेइत्यादयोवान्ताः । ह्यगतौ । जाहयी
ति । जाहति । जाहनः । जाहयति । जाहयीषि । जाहसि । वलिचोपेयंजादौदीर्घः । जाहामि । जाहावः । जाहा
मः ॥ हर्यगतिकान्योः ॥ जाहय्यीति । जाहर्त्ति । जाहर्त्तः । जाहय्यति । लोटि । जाहर्हि । अजाहः । अजाहर्त्त
म् । अजाहय्युः । मववन्धने ॥ ज्वरत्वरस्त्रिव्यऽविमवामुपधायाञ्च । ६ । ४ । २० । ज्वरदीनामुपधावकारयोरूठस्या
त्क्वौजलादावनुनासिकादौचप्रत्यये । अत्रकुमीतिनानुवर्तते । अवतेस्तुनिञ्जेतुरितिदर्शनात् । अनुनासिकग्रहणञ्चानु
वर्तते । अवतेर्मनीन्प्रत्ययेतस्यटिलोपेओमितिदर्शनात् । ईडभावेऊठिपितिगुणः । मामोति । ममिवीति । मामूष् । मा
मवति । मामोषि । मामोमि । मामावः । मामूसः । मामोन् । मामूतात् । मामूहि । मामधानि । अमामोन् । अमामो
अमामवम् । अमामाव । अमामम । नमिदिप्राप्तम् । नेनर्त्ति । नमोः । नमोः । नमोः । नमोः । नमोः । नमोः । नमोः । नमोः ।

क्रौञ्चवादिबनुनासिकादीचप्रत्यय । इतिवलोपः । लघूपधगुणः ॥ नधानुलोपश्चार्द्धधातुके । १ । १ । ४ । धात्वशला
 यन्निमित्तेश्चार्द्धधातुकेपरेइकोगुणवृद्धीनस्तः । इतिनेहनिषेधः । तिवादीनामनार्द्धधातुकत्वात् । नेतोर्त्ति । हलिचेति
 दीर्घः । नेतेर्त्तः । नेतूर्त्ति । नेथोर्त्ति । दोदोर्त्ति । दोधोर्त्ति ॥ मूर्च्छा ॥ मोमोर्त्ति । मोमूर्त्तः । मोमूर्च्छतोत्यादि । शार्द्धधा
 तुकइतिविषयसंप्रमी । तेनयडिविधक्षिते ॥ अजेर्द्धी ॥ वेदीयते । अस्ययङ्लुग्रास्तिलुकाअपहारेणविषयत्वासम्भवेनवीभा
 वस्याप्रवृत्तेः ॥ * ॥ इतिपङ्गुगन्तप्रक्रिया ॥ * ॥ सुपञ्चात्मनःक्यच् । ३ । १ । ८ ॥ इयिकर्मणःएधितृसम्बन्धिनः
 सुवन्तादिशायामर्थेक्यच्प्रत्ययोवास्यात् । धात्ववयवत्वात्सुब्रुक् ॥ क्यचिच । ७ । ४ । ३३ । अस्यईत्यात् । आत्मनःपुच
 मिच्छतिपुत्रीयति ॥ वान्तोयिप्रत्यये ॥ गव्यति । नाव्यति । लोपःशाकल्पस्येतितुन । अपदान्तत्वात् । तथाहि ॥ नःक्ये
 १ । १ । ४ । १५ । क्यचिक्यडिचनान्तमेवपदंस्यान्नान्यत् । सन्निपातपरिभाषयाक्यचोयस्यलोपोन । गव्याञ्चकार । गव्यि
 ता । नाव्याञ्चकार । नाव्यिता । नलोपः । रज्जीयति ॥ प्रत्ययोत्तरपदयोश्च । लवृति । मवृति । एकार्थयोरित्येव । युष्म
 द्यति । अस्मद्यति ॥ हलिच ॥ गौर्यति । पूर्यति । धातेरित्येव । नेह । दिक्मिच्छतिदिचति । इहपुरमिच्छतिपुय्यतीति
 माधवोक्तम्प्रत्युदाहरणञ्चिन्त्यम् । पूर्वशेःसाम्यात् । दीव्यतीतिदीर्घस्तुप्राचःप्रामादिकएव । अदस्यति ॥ रीडृतः ॥ कृ
 त्रीयति ॥ क्वञ्चोश्च । ६ । ४ । १५२ । गार्गीयति । वाच्यति । अकन्साद्वैतिदीर्घः । कवीयति । समिध्यति ॥ क्यस्यवि
 भाषा । ६ । ४ । ५० । हलःपरयोःक्यच्क्वडोर्लोपोवास्यादार्द्धधातुके ॥ अदेःपरस्व ॥ अलोपोः ॥ तस्यैवानिवत्ता
 लघूपधगुणोन । समिधिता । समिध्यिता । मान्तप्रकृतिकसुवन्तादव्ययश्चक्वञ्च । किमिच्छति । इदमिच्छति । सरि
 च्छति ॥ अशनायोदन्यधनायावुभक्षापिपासागर्द्धेषु । ७ । ४ । ३४ । क्यजन्तानिपाद्यन्ते । अशनायति । उदन्य
 ति । धनायति । वुभक्षादौकिम् । अशनीयति । उदकीयति । धनीयति ॥ अश्वक्षोरवृष्यन्तानामाऽऽत्मप्रीतौक्यचि

॥सि०कौ०॥

॥ति०ना०॥

॥१५७॥

। ७। १। ५१। एधां क्वचिः सुगागमः स्यात् । अश्ववृषयोर्मैथुनेकायाम् ॥ * ॥ अश्वस्यति वडवा । वृषस्यति गौः । क्षीरलवणयोर्लोलसायां ॥ * ॥ क्षीरस्यति बालः । लवणस्यति उष्ट्रः ॥ सर्वप्रतिपदिकानां क्वचिलालसायां सुगसुकौ ॥ * ॥ दधिस्यति । दध्यस्यति । मधुस्यति । मध्वस्यति ॥ काम्यच्च । ३। १। ७७। उक्तविषये काम्यच्स्यात् । पुत्रमात्मन् दच्छति पुत्रकाम्यति । पुत्रकाम्यतां । इहयस्य हल इति लोपेन । अनर्थकत्वात् । यस्येति सङ्घातग्रहणमित्युक्तम् । यशस्का म्यति । सूर्यिष्काम्यति । मान्ताव्यभिधोऽप्ययं स्यादेव । किं काम्यति । स्वः काम्यति ॥ उपमानादाचारे । ३। १। १०। उपमानात्कर्मणः सुवन्तादाचारे क्वच्स्यात् । पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति कात्रम् । विष्णूयति द्विजम् । अधिकरणाच्चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ प्रासादीयति कुट्यामिभक्षुः । कुटीयति प्रासादे ॥ कर्तुः क्वड्सलोपश्च । ३। १। ११। उपमानात्कर्तुः सुवन्तादाचारे क्वड्वास्यात् । सान्तस्य तु कर्तृवाचकस्य लोपो वा स्यात् । क्वड्वेत्युक्तेः पक्षे वाक्यम् । सान्तस्य लोपस्तु क्वड्सन्नियो गेः शिष्टः । सच व्यवस्थितः । ओजसोऽप्सरसोऽनित्यमितरेषां विभाषया । क्वड्वाचरति क्लृप्तायते । ओजः शब्देऽवृत्तिविषयेतद्वति । ओजायते । अप्सरायते । यशायते । यशस्यते । विद्यायते । विद्वस्यते । त्वद्युते । मद्युते । अनेकार्थत्वे तु । युष्मद्युते । अस्मद्युते ॥ क्वड्प्रानिनेश्च । कुमारीवाचरति कुमारयते । हरिणीवाचरति हरितायते । गुर्वीव गुरूयते । संपत्नीव सपत्नायते । सपतीयते । सपत्नीयते । युवतिरिव युवायते । पट्वीमृड्याविव पट्वीमृदूयते ॥ नकोपधायाः ॥ पाचिकायते ॥ आचारेऽवगल्भक्लीवहोडेभ्यः क्तिवा ॥ * ॥ वाग्रहणात् क्वड्पि । अवगल्भादयः पचाद्युजन्ताः क्तिप्सन्नियोगेनानुदात्तत्वमनुनासिकत्वञ्च प्रत्ययस्य प्रतिज्ञायते तेन तड् । अवगल्भते । क्लीवते । होडते । भूतपूर्वाद्यप्यनेकाच आम् ॥ * ॥ एतद्वार्त्तिककारभ्रसामर्थ्यात् । नच अवगल्भते इत्यादिसिद्धिस्तत्फलं । केवलानामेवाचारेऽपि वृत्तिसम्भवात् । धातूनामनेकधात्वात् । एतद्वार्त्तिककारवि

र्यन्तवक्त्रिवमूद्यते । प्रातिपदिकग्रहणादिभ्योऽनुपङ्गितिसम्बध्यते । तेनपदकार्यम् । कृष्णइवाचरति । कृष्णति । अतो
 गुणइतितिपासहपररूपम् । अइवाचरति । अति । अतः । अन्ति । प्रत्ययग्रहणमपनीयअनेकाचइत्युक्तेर्नाम् । औ
 । अनुः । उः । द्वित्वम् । अतोगुणे । अतआदेरितिदीर्घः । णल । औ । वृद्धिः । अनुसादिषुत्वातेलोपइटिचेत्यालो
 पः । मालेवाचरतिमालाति । लिङ्गविशिष्टपरिभाषयाएकादेशस्यपूर्व्वान्तत्वाद्वाकिप् । मालाङ्कार । लङि । अमाला
 त् । अत्रहलङ्गादिलोपोन । डीसाहचर्यादापोपिसोरेवल्लोपविधानात् । इहसकौ । अमालासीत् । कविरिबकवयति
 । आशीर्लिङि । कवीयात् । सिचिवृद्धिरिव्यत्रधातेरित्यनुवर्त्यधातुरेवयोधातुरिति व्याख्यानान्नामधातोर्नवृद्धिरितिकैय
 टादयः । अकवयीत् । माधवस्तु । नामधातेरपिवृद्धिमिच्छति । अकवायीत् । विरिववयति । विवाय । विव्यतुः । अव
 यीत् । अवायीत् । श्रीरिवश्रयति । शिश्राय । शिश्रियतुः । पितेवपितरति । आशिविरिङ् । पित्रिथात् । भूरिवभवति
 । अत्रगातिस्थेतिभुवोदुगितिभवतेरितिचनभवति । अभिव्यक्तत्वेनधातुपाठस्यस्यैवतत्रग्रहणात् । अभावीत् । वुभाव ।
 बुरिवद्ववति । णिओतिचङ । अद्रावीत् ॥ अनुनासिकस्यक्विर्जलोःक्लृति । ६ । ४ । १५ । अनुनासिकान्तस्योपधा
 यादीर्घःस्यात्कौजलादौचक्लृति । इदमिवाचरति । इदामति । राजेवगजानति । पन्थाइवपथीनति । मथीनति ।
 चतुभुशीणति । द्यौरिवदेवतीतिमाधवः । अत्रऊठिद्युवतीत्युचितम् । कइवकति । चकावितिहरदत्तः । माधवस्तुण्यद्वे
 पावितिवचनात्णलिवृद्धिंवाधित्वाऽतेलोपाच्चकइतिरूपमाह । स्वइवसस्वौ । सस्व । यत्तु । स्वामास । स्वाञ्चकारेतिदना
 करमेव ॥ भृशादिभ्योभुव्यच्चेर्लोपश्चहलः । ३ । १ । १२ । अभूततद्भावविषयेभ्योभृशादिभ्योभवत्यर्थेक्यङ्स्यात् । हल
 न्तानामेयांलोपश्च । अभृशोभृशोभवतिभृशायते । अचेरितिपर्युदासवलादभूततद्भावइतिलक्ष्यम् । तेनेहन । कदिवाभृ

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० ना० ॥

॥ १६० ॥

शभवन्ति । येनैवभृशःनक्षत्रादयस्तेदिवाक्भवन्तीत्यर्थः । सुमनस् । अस्यसलोपः । सुमनायते । चुरदौसंयामयुद्ध
इतिपठ्यतेतत्रसंयामेतिप्रातिपदिकम् । तस्मान्नक्तरेतीतिणिच्सिद्धः । तस्मिन्नियोगेनानुबन्धश्चामज्यते । युद्धेयोयंयामश
इत्युक्तेपिसामर्थ्यात्संयामशब्देनवेविंशष्टपाठोज्ञापयति । उपसर्गसमानाकारम्पूर्वपदन्धातुसंज्ञाप्रयोजकेप्रत्ययेचोकी
र्वितेपृथक्क्रियतेइति । तेनमनश्शब्दात्प्रागह । स्वमनायत् । उन्मनायते । उदमनायत् । एवञ्चावागल्भतश्चावागल्भि
ष्टेत्यादावप्यवेत्यस्यपृथक्करणम्बोध्यम् । ज्ञापकश्चसजातीयविषयम् । तेनयत्रोपसर्गसरूपंसकलंश्रूयतेनर्त्वादेशेनापह
तन्तत्रैवपृथक्कृतिः । एवञ्च । आऊठःओठः । सङ्वाचर्यओठायित्वा । अत्रउन्मनाय्यश्चवगल्भतेतिवन्नल्यप् । ज्ञापकस्य
विशेषविषयत्वेष्टवार्त्तिकन्तद्वाच्यञ्चप्रमाणम् । तथाहि । उस्मोमाङ्क्षाटःप्रतिषेधः । उस्मिञ्चोमाङोश्चपरयोःगटःप
ररूपत्वेत्यर्थः । उस्मामैकंत् । औसीयत् । औङ्कारीयत् । औटीयत् । आटश्चेतिचशब्देनपुनर्वृद्धिविधानादिदंसिद्धमि
तिवाङ्मेस्थितम् ॥ लोहितादिडाज्भ्यःक्यच् । ३ । १ । १३ । लोहितादिभ्योडाजन्ताच्चभवत्यर्थेक्यस्यात् ॥ वाक्ययः । १ । ३
। ६० । क्यवन्तात्परस्यैपदम्नास्यात् । लोहितायति । लोहितायते । अत्राचेरित्यनुवृत्त्याऽभूततद्भावविषयत्वंलघ्वन्तच्चलोहित
शब्दस्यैवविशेषणम् । ननुडाचोऽसम्भवात् । नाद्यादिशब्दाह्याणान्तस्यप्रत्याख्यानान् । तथाचवार्त्तिकम् । लोहितडाज्
भ्यःक्यवचनंभृशादिष्वितरणीति ॥ * ॥ नचैवङ्काम्यचङ् वक्येपिककारःश्रूयेतउच्चारणसामर्थ्यादितिवाच्यम् । तस्यापि
भाष्येप्रत्याख्यानान् । पटपटायति । पटपटायते । कम्भस्त्रियोगम्बिनापीहडाच् । डाजन्तात्क्योविधानसामर्थ्यात् । य
न्तु । लोहितश्यामदुःखानिहर्षगर्वसुखानिच । मूर्खानिद्राकृपाधूमाःकरुणानित्यचर्मणीतिपठित्वाश्यामादिभ्योपिक्यधि
पदद्वयमुदाहरन्तितद्वाच्यवार्त्तिकविरुद्धम् । तस्मान्नेभ्यःक्यडेव । श्यामायते । दुःखादयोवृत्तिविषयेतद्वतिवर्तन्ते । लि
ङ्गविंशष्टपरिभाषयालोहिनी

॥ १ । १४ । चतुर्थ

कर्तव्यचिकीर्षीयामिति वक्तव्यम् ॥ * ॥ कण्वम्पापं । सत्रादयो वृत्तिविषयेषां धार्थाः तेभ्यो हि नो यान्तेभ्यः चिकीर्षायाङ्गुड् ।
 पापञ्चिकीर्षतीत्यस्य पदविग्रहः । सत्रादयो । कश्चायते इत्यादि ॥ कर्मणो रोमन्यतपोभ्याम्बर्त्तिचरोः । ३।१।१५। रोम
 न्यतपोभ्याङ्कर्मभ्याङ्कमेणवर्त्तनायाञ्चरणेऽर्थे क्यङ्स्यात् । रोमन्यम्बर्त्तयति रोमन्यायते ॥ हनुचलनइति वक्तव्यम् ॥ *
 ॥ चर्त्तितस्याह्यपुनश्चर्त्तयति ॥ नेह । कीटो रोमन्यम्बर्त्तयति । अपानप्रदेशान्निःसृतद्रव्यमिह रोमन्यतदस्मातीत्य
 र्थे इति कैयटः । वर्त्तलङ्करोतीत्यर्थे इति न्यासशारहरदत्तौ ॥ तपसः परस्मैपदञ्च ॥ * ॥ तपश्चरति तपस्यति ॥ वाष्पोष्म
 भ्यामुद्गमने । ३।१।१६। आभ्याङ्कर्मभ्याङ्काङ्स्यात् । वाष्पमुद्गमति वाष्पायते । उष्मायते । फेनाच्चेति वाच्यम् ॥ *
 ॥ फेनायते ॥ शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेधेभ्यः करणे । ३।१।१७। एभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ्स्यात् । शब्दङ्करोति । श
 द्वायते । पक्षेतत्करोतीति शिजपीछातइति न्यासः । शब्दयति । सुदिनदुर्दिननीहारेभ्यश्च ॥ * ॥ सुदिनायते ॥ सुखा
 दिभ्यः कर्तृवेदनायाम् । ३।१।१८। सुखादिभ्यः कर्मभ्यो वेदनायामर्थे क्यङ्स्याद्वेदनाकर्तुरेव चेत्सुखादीनि स्युः । सु
 खं वेदयते सुखायते । कर्तृग्रहणङ्किम् । परस्य सुखं वेदयते ॥ नमो वरिवश्चित्रङः क्यच् । ३।१।१९। करणे इत्यनुवृ
 त्तेऽक्रियाविशेषे पूजायाम्परिचर्यायामाश्चर्ये च । नमस्यति देवान् । पूजयतीत्यर्थः । वरिवस्यति गुरुन् । शुश्रूषते इत्यर्थः ।
 चित्रीयते । विस्मयते इत्यर्थः । विस्मापयतइत्यन्ये ॥ पुच्छभाण्डचीवरणिङ् । ३।१।२०। पुच्छादुदसने व्यसने पर्यसने
 च । विविधं विरुद्धं बोधे पण्यसनम् । उत्पुच्छयते । विपुच्छयते । परिपुच्छयते । भाण्डात्समाचयते ॥ * ॥ सम्भाण्डय
 ते । भाण्डानि समाचिनोति राशी करोतीत्यर्थः । समं वभाण्डत् । चीवरदज्जने परिधाने च ॥ * ॥ सञ्जीवरयते भिक्षुः । ची
 वराण्यज्जयति परिधत्तेत्यर्थः ॥ मुण्डमिश्रस्त्रक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूलेभ्यो णिच् । ३।१।२१। कर्त्रर्थे । मु

॥सि०कौ०॥

॥ति०ना०॥

॥१६१॥

गडङ्करोतिमुगडयति । व्रताङ्गेजनतन्निवृत्त्योः । पयःशूद्रान्नंवाव्रतयति । वस्त्रात्ममाच्छादने । सम्ब्रूयति । हल्यादिभ्योय
हणे । हलिकल्योरदन्तत्वञ्चनिपात्यते । हलिकलिम्बागृह्णाति । हलयति । कलयति । महङ्गलंहलिः । परत्वाद्वृद्धौ
सत्यामपीष्टवद्भावेप्रागेवलुप्यते । अतःसन्वद्भावदीर्घान् । अजहलत् । अचकलत् । कृतंगृह्णाति कृतयति । तूस्तानि वि
हन्तिवितूस्तयति । तूस्तङ्केशइत्येके । जटोभूताःकेशाइत्यन्ये । पापमित्यपरे । मुगडादयःसत्यापपाशेत्यत्रैवपठितुंयुक्ताः
। प्रातिपदिकाद्भावार्थइत्येवसिद्धेकेयांचिद्गृह्णंसापेक्षेभ्योपिणिजर्थम् । मुगडयतिमाणवकम् । मिश्रयत्यन्नम् । स्तृणु
यतिवस्त्रम् । लवणयतिवज्रनमिति । हलकलयोरदन्तत्वार्थम् । सत्यस्यश्वापुगर्थम् । केषाञ्चितुप्रपञ्चार्थम् । सत्यङ्क
रोत्याचष्टेवासत्यापयति ॥ अर्थवेदयोरप्यापुग्वक्तव्यः ॥ * ॥ अर्थापयति । वेदापयति । पाशम्बिमुञ्चतिविपाशयति । रू
पम्पश्यतिरूपयति । वीणबोपगायत्युपवीणयति । तूलेनानुकुष्मात्यनुतूलयति । तृणाग्रन्तूलेनानुघट्टयतीत्यर्थः । श्लो
कैरूपसौतिउपश्लोकयति । सेनयांअभियातिअभिघेणयति । उपसर्गात्तुनोतीतिघः । अभ्ययेणयत् । प्राक्कितादि
तियः । अभिघियेणयिषति । स्थादिष्वभ्यासेनचेतिघः । लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति । त्वचसम्बरणे । घः । त्वचं
गृह्णातित्वचयति । चर्मणासन्नह्यति । सञ्चर्मयति । वर्णगृह्णाति । वर्णयति । चूर्णैरवध्वंसतेअवचूर्णयति । इष्टव
दित्यतिदेशान्मुम्बद्भावादयः । एनीमाचष्टेष्टयति । दरदमाचष्टेदारदयति । पृथुम्यथयति । वृद्धौसत्यापूर्वम्वाटिलो
पः । अपिप्रथत् । अपप्रथत् । मृटुम् । मृदयति । अमिमृदत् । अममृदत् । भृशंकुशंदृढम् । भृशयति । कशयति । द्र
ढयति । अवभृशत् । अचकशत् । अदद्रढत् । परिव्रढयति । पर्यवव्रढत् । ऊढिमाख्यत् । औजिढत् । ढन्वादीनामसि
द्धत्वात् हतिशब्दस्यद्वित्वम् । पूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्वेइतिवनिव्यमित्युक्तम् । ङित्यस्यद्वित्वमित्यन्ये । औडिढत् । ऊढ
माख्यत् । औजढत् । औडढत् । ओःपुयणितिवर्गप्रत्याहारजयहोलिङ्गम् । द्वित्वेकार्येणानचञ्चादेशेनेतिऊनयता

वृत्तम् ॥ प्रकृत्यैकाच् । वृद्धिपुक् । स्वापयति । त्वामावाचष्टेत्वापयति । मापयति । मपयत्यन्तस्यत्वमौ । पररूपात्पू
 र्वेन्नित्यत्वाट्टिलोपः । वृद्धिःपुक् । त्वादयति । मादयतितीतुन्याय्यम् । अन्तरङ्गत्वात्पररूपेकतेप्रकृत्यैकाजितिप्रकृति
 भावात् । नचप्रकृतिभावोभाष्येप्रत्याख्यानइतिभ्रमितव्यम् । भाष्यस्यप्रेष्ठाद्युदाहरणविशेषेऽन्यथासिद्धिपरत्वात् । यु
 वामावाप्ता । युष्मयति । अस्मयति । आनमाचष्टेशावयति । नस्तद्धितइतिटिलोपः । प्रकृतिभावस्तुनयेननाप्राप्तिन्याये
 नटेरित्यस्यैववाधकोहिसः । भत्वात्सम्प्रसारणं । अन्येतु । नस्तद्धितइतिनेहातिदिश्यते । इष्टनितस्यादृष्टत्वात् । ब्र
 ह्मिष्ठइत्यादौपरत्वाट्टेरित्यस्यैवप्रवृत्तेः तेनभ्रुनयतीतिरूपमाहुः । विद्वांसमाचष्टेविद्वयति । अङ्गवृत्तपरिभाष्यास
 म्प्रसारणनेत्येके । सम्प्रसारणेवृद्धावादेशेचविदावयतीत्यन्ये । नित्यत्वाट्टिलोपात्प्राक्संप्रसारणम् । अन्तरङ्गत्वात्पूर्वरू
 पणिलोपः । विदयति । इत्यपरे । उदञ्चमाचष्टेउदीचयति । उदैचिचत् । प्रत्यञ्चम् । प्रतीचयति । प्रत्यचिचत् ।
 इकोसवर्णइतिप्रकृतिभावपक्षे । प्रतिञ्चिचत् । सम्यञ्चमाचष्टेसमीचयति । सम्यचिचत् । समिञ्चिचत् । तिर्यञ्च
 माचष्टेतिरूपयति । अञ्चेष्टिलोपेनापहारेपि वहिरङ्गत्वेनासिद्धत्वात्तिरसस्तिरिः असिद्धवदत्रेतिचिणोलुङ्न्यायेन
 प्रथमटिलोपोऽसिद्धः अतःपुनष्टिलोपोन । अङ्गवृत्तपरिभाषयावाचङ्गलोपित्वाट्टपधाह्रस्वोत् । अतितिगयत् । सध्य
 ञ्चमाचष्टेसध्यापयति । अससधायत् । विष्वङ्गञ्चम् । अविविष्वद्रायत् । देवङ्गञ्चम् । अदिदेवद्रायत् । अदङ्गञ्चम् । आ
 ददद्रायत् । अदमुयञ्चम् । अदमुञ्चापयति । आददमुञ्चायत् । अमुमुयचम् । अमुमुञ्चापयति । चङ् । आमुमुञ्चापय
 त् । भुवम्भावयति । अवीभवत् । भुवम् । अवुभवत् । अयं । अशिअयत् । गाम् । अजूगवत् । गयम् । अरीरयत् ।
 नावम् । अनूनवत् । स्वञ्चम् । स्वाशञ्चत् । स्वः । अव्ययानांभमात्रेटिलोपः । स्वयति । असस्वत् । असिस्वत् । बहून्भाव
 यति । बह्वयतीत्यन्ये । सग्विणम् । सजयति । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । श्रीमतींश्रीमन्तम्वा । अययति । अशिअयत्

॥सि०कै०॥

॥ति०ना०॥

॥१६२॥

॥ति०क०॥

। पयस्विनीम् । पयस्यति । इहटिलोपोन । तदपवादस्यलुकःप्रवृत्तत्वात् । स्थूलं । स्थवयति । दूरं । दवयति । कथ
नार्हिदूरथत्पवनतेविवस्वतीति । दूरमयतिअयतेवादूगत् । दूरन्तङ्कुर्वतीत्यर्थः । युवानं । यवयति । कनयति । युवाल्पयो
रितिवाकन् । अन्तिकं । नेदयति । बाळं । साधयति । प्रशस्वं । प्रशस्यति । इहअज्यौन । उपसर्गस्यपृथक्कृतेः । वृ
जं । ज्यापयति । वर्धयति । प्रियं । प्रापयति । स्थिरं । स्थापयति । स्फिरं । स्फापयति । उरुं । वरयति । वारयति
। वज्रलं । वंहयति । गुरुं । गरयति । तृपं । त्रपयति । दीर्घं । द्राघयति । वृन्दारकं । वृन्दयति ॥ * ॥ इतिनामधा
नुप्रक्रिया ॥ * ॥ कंडादिभ्योयक् । ३ । १ । २७ । एभ्योधातुभ्योनित्यंयक्स्यात्स्वार्थे । धातुभ्यःकिम् । प्रातिपदिकेभ्यो
माभूत् । द्विधाहिकंडादयः । धातवःप्रातिपदिकानिच । कण्डूङ्गात्रविधर्घणे । कण्डूयति । कण्डूयते ॥ मन्नुअपराधे
॥ रोषइत्येके । मन्तूयति । चन्द्रस्तुजितमाह । मन्तूयते ॥ बल्गुपूजामाधुर्ययोः ॥ बाल्गूयति ॥ असुउपतापे ॥ अस्
। अस्त्रइत्येके । अस्यति । अस्तूयति । अस्तूयते ॥ लेडोइधैर्त्येपूर्वभावेस्वप्नेच । दीप्तावित्येके । लेट्यति । लेटिता ।
लोट्यति । लेटिता ॥ लेलादीप्ता ॥ इरस्इरज्इरज्इर्ययाम् । इरस्यति । इरज्यति । हलिचेतिदीर्घः । ईर्यति ।
ईर्यते ॥ उवस्प्रभातीभावे ॥ उवस्प्रभातीभावे ॥ मेधाअशुबहसे ॥ मेधाअति ॥ कुयुभक्षेपे ॥ कुयुभ्यति ॥ मगधपरिवेष्ट
ने ॥ नीचदास्यइत्यन्ये ॥ तन्तस्पर्मसटुःखे ॥ सुखदुःखतन्त्रिवायाम् ॥ सुख्यति । दुःख्यति । सुखंदुःखञ्चानुभवतीत्य
र्थःसपरपूजायाम् ॥ अररअगकर्मणि ॥ भिवज्चिकित्सायां ॥ भिषज्उपसेवायाम् ॥ इयुधशरधारणे ॥ चरणव
रणगतौ ॥ चरणचैर्ये ॥ तुरणत्वगयाम् ॥ भुगणधारणपोषणयोः ॥ गद्गदवाक्स्खलने ॥ एलाकेलाखेलाविलासे ॥ इ
लेत्यन्ये ॥ लेखास्खलनेच ॥ अदन्तोऽथमित्यन्ये । लेख्यति ॥ लिटअल्पकुत्सनयोः ॥ लिट्यति ॥ लाटजीवने ॥ हृणीङ्गो
षकेलज्जायाञ्च ॥ महीङ्पूजायाम् ॥ महीङ्गोषकेलज्जायाञ्च ॥ महीङ्गोषकेलज्जायाञ्च ॥ महीङ्गोषकेलज्जायाञ्च ॥

॥सि०कौ॥

॥ति०आ॥

॥ १६३ ॥

॥ १६३ ॥

दम् । परिक्रीणीते । विक्रीणीते । अवक्रीणीते ॥ विपगम्याङ्गेः । १। २। १७॥ विजयते । पशजयते ॥ आङोदोऽनास्यवि
हरणे । १। ३। २०॥ आङ्पूर्वाद्ददातेर्मुखविकसनादन्यत्रार्थवर्तमानादात्मनेपदं स्यात् । विद्यामादत्ते । अनास्येति किम्
। मुखं व्याददाति । आस्यग्रहणमविवक्षितम् । विपादिकां व्याददाति । पादस्फोटो विपादिका । नदीकूलं व्याददाति । प
रङ्गकर्मकात्तनिषेधः । व्याददतेपिपोलिकाः पतङ्गस्यमुखम् ॥ कीडोऽनुसम्परिभ्यश्च । १। ३। २१॥ चादाङः । अनु
कीडते । संकीडते । परिक्रीडते । आक्रीडते । अनोः कर्मप्रवचनीयान्न । उपसर्गेण समासाहचर्यात् । माणवकमनु
कीडति । तेन सहेत्यर्थः । तृतीयार्थइत्यनोः कर्मप्रवचनीयत्वं ॥ समोऽकूजने । संकीडते । कूजनेनु । संकीडतिचक्रम् । आ
गमेः क्षमायाम् । ग्यन्तस्येदं ग्रहणम् । आगमयस्वतावत् । मात्वरिष्ठा इत्यर्थः ॥ शिक्षेर्जिज्ञासायाम् ॥ धनुषिशिक्षते । ध
नुर्विषयेज्ञानेशक्तो भवितुमिच्छतीत्यर्थः ॥ आशिषिनाथः ॥ आशिष्येवेति नियमार्थवार्तिकमित्युक्तं । सर्पिषो नाथते । सर्पि
र्मस्यादित्याशंस इत्यर्थः । कथन्नाथसे किमुपनिन्नभूभृतामिति नाधस इति पाठ्यम् । हरतेर्गतताच्छील्ये । गतम्प्रकारः पैतृ
कमश्चाञ्चनुहरन्ते । मानृकङ्गावः पितुर्मानुश्चागतम्प्रकारं सततम्परिश्रितयन्तीत्यर्थः । ताच्छील्ये किं । मानुरनुहरति ॥ कि
रतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेषुवाच्यम् ॥ * ॥ हर्षादयो विषयाः । तत्र हर्षो विक्षेपस्य कारणम् । इतरेफले ॥ अपाच्च
तु घ्याच्छकुनिष्पालेखने । ६। १। १४२॥ अपस्किरतेः सुडस्यात् । सुडपि हर्षादिष्वेव वक्तव्यः ॥ * ॥ अपस्किरते वृधो
हृष्टः कुकुटो भक्षार्थी । आश्चाश्रयार्थी च । हर्षादिष्विति किं । अपस्किरति कुसुमम् । इहतङ्सुटैन । हर्षादिमात्र
विवक्षायां यद्यपि तङ्प्राप्तस्तथापि सुडभावेनेत्यने इत्याहुः । गजोपस्किरति ॥ आङिनुप्रच्छोः । आनुते । आपृच्छते ॥ श
प्रउपालम्भे ॥ आङोशार्थात्स्वरितेनो कर्तृगेपि फलेशपथरूपेर्थात् आत्मनेपदं वक्तव्यमित्यर्थः । कृष्णाय शपते ॥ समवप्रवि
भ्यः स्यः । १। ३। २२॥ सन्निष्ठते ॥ स्याच्चोरिश्च ॥ समस्थित । समस्थिषाताम् । समस्थिषत । अवनिष्ठते । प्रति

छुते । वितिष्ठते ॥ आङःप्रतिज्ञायामुपसंस्नानम् ॥ * ॥ गृह्णित्वमातिष्ठते । नित्यत्वेनप्रतिजानीतेइत्यर्थः ॥ प्रकाशनस्ये
 शाखयोश्च । १ । ३ । २३ । गोपीकृष्णायतिष्ठते । आह्वयम्प्रकाशयतीत्यर्थः । संश्लेष्यकर्मादिषुतिष्ठतेयः । कर्मादी
 निर्वर्तित्वेनाश्रयतीत्यर्थः ॥ उदोऽनूर्ध्वकर्मणि । १ । ३ । २४ । मुक्तावुतिष्ठते । अनूर्ध्वैतिकम् । पीठादुतिष्ठति । ईहा
 यामेव । नेह । ग्रामाच्छतमुतिष्ठति ॥ उपान्मन्त्रकरणे । १ । ३ । २५ । आग्नेय्याग्नीध्रमुपतिष्ठते । मन्त्रकरणेकिं । भ
 तारमुपतिष्ठतियौवनेन ॥ उपादेवपूजासङ्गतिकरश्चमिकरणपरिधिष्वतिवाच्यम् ॥ * ॥ आदित्यमुपतिष्ठते । कथन्त
 र्हिस्तुत्यस्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थेसरस्वतीति । देवताशेषात् नृपस्यदेवतांशत्वाद्वा । गङ्गायमुनामुपतिष्ठते । उ
 पतिष्ठतेत्यर्थः । रथिकानुपतिष्ठते । मित्रीकरोतीत्यर्थः । पद्म्याःसुध्रमुपतिष्ठते । प्राप्नोतीत्यर्थः । वालिप्तायामितिबन्ध
 यम् ॥ * ॥ भिक्षुकःप्रभुमुपतिष्ठते । उपतिष्ठतिवा । लिप्त्याल्लपगच्छतीत्यर्थः ॥ अकर्मकाच्च । १ । ३ । २६ । उ
 पातिष्ठतेरकर्मकादात्मनेपदंस्यात् । भोजनकालेउपतिष्ठते । सन्निहितोभक्तीत्यर्थः ॥ उद्विभ्यांतपः । १ । ३ । २७ ।
 अकर्मकादित्येव । उत्तपते । वितपते । दीप्यतइत्यर्थः । स्वाङ्गकर्मकाच्चेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ स्वमङ्गंस्वाङ्गन्ननुअद्रवमिति
 परिभाषितम् । उत्तपते । वितपतेपाणिम् । नेह । सुवर्णमुत्तपति । सन्तापयति । विलापयविवेच्यर्थः । चैत्रोमैत्रस्यपाणि
 मुत्तपति । सन्तापयतीत्यर्थः ॥ आडोयमहनः । १ । ३ । २८ । आयच्छते । आहते । अकर्मकात्स्वाङ्गकर्मकादित्येव ।
 नेह । परस्यशिरआहन्ति । कथन्तर्हिआजघ्रेविषमविलोचनस्यवक्षइतिभारविः । आहध्वंमारघूत्तममितिभट्टिश्च ।
 प्रमादएवायमितिभागवृत्तिः । प्राप्येत्यध्याहारेवा । ल्यब्लोपेपञ्चमीतिनुल्यवन्तम्बिनैवतदर्थ्यावगतिर्यत्रतद्विषयम् । भेनु
 मित्यादितुमुन्नन्ताध्याहारेवास्तु । समीपमेत्येतिवा ॥ आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४४ । हनोवधादेशेबालुडि
 आत्मनेपदेयुपरेषु । आवधिष्ट । आवधिषाताम् ॥ हनःसिच् । १ । २ । १४ । कित्यात् । अनुनासिकलोपः । आहत । आ

॥सि०कौ०॥

॥ति०त्रा०॥

॥१६४॥

हसताम् । आहसत ॥ यमोगन्धने । १ । २ । १५ । सिचिकित्यात् । गन्धनं सूचनं परदोषाविष्करणं । उदायत ।
गन्धनेकिम् । उदायं स्तपादम् । आहसवानित्यर्थः ॥ समोगमृच्छिभ्याम् । १ । ३ । २७ । अकर्मकाभ्यामित्येव । स
ङ्गच्छते ॥ वागमः । १ । २ । १३ । गमः परौ मलादीलिङ्सिचैवाकितौ स्तः । सङ्गसीष्ट । सङ्गं सीष्ट । समगत् । सम
गं स्तः । समृच्छिद्यते । अकर्मकाभ्यां किं । ग्रामं सङ्गच्छति । विदिपृच्छिस्वरतीनामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ वेत्तेरेवयहणं । स
म्बिते । सम्बिताते ॥ वेत्तेर्विभाषा । ७ । १ । ७ । वेत्तेः परस्य गादेशस्यानोरुडागमोवास्यात् । संविद्वते । सम्बिद्वते । स
मृच्छते । संस्तरते । अर्त्तिश्रुदृष्टिभ्यश्चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ अर्त्तीति द्वयोर्यहणम् । अङ्घ्रिधौ न्वियर्त्तेरेवेत्युक्तम् । मासमृत
। मासमृधाताम् । मासमृषतेति । समार्त्तः । समार्त्ताताम् । समार्त्तेति च भ्रादेः । इयर्त्तेस्तु मासमरत् । मासमरेताम् । मा
समरन्ते । समारत्तः । समारेताम् । समारन्तेति च । संश्रृणुते । सम्पश्यते । अकर्मकादित्येव । अतएव रक्षांसीतिपुणपि
संश्रृणुमहेइतिमुरारिप्रयोगः प्रामादिकइत्याहुः । अध्याहारेवाइतिकथयन्तइति । अथास्मिन्नकर्मकाधिकारेहनिग
म्यादीनांकर्मकर्मकतेतिचेत् । श्रृणु । धातेरर्थान्तरवृत्तेर्ङान्तिर्धनेपसंग्रहान् । प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका
क्रिया ॥ १ ॥ वहतिभारम् । नदीवहतिस्थन्दइत्यर्थः । जीवति । नृत्यति । प्रसिद्धेर्यथा । मेघोवर्षति । कर्मणोऽ
विवक्षानोयथा । हितान्नयः संश्रृणुतेसकिंप्रभुः । उपसर्गादस्यत्पूह्योर्वैतिवाच्यम् ॥ * ॥ अकर्मकादितिनिवृत्तम् । बन्धनि
रस्थति । निरस्थते । समूहति । समूहते ॥ उपसर्गाद्धसङ्ग्रहतेः । ७ । ४ । २३ । यादौङ्ङिति । ब्रह्मसमुह्यात् । अमिंस
मुह्यात् ॥ निसमुपविभ्योह्व । १ । ३ । ३० । तिङ्ङयते ॥ स्रज्जायामाङ् । १ । ३ । ३१ । कक्षश्चाणूरमाह्वयते । स्रज्जायाङ्कि
म् । पुत्रमाह्वयति ॥ गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिकप्रतियन्त्रप्रकथनोपयोगेषु क्तजः । १ । ३ । ३२ । गन्धनं हिंसा । उ
त्कुरुते । सूचयतीत्यर्थः । सूचनं हि प्राग्वियोगान्तकलङ्गाङ्ङिमैव । अवक्षेपणमूर्त्तनं । श्येनोवर्त्तिकामटाकुरुते । भर्त्स

यतइत्यर्थः । हरिमुपकुरुते । सेवते । परदारग्न्यकुरुतइत्यर्थः । तेषुसहस्राप्रवर्तते । एधोदकस्योपस्कुरुते । गुणमा
 धत्ते । गाथाःप्रकुरुते । प्रकथयतीत्यर्थः । शतम्प्रकुरुते । धर्मार्थम्विनियुङ्क्ते । एषुकिं । कटङ्करोति ॥ अधेःप्रसहने । १।
 ३३ । प्रसहनंक्षमाऽभिभवश्च । यहमर्थेलेऽभिभवेचेतिपाठात् । शत्रुमधिकुरुते । क्षमतइत्यर्थः । अभिभवतीतिवा ॥
 वेःशब्दकर्मणः । १। ३। ३४ । स्वगन्धिकुरुते । उच्चारयतीत्यर्थः । शब्दकर्मणःकिम् । चित्रम्विकरोतिकामः ॥ अक
 र्मकाश्च । १। ३। ३५ । वेःकञ्इत्येव । ह्यक्विकुर्वते । विकारंलभन्ते ॥ सम्माननेत्सञ्जनाचार्य्यकरणज्ञानभृतिविग
 णनव्ययेभुनियः । १। ३। ३६ । अत्रोत्सञ्जनाज्ञानविगणनव्ययानव्यतेर्वाचाः । इतरेप्रयोगोपाधयः । तथाहि । शास्त्रे
 नयते । शास्त्रस्थंसिद्धान्तंशिष्येभ्यःप्रापयतीत्यर्थः । तेनचशिष्यसम्माननम्फलितं । उत्सञ्जने । दण्डमुन्नयते । उत्क्षिप
 तीत्यर्थः । माणवकमुपनयते । विधिनाआत्मसमीपम्प्रापयतीत्यर्थः । उपनयनपूर्वकेणाध्यापनेनहिउपनेतरिआचार्य्यत्वं
 कियते । ज्ञानेतत्त्वंनयते । निश्चिनोतीत्यर्थः । कर्मकरनुपनयते । भृतिदानेनस्वसमीपम्प्रापयतीत्यर्थः । विगणनमृणादे
 र्निर्व्याप्तनम् । करंविनयते । रक्षेदेयंभागम्परिशोधयतीत्यर्थः । शतंविनयते । धर्मार्थम्विनियुङ्कइत्यर्थः ॥ कर्तृस्थेचा
 ऽशरीरेकर्मणि । १। ३। ३७ । नियःकर्तृस्थेकर्मणियदात्मनेपदम्प्राप्तन्तच्छरीरावयवभिन्नेएवस्यात् । सूत्रेशरीर
 शब्देनतदवयवोल्लिख्यते । क्रोधम्विनयते । अपगमयति । तत्फलस्यचित्रप्रसादस्यकर्तृगत्वात्स्वरितजितइत्येवसिद्धे
 नियमार्थमिदम् । तेनेहन । गडुम्विनयति । कथन्तर्हिविगणय्यनयन्तिपौरुषमिति । कर्तृगामित्वाविवक्षायाम्भविष्यति
 ॥ वृत्तिसर्गतायनेषुकमः । १। ३। ३८ । वृत्तिरप्रतिबन्धः । चचिकमतेबुद्धिर्नप्रतिहन्यतइत्यर्थः । सर्गोत्साहः । अ
 ध्ययनायकमते । उत्सहते । क्रमन्तेऽस्मिन्शास्त्राणि । स्फोतानिभवन्तीत्यर्थः ॥ उपपराभ्याम् । १। ३। ३९ । वृत्त्यादि
 व्याभ्यामेवक्रमेर्नतूपसर्गान्तरपूर्वात् । उपक्रमते । पराक्रमते । नेह । संक्रामति ॥ आङ्उद्गमने । १। ३। ४० । आ

॥सि०कौ॥

॥ति० आ०॥

॥१६५॥

कमतेस्त्यर्थः । उदयते इत्यर्थः । ज्योतिरुद्गमन इति वाच्यम् ॥ * ॥ नेह । आकामति धूमो हर्म्यतलात् ॥ वेः पाटविह
रणे । १ । ३ । ४१ । साधु विक्रमते वाजी । पाटविहरणे किं । विक्रामतिसन्धिः । द्विधा भवति स्फुटतीत्यर्थः ॥ प्रोपाभ्यां स
मर्थाभ्याम् । १ । ३ । ४२ । समर्थैस्तुल्यार्थैः । शकं धादित्वात्पररूपम् । प्रारम्भेऽनयोस्तुल्यार्थता । प्रक्रमते । उ
पक्रमते । समर्थाभ्यां किम् । प्रक्रमति । गच्छतीत्यर्थः । उपक्रमति । आगच्छतीत्यर्थः ॥ अनुपसर्गाद्वा । १ । ३ । ४३
। क्रामति । क्रमते । अप्राप्तविभाषेयम् । वृत्त्यादौ नुनित्यमेव ॥ अपह्ववेशः । १ । ३ । ४४ । शतमपजानीते । अपलपतीत्यर्थः
॥ अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ । सर्पिषो जानीते । सर्पिषा उपायेन प्रवर्तत इत्यर्थः ॥ सम्प्रतिभ्यामनाधाने । १ । ३ ।
४६ । शतं सज्जानीते । अवेक्षत इतीत्यर्थः । शतं प्रतिजानीते । अङ्गीकरोत्यर्थः । अनाधान इति योगो विभज्यते । तस्मा मर्थ
दकर्मकाच्चेति प्राप्तिरपि वाच्यते । मातरं मातुर्वासज्जानाति । कर्मणः शेषत्वविवक्षायां षष्ठी ॥ भासनोपसम्भाषाज्ञानयत्न
विमत्युपमन्त्रणेषु वदः । १ । ३ । ४७ । उपसम्भाषोपमन्त्रणधातोर्वाच्चेत्तरे प्रयोगोपाधयः । शास्त्रे वदते । भासमा
नेव वीतीत्यर्थः । उपसम्भाषोपसंत्वनम् । भृत्यानुपवदते । सान्त्वयतीत्यर्थः । ज्ञाने । शास्त्रे वदते । यत्ने । क्षेत्रे वदते । वि
मतौ । क्षेत्रे विवदन्ते । उपमन्त्रणमुपहृन्दनम् । उपवदते । प्रार्थयत इत्यर्थः ॥ व्यक्तवाचां समुच्चारणे । १ । ३ । ४८ ।
मनुष्यादीनां सम्भूयोच्चारणे वदे शतनेपदं स्यात् । सम्प्रवदन्ति ब्राह्मणाः । नेह । सम्प्रवदन्ति खगाः ॥ अनोरकर्मकात् ।
१ । ३ । ४९ । व्यक्तवाग्विषयादनुपूर्वाद्दकर्मकाद्देशतनेपदं स्यात् । अनुवदते कठः कलापस्य । अकर्मकात्किं । उ
क्रमनुवदति । व्यक्तवाचां किम् । अनुवदति वीणा ॥ विभाषाविप्रलापे । १ । ३ । ५० । विरुद्धोक्तिरूपे व्यक्तवाचां समुच्चा
रणे उक्तत्वात् । विप्रवदन्ते विप्रवदन्ति वा वैद्याः ॥ आवाङ्मयः । १ । ३ । ५१ । अवगिरते । गृणाति स्त्ववपूर्वान्प्रयु
ज्यत इति भाष्यम् ॥ समः प्रतिज्ञाने । १ । ३ । ५२ । इन्द्रियं सङ्गिरते । प्रतिजानीत इत्यर्थः । प्रतिज्ञाने किम् । सङ्गि

रतित्रासे ॥ उदञ्चरः सकर्मकात् । १। ३। ५३। धर्ममुच्चरते । उल्लङ्घ्यगच्छतीत्यर्थः । सकर्मकात्किम् । वाष्पउच्च
 रति । उपरिष्ठाद्गच्छतीत्यर्थः ॥ समस्तृतीयायुक्तात् । १। ३। ५४। रथेनसञ्चरते ॥ दाणश्चसाचेच्चतुर्थ्यर्थे । १। ३
 । ५५। सम्पूर्वाद्दाणस्तृतीयान्तेनयुक्ताटुकंस्यात् । तृतीयाचेच्चतुर्थ्यर्थे । दास्यासंयच्छते । पूर्वसूत्रेसमइतिषष्टी । तेन
 सूत्रद्वयमिदं व्यवहितेपिप्रवर्तते । रथेनसमुदाचरते । दास्यासम्प्रयच्छते ॥ उपाद्यमस्वकरणे । १। ३। ५६। स्वक
 रणंस्वोकारः । भार्यःमुपयच्छते ॥ विभायोपयमने । १। २। १६। यमःसिचकिद्वास्याद्विवाहे । रामःसोतामुपायत् । उ
 पायंस्तवा । उदवोढेत्यर्थः । गन्धनाङ्गेउपयमेतु । पूर्वविप्रतिषेधनिवृत्तिवृत्तिवत् ॥ ज्ञाश्रुसृष्टृशंसनः । १। ३। ५७।
 सनन्तानामेषांप्राग्वत् । धर्मञ्जिज्ञासते । श्रुश्रूयते । सुस्मर्यते । दिदृक्षते ॥ नाऽनोर्ज्ञः । १। ३। ५८। पुत्रमनुजि
 ज्ञासति । पूर्वसूत्रस्यैवायन्निषेधः । अनन्तरस्येतिन्यायात् । तेनेहन । सर्पियोनुजिज्ञासते । सर्पिषाप्रवर्तितुमिच्छतीत्य
 र्थः । पूर्ववत्संनइतितङ् । अकर्मकाच्चेतिकेवलादिधानात् ॥ प्रत्याङ्म्याश्रुवः । १। ३। ५९। आभ्यांसनन्ताच्छ्रुवउक्तम्
 स्यात् । प्रतिश्रुश्रूयति । आश्रुश्रूयति । कर्मप्रवचनीयात्स्यादेव । देवदत्तंप्रतिश्रुश्रूयते ॥ शदेःशितः ॥ म्रियतेर्लुङ्लि
 ङेऽश्च । व्याख्यातम् ॥ पूर्ववत्सनः । १। ३। ६२। सनःपूर्वायोधानुस्तेनतुल्यंसनन्तादप्यात्मनेपदंस्यात् । एदिधियते ।
 शिशयिषते । निविबिधते । पूर्ववत्किम् । वुभूषति । शदेरित्यादिसूत्रद्वयेसनोनेत्यनुवर्त्यवाक्यभेदेनव्याख्येयम् । तेनेह
 न । शिशत्सति । मुमूर्षति ॥ आम्प्रत्ययवत्कृजेनुप्रयोगस्य । एधाञ्चके ॥ प्रोपाभ्यांयुजेरयज्ञपात्रेषु । १। ३। ६४। प्रयु
 ज्जे । उपयुज्जे । स्वराद्यन्तोपसर्गादिति वक्तव्यम् ॥ * ॥ उद्युज्जे । नियुज्जे । अयज्ञपात्रेषुकिं । द्वन्द्वंन्यञ्जिपात्राणिप्रयुन
 क्ति ॥ समःक्षणावः । १। ३। ६५। संक्ष्णुतेशस्त्रं ॥ भुजोऽनवने । १। ३। ६६। ओदनम्भुज्जे । अभ्यवहरतीत्यर्थः ।
 वुभुजेपृथिवीपालःपृथिवीमेवकेवलाम् । वृद्धोजनोदुःखशतानिभुज्जे । इहोपभोगोभुजेरर्थः । अद्रवनेकिम् । महीम्भुन

॥सि०कौ०॥

॥ति०आ०॥

॥१६६॥

क्ति ॥ शेरगौयत्कर्मणौ चेत्कर्त्ताऽनाध्याने । १। ३। ६७। एयन्तादात्मनेपदं स्यादगौयाक्रियासैव चेत्त्यन्तेनेत्यनेऽगौ
यत्कर्मकारकं सचेत्सौ कर्त्ता स्यान्नान्वाध्याने । एचश्चेति सिद्धेऽकर्त्तृभिप्रायार्थमिदम् । कर्त्तृभिप्रायेतु विभावोपपदेनेति विक
ल्पेऽणावकर्मकादिति परस्मैपदेच परत्वात्प्राप्ते पूर्वविप्रतिषेधेनेदमेवेष्ट्यते । कर्त्तृस्थभावकाः कर्त्तृस्थक्रियाश्चोदाहरण
म् । तथाहि । पश्यन्तिभवम्भक्ताः । चाक्षुषज्ञानविषयं कुर्वन्तीत्यर्थः । प्रेरणांशत्यागे पश्यतिभवः । विषयोभवतीत्यर्थः । त
तोहेतुमसिच् । दर्शयन्तिभवम्भक्ताः । पश्यन्तीत्यर्थः । पुनरर्थस्य विवक्षायाम् । दर्शयतेभवः । इहप्रथमतृतीययो
रवस्थयोर्द्वितीयचतुर्थीश्चतुल्येऽर्थः । तत्रतृतीयकक्षायान्नतङ्क्रियासाम्येपिणौ कर्मकारकस्यगौकर्त्तृत्वाभावात् । चतुर्थी
न्तुतङ्द्वितीयामादायक्रियासाम्यात् । प्रथमायाङ्कर्मणोभवस्येहकर्त्तृत्वाच्च । एवमारोहयतेहस्तीत्युदाहरणम् । आ
रोहन्तिहस्तिनंहस्त्रिकाः । न्यग्भावयन्तीत्यर्थः । ततश्चरोहतिहस्ती । न्यग्भावतीत्यर्थः । ततोणिच् । आरोहयन्ति । आरो
हन्तीत्यर्थः । ततश्चरोहयते । न्यग्भवतीत्यर्थः । यद्वा । पश्यन्त्वारोहन्तीतिप्रथमकक्षाप्राग्वत् । ततःकर्मणएवहेतुत्वा
रोपासिच् । दर्शयतिभवः । आरोहयतिहस्ती । पश्यतश्चरोहतश्चप्रेरयतीत्यर्थः । ततोणिज्ऽभ्यान्तत्प्रकृतिभ्याञ्चउपात्तयो
र्द्वयोरपिप्रेषणयोस्त्यागेदर्शयते आरोहयतेइत्युदाहरणम् । अर्थः प्राग्वत् । अस्मिन्पक्षेद्वितीयकक्षायान्नतङ् । समानक्रि
यात्वाभावास्मिन्नर्थस्याधिक्यात् । अनाध्यानेकिम् । स्मरतिवनगुल्मंकोकिलः । स्मरयतिवनगुल्मः । उक्तराष्ट्रपूर्वकस्मृतौविष
योभवतीत्यर्थः ॥ भीस्योर्हेतुभवे । व्याख्यातम् ॥ गृध्रिवञ्चोःप्रलम्भने । १। ३। ६८। प्रतारणेर्धेय्यन्ताभ्यामाभ्याम्प्राग्व
त् । माणवकंगर्जयते । वञ्चयतेवा । प्रलम्भनेकिम् । आनङ्गर्जयति । अभिकाङ्क्षामस्योत्पादयतीत्यर्थः । अहिंवञ्चयति
। वर्जयतीत्यर्थः ॥ लियःसस्माननशालीनीकरणयोश्च । व्याख्यातम् ॥ मिथोपपदात्कृजोऽभ्यासे । १। ३। ७१। शेरित्वे
च । मृदमिथ्याकारयते । स्तरादिदुष्टमसङ्कदुच्चारयतीत्यर्थः । मिथोपपदात्किं । पदंसृष्टुकारयति । अभ्यासेकिं । सख

कृत्वा देमिथाकारयति ॥ स्वरितजितः कर्तृभिप्राये क्रियाफले । यजते । सुनुते । कर्त्रभिप्रायेकिम् । ऋत्विजो यजन्ति । सु
 न्वन्ति ॥ अपाद्वदः । १ । ३ । ७३ । न्यायमपवदते । कर्त्रभिप्राये इत्येव । अपवदति ॥ णिचञ्च । कारयते ॥ समु
 दाङ्भ्यो यमोऽयन्ये । १ । ३ । ७५ । अयन्ये इति छेदः । ब्रीहीन्संयच्छते । भारमुद्यच्छते । वस्त्रमायच्छते । अयन्ये कि
 म् । उद्यच्छति वेदम् । अधिगन्तुमुद्यमङ्करोतीत्यर्थः । कर्त्रभिप्राये इत्येव ॥ अनुपसर्गाज्ज्ञः । १ । ३ । ७६ । गाङ्गानी
 ते । अनुपसर्गात्किम् । स्वर्गलोकं प्रजायते । कथन्तर्हि भट्टिः । इत्थं नृपः पूर्वमवालुलोचेततो नु ज्ञेयमनं सुतस्येति ।
 कर्मणि लिट् । नृपेणेति विपरिणामः ॥ विभायोर्पदेन प्रतीयमाने । १ । ३ । ७७ । स्वरितजित इत्यादिपञ्चसूत्र्याय
 दात्मनेपदम्बिहितन्तश्चमोपोच्चारितेन पदेन क्रियाफलस्य कर्तृगामित्वे द्योतिते वा स्यात् । संयज्ञं यजति । यजते वा । स्वङ्क
 टङ्करोति । कुरुते वा । स्वम्पुत्रमपवदति । अपवदते वा । संयज्ञं ह्यारयति । कारयते वा । संघ्रीहि संयच्छति । संयच्छ
 ते वा । स्वाङ्गां ज्ञानाति । जानीते वा ॥ * ॥ इत्यात्मनेपदम् ॥ * ॥ शेषात्कर्त्ररिपरस्मैपदम् । अति ॥ अनुपशब्दां कञ्
 ॥ १ । ३ । ७८ । कर्तृगोपि फले गन्धनादौ च परस्मैपदार्थमिदम् । अनुकरोति । पशकरोति । कर्त्ररीत्येव । भावकर्मणो
 र्माभूत् । नचैवमपि कर्मकर्त्ररिप्रसङ्गः । कार्यातिदेशपक्षस्य मुख्यतया तत्र कर्मवत्कर्मणेत्यात्मनेपदेन परेणास्यवाधान् ।
 शास्त्रातिदेशपक्षेतुर्कर्त्ररि कर्मव्यतः शेषादित्यतश्च कर्तृग्रहणद्वयमनुवर्त्य कर्त्रैव यः कर्त्तानतु कर्मकर्त्ता तत्रेति व्याख्येयम् ॥ अभि
 प्रत्यतिभ्यः शिवः । १ । ३ । ८० । क्षिपप्रेरणे स्वरितेत् । अभिक्षिपति ॥ प्राद्वहः । १ । ३ । ८१ । प्रवहति ॥ परेर्मु
 यः । १ । ३ । ८२ । परिमृष्यति । भौवादिकस्य तु । परिमर्षति । इह परेरितियोगिभ्यवहेरपीति केचित् ॥ व्याङ्
 परिभ्योरमः । १ । ३ । ८३ । विरमति ॥ उपाच्च । १ । ३ । ८४ । यज्ञदत्तमुपरमति । उपरमयतीत्यर्थः । अन्तर्भा
 वितस्यर्थीयम् ॥ विभायाऽकर्मकात् । १ । ३ । ८५ । उपाद्रमेरकर्मकात्परस्मैपदं वा । उपरमति । उपरमते वा ।

॥सि०कौ०॥

॥ ति०प०॥

॥ १६७ ॥

निवर्तत इत्यर्थः ॥ बुधयुधनश्जनेङ्पुद्गुभ्योः ॥ १। ३। ८६। एभ्योऽणन्तेभ्यः परस्मैपदं स्यात् । णिचञ्जेत्यस्या
पवादः । बोधयतिपद्मम् । योधयतिकाष्ठानि । नाशयतिदुःखम् । जनयति सुखम् । अध्यापयति । प्रावयति । प्रापयती
त्यर्थः । द्रावयति । विलापयतीत्यर्थः । स्वावयति । स्थन्दयतीत्यर्थः ॥ निगरणचलनार्थेभ्यश्च ॥ १। ३। ८७। निगा
रयति । आशयति । भोजयति । चलयति । कम्पयति । अदेः प्रतिषेधः । आदयते देवदत्तेन । गतिबुद्धीतिकर्मत्वम
दिखाद्योर्नितिप्रतिषिद्धं निगरणचलनेति सूत्रेण प्राप्तस्यैवायन्निषेधः । शेषादित्यकर्त्रभिप्रायेपरस्मैपदं स्यादेव । आ
दयत्यन्नंवदुना ॥ अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् ॥ १। ३। ८८। एणन्तात्परस्मैपदं स्यात् । शेते कृष्णस्तङ्गोपीशययति
॥ नपादम्याङ्गमाङ्गसपरिमुहर्चिन्दतिवदवसः ॥ १। ३। ८९। एभ्योऽणन्तेभ्यः परस्मैपदम् । पिवतिर्निगरणार्थः
। इतरेच्चित्तवत्कर्तृकाकर्मकाः । न्दतिश्चलनार्थेऽपि । तेन सूत्रद्वयेन प्राप्तिः । पाययते । दमयते । आयाययते । आय
सयते । परिमोहयते । शेचयते । नर्तयते । वादयते । वासयते । धेङ् उपसंख्यानम् ॥ * ॥ धापयेतेशिष्टमेकं समीची
। अकर्त्रभिप्राये शेषादिति परस्मैपदं स्यादेव । वत्सान्पाययतिपद्मः । दमयन्ती कमनीयतामदम् । भिक्षावासयति ॥ वा
क्यवः । लोहितायति । लोहितायते ॥ दृङ् लुङ् । अङ्कृतत् । अङ्कोतिष्ठ ॥ वृङ्गः स्यसनोः । वर्त्यति । वर्तिष्यते । वि
वृत्सति । विवर्तिष्यते ॥ लुटिचकृपः । कल्पा । कल्पसि । कल्पितासे । कल्स्यति । कल्पिष्यते । कल्स्यते । चिक्लस्यति
। चिकल्पिष्यते । चिक्लस्यते ॥ * ॥ समाप्तापदवस्था ॥ * ॥ अथभावकर्मणोर्लडादयः । भावकर्मणोरितितङ् ॥ सार्धं
धातुकेयक् ॥ ३। १। ६७। धातेर्यक्प्रत्ययः स्याद्भावकर्मवाचिसार्धधातुकेपरे । भावोभावना । उत्पादनाक्रिया
साचधातुत्वेन सकलधातुवाच्या । भावार्थकलकारेणानूद्यते । युष्मदस्मद्भांसामानाधिकरण्याभावात्प्रथमपुरुषः । तिङ्वा
च्यभवनाया असत्त्वरूपत्वेन द्वित्वाद्युपतीतेर्न द्विवचनादिकं कवेचनमेव । तस्यैवार्गिकत्वेन संख्यानपेक्षत्वादनभिहिते

॥ ति०भा०॥

[illegible]

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० भा० ॥

॥ १६८ ॥

३।१। ६५। तपस्त्रेऽश्वग्नस्यात्कर्मकर्तव्यनुतापेच । अन्वतप्तपापेन । पापङ्कूर्त्तृत्वेनाभ्याहतइत्यर्थः । कर्मणि लुङ् । अन्वतपेन पुंसाकर्त्ता अशोचीत्यर्थः । घुमास्थेतीत्वम् । दीयते । धीयते । आदेच इत्यत्राशित्तीतिकर्मधोरयादित्संज्ञकशकारादौ निषेधः । एष आदिशित्वाभावात्स्मिन्नात्वम् । जग्मे ॥ आतोयुक्चिण्कृतोः । ७ । ३ । ३३ । आहून्तानां युगागमः स्याच्चिणित्रितिणितिकृतिच । ऋयितां । दाता । दायिषीष्ट । दासीष्ट । अदायि । अदायिषाताम् । अदिषाताम् । अधायिषाताम् । अधिषाताम् । अग्लायिषाताम् । अग्लासाताम् । हन्यते । अविस्मलोरित्युक्तेर्हनस्तेन । होहन्तेरितिकृत्त्वं । घान्तिता । हन्ता । घानिष्यते । हनिष्यते । आशीर्लिङि । वधादेशस्यापवादश्चिण्वद्भावः । आर्द्धधातुकेसीयुटीतिविशेषविहितत्वात् । घानिषीष्ट । पक्षे । वधिषीष्ट । अधानि । अधानिषाताम् । अहसाताम् । पक्षे वधादेशः । अवधि । अवधिषाताम् । अधानिष्यत् । अहनिष्यत् । नच आदियुचिण्वदित्यतिदेशाद्दधादेशः स्यादिति वाच्यम् । अङ्गस्येत्यधिकारादाङ्गस्यैवातिदेशात् । गृह्यते । चिण्वदिटो नदीर्घत्वं । प्रकृतस्य वलादिलक्षणस्यैवेदोयहो लिटोत्यनेन दीर्घविधानात् । ग्राहिता । ग्रहीता । ग्राहिष्यते । ग्रहीष्यते । ग्राहिषीष्ट । ग्रहीषीष्ट । अग्राहि । अग्राहिषाताम् । अग्रहीषाताम् । दृश्यते । अदर्शि । अदर्शिषाताम् । सिचः कित्वाटम् । अदृक्षाताम् । गिरतेर्लुङि ध्वमिचतुर्धिकंशतम् । तथाहि । चिण्वदिटो दीर्घानेत्युक्तम् । अगारिध्वं । द्वितीयेर्लुङि वृत्तोवेति वा दीर्घः । अगरीध्वम् । अगारिध्वम् । एयान्त्रयाणां लत्वण्वत्त्वं द्वित्वत्रयञ्चेति पञ्चवैकल्पिकानि । इत्थं यस्सवतिः । लिङ्सिचोरिति विकल्पत्वादिति भावेऽञ्चेति कित्त्वम् । रपरत्वं हलिचेति दीर्घः । इत्थं यो ध्वमिति नित्यण्वत्त्वं । अगार्वम् । उवमानां द्वित्वविकल्पे अष्टौ उक्तयस्सवत्यासहसङ्कल्पने उक्ता संख्येति । इड् दीर्घश्चिण्वदिटलत्वण्वे द्वित्वत्रिकन्तथा । इत्यष्टानां विकल्पेन चतुर्भिरधिकंशतम् । हेतुमग्न्यन्तात्कर्मणि लः थक् णिलोपः । शम्यते मोहो मुकुन्देन ॥ चिण्मुत्वेर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ७३ । चिण्परेण मुल्परे चणौ मितामुपधाया दीर्घावास्यात् । प्रकृतो मितां ह्रस्व एव नुन

किञ्चित्प्रमाणेन स्वविकल्पासिद्धेः । दीर्घमिहोपनिषत्तुल्येन स्थानिबद्धिर्दीर्घसिद्धति । इत्थविधेयुस्थानिब
 ण्दुर्वाचम् । भाष्येनपूर्वभाष्येनोपनिषत्तुल्येन स्थानिबद्धिर्दीर्घजम्बरः प्रधास्याताः । णावितिजातिप
 रेनिर्देशः । दीर्घब्रह्मश्चेदम्मास्त्वितितदाशयः । शमिता । शमिता । शमयिता । शमयिते । शमयिष्यते । शमयिष्यते ।
 यङन्तास्त्वित् । शंशम्यते । शंशमिता । शंशमित् । शंशमयिता । यङ्लुगन्तास्त्वित् । भाष्यमतेनु । यङन्तास्त्वित्
 दिटिदीर्घानास्त्वितिविशेषः । ग्यन्तत्वाभावे । शन्यतेमुनिना ॥ नोदात्तोपदेशस्यमान्तस्याऽनाचमेः । ७ । ३ । ३४ । उ
 पधायावृद्धिर्नस्याच्चिणिजितिणिक्तित्तिच । अशमि । अदमि । उदात्तोपदेशस्येतिकिम् । अगामि । मान्तस्यकिम् । अवा
 दि । अनाचमेः किं । अचामि । अनाचमिकमिवमोनामिति वक्तव्यम् ॥ * ॥ चिणिञ्चायादयङ्तिणिङ्भावे । अकामि । णिङ्गि
 चोरप्येवं । अवामि । वधहिंसायाम् । हलन्तः । जनिबध्योरितिनवृद्धिः । अवधि । जायोऽविचिस्त्वल्डित्वित्युक्तेर्नगुणः ।
 अजागारि ॥ भङ्गेच्चिणि । ६ । ४ । ३३ । नलोपोवास्यात् । अभजि । अभञ्जि ॥ विभाषाचिस्त्वल्डित्वित्युक्तेर्नगुणः ।
 भेर्नुमागमोवास्यात् । अलम्भि । अलाभि । व्यवस्थितविकल्पत्वात्प्रादेर्नित्यनुम् । प्रालम्भि । द्विकर्मकाणान्तु । गौणेकर्म
 णिदुह्यादेः प्रधानेनोहृक्ष्वहाम् ॥ बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणाञ्च निजेच्छया । प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ग्यन्तानां लादयोम
 ताः ॥ गौर्दुह्यतेषयः । अजायामनीयते । ह्रियते । ह्यते । ऊह्यते । बोध्यतेमाणवकन्धर्मः । माणवकोधर्ममिति वा ।
 देवदत्तोऽग्रामङ्गम्यते । अकर्मकाणां कालादिकर्मकाणां कर्मणिभावेचलकारइच्छते । मासोमासंवाच्यस्यतेदेवदत्तम् ।
 णिजन्तानुप्रयोज्येप्रत्ययः । मासमास्यतेमाणवकः ॥ * ॥ इतिभावकर्मप्रक्रिया ॥ * ॥ यदासौकार्यं निश्चयेतयितुं इच्छेत्
 पारो नविवक्ष्यते तदाकारकान्तराण्यपि कर्तृसंज्ञां लभन्ते । स्वव्यापारे स्वतन्त्रत्वात् । तेन पूर्वद्वयं स्यादिति सन्नेपिसम्प्रतिकर्तृ
 त्वात्कर्तरि लकारः । साध्वसिश्चिन्तन्ति । काष्ठानिपचन्ति । स्थालीपचति । कर्मणस्तु कर्तृत्वं व्यवक्षायं प्रसक्तम् । भाष्यादपि

॥ सि० कै० ॥

॥ नि० क० ॥

॥ १६७ ॥

प्रायेण कर्मकास्तेभ्योभावे कर्त्तरिचलकारः । पच्यतेञ्चोदनेन । भिद्यतेकाष्टेन । कर्त्तरितु ॥ कर्मवत्कर्मणांतुल्यक्रियः । ३
। १। ८७ । कर्मस्थयाक्रिययांतुल्यक्रियः कर्त्ताकर्मवत्यात् । कार्य्यातिदेशोऽयम् । तेनयगापनेपदचिणचिखदिटः
स्युः । कर्त्तरिभिहितत्वात्प्रथमा । पच्यतेञ्चोदनेन । भिद्यतेकाष्टम् । अपाचि । अभेदि । ननुभावेलेकारेकर्त्तुर्द्वितीया
दस्मादतिदेशादितिचेन्न । लकारवाच्यएवकर्त्ताकर्मवत् । लिङ्याशिष्याङितिद्विलकारकाल्पइत्यनुवृत्तेः । भावेप्रत्यये
चकर्त्तुर्ल्लकारेणानुपस्थितेः । अतएवह्यत्तत्त्वार्थाः कर्मकर्त्तरिनभवन्तिकिन्नुभावेएव । भेत्तव्यंकुसूलेन । अत्रपचि
भिद्योः कर्मस्थयाक्रियाविक्रितिर्द्विधाभवनश्च । सैवेदानीङ्कर्त्तृस्थानतुतत्तुल्या । सत्यं । कर्मत्वकर्त्तृत्वावस्थाभेदोपाधिकन्तत्स
मानाधिकरणक्रियायाभेदमाश्रित्यव्यवहारः । कर्मणेतिकिम् । करणाधिकरणाभ्यान्तुल्यक्रियेपूर्वाक्तेसाध्वसिरित्यादौमा
भूत् । किञ्च । कर्त्तृस्थक्रियेभ्योमाभूत् । गच्छनियामः । आशेहतिहस्ती । अधिगच्छतिशास्त्रार्थः । स्मरतिश्रद्धधातिवा । य
त्रकर्मणिक्रियाकृतोविशेषोदृश्यतेयथापक्वेयुतण्डुलेयुयथावाच्छिन्नेयुकाष्ठेयुतत्रकर्मस्थक्रियानेतरत्र । नहिपक्वापक्वतण्डु
लेष्विवंगतागतयामेयुवैलक्षण्यमुपलभ्यते । करोषिरुत्यादनार्थः । उत्पत्तिश्चकर्मस्था । तेनकारिष्यतेघटइत्यादि । यत्क
र्थत्वेतुनैतत्सिद्धोत् । ज्ञानेकादिवद्व्यत्यक्तकर्मस्थत्वात् । एतेन अनुव्यत्यक्तमानेर्थेइतिव्याख्यातम् । कर्त्तृस्थत्वेनयगभावाच्चानि
कृतेञ्चोलोपेचरूपसिद्धेः । ताच्छील्यदावयञ्ज्ञानप्रतत्त्वात्मनेपदं । सकर्मकाणांप्रतिषेधोवक्तव्यः ॥ * ॥ अन्योन्यंसृशतः । अ
जायामन्नयति । दुहिपच्येर्ब्रजलंसकर्मकयोरितिवाच्यं ॥ * ॥ नदुहस्तुनमायक्चिणौ । ३ । १ । ८७ । एषाङ्कर्मकर्त्तरियक्
चिणौनस्तः । दुहेनेनयकएवनिषेधः । चिण्तुविकल्पिष्यते । शप्लुक् । गौःपयोदुग्धे ॥ अचःकर्मकर्त्तरि । ३ । १ ।
६२ । अजन्तात्प्रेक्षिण्वास्यात्कर्मकर्त्तरितशदपरे । अकारि । अकृत ॥ दुहश्च । ३ । १ । ६३ । अदोहि । पक्षेकः
। लभेतिपक्षेलक । अर्धघि । अधक्षत । उदम्बरःफलमपच्यते ॥ अजियुजोऽयं ॥ * ॥ अतयोःसकर्मकयोःकर्त्तावत्

कर्ममन् । कर्मपदं च यथा । कर्मपदं च यथा । कर्मपदं च यथा । * ॥ कर्मपदं च यथा । कर्मपदं च यथा ।
 निष्पादयतीत्यर्थः । अस्मिन् । युज्यते ब्रह्मचारीयोगम् ॥ भूयाकर्मकिरादिसनाद्यन्धमामनेपदान् ॥ * ॥ भूयावाचिनीकिर
 दीनांसनन्तानाञ्चयक्विणौचिस्वदिद्वेनेतिवाच्यमित्यर्थः । अलङ्कुरुतेकन्या । अलमस्त । अवकिरनेहस्त्री । अवाकीर्ष्य ।
 गिरतेअगीर्ष्य । अद्रियते । आहृत । किरादिस्तुटाहृतर्गणः । चिकीर्षतेकटः । अचिकीर्ष्य । इच्छायाःकर्तृस्य
 वेष्टिकरेतिक्रियापेक्षमिहकर्मस्थक्तियान्वम् ॥ नरुधः । ३ । १ । ६४ । अस्माद्धेष्टिग्न । अवाहृङ्गौः । कर्मकर्तरी
 न्येव । अवारेधिगौर्गोपेन ॥ तपस्तपःकर्मकस्यैव । ३ । १ । ८८ । कर्ताकर्मवत्यात् । विध्यर्थमिदं । एवकारस्तु
 व्यर्थएवेतिवृच्यनुसरणः । तप्यतेतपस्तापसः । अर्जयतीत्यर्थः । तपोनुतापेचेतिचिणिनवेधान्निच् । अतप्त । तपःकर्म
 कस्येतिर्त्तिकं । उत्तपतिसुवर्णसुवर्णकारः ॥ नदुहस्तुनमांयक्विणौ । प्रस्तुते । प्रास्त्राविष्ट । प्रास्त्रोष्ट । नमतेदण्डः । अ
 नस्त । अन्तर्भावितण्यर्थोचनमिः । यक्विणोःप्रतिषेधेहेतुमसिअब्रूजामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ कारयते । अचीकरत् । अ
 द्रयतेदण्डः । उदशिअयत् । चिखदिद्वेनुस्यादेव । कारिष्यते । उच्छयिष्यते । ब्रूतेकथा । अबोचत् । भारद्वाजी
 याःपठन्तिणिअन्ययन्यब्रूआत्मनेपदाकर्मकाणामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ पुच्छमुदस्यति । उत्पुच्छयतेगौः । अन्तर्भावितस्य
 र्यतायाम् । उत्पुच्छयतेगाम् । पुनःकर्तृत्वविवक्षायाम् । उत्पुच्छयतेगौः । उदपुपुष्टत् । यक्विणोःप्रतिषेधाच्छपुच्यौ ।
 अग्नियंथोराधृधीयत्वास्मिजभावपक्षेयहणं । यम्यतिग्रन्थम् । अम्यतिमेखलान्देवदत्तः । ग्रम्यतेग्रम्यः । अग्रम्यिष्ट । अ
 म्यते । अग्रम्यिष्ट । कैयादिकयोस्तु । अग्रीते । अग्रीतेस्वयमेवाभिकुर्वतेसैन्धवाः । वल्गानीत्यर्थः । अग्रम्यिष्ट । अ
 काचेतितङ् । अन्तर्भावितण्यर्थस्यपुनः प्रेषणत्यागे । विकुर्वतेसैन्धवाः । व्यकारिष्ट । व्यकारिष्यत् । व्यकारिष्यत् । व्यकारिष्यत्
 कृत । व्यरुधाताम् । व्यरुधत ॥ कुधिरङ्गोःप्रांचांश्वन्यरसौपदञ्च । ३ । १ । ९० । अनयोः कर्मकर्तृरित्येकं किन्तु

॥ सि० कौ० ॥

॥ ति० ल० ॥

॥ १७० ॥

॥ १७१ ॥

अरस्मैपदञ्च । आत्मनेपदापवादः । कुष्यति । कुष्यतेपादः । रज्यति । रज्यतेवस्व । यमविषयेतुनास्वप्रवृत्तिः । को
विषीष्ट । रंक्षीष्ट ॥ * ॥ इतिकर्मकर्तृप्रक्रिया ॥ * ॥ अभिज्ञावचनेलट् । ३ । २ । ११२ । स्मृतिबोधिन्युपपत्तिः
तानद्युतनेधातोर्लट्स्यात् । लङोपवादः । स्मरसिद्धल्लगोकुत्वेवत्स्यामः । एवंबुध्यसेचेतसेइत्याहियोमेपि । तेषामपि
प्रकरणादिवशेनस्मृतौवृत्तिसम्भवात् ॥ नयदि । ३ । २ । ११३ । यद्योगेउक्तम् । अभिज्ञानासिद्धल्लयदनेअभुज्म
हि ॥ विभाषासाकाङ्क्षे । ३ । २ । ११४ । उक्तविषयेलट्स्यात् । लक्ष्यलक्षणभावेनसाकाङ्क्षश्चेद्वानर्थः । स्मरसिद्धल्ल
वनेवत्स्यामस्तच्चगाश्चारयिष्यामः । वासोलक्षणञ्चारणंलक्ष्यम् । पक्षेलङ् । यच्छब्दयोगेपिनयदीतिवाधित्वापरत्वाद्विक
ल्पः ॥ परोक्षेलिङ् । चकार । उत्तमपुरुषेचित्तविक्षेपादिनापरोक्ष्यं । सुप्तेऽहंकिलविललाप । वज्रजगदपुरस्तात्तस्य
मत्ताकिलाहम् । अत्यन्तापह्नवेलिङ्कृत्यः ॥ * ॥ कलिङ्गेष्ववाप्सीः । नाहङ्कलिङ्गान्जगाम ॥ हशश्चतेर्लिङ् । ३ । २ ।
११६ । अनयोरुपपदयोर्लिङ्विषयेलङ्स्यात् । चाल्मिङ् । इतिहाकरोच्चकारवा । शश्चदकरोच्चकारवा ॥ प्रश्नेचासन्न
काले । ३ । २ । ११७ । प्रष्टव्यःप्रश्नः । आसन्नकालेपृच्छमानेऽर्थेलिङ्विषयेलङ्लिटौस्तुः । अगच्छत्किम् । जगामकिं ।
अनासन्नेतु । कंसञ्जघानकिम् ॥ लट्सो । ३ । २ । ११८ । लिटोपवादः । यजतिस्मयुधिष्ठिरः ॥ अपरोक्षेच । ३ ।
२ । ११९ । भूतानद्युतनेलट्स्यात्स्मयोगे । एवंस्मपिताब्रवीति ॥ ननौपृष्टप्रतिवचने । ३ । २ । १२० । अनद्युतनपरो
क्षइतिनिवृत्तम् । भूतेलट्स्यात् । अकार्षीःकिम् । नमुकरोमिभोः ॥ नन्वोर्विभाषा । ३ । २ । १२१ । अकार्षीःकिम् । न
करोमिनाकार्षम् । अहन्नुकरोमि । अहन्वकार्षम् ॥ पुरिलुङ्चास्ते । ३ । २ । १२२ । अनद्युतनग्रहणंमण्डूकप्लुत्या
नुवर्तते । पुमश्चदयोगेभूतानद्युतनेविभाषालुङ्चास्तेनतुस्मयोगेपक्षेदथाप्राप्तम् । वसन्तीहपुराशात्राः । अषाढुः । अ
श्विनः । कर्कशः । मृगशिरः । मन्मथः ॥ भविष्यतीत्यनुवर्तमाने । अषाढुः । अश्विनः । कर्कशः । मृगशिरः । मन्मथः ॥ ३ । ४ । ४ । यवः ।

निपातनात्समासः । निपातनात्समासः । यावदास्तनोऽपि स्यात् । करः भूतियापुत्रास्यति ॥ वि
 भाषकदाकर्तृः । ३ । ३ । ५ । भविष्यतिलङ्स्यात् । कदाकर्हिवाभुङ्गे । भोक्ष्यते । भोक्तावा ॥ किंवृत्तेलिप्सायाम् । ३ । ३
 । ६ । भविष्यतिलङ्स्यात् । कङ्कतरङ्कतमंवाभोजयसि । भोजयिष्यसि । भोजयितासिवा । लिप्सायाङ्ङि । कःपाटलिपुत्रङ्ग
 मिष्यति ॥ लिप्स्यमानसिद्धौ च । ३ । ३ । ७ । लिप्स्यमानेनान्नादिनास्वर्गादेः सिद्धौ गम्यमानायाम् भविष्यतिलङ्स्यात् । यो
 ऽन्नन्ददाति । दास्यति । दातावा । सस्वर्गयाति । यास्यति । यातावा ॥ लोडर्थलक्षणे च । ३ । ३ । ८ । लोडर्थः प्रैयादिर्ल
 ष्यतेयनतस्मिन्नर्थे वर्तमानाद्वातोर्भविष्यतिलङ्स्यात् । कृष्णश्चेद्भुङ्क्तेवङ्गाश्चारय । पक्षेलङ्लटौ ॥ लिङ्चोर्द्धमौहूर्ति
 के । ३ । ३ । ९ । ऊर्द्धमुहूर्ताद्भवः ऊर्द्धमौहूर्तिकः निपातनात्समासः उत्तरपदवृद्धिश्च ऊर्द्धमौहूर्तिके भविष्य
 ति । लोडर्थलक्षणे वर्तमानाद्वातोर्लिङ् लटौ वासुः । मुहूर्तादुपरिउपाध्यायश्चेदागच्छेत् । आगच्छति । आगमिष्यति ।
 आगन्तावा । अथत्वच्छन्दोधीष्व ॥ वर्तमानसमीप्ये वर्तमानवद्वा । ३ । ३ । १३१ । समीपमेवसमीप्यम् स्मार्थेय्यश्च
 वर्तमानेलङित्यारभ्यउणादयो वङ् लजमितियावत्येनोपाधिनाप्रत्ययाउक्तास्तेतथैववर्तमानसमीपेभूतेभविष्यतिचवास्युः ।
 कदाआगतेसि । अयमागच्छामि । अयमागमं । कदागमिष्यसि । एषगच्छामि । गमिष्यामिवा ॥ आशंसायांभूतवच्च । ३ ।
 ३ । १३२ । वर्तमानसमीप्यइतिनानुवर्तते । भविष्यतिकालेभूतवद्वर्तमानवच्चप्रत्ययावास्युर्गंसायाम् । देवश्चेदवधीत् ।
 वर्धति । वर्धिष्यतिवा । धान्यमवाप्सुम् । वपामः । वप्स्यामोवा । समान्यातिदेशेविशेषानतिदेशस्तेनलङ्लिटौन ॥ क्षिप्रंक्व
 नेल्लट् । ३ । ३ । १३३ । क्षिप्रपठ्यायेउपपदेपूर्वविषयेल्लङ्स्यात् । वृष्टिश्चेक्षिप्रमाश्रुत्वरितम्भायास्यति । वीच्यस्याम
 । नेतिवक्तव्येल्लङ्ग्रहणंलुटोपिविषयेयथास्यात् । श्वःशीघ्रम्ब्रूयामः ॥ आशंसावचनेलिङ् । ३ । ३ । १३४ । आशंसे
 चिन्त्युपपदेभविष्यतिलिङ्स्यान्ननुभूतवच्च । गुरुश्चेदुपेयादाशंसेऽधीयीय । आशंसेक्षिप्रमधीयीष ॥ नानद्युतनवक्तिनाप्र

॥ सि० कै० ॥

॥ ति० ल० ॥

॥ १७९ ॥

बन्धसामीप्ययोः । ३ । ३ । १३५ । त्रिधायाः सातत्ये सामीप्ये चलङ्कुटौ न । यावज्जीवमन्नमदाहस्यति वा । सामीप्यनुल्ल
जातीयेनावबधानम् । येयंपौर्णमास्यतिक्रान्ता तस्यामग्रीनाधित । सोमेनायष्ट । येयं अमावस्यागामिनी तस्यामग्रीनाधित
ते । सोमेनयध्यते ॥ भविष्यति मर्त्यादावचनेऽवरस्मिन् । ३ । ३ । १३६ । भविष्यतिकाले मर्त्यादेः क्वावरस्मिन्प्रविभा
गेऽनद्युतनवन्न । योयमध्यागन्तव्यश्चापाटलिपुत्रात्तस्ययदवरं कौशाम्यास्तत्रसक्तून्पास्यामः ॥ कालविभागे चानहोरात्राणा
म् । ३ । ३ । १३७ । पूर्वसूत्राणां पूर्वसूत्रं सर्वमनुवर्तते । अहोरात्रसम्बन्धिनिविभागे प्रतिषेधार्थमिदम् । योगविभाग
उत्तरार्थः । योयंवत्सरश्चागामी तस्ययदवरमायहायण्यास्तत्रयुक्ता अध्येष्यामहे । अनहोरात्राणाङ्कम् । योयं मासश्चागामी त
स्ययोऽवरः पञ्चदशरात्रः तत्राध्येतास्महे ॥ परस्मिन्विभागा । ३ । ३ । १३८ । अवरस्मिन्वर्ज्यम् पूर्वसूत्रद्वयमनुवर्तते
अप्राप्तिविभागेयम् । योयंसम्बत्सरश्चागामी तस्ययत्परमायहायण्यास्तत्राध्येष्यामहे । अध्येतास्महे ॥ लिङ्निमित्ते लट्कि
यातिपत्तौ । ३ । ३ । १३९ । भविष्यतीत्येव । सुवृष्टिश्चेदभविष्यत्तदा सुभिक्षमभविष्यत् ॥ भूते च । ३ । ३ । १४० ।
पूर्वसूत्रं सम्पूर्णमनुवर्तते ॥ वेताप्योः । ३ । ३ । १४१ । वाञ्छा उताप्योः । उताप्योरित्यतः प्राग्भूते लिङ्निमित्ते लट्ङेत्यधिक्रि
यते । पूर्वसूत्रन्तु उताप्योरित्यादौ प्रवर्तत इति विवेकः ॥ गर्हायां लट्पिजात्वेः । ३ । ३ । १४२ । आभ्यांयोगे लट्स्यात् ।
कालत्रये गर्हायाम् । लुङादीन्यरत्वाद्यन्माधते । अपिजायान्यजसि । जातुगणिकामाधत्से । गर्हितमेतत् ॥ विभावाक
यमिलिङ् । ३ । ३ । १४३ । गर्हायामित्येव । काले त्रये लिङ्वास्त्रि । कथन्धर्मन्यजेत्यजसिवा । पक्षे कालत्रयलकारः
। अत्र भविष्यति निव्यं लट् भूते वा । कथन्नामतत्र भवान्धर्ममत्यक्ष्यत् ॥ किंवृत्ते लिङ्लटौ । ३ । ३ । १४४ । गर्हायामित्ये
व । विभावातु नानुवर्तते । कः कतरः कतमो कहरि निन्देत् । निन्दिष्यति वा । लट् प्राग्वत् ॥ अनवकृप्यमर्थयोरकिंवृत्तेऽपि ।
कः कतरः कतमो कहरि निन्देत् । निन्दिष्यति वा । लट् प्राग्वत् ॥ अनवकृप्यमर्थयोरकिंवृत्तेऽपि ।

निर्दिष्टतिवा । कः कतरः कर्तृमोवाहरिंतिन्देत् । निर्दिष्टतिवा । लट्प्रत्ययः ॥ निर्दिष्टास्यर्थेयुक्त्वा ॥ ३ । ३ । १४६ ॥
नवक्लृप्तमर्धयोरित्येतद्गर्हायाच्चेति यावदनुवर्तते । किङ्कलेतिसमुदायः क्रोधद्योतकउपपदम् । अस्त्यर्थाः । अस्तिभवति
विद्युतयः । लिङोऽपवादः । नश्चद्धेनमर्धयेवाकिंकिलत्वंश्रूद्रान्नमोक्ष्यसे । अस्तिभवतिविद्युतेवाश्रूद्रोऽङ्गमिष्यसि । अत्रलट्
ङ् ॥ जातुयदोर्लिङ् । ३ । ३ । १४७ । यदायद्योरुपसंख्यानम् ॥ * ॥ लटोऽपवादः । जातुयद्यदायदिवात्वादृशोहरिं
निन्देन्नावकल्पयामिनमर्धयामि । लट्प्रत्ययः ॥ यच्चयत्रयोः । ३ । ३ । १४८ । यच्चयत्रवात्त्वमेवंकुर्याः नश्चद्धेनमर्ध
यामि ॥ गर्हायाच्ञ । ३ । ३ । १४९ । अनवक्लृप्तमर्धयोरितिनिवृत्तम् । यच्चयत्रयोर्योगेगर्हायांलिङेवस्यात् । यच्चयत्रवात्त्व
श्रूद्रंयाजयेऽन्याय्यन्तत् ॥ चित्रीकरणेच । ३ । ३ । १५० । यच्चयत्रवात्त्वश्रूद्रंयाजयेऽश्चय्यमेतत् ॥ शेवेल्डयदौ । ३
। ३ । १५१ । यच्चयत्राभ्यामन्यस्मिन्नुपपदेचित्रीकरणेगम्येधातोर्लट्स्यात् । आश्चय्यमन्धेनामकल्लमिष्यति । अयदौकिं
। आश्चय्येयदिसोऽधीयोत् ॥ उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् । ३ । ३ । १५२ । वाटमित्यर्थेऽनयोस्तुल्यार्थता । उतअपिवाद्
न्यादघंहरिः । समर्थयोःकिम् । उतदण्डःपतिष्यति । अपिधास्यतिद्वारम् । प्रश्नःप्रच्छादनञ्चगम्यते । इतःप्रभृतिभिर्ङ्मि
नेक्रियातिपत्तौभूतेपिनिष्कालट् ॥ कामप्रवेदनेऽकचित्ति । ३ । ३ । १५३ । स्वाभिप्रायाविष्कारेणगम्यमानेलिङ्स्यात्तु
कचित्ति । कामोमेभुञ्जीतभवान् । अकचित्तीतिकिं । कच्चिज्जीवति ॥ सम्भावनोऽलमितिचेत्सिद्धाप्रयोगे । ३ । ३ । १५४ ।
अलमर्थोत्रपौलिः । सम्भावनमित्यलमीतिचप्रथमयासप्तम्याचविपरिणम्यते । सम्भावनोर्लिङ्स्यात्तच्चेत्सम्भावामलपि
व्यलमितिसिद्धाप्रयोगेसति । अपिगिरिंशिरसाभिंद्यात् । सिद्धाप्रयोगेकिं । अलंकृष्टोहस्तिनंहनिष्यति ॥ विभाषाधातौ
सम्भावनवचनेऽयदि । ३ । ३ । १५५ । पूर्वस्त्वचमनुवर्तते । सम्भावनार्थेधातावुपपदेउक्तेर्लिङ्दास्यत् । ननुयच्छे ।
पूर्व्वेणित्येप्राप्तेवचनं । सम्भावयामिभुञ्जीतभोक्ष्यतेवाभवान् । अयदिकिं । सम्भावयामियद्गृहीयास्वम् ॥ हेतुहेतुम

॥सि०कौ॥

॥ति०ल०॥

॥१७२॥

मोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ । वास्यात् । कृष्णं न मे चेत्सुखं यायात् । कृष्णं न स्यति चेत्सुखं यास्यति । भविष्यन्नेवेष्ट्यते । नेह ।
हन्तीति पलायते ॥ इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १५७ । इच्छामि भुञ्जीत भुङ्क्तां वा भवान् । सवङ्कामये प्रार्थयेद्वा दियो
गेवोध्यम् । कामप्रवेदन इति वक्तव्यं ॥ * ॥ नेह । इच्छन्करोति ॥ लिङ् । ३ । ३ । १५८ । समानकर्तृ त्रैयु इच्छार्थेषूपपदेयु
लिङ्स्यात् । भुञ्जीयेतीच्छति ॥ इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने । ३ । ३ । १६० । लिङ्स्यात्पक्षे लट् । इच्छेत् । इच्छति । का
मयेत् । कामयते । विधिनिमन्त्रणेति लिङ्विधौ । यजेत् । निमन्त्रणे । इह भुञ्जीत भवान् । आमन्त्रणे । इहासीत् । अधी
ष्टे । पुत्रमध्यापयेद्भवान् । सम्प्रश्ने । किम्भो वेदमधीयीय उत तर्कं । प्रार्थने । भो भोजनं लभेय । एवं लोह ॥ प्रैवाति सर्गः
प्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ । प्रैषो विधिः । अति सर्गः । कामचारानुज्ञा । भवता यष्टव्यं । भवान्यजताम् । चकारे
ण लोटोऽनुकर्षणं प्राप्तकालार्थम् ॥ लिङ् । धर्मैर्हर्तिके । ३ । ३ । १६४ । प्रैषादयोऽनुवर्तन्ते । मुहूर्तादूर्ध्वं यजेत । यजेत
म् । यष्टव्यं ॥ स्मेलोह । ३ । ३ । १६५ । पूर्वसूत्रस्य विषये लिङ्कृत्यानाञ्चापवादः । ऊर्ध्वं मुहूर्तात् यजतां स्म ॥ अधीष्टे
च । ३ । ३ । १६६ । सोऽपपदेऽधीष्टे लोहस्य । त्वं स्म अध्यापय ॥ लिङ् । ३ । ३ । १६८ । यष्टेऽपपदेऽपि कालसमयवे
त्तासु च लिङ्स्यात् । कालः समयो वेला वा यद्भुञ्जीत भवान् ॥ अर्हं कृत्यं तृचश्च । ३ । ३ । १६९ । चाल्लिङ् । त्वंकन्यां वहेः ॥ शकि
लिङ् । ३ । ३ । १७२ । शक्तौ लिङ्स्यात् । चाकृत्याः । भारं त्वं वहेः । माङ्गिलुङ् । माकार्षीः । कथं मा भवतु मा भविष्यतीति ।
नायं माङ्किन्तु मा शब्दः ॥ धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः । ३ । ४ । १ । धात्वर्थानां सम्बन्धे यत्र काले प्रत्यया उक्तास्ततोऽन्यत्रापि स्युः । ति
ङ्वाच्यक्रियायाः प्राधान्यात्तदनुरोधेन गुणभूतक्रियावाचिभ्यः प्रत्ययाः । वसन् ददर्श । भूते लट् । अतीतवासकर्तृकर्तृकन्द
र्शनमर्थः । सोमयाज्यस्य पुत्रो भविता । सोमेन यज्यमाणो यः पुत्रस्तत्कर्तृकम्यवनम् ॥ क्रियासम्भित्तिरेव लोटोऽहिलो
कचतधर्मो । ३ । ४ । २ । पैनः पुन्यं भृशं चेतुः । यत्किञ्चित् कृत्यं तत्तद्विनिर्गम्यते । तिङ्मपवादः । नोच्यते । नोच्यते ।

परस्मिपदात्मनेपदसंज्ञौस्तस्मिंस्संज्ञौ चतध्वमोर्विषयेतुहिस्सौवास्तः । पुरुषैकवचनसंज्ञेतुनानयोरतिदिश्येते । हिस्त्विति
 धानसामर्थ्यात् । तेनसकलपुरुषवचनविषयेपरस्मैपदिभ्योहिःकर्तरि । आत्मनेपदिभ्यःस्वोभावकर्म्मकर्तृषु ॥ * ॥ समुच्च
 येऽन्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३ । अनेकक्रियासमुच्चयेद्व्योत्ये प्रागुक्तंवास्यात् ॥ यथाविध्यनुप्रयोगःपूर्वस्मिन् । ३ । ४ । ४ ।
 आद्येलोड्विधानेलोड्वप्रकृतिभूतएवधातुरनुप्रयोज्यः ॥ समुच्चयेसामान्यवचनस्य । ३ । ४ । ५ । समुच्चयेलोड्विधौसामा
 न्यार्थस्यधातोर्मुप्रयोगःस्यात् । अनुप्रयोगाद्यथायथंलडादयस्तिवादयश्च । ततःसंख्याकालयोःपुरुषविशेषार्थस्यचाभि
 व्यक्तिः । क्रियासमभिव्यक्तिरेवेवाचे । याहियाहीतियाति । पुनःपुनरतिशयेनवायानं ह्यत्र । तस्यार्थःएककर्तृकंवर्तमानंयानं
 । यातोत्यस्यइतिशब्दस्त्वभेदान्वयेतात्पर्येग्राह्यते । एवंयातः । यान्ति । यासि । याथः । याथ । यातयातेतियूययाथ
 । याहियहीन्ययासीत् । यास्यतिवा । अधीष्वाधीष्वेत्यधीते । ध्वंविषयेपक्षेऽधोध्वमधीध्वमितियूयमधीध्वे । समुच्चयेतु
 सक्तून्निबधानांःखादेत्यभ्यवहरति । अन्नंभुङ्क्तेदाधिकमास्वादयस्वेत्यभ्यवहरते । तध्वमोस्तुपिवतस्वादतेत्यभ्यवहर
 य । भुङ्क्तेऽस्वादयध्वमित्यभ्यवहरध्वे । पक्षेहिस्सौ । अत्रसमुचीयमानविशेषाणामनुप्रयोगार्थेनसामान्येनाभेदान्व
 यः । पक्षेसक्तून्पिवतिधानाःखादतिअन्नंभुङ्क्तेदाधिकमास्वादते । एतेनपुरीमवस्कन्दलुनीहिनन्दनंमुषाणरत्नानिहस्त
 मणङ्गनाः । विगृह्याचकेनमुचिद्विधावलीयइत्यमस्वास्थ्यमहर्दिवंदिवमितिव्याख्यातम् । अवस्कन्दनलवनादिरूपाभूता
 नद्युतनपरोक्षाएककर्तृकास्वास्थ्यक्रियेत्यर्थात् । इहपुनःपुनश्चस्कन्देत्यादिरर्थइतिव्याख्यानंभ्रममूलकमेवद्वितीयसू
 त्रेक्रियासमभिव्यक्तिरेवेत्यस्याननुवृत्तेःलोडन्तस्यद्वित्वापत्तेश्च । पुरीमवस्कन्देत्यादिमध्यमपुरुषैकवचनमित्यपिकेषांचिद्भ्रमस
 व । पुरुषवचनसंज्ञेइहनेत्युक्तत्वात् ॥ * ॥ इतिलकारार्थप्रक्रिया ॥ * ॥ इतिभट्टोजिदीक्षितविरचितायांसिद्धान्तकौमुद्या
 मुत्तरार्द्धेतिङन्तंसमाप्तम् ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥ * ॥

॥सि०कौ॥

॥ क० ॥

॥ १७३ ॥

॥ ७७ ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ धातोः । ३ । १ । ७१ । आतृतीयसमाप्तेरधिकारेऽयं ॥ तत्रोपपदसप्तमीस्थम् ॥ कृदतिङ् । ३ । १ । ७३ ॥ वाऽसरूपेऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ७४ । परिभाषेयं । अस्मिन्धात्वधिकारेऽसरूपोऽपवादप्रत्ययः उत्सर्गस्य बाधको वास्याद्व्यधिकारेऽन्विना ॥ कृत्याः । ३ । १ । ७५ । अधिकारेऽयं । खलः प्राक् ॥ कर्त्तरि कृत् । कृत्प्रत्ययः कर्त्तरि स्यादिति प्राप्ते ॥ तयोरेव कृत्यक्तखलर्याः । ३ । ४ । ७० । एतेभावकर्मणोरेवस्युः ॥ तव्यत्रयानीयरः । ३ । १ । ७६ । धातोरेतेप्रत्ययाः स्युः । तकाररेफौस्वरयौ । एधितव्यम् । एधनीयन्त्वया । भावेऽत्रौत्सर्गिकमेकचचनं क्लीबबुद्धे । चेतव्यश्चयनीयो बाधमूर्त्तस्य ॥ वसेस्तव्यत्कर्त्तरिणिच्च ॥ * ॥ वसतीति वास्तव्यः । केलिमरउपसंख्यानम् ॥ * ॥ पचेलिमा माघापक्तव्याः । भिदेलिमाः शरलाः । भेत्तव्याः । कर्मणिप्रत्ययः । वृत्तिकारस्तु कर्मकर्त्तरि चायमिच्छतइत्याह । तद्वाच्यविरुद्धम् ॥ कृत्यचः । ८ । ४ । २७ । उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्याचउत्तरस्य कृत्स्थस्य नस्यणत्वं स्यात् । प्रपाणीयम् । अचः किम्प्रमग्नः । निर्विस्सस्योपसंख्यानम् ॥ * ॥ अचः परत्वाभावान्नकारेण व्यवधानाच्चाप्राप्तेवचनम् । परस्यणत्वं । पूर्वस्यष्टत्वं । निर्विस्सः ॥ णेर्विभाषा । ८ । ४ । ३० । उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यण्यन्ताद्विहितोऽः कृत्तत्स्थस्य नस्यणो वा स्यात् । प्रयापणीयं । प्रयापनीयम् । विहितविशेषखं किं । यकाव्यवधानेयथास्यात् । प्रयाप्यमाणम्पश्य । णत्वेदुरउपसर्गान्वनेत्युक्तम् । दुर्य्यानं । दुर्यापनं ॥ हलश्चेजुपधात् । ८ । ४ । ३१ । हलादेरिजुपधात्कृन्नस्याचः परस्यणो वा स्यात् । प्रकोपणीयं । प्रकोपनीयम् । हलः किम् । प्रोहणीयम् । इजुपधात्किम् । प्रवपणीयम् ॥ इजादेः सनुमः । ८ । ४ । ३२ । सनुमश्चेद्भवति इजादेर्हजन्ताद्विहितोऽः कृत्तत्स्थस्यैव । प्रेङ्गणीयम् । इजादेः किम् । मगिसमर्पणे । प्रमङ्गनीयम् । नुम्यहणमनुस्वरोपलक्षणम् । अङ्कुषाडितिसूत्रेणैवं । तेननेह । प्रेन्वनं । इहतुस्यादेव । प्रोम्भणम् ॥ वानिंसनिङ्गुनिन्दाम् । ८ । ४ । ३३ । एवंनस्यणो वा स्यात् कृत्प्ररे । प्रणिंसितव्यं । प्रनिंसितव्यं ॥ नभाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् । ८ । ४ । ३४ । अभ्यः कृन्नस्यणो न । प्रभानीयं ।

प्रभवनीयम् । पूज्यवेह्यहणमिष्यते ॥ * ॥ पूज्यप्रवणीयःसोमः । रयन्तभादीनामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ प्रभापनीयं ।
 कशाजःशस्ययोवेत्युक्तंणत्वप्रकरणोपरितद्वोधं । यत्त्वस्यासिद्धत्वेनशकारव्यवधानान्नणत्वं । प्रखानीयं ॥ कथ्यल्युटेवङ्ग
 लम् । ३ । ३ । ११३ । स्नान्यनेनस्नानीयंचूर्णम् । दीयतेऽस्मैदानीयोविप्रः ॥ अचोयत् । ३ । १ । ६७ । अजन्ता
 द्धातोर्त्यत्स्यात् । चेयं । जेयं । अज्यहसंशक्यमकर्तुम् । योगविभागोप्येवम् । तव्यदादिष्वेवयतोपिस्तुपठत्वात् । इदृ
 ति । युतिपरेञ्चानइत्स्यात् । गुणः । देयं । ज्वेयं । तकिशसिचतित्यतिजनिभ्योयद्वाच्यः ॥ * ॥ तक्यं । शस्यं । चयं । यत्यम् ।
 जन्यम् । जनेर्त्यद्विधिःस्वर्ग्यःरयतापिरूपसिद्धेः । नचवृद्धिप्रसङ्गः । जनिवध्योश्चेतिनिषेधात् । हनेवायद्वधश्चबन्तयः
 ॥ * ॥ वध्यः । पक्षेवध्यमाणोरयत् । घाव्यः ॥ फेरेंदुपधात् । ३ । १ । ६८ । पवर्गीन्ताददुपधाद्व्यत्स्यात् । रयतोऽपवादः
 । शव्यम् । लभ्यम् । नानुबन्धकृतसमारूप्यं । अतो नरयत् । तव्यदादयस्तुस्युरेव ॥ आडोयि । ७ । १ । ६५ । आङःपर
 स्यलभेर्नमस्याद्यादौप्रत्ययेविबक्षिते । नुमिक्तेऽदुपधत्वाभावाण्यदेव । आलंभ्यागौः ॥ उपात्प्रशंसायाम् । ७ । १ । ६६
 । उपलंभ्यःसाधुः । स्तुतौकिम् । उपलभ्यंशक्यउपलभ्यः ॥ शकिसहोश्च । ३ । १ । ६७ । शक्यं । सह्यं ॥ गदमदच
 रयमञ्चानुपसर्गौ । ३ । १ । १०० । गद्यम् । मद्यं । चर्त्यं । चरेरङिचागुणैः ॥ * ॥ आचर्त्यदेशः । गन्तव्यइत्यर्थः । अङ्ग
 रौकिम् । आचर्त्यौगुरुः । यमेर्नियमार्थम् । सोपसर्गान्नाभूदिति । प्रयाम्यम् । निपूर्वात्स्यादेव । तेनतत्रनवेद्विनियम्य
 मितिषार्त्तिकप्रयोगात् । एतेमानियम्यस्यनायुक्तिः । त्वयानियम्याननुदिव्यचक्षुषेत्यादिव्याख्यातम् । नियमेसाधुरितिवा ॥
 अवज्ञापण्यवर्त्यागर्ह्यपणितव्यानिरेधेषु । ३ । १ । १०१ । वदेर्नञिउपपदेवदःसुपीतित्यत्क्वपोःप्राप्प्रयोर्त्यदेवसो
 पिगर्हायामेवेत्युभयार्थनिपातनम् । अवद्यम्पापम् । गर्ह्यैकिम् । अनूद्यंगुरुनाम । तद्धिनगर्ह्यैवचनानर्हश्च । आत्मना
 मगुरेर्नामनामातिहपणस्यच । श्रेयस्कामो नगृह्णीयाज्ज्येष्टापत्यकलत्रयोरितिस्मृतेः । पण्यगौः । व्यवहर्तयेत्यर्थः ।

॥सि०कौ॥

॥ ह० ॥

॥ १७४ ॥

पाण्यमन्यत् । स्तुत्यर्हमित्यर्थः । अनिरोधोऽप्रतिबन्धस्तस्मिन्विषयेवृडोयत् । श्रुतेर्नवर्त्तनी कन्या । वृत्तान्या ॥ बह्वंकर
शं । ३ । १ । १०२ । वहन्येनेनेतिवह्वंशकटं । करणङ्गिम् । बाह्वं । वोढव्यं ॥ अर्थः स्वामिवैश्ययोः । ३ । १ । १०३
। ऋगतौ । अस्माद्यत् । ग्यतोऽपवादः । अर्थः स्वामीवैश्योवा । अनयोः किं । आर्य्यब्राह्मणः प्राप्तव्यइत्यर्थः ॥ उपसर्त्यौ ।
काल्याप्रजने । ३ । १ । १०४ । गर्भग्रहणेप्राप्तकालाचेदित्यर्थः । उपसर्त्यौगौ । गर्भाधानार्थेवृषभेणोपगन्तुंयोम्येत्य
र्थः । प्रजनेकाल्येति किम् । उपसर्त्यौकाशीप्राप्तव्येत्यर्थः ॥ अजर्त्यसङ्गतम् । ३ । १ । १०५ । नन्पूर्वाज्जीर्त्यतेः कर्तृमि
त्यसङ्गतचेद्विशेष्यं । नजीर्त्यतीत्यजर्त्यन्तेन सङ्गतमार्त्यं तस्माजर्त्यं कुरुद्रुतमिति भट्टिः । मृगैरजर्त्यं ज्ञरसोपदिष्टमे
देहबन्धाय पुनर्बन्धेन तनुसङ्गतमिति विशेष्यमध्याहार्यं । सङ्गतं किम् । अजरिताकम्बलः । भावेतुसङ्गतं कर्तृकेपिण्यदेव
। अजार्त्यसङ्गतेन ॥ वदः सुपिक्यप्च । ३ । १ । १०६ । उत्तरसूत्रादिहभावइत्याह्व्यते । वदेर्भावेक्यस्याच्चात् । अमु
पसर्गोऽप्युपपदे । ब्रह्मोद्यं । ब्रह्मवद्यं । ब्रह्मवेदः । तस्य वदनमित्यर्थः । कर्मणि प्रत्ययावित्येके । उपसर्गोऽप्युपपदे । अ
नुवाद्यं । अपवाद्यं ॥ भुवोभावे । ३ । १ । १०७ । क्यस्यात् । ब्रह्मलोभावे ब्रह्मभूयं । सुपीत्येव । भव्यं । अनुपसर्गोऽप्युपपदे ।
प्रभव्यं ॥ हनस्तुच । ३ । १ । १०८ । अनुपसर्गोऽप्युपपदे हनेर्भावेक्यस्यात्कारश्चान्तादेशः । ब्रह्मलोहननं । ब्रह्महव्य
स्त्रीत्वंलोकान् ॥ एतिस्तु शास्वदृजुयः क्यप् । ३ । १ । १०९ । एभ्यः क्यस्यात् । ह्रस्वस्यपितृकृत्तितुक् । इत्यः । स्तुत्यः । शास
इदङ्हलोः । शिष्यः । वृड्तिवृत्तेर्ग्रहणं न वृडः । वृत्तः । वृडस्तु वार्याच्चात्विजः । आदृत्यः । जुध्यः । पुनः क्वबुक्तिः परस्यापि
ग्यतोवाधनार्थः । अवश्यस्तुत्यः । शंसिदृहिगुहिभ्योवेतिकाशिका । शस्यं । शंस्यं । दुह्यं । दोह्यं । गुह्यं । गोह्यं । प्रशस्यस्य
अः । ईडवन्दृशंसुदुहांस्यतइतिस्त्रुद्वयबलाहंसेऽसिद्धम् । इतरयोस्तु मूलं मृग्यम् । आङ्पूर्वादङ्गेऽंज्ञायामुपसंस्थानम्
॥ ३॥ अङ्गुव्यक्तिप्रक्षणादिषु । बाङ्गलकात्करणेक्यप् । अनिदितामिति नलोपः । आज्यं ॥ ऋदुपधाच्चाङ्गपिवृतेः । ३ । १ । ११०

॥ वृत्तवृत्तं । वृध्वृध्वम् । कृपिचृत्थोस्तु । कल्प्यं । चर्च्यं । तपकरणङ्गि । कृत् । कीर्त्यम् । अनित्यण्यनाञ्छुरदयइतिखि
 जभावेण्यत् । णिजन्तात्तयदेव ॥ ईचखनः । ३ । १ । १११ । चात्क्यप् । आङ्गुणः । खेयं । इचेतिह्रस्वः सुपठः ॥ भृ
 ओऽसंज्ञायाम् । ३ । १ । ११२ । भृत्याः कर्मकराः । भर्तव्याइत्यर्थः । क्रियाशब्दोयन्ननुसंज्ञा । समञ्चबहुलं ॥ * ॥ सं
 भृत्याः । संभार्य्याः । असंज्ञायामेवविकल्पार्थमिदं वार्तिकं । असंज्ञायाम् । भार्य्यानामक्षत्रियाः । अथकथम्भार्य्या
 चधूर्तिइहसंज्ञायांसमजेतिव्यपाभाव्यम् । संज्ञापय्युदासस्तुपुंसिचरितार्थः सत्यं । विभर्तैः भूइतिदीर्घान्तात्क्वा
 देर्द्वाण्यत् । क्यप्पुभरतेरेवतदनुबन्धग्रहणेइतिपरिभाषया ॥ मृजेर्बिभाषा । ३ । १ । ११३ । मृजेः क्यवास्यात्यक्षेण्य
 त् । मृज्यः ॥ चजोः कुघिस्यतोः ॥ ७ । ३ । ५२ । चस्यजस्यचकुत्वंस्यात् घितिर्यतिचपरे । निष्ठाया मनिटइतिवक्तव्यम्
 नेनेहनं । गर्ज्यं ॥ मृजेर्वृद्धिः । मार्ग्यः ॥ न्यंकादीनाञ्च । ७ । ३ । ५३ । कुत्वंस्यात् । न्यंकुः नावञ्चेरित्युप्रत्ययः ॥ र
 जसूयसूय्यमृषोद्युर्च्यकुप्यकृष्टपचावयथाः । ३ । १ । ११४ । एतेसप्तक्यवन्तानिपात्यन्ते । राज्ञासेतव्योऽभियवद्भार
 निष्ठादयितव्यः । यद्वा । लतात्मकः सेमो राजासूयतेकंज्यतेऽत्रेति अधिकरणेक्यन्निपातनाद्दीर्घः राजसूयं । अर्द्ध
 चादिः । सरन्वाकाशेसूय्यः कर्त्तरि क्यन्निपातनादूत्वं । यद्वायूप्रेरणेतुदादिः । सुवतिकर्मणि लोकांप्रेरणयतिव्यपोरु
 ह । मृषोपपदाद्वदेष्कर्मणि नित्यं क्यप् । मृषोद्युम् । विशेष्यनिघ्नोऽयं । उच्चायसैन्दर्य्यगुणामृषोद्याः । रोचतेरुच्यः
 । गुपेरादेष्कत्वञ्चसंज्ञायां । सुवर्णैरजतभिन्नन्धनंकुप्यं । गोप्यमन्यत् । कृष्टेस्वयमेवपच्यन्तेकृष्टपचाः । कर्मकर्त्तरि ।
 शुद्धेतुकर्मणि कृष्टपाक्याः । नव्यथतेऽव्यथः ॥ भिद्योद्धौनदे । ३ । १ । ११५ । भिदेरुज्जोश्चक्यप् । उज्जोर्द्ध्वञ्च ।
 भिनत्तिकूलम्भिद्युः । उज्जत्पुदकमुद्धुः । नदेकिं । भेत्ता । उज्जिता ॥ पुष्यसिद्धौनक्षत्रे । ३ । १ । ११६ । अधिक
 रणेक्यन्निपात्यते । पुष्यन्यस्मिन्नर्थः पुष्यः । सिद्ध्यन्त्यस्मिन्निध्यः ॥ विपूयविनीयजित्यामुज्जकल्कहलिषु । ३ । १ ।

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ १७५ ॥

११७ । पुङ्नीन्निभ्यः क्वप् । विपूयोमुङ्गः । रज्वादि करणाय शोधयितव्य इत्यर्थः । विनीयः । कल्कः । पिष्टञ्चैषधविशेष इत्यर्थः । पापमिति वा । जित्यो हलिः । बलेन कष्टव्य इत्यर्थः । कष्टसमीकरणार्थं स्थूलकाष्ठम् । अन्यत्र विपव्यं । विनेयम् । जेयम् ॥ प्रत्यपि भ्यां ग्रहेः । ३ । १ । ११८ । छन्दसीति वक्तव्यं ॥ * ॥ प्रतिगृह्यम् । अपिगृह्यम् । लोके तु प्रतिग्राह्यम् । अपिग्राह्यम् ॥ पदास्वैरिवाह्यापध्येषु च । ३ । १ । ११९ । अवगृह्यम् । प्रगृह्यम्पदम् । अस्वैरीपरतन्त्रः । गृह्यकाः श्रुकाः । पञ्जरदिवन्धनेन परतन्त्रीकृता इत्यर्थः । वाह्यायां ग्रामगृह्यासेना । ग्रामवहिर्भूतेत्यर्थः । स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्पुंनपुंसकयोर्न । पक्षे भवः पश्यः दिगादि त्वाद्युत् । आर्यैर्गृह्यते आर्यगृह्यः । तत्पक्षेऽश्रित इत्यर्थः ॥ विभाषा कृत्वा योः । ३ । १ । १२० । क्यस्यात् । कृत्यं । वृथ्यं । पक्षे ॥ ऋहलोर्ण्यत् । ३ । १ । १२४ । ऋवर्णान्ताद्धलन्ताच्च धातोर्ण्यत्स्यात् । कार्यम् । वर्ध् ॥ युग्यञ्चपत्रे । ३ । १ । १२१ । पत्रम्बाहनं । युग्ये गौः । अत्र क्वप् कुत्वञ्च निपात्यते ॥ अमावस्यं दन्यतरस्याम् । ३ । १ । १२२ । अमोपपदाद्वसेरधिकरणेण्यत् । वृद्धौ सत्यां पाक्षिको ह्रस्वश्च निपात्यते । अमासहवसतो ऽस्याञ्चन्द्रार्कौ अमावास्या । अम्बवस्या ॥ ऋहलोर्ण्यत् । चजोरिति कुत्वं । पाक्यं । पाणौ ह्रजोर्ण्यद्वाच्यः । ऋटुपधलक्षणस्य क्यपोपवादः । पाणिभ्यां ह्रज्यते पाणि सूर्या रज्जुः ॥ समवपूर्वाच्च । समवसूर्याः ॥ नकादेः । ७ । ३ । ५९ । कादेर्द्धातोः कुत्वं । गर्ज्यम् । वार्त्तिककारस्तु । चजोरिति सूत्रे निष्ठायां निटङिति पूरयित्वा नकादेरित्यादि प्रत्याचक्ष्यौ । तेन अजितर्ज्जिप्रभृतीनां कुत्वं निष्ठायां सेद्वत्वात् । युचुग्लुञ्चुप्रभृतीनां नुक्तादित्वेपि कुत्वं स्यादेव । सूत्रमते तु यद्यपि विपरोतम्प्राप्तं तथापि यथोत्तरं मुनीनाम्प्रामाण्यं ॥ अजिब्रज्योञ्च । ७ । ३ । ६० । नकुत्वं । समाजः । परिब्राजः ॥ भुजन्त्युजौ पाण्युपतापयोः । ७ । ३ । ६१ । एतयोरेतौ निपात्यौ । भुज्यन्तेनेति भुजः पाणिः । हलश्चेति घञ् । न्युञ्जन्त्यस्मिन्निति न्युञ्जः । उप्रत्तापोरेगः । पाण्युपतापयोः किं । भोगः समुद्रः ॥ प्रयाजाऽनुयाजौ यज्ञाङ्गे । ७ । ३ । ६२ । एतौ निपातौ यज्ञाङ्गे । प

क्षुप्रयाजाः । त्रयोनुयाजाः । यज्ञाङ्गेकिम् । प्रयागः । अनुयागः ॥ वञ्चेर्गतौ । ७ । ३ । ६३ । कुत्वन् । वञ्चम् । गतौ
 किं । वाक्यंकाष्ठं । कुटिलीकृतमित्यर्थः ॥ ओ क उ च ङे । ७ । ३ । ६४ । उचेर्गुण कुत्वनिपात्यतेकेपरे । ओ कः श कुन्तवृ
 यलौ । इगुपधलक्षणः कः घनासिद्धे अन्तोदात्तार्थमिदं ॥ एयञ्चावश्यके । ७ । ३ । ६५ । कुत्वन् । अवश्यपाचं ॥ यजया
 चरुचप्रवचर्वश्च । ७ । ३ । ६६ । एयकुत्वन् । याज्यं । याचं । रेचं । प्रवाचं । ग्रन्थविशेषः । ऋच् । अर्चं । ऋदु
 पत्वेपि अतएवज्ञापकाशयत् ॥ त्यजेच्च ॥ * ॥ त्याज्यं । त्याजपूजोच्चेनिकाशिका । तत्रपूजेर्ह संविन्यम्भाघ्यानुक्तत्वात्
 । एयत्प्रकरणेत्यजेरूपसंख्यानमितिहिभाष्यं ॥ वचेऽशदसंज्ञायाम् । ७ । ३ । ६७ । वाचं । शदाख्यायान्तुंवाक्यं ॥ प्र
 योज्यनियोज्यौशकार्थे । ७ । ३ । ६८ । प्रयोक्तुंशक्यः । प्रयोज्योनियोज्योभृत्यः ॥ भोज्यंभक्ष्ये । ७ । ३ । ६९ । भोग्य
 मन्यत् । एयत्प्रकरणेलपिदभिभ्याञ्चेतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ लाप्यं । दभिधीतुष्वपठितोपिवार्तिकबलात्स्वीकार्यः । दाभ्यः ॥
 ओशवश्यके । ३ । २ । १२५ । उवर्णान्ताद्धातोर्ण्यस्यादवश्यम्भावेद्योत्ये । लाप्यं । पाच्यं ॥ आसुयुवपिरपिलपित्रमिच
 मश्च । ३ । १ । १२६ । युज् । आसाप्यं । युमिश्रणे । याव्यम् । वाप्यं । शप्यं । लाप्यं । त्राप्यं । चाम्यं ॥ आनाय्योऽनित्ये ।
 ३ । १ । १२७ । आङ्पूर्वान्नयतेर्ण्यदायादेशश्चनिपात्यते । दक्षिणाग्निविशेषएवेदम् । सहिगार्हपत्यादानीयतेऽनित्यश्च
 सततमप्रज्वलनात् । आनेयोऽन्यः । घटादिः । वैश्यकुलादेशनीतोदक्षिणाग्निश्च ॥ प्रणाय्योऽसम्मत्तौ । ३ । १ । १२८
 । सम्मतिः प्रीतिविषयीभवनङ्कर्मव्यापारः । तथाभोगेज्जादरेपिसम्मतिः । प्रणाय्यश्चैरः । प्रीत्यनर्हद्व्यर्थः । प्रणाय्योऽने
 वासी । विरक्तद्व्यर्थः । प्रणयोऽन्यः ॥ पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्यमानहविर्निवाससामिधेनीयु । ३ । १ । १२९ । मी
 यतेऽनेनपाय्यम्भानं । एयत्धात्वादेःपत्वञ्च । आतोयुगितियुक् । सम्यङ्नीयतेहोमार्थमग्निम्यतोतिसान्नाय्यंहविर्विशेषः ।
 एयदायादेशःसमोदीर्घश्चनिपात्यते । निवीयतेऽस्मिन्धान्यादिकंनिकार्यनिवासः । अधिकरणेण्यत् । आप् । धात्वादेःक

॥सि०कौ॥

॥ क० ॥

॥ १७६ ॥

स्वञ्च निपात्यते । धीयतेऽनया समिदिति धायाच्चटक् ॥ कतौ कुण्डपाय्यसञ्चाय्यौ । ३ । १ । १३० । कुण्डेन पीयतेऽस्मि
न्मोमः कुण्डपाय्यः कतुः । सञ्चीयतेऽसौ सञ्चाय्यः ॥ अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः । ३ । १ । १३१ । अग्निधारणार्थं
स्थलविशेषेण तेसाधवः । अन्यत्र तु परिचेयं । उपचेयम् । सम्बाह्यं ॥ चित्याग्निचित्ये च । ३ । १ । १३२ । चीयते सौ
चित्योग्निः । अग्नेश्च यनमग्निचित्या ॥ प्रैयातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च । त्वया गन्तव्यम् । गमनीयम् । गम्यम् । इह लो
टावाधामाभूदिति पुनः कृत्यविधिः । स्थधिकाशदुर्ध्वं वासरूपविधिः कचिन्नेति ज्ञापयति ॥ तेन कृत्युद्भूतमुन्खलार्थेयुनेतिसि
द्धं ॥ अर्हेकृत्यतृचश्च । स्तोतुमर्हः स्तुत्यः । स्तुतिकर्म स्तोता । स्तुतिकर्ता लिङावाधामाभूदिति कृत्यतृचोर्विधिः ॥ भव्यगेयप्र
वचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्यावा । ३ । ४ । ६८ । एते कृत्यन्ताः कर्त्तरि वा निपात्यन्ते पक्षेतयोरेवेति सकर्मकात्कर्म
णि । अकर्मकास्तु भावेऽज्ञेयाः । भवति इति भव्यः । भव्यमनेन वा । गायतीति गेयः साम्नामयं । गेयं सामानेन वा इत्यादि ॥ शकि
लिङ् । चान्कृत्याः । वोटुं शक्यो वोढव्यः । वहनीयो वाह्यः । लिङावाधामाभूदिति कृत्योक्तिः । लाघवाद्नेनैव ज्ञापनसंभवे प्रैया
दिस्तूत्रे कृत्याश्चेति स्तुत्यजं । अर्हेकृत्यतृचोर्ग्रहणञ्च ॥ * ॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥ * ॥ खुल्लुचौ । ३ । १ । १३३ । धातेरेतौ स्तः
। कर्त्तरि कृदिति कर्त्रर्थे ॥ युवोरनाकौ । कारकः । कर्त्ता । वोढुमर्हो वोढा । कारिका । कर्त्री । गाङ्कुटेति डित्वं । कुटिता । अ
ज्जिदित्युक्तेर्न डित्वं । कोटकः ॥ विजड् । विजिता ॥ हनस्तोचिणलोः । घातकः ॥ अतोयुक् । दायकः । नोदातोपदेशस्ये
ति नवृद्धिः । शमकः । टमकः । अनिटस्तु नियामकः ॥ जनिवध्योश्च । जनकः । वधहिंसायां । वधकः ॥ रधिजभोरचि । र
न्धकः । जम्भकः ॥ नेत्यलितिरधेः । रधिता । रद्धा । मस्जिनशोरिति नुम् । मङ्गा । नष्टा । नशिता ॥ रभेरशक्लिटेः । रम्भकः
। रब्धा ॥ लभेच्च । लम्भकः । लब्धा । तीघसह । स्पृश । स्पृष्टा । सहिता । सोढा । दरिद्रातेरलोपः । दरिद्रिता । खुलि
न । दरिद्रायकः । कृत्यल्युट् इत्येव सूत्रमस्तु । यत्र विहितास्तानिऽन्यत्रापि स्थिरित्यर्थात् । एवञ्च बङ्गलयहणयोगं विभागेन

कृन्नात्रस्यार्थव्यभिचारार्थं । पादाभ्यांह्रियतेपादहारकः । कर्मणिगुल् । कमेःकर्त्तर्यात्मनेपदविषयाकृतइग्निषेधोवाच्यः ॥
 *॥ प्रकन्ता । कर्त्तरोतिकिं । प्रक्रमितव्यं । आत्मनेपदेतिकिं । संक्रमिता । अनन्यभावोविषयशब्दः । तेनानुपसर्गाद्वेतिविकल्पा
 र्हेत्यननिषेधः । क्रमिता । तदर्हत्वमेवतद्विषयत्वम् । तेनकन्तेत्यपीतिकेचित् । गमेरिडित्यत्रपरस्मैपदग्रहणान्तडानयो
 रभावंलक्षयति । सञ्जिगमिषिता । एवन्नवृद्धाश्चतुर्भ्यः । विवृन्तिता । यङन्तात्गुल् । अल्लोपस्यस्थानिवत्तान्नवृद्धिः ।
 पापचकः । यङ्लुगन्तात् । पापाचकः ॥ नन्दयहिपचादिभ्योऽल्युणिचः । ३ । १ । १३४ । नद्यादेत्युर्गुह्यादेर्भिनिःपचादे
 रच्स्यात् । नन्दयतीतिनदनः । जनमर्हयतीतिजनार्दनः । मधुसूदनः । विशेषेणभोषयतीतिविभोषणः । लवणः ।
 नद्यादिगुणेनिपातनास्त्वन् । ग्राही । स्थायी । मन्त्री । विशयी । वृध्यभावोनिपातनात् । विषयी । इहवत्वमपि । परिभा
 वी । परिभवी । पाक्षिकोवृद्धभावेनिपात्यते । पचादिरक्ततिगणः ॥ शिवश्मरिष्टस्यकरे । ४ । ४ । १४३ । कर्मणिघ
 टोऽटच् । इतिस्त्रयोःकरोतेर्घटश्च अच्ययोगात् । अच्यत्ययेपरेयङ्लुग्विधानाच्च । केयाञ्चित्पाठस्त्वनुबन्धासञ्जनार्थः । के
 याञ्चित्प्रपञ्चार्थः । केयाञ्चिद्वाधकवाधनार्थः । पचतीतिपचः । नदइ । चोरइ । देवइ । इत्यादयष्टितः । नदी । चोरी ।
 देवी । दीव्यतेरिगुपधेतिकःप्राप्नः । जारभर । अपचा । अनयोःकर्मण्यण्प्राप्नः । न्यंकादियुपाठात्श्वपाकोपि । यङो
 चिचेतिलुक् । नधातुलोपइतिगुणवृद्धिनिषेधः । चेक्रियः । नेन्यः । लेलुवः । पोपुवः । मरीमृजः । चरिचलिपतिवदीनांवा
 द्वित्वमच्चाक्काभ्यासस्येतिवक्तव्यम् ॥ *॥ आगमस्यदीर्घत्वसामर्थ्यादभ्यासह्रस्वोह्लादिशेषश्चन । चराचरः । चलाचलः ।
 पतापतः । वदावदः । हन्तेर्घत्वञ्च । घत्वमभ्यासस्यउत्तरस्यत्वभ्यासाच्चेतिकुत्वं । घनाघनः । पाटेर्णिलुक्कोक्कदीर्घश्चाभ्या
 सस्य । पाटूपटः । पक्षेचरः । चलः । पतः । वदः । हनः । पाटः । रात्रेःकृतीतिवानुम् । रात्रिञ्चरोरात्रिचरः ॥ इगुपधज्ञा
 प्रीकिरःकः । ३ । १ । १३५ । एभ्यःकंस्यात् । क्षिपः । लिखः । बुधः । कृशः । झः । प्रीणातीतिप्रियः । किरनोतिकिरः ।

॥सि०कौ॥
॥ ह० ॥
॥१७७॥

वासरूपविधिनागुल्लूचावपि । क्षेपकः । क्षेप्ता ॥ आतश्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ । कः स्यात् । श्याद्वाधेति णस्यापवादः । सु
ग्लः । प्रज्ञः ॥ पाघ्राध्माधेऽदृशः शः । ३ । १ । १३७ । पिवतीति पिवः । जिघ्रः । धमः । धयः । धयाकन्या । धेटष्टित्वात्सु
नन्धयीति खशीवडीप्प्राप्ताः । खशोन्यत्रनेच्छतइतिहरदत्तः । पश्यतीति पश्यः । घ्नः संज्ञायाम्नाघ्रादिभिरिति निर्देशात् ॥
अनुपसर्गास्त्रिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजितेति साति साहिभ्यश्च । ३ । १ । १३८ । शः स्यात् । लिम्पः । विन्दः । धार
यः । पारयः । वेदयः । उदेजयः । चेतयः । सातिः सुखार्थः । सौत्रेहेतुमण्यन्तः । सातयः । वासरूपन्यायेन क्विपि
। सात् । परमात्मा । सात्वन्तोभक्ताः । सह मर्षणे चुगदिः । हेतुमान्गण्यन्ते वा । साहयः । अनुपसर्गात्किम् । प्रलिपः । नौ
लिम्पेर्वाच्यः ॥ * ॥ निलिम्पादेवाः ॥ गवादियुविन्देः संज्ञायाम् ॥ * ॥ गोविन्दः । अरविन्दः ॥ ददाति दधात्योर्बिभाषा
। ३ । १ । १३९ । शः स्यात् । ददः । दधः । पक्षे वक्ष्यमाणे णः । अनुपसर्गादित्येव । प्रदः । प्रंधः ॥ ज्वलितिकसु
न्नेभ्यो णः । ३ । १ । १४० । इति शब्दः आद्यर्थः । ज्वादिभ्यः कसन्नेभ्यो णः स्याद्वा । पक्षेऽच् । ज्वालः । ज्वलः । चालः ।
चलः । अनुपसर्गादित्येव । उज्वलः । तनेतेरूपसंख्यानम् ॥ * ॥ इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न सम्बध्यते । अवतनोतीत्य
वतानः ॥ श्याद्वाधासुसंसृतीणवसावहलिहस्त्रियश्चसञ्च । ३ । १ । १४१ । श्यैङ् प्रभृतिभ्यो नित्यं णः स्यात् । श्यैङोऽवस्यतेश्चा
दन्तत्वात्सिद्धे पृथक्ग्रहणं उपसर्गे कंवाधितुम् । अवश्यायः । प्रतिश्यायः । आत् । दायः । धायः । व्याधः । सुगतौ ।
आङ्पूर्वः सम्पूर्वश्च । आसावः । संसावः । अत्यायः । अवसायः । अवहारः । लेहः । श्लेषः । श्वासः ॥ टुन्योरनुपसर्गे ।
३ । १ । १४२ । णः स्यात् । टुनोतीति दावः । नोसाहचर्यात्सानुबन्धकाहुनोतेरेव णः । दवतेस्तु । पचाद्यच् । दवः । न
यतीति नायः । उपसर्गे तु प्रदवः । प्रणयः ॥ विभाषायद्वा । ३ । १ । १४३ । णोवा । पक्षेऽच् । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेन
जलचरे ग्राहः । ज्योतिषिग्रहः । भवतेऽनेति काशिका । भवोदेवः । संसारश्च । भावाः पदार्थाः भाव्यमनेतुप्राप्त्यर्थं चुगदिग्य

नाष्टच् । भावः ॥ गेहेकः । ३ । १ । १४४ । गेहेकर्त्तरि गेहेकः स्यात् । गृह्णाति धान्यादिकमिति गृहम् । तात्स्थ्याद्गृहाः दा
 राः ॥ शिल्पिनिष्पुन् । ३ । १ । १४५ । क्रियाकौशलं शिल्पं न द्वत्कर्त्तरिष्पुन् स्यात् । नृतिखनिरञ्जिभ्यएव ॥ * ॥ नर्त्तकः । न
 र्त्तकी । खनकः । खनकी । असिञ्चकेऽनेचरञ्जेर्लोपोवाच्यः ॥ * ॥ रजकः । रजकी । भाष्यमते तु नृतिखनिभ्यामेवष्पुन् । र
 जेस्तुक्कुन् । शिल्पिसंज्ञयोरिति कुन् । टाप् । रजिका । पुंयोगे तु । रजकी ॥ गस्थकन् । ३ । १ । १४६ । गायते स्थकन् स्यात् ।
 शिल्पिनिकर्त्तरि । गायकाः ॥ ण्युङ् । ३ । १ । १४७ । गायनः । टित्वाद्गायनी ॥ हञ्चब्रीहिकालयोः । ३ । १ । १४८ ।
 हाकोहाङ्श्चण्युङ् स्यात् ब्रीहौ काले च कर्त्तरि । जहात्पुट् कर्मिहायनो ब्रीहिः । जहाति भावानिति हायनो वर्धः । जिहीते प्रा
 ञ्जोतीति वा ॥ प्रुहृल्लेः समभिहारेवुन् । ३ । १ । १४९ । समभिहारग्रहणेन साधुकारित्वं लक्ष्यते । प्रवकः । सरकः ।
 लवकः ॥ अशिषिच । ३ । १ । १५० । आशीर्विषयार्थवृत्तेर्द्धातोर्वुन् स्यात् कर्त्तरि । जीवतात् । जीवकः । नन्दतात् । नन्दकः ।
 आशीः प्रयोक्तुधर्मः । आशसिन्तुः पित्रादेरियमुक्तिः ॥ कर्मण्यण् । ३ । २ । १ । कर्मण्युपपदे धातो रण्प्रत्ययः स्यात् । उ
 पपदसमासः । कुम्भङ्क्रेतीति कुम्भकारः । आदित्यं पश्यन्तेत्यादावनभिधानान्न ॥ शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्योः ॥ * ॥ अणो
 पवादा र्थवार्त्तिकं । मांसशीला । मांसकामा । मांसभक्षा । कल्याणचार ॥ ईक्षिश्मिभ्याञ्च ॥ * ॥ सुखप्रतीक्षा । वज्रक्षमा
 । कथन्तर्हि गङ्गाधरभूधरादयः कर्मणः शेषत्वविवक्षायां भविष्यन्ति ॥ ह्वावामञ्च । ३ । २ । २ । अणस्यात्कापवादः ।
 स्वर्गह्वायः । तन्तुवायः । धान्यमायः ॥ आतोऽनुपसर्गेकः । ३ । २ । ३ । आदन्ताद्धातो रनुपसर्गात्कर्मण्युपपदेकः स्या
 द्नाऽण् ॥ आतोलोपः । गोदः पार्श्विन् । अनुपसर्गेकम् । गोसन्दायः । कविधौ सर्वत्र प्रसारणिभ्योऽः ॥ ब्रह्मजिनातिब्र
 ह्मज्यः ॥ * ॥ सर्वत्रग्रहणात् ॥ आतञ्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ । आह्वः । प्रह्वः ॥ सुपिस्थः । ३ । २ । ४ । सुपीतियोगो विभञ्ज्यते
 । सुपिउपपदे आदन्तात्कः स्यात् । द्वाभ्यां पिवतीति द्विपः । समस्थः । विधमस्थः । ततःस्थः । सुपितिष्ठतेः कः स्यादरम्भ

सि०कौ०॥

॥ ६० ॥

॥ १७८ ॥

सामर्थ्याद्भावे । आखूनामुत्थानमाखूयः ॥ प्रष्टोयगामिति । ८ । ३ । १७२ । प्रतिष्ठतइतिप्रष्टोः । अयतोगच्छतीत्यर्थः ।
। अयेतिकिं । प्रस्थः ॥ अम्बाऽऽम्बगोभूमिसव्यापद्विजिकुशेकुशंकङ्गुमज्जिपुज्जिपरमेवर्हिर्दिव्यग्निभ्यःस्थः । ८ । ३ । १७७
। स्थइतिकप्रत्ययान्तस्यानुकरणं । यश्चर्येप्रथमसिंभ्यःस्थस्यसस्ययःस्यात् । द्विष्ठः । त्रिष्ठः । इत ऊर्द्धङ्गर्मणि सुपीतिद्व
यमप्यनुवर्तते । तत्राकर्मकेपुसुपीत्यस्यसम्बन्धः ॥ तुन्दशोकयोःपरिमृजापनुदोः । ३ । २ । ५ । तुन्दशोकयोःकर्मणो
रूपपदयोश्चाभ्यां कः स्यात् । आलस्यसुखाहरणयोरिति वक्तव्यं ॥ * ॥ तुन्दम्परिमार्ष्टीतितुन्दपरिमृजोलसः । शोकापनोदः
। सुखस्याहर्ता । अलसादन्यत्रतुन्दपरिमार्ज्ज्ग्व । यश्चसंसारसारत्वोपदेशेनशोकमपनुदतिसशोकापनोदः । कप्रकर
णेमूलविभुजादिभ्यउपसंख्यानम् ॥ * ॥ मूलानि विभुजन्मूलविभुजोरथः । आकृतिगणोयं । महीध्रः । कुध्रः । गिलति
गिलः ॥ प्रेदाज्ञः । ३ । २ । ६ । दारूपाज्ज्ञानातेऽप्रोपसृष्टात्कर्मण्युपपदेकः स्यादणोपवादः । सर्वप्रदः । पथि
प्रज्ञः । अनुपसर्गइत्युक्तेः प्रादन्यस्मिन्सतिनकः । गोसम्प्रदायः ॥ समिग्यः । ३ । २ । ७ । गोसंख्यः ॥ गापोष्टक । ३ ।
२ । ८ । अनुपसृष्टाभ्यामाभ्यां ट् कस्यात्कर्मण्युपपदे । सामगः । सामगो । उपसर्गेतुसामसङ्गायः । पिबतेःसुगशीध्वो
रितिवाच्यम् ॥ * ॥ सुगणो । शीधुपी । अन्यत्रक्षीरपात्राह्मणी । सुगम्पातिरक्षतीतिसुगणा ॥ हरतेरनुद्यमनेऽच् । ३
२ । ९ । अंशहरः । अनुद्यमनेकिम् । भारहारः । शक्तिलाङ्गलाङ्कुशतोमरयष्टिघटघटीधनुष्युग्रहेरूपसंख्यानम् ॥ * ॥
शक्तियहः । लाङ्गलयहः । सूत्रेचधार्यर्थे । सूत्रग्रहः । यस्तुसूत्रंकेवलमुपादत्तेनतुधारयतितत्राणोव । सूत्रग्राहः ॥
वयसिक् । ३ । २ । १० । उद्यमनार्थेसूत्रं । कवचहरः । कुमारः ॥ आङ्किताच्छील्ये । ३ । २ । ११ । पुष्पाण्याहर
तितच्छीलः । पुष्पाहरः । ताच्छील्येकिं । भारहारः ॥ अर्हः । ३ । २ । १२ । अर्हतेरच्स्यात्कर्मण्युपपदेऽणोपवादः
। पूजार्हाब्राह्मणी ॥ स्रम्बकर्षयोरमिजपोः । ३ । २ । १३ । हस्तिस्त्रचकयोरिति वक्तव्यं ॥ * ॥ स्रम्बेरमतेस्रम्बेरमोह

स्त्री । तत्पुरुषेकतोतिहलदन्तादितिवाडेरलुक् । कर्णेजपः सूचकः ॥ शमिधातोः संज्ञायाम् । ३ । २ । १४ । शम्भवः ।
 शम्भटः । पुनर्द्धातुग्रहणम्याधकविषयेपिप्रवृत्त्यर्थे । कृजोहेतुत्वादियुटोमाभूत् । शङ्करनामपरिव्राजिकातच्छीला ॥
 अधिकरणेशेतेः । ३ । २ । १५ । खेसेतेखशयः । पार्श्वदियूपसंख्यानम् ॥ * ॥ पार्श्वभ्यांशेतेपार्श्वशयः । पृष्ठशयः
 । उदरेणशेतेउदरशयः ॥ उत्तानादियु कर्तृषु ॥ * ॥ उत्तानःशेतेउत्तानशयः । अवमूर्द्धशयः । अवनतोमूर्द्धाय
 स्थलवमूर्द्धा । अधोमुखःशेतइत्यर्थः ॥ गिरौडश्छदसि ॥ * ॥ गिरौशेतेगिरिशः । कथन्तर्हिगिरिशमुपचचारप्र
 त्यहंसासुकेशीतिगिरिरस्यास्तिइतिविग्रहेलोमादित्वाच्छः ॥ चरेष्टः । ३ । २ । १६ । अधिकरणेउपपदे । कुरुच
 रः । कुरुवरे ॥ मिक्षासेनादायेयुच । ३ । २ । १७ । मिक्षाचरतीतिमिक्षाचरः । सेनाचरः । आदायेतित्यवन्तम् ।
 आदायचरः । कथम्येभ्यस्थितं सहचरीमिति । पचादियुचरडितिपाठात् ॥ पुणेऽग्रतोऽग्रेयुसर्तेः । ३ । २ । १८ । पु
 रस्सरः । अग्रतस्सरः । अग्रमग्रेणाग्रेवासरतीत्यग्रेसरः । सूत्रेऽग्रइतिसदन्तत्वमपिनिपात्यते । कथन्तर्हियूथन्तदयस
 रगर्वितकृष्वसारमिति । वाङ्मलकादितिहरदन्तः ॥ पूर्वकर्तरि । ३ । २ । १९ । कर्तृवाचिनिपूर्वशब्देउपपदेसर्तेष्टः
 स्यात् । पूर्वःसरतीतिपूर्वसरः । कर्तरिक्रिम् । पूर्वन्देशंसरतीतिपूर्वसारः ॥ कृजोहेतुताच्छील्यानुलोम्येयु । ३ । २ । २०
 । ग्युद्योत्येयुकृतेष्टः स्यात् । अतःकृकसोतिसः । यशस्करीविद्या । श्रद्धाकरः । वचनकरः ॥ दिवाविभानिशाप्रभाभा
 स्करान्तानन्तादिवङ्गनान्दीकिंलिपिलिविलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घावाह्वहय्यतङ्गनुररुघ्यु । ३ । २ । २१ ।
 स्युकृजष्टः स्यात् । अहेत्वादावपि । दिवाकरः । विभाकरः । निशाकरः । कस्कादित्वात्सः । भास्करः । वङ्गकरः । वङ्ग
 शब्दस्यवैपुल्यार्थंनङ्ग्यापेक्षयापृथग्यग्रहणम् । लिङ्गिनिविशदौपर्यायौ । संख्या । एककरः । द्विकरः । कस्कादित्वात् ।
 अहस्करः । नित्यंसमासेनुत्तरपदस्थस्येतिषत्वम् । धनुष्करः । अरुष्करः ॥ किंयत्तद्वङ्गयुक्कृजोऽज्विधानमितिवार्तिक

॥सि०कौ॥

॥ क० ॥

॥ १७७ ॥

म् ॥ * ॥ किंकर । यत्कर । तत्कर । हेत्वादौटम्बाधित्वापरत्वादच् । पुञ्योगेडीय् । किङ्करी ॥ कर्मणिभृतौ । ३ ।
२ । २२ । कर्मशब्दे उपपदेकरोतेष्टः स्यात् । कर्मकरोभृतकः । कर्मकारोन्यः ॥ नशब्दस्योक्तकलहगाथावैरचाटुसूत्रं
मन्त्रपदेषु । ३ । २ । २३ । एषु कञ्छेन हेत्वादिषु प्राप्नोति प्रतिषिध्यते । शब्दकार इत्यादि ॥ स्तम्भशक्तोरिन् । ३ । २
। २४ । ब्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यं ॥ * ॥ स्तम्भकरिर्ब्रीहिः । शक्तकरिर्बृहत् । ब्रीहिवत्सयोः किं । स्तम्भकारः । शक्तका
रः ॥ हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ । ३ । २ । २५ । दृतिनाथयोरुपपदयोर्हृजः इन् स्यात् पशौ कर्त्तरि । दृतिं हरतीति दृति
हरिः । नाथनासारज्जुं हरतीति नाथहरिः । पशौ किं । दृतिहारः । नाथहारः ॥ फलेयहि रात्मम्भरिश्च । ३ । २ ।
२६ । फलानि गृह्णाति फलेयहि । उपपदस्य एदन्तत्वं हेरिन् प्रत्ययश्च निपात्यते । आत्मानं न्मिभर्तीति आत्मम्भरिः । आ
त्मनो मुमागमः । भृङ्ग इन् । चाक्षुक्षिम्भरिः । चान्द्रास्तु आत्मनो दंरकुक्षिष्विति पेठुः । ज्योत्स्ना करम्भं मुदरम्भरयश्च केश
इति मुदरिः ॥ एजैः खप् । ३ । २ । २८ । एयन्तादेजैः खप् स्यात् ॥ अरुर्द्विषदऽजन्तस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ । अरुषो
विषतोऽजन्तस्य च मुमागमः स्यात् । खिटन्ते उत्तरपदेन त्वय्यस्य । शित्वाच्छ्वादिः । जनं एजयतीति जनमेजयः । वात
श्रुतीति शर्द्धेज्यजधेदुदजहातिभ्यः खश् उपसंख्यानम् ॥ * ॥ वातमजाः मृगाः ॥ खित्यऽनय्यस्य । ६ । ३ । ६६ । खिट
न्ते परे पूर्वपदस्य ह्रस्वः स्यात् । ततो मुम् । श्रुतिभ्यः । तिलन्तुदः । शर्द्धेजहामाषाः । शर्द्धेज्यपानशब्दः तज्जहति इति विग्रहः
। जहातिरन्तर्भावित्तरणार्थः ॥ नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः । ३ । २ । २७ । अत्र वार्त्तिकम् । स्तने धेटो नासिकायां ध्वाञ्चेति वा
च्यम् ॥ * ॥ स्तनन्धयतीति स्तनन्धयः । धेटष्टित्वात् स्तनन्धयी । नासिकन्धमः । नासिकन्धयः ॥ नाडीमुष्योश्च । ३ । २ ।
३० । एतयोरुपपदयोः कर्मणोर्ध्माधेटोः खप् स्यात् । यथासंख्येनेष्यते । नाडिन्धमः । नाडिन्धयः । मुष्टिन्धमः । मुष्टि
न्धयः । घटो खारी खरीषूपसंख्यानं ॥ * ॥ घटिन्धमः । घटिन्धयः । इत्यादि । खारीपरिमाणविशेषः । खरीगर्दभी ॥ छदि

कूलेरुजिवहोः । ३ । २ । ३१ । उत्पूर्वाभ्यांरुजिवहिभ्यां कूलेकर्मण्युपपदेख्यस्यात् । कूलमुद्रजतीतिकूलमुद्रजः
 । कूलमुद्रहः ॥ वहाभ्रेलिहः । ३ । २ । ३२ । वहःस्तन्धस्तलेलीतिवहंलिहोगैः । अदादित्वाकपोलुक् । खशेडित्वा
 गुणः । अभ्रंलिहोवायुः ॥ परिमाणेपचः ३ । २ । ३३ । प्रस्थम्पचास्कीली । खारिम्पचःकटाहः ॥ मितनखेच । ३ ।
 २ । ३४ । मितम्पचाब्राह्मणी । नखम्पचायवागूः । यचिरत्रतापवाची ॥ विध्वर्योस्तुदः । ३ । २ । ३५ । विधुन्तुदः
 । मुमिकृतेसंयोगान्तस्यलोपः । अरुन्तुदः ॥ अस्वर्यललाटयोर्दृशितपोः । ३ । २ । ३६ । अस्वर्यमित्यसमर्थसमा
 रः । दृशिनानत्रःसम्बन्धात् । स्वर्यन्नपश्यन्तीत्यस्वर्यपश्याराजदारः । ललाटन्तपःस्वर्यः ॥ उग्रम्पश्ये रम्पदपाणि
 न्धमाश्च । ३ । २ । ३७ । एतेनिपात्यन्ते । उग्रमितिक्रियाविशेषणन्तस्मिन्नुपपदेदृशेःखम् । उग्रम्पश्यतीत्युग्रम्पश्यः
 । इगुडकृन्तेनमाद्युतिदीप्यतेऽविन्धनत्वादितिङ् रम्पदोमेघज्योतिः । इहनिपातनात्श्यन्न । पाणयोध्मायन्तेऽस्मिन्नि
 तिपाणिन्धमेध्वा । अन्धकाराद्यावृत्तइत्यर्थः । तत्रहिसर्पाद्युपनोदनायपाणयःशब्दुन्ते ॥ प्रियवशेवदःखच् । ३ । २
 । ३८ । प्रियम्बटः । वशम्बटः । गमेस्तुपिवाच्यः ॥ * ॥ असंज्ञार्थमिदम् । मितङ्गमोहस्ती । विहायसोविहइतिवाच्यं ॥
 * ॥ खच्चडिद्वावाच्यः ॥ * ॥ विहङ्गमः । विहङ्गः । भुजङ्गमः । भुजङ्गः ॥ द्विषत्परयोस्लापेः । ३ । २ । ३९ । खच्स्यात् ॥
 खचिह्रस्वः । ६ । ४ । ९४ । खच्पररेणौ उपधायाह्रस्वःस्यात् । द्विषन्तम्परम्भातापयतीतिद्विषन्तपः । परन्तपः । घटघटीय
 ह्रस्वास्मिन्निङ्गविशिष्टपरिभाषाअनित्या । तेनेहन । द्विषतीन्तापयतीतिद्विषतीतापः ॥ वाचियमोब्रते । ३ । २ । ४० । वाक्श
 ह्येउपपदेयमेःखच्स्याद्धतेगम्ये ॥ वाचंयमपुरन्दरौच । ६ । ३ । ६९ । वाक्पुरगेरमन्तत्विनिपात्यते । वाचंयमोमौनवती । ब्र
 तेकिं । अशक्त्यादिनावाचंयच्छतीतिवाग्यामः ॥ पूःस्योर्द्वारिसहोः । ३ । २ । ४१ । पुरन्दारयतीतिपुरन्दरः । सर्वस
 हः । सहिग्रहणमसंज्ञार्थम् । भगेचदारेरितिकाशिक । बाहुलकेनलब्धमिदमित्याहुः । भगद्भारयतीतिभगन्दरः ॥ सर्व

॥सि०को॥

॥ छ० ॥

॥ १८० ॥

कूलाभकरीधेयुक्तयः । ३ । २ । ४२ । सर्वकयःखलः । कूलङ्कयानदी । अभङ्कयोबायुः । करीषङ्कवावात्या ॥ मेघर्त्तिभये
युक्तयः । ३ । २ । ४३ । मेघङ्करः । चटिङ्करः । अभयङ्करः । भयशब्देनतदन्तर्विधिः । अभयङ्करः ॥ क्षेमप्रियमद्रेऽण्वं
। ३ । २ । ४४ । सयुक्तजोऽण्व्यात् । चातखच् । क्षेमंकरः । क्षेमकारः । प्रियङ्करः । प्रियकारः । मद्रङ्करः । मद्रका
रः । वेतिवाच्चेऽण्यहणंहेत्वादियुटोमाभूदिति । कथन्तर्हि । अल्पारम्भाःक्षेमकरादितिकर्मणःशेषत्वविवक्षायाम्यचाद्य
च् ॥ आशितेभुवःकरणभावयोः । ३ । २ । ४५ । आशितशब्देऽपपदेभवतोःखच् । आशितोभवत्यनेनाशितम्भवःश्च
दनः । आशितस्यभवनं । आशितम्भवः ॥ संज्ञायाम्भृवृजिधारिसहितपदमः । ३ । २ । ४६ । विश्वंविभर्तीतिवि
श्वम्भरः । विश्वम्भरः । यन्तरंमाम । इहरश्चेतनतरतीतिव्युत्पत्तिमात्रं । नत्ववयवार्थानुगमः । पतिस्त्वगकन्या । शत्रुञ्ज
येहस्तो । युगम्भरःपर्वतः । शत्रुंसहः । शत्रुन्तः । अरिन्दमः । दमिःशमनायान्तेनसकर्मकंद्व्युक्तम् । मत्तान्तरे
नु । अन्तर्भावितस्थैर्वात्रदमिः ॥ गमश्च । ३ । २ । ४७ । सुतङ्गमः ॥ अन्तायन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेयुडः । ३ । २ ।
४८ । संज्ञायामितिनिवृत्तम् । सयुगमेडःस्यात् । डित्वसामर्थ्यादभस्यापिटेह्नीपः । अन्तेगच्छतीत्यन्तगइत्यादि । सर्वत्रप
योःरूपसंख्यानं ॥*॥ सर्वत्रगः । पन्नस्पतितङ्गच्छतीतिपन्नगः । पन्नमितिपद्युतेःकान्तंक्रियाविशेषणं । उरसोलोपश्च ॥*॥
उरसागच्छतीत्युरगः । सुदुर्गेरधिकरणे ॥*॥ सुखेनगच्छतीत्यवसुगः । दुर्गः । अन्वत्रापिदृश्यतेइतिवक्तव्यम् ॥*॥ ग्राम
गः । डेचविहायसोविहादेऽवक्तव्यः ॥*॥ विहगः ॥ आशिविहनः । ३ । २ । ४९ । शत्रुञ्जयाच्छत्रुहः । आशिविक्रिम् ।
शत्रुजातः । दाशवाहनोऽणन्तस्यचटःसंज्ञायाम् ॥*॥ दार्शब्देऽपपदेऽङ्पूर्वाङ्गन्तेरण्टकारश्चान्तादेशोवक्तव्यइत्य
र्थः । दार्वाघाटः । चारौवा ॥*॥ चार्वाघाटः । चार्वाघातः ॥ कर्मणिस्मिच ॥*॥ कर्मण्युपपदेसम्पूर्वाङ्गन्तेरुक्तंवेत्यर्थः
। वर्णान्संहन्तीतिवर्णसङ्घाटः । वर्णसङ्घातः । पदसङ्घाटः । पदसङ्घातः ॥ अपेक्षेऽतमसेः । ३ । २ । ५० । अपपूर्वः

हन्नेर्दः स्यात् । अनाशीरर्थमिदं । क्लेशपहः पुत्रः । तमोपहः स्तूर्यः ॥ कुमारशीर्षयोर्हिनिः । ३ । २ । ५१ । कुमारघा
 नी । शिरसः शीर्षभावेर्निपाद्यते । शीर्षघातो ॥ लक्षणे जायापत्योष्टक् । ३ । २ । ५२ । हन्नेष्टक्स्याल्लक्षणवतिकर्त्त
 रि । जायाघोना । पतिघ्नोस्त्री ॥ अमनुष्यकर्त्तृकेच । ३ । २ । ५३ । जायाघ्नस्तिलकालकः । पतिघ्नोपाणिरेखा । पि
 तृघ्नघृतम् । अमनुष्येति किम् । आखुघातः शूद्रः । अथ कथम्बलभद्रः प्रलम्बघ्नः । शत्रुघ्नः । कृतघ्नइत्यादि । मूलवि
 भूजादिष्वन्विद्धं । चोरघातेनगरघातोहस्तीतिनुवाङ्गुलकादणि ॥ शतौहस्तिकवाटयोः । ३ । २ । ५४ । हन्नेष्ट
 कस्यात् शतौद्योत्यायाम् । मनुष्यकर्त्तृकार्थमिदम् । हस्तिघोना । कवाटघ्नश्चोरः । कपाटेतिपाठान्तरम् ॥ पाणिघता
 डघौशिल्पिनि । ३ । २ । ५५ । हन्नेष्टक्टिलोपोद्यत्तन्निपात्यतेपाणिताडयोरुपपदयोः । पाणिघः । ताडघः । शि
 ल्पिनिकिम् । पाणिघातः । ताडघातः । राजघउपसंख्यानं ॥ * ॥ राजानंहन्तिराजघः ॥ आढ्यसुभगस्थूलपलितन
 ग्रान्धप्रियेयुच्चैर्धैष्वचैर्कजः करणेख्यन् । ३ । २ । ५६ । एयुच्चैर्धैष्वच्यन्तेयु कर्मसूपपदेषुकजः ख्यन्स्यात् । अनाढ्य
 साढ्यकुर्वन्त्यनेन आढ्यङ्करणं । अचैकिं । आढ्यो कुर्वन्त्यनेन । इह प्रतिषेधसामर्थ्यात् ल्युडपिनेतिकाशिका । भाष्यमते
 तुल्युटस्यादेव । अचैविद्युत्तरार्थम् ॥ कर्त्तरिभुवःखिष्णुचखुकजौ । ३ । २ । ५७ । आढ्यादियुच्चैर्धैष्वच्यन्तेयुभवते
 रेतौस्तः । अनाढ्य आढ्योभवतीति । आढ्यम्भविष्णुः । आढ्यम्भावुकः ॥ स्पृशोऽनुदकेकिन् । घृतस्पृक् । कर्मणीतिनि
 वृत्तम् । मन्त्रेणस्पृशतीति मन्त्रस्पृक् । चट्विग्दधृक् । व्याख्यातं ॥ त्वदादियुद्दृशोऽनालोचनेकञ्च । समानान्ययोश्चेतिवा
 च्यम् ॥ * ॥ सदृक् । अन्यादृक् । अन्यादृशः । कशोपिवाच्यः । तादृशः । सदृशः । अन्यादृशः ॥ सत्सूद्विषदुहदुहयुज
 विदभिद्विदजिनीराजामुपसर्गेऽपिक्लिप् । ३ । २ । ६१ । एभ्यःक्लिप्यादुपसर्गे सत्यसतिचसुप्युपपदे । द्युसन्
 । उपनिषत् । अण्डस्तः । प्रस्तः । मित्रद्विद् । प्रद्विद् । मित्रधुक् । प्रधुक् । गोधुक् । प्रधुक् । अश्वयुक् । प्रयुक् । वे

॥सि०कौ०॥

॥ ह० ॥

॥ १८१ ॥

दवित् । निविदिद्यादि । अग्रग्रामाभ्यान्नयतेर्णोवाच्यः ॥ * ॥ अग्रणीः । ग्रामणीः ॥ भजेर्णिवः । ३ । २ । ६२ । सुषु
पसर्गेचोपपदेभजेर्णिवस्यात् । अंशभाक् । प्रभाक् ॥ अदेऽनन्ने । ३ । २ । ६८ । विद्वस्यात् । आममन्ति । आमात् ।
सस्यात् । अनन्नेकिं । अन्नादः ॥ कव्येच । ३ । २ । ६९ । अदेर्विद्व । पूर्व्वेणसिद्धेर्वचनमणवाधनार्थम् । कव्यात् आ
ममांसभक्षकः । कथन्तर्हि कव्यादेस्त्वंपञ्चाशरइतिपक्वमांसशब्दोपपदेऽण् । उपपदस्यकव्यादेशःपृषोदसदित्वा
त् ॥ दुहःकप्यश्च । ३ । २ । ७० । कामदुघा ॥ अन्येभ्योऽपिदृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ । कन्दसीतिनिवृत्तंमनिन्क्
निप्वनिप्विच्स्तेप्रत्ययाधारेण ॥ नेङ्गुशिक्षति । ७ । २ । ८ । वशादेःकृतइत्यस्यात् । श्रु । सुशर्मा । प्रातरि
त्वा ॥ विङ्गुनोरनुनासिकस्याऽत् । ६ । ४ । ४९ । अनुनासिकस्यआत्स्यात् । विजायतइतिविजावा । औण् । अवावा ।
विच् । रोह । रोह । सुगण् ॥ क्तिप्च । ३ । २ । ७६ । अयमपिदृश्यते । सत्सूद्विधेतिवस्यैवप्रपञ्चः । उखासन् ।
पर्यध्वत् । कर्हभ्रष्ट ॥ अन्तः । ८ । ४ । २० । पदान्तस्यानितेर्नस्यणत्वंस्यादुपसर्गस्यान्निमित्तात्परस्येत् । हेप्राण् ।
आसइतितीर्त्वा । मिचाणिशस्तिमित्रशीः । आशासःकौ उपधायाइत्त्वमाव्यम् ॥ * ॥ आशीःइत्वेत्वे । गीः । पूः ॥ इत्
अनर्कियुच । ६ । ४ । ७७ । एषुषादेर्ह्रस्वःस्यात् । तनुक्त् । अनुनासिकस्यक्तीतिदीर्घः । मोनोधातोः । प्रतान् । प्रश्न
म् । क्तेरिक्ठ । अक्षधूः । ज्वरत्वरैव्युठ । जूः । जूरै । जूरः । तूः । सूः । ऊः । वृद्धिः । जनानवतीतिजनैः । जना
औ । जनावः । मूः । मुवै । मुवः । सुमूः । सुम्वै । सुम्वः ॥ रल्लोपः । मूर्का । मूः । मूरै । मुरः । धूर्वीधूः ॥ गमःकौ । ६
। ४ । ४० । अनुनासिकलोपःस्यात् । अङ्गतत् । गमादीनामितिवक्तव्यम् ॥ * ॥ परीतत् । संयत् । सुनत् । ऊङ्गमादीना
मितिवक्तव्यलोपश्च ॥ * ॥ अग्रेगूः । अग्रेभुः ॥ स्थःकच । ३ । २ । ७७ । चात्क्तिप् । शंस्थः । शंस्थाः । शमिघातेरित्यच
माधिमुसूत्रम् ॥ सुप्यजातौणिनिस्त्वाच्छीत्ये । ३ । २ । ७८ । अजात्यर्थेसुपिधातोर्णिनिःस्यात्ताच्छीत्येद्वौत्ये । उल्लभे

जी । शीतमोजी । अजातौकिम् । ब्राह्मणानामन्वयिता । ताच्छील्येकिं । उल्लभुङ्गेकदाचित् । इहवृत्तिकारणोपसर्गभिन्न
 एवंसुपिणिनिरिति व्याख्याय उपप्रतिभ्यामाडिसर्त्तैरुपसंख्यानमिति पठितम् । हरदत्तमाधवादिभिश्चतदेवानुसृतम् । एत
 चभाष्यविशेषादुपेक्ष्यं । प्रसिद्धश्चोपसर्गोपिणिनिः । सबभूवोपजीविनां । अनुयायिवर्गः । पतत्यधो धामविसारिनवञ्चनी
 योः प्रभवो न जीविभिरिष्यादौ । साधुकारिण्युपसंख्यानं ॥ * ॥ ब्रह्मणिवदः ॥ * ॥ अताच्छील्यार्थवार्तिकद्वयं । साधुदायी । ब
 ह्मबादौ ॥ कर्त्तव्युपमाने । ३ । २ । ७७ । णिनिः स्यात् । उपपदार्थः कर्त्ता प्रत्ययार्थस्य कर्त्तरूपमानम् । उष्ट्रवकोशति
 उष्ट्रकिशी । ध्वंक्षरवी । अताच्छील्यार्थमजात्यर्थचसूत्रम् । कर्त्तरि किम् । अपूपानिवभक्षयतिमाघान् । उपमानेकिं ।
 उष्ट्रः कोशति ॥ वृत्ते । ३ । २ । ८० । णिनिः स्यात् । स्थण्डिलशायी ॥ वक्रुलमाभीक्ष्ण्ये । ३ । २ । ८१ । पौनःपु
 न्येद्योत्येसुप्येपपदे णिनिः । क्षीरपायिण उशीनराः ॥ मनः । ३ । २ । ८२ । सुपिमन्यते णिनिः स्यात् । दर्शनीय
 मानी ॥ आत्ममानेखञ्च । ३ । २ । ८३ । स्वकर्मकेमननेवर्त्तमानान्मन्यतेः सुपिखञ्स्यात् । चास्मिनिः । पण्डितमात्मा
 नं मन्यते पण्डितमन्यः । पण्डितमानी ॥ खित्यऽनव्ययस्य । कालिमन्या । अनव्ययस्य किम् । दिवामन्या ॥ इचएकाचोऽ
 म्यत्ययवच्च । ६ । ३ । ६८ । इजन्तादेकाचोऽमस्यात्स्वत्वाद्यम्बत्विदन्तेपरे ॥ औतोम्शसोः । गाम्मन्यः ॥ वाम्शसोः
 । त्रियाम्मन्यः । स्त्रीम्मन्यः । नट । नरम्मन्यः । भुवम्मन्यः । श्रियमात्मानम्मन्यते श्रिमन्यंकुलं । भाष्यकारवचनात् । श्री
 शब्दस्य ह्रस्वः मुममोरभावश्च ॥ भूते । ३ । २ । ८४ । अधिकारेयम् । वर्त्तमाने लङितियावत् ॥ करणेयजः । ३ । २
 । ८५ । करणे उपपदे भूतार्थाद्युजे णिनिः स्यात्कर्त्तरि । सोमेनेष्टवान्सोमयाजी । अग्रिष्टोमयाजी ॥ कर्मणि हनः । ३ ।
 २ । ८६ । पितृव्यघातो । कर्मणोत्येतत्सहेचेतियावत् अधिक्रियते ॥ ब्रह्मभुण्वृत्तेषु किप् । ३ । २ । ८७ । एषुकर्म
 रूपपदेऽप्युहन्ते भूते किं स्यात् । ब्रह्महा । भुण्हा । वृत्रहा । किप्चेत्येवसिद्धेनियमार्थमिदम् । ब्रह्मादिष्वेवहन्तेरेव

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ १८२ ॥

भूते एव क्विवेवेति । चतुर्विधोऽत्र नियम इति काशिका । ब्रह्मादिष्वेव क्विवेवेति द्विविधो नियम इति भाष्यं ॥ सुकर्मपापम
त्र पुण्येषु कृजः । ३ । २ । ८६ । सौकर्म्यादिषु च कृजः क्लिप्यात् । त्रिविधोऽत्र नियम इति काशिका । सुकृत् । कर्मकृत् ।
पापकृत् । मन्त्रकृत् । पुण्यकृत् । क्विवेवेति नियमात् कर्मकृतवानित्यत्राऽऽह । कृज एवेति नियमान्मन्त्रमधीतवान्मन्त्राध्यायः
। अत्र न क्लिप् । भूत एवेति नियमात् । मन्त्रङ्कशेति करिष्यति वेति विवक्षायान्न क्लिप् । स्वादिष्वेवेति नियमाभावादन्यस्मिन्नप्युप
पदे क्लिप् । शास्त्रकृत् । भाष्यकृत् ॥ सोमे सुजः । ३ । २ । ८७ । सोम सुत् । चतुर्विधोऽत्र नियम इति काशिका । एवमुक्त
रसूत्रेऽपि ॥ अग्नौ चैः । ३ । २ । ८९ । अग्निचित् ॥ कर्मण्यग्न्याख्यायाम् । ३ । २ । ९० । कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारक्षे
चिनेतेः क्लिप्यात् । अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्यायाम् । श्येन इव चितः श्येनचित् ॥ कर्मणीति विवक्षितः । ३ । २ । ९१ ।
कर्मण्युपपदे विपूर्वात् क्रीणातेऽस्मिन् स्यात् । कुत्सितश्च हणं कर्तव्यम् ॥ * ॥ सोमविक्रयो । घृतविक्रयो ॥ दृंशेः क्लिप् । ३ । २ ।
९२ । कर्मणि भूत इत्येव । पारं दृष्टवान् पारदृष्ट्वा ॥ राजनियुधकृजः । ३ । २ । ९३ । क्लिप्यात् । युधिरन्तर्भावित
स्यर्थः । राजानं यो धितवान् राजयुध्वा । राजकृत्वा ॥ सहेच । ३ । २ । ९४ । कर्मणीति निवृत्तं । सहयुध्वा । सहकृत्वा
॥ सप्तम्याज्जनेऽऽः । ३ । २ । ९५ । सरसिजं । मन्दुरया ज्ञातो मन्दुरजः । ज्योपोरिति ह्रस्वः ॥ पञ्चम्यामजातौ । ३ ।
२ । ९६ । अविशद्वर्जिते पञ्चम्यन्त उपपदे जनेऽऽः स्यात् । संस्कारजः । अदृष्टजः ॥ उपसर्गोऽसंज्ञायाम् । ३ ।
२ । ९७ । प्रजास्यान्तैर्जने ॥ अनैकर्मणि । ३ । २ । ९८ । अनुपूर्वाज्जनेः कर्मण्युपपदेऽऽः स्यात् । पुमांसम
निरुध्यतांतापुमनुजा ॥ अन्येष्वपि दृश्यते । ३ । २ । ९९ । अन्येष्वप्युपपदेऽप्युजनेऽऽः स्यात् । अजः । द्विजः । ब्राह्मण
जः । अपिशद्वः । सर्वोपाधिव्यभिचारार्थः । तेन धात्वन्तरादपिकारकान्तरेष्वपि क्लिपिकचित् । परितः खातापरिखा ॥ कृत्तवत्
निष्ठा । १ । १ । २६ । एतौ निष्ठासंगौ स्तः ॥ निष्ठा । ३ । २ । १०० । भूतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा स्यात् । तत्रतयोरेवेति भावः

कर्मणोः क्तः । कर्त्तरि कृदितिकर्त्तरि क्तवतुः । उकावितौ । स्नातम्भया । स्नुतस्त्वया विष्णुः । विष्णुर्द्विष्वङ्कृतवान् ॥ निष्ठाया मण्य
 दर्थे । ६ । ४ । ६० । एयदर्थे भावकर्मन्ततोऽन्यत्र निष्ठायां क्षियो दीर्घः स्यात् ॥ क्षियो दीर्घात् । ८ । २ । ४६ । दीर्घात्
 क्षियो निष्ठातस्य नः स्यात् । क्षीणवान् । भावकर्मणोः स्नुक्षितः कामो मया ॥ श्रुकः किति । श्रितः । श्रितवान् । भूतः । भू
 तवान् । क्षुतः । कर्म्मण्यवद्भावोवाच्यः ॥ * ॥ तेन एकाचत्वान्नेह । ऊर्णतः । नुतः । वृतः ॥ रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः
 । ८ । २ । ४२ । रिफदकाराभ्यां परस्य निष्ठातस्य नः स्यात् । निष्ठापेक्षया पूर्वस्य धातोर्दकारस्य च । श्रू । चतृत् इत् । र
 परङ्गत्वं । शीर्णः । वहिरङ्गत्वेन वृद्धेरसिद्धत्वात्नेह । कृतस्याप्यर्थे कर्त्तृभिन्नः । द्विन्नः ॥ संयोगादेरतो धातोर्द्विष्वङ्कृतः
 । ८ । २ । ४३ । निष्ठातस्य नः स्यात् । द्राणः । स्थानः । ग्लानः ॥ ल्वादिभ्यः । ८ । २ । ४४ । एकविंशतेर्लूमादिभ्यः
 प्राग्वत् । डूतः । ज्यायहिज्या । जीनः ॥ दुग्दोर्दीर्घश्च ॥ * ॥ दुगतौ । दूनः । दूटु उपताप इत्ययन्तुन गृह्यते सानुबन्ध
 त्वात् । मृदुतया दुतयेति मृधः । पूमः ॥ पूजो विनाशे ॥ * ॥ पूनायवाः । विनष्टा इत्यर्थः । पूतमन्यत् ॥ सिमोतेर्यासकर्म
 कर्त्तृकस्य ॥ * ॥ सिनोयासः । यासेतिकिम् । सितापाशेन सूकरी । कर्मकर्त्तृकेतिकिम् । सिनोयासो देवदत्तेन ॥ ओदि
 तश्च । ८ । २ । ४५ । मुजो । मुग्रः । दुओश्च । उक्नूतः । ओहाक् । प्रहीणः । स्वादय ओदित इत्युक्त्वा । सूतः ।
 सूतवान् । दूनः । दूनवान् । ओदिन्मध्ये डोडः पाठसामर्थ्यात्नेह । उडूतः ॥ द्रवमूर्त्तिस्पर्शयोः श्यः । ६ । १ । २४ । द्र
 वस्य मूर्त्तौ काठिन्ये स्पर्शे चार्थे श्यैडः सम्प्रसारणं स्यान्निष्ठायाम् ॥ श्योऽस्पर्शे । ८ । २ । ४७ । श्यैडो निष्ठातस्य नः स्यादस्पर्शे
 । हल इति दीर्घः । शीनं घृतम् । अस्पर्शे किम् । शीतञ्जलम् । द्रवमूर्त्तिस्पर्शयोः किम् । संश्यानो वृश्चिकः । शीतात्संकुचित इ
 त्यर्थः ॥ प्रतेञ्च । ६ । १ । २५ । प्रतिपूर्वस्य श्यः सम्प्रसारणं स्यान्निष्ठायाम् । प्रतिशीनः ॥ विभाषाभ्यवपूर्वस्य । ६ । १ । २६ ।
 श्यः सम्प्रसारणं वा स्यात् । अभिश्यानं घृतम् । अभिशीनम् । अवश्यानोऽवशीनो वृश्चिकः । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेनेहन

॥सि०कौ॥

॥ ह० ॥

॥ १८३ ॥

समवश्यातः ॥ अञ्चोऽनपादाने । ८ । २ । ४८ । अञ्चोनिष्ठातस्यनःस्यान्नत्वपादाने ॥ यस्यविभावा । यस्यकचिद्वि
भाषयेद्विहितस्ततोनिष्ठायाइत्यस्यात् । उदितोवेतिक्वायांवेल्वादिहनेइ । समक्रः । अनपादानेकिम् । उदक्रमुदकं
पात् । नत्वस्यासिद्धत्वाच्च अतिथत्वेप्राप्तेनिष्ठादेशःयत्नस्वरःप्रत्ययेइविधियुसिद्धोवाच्यः ॥ * ॥ वृक्काः । वृक्खवान् ॥ परि
स्कन्दःप्राच्यभरतेषु । ८ । ३ । ७५ । पूर्वेणमूर्धन्येप्राप्तेतदभावेनिपात्यते । परिस्कन्दः । प्राचेतिकिम् । परिष्कन्दः ।
परिस्कन्दः । परे अतिविकल्पः । स्तम्भेरितिथत्वेप्राप्ते ॥ प्रतिस्तम्भनिस्तम्भौच । अत्रयत्नस्यात् ॥ दिवोऽविजिगीषायाम् ।
८ । २ । ४९ । दिवोनिष्ठातस्यनःस्यादविजिगीषायाम् । द्यूनः । विजिगीषायान्तु । द्यूतम् ॥ निर्वाणोऽवाते । ८ । २
। ५० । अवातेइतिच्छेदः । निपूर्वाद्वातेनिष्ठातस्यनत्वंस्याद्वातश्चेत्कर्तान् । निर्वाणोऽग्निर्मुनिर्वा । वातेतुनिर्वातोवातः ॥ शुक्लः
। ८ । २ । ५१ । निष्ठातिइत्येक । शुक्लः ॥ पचोवः । ८ । २ । ५२ । पक्वः ॥ क्षयोमः । ८ । २ । ५३ । क्षयः ॥
स्यःप्रपूर्वस्य । ६ । १ । २३ । प्रातंस्यःसम्प्रसारणंस्यान्निष्ठायाम् ॥ प्रस्थोन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५४ । निष्ठातस्य
मेवास्यात् । प्रस्तीमः । प्रस्तीतः । प्राक्किं । स्थानः ॥ अनुपसर्गात्फुल्लक्षीवकशोल्लाघाः । ८ । २ । ५५ । जिफलाः
शुक्लः । निष्ठातस्यलत्वंनिपात्यतेकवत्वेकदेशस्यापीदन्निपातनमिष्यते । फुल्लवान् । क्षीवादियुक्तप्रत्ययस्यैवतलोपः
स्यसिद्धत्वाच्चनस्येदोऽभावश्चनिपात्यते । क्षीवोमत्तः । लशःस्तनुः । उल्लाघोनोरोगः । अनुपसर्गात्किम् । अदितश्च
७ । २ । १६ । आकारेतोनिष्ठायाइत्यस्यात् ॥ तिच । ७ । ४ । ८९ । चरफलेरतउत्थात्तदौकिति । प्रफुल्लतः
प्रक्षीवितः । प्रक्षितः । प्रोल्लाघितः । कथन्तर्हिलोध्रुमंसानुमतःप्रफुल्लमिति । फुल्लविकसने । पचाद्यच् । खनन्
फुल्लतादिनिवृत्त्यर्थम् । उत्फुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानम् ॥ * ॥ मुदविदेन्दवाघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५६
। सभ्योनिष्ठातस्यमेवा । नुन्नः । नुत्तः । विदविचारणे । रौधादिकएवगृह्यते । उन्दिनापरेणसाहचर्यात् । विन्नः । वि

नः । वेत्तेस्तुविदितः । विद्युतेर्विन्नः । उन्दी ॥ श्रीदितोनिष्ठायाम् । ७ । २ । १४ । अयतेरीदितश्चनिष्ठायाम् । उन्नः
 । उन्नः । त्राणाः । त्रातः । घ्राणः । घ्रातः । ह्रीणः । ह्रीतः ॥ नध्यास्यापृमूर्च्छिमदाम् । ८ । २ । ५७ । एभ्योनिष्ठान्तस्य
 नन्वन्ने । ध्यातः । ख्यातः । पूर्तः ॥ रल्लोपः । मूर्तः । मत्तः ॥ वित्तेभोगप्रत्यययोः । ८ । २ । ५८ । विन्दतेर्निष्ठान्तस्य नि
 पातोयमोभ्येप्रतीतेचार्थे । वित्तन्धनम् । वित्तःपुरुषः । अनयोःकिम् । विन्नः । विभाषागमहनेतिकर्त्तृवेदत्वादिहनेइ ॥ भि
 त्तकर्मम् । ८ । २ । ५९ । भिन्नमन्यत् ॥ ऋणमाऽऽधमार्ग्ये । ८ । २ । ६० । ऋधातोःकृतकारस्यनेत्वंनिपात्यतेऽधमार्ग्य
 यकहारे । ऋतमन्यत् ॥ स्फायःस्तीनिष्ठायाम् । ६ । १ । २२ । स्फीतः ॥ इग्निष्ठायाम् । ७ । २ । ४७ । निरःकुषो
 निष्ठायाम् । इदस्यात् । यस्यविभाषेतिनियेधेप्राप्तेपुनर्विधिः । निष्कुषितः ॥ वसतिष्ठुधोरिइ । ७ । २ । ५२ । आभ्यांक्त्वा
 निष्ठयोर्नित्यमिदस्यात् । उषितः । श्रुधितः ॥ अच्चेःपूजायाम् । ७ । २ । ५३ । पूजार्थादच्चेःक्वानिष्ठयोरिदस्यात् ।
 अञ्चितः । गतौतुञ्जः ॥ लुभोदिमोहने । ७ । २ । ५४ । लुभःक्वानिष्ठयोरिदस्यान्ननुगाञ्छे । लुभितः । गार्ध्येतु । लुथः
 ॥ क्लिशःक्वानिष्ठयोः । ७ । २ । ५० । इडाभ्यात् । क्लिशउपतापेनित्यम्प्राप्ते । क्लिष्टूविवाधने । अस्यक्त्वायांविकल्पेसिद्धि
 पित्तिष्ठायांनियेधेप्राप्तेविकल्पः । क्लिशिनः । क्लिष्टः ॥ पूङ्गश्च । ७ । २ । ५१ । पूङ्गःक्वानिष्ठयोरिदस्यात् । पूङ्गःक्वाच ।
 पूङ्गःक्वानिष्ठाचसेदकिन्नस्यात् । पवितः । पूतः । क्वाग्रहणमुत्तरार्थम् । नोपधादित्यबहिर्ब्रह्मैवसम्बध्यते ॥ निष्ठाशीङ्सिद्धि
 मिदिच्छिदिधृयः । १ । २ । १९ । एभ्यःसेग्निष्ठाकिन्नस्यात् । शयितः । शयितवान् । अनुबन्धनिर्देशेयङ्लुङ्निवृत्त्यर्थः ।
 शेषितः । शेषितवान् । आदिकर्मणिनिष्ठावक्तव्या ॥ आदिकर्मणिक्तःकर्त्तरिच । ३ । ४ । ७१ । आदिकर्मणियः
 क्तःसकर्त्तरिस्यात् । चाङ्गावकर्मणोः ॥ विभाषाभावादिकर्मणोः । ७ । २ । १७० । भावेऽदिकर्मणिनादितोनिष्ठायाम्
 इडाभ्यात् । प्रसेदितश्चैवः । प्रसेदितन्तेन । त्रिष्विदेतिभ्वादिरत्रगृह्यन्तेत्रिङ्गिःसाहचर्यात् । सिद्युतेस्तुसिद्धितइत्ये

॥सि०को०॥

॥ ह० ॥

॥ १८४ ॥

व । जिमिदा । जिश्चिदा । दिवादीभादीच । प्रमेदितः । प्रमेदितवान् । प्रक्ष्वेदितः । प्रक्ष्वेदितवान् । धर्वितः । प्रध-
र्यितवान् । धर्वितन्नेन । सेङ्किम् । प्रस्विन्नः । प्रस्विन्ननेनेत्यादि ॥ मृषस्तिनिक्षायम् ॥ १ । २ । २० । सेस्विन्नाकिन्नस्यात् ।
मर्षितः । मर्षितवान् । क्षमायाङ्किम् । अपमृषितंवाक्यम् । अविस्पष्टमित्यर्थः ॥ उटुपधाद्वावादि कर्मणोरन्यतरस्याम्
॥ १ । २ । २१ ॥ उटुपधात्परभावादि कर्मणोः सेस्विन्नावाकिन्नस्यात् । द्युतितम् । द्योतितम् । मुदितम् । मोदितंसा-
धुना । प्रद्युतितः । प्रद्योतितः । प्रमुदितः । प्रमोदितःसाधुः । उटुपधात्किं । विदितम् । भावेत्यादिकम् । रुचिर्त्तका-
र्यापणं । सेटकिम् । कुष्ठम् । शब्दिकरणेभ्यस्त्वेत्यनेह । गुध्यतेर्गुधितम् ॥ निष्ठायांसेटि । ६ । ४ । ५२ । णे
लौपःस्यात् । भावितः । भावितवान् । श्रौदिङ्तिनेङ् । सम्प्रसारणं । श्रूनः । दीप्तः । गृह् । गूढः । वनु । वतः । वनु
। ततः । पतेःसनिवेङ्क्त्वादिङ्भावेप्राप्ते । द्वितीयाश्रितेतिस्त्वन्निपातनादिङ् । पतितः । सेसिचीतिवेङ्क्त्वात्स्विद्धेवनन्त्या-
दीनामोदित्वेनानिच्छज्ज्ञापनाद्वा । तेनधावितमिभराजधियेत्यादि । यस्यविभाष्येयवैकाचङ्खेव । दरिद्रितः ॥ ध्रुव-
स्यान्तान्तलघ्वस्त्वित्तिनिपात्यन्ते । समुदायेनमन्यादिवुवाचेषु । इवद्रव्यसंपृक्ताःसक्तवोमन्योमन्यनदण्डश्च । ध्रुवोर्मि-
नान्तान्ते । ध्यानमनः । ध्यानन्तमः । लघंसक्तं । निष्ठानन्तमपिनिपातनात् । स्विष्टमस्विष्टम् । विरिक्त्सरः । से-
स्वरेभृञनयोर्पधायाङ्त्वमपिनिपात्यते । फाण्डमनायाससाध्यःकषायविशेषः । माधवस्तुनवनीतिभावात्प्रागवस्थापनं
मिमांस्यमिति वेदभाष्ये आह । वाङ्भृशम् । अन्यत्रतुष्टुभितम् । ध्रुवोराजेतिवागमशास्त्रस्यानित्यत्वात् । स्तनितम् ।
ध्वनितम् । लगितम् । स्लेचितम् । विरेभितम् । फणितम् । बाहितम् ॥ धृषिश्सीधैयात्वे । ७ । २ । १७ । एतौनिष्ठा-
यमवितयेरवातिटौस्तुः । धृष्टोविशस्तुः । अन्यत्रधर्वितः । विशसितः । भाषादिकर्मणोस्तुवैयात्वेधृषिर्नस्ति । अत-

एवंनियमार्थमिदं सूत्रमिति वृत्तिः । धृषेणदित्वेफलञ्चिन्त्यमिति हरदत्तः । माधवस्तुभावादिकर्मणोरवैयाचेषिकल्पमाह
 । धृष्टम् । धर्षितम् । प्रधृष्टः । प्रधर्षितः ॥ दृढः स्थूलबलयोः । ७ । २ । २० । स्थूलेवलं वति च निपात्यते दृहदृहिवृ
 द्भौ । कस्येडभावः । तस्यलत्वम् । हस्यलोपः । इदितो नलोपश्च । दृहितः । दृंहितोन्यः ॥ प्रभौपरिवृत्तः । १ । २ ।
 २१ । दृहदृहिवृद्धौ निपातनम्यागवत् । परिवृहिवः । परिवृंहितोन्यः ॥ कच्छगहनयोः कश्च । ७ । २ । २२ । कषोणि
 बाह्व्यस्येदेतयोरर्थयोः । कष्टदुःखनूत्कारश्च । स्यात्कष्टकच्छमाभौलम् । कष्टोमोहः । कष्टंशास्त्रं । दुरवगाहमित्य
 र्थः । कषितमन्यत् ॥ घुषिरद्विशदने । ७ । २ । २३ । घुषिर्निष्ठाया इत्यस्यात् । घुष्टारज्जुः । अविशदने किम् ।
 सुषितम्याकम् । शदेन प्रकटोक्तताभिप्रायमित्यर्थः ॥ अर्धमिविभ्यः । ७ । २ । २४ । एतत्पूर्वादर्हं निष्ठाया इत्य
 योः । समर्हः । न्यर्हः । व्यर्हः । अर्हितोन्यः ॥ अभ्यर्हविदूर्ये । ७ । २ । २५ । अभ्यर्हम् । नातिदूरम् । आसन्न
 म्वा । अभ्यर्हितमन्यत् ॥ शिरंध्ययनेवृत्तम् । ७ । २ । २६ । एयन्तादृतेः कस्येडभावोऽणिचुक्वाधीयमाने र्थे । वृज्ज्द
 ष्छात्रेण सम्पादितं । अधीतमितियावत् । अन्यत्रनुवर्तितारज्जुः ॥ शृतम्पाके । ६ । १ । २७ । आतिश्रययोः केशु
 भावे निपात्यते क्षीरहवियोः पाके ॥ * ॥ शृतं क्षीरं स्वयमेव । विक्रिन्नं पक्वमेत्यर्थः । क्षीरहविर्भ्यामन्यत्रु । आणं । अपितम्वा
 ॥ वादान्तशान्तपूर्वदस्तस्पष्टकनशप्ताः । ७ । २ । २७ । एतेणिचिनिष्ठान्तावानिपात्यन्ते । पक्षे । दमितः । शमितः ।
 पूरितः । दासितः । स्पाशितः । कादितः । ज्ञपितः ॥ रुध्यऽमन्वरसंघुषाऽऽसनाम् । ७ । २ । २८ । एभ्यो निष्ठाया इ
 द्वा । रुधितः । रुष्टः । आन्तः । अमितः । तूर्णः । त्वरितः । अस्यादित्वे फलमनन्दम् । संघुष्टः । संघुषितः । आस्त्रान्तः ।
 आस्त्रनितः ॥ हृषेर्लोमसु । ७ । २ । २९ । हृषेर्निष्ठाया इत्यात्लोमसु विषये । हृष्टं । हृषितं लोमं ॥ विस्मितप्र
 तिघातयोश्च ॥ * ॥ हृष्टो हृषितो मैत्रः । विस्मितः प्रतिहतो वेत्यर्थः । अन्यत्रनु । ह्युञ्जलीके । उदिधानिष्ठायान्नेदहवतु

॥ सि० ॥

॥ क० ॥

॥ १८५ ॥

ष्टौइइ ॥ अपचितञ्च । ७ । २ । ३० । चायतेर्निपातोयंवा । अपचितः । अपचायितः ॥ प्यायः ॥ ६ । १ । २८ ।
वास्यानिष्ठायाम् । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेनस्वाङ्गेनित्यं । पीनंमुखम् । अन्यत्रप्यानः । पीनःस्वेदः । सोपसर्गस्यन ।
प्रप्यानः । आङ्पूर्वस्यांधूधसोःस्यादेव । आपीनोन्मुः । आपीनमूधः ॥ ह्लादोनिष्ठायाम् । ६ । ४ । ६५ । ह्रस्वःस्यात् ।
प्रह्लन्नः ॥ द्युतिस्यतिमास्थामितिकिति । ७ । ४ । ४० । एयाङ्कारेणादेशः स्यात्तदौकिति । ईत्वदङ्गावयोरपवादः ।
दितः । सितः । मामाङ्मेङ् । मितः । स्थितः ॥ शाक्तेरऽन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ४१ । शितः । शानुः । क्षितः । क्षातः ।
व्यवस्थितविभाषात्वाच्चतविषयेष्यतेर्नित्यम् ॥ * ॥ संशितं व्रतं । सम्यक्संपादितमित्यर्थः । संशितो ब्राह्मणः । व्रतविषयक
यत्नवानित्यर्थः ॥ दधातेर्हिः । ७ । ४ । ४२ । तादौकिति । अभिहितं । निहितम् ॥ दोदद्वोः । ७ । ४ । ४६ । घुसं
ञ्कस्यदाइत्यस्यदस्यस्यात्तदौकिति । चर्त्तं । दत्तः । घोःकिम् । दातः । तान्तोवायमादेशः । नचैवंविदत्तमित्यादेशबुपस
र्गस्यदस्तोन्विदीर्घापत्तिः । तंकारदौतद्विधानात् । दान्तोवा । धान्तोवा । नचदान्तत्वेनिष्ठानत्वम् । धान्तत्वेरुवस्तुथोरिति
अचञ्चङ्ङावन्निपातपरिभाषाविशेषात् ॥ अचउपसर्गात्तः । ७ । ४ । ४७ । अजन्तादुपसर्गात्परस्यदाइत्यस्यघोः अचस्तः
स्यात्तदौकिति । चर्त्तं । प्रतः । अवदत्तः । अवदत्तवदत्तप्रदत्तञ्चाट्टिकर्मणि । सुदत्तमनुदत्तञ्चनिदत्तमिति वेद्यते ।
चशदाकृष्याप्राप्तम् ॥ दस्तिङ्गन्तोपसर्गस्यदीर्घः स्यादादेशोयस्तकारस्तदादावुत्तरपदेखरिचेतिचर्त्तमाश्रयान्निष्ठं ।
जम् । सूतम् । घुमास्येतीत्वम् । धेइ । धीतम् । गीतम् । पीतम् । जनसनेत्यात्वम् । जातम् । सातम् । खातम् ॥ अट्टे
धिर्ल्यप्प्रिकिति । २ । ४ । ४६ । व्यबितिलुप्तसप्तमीकं । अट्टेजग्धिः स्यात्त्यपितादौकितिच । इकार उच्चारणार्थः । ध
त्वं । रुगेरुगि । जग्धः ॥ आट्टिकर्मणि कर्त्तरिच । ३ । ४ । ७१ । प्रकृतः कटंसः । प्रकृतः कटस्तेन । निष्ठायाम
शयदर्थइतिदीर्घः । क्षिपोदीर्घादितिणत्वम् । प्रक्षीणःसः ॥ वाक्कोशदैन्ययोः । ६ । ४ । ६१ । क्षियोनिष्ठायान्दीर्घो

बास्यादाकोशेदैन्ये च । क्षीणायुर्भव । क्षितायुर्भव । क्षीणायन्तपसी । क्षितेवा ॥ निनदीभ्यांस्नातेः कौशले । ८ । ३ । ८६
 । आभ्यांस्नातेः सस्ययः स्यात्कौशलेगम्ये । निष्पतः शाखेषु । नद्यां स्नातोति नदीञ्च । सुपीतिकः ॥ सूत्रम्यतिष्ठानं । ८
 । ३ । १० । प्रतेः स्नातेः घन्वम् । प्रतिष्ठानं सूत्रं । शुद्धमिदर्थः । अन्यत्र प्रतिष्ठातम् ॥ कपिष्ठभोगोत्रे । ८ । ३ । ११
 । कपिष्ठलेनामयस्य कपिष्ठलिः पुत्रः । गोत्रे किं । कपीनां स्थलं कपिस्थलम् ॥ विकृष्टमिपरिभ्रमस्तम् । ८ । ३ । १२
 १६ । एभ्यः स्थलस्य सस्ययः स्यात् । विष्ठलम् । बुधचम् । शमिष्ठलम् । परिष्ठलम् ॥ गव्यर्थे कर्मणि क्त्विक् शीङ् श्या
 सवसुभनरुहजीर्यतिभ्यश्च । ३ । ४ । ७२ । एभ्यः कर्त्तरि क्तः स्यात् भावकर्मण्येष्टम् । गङ्गाङ्गतः । यङ्गाम्पापः ।
 ज्ञानः स । लक्ष्मीमाश्लिष्टो हरिः । शेषमधिगृह्यतः । चैकुर्यमधिष्ठितः । शिवमुपासितः । हरिदिनमुपोधितः । समम्
 मुञ्जातः । गण्डमारूढः । विश्वमनुजीर्णः । पक्षे प्राप्तागङ्गातेनेत्यादि ॥ क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः । ३
 । ४ । ७६ । एभ्योऽधिकरणे क्तः स्यात् । चाद्यथा प्राप्तं । ध्रौव्यं स्थैर्यम् । मुकुन्दस्यासितमिदमिदं यातं रंभापतेः । भुक्तमेत
 दनन्तस्येच्छुर्गोप्योऽटिदृक्षवः । पक्षे आसेरकर्मकत्वात्कर्त्तरिभावे च । आसितो मुकुन्दः । आसितन्तेन । गव्यर्थेभ्यः कर्त्तरि
 कर्मणि च । रमापतिरिदं यातः । तेनेदं यातम् । भुजेः कर्मणि । अनन्तेनेदम्भुक्तम् । कथम्भुक्ता ब्राह्मणा इति भुक्तम्
 स्तिर्यगामिति मत्वर्थीयोऽच् । वर्त्तमाने इत्यधिकृत्य ॥ जीतः क्तः । ३ । २ । १८७ । जिश्चिदा । श्विषः । जिद्भी । इ
 ङ्गः ॥ मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च । ३ । २ । १८८ । मतिरिहेच्छाबुद्धेः पृथगुपादानात् । गङ्गाम्मतइष्टः । तैरिध्यमाण
 इत्यर्थः । बुद्धः । विदितः । पूजितः । अर्चितः । चकारेऽनुक्तसमुच्चयार्थः । शिलितोरक्षितः । क्षान्तः । आकुष्ठो जुष्ट इत्या
 दि ॥ नपुंसकेभावे क्तः । ३ । ३ । १९४ । क्रीवन्विशष्टेभावे कालसामान्ये क्तः स्यात् । जल्पितम् । शयितम् । हसितम्
 ॥ सुयजोर्द्ध्वनिप् । ३ । २ । १९३ । सुनेतेर्यजेन्वङ्निष्ठाङ्गते । सुत्वा । सुत्वानौ । यज्वा । वज्जानौ ॥ जीर्यतेर

॥सि०कौ०॥ मृन् । ३ । २ । १०४ । भूतइत्येव । जरन् । जरनौ । जरन्तः । वासरूपन्यायेननिष्ठापि । जीर्णो जीर्णवान् ॥ छन्दसिलिङ्
 ॥ क० ॥ ३ । २ । १०५ ॥ लिटः कानज्वा । ३ । २ । १०६ ॥ कसुञ्च । ३ । २ । १०७ । इहभूतसामान्ये छन्दसिलिङ्गतस्यविधीयमानैक
 ॥ १८६ ॥ सुकानचावपिछान्दसावितित्रिमुनिमतम् । कवयस्तुवङ्गलम्प्रयुज्जते । तन्तस्थिवासंनग्नोपकरणे । श्रेयांसिसर्वाण्यभिजग्मु
 षस्तइत्यादि ॥ वस्त्रेकाजाङ्गसां । ७ । २ । ६७ । कतद्विर्वचनानामेकाचामादन्तानांघसेश्चवसेरिङनान्येयां । एकाच ।
 आरिवान् । आत् । ददिवान् । जश्चिवान् । एषाङ्किम् । वभूवान् ॥ भाषायांसदवसञ्चवः । ३ । २ । १०८ । सदादिभ्योभू
 तसामान्येभाषायांलिङ्गास्यात् । तस्यचनित्यंकसुः । निषेदुधीमासनवन्धधीरः । अध्युषुषस्तमभवज्जनस्य । शुश्रुवान् ॥ उ
 पेयिवाननाञ्चाननूचानञ्च । ३ । २ । १०९ । एतेनिपात्यन्ते । उपपूर्वादित्योभाषायांमपिभूतमात्रेलिङ्गातस्यनित्यंकसुः । इह
 । उपेयिवान् । उपेयुषःस्वामपिमूर्तिमग्र्यां । उपदुधी । उपेत्यविवक्षितम् । ईयिवान् । समीयिवान् । नृन्पूर्वादश्नातेःक
 सुःरिडभावंश्च । धृतजयधृतेरनाश्रुवइत्तिभारविः । अनुपूर्वाद्द्वचेःकर्त्तरिकानच् । वेदस्यानुवचनंकृतवाननूचानः ॥ विभाषा
 मंसहनविदविशाम् । ७ । २ । ६८ । एभ्योवसौरिङ्वा । जग्मिवान् । जगन्वान् । जघ्मिवान् । जघन्वान् । विविदिवान् । विव
 दान् । विविशिवान् । विविश्वान् । विसिनासाहचर्याद्विन्दतेर्यहणम् । वेत्तेस्तुबिबिद्वान् । नेङ्गश्चितीतिङ्ङिनिषेधः । वृ
 शेश्च । दृष्टुशिवान् । दृष्टुश्वान् ॥ लटःशतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे । ३ । २ । १२४ । अप्रथमान्तेनसामानाधिकरणे
 तोत्यर्थः । श्वादि । पचन्तश्चैत्रम्पश्य ॥ आनेमुक् । ७ । २ । ८२ । अङ्गस्यातोमुगागमःस्वादानेषरे । पचमानश्चैत्रम्पश्य
 । लङित्यनुवर्त्तमानेपुनर्लङ्ग्यहणं अधिकविधानार्थम् । तेनप्रथमासमानाधिकरणेपिक्वचित् । सन्ब्राह्मणे । माङ्गि
 इतिवाचं ॥ * ॥ माजीवन् यःपरवज्ञादुःखदग्धोपिजीवति । माङ्गिलुङितिप्राप्ते । एतद्वचनसामर्थ्यात्त्वह ॥ सम्बोधनेच
 । ३ । २ । १२५ । हेपचन् । हेपचमान ॥ रक्षणहेत्वोःक्रियायाः । ३ । २ । १२६ । क्रियायाःपरिचायकेहेतौचार्थेव

नैमानाङ्गातोर्लटः शतृशानचौस्तः । शयानाभुञ्जतेयवनाः । अर्जयन्वसति । हरिम्पश्यन्मुच्यते । हेतुः फलङ्कारणञ्च
 ॥ कृत्यचः । ८ । ४ । २७ । प्रपीयमाणः सोमः ॥ ईदासः । ७ । २ । ८३ । आसः परस्यानस्य ईत्यात् । आदेः पर
 स्य । आसीनः ॥ विदेः शतृर्वसुः । ७ । १ । ३६ । वेत्तेः परस्य शतृर्वसुशदेशो वास्यात् । विदन् । विदन् । विदुः ॥
 तौ सन् । ३ । २ । १२७ । तौ शतृशानचौ सन्संज्ञौस्तः ॥ लटः सदा । ३ । ३ । १४ । व्यवस्थितविभाषेयं । तेनाप्रथमं
 सोमानाधिकरणे प्रत्ययोत्तरपदयोः । सम्बोधने लक्षणहेतोश्च नित्यं । करिष्यन्तं करिष्यमाणम्पश्य करिष्यमाणम्पश्य ।
 करिष्यतोपपद्यङ्कारिष्यतः करिष्यङ्क्तिः । हे करिष्यन् । अर्जयिष्यन्वसति । प्रथमासमानाधिकरणेपि क्वचित् । करिष्य
 ति करिष्यन् ॥ पूङ्गुजोः शानन् । ३ । २ । १२८ । वर्तमाने । पवमानः । यजमानः ॥ ताच्छील्यदयोवचनशक्तियु
 आनम् । ३ । २ । १२९ । एषुद्योत्येषुकर्तृरिचानम् । भोगम्भुञ्जानः । कवचं विभ्राणः । शत्रुनिघ्नानः ॥ इङ्धाट्यैः श
 तृच्छिणि । ३ । २ । १३० । आभ्यां शतृस्यादृच्छिणिकर्तृरि । अधोयन् । धारयन् । अकच्छिणिकिम् । कच्छेणाधीते
 । धारयति ॥ द्विवेऽमित्रे । ३ । २ । १३१ । द्विवन् शत्रुः ॥ सुजोयज्ञसंयोगे । ३ । २ । १३२ । सर्वसुन्वन्तः । सर्वयज
 मानाः सन्निवन्तः ॥ अर्हः प्रशंसायाम् । ३ । २ । १३३ । अर्हन् ॥ आकैस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारियु । ३ । २ । १३४ । कि
 पमभिव्याप्यवक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारियुकर्तृषु बोध्याः ॥ तृन् । ३ । २ । १३५ । कर्त्ताकटम् ॥ अलङ्कृन्निग
 ण्प्रजनेत्यचेत्यतोन्मदरुच्यपत्रपवृत्तुवृधुसहचरइष्टुच् । ३ । २ । १३६ । अलङ्कृरिष्टुः । निगकरिष्टुः । प्रजनिष्टुः
 । उत्पचिष्टुः । उन्मदिष्टुः । रोचिष्टुः । अपत्रपिष्टुः । वर्तिष्टुः । वर्दिष्टुः । सहिष्टुः । चरिष्टुः ॥ श्लेष्छन्दसि । ३ । २ ।
 १३७ । वीरुधंपारयिष्टवः ॥ भुवश्च । ३ । २ । १३८ । इन्दसीत्येव । भविष्टुः । कथन्तर्हि जगत्प्रभोरप्रभविष्टुवैष्टवमि
 ति । निरंकुशाः कवयः । चकारेनुक्तसंमुच्चयार्थः । भ्राजिष्टुरिति वृत्तिः । एवंक्षयिष्टुः । नैतद्भाष्ये दृष्टम् ॥ ग्लाजिस्त्यश्चग्लुः

॥सि०कौ॥

॥ क० ॥

॥१८७॥

॥३॥२॥१३॥। कन्दसीतिनिवृत्तम्। गिदयन्नतुक्ति। तेनस्थईत्वंन। ग्लासुःगित्वान्नगुणः। जिष्णुः। स्थासुः। चाङ्गुवः
। शुकःकितीत्यत्रगकारप्रश्नेयान्नेड। भूष्णुः। दंशेऽकन्दस्यपसंख्यानम्॥*॥ दंक्षत्पःपशवः॥ त्रसिगृधिधृषिधिपेःकुः॥३॥
२॥१४॥। तस्तुः। गृधुः। धृष्णुः। क्षिप्नुः॥ शमित्यष्टाभ्योऽधिनुण॥३॥२॥१४१॥ उकारउच्चारणार्थइतिकाशिका। अ
नुर्वन्धइतिभाष्यम्। तेतशमिनितेशमिनीतरेत्यत्रउगितश्चेतिह्रस्वविकल्पः। नचैवंशमीशमिनावित्यादौनुमप्रसङ्गःकल्
ग्रहणमपहृष्यकलन्तानामेवतद्विधानात्। नोदात्तेभ्यदेशस्येतिवृद्धिनिषेधः। शमीदमीतमीशमीभ्रमीक्षमीलक्ष्मीप्रमा
दीउत्पूर्वान्मादेः। अलंकृतादिस्तूत्रेणेषुजुक्तोवासरूपविधिनाधिनुणपि। उन्मादी। ताक्षीलिकेषुवासरूपविधिर्नास्ति
इतितुप्रायिकं॥ सम्पृचानुत्थाङ्गमाङ्गसपरिहृतसंस्तुजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्वि
षदुहदुहयुजाकीडविविचयजरजभजातिचरणचरणमुषाभ्याहनश्च॥३॥२॥१४२॥ धिनुणस्यात्। सम्पर्की। अनु
शेधी। श्रायामी। अभ्यासी। परिसारी। संसर्गी। परिदेवी। संज्वारी। परिक्षेपी। परिशटी। परिवादी। परिदा
ही। परिमोही। दोषी। द्वेषी। द्रोही। दोही। वींगी। आकीडी। विवेकी। त्यागी। रगी। भागी। अतिचारी। अ
पचारी। आचोषी। अभ्याघाती॥ वौकषलसंकथसम्भः॥३॥२॥१४३॥ विकाषी। विलासी। विकल्पी। निर्वन्मी
॥ अपेचलवः॥३॥२॥१४४॥ चाक्षी। अपलाषी। विलाषी॥ प्रेलपहृदुमथवदवसः॥३॥२॥१४५॥ प्रलापी।
प्रसारी। प्रद्रावी। प्रमाथी। प्रवादी। प्रवासी॥ निन्दहंसक्रिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिभ्यमादाय
बुञ्।३॥२॥१४६॥ पञ्चम्यर्थेप्रथमा। एभ्योबुञ्स्यात्। निन्दकः। हंसकइत्यादि। खुलासिद्धेबुञ्चनभाषि
कम्। तच्छीलादिषुवासरूपन्यायेनतृजादयोनेति॥ देविकुशोऽपसर्गो॥३॥२॥१४७॥ आदेवकः। आकोशकः।
उपसर्गेकिम्। देवयिता। कोष्टा॥ चलनशब्दार्थादकर्मकाबुच्।३॥२॥१४८॥ चलनार्थाच्छब्दार्थाच्चयुच्स्यात्। च

लनः । चोपनः । कम्पनः । शहनः । रवणः । अकर्मकात्किम् । पठिताविद्याम् ॥ अनुदात्तेतः अहलादेः । ३ । २ । १४७
 । अकर्मकाद्युच्स्यात् । वर्त्तनः । वर्जनः । अनुदात्तेतः किम् । भविता । हलादेः किम् । एधिता । अकर्मकात्किम् । वसिता
 वस्त्वम् ॥ जुचंक्रम्यदन्द्रम्यसृगृध्रिज्वलशुचलषपतपदः । ३ । २ । १५० । जुड्ति सौत्रोधातुर्गौतौवेगेज् । जवनः । चं
 क्रमणः । दन्द्रमणः । सरणः । पूर्व्वेणसिद्धेपदयहणंलषपतपदेत्युक्तवाधामाभूदिति । तेनताच्छीलिकेषुपरस्यरम्भः
 सरूपविधिर्नस्तीति तेनालंक्षजस्तन्न ॥ कुधमण्डार्थेभ्यश्च । ३ । २ । १५१ । क्रोधनः । शेषणः । मण्डनः । भूषणः ॥
 नयः । ३ । २ । १५२ । यकाशन्ताद्युचनस्यात् । कूयिता । क्ष्मायिता ॥ सूददीपदीक्षश्च । ३ । २ । १५३ । युचनस्यात्
 । सूदिता । दीपिता । दीक्षिता । नमिकम्पोतिरेणयुचोषाधेसिद्धेदीपेयहणंज्ञापयति । ताच्छीलिकेषुवासरूपविधिर्नस्ती
 तिप्रायिकमिति । तेनकम्पनायुवतिः । कम्पाकम्पनाशाखा । यदिसूदेत्युब्र । कथममधुसूदनः नंद्यादिः ॥ लषपतपद
 स्थाभूवृयहनकमगमभूभ्यउंकम् । ३ । २ । १५४ । लाघुकः । पातुकइत्यादि ॥ जल्पभिक्षकुड्कुलुण्टवृडः घाकन् । ३ । २
 । १५५ । जल्पाकः । भिक्षाकः । कुड्काकः । लुण्टाकः । वसकः । वरुकी ॥ प्रजोरितिः । ३ । २ । १५६ । प्रजवी । प्रज
 विनौ । प्रजविनः ॥ जिदृक्षिविश्चीरवमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रस्तभ्यश्च । ३ । २ । १५७ । जयी । दरी । क्षयी । विश्रयी ।
 अव्ययी । वमी । अव्ययी । अभ्यमी । परिभवी । प्रसवी ॥ स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्यञ्जालुच् । ३ । २ ।
 १५८ । आद्यास्त्रयश्चुरदावदन्ताः । स्पृहयालुः । गृहयालुः । पतयालुः । दयालुः । निद्रालुः । तत्पूर्वाद्रा । तदोना
 न्तर्त्तन्निपात्यते । तन्द्रालुः । शीडोवाच्यः । शयालुः ॥ दाधेइसिशकसदोरुः । ३ । २ । १५९ । दारुः । धारुः । सेरुः
 । शडुः । सडुः ॥ सृघस्यदः कूरच् । ३ । २ । १६० । ह्रमरः । घस्मरः । चस्मरः ॥ भञ्जभासमिदोयुरच् । ३ । २
 । १६१ । भङ्गुरः । भासुरः । मेदुरः ॥ विदिभिदिदिदेः कुरच् । ३ । २ । १६२ । विदुरः । भिदुरम् । द्विदुरम् ॥

॥ सि० कौ० ॥

॥ क० ॥

॥ १८८ ॥

इणशजिसर्त्तभ्यः करप् । ३ । २ । १६३ । इत्वरः । इत्वरी । नम्बरः । जित्वरः । हृत्वरः ॥ गत्वरश्च । ३ । २ ।
१६४ । गमेरनुनासिकलोपोपनिपात्यते । गत्वरी ॥ जागरूकः । ३ । २ । १६५ । जागर्त्तरूकः स्यात् । जागरूकः ॥
यजजपदशायङः । ३ । २ । १६६ । एभ्यो यङन्तेभ्यरूकः स्यात् । दशमिति भाविनानलोपेन निर्देशः । यायजूकः ।
जञ्जपूकः । दन्दश्रूकः ॥ नमिकं म्पि स्म्यजं सकमहिंसदीपोरः । ३ । २ । ६७ । नम्रः । कम्पः । स्मरः । जसिर्नञ्पूर्वः ।
क्रियासातये वर्तते । अजसं सन्ततमित्यर्थः । कम्पः । हिंसः । दीप्रः ॥ सनाशंसभिधुः । ३ । २ । १६८ । चिकीर्षुः
। आशंसुः । भिक्षुः ॥ विन्दुरिच्छुः । ३ । २ । १६९ । वेत्तेर्नुम् इयेश्चत्वञ्च निपात्यते । वेत्ति तच्छीलो विन्दुः । इच्छति इ
च्छुः ॥ व्याछन्दसि । ३ । २ । १७० । देवाञ्जिगाति सुंमयुः ॥ आदृगमहनजनः किकिनौलिङ् । ३ । २ । १७१ ।
आदन्तादृदन्ताद्गमादिभ्यश्च किकिनौस्तश्चन्दसितौ चलिङ् । वभिर्ब्रजम् । पपिः सोमम् । ददिर्गाः । जग्मिर्त्युवा । ज
घ्रिर्वृत्रं । अमित्रियं जहिः । भाषायाभ्याञ्छृगमिजनिनमिभ्यः ॥ * ॥ दधिः । चक्रिः । ससिः । जग्मिः । जज्ञिः । नेमिः
॥ सासहिवावहिचाचलिपापतोनामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ यङन्तेभ्यः सहेत्यादिभ्यः किकिनौपतेर्नीगभावश्च निपात्यते ॥ स्वपितृ
येर्नजिङ् । ३ । २ । १७२ । स्वप्नक् । तृष्णक् । तृष्णजौ । तृष्णजः । धृयेश्चेति वाच्यमितिकाशिकादौ । धृष्णक् ॥ अर्ध्वन्द्यो
रुः । ३ । २ । १७३ । शरुः । वन्दारुः ॥ भियः कुक्कुकनौ । ३ । २ । १७४ । भीरुः । भीलुकः । कुक्कुपिवाकः ॥ * ॥
भीरुकः ॥ स्थेशभासपिसकसोवरश्च । ३ । २ । १७५ । स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः । पेस्वरः । कस्वरः ॥ यथयङ्
३ । २ । १७६ । यातेर्यङन्ताद्वरच् स्यात् । अतो लोपः । तस्याचः परस्मिन्निति स्थानिवद्भावे प्राप्ते । पदस्य परमावयवे द्वि
चनादौ च कर्त्तव्ये परनिमित्ते जादेशेन स्थानिवत् । तस्यथलोपम्यति स्थानिवद्भावेन धेयाद्धोपोव्योरित्यलोपः । अतो लोपस्य
स्थानिवत्त्वमाश्रित्यातो लोपे प्राप्ते वरेणुपन्नस्थानिवत् । यायावरः ॥ भ्राजभासधुर्विद्युतेर्जिपृजुयावस्तुवः क्तिप् । ३ । २ ।

१७७। किम्प्राड्। भाः। भासौ। धूः। धुरौ। विद्युत्। ऊर्कः। पूः। पुरौ। दृशियहणस्यापकर्षाज्जवतेर्दीर्घः। जूः। जुवौ। जु
 वः। ग्रावशब्दस्य धातुना समासः सूत्रे निपात्यते। ततः क्विप्। ग्रावस्तुत्॥ अन्येभ्योऽपि दृश्यते। ३। २। १७८। क्विप्।
 क्विन्। भिद्। दृशियहणमिध्यन्तरोपसंयहार्यम्। क्वचिद्दीर्घः क्वचिदसम्प्रसारणं क्वचिद्वेकचिद्भस्वः। तथा च वार्तिकम्॥
 क्विच्चिप्रख्यायतस्तु कटपुजुश्रीणां दीर्घोऽसम्प्रसारणश्च॥ *॥ क्विच्चिन्त्यादिना उणादिसूत्रेण केषाञ्चित्सिद्धे तच्छीला
 दीनृमावाधामाभूदिति वार्तिकेयहणं। वक्तोतिवाक्। पृच्छतीति प्राड्। आयतस्तौति आयतस्तुः। कटम्प्रवते कटपूः। जरु
 कः। अयतिहरिंश्रीः। द्युतिगमिजुहोतीनां द्वेच॥ *॥ दृशियहणादभ्याससंज्ञा। दिद्युत्। जगत्। जुहोतेर्दीर्घश्च
 ॥ *॥ जुहूः। दृभये। अस्य ह्रस्वश्च। दीर्य्यति। ददृत्। ध्यायतेः सम्प्रसारणश्च॥ *॥ धीः॥ भुवः संज्ञान्तरयोः।
 ३। २। १७९। मिचभूर्नामकश्चित्। धनिकाधमर्णयोरन्तरेयस्तिष्ठति विश्वासार्यं सप्रतिभूः॥ विप्रसंभ्योऽङ्गसंज्ञाया
 म्। ३। २। १८०। एभ्योभुवेडुः स्यान्ननुसंज्ञायां। विभुर्व्यापकः। प्रभुः स्वामी। सम्भुर्जनिता। संज्ञायान्तुविभूर्ना
 मकश्चित्। मितद्वादिभ्य उपसंख्यानम्॥ *॥ मितद्भवतीति मितडुः। शतडुः। शम्भुः। अन्तर्भावितरण्यर्थोऽत्र भवतिः
 ॥ धः कर्मणिष्ठन्। ३। २। १८१। धेटोधाजश्च कर्मण्यर्थेष्ठन्स्यात्। धात्रीजनन्यामलकीवस्तुमन्युपमानृषु॥ दा
 ब्रीशसयुजस्तुनुदसिसिचमिहपतदशनहःकरणे। ३। २। १८२। दाबादेःष्ठन्स्यात्करणेऽर्थे। दान्यनेन दा
 त्रम्। नेत्रम्॥ तितुत्रतयसिस्तुसरकसेषुच। ७। २। ९। एषान्दशानां कृत्प्रत्ययानामिग्नस्यात्। शस्त्रं। योत्रम्।
 योक्त्रं। स्तोत्रम्। तोत्रम्। सेत्रम्। सेक्त्रम्। मेढ्रम्। पत्रम्। दंष्ट्रा। नद्धी॥ हलसूकरयोः पुवः। ३। २। १८३
 । पूङ् पूजोःकरणेष्ठन्स्यात्। तच्चेत्करणं हलसूकरयोरवयवः हलस्यसूकरस्थवा। पोत्रम्। मुखमित्यर्थः॥ अर्त्ति
 लूधूसूखनसहचरइत्रः। ३। २। १८४। अरित्रम्। लवित्रम्। धवित्रम्। सवित्रम्। खनित्रम्। सहित्रम्। चरि

सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ १८७ ॥

त्रम् ॥ पुंवःसंज्ञायाम् । ३ । २ । १८५ । पवित्रम् । येनाज्यमुत्पूयते यच्चानामिकावेष्टनम् ॥ कर्त्तरिचर्षिदेवतयोः ।
३ । २ । १८६ । पुवइत्रःस्यात् । ऋथैकरंणेदेवतायाङ्कर्त्तरि । ऋथिर्वैदमन्त्रम् । तदुक्तमृषिणेतिदर्शनात् । पूयते
ऽनेनेतिपवित्रम् । देवतायान्तुअग्निःपवित्रंसमापुनानु ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ ० ॥ अथोणादयः ॥ कृवापाजिमिस्वदिसाध्य
श्रूयउण् ॥ ० ॥ कर्णेतीतिकारुः शिल्पीकारकश्च ॥ आतोयुक् । ३ । ३ । १८८ । वातीतिवायुः । पायुर्गुदम् । जयत्य
भिभवतिरेगान् । जायुर्गैवधम् । मिनोतिप्रक्षिपतिदेहेउष्माणमितिमायुः पित्तम् । स्वादुः । साधोतिपरकार्यसाधुः । अ
श्रुतेआश्रुशोघम् । आश्रुर्वीहिःपाटलःस्यात् ॥ कन्दसीणः ॥ ० ॥ मानआयौ ॥ दृसनिजनिचरिचटिभ्योऽण् ॥ ० ॥ दी
र्यतइतिदारु । सुप्रस्थःसानुरस्त्रियाम् । जानु । जानुनी । इहजनिवध्योश्चेतिननिवेधः । अनुवन्धद्वयसामर्थ्यात् । चा
रुर्म्य । चाटुप्रियस्वाकं । मृगत्वादित्वात्कुप्रत्ययेचटुइत्यपि ॥ किञ्जरयोःश्रिणः ॥ ० ॥ किंशृणोतीतिकिंशारुः सस्यश्रू
कम् । वाणश्च । जस्तमेतिजगयुः । गर्भाशयोजगयुस्यात् । चोरश्चलः । तरन्त्यनेनवर्णाःइतितालुः ॥ कृकेवचःकश्च ॥ ० ॥
कृकेनगलेनेवक्तीतिहकवाकुः । कृकवाकुर्मयूरेचसरटेचरणायुधेइतिविश्वः ॥ भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य
उः ॥ ० ॥ भरतिविभर्त्तिवाभरुःहरिर्हरश्च । म्रियन्तेऽस्मिन् भूतानिमरुर्निर्ज्जलदेशः । शेतेशयुःअजगरः । तरुर्वृक्षः
। चरन्तिभक्षयन्तिदेवताइममितिचरुः । तरुःषड्भादिमुष्टिः । तनुःखल्पम् । स्त्रियामूर्तिस्तनुस्तनूः । धनुःशस्त्रविशेषः
। धनुर्नाचधनुर्विदुः । धनुरिबाजनिवक्त्रइतिश्रीहर्षः । मयुःकिन्नरः । मद्गुःपानीयकाकिकेतिरभसःन्यंकादित्वात्कुत्वंज
श्वेनसस्यदः ॥ अणश्च ॥ ० ॥ लवलेशकणाणवः । चात्कटिवटिभ्यां । कटुः । वटतिवदतीतिवटुः ॥ धान्येनित् ॥ ०
॥ धान्येवाच्चेऽणउप्रत्ययःस्यात् । सचनिम् । नित्वादाद्युदात्तः । प्रियङ्गवश्चाणवःश्वब्रीहिभेदस्त्वणुःपुमान् । निङ्ग्रहणं
फलपाटोत्यादिस्त्वमभिव्याप्यसम्बध्यते ॥ शृस्त्वस्तिद्वित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिवन्धिमनिभ्यश्च ॥ ० ॥ शृणातीति । श

हरयुधकोपयोः । सरुर्वज्रम् । स्नेहार्थाधिः । चन्द्रइत्यन्ये । त्रपुसीसम् । पुंसिभूम्यसवः प्राणाः । वसुर्हृदेऽग्नौयोक्ते
 शौवसुतोयेधनेमणौ । हनुर्वज्रैकदेशः । ब्रह्मदुश्चन्द्रः । बन्धुः । मनुः ॥ चात्विदिञ्चवयवे । विन्दुः ॥ स्थन्देः सम्प्रसारण
 भ्यश्च ॥ ० ॥ देशेनदविशेषेऽथै सिन्धुर्नासरितिस्त्रियामित्यमरः ॥ उन्देरिच्चादेः ॥ ० ॥ उनत्तिइन्दुः ॥ ईधेः किञ्च
 ॥ ० ॥ ईधेरुः स्यात्सचकित् आदेरिकाशदेशश्च । ईधतेहिनस्तिइषुः शरः । इषुर्द्वयोः ॥ स्कन्देः सलोपश्च ॥ ० ॥ क
 न्तुः ॥ खजेरसुश्च ॥ ० ॥ चात्सलोपउप्रत्ययश्च । रज्जुः ॥ कृतेसद्यन्तविपर्ययश्च ॥ ० ॥ ककारतकारयोर्विनिमयः ।
 चर्कुर्हृत्तवेष्टनम् ॥ नावश्चेः ॥ ० ॥ न्यंकादिन्वात्कुत्वं । नियतमञ्चतिन्यंकुर्मृगः ॥ फलिपाटिर्नामनिजनाङ्गुक्पटि
 नाकिधतश्च ॥ ० ॥ फलेर्गुक्फल्गुः । पाटेः पटिः पाटयतीतिपटुः । मन्यतेऽनेननाकुर्वन्मीकम् । मन्यतेइतिमधु । जम्
 यतेइतिजम् ॥ वलेर्गुक् ॥ ० ॥ वलसम्बरणे । वल्गुः ॥ शः कित्सन्वच ॥ ० ॥ श्यतेरुः स्यात्सचकित्सन्वच । शिश्रुर्वालः
 ॥ योद्धेच ॥ ० ॥ ययुरञ्चोञ्चमेधीयः । सन्वदितिप्रकृतेद्वेयहणमित्वनिवृत्त्यर्थम् ॥ कुर्भश्च ॥ ० ॥ बभ्रुर्मुन्यन्तरेविष्टौ
 बभ्रूनकुलपिङ्गलौ । चादन्यतोपि । चक्रुः कर्त्ता । जघुर्हन्ता । पपुः पालकः ॥ धृभिदिद्यधिगृधिधृधिभ्यः ॥ ० ॥ कुः स्यात्
 । पुरुः । भिनत्तिभिदुर्वज्रम् । ग्रहिज्येति सम्प्रसारणं । विरहिणं विध्यतिविधुः । विधुः शशङ्केकर्पूरेहृषीकेशेचराक्षसे । गृ
 धुः कामः । धृषुर्दक्षः ॥ कृयोरुश्च ॥ ० ॥ करोतीतिकुरुः । गृणातिगुरुः ॥ अपदुसुषुस्थः ॥ ० ॥ सुषामादियुचेतिषत्व
 म् । अपष्टुप्रतिकूलम् । दुष्टु । सुष्टु ॥ रपेरिव्योपधायाः ॥ ० ॥ अनिष्टंरपतीतिरिपुः ॥ अज्जिदृशि कर्ममिपशिवा
 धामृजिपंशितुक्टीर्घहकारश्च ॥ ० ॥ अज्जयतिगुणान्चट्जुः । सर्वानविशेषेणपश्यतीतिपशुः । कन्तुः । अन्धुः कूपः ।
 पांशुर्नानद्वयोरजः । तालव्या अपिदन्याश्चसम्बन्धकरपांसवः । बाधतेइतिबाहुः स्त्रीपुंसयोर्भुजः ॥ प्रथिमर्दिभ्रसजांसम्प्र
 सारणंसलोपश्च ॥ ० ॥ त्रयाणांकुः सम्प्रसारणंभ्रसृजेः सलोपश्च । पृथुः । मृदुः । न्यंकादिन्वात्कुत्वं । भृज्जतितपसाभृगुः ॥

॥सि०कौ०॥

॥ छ० ॥

॥ १६० ॥

लङ्घिवं ह्यौर्नलोपश्च ॥ ● ॥ लघुः ॥ बालमूललब्धलमङ्गुलीनां बालोरत्वमापन्नते ॥ ● ॥ रघुर्नपमेदः । वज्रः ॥ ऊर्णो
नेर्नलोपश्च ॥ ● ॥ ऊर्णसक्थि ॥ महति ह्रस्वश्च ॥ ● ॥ ऊर्णमहत् ॥ श्लिषेः कश्च ॥ ● ॥ श्लिष्यतीति श्लिषुः भृगुः ॥ उ
द्यतेज्योतिश्च ॥ आङ्परयोः खनिष्पृभ्याणिडच ॥ ● ॥ आखनतीत्याखुः । परंभृणातीतिपरशुः । पृषोदरादित्वादकारलो
पात्परशुरपि ॥ हरिमितथोद्भवः ॥ ● ॥ दुगतौ । अस्मात् हरिमितयोरुपपदयोः कुसचडित् । हरिभिर्द्रुयते हरिद्रुवृक्षः
। मितन्द्रवतिमितद्रुः ॥ समद्रुः शतेच ॥ ● ॥ शतधाद्रवतिशतद्रुः । बाङ्गलकात्केवलादपि । द्रवतीत्यूर्ध्वमितिद्रुवृक्षः शा
खाच । तद्वान्द्रुमः ॥ खरुशङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु ॥ ● ॥ पञ्चैतेकुप्रत्ययान्तानिपात्यन्ते । खनतेरेफञ्चान्तादेशः । खरुः का
मः । कूरोर्मूर्खः । अश्वश्च । शङ्कुर्नीलीलशब्दयोः ॥ पिवतेरित्वंयुगागमश्च ॥ ● ॥ पीयुर्वायसः कालंसुवर्णश्च । निपूर्वा
ल्लगितावस्मात्कुर्नैर्दीर्घश्च । नीलङ्गुः किमिविशेषः रूगालश्च । नीलाङ्गुरितिपाठान्तरन्तत्रधातेरपिदीर्घः । लगेसङ्गे अ
स्य अतइत्वश्च । लगुर्नैतिलिगुचित्तं । लिगुर्मूर्खः ॥ मृगत्वादयश्च ॥ ● ॥ एतेकुप्रत्ययान्तानिपात्यन्ते । मृगम्पातीतिमृग
युर्वाधः । देवयुर्धार्मिकः । मित्रयुर्लोकयात्राभिज्ञः । आकृतिगणेशयम् ॥ मन्दिवाग्निमधिचतिचङ्काकिभ्यउरच् ॥ ● ॥
मन्दुग्वाजिशोला । वाष्पुगरात्रिः । मधुग । चतुरं । चङ्कुरेरथ । अङ्कुरः । खर्जूरसदित्वादङ्कुरेपि ॥ यथेः सम्प्रसारणं कि
ञ्च ॥ ● ॥ विथुरश्चौररक्षसोः ॥ मकुरदर्दुरौ ॥ ● ॥ मकुरेदर्पणः । बाङ्गलकान्मुकुरेपि । दृविदारसे । धातेर्द्विर्व
चनमभ्यासस्यरुक्टिलोपश्च । दर्दुरस्त्रोयदेभेकेबाद्यभाण्डादिभेदयोः । दर्दुराचण्डिकायांस्याद्भामजालेचदर्दुरमिति वि
श्वः ॥ मद्गुरादयश्च ॥ ● ॥ उरजन्तानिपात्यन्ते । माद्यतेर्गुक् । मद्गुरेमत्स्यभेदः ॥ कवृवर्षे ॥ ● ॥ रूगागमः । क
वृरश्चेतरक्षसोः । वध्नातेः । खर्जूरसदित्वादङ्कुरेपि । बन्धूरबन्धुरौस्याताम्रसुन्दरयोस्त्रिषुइतिरन्तिदेवः ॥ कोकतेर्वाकु
क् ॥ ● ॥ कुकरः । कुकुरः ॥ असेरुरन् ॥ ● ॥ असुरः ॥ प्रज्ञाद्यण् ॥ ● ॥ आसुरः ॥ मसेश्च ॥ ● ॥ पञ्चमेपादेम

सेरुरन्नितिवक्ष्यते । मसूरमसुरग्रीहिप्रभेदेपण्ययोधिति । मसूरमसुरवानावेश्याग्रीहिप्रभेदयोः । मसूरीपादरेतेत्या
 दुपधानेपुनःपुमान् । मसूरमसुरैचद्वावितविश्वः ॥ शवशेरान्नौ ॥ ॐ ॥ शुडितिआश्वर्ये । अश्वरः । पतिपत्न्योः प्रसूः अश्व
 अश्वरस्तुपितातयोरित्यमरः ॥ अविमह्योष्टियच् ॥ ॐ ॥ अविधः । महिषः ॥ अमेर्दीर्घश्च ॥ ॐ ॥ आमिषंत्वस्त्रियांमांसेत
 यामिषोऽग्यवस्तुनि ॥ रुहेर्वृद्धिश्च ॥ ॐ ॥ रंकुशंवरगैहिषाः । गैहिषोमृगभेदेस्याद्रौहिषं चतृष्टंमत्तमितिसंसारवर्तः ॥
 ॥ ॐ ॥ तवेति सौत्रोधातुः । तविषताविषावधौस्वर्गच । स्त्रियांतविषीताविषीनदीदेवकन्याभूमिश्च । तविषीव
 विमिषाभाष्यम् ॥ नञिचयेः ॥ ॐ ॥ अव्ययिषोऽभिर्ययोः । अव्ययिषोऽधराश्रयोः ॥ किलेर्वृक् ॥ ॐ ॥ किल्विषम्
 ॥ इतिविषदिखिदिक्खिदिभिदिमन्दिचन्दिमिमिहिमुहिमुचिरुचिरुधिवन्धिशुचिभ्यःकिरच् ॥ ॐ ॥ इषिरेगिः ।
 मन्दिरेगुरा । मुदिरः कामुकाभयोरिति विश्वमेदिन्यौ । खिदिरश्चन्द्रः । खिदिरेऽसिकुठारयोः । भिदिरंवज्रं । मन्दिरं
 गृहं । स्त्रियामपि । मन्दिरमन्दिगपिस्यादिति विश्वः । चन्दिरौ चन्द्रहस्तिनौ । तिमिरनमोक्षिरेगश्च । मिहिरः सूर्यः ।
 मुहिरः काम्यसभ्ययोः । मुचिरेदाता । रुचिरं । रुधिरं । वधिरः । शुषशेषणे । शुषिरश्चिद्रं । शुष्कमित्यन्ये ॥ अशे
 र्गित् ॥ ॐ ॥ आशिरेवह्निरक्षसोः ॥ अजिरशिशिरशिशिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ॥ ॐ ॥ अजेर्वीभावाभावः । अजिर
 मङ्गणम् । शशेरुपधायाइत्वम् । शिशिरं स्यादृतोर्भेदेतुषारेशीतलेन्यवत् । अथमोचनेउपाधायाइत्वंरेफलोपः । प्रत्ययरे
 फस्यलत्वं । शिशिलं । स्यास्फायोष्टिलोपः । स्थिरमिश्चलम् । स्फिरं प्रभूतं । तिष्ठतेर्वृक् ह्रस्वत्वञ्च । स्थविरः । खदिरः ।
 बाहुलकात् । शीडोवृक् ह्रस्वत्वञ्च । शिविरं ॥ ॐ ॥ शिक्कल्यनिमहिभडिभगिडशगिडपिगिडतुगिडकुकिभूभ्यङ् लच् ॥ ॐ ॥ सन्न
 तिगच्छतिनम्रमिति सलिलं । कलिलम् । अनिलः । महिला । ण्योदरादित्वान्महेलापि । भडइति सौत्रोधातुः । भडिलौश्रू
 रसेवकौ । भगिडलोदूतः कल्याणञ्च । शगिडलोमुनिः । पिगिडलोगणकः । तुगिडलोमुखरः । कोकिलः । भविलोभवेः ।

॥ सि० कौ० ॥

॥ क० ॥

॥ १७१ ॥

बाङ्गलकाकुटिलः । कमेः पञ्च ॥ * ॥ कपिलः ॥ गुपादिभ्यः कित् ॥ ० ॥ गुपिलोराजा । तिङ्गिलोनिशाकरः । गुदिन
म्बनं ॥ मिथिलादयश्च ॥ ० ॥ मथ्यन्तेत्ररिपवेमिथिलानगरी । पथिलः पथिकः ॥ पतिकटिकुटिगडिगुडिदंशिभ्य
एरक् ॥ ० ॥ पतेरः पक्षीगन्ताच । कटेरः कटिकावी । कुठेरः पणोशः । बाङ्गलकानुम्न । गडेरेमेघः । गुडेरेगुडकः ।
दंशेरेहिंसः ॥ कुम्भेर्नलोपश्च ॥ ० ॥ कुवेरः ॥ मूदेस्तच ॥ ० ॥ शनेरः शत्रुः ॥ मूलेरादयः ॥ ० ॥ एरगन्तानिपात्य
न्ते । मूलेरेजटा । गुधेरेगोप्ता । मुहेरेलोहघातकः । मुहेरेमूर्खः ॥ कवेरेतचपश्च ॥ ० ॥ कपोतः पक्षी ॥ भातेर्डवतुप्
॥ ० ॥ भातीतिभवान् ॥ कठिचकिभ्यामोरन् ॥ ० ॥ कठेरः चकोरः ॥ किशोरदयश्च ॥ ० ॥ किम्पूर्वस्यशृणोतेष्टिलो
पः । किमोऽन्यलोपः । किशोरः अश्वशावः । सहोरसाधुः ॥ कपिगडिगुडिगडिकटिपटिभ्यश्चोलच् ॥ ० ॥ कपीतिनिर्द्दे
शान्नलोपः । कपोलः । गडोलगण्डोलौगुडकपर्यायो । कटोलः कटुः । गडोलः ॥ मीनातेरुरन् ॥ ० ॥ मयूरः ॥ स्यंदे
संप्रसारणश्च ॥ ० ॥ सिन्दूरं ॥ सितनिगमिमसिसर्चाविधान्कुशिभ्यस्तुन् ॥ ० ॥ सिनोतीतिसेतुः । तितुत्रेतिनेह । त
न्तुः । सिन्तुः । मस्तुदधिमण्डं । सचतइतिसक्तुः । अर्द्धर्चादिः । ज्वरत्वेरेयूठ । तत्रकुितीत्यनुवर्ततइतिमतेतुबाङ्गलका
॥ अतिर्विडालः । धातुः । कोष्ठा ॥ पः किञ्च ॥ ० ॥ पिवतीतिप्रोतुर्वह्निदिवाकरे । अर्त्तेश्चतुः ॥ ० ॥ अर्त्तेस्तुः स्यात्सच
कित् । चतुःस्त्रीपुष्पकालयोः ॥ कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च ॥ ० ॥ एभ्यस्तुः स्यात् । कन्तुः कन्दर्पचित्तयोः । मन्तुरप
राधः । जन्तुः प्राणी । गातुः पुंस्त्रोक्तिलेभृङ्गेगन्धर्वेगायनेपिच । भानुरादित्यः । यातुरध्वगकालयोः । रक्षसिक्तीवे । हेतुः का
रणं ॥ चायः किः ॥ ० ॥ केतुर्यहपतांकयोः ॥ आप्तेतेर्ह्रस्वश्च ॥ ० ॥ अप्तुः शरीरम् ॥ वसेस्तुन् ॥ ० ॥ वस्तु ॥ अगा
रेणश्च ॥ ० ॥ वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम् ॥ कञ्कतुः ॥ ० ॥ कतुर्यज्ञः ॥ एधिवह्योश्चतुः ॥ ० ॥ एधतुः पुरुषः । व
हतुरनङ्गान् ॥ जीवेरातुः ॥ ० ॥ जीवातुरस्त्रियाम्भूक्तेजीवितेजीवनौषधे ॥ आतृकनबुद्धिश्च ॥ ० ॥ जीवेरित्येव । जी

वातृकस्त्विन्दुभिषगायुष्मत्सुख्योवले ॥ कृषिचमितनिधनिसर्जिर्जर्जभ्यऊः ॥ ॐ ॥ कर्षूःपुंसिकरीषाग्नौकर्षूर्जर्ज्वास्त्रिया
 म्मता । चमूः । तनूः । धनूःशस्त्रं । सर्जश्चर्जने । सर्जूर्ज्वाणिक् । खर्जव्यथने । खर्जूःपामा ॥ मृजेर्ज्वाणश्च ॥ ॐ ॥ मर्जूःश्रु
 द्विहत् ॥ वहोधश्च ॥ ॐ ॥ वधूर्जायास्तुघास्त्रीयु ॥ कघेःछश्च ॥ ॐ ॥ कछूःपामा ॥ शिक्तसिपद्युर्तेः ॥ ॐ ॥ कास्तूःश
 क्रिः । पादूश्चरणधारणी । आरूःपिङ्गलः ॥ अणोडश्च ॥ ॐ ॥ आडूर्जलल्लवद्रव्यं ॥ नञ्जलम्बेर्नलोपश्च ॥ ॐ ॥ तुम्व
 स्त्रावूरुभेसमेइत्यमरः ॥ केश्रणरड्वास्य ॥ ॐ ॥ कश्देउपपदेश्मृणातेरूःस्यादरेडआदेशः । कशेरूस्तृणकन्देस्त्री । वा
 लकाटुप्रत्ययेकशेरूःक्वीवेपुंसिच ॥ चोदुड् ॥ ॐ ॥ तरतेरूःस्यात्तस्यदुड् । तर्द्रूःस्यात्दारुहस्तकः ॥ दरिद्रातेर्य्यालो
 पश्च ॥ ॐ ॥ इश्चश्चयौतयोर्लोपः । दर्द्रूःकुष्ठप्रभेदः ॥ न्दतिशृङ्गोःकूः ॥ ॐ ॥ न्दतूर्नर्तकः । शृधूरपानम् ॥ चहते
 रम्च ॥ ॐ ॥ चेटदितिसौत्रोधातुः । ततःकूःअमागमश्च । रतूर्द्देवनदीस्यवाक् ॥ अन्दूदृम्भूजम्भूकफेलूकर्कन्धूदिधिषूः
 ॥ ॐ ॥ एतेकूप्रत्ययान्तानिपात्यन्ते । अन्दूर्बन्धनम् । दृभीयन्ते । निपातनानुम् । दृम्भूः । अनुस्वारभावोपिनिपातनादि
 व्येके । दृम्भूः ॥ जनेर्वक् ॥ ॐ ॥ जम्भूः । जम्भयदनेस्येव्येके । वाङ्मलकाङ्गस्त्रिजम्भुः । कफंलांतिकफेलूः श्लेष्मातकः । नि
 पातनादेत्वं । कर्कन्दधातिकर्कन्धूर्वदरी । निपातनानुम् । दिधिन्धैर्य्यस्यतिथ्यजतीतिदिधिषूः । पुनर्भूः । केचित्तु । अन्दू
 दृम्भूजम्भूकम्भूइतिपठन्ति । दृम्फुउत्क्रेशे । दृम्फूःसर्पजातिः ॥ कमेर्वक् ॥ ॐ ॥ कम्भूःपरद्रव्यापहारी ॥ मृयोरुतिः
 ॥ ॐ ॥ मरुन् । गरुत्यक्षः ॥ योमुइच ॥ ॐ ॥ गिरतेरुतिस्यचमुइ । गर्भुन्नुवर्णन्तृणविशेषश्च ॥ हृयेरुलच् ॥ ॐ ॥
 हृयुलोमृगकामिनोः । वाङ्मलकाच्चटतेः । चटुल्लोभुनं ॥ हृस्वरुहियुधिभ्यइतिः ॥ ॐ ॥ हरिक्तकुन्निवर्णेचतृणवाञ्छि
 शेषयोः । सरिन्नदी । रोहितमृगविशेषस्यस्त्री । युषइतिसौत्रोधातुः । मत्स्यस्त्रोहिन् । पुरुषस्ययोषितइतिभाष्यम् ॥
 ताडेर्णिलुक् ॥ ॐ ॥ ताडयतीतितडिन् ॥ शूमेठः ॥ ॐ ॥ वाङ्मलकादित्वाणयादेशइइचन । शाखःस्यात्सिगोपतौ ।

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ १६२ ॥

झीषः ॥ कमेरठ ॥ ॥ कमेरठः । कमठकच्छपेपुंतिभाण्डभेदेनपुंसकमितिमेदिनी । बाहुल्येकैर्जठः ॥ रमेर्वृक्षः ॥
॥ ॥ रामठंहिङ्ग ॥ शमेःखः ॥ ॥ शङ्खः ॥ कखेष्टः ॥ ॥ कगठः ॥ कलस्तपश्च ॥ ॥ तृपतेःकलप्रत्ययःकानृफ
तेः । तृपलाचता । तृफलानिफलद्विके ॥ शपेरु ॥ ॥ शवलः ॥ घृषादिभ्यश्चिन् ॥ ॥ वृषलः । पललम् । बाहुल्ये
काद्गुणः । सरलः । तरलः ॥ कमेरु ॥ ॥ कमेरुः । मुसुखण्डने । मुसुलम् ॥ लङ्गेर्वृक्षश्च ॥ ॥ लाङ्गलम् ॥ कु
टिकशिकौतिभ्यःप्रत्ययस्यमुट् ॥ ॥ कुडमलः । कुडेरपि । कुडमलः । कश्मलम् । बाहुल्यकाद्गुणः । कोमलम् ॥ मृजे
ष्टिलोपश्च ॥ ॥ मलम् ॥ चुपेरचोपधायाः ॥ ॥ चपलम् ॥ शकिशम्योर्निम् ॥ ॥ शकलम् । शमलम् ॥ छोगुड
खश्च ॥ ॥ खगलः । प्रज्ञादिन्वाच्छागलः ॥ जमनाडुः ॥ ॥ खगडः । खगडा । खगडः । खगडः । खगडश्चिन्नहस्तः ।
खगडः । बाहुल्यकात्स्वाभावः । खगडः । सङ्घातः । तालव्यादिरित्यपरे । खगडः । खगडः । खगडः । पगडः । खगडाव
ज्जिः ॥ खगडः । कवंगीदिभ्योऽकित्यात् । कुगडङ्काण्डं । गुड् । गुडः । घुणभ्रमणे । घुणभ्रमरः ॥ स्थाच
तिमृजेराखलजालीयचः ॥ ॥ तिष्ठतेरलच् । स्थालं । स्थाली ॥ चनेर्वलन् ॥ ॥ चान्वालः ॥ मृजेरालीयच् ॥ ॥
चान्वालीयेनिडाचः ॥ पतिचण्डिभ्यामालन् ॥ ॥ पातालं । चण्डालः । प्रज्ञादिन्वादणिचाण्डालोपीत्येके ॥ तमिविशिवि
विमृष्टिपुलिकपिपलिपञ्चिभ्यःकालन् ॥ ॥ तमालः । विशालः । विडालः । मृणालम् । कुलालः । कपालम् । पलाल
म् । पञ्चालाः ॥ पतेरङ्गच्छपक्षिणि ॥ ॥ पतङ्गः ॥ तरत्यादिभ्यश्च ॥ ॥ तरङ्गः । लवङ्गम् ॥ धिडादिभ्यःकित् ॥ ॥
॥ विडङ्गः । मृदङ्गः । कुरङ्गः । बाहुल्यकादुच्चश्च ॥ खवृजेर्वृक्षश्च ॥ ॥ सारङ्गः । वारङ्गः खङ्गादिमुष्टिः ॥ गन्ग
म्यद्योः ॥ ॥ गङ्गा । अङ्गः पुण्डाशः ॥ कापूलाडिभ्यःकित् ॥ ॥ कागः । पूगः । खङ्गः । बाहुल्यकात् । घिहञ्चना
दरे । गन्मन्वाभावश्च । घिङ्गः तरलः । घिङ्गैरगद्यतससंभ्रममेवमेकेतिमाद्यः ॥ भृजःकित्नुद् ॥ ॥ भृजेगन्कित्यात्

खनुद् । भृङ्गाः विङ्गालिधूम्याटाः ॥ शृणुतेर्हस्वश्च ॥ ० ॥ शृङ्गम् ॥ गणशकुनौ ॥ ० ॥ नुच्चेत्यनुवर्तते । शङ्गः ॥ भु
 दिगोर्गौ ॥ ० ॥ मुङ्गः । गर्गः ॥ अण्डन्कहृवृजः ॥ ० ॥ करण्डः । सरण्डः पक्षी । भरण्डः स्वामी । वरण्डो मुखे-
 गः ॥ शृदृभसेदिः ॥ ० ॥ शरत् । दरदृदयकूलयोः । भस्त्रघनम् । दृणतेः युग् ह्रस्वश्च । दृषत् ॥ व्यजितनियजि
 भ्योडित् ॥ ० ॥ व्यद् । तद् । यद् । सर्वादयः ॥ एतेस्तु इव ॥ ० ॥ एतद् ॥ सत्तेरटिः ॥ ० ॥ सरइस्याद्वातमेघयोः
 । वेदभाष्येतुयाभिः कशानुमितिमन्त्रेसरइभ्योमधुमक्षिकाभ्यइतिवाख्यातम् ॥ लङ्घेर्नलोपश्च ॥ ० ॥ लघद्वायुः ॥ पार
 योरेरजिः ॥ ० ॥ पारक्स्ववर्णम् ॥ ० ॥ पृथक् । स्वर्गदिपाठादव्ययत्वम् ॥ भियः युक्
 ह्रस्वश्च ॥ ० ॥ भिवक् ॥ युष्मिभ्याम्मदिक् ॥ ० ॥ युष्मैत्रोधातुः । युष्मद् । अस्मद् । त्वं । अहं ॥ अर्त्तिस्तु सुङ्ख
 धुक्षिष्टुभायावापौदियक्षिनीभ्योमन् ॥ ० ॥ एभ्यश्चतुर्दशेभ्योमन् । अर्म्मश्चक्षुर्गेगः । सोमः सङ्घातः । सोमः । होमः ।
 समर्म्मगननं । धर्म्मः । क्षेमंकुशलं । क्षेमंप्रज्ञाद्युणिक्षौमश्च । भामश्चादितेः । यामः । वामः शोभनदुष्टयोः । पद्मम् । यक्ष
 पूजायां । यक्ष्मोरेगणजः । नेमः ॥ जहानेसन्वदालोपश्च ॥ ० ॥ जिह्वाः कुटिलमन्दयोः ॥ अवतेष्टिलोपश्च ॥ ० ॥ म
 न्प्रत्ययस्यायसिन्लोपः न प्रकृतेः अन्यथाडिदित्येववृत्तात् । ज्वरत्वेतिङ्गठौ । तयोर्दीर्घेकतेगुणः । चादिपाठादव्ययत्वमि
 त्युज्जलदत्तस्तम् । तेषां असत्त्वार्थत्वात् । वस्तुतस्तुस्वरदिपाठादव्ययत्वं । अवतीतिङ् ॥ यस्येशच ॥ ० ॥ ग्रामः ॥ अविसिबि
 सिशुभिभ्यः कित् ॥ ० ॥ ऊमन्तुरां । स्मोरेरिभ्यः । सिम् । सर्म । शुष्मसमिस्रीपयोः ॥ इवियुधीन्धिदसिण्याधूसूभ्यो ॥
 मक् ॥ ० ॥ इष्मः कामवसन्तयोः । इद्योतिपाठेऽपि । युष्मः हरेवेकाच । इष्मः सवि । दस्मो व जमानः । श्याम
 । धूमः । स्मोऽन्तरिक्षम् । बाङ्गलकादौर्मन्त्रः ॥ युजिरितिङ्गठौ ॥ ० ॥ युग्मः । युग्मं । तिग्मम् ॥ हतेर्हिच ॥ ०
 ॥ हिम् ॥ भियः युग्वा ॥ ० ॥ औमः । भीष्मः । धर्म्मः । युधानोर्मन्त्रगुणश्चदिपाठ्यते ॥ श्रीष्मः । यसतेर्निपातोऽयम् ॥

[illegible]

॥सि०कौ०॥

॥ कु० ॥

॥ १७४ ॥

[illegible]

नैष्पृकः । भियः कुकन् ॥ ७ ॥ भोरुकः ॥ कुन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि ॥ ७ ॥ रजकः । इक्षुकुङ्कः । चरकः । चवभक्षणे
 । चवकः । श्रुनकः । भवकः ॥ रमेरञ्चलोवा ॥ ७ ॥ रमकोविलासी । लमकः ॥ जहातेर्द्वैच ॥ ७ ॥ जहकस्यागीकाल
 च ॥ धोधमच ॥ ७ ॥ धमकः कर्मकारः ॥ हनोवधच ॥ ७ ॥ वधकः । वज्जलमन्यत्रापि । कुहविस्त्रापने । कुहकः ।
 कुनकः ॥ कथेर्वृजिश्चोदीचाम् ॥ ७ ॥ कार्यकः । कथकः । उदकञ्च प्रपञ्चार्थम् ॥ वृश्चिक्योः किकन् ॥ ७ ॥ वृश्चिकः
 किकन् । अडिपणिकयः ॥ प्रापणिकः पण्यविक्रयी । प्राकविकः परटारेपजीवी ॥ मुषेर्द्वैर्घञ्च ॥ ७ ॥ मूषिकआखुः
 मूषिक ॥ मूषिकसारणञ्च ॥ ७ ॥ चादीर्घः । सीमिकोवृक्षभेदः ॥ क्रियङ्कन् ॥ ७ ॥ क्रयिकः केता ॥ आडिपणिपनिप
 निप ॥ ७ ॥ आपणिकः । आपनिकः इन्द्रनीलः किरातश्च । आपनिकः श्येनोदैवायतञ्च । आखनिकोमूषिकोव
 रञ्च ॥ मूषिकसारणञ्च ॥ ७ ॥ श्येनः । स्थेनः । हरिणः । अविनोध्यर्थः ॥ वृजेः किञ्च ॥ ७ ॥ वृजिनम् । अजे
 रञ्च ॥ मूषिकसारणञ्च ॥ ७ ॥ अजिनम् । वज्जलमन्यत्रापि । कठिनम् । नलिनम् । मलिनम् । कुण्डिनम् । वृतेः ॥ यत्परुषिदिनम्
 । दिवसोपदिनम् ॥ द्रुक्षिभ्यामिनन् ॥ ७ ॥ द्रविणम् । दक्षिणः । दक्षिणा ॥ अर्त्तः किदिच ॥ ७ ॥ इरिणम् ॥ वे
 पितुह्योर्ह्रस्वञ्च ॥ ७ ॥ विपिनम् । तुहिनम् ॥ तलिपुलिभ्याञ्च ॥ ७ ॥ तलिनं विरलेस्तोकेस्वच्छेपितलिनन्निषु । पुलि
 नम् ॥ गर्भैरतञ्च ॥ ७ ॥ गौसदित्वात्डीय् । गुर्विणी गर्भिणी ॥ रहेश्च ॥ ७ ॥ रोहिणः ॥ महेरिनणञ्च ॥ ७ ॥ चादिनन्
 माहिनम् । महिनं सञ्च ॥ क्विचिप्रक्षिप्रिस्वुद्रुपुज्जम्भीर्घोऽसम्प्रसारणञ्च ॥ ७ ॥ वाक् । प्राड् । श्रीः । स्वव्यतोघृता
 दिकर्मिति सूः यज्ञोपकरणम् । इर्हिरण्यम् । कटपूः ॥ मरूपीकोठञ्च । जूगकाशे सरस्वत्याम्पशाचाञ्जवनेस्त्रियां ॥ आ
 मोतेर्ह्रस्वञ्च ॥ ७ ॥ आपः । अपः । अद्रिः । अद्भ्यः ॥ परैव्रजेयश्चपदान्ते ॥ ७ ॥ अजेर्क्षिपदीर्घोऽसः पदान्तेतुषञ्च ।
 परिव्राड् । परिव्राजौ ॥ ऊवः शुवञ्च ॥ ७ ॥ जूहः ॥ सुवः कः सुवः चिक्व ॥ ७ ॥ इकारं उच्चारणार्थः । कङ्कुलम् । सु

॥ सि० कौ० ॥ + क् । सुयं सुचश्चसंमृष्टि ॥ तनेतेर्नश्चवः ॥ ० ॥ तनेतेर्नश्चप्रत्ययः । अनोवशद्वादेशश्च । त्वक् ॥ ग्लानुदिभ्याशङोः
 ॥ ६० ॥ ॥ ० ॥ ग्लौः । नौः ॥ चिरव्ययं । डोरित्येव । ग्लौकरोति । हन्नेजेनहति सिक्रेनियमार्थमिदम् । उणादिप्रत्ययान्तिः
 ॥ १९५ ॥ श्यन्तएवेति ॥ राते डैः ॥ ० ॥ राः । रायौ । रायः ॥ ० ॥ गौर्नश्चवलीवर्द्धकिरणश्चभेदयोः । स्वातुस्या
 द्विशिभारव्याम्भूमौ च सुरभावपि । न्वस्त्रियोः स्वर्गवज्राम्बुरसिद्धखाशलोमस्तु । बाऊलकान् द्युतेरपि । डोः । ड्योः स्त्री
 स्वर्गान्तरिक्षयोः ॥ भ्रमेश्चङूः ॥ ० ॥ भ्रूः । चाद्रुमेः । अयेगूः ॥ दमेडौसिः ॥ ० ॥ ड्रीः । दोषौ । पणेरिज्यादेशश्चवः ॥
 ० ॥ वणिक् । स्वार्थे ऽण् । नैगमोवाणिजोवणिक् ॥ वशः कित् ॥ ० ॥ उशिगमैर्घृतेपिच ॥ भृज्जञ्च ॥ ० ॥ भूरिक्
 । भूमिः ॥ जसिसहोऽरिम् ॥ ० ॥ जसुरिर्वज्रं । सङ्गरिरादित्यः पृथिवीच ॥ सुयुरुवृजोयुच् ॥ ० ॥ सवनश्चन्द्रमाः
 । यवनः । रवणः । वरुणः ॥ अशेरश्च ॥ ० ॥ अशेतेर्युचस्थात् रशदेशश्च । रशनाकाञ्ची । जिह्वावा
 चीतुदन्यसंकारान् । उन्देर्नलोपश्च । ओदनः ॥ गमेर्गश्च ॥ ० ॥ गमेर्युचस्थाद्वादेशः । गगनं । वऊलमन्यत्रा
 युचस्थात् । स्वन्दनः । रेचना ॥ रज्जेः क्युन् ॥ ० ॥ रजनम् ॥ भूस्वधूमसजिभ्यश्चन्दसि ॥ ० ॥ भुवनं । सुवनञ्च
 । धुवनोवह्निः । निधुवनं सुरतं । भृज्जनमम्बरीषं ॥ कृपृवृजिमन्दिनिधात्रः क्युः ॥ ० ॥ किरणः । पुरणः स
 । वृजनमन्तरिक्षं । मन्दनं स्तोत्रम् । निधनं ॥ धृवेर्धिष्चसंज्ञायं ॥ ० ॥ धिषणोगुरुः । धिषणाधीः ॥ वर्तमाने
 पृषद्बृहन्महन्महन्वृवत् ॥ ० ॥ अतिप्रत्ययान्ताः । पृषुसेचने । गुणाभावः । पृषन्ति । वृहत् । महान् । गमेर्ज्जमादे
 शः । जगत् ॥ संश्चतृपद्वेहत् ॥ ० ॥ एतेनिपात्यन्ते । पृथक्करश्च शतृवद्भावनिवृत्त्यर्थं । सञ्चितोतेः सुह । इकारलोपः
 । सञ्चत् कुहकः । नृपच्छेत्रम् । विपूर्वाङ्गन्तेष्टिलोपः । इतएच । वेहतृर्भापघातिनी ॥ छन्दस्यसानचश्चुङ्गुभ्यां ॥ ० ॥
 शवसानः पम्याः । जरसानः पुरुषः ॥ चटंजिवृधिमन्दिसहिभ्यः कित् ॥ ० ॥ चट्जसानोमेघः । वृधसानः पुरुषः । स

सानोग्रिजीवश्च । सहसानोयशोमयूरश्च ॥ अर्नेर्गुणः शुद्ध ॥ ॐ ॥ अर्शसानोग्रिः ॥ सम्यानचस्तुवः ॥ ॐ ॥ संस्तुवनो
 वामी ॥ युधिवुधिवृशिभ्यंकिच ॥ ॐ ॥ युधानः । वुधानः । वृशनोलोकपालकः । ऊर्च्यः सनोलुक्कलोपश्च ॥ ॐ ॥ जु
 ऊरणश्चन्द्रमाः ॥ श्वितेर्दश्च ॥ ॐ ॥ शिश्विदानः पुण्यकर्मा । तृन्तृचौशंसिक्षदादिभ्यः ॥ ॐ ॥ संज्ञायाञ्चानिटौशंसेः
 क्षदादिभ्यश्चकमानृन्तृचौस्तः । तौचानिटौ । शंस्तासोता । शंस्तुरै । शंस्तरः । क्षदिः सौचोधातुः । शकलीकरणेभक्ष
 शेच । अनुदानेत् । वृक्येक्षदानमिति मन्त्रात् । उक्षाण्मावेहतमाक्षदन्नेइति ब्राह्मणाच्च । क्षत्तास्यान्सारयौद्वास्थे
 वैश्वाम्यामपिशूद्रजे । वज्रलमन्यत्रापि । मन् । मन्ता । हन् । हन्ता । इत्यादि ॥ नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृमा
 तृपितृदुहितृ ॥ ॐ ॥ नपतन्त्यनेननप्तापौत्रोदौहित्रश्च ॥ नयतेः युगुणश्च ॥ नेष्टा । त्विधेरितोऽन् । त्वष्टा । होता । पो
 ताचहत्विभेदः । भ्राजतेर्ज्जलोपः । भ्राता । जायाम्भातिजामाता । मानपूजायानलोपः । माता । पातेरकारस्यङ् । पिता ।
 दुहेस्तृचइद्गुणाभावश्च । दुहिता ॥ स्वसेर्चत् ॥ ॐ ॥ स्वसा ॥ यतेर्वृद्धिश्च ॥ याता । भार्यास्तुभ्रातृवर्गसंख्यातरः स्युः
 परस्परम् ॥ नञिचनदैः ॥ ॐ ॥ ननन्दतिननान्दा । इहवृद्धिर्नानुवर्त्ततइत्येके । ननान्दानुस्वसापत्युर्ननन्दानन्दिनीच
 सेतिशृङ्गार्णवः ॥ दिवेर्चत् ॥ ॐ ॥ देवा । देवरः । स्वामिनोदेवुदेवरै ॥ नयतेर्ङिच ॥ ॐ ॥ ना । नरै । नरः ॥ सव्येस्थ
 ऋन्दसि ॥ अन्वाम्बेत्यत्रस्थास्थिन् सृष्ट्यामुपसंख्यानं । सेव्येष्ठासारथिः । सव्येष्ठरै । सव्येष्ठरः ॥ अर्त्तिस्तृधृधम्यम्यश्व
 विद्वभ्योनिः ॥ ॐ ॥ अष्टभ्योऽनिप्रत्ययः स्यात् । अरणिर्ऋयोनिः । सरणिः । धरणिः । धमनिः । अमनिर्गतिः । अ
 शनिः । अवनिः । तरणिः । वाङ्मलकात्तरजनिः ॥ आङिभ्रुवेः सनश्चन्दसि ॥ ॐ ॥ आश्रुश्रुक्षणिर्ग्रिर्वातश्च ॥ हवे
 रादेश्वचः ॥ ॐ ॥ चवनिर्जरः ॥ अदेर्मुद् ॥ ॐ ॥ अद्यनिरग्रिः ॥ वृतेश्च ॥ ॐ ॥ वर्त्तनिः । गोवर्द्धनस्तुचकारान्मुटू व
 र्त्तनिरिन्वाह ॥ क्षिपेःकिच ॥ ॐ ॥ क्षिपंणिर्गुधं ॥ अर्चिभ्रुचिङ्गुहपिकादिर्दार्दिभ्यङ्सिः ॥ ॐ ॥ अर्चिर्ज्वाला । इद

॥ सि० कौ० ॥

॥ क० ॥

॥ १६६ ॥

नोप्ययं । अग्नेर्भ्राजन्नेश्चयः । श्वेचिर्दीप्तिः । हविसर्पिः । इस्मन्इतिह्रस्वः । छदिःप्रटलं । छदिर्वमेनव्याधिः ।
इदन्तोपिबर्धतीसारशूलवान् ॥ वृहेर्नखोपञ्च ॥ ॥ वर्हिर्नाकुशशुष्मणोः ॥ शुभे रिसिन्नादेश्वजः ॥ ओक्तिः ॥ वसै
रुचेःसंज्ञायां ॥ ॥ वसुरोचिर्यज्ञः ॥ भुवःकिन् ॥ ॥ भुविःसमुद्रः ॥ सहोदधश्च ॥ ॥ सधिरनङ्गान् ॥ पिबतेस्थुक् ॥
॥ पाथिश्चक्षुःसमुद्रयोः ॥ जनेरुसिः ॥ ॥ अनुजैतवं ॥ मनेर्कच्छन्दसि ॥ ॥ मधुः ॥ अर्तिपूवपियजितोनिधनित
पिभ्योनित् ॥ ॥ अरुः । पर्युग्मिः । वपुः । यजुः । तनुः । तनुषी । तनूषि । धनुरस्त्रियं । धमुर्वेशविश्रुद्धोपिनिर्गुणः
किङ्करिष्यति । सान्तस्यउदन्तस्यवारुपं । तपुःसूर्याग्निशत्रुषु ॥ एतेर्णिच ॥ ॥ आयुःआपुषी ॥ चक्षेःशिच ॥ ॥ च
क्षुः ॥ मुहेःकिच ॥ ॥ मुङ्गरव्ययं । वज्रश्चमन्यत्रापि । आचक्षुः । परिचक्षुः ॥ कृगृश्रुवृच्चतिभ्यःष्वरच् ॥ ॥ कर्वरो
याघरक्षसोः । गर्वरोहंकारी । शर्वरीशत्री । वर्वरःप्राक्ततोम्बनः । चवरम् ॥ नौसदेः ॥ ॥ निघद्वरस्तुजम्बालः । नि
घद्वरीरत्निः ॥ ॥ इव्युणादियुद्धितीयःपादः ॥ ॥ ॥ छिन्नरुद्धरधीवरपीवरमीवरचीवरनीवरगह्वरकद्वरसंय
द्वरः ॥ ॥ एकादशष्वरच्प्रत्ययान्तानिपात्यन्ते । छिदिर् छद् अनयोस्तकारेन्तादेशःछिदेर्गुणाभावश्च । छिन्नरोधू
मि । छन्नरोगृहकुञ्जयोः । धीवरः कैवर्तः । पौवरःस्थूलः । मीवरोहंसकः । चिनोतेर्दीर्घश्च । चीवरमिधुक्प्राव
रणं । तीवरोजातिविशेषः । निवरः परिव्राट् । गाहतेर्ह्रस्वत्वं । गह्वरं । कटेवर्धादौ । कद्वरंव्यजनम् । यमेर्दका
रः । संयद्वरोन्टपाः । पदेसम्पद्वरइत्येके ॥ इण्सिञ्जिदीउघ्यविभ्योनक् ॥ ॥ इनःसूर्येन्टपेपयौ । सिनःका
णः । जिनोअर्हन् । दीनः । उल्लः । जनः ॥ फेनमीनौ ॥ ॥ एतौनिपात्येते । स्फायतेः । फेनः । मीनः ॥ कर्षेर्वर्षी
॥ ॥ कल्लः ॥ बन्धेर्वधिवुधीच ॥ ॥ ब्रध्नः । बुध्नः ॥ धापृवस्यज्योतिभ्योनः ॥ ॥ धानाभृष्टयवेस्त्रियः । पर्णम्पत्रं । पर्णः
किंश्रुकः । वस्त्रोमूल्येवेतनेच । अजेर्वी । वेनः । अन्नञ्चादित्यः । वाङ्मलकात्शृणोतेः । ओणःपङ्गुः ॥ लक्षेरङ्ग ॥ ॥

लक्ष्मेश्वरादिरयन्तान्नः स्यान्नस्याडागमश्च । चान्मुडियेके । लक्षणं लक्ष्मणं नान्निचित्वेच । लक्ष्मणो लक्ष्मणश्च रामभ्राता
 । लक्षणाहंसयोषायांसारसस्यचलक्ष्मणा ॥ वनेरिचोपधायाः ॥ ॐ ॥ वेन्नानदी ॥ सिवेष्टेर्यूच ॥ ॐ ॥ दीर्घाचरणासा
 मर्थान्नगुणः । स्थून्त्रादित्यः । बाङ्गलकात्केवलोनः । ऊठ् । अन्तरङ्गत्वाद्युणगुणः । स्थोनः ॥ कवृजृसिद्रुपन्यतिस्व
 पिभ्येनित् ॥ ॐ ॥ कर्षः । वर्षः । जर्षश्चद्रेचवृक्षेच । सेना । द्रोणः । पम्पेनीचैर्गतिः । अन्नमोदनः । स्वप्नेनिद्रा ॥ धेदू
 रूच ॥ ॐ ॥ धेनःसिन्धुर्नदीधेना ॥ नृषिभुविरसिभ्यःकित् ॥ ॐ ॥ नृष्ठा । शुल्लःसूर्योवह्निश्च । रस्तद्रव्यं ॥ सुजेदीर्घ
 ॥ ॐ ॥ सूनावधस्थानम् ॥ रमेस्तृ ॥ ॐ ॥ रमयतीतिरत्नम् ॥ रास्त्रासास्त्रास्थूणावीणाः ॥ ॐ ॥ रास्त्रागन्धद्रव्यं ।
 सास्त्रागोगलकम्बलः । स्थूणागृहस्तम्भः । वीणावह्नी ॥ गादाभ्यामिष्णुच ॥ ॐ ॥ गेष्नुर्ग्रायनः । देष्नुर्दीप्ता ॥ कृष्ण
 भूर्म्याक्स्तः ॥ ॐ ॥ कृत्स्नम् । अक्ष्णामखण्डम् ॥ तिजेदीर्घश्च ॥ ॐ ॥ तीक्ष्णं ॥ श्लिधेरचोपधायाः ॥ ॐ ॥ श्लक्ष्णम् ॥
 बजिमनिभुम्भिदसिर्जनिभ्योयुच् ॥ ॐ ॥ बज्युरध्वर्युः । मन्युर्देन्येक्तैकृधि । शृङ्घुरग्निः । दस्युस्सस्करः । जैन्यःशरी
 री ॥ भुजिमृड्भ्यामुक्त्यकौ ॥ ॐ ॥ भुज्युर्भाजनं । मृयुः ॥ सत्तैरयुः ॥ ॐ ॥ सरयुर्नदी । अयूरितिपाठान्तरम् । स
 रयूः ॥ पानीर्विचिभ्यःफः ॥ ॐ ॥ पान्तिरक्षयस्मादात्मानमितिपापम् । तद्योगात्पापः । नेपःपुरेहितः । बाङ्गलकाद्रुणाभा
 वे । नांपोवृक्षविशेषः । वेष्पः पानीयं ॥ चुवःकित् ॥ ॐ ॥ चुपोवक्त्रं ॥ सुवोदीर्घश्च ॥ ॐ ॥ रूपःसमुच्चायः ॥ सुश्रु
 भ्यांतिच्च ॥ ॐ ॥ चाल्किन् । रूपः । बाङ्गलकादूत्वं । श्रूर्नम् ॥ रुयूभ्याश्च ॥ ॐ ॥ कुवंतिमण्डूकाश्चिन्कूपः । युवन्तिव
 ध्नन्त्यस्मिन्प्रमितिपूषेयज्ञस्तम्भः ॥ खष्पशिल्पशब्दवाच्यरूपपर्वतल्पाः ॥ ॐ ॥ खप्तिरेपप्रययान्तानिपात्यन्ते । खनते
 नकारस्यत्वं । खष्पौकोधवलात्कारौ । शालतेर्ह्रस्वः । शिल्पङ्कौशलम् । शसुहिंसायाम् । निपातनात्त्वं । शब्दमालिनृ
 णं । प्रतिभाक्षयश्चवाधतेःषः । वाष्पोनेत्रजलोष्मणोः । वाष्पश्च । रैतेर्दीर्घः । रूपंस्त्रभावेसौन्दर्यं । पृ । पर्वण्यगृहम्बाल

॥ ३० ॥

॥ ३० ॥

॥ १९७ ॥

मूणम्पङ्गुपीठञ्च । तलप्रतिष्ठाकरणेचुरादिणिचेनुक् । तल्पंशय्यावृदारेयु ॥ स्तनिहृषिपुविगदिमदिभ्योखेरिनुच् ॥
● ॥ अयामन्तेतिखेरयादेशः । स्तनयितुः । हर्षयितुः । पोषयितुः । गदयितुर्वावदूकः । मदयितुर्मदिशी ॥ रुह
निभ्याक्नुः ॥ ● ॥ हनुःशिल्पी । हनुर्वाधिःशस्त्रञ्च ॥ गमेःसन्वच ॥ ● ॥ जिगन्तुः । दामाभ्यान्तुः ॥ ● ॥ दानुर्हता
। भानुः ॥ वचेर्गञ्च ॥ ● ॥ वयुः ॥ धेइइच्च ॥ ● ॥ धयन्तितामितिधेनुः ॥ सुवःकित् ॥ ● ॥ स्तनुःपुत्रेऽनुजेरवौ ॥ अ
हातेर्द्वेनलोपञ्च ॥ ● ॥ जह्नुः ॥ स्थोणुः ॥ ● ॥ स्थाणुः कीलेस्थिरेहरे ॥ अजिवूरीभ्योनिच्च ॥ ● ॥ अजेर्वी । वेणुः । वर्ण
र्नददेशभेदयोः । रेणुर्द्वयोस्त्रियान्धूलिः ॥ विघेःकिच्च ॥ ● ॥ विष्णुः ॥ हृदाधारार्चिकलिभ्यःकः ॥ ● ॥ बाह्वल
कान्नकस्येत्संज्ञा । कर्कोधवलघोटकः । दाकोदाता । धाकोऽनङ्गानाधारश्च । राकापौर्षमासी । अर्कः । कल्कःपापाश
येपापेदम्भेविहकिहयोरपि ॥ स्तवृभूश्रुविमुविभ्यःकक् ॥ ● ॥ स्तकउत्पलघातयोः । वृकःस्वापदकाकयोः । भूकेन्द्रि
द्रम् । श्रुक् । मुष्कोऽगडम् ॥ श्रुकवस्कोल्काः ॥ ● ॥ श्रुमेरन्त्यलोपः । श्रुकः । वल्कम्बल्कलमस्त्रियाम् । उवदाहे ।
यस्यलः । उल्का ॥ इण्भीकापाशस्यतिमर्चिभ्यःकन् ॥ ● ॥ एकेमुखान्यकेवलाः । मेकोमगडुकमेययोरिति विश्वमेदिन्यौ
। काकः । पाकः शिश्रुः । शल्कं शकलम् । अल्कःपथिकः शरीरवयवश्च । मर्कःशरीरवायुः ॥ नौहः ॥ ● ॥ अ
हातेःकन्स्थान्नौ । निहाकागोधिका ॥ नौसदेर्दिच्च ॥ ● ॥ निष्कोऽस्त्रोहेन्निनतपले ॥ स्थमेरीड् ॥ ● ॥ स्थमीकोवास्त्री
कःकृत्भेदश्च । इइह्रस्इतिकेचित् । स्थमिकः ॥ अजियुधुनीभ्योदीर्घश्च ॥ ● ॥ वोकःस्याद्वातपक्षिणोः । यूक्ता । यू
कोवायुः । नौकोवृषविशेषः ॥ ह्रियोरञ्चलोवा ॥ ● ॥ ह्रीकाह्लीकात्रपामता ॥ शकेरुनोन्तोन्त्यनयः ॥ ● ॥ उन्नउन्नउ
निउनिउतेचत्वारःस्युः । शकुनः । शकुन्तः । शङ्कुन्तिः । शकुनिः ॥ भुषोक्तिश्च ॥ ● ॥ भवन्तिर्बर्तमानकालः । बाह्व
लकादवेच्च । अवन्तिः । वदेर्बदन्तिः । किम्बदन्तीजनःश्रुतिः ॥ कन्युचक्षिपेच्च ॥ ● ॥ चान्द्रवः । क्षिपण्युर्बसन्तः

इत्युज्ज्वलदत्तः । भुवन्युःस्वामिस्वर्ययोः ॥ अनुङ्गनदेश्च ॥ ० ॥ चाक्षिपेः । नदनुर्मोघः । क्षिपणुर्वातः ॥ कृवृदादि
 भ्यउनन् ॥ ० ॥ कर्णोवृक्षभेदस्यात्कर्णोवृक्षपामता । वरुणः । दारुणं ॥ त्रोरञ्चलोवा ॥ ० ॥ तरुणस्तनुनोयुवा
 ॥ क्षुधिपिशिमिथिभ्यः कित् ॥ ० ॥ क्षुधुनोस्तेज्जातिः । पिशुनः । मिथुनं ॥ फलेर्गुह् ॥ ० ॥ फल्गुनः पार्थः । प्रज्ञाघण्
 । फल्गुनः ॥ अशेर्लेशश्च ॥ ० ॥ लशुनं ॥ अर्जेर्षिलुक् ॥ ० ॥ अर्जुनः ॥ तृणाख्यायाश्चिन् ॥ ० ॥ चित्नादन्तोदात्तः । अ
 र्जुनंतृणं ॥ अर्जेश्च ॥ ० ॥ अरुणः ॥ अजियमिश्रीडभ्यश्च ॥ ० ॥ वयुनन्देवमन्दिरम् । यमुना । शयुनोऽजगरः
 ॥ वृहद्वदिह्निकमिकषिभ्यः सः ॥ ० ॥ वर्धे । तर्धः प्लवसमुद्रयोः । वत्सः । वत्सम्बन्धः । हंसः । कंसोऽस्त्रीपानभाजन
 म् । कक्षन्नक्षत्रम् ॥ लुघेरघोपधायाः ॥ ० ॥ लुक्षः ॥ मनेदीर्घश्च ॥ ० ॥ मांसं ॥ अशेर्देवने ॥ ० ॥ अक्षः ॥ सुब्रश्चिक्कष्युषि
 भ्यः कित् ॥ ० ॥ सुषा । वृक्षः । कृत्स्नमुदकम् । ऋक्षन्नक्षत्रम् । ऋक्षेर्ज्जातौ । ऋक्षोऽद्रिभेदेभल्लूके इति च ॥ उद्दिगु
 यिकुषिभ्यश्च ॥ ० ॥ उत्सः प्रसवणं । गुत्सः स्तवकः । कुक्षोजठरम् ॥ गृधिपण्योर्द्वौच ॥ ० ॥ गृत्सः कामदेवः । पक्षः
 ॥ अशेःसरः ॥ ० ॥ अक्षरम् ॥ वसेश्च ॥ ० ॥ वत्सरः ॥ सम्पूर्वाच्चिन् ॥ ० ॥ सम्बत्सरः ॥ कृधूमादिभ्यः कित् ॥ ० ॥
 बाहुलकान्नं वत्वम् । हसरः स्यान्निलौदनम् । धूसरः । मत्सरः । मत्सरमक्षिकाशेयाभमभ्रश्लीचसामता ॥ पतेरञ्चलः ॥ ० ॥
 ॥ पत्सलः पन्थाः ॥ तन्युषिभ्यां वसरन् ॥ ० ॥ तसरः स्तवषेष्टने । ऋक्षरः ऋत्विक् ॥ पीयूषणिभ्याङ्कालन् ॥ ० ॥ ह्रस्वः
 सम्प्रसारणश्च । पीयुः सौत्रः । पियालोवृक्षभेदः । कुण्डलोदेशभेदः ॥ कटिकुषिभ्याङ्काकुः ॥ ० ॥ कटाकुः पक्षी । कुषाकु
 रग्निः स्वर्यश्च ॥ सर्जैर्दुक् ॥ ० ॥ स्रदाकुर्वातसरित्तेः ॥ वृतेर्वृजिश्च ॥ ० ॥ वार्ताकुः । बाहुलकदुकारस्य अत्वम् । वार्ता
 कम् ॥ पर्देर्निस्प्रसारणमल्लोपश्च ॥ ० ॥ पृदाकुर्वृष्टिकेव्याघ्रेचित्रकेचसरोरूपे ॥ स्रयुवचिभ्यो न्युजागूजकुचः ॥ ० ॥
 अज्युच् आगूच् अकुच् एतेकमात्स्युः । सरण्युर्मोघवातयोः । यवागूः । वचकुर्विप्रवाग्मिनोः ॥ आनकः शीङ्भियः ॥ ० ॥ श

॥सि०कौ॥

॥ ६० ॥

॥ १९८ ॥

यानकोऽजगरः । भयानकः ॥ आणकोलूधूशिन्धिधान्भ्यः ॥ ॥ ॥ सवाणकन्दात्रम् । धवाणकोषातः । सिन्धुणांकः ॥
आ । पृषोदरादिनात्पक्षेकलोपः । सिन्धुणांनसिकामले । धाणकोदोनारभागः ॥ उल्मुकदर्विहोमिनः ॥ ॥ ॥
यदाहे । यस्यलभुकप्रवयश्च । उल्मुकज्वलदङ्गपरम् । दृणातेर्विः । दर्विः । जुहोतेर्मिनिः । होमी ॥ ह्रियःकुक्
रश्चलोवा ॥ ॥ ॥ ह्रीकुः । ह्लीकुः ^{असे} ह्लीज्जावान् ॥ ^{असे} ह्रिमृगिण्डमिदमिलूपूर्ध्विभ्यस्तन् ॥ ॥ दशभ्यस्तन्स्यात् । ति
पुत्रेतिनेड् । हस्तः । मर्तः । गर्तः । एतः कर्तुरः । वातः । अन्तः । दन्तः । लोतेः स्यादश्रुचिह्नयोः । पोतोवालवहित्रयोः
। धूर्तः । बाहुलकानुसेर्दीर्घश्च । तूस्तम्पापभूलिज्जटाच ॥ नञ्यापइड् ॥ ॥ नापितः ॥ तनिमृड्भ्याङ्किच ॥ ॥ त
तमृतम् ॥ अज्जिघृसिभ्यःक्त् ॥ ॥ अक्तम् । घृतम् । सितम् ॥ दुतनिभ्यान्दीर्घश्च ॥ ॥ टूतः । तातः ॥ जेर्मूडोदातः
॥ ॥ जीमूतः ॥ लेष्टपलितौ ॥ ॥ लुनातेःक्त्तस्यसुइधातेर्मुणः । लोष्टम् । पलितम् ॥ ह्रश्याभ्यामितन् ॥ ॥ ह
रित । श्येतौवर्षभेदौ ॥ रुहेरश्चलोवा ॥ ॥ रोहिणोमृगमत्स्येः । लोहितंरक्तम् ॥ पिशेःकिच ॥ ॥ पिशितमंभ्रम्
॥ शुदक्षिस्पृहिगृहिभ्यश्चाप्यः ॥ ॥ अवाप्येत्यज्ञपशुः । दक्षाप्योगरुडोर्गृध्रश्च । स्पृहयाप्यः । गृहयाप्योगृहस्वामी ।
दिधिषायाः ॥ दधतेर्द्विन्मिन्बुक् ॥ ॥ मित्रइवयोदिधिषाप्यः ॥ वृजरण्यः ॥ ॥ वरेण्यः । सुवःक्सेप्यश्चन्दसि । सु
षेप्यम्पुरुवर्यसं । राजेरन्यः । राजन्योवह्निः ॥ भूरन्योश्च ॥ ॥ शरण्यं । रमण्यं ॥ अर्त्तर्त्तिश्च ॥ ॥ अरण्यं । पर्जन्यः
। पृथुसेचने । यस्यजः । पर्जन्यः शक्रमेघयोः ॥ वदेरन्यः ॥ ॥ वदान्वस्त्यागिवागिमिनोः ॥ अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽ
चन् ॥ ॥ अमत्रम्भाजनं । नक्षत्रम् ॥ यजत्रः । बधत्रमायुधम् । पतत्रन्तनूरुहम् ॥ गडेरादेश्चकः ॥ ॥ कडत्रंङ
लयेरेकत्रस्मरणात् । कलत्रम् । वृत्रश्चित् । वरत्राचर्ममयीरज्जुः ॥ सुविदेकत्रन् ॥ ॥ सुविदत्रंकुटुम्बकम् ॥ ॥
तेर्नुम्च ॥ ॥ कन्त्रंलाङ्गलम् ॥ भृमृदृशियजिपर्विपचमिबमिनामिहर्ष्येभ्योतच् ॥ ॥ दशभ्योऽतच्स्यात् । भ

रतः । मरतोमृत्युः । दर्शतः सोमसूर्ययोः । यजतः ऋत्विक् । पर्वतः । पचतोग्निः । अमतोरेगः । तमतस्तृष्णापरः ।
 ममतः प्रह्वः । हव्यतोऽश्वः ॥ पृथिरन्निभ्याङ्कित् ॥ ॐ ॥ पृथतोमृगोविन्दुश्च । रजंतम् ॥ खलतिस्खलतेःसलोपः ॥ ॐ
 ॥ अतच्प्रत्ययान्तस्यङ्त्वञ्च । खलतिर्निष्केशशिखः ॥ शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योऽथः ॥ ॐ ॥ सप्तम्योऽथःस्था
 त् । शयथोऽजगरः । शपथः । रवथः कोकिलः । गमथः पथिकःपन्थाश्च । वञ्चघो धूर्तः । वन्दीतिपाठेवंदुतेवाव
 न्दथः स्तोतास्तुत्यश्च । जीवथञ्चायुष्मान् । प्राणथोवलवान् । वाङ्मलकाच्छमिदमिभ्याम् । शमथस्तुशमःशान्तिर्दान्ति
 स्तुदमथोदमः ॥ भृञःश्चित् ॥ ॐ ॥ भरथोलोकपालः ॥ रुदिविदिभ्याङ्कित् ॥ ॐ ॥ रोदितीतिरुदथःशिष्टः । वेत्तीतिवि
 द्दथः ॥ उपसर्गैवसेः ॥ ॐ ॥ आवसथोगृहम् । सम्बसथोग्रामः ॥ अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपनिप
 णिमहिभ्योऽसच् ॥ ॐ ॥ त्रयोदशभ्योऽसच्स्यात् । अततीत्यतसःवायुगत्माच । अवतीत्यवसोरजाभानुश्च । चमत्य
 स्मिन्चमसःसोमपानपात्रं । ताम्यत्यस्मिन्तमसोऽन्धकारः । नमसञ्चनुकूलम् । रभसोवेगहर्षयोः । लभसोधनंयचक
 ष्च । नभतिनभ्यतिवानभसञ्चाकाशः । तपसःपक्षीचन्द्रश्च । पतसःपक्षी । पनसः कण्टकफलं । पणसःपण्यद्रव्यं । मह
 संज्ञानं ॥ वेजस्तुङ्ग ॥ ॐ ॥ वाङ्मलकादात्माभावः । वेतसः ॥ वहियुभ्याङ्कित् ॥ ॐ ॥ वाहसोऽजगरः । यावसस्तृणस
 ज्ञातः ॥ वयश्च ॥ ॐ ॥ वयगतौ । वायसःकाकः ॥ दिवःकित् ॥ ॐ ॥ दिवसं । दिवसः ॥ हृष्टृशलिकलिगर्दिभ्योऽभच् ॥ ॐ
 ॥ करभः । शरभः । शलभः । कलभः । गर्दभः ॥ ऋषिवृषिभ्याङ्कित् ॥ ॐ ॥ ऋषभः । वृषभः ॥ रुषेर्निष्पृष्यच् ॥ ॐ ॥ रुष
 हिसायां । अस्मादभच् निक्कित्यात्लुषादेशश्च । लुषभोमत्तदन्तिनि ॥ रसिर्वल्लभ्याश्च ॥ ॐ ॥ रसभः । वल्लभः ॥ जृवि
 शिभ्याञ्भच् ॥ ॐ ॥ जरन्तोमहिषः । वेशन्तःपल्लवम् ॥ रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यःषिदाशिधि ॥ ॐ ॥ रोहनोवृक्षभेदः
 । नन्दन्तःपुत्रः । जीवन्तञ्चैषधं । प्राणन्तोवायुः । घित्वाङ्गीय् । रोहन्ती ॥ तृभूर्वाह्वसिभासिसाधिगडिमण्डजिनन्दि

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ १९९ ॥

म्यञ्च ॥ ॥ दशभ्योऽक्षस्यान्वचयित् । तरन्तःसमुद्रः । तरन्तो नौका । भवन्तःकालः । हन्तो वायुः । वसन्तचतुः । भास
न्तःसूर्यः । साधन्तो भिक्षुः । गडेर्यटादित्वाग्निब्रह्मस्वः । अयामन्तेति णेरयः । गडयन्तो जलदः । मण्डयन्तो भूषणं । ज
यन्तःशक्रपुत्रः । नन्दयन्तो नन्दकः ॥ हन्तेर्मुहहिच ॥ ॥ हेमन्तः ॥ भन्देर्नलोपञ्च ॥ ॥ भदन्तः प्रब्रजितः ॥ ऋच्छे
रः ॥ ॥ ऋच्छेरावेश्या । बाहुलकाज्जर्जरुर्गदयः ॥ अर्तिकमिभ्रमिचमिदैक्विसिभ्यश्चित् ॥ ॥ षड्भ्योऽरश्चित्स्यात्
। अररङ्कपाटं । कमरःकामुकः । भ्रमरः । चमरः । देवरः । वासरः ॥ कुवःकरन् ॥ ॥ कुररःपक्षिभेदः ॥ अङ्गिमदिम
न्दिभ्यश्चारन् ॥ ॥ अङ्गारः । मदारोवराहः । मन्दारोऽसुरः ॥ गडेःकडच ॥ ॥ कडारःशृङ्गारभृङ्गारौ ॥ शृभृज्भ्यामा
रन्नुमगुक्हस्वञ्च ॥ ॥ शृङ्गारोऽसः । भृङ्गारःकनकालुकाः ॥ कञ्जिमृजिभ्याश्चित् ॥ ॥ कञ्जिःसौत्रः । कञ्जारोमयूरोमा
जीरः ॥ कमेःकिटुचोपधायाः ॥ ॥ चिदित्यनुवृत्तेरन्तोदात्तः । कुमारः ॥ तुषारदयश्च ॥ ॥ तुषारःकासारश्च । महा
रश्चाभेदः ॥ दीङोनुहञ्च ॥ ॥ दीनारःसुवर्णाभरणं ॥ सन्नैरपःपुक्क ॥ ॥ सर्वपः ॥ उषिकुटिदालिकचित्रजि
भ्यःकपन् ॥ ॥ उषपोवह्निस्त्वर्थयोः । कुटपोमानभाग्डम् । दलपःप्रहरणं । कचपंशाकपत्रम् । खजपंघृतम् ॥ क
णेःसम्प्रसारणञ्च ॥ ॥ कुणपं । कपञ्चाकवर्मणस्यस्वरेभेदः ॥ विटपपिष्टपविशिपोलपाः ॥ ॥ चत्वारोऽमीकपन्
प्रत्ययान्ताः । विटशब्दे । विटपः ॥ विशतेरदेःपः । प्रत्ययस्यनुह । यत्वं । पिष्टपम्भुवनम् । विशतेः प्रत्ययादेरित्वं ।
विशिपंमन्दिरम् ॥ वरतेःसम्प्रसारणं ॥ ॥ उलपंकोमलंतृणं ॥ वृतेःतिकन् ॥ ॥ वर्तिका ॥ कृतिभिदिलतिभ्यः
कित् ॥ ॥ कृत्तिका । भित्तिकाभित्तिः । लत्तिकागोधा ॥ इच्छिभ्यान्तकन् ॥ ॥ इष्टका । अष्टका ॥ इणस्तशन्तश्च
सुनौ ॥ ॥ एतशोब्राह्मणः । सएवएतशाः ॥ वीपतिभ्यान्तनन् ॥ ॥ वीगत्यादौ । वेतनं । पत्तनं ॥ हृदलिभ्याम्भ
॥ ॥ दर्भः । दल्भःस्यादृषिचक्रयोः ॥ अर्त्तिगृभ्याम्भन् ॥ ॥ अर्भः । गर्भः ॥ इणःकित् ॥ ॥ इभः ॥ असिसञ्जि

भ्यांक्विन् ॥ ० ॥ अस्थि । सक्वि ॥ लुक्विक्विम्भुक्विभ्यःक्विः ॥ ० ॥ लुक्विर्वह्निः । कुक्षिः । शुक्विर्वातः ॥ अशेर्निन् ॥ ० ॥
 अक्षि ॥ इघेःक्वः ॥ ० ॥ इक्षुः ॥ अवितृस्तृत्तद्विभ्यर्इः ॥ ० ॥ अवीर्नारौरजसला । तरीर्नैः । स्तरीर्धूमः । तन्त्रीर्वी
 णादेर्गुणः ॥ यापोःकिङ्हेच ॥ ० ॥ ययीरश्वः । पपीःस्यात्सोमस्त्वर्ग्ययोः ॥ लक्षेर्मुद्ग ॥ ० ॥ लक्ष्मीः ॥ ० ॥ इत्युणादौ
 नृतीयःपादः ॥ ० ॥ वातप्रमीः ॥ ० ॥ वातश्चेत्पपदेमाधातोरीप्प्रत्ययः सचकित् । वातप्रमीः । अयंस्त्रीपुंस
 योः ॥ कृतन्यञ्जिवन्यंज्यार्पिमद्यन्यङ्गिकुयुक्षिभ्यःकन्निच् यनुजलिजिष्टुजिष्टजिसन्त्यनिथिनुत्यसासानुकः ॥ ० ॥ द्वा
 दशभ्यःकमात्स्युः । अर्तेःकन्निच् । यण् । वङ्गमुष्टिः कशरन्निः सोरन्निः प्रहृताङ्गुलिः । तनोतेत्यनुच् । तन्यतुर्वायुःस
 त्रिष्ट । अङ्गेरलिच् । अङ्गलिः । वनेरिष्टुच् । वनिष्टुःस्थविशत्रम् । अङ्गेरिष्टच् । अङ्गिष्टोभानुः । अर्पयतेरिस
 न् । अर्पिसेऽग्रमांसं । मदेःस्यन् । मत्स्यः । अतेरिथिन् । अतिथिः । अङ्गेरुलिः । अंगुलिः ॥ कौतेरसः । कवसः ।
 अचङ्तेके । कवचम् । यौतेरसः । यवासेदुर्गलभा । कशेरानुक् । कशानुः ॥ अःकरन् ॥ ० ॥ उत्तरसूत्रेकिङ्गहणे
 दिहककारस्यनेत्वं । शर्करा ॥ पुघःकित् ॥ ० ॥ पुष्करम् ॥ कलश्च ॥ ० ॥ पुष्कलं ॥ गमेरिनिः ॥ ० ॥ गमीघ्यतीतिग
 मी ॥ आङिणिन् ॥ आगामी ॥ भुवश्च ॥ ० ॥ भावी ॥ प्रेस्थः ॥ ० ॥ प्रस्थायी ॥ परमेकित् ॥ ० ॥ परमेष्टी ॥ मन्यः
 ॥ ० ॥ मन्यतेरिनिःकित्यात् । कित्त्वान्नकारलोपः । मन्याः । मन्यानि । मन्यान् ॥ पतस्त्वच ॥ ० ॥ पन्याः । पन्यानौ
 ॥ खजेरकः ॥ ० ॥ खजाकःपक्षी ॥ वलाकादयश्च ॥ ० ॥ वलाका । शलाका । पिताका ॥ पिताकादयश्च ॥ ० ॥ पा
 तेरित्वंनुम्च । क्लीवपुंसोःपिनाकःस्यात् शूलशङ्करधन्वयोः । तडआघाते । तडाकः ॥ कविदूविभ्यामीकन् ॥ ० ॥ कधी
 कापक्षिजातिः । टूधीकानेत्रयोर्मूलं ॥ अतिहृषिभ्यांकिच्च ॥ ० ॥ अनीकं । हृषीकं ॥ चङ्कणःकङ्कणच् ॥ ० ॥ कणश्
 चेत्स्माद्यङ् लुगन्तादीकन्धातोःकङ्कणादेशश्च । घण्टिकायांकङ्कणीकासैवप्रतिसुरप्रिच ॥ शृपृवृजंघ्रेरुक्ताभ्यासस्य ॥

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २०० ॥

● ॥ शर्शरीकोहिंसः । पर्परीकोदिवाकरः । वर्वरीकः कुटिलकेशः ॥ पर्फरीकादयश्च ॥ ● ॥ स्फुरस्फुरणे । अस्मा
दीकन्धातोः पर्फरदेशः । पर्फरीकङ्किसलयं । दर्दरीकंवादित्रम् । ऊर्जरीकंशरीरं । त्रिनिडिकोवृक्षमेदः । चरेर्नुमच
पञ्चरीकोभ्रमरः । मर्मरीकोहीनजनः । कर्करीकागलनिका । पुणतः । पुण्डरीकं वादित्रं । पुण्डरीकोव्याघ्रोऽग्निर्दिग्
जश्च ॥ ईयेः किङ्कसश्च ॥ ● ॥ इयोकाशलाका ॥ चटजेच ॥ ● ॥ चटजिकउपहृतः ॥ सत्तेर्नुमच ॥ ● ॥ सृणीकाला
ला ॥ मृडः कीकन्कङ्कणौ ॥ ● ॥ मृडोकोमृगः । मृडङ्कणः शिशुः ॥ अलीकादयश्च ॥ ● ॥ कीकजन्तानिपात्यन्ते । अ
सभूषणादौ । अलीकंमिथ्या । विपूर्वाद्यलीकंविप्रियङ्गेदश्च । वलीकम्पटलप्रान्तेइत्यादि ॥ कृत्तृभ्यामीयन् ॥ ● ॥ क
रीयोऽस्त्रीश्रुष्कगोमये । तरीषः । तरीता ॥ श्रुपृथङ्किच ॥ ● ॥ शिरीषः । पुरीषम् ॥ अर्जेर्चटजच ॥ ● ॥ चटजी
यं पिष्टपचनं ॥ अम्वरीषः ॥ ● ॥ अयन्निपात्यन्ते । अविशहे । अम्वरीषः पुमान् भ्राष्ट्रम् । अमरस्तुक्तीवेऽम्वरीषंभ्राष्ट्रे
ना ॥ कृष्पृष्कटिपटिशैटिभ्यश्च ॥ ● ॥ करीरेवंशाङ्कुरः । शरीरम् । परीरम्फलम् । कटोरः कन्दरेजघनेप्रदेश
श्च । पटोरश्चन्दनः कण्टकः कामश्च । शैटीरस्यागिवीरयोः । ब्राह्मणादित्वात्घञ् । शैटीर्य्य ॥ वशः कित् ॥ ● ॥
उशीरम् ॥ कशेर्मुद्ग ॥ ● ॥ कस्मीरेदेशः ॥ कजउच्च ॥ ● ॥ कुरीरंमैथुनं ॥ घसेः किच ॥ ● ॥ क्षीरम् । गभीरग
म्भीरौ ॥ गभेर्भः ॥ ● ॥ पक्षेनुमच ॥ विषाविहा ॥ ● ॥ स्यतेर्जहातेश्चविपूर्वाभ्यामाप्रत्ययः । विषावुद्धिः । विहास्वर्गः ।
अवयेइमे ॥ पचर्लिमच् ॥ ● ॥ पचेलिमोवह्निरव्योः ॥ शीडोधुक्लक्वलङ्ग्वालनः ॥ ● ॥ चत्वारः प्रत्ययाः स्युः । शी
धुमट्ठं । शीलंस्वभावः । शैवलः शेवालम् । वाङ्मलकात् वस्यपोपि । शेवालंशैवलोनस्त्रीशेपालोजलनीलिका ॥ मृकणिभ्या
मूकोकणौ ॥ ● ॥ मरूकोमृगः । काणूकः काकः ॥ वलेरूकः ॥ ● ॥ वलूकः पक्षीउत्पलमूलश्च ॥ उलूकादयश्च ॥ ●
॥ वलेसम्प्रसारणमूकश्च ॥ ● ॥ उलूकाविन्द्रपेचकौ । वावटूकोवक्ता । भल्लूकः ॥ शमेर्वुक् ॥ ● ॥ शम्भूकोजलश्रुक्तिः ॥

शनिमहिडभ्यामूकण् ॥ ॐ ॥ शलूकङ्कन्दविशेषः । मण्डूकः ॥ नियोमिः ॥ ॐ ॥ नेमिः ॥ अर्नैरूच ॥ ॐ ॥ ऊर्मिः
 ॥ भुवःकिन् ॥ ॐ ॥ भूमिः ॥ अग्नेतेरशच ॥ ॐ ॥ रश्मिःकिरशोरज्जुश्च ॥ दल्मिः ॥ ॐ ॥ दलविशरणे । दल्मिरिन्द्रायुं
 धं ॥ वीज्वाज्वरिभ्योनिः ॥ ॐ ॥ बाहुलकास्त्वन् । वेणिःस्यात्केशविन्यासःप्रवेणीचस्त्रियामुभे । ज्यानिः । जूर्णिः ॥ स्तृवृधि
 भ्याङ्किन् ॥ ॐ ॥ स्तृणिरङ्कुशः । वृष्णिःक्षत्रियमेघयोः ॥ अङ्गेर्नलोपश्च ॥ ॐ ॥ अग्निः ॥ वहिश्चिश्रुयद्रुग्लाहान्वरिभ्योनि
 ॥ ॐ ॥ वद्धिः । श्रेणिः । श्रेणिः । योनिः । द्रेणिः । ग्वानिः । हानिः । तूर्णिः । बाहुलकात्स्नानिः ॥ घृणिपृष्णिपार्ष्णि
 शूर्मिभूर्णिः ॥ ॐ ॥ एतेपञ्चनिपात्यन्ते । घृणिःकिरणः । स्पृशतेःसलोपः । पृष्णिरल्पशरीरः । पृथेर्वृद्धिश्च । पार्ष्णिःपाद
 मलं । चरेरुषधायाऊल्वं । चूर्णिःकपर्दकशतं । विभर्त्नैरूचं । भूर्णिर्द्धरणो ॥ वृद्ध्याविन् ॥ ॐ ॥ वर्विर्घस्मरः । दर्विः ॥
 जृष्टृस्तृजामृभ्यःकिन् ॥ ॐ ॥ जीर्विःपर्शुः । शीर्विहंसः । स्त्रीर्विरध्वर्युः । जागृविर्नृपः ॥ दिवोद्वेदीर्घश्चाभ्यासस्य ॥ ॐ
 ॥ दौदिविःस्वर्गमोक्षयोः ॥ ऋविघृष्णिःऋविस्थविकिकीदिवि ॥ ॐ ॥ ऋविस्तन्नुवायद्रव्यम् । घृष्णिर्वराहः । ऋस्थोर्हस्ति
 च्च । ऋविर्दीप्तिः । स्थविस्तन्नुवायः । दीव्यतेःकिकीपूर्वात् । किकीदिविश्चायः । बाहुलकात् ह्रस्वदोर्घयोर्विनिमयः
 चायेणकिकिदीविना ॥ पातेर्दतिः ॥ ॐ ॥ यतिः ॥ शकेर्दतिन् ॥ ॐ ॥ शकृत् ॥ आमेरतिः ॥ ॐ ॥ अमतिःकालः ॥ वहिवस्य
 त्रिभ्यश्चिन् ॥ ॥ वहतिःपवनः । वसतिर्गृह्यामिन्योः । अरतिःकोधः ॥ अस्त्रेःकोवा ॥ ॐ ॥ अङ्कतिः । अञ्चतिर्वातः ॥ हनोरं
 हच ॥ ॐ ॥ हन्तेरतिःस्यादंहादेशश्चधातोः । हन्तिदुरितसमयाञ्चहतिर्दानं । प्रादेशनन्निर्वपणमपवर्जनमंहतिः ॥ रमेर्नि
 न् ॥ ॐ ॥ रमतिःकालकामयोः ॥ स्तृङःकिः ॥ ॐ ॥ स्तूरिः ॥ अदिशदिभूशुभिभ्यःकिन् ॥ ॐ ॥ अद्रिः । शद्रिःशर्करा ।
 भूरिप्रचुरम् । शुभिर्वह्ना ॥ वंक्र्यादयश्च ॥ ॐ ॥ किन्नन्तानिपात्यन्ते । वंकिर्वाद्युभेदोगृहदारुपार्श्वस्थिच । वप्तिःक्षेत्रं ।
 अङ्घ्रिरङ्घ्रिश्चरणः । तदिःसौत्रोधातुः । तन्निर्मेहः । बाहुलकाद्गुणः । मेरिः ॥ राशदिभ्यान्विप् ॥ ॐ ॥ रात्रिः । शत्रिः

॥०सिकौ॥

॥ ह० ॥

॥ २०१ ॥

कुञ्जरः ॥ अदेस्त्रिनिश्च ॥ ० ॥ चात्रिप् । अत्री । अत्रिणौ । अत्रिणः । अत्रिः । अत्रीः । अत्रयः ॥ पतेरत्रिन् ॥ ० ॥
पतत्रिः पक्षी ॥ मृकणिभ्यामोचिः ॥ ० ॥ मरौचिः । कणोचिः । पल्लवीनिनादश्च ॥ अयनेश्चिन् ॥ ० ॥ अयोचिर्वाधिः ।
वेजोडिच्च ॥ ० ॥ वीचिस्तरङ्गः । नम्समासे अवीचिर्नरकभेदः ॥ वहनिभ्यामूयन् ॥ ० ॥ अरूयः सूर्यः । हनूयोगश्च
सः ॥ पुरःकुषन् ॥ ० ॥ पुरअयगमने । पुरुषः । अन्येषामपीतिदीर्घः । पूरुषः ॥ पूनहिकलिभ्यउघन् ॥ ० ॥ परुष
म् । नऊषः । कलुषम् ॥ पीयेरूषन् ॥ ० ॥ पीयइति सौत्रोधातुः । पीयूषम् । बाहुलकद्रुणे । पेयूयोभिनवम्पयः ॥ म
सृजेर्नुम्च ॥ ० ॥ मञ्जूषा ॥ गडेश्च ॥ ० ॥ गरडूषः । गरडूषा ॥ अर्नेररू ॥ ० ॥ अररूः शत्रुः । अररू । अररवः ॥
कुटः किच्च ॥ ० ॥ कुटर्ब्रह्मगृहं । कित्वप्रयोजनश्चिन्त्यम् ॥ शकदिभ्योऽटन् ॥ ० ॥ शकटोऽस्त्रियां । ककिर्गत्यर्थः ।
कङ्कटः सन्नाहः । देवटः शिल्पी । करटइत्यादि ॥ कर्काटकडिकटिभ्योऽवच् ॥ ० ॥ कर्मन्वा मिश्रम् ॥ कटिकडीसौ
त्रौ ॥ ० ॥ कटम्बोवृक्षभेदः । कडम्बोऽयभागः । कटम्बोवादित्रं ॥ कटर्णिपक्षिणि ॥ ० ॥ कादम्बः कलहंसः । कलि
कटोर्नरमः ॥ ० ॥ कलमः । कर्हमः ॥ कुणिपुल्योः किन्दच् ॥ ० ॥ कुणश्चोपकरणयोः । कुणिन्दः शब्दः । पुलिन्दो जाति
विशेषः ॥ कुपेर्वावश्च ॥ ० ॥ कुपिन्दकुविन्दौतन्तुवाये ॥ नौयज्ञेर्घयिन् ॥ ० ॥ निघङ्गथिरलिङ्गकः ॥ उद्युर्नेश्चिन् ॥
० ॥ उदरथिः समुद्रः ॥ सत्नेर्णिच्च ॥ ० ॥ सारथिः ॥ खर्जिपिङ्गादिभ्यऊरोलचौ ॥ ० ॥ खर्जूरः । कर्पूरः । वल्लूरंशु
ष्कमांसम् । पिङ्गूलंकुशवर्तिः ॥ लङ्गेवृद्धिश्च ॥ ० ॥ लांगूलंकुसूलः ॥ कुवश्चददीर्घश्च ॥ ० ॥ कूचोचित्रलेखनिका ॥ स
मीणः ॥ ० ॥ समीचः समुद्रः । समीचीहरिणी ॥ सिवेष्टेरूच ॥ ० ॥ सूचोदर्भाङ्कुरः । सूचो ॥ शमेर्वन् ॥ ० ॥ श
म्बोमुसलम् ॥ उल्वादयश्च ॥ ० ॥ वन्नन्तानिपाक्यन्ते । उचस्रवाये । चस्रलत्वं । गुणाभावश्च । उल्लः गर्भाशयः । शु
ल्वन्ताम्रं । विम्बम् ॥ स्यासोऽम्बजवकौ ॥ ० ॥ तिष्ठतेरम्बच् अवकएतौस्तुलादेशश्च । सम्बोगुच्छस्त्रादिनः । स्तव

कःपुष्पगुच्छः ॥ शशपिभ्यान्ददनौ ॥ ॐ ॥ शार्दो जम्बालशब्दयोः । शब्दः ॥ अद्यादयश्च ॥ ॐ ॥ अवतीत्यद् ॥ कौतेर्नु
 म् ॥ ॐ ॥ कुन्दः ॥ वलिमलितनिभ्यः कयन् ॥ ॐ ॥ वलयम् । भिलयः । तनयः ॥ वृहोः युगदुक्च ॥ ॐ ॥ वृषवश्चाश्रयः
 । हृदयम् ॥ मिपोभ्यारुः ॥ ॐ ॥ मेरुः । पेरुः सूर्य्यः । बाऊलकात् पिवतेरपि । सम्बत्सरवपुः पारुः । पेरुर्वा सीर्दि
 नप्रणीः ॥ जत्वादयश्च ॥ जवु । जवुणी । अश्रु । अश्रुणी ॥ रुशतिभ्यां कुन् ॥ ॐ ॥ रुरुर्मृगभेदः । शतयतीति श
 वुः । प्रज्ञादौ पाठाद्भस्वत्वं ॥ जनिदाच्युह्वमदिषमिनमिभृम्भ्यः इत्वनत्वनत्नणक्लिन्श्क्स्यठ उटाटचः ॥ ॐ ॥ जनि
 नौमातापितरौ । दात्वः दाता । चोत्रः गन्ता अण्डजः क्षीणपुण्यश्च । स्त्रिणिः अङ्कुशः चन्द्रः सूर्य्यो वायुश्च । वृशः आर्द्रकं मू
 लकश्च । मत्स्यः । वण्डः । डिवाट्टिलोपः । नमतीति नटः शैलूषः । विभर्तिभरटः कुलालोभृतकश्च । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते
 येत्वममृतम्भश्च ॥ कुसेरुम्भोमेदेताः ॥ ॐ ॥ कुसुम्भम् । कुसुभम् । कुसीदम् । कुसितो जनपदः ॥ सानसि वर्णसि
 पर्णसितण्डुलाङ्कुशचघालेऽल्ललपल्ललधिष्ठ्यशल्याः ॥ ॐ ॥ सनोतेरसिप्रव्ययउपधावृद्धिः । सानसिर्हिरण्यम् ॥ वृजोभु
 क्त । वर्णसिर्ज्जलम् । पू । पर्णसिर्जलगृहम् । तडश्चाघाते । तण्डुलाः । अकिलक्षणे । उशच् । अङ्कुशः । चयेरलच् ।
 चघालोयूपकटकः । इल्ललोदैत्यभेदः । पल्ललम् । त्रिधृषा । चदकारस्य इकारः । धिष्ठ्यम् । शलेत्य्यः । शल्पम्यापुंसि
 शंकुर्ना ॥ मूशक्यविभ्यः क्तः ॥ ॐ ॥ मूलं । शक्तः प्रियम्बदे । अङ्गोरसः । बाऊलकादमेः । अम्लः ॥ माक्षासिभ्योयः ॥
 ॐ ॥ माया । छाया । सस्यं । बाऊलकात्सुनोतेः । सव्यन्दक्षिणवामयोः ॥ जनेत्य्यक् ॥ ॐ ॥ येविभाया । जन्यं युज्जं । जा
 याभार्या ॥ अघ्यादयश्च ॥ ॐ ॥ यगन्तानिपात्यन्ते । हनेत्य्यक् । अडागमः । उपधालोपश्च । अघ्यामाहेयो । अघ्यः प्र
 जापतिः । कनीदीप्ता । कन्या । ववयोरैक्यम् । बंध्या ॥ स्नामदिपद्वर्तिपृश्किभ्योवनिप् ॥ ॐ ॥ स्नावारसिकः । सद्वाशि
 वः । पद्वापन्याः । अर्वातुरङ्गगर्ह्ययोः । पर्वायन्धिः प्रस्तावश्च । शक्वाहस्ती । डोवौ । श्करी अङ्गुलिः ॥ शीङ्कुशिरुहि

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २०२ ॥

जिश्चिद्धधृभ्यः कनिप् ॥ ० ॥ शीवाञ्जगरः । कुम्भाह्मणः । रुक्मवृक्षः । जिन्वाजेता । क्षिन्वाभापुः । स्तुवाप्रज्जपतिः ।
धृन्वाविष्णुः ॥ ध्याप्योः संप्रसारणञ्च ॥ ० ॥ धीवाकर्मकरः । पीवास्थूचः ॥ अदेर्धञ्च ॥ ० ॥ अद्धा ॥ प्रद्दरशदेस्तुद्ध ॥ ० ॥
॥ प्रेर्त्वाप्रश्नत्वाचसागरः । प्रेर्त्वाप्रीप्रश्नत्वाचीचनदी ॥ सर्वधातुभ्यश्च ॥ ० ॥ पत्तिरग्निः । तुडिः । तुण्डिः । वलिः । वाटिः । य
निः । देवयजिः । काश्तइतिकाशिः । यतिः । मल्लिः । मल्ली । कलिः । मलोपरिष्कारम् । मसिः । बाहुलकाद्गुणः । कोटिः । हे
लिः । बोधिः । नन्दिः । कलिः ॥ हृपिधिहृदिवृत्तिविदिच्छिदिकीर्त्तिभ्यश्च ॥ ० ॥ हरिर्विष्णोर्वहाविन्द्रेभेकेसिहेहयेरवौ ।
चन्द्रेकीलेल्लवङ्गेचयमेवातेचकीर्त्तितः । प्रेषिर्वज्रं । रोहिर्व्रतो । वर्त्तिः । वेदिः । छदिः छेत्ता । कीर्त्तिः ॥ इगुपधात्किन् ॥ ० ॥
कयिः । चयिः । श्रुचिः । लिपिः । बाहुलकाद्व्येतिविः । तूलनिष्कर्षे । तूलिः । तूलीकूर्चिका ॥ भ्रमेः सम्प्रसारणञ्च ॥ ० ॥
भूमिर्घातः । बाहुलकाद्भूमिः ॥ कर्मितमिश्रितस्तम्भामतइच्च ॥ ० ॥ किमिः । सम्प्रसारणानुवृत्तेः । कमिरपि । तिमिर्मस्य
भेदः । शितिर्मैचकश्रुक्तयोः । स्तम्भिः समुद्रः ॥ मनेरुच्च ॥ ० ॥ मुनिः ॥ वर्त्तिर्वलिश्चाहिरण्ये ॥ ० ॥ वर्त्तिः सौत्रः । अ
स्यवलिशदेशः । कश्चेच्छारयोः पुंसिर्बलिः प्राण्यङ्गजेस्त्रियाम् । हिरण्ये तु । वर्त्तिः सुवर्णं ॥ वसिर्वपियजिराजिब्रजिस
दिहनिवाशिवादिवारिभ्यश्च ॥ ० ॥ वासिः छेदनवस्तुनि । वापिः वापी । याजिर्यष्टा । राजिः राजी । बाजिर्वातालिः । सा
दिः सारथिः । निघातिर्लोहघातिनी । वाशिरग्निः । वादिर्विद्वान् । वारिर्गजवन्धनी । जलेतुक्कोवम् । बाहुलकाद्वारिः
पथिकसंहतौ ॥ नहोभश्च ॥ ० ॥ नाभिः स्यात्त्रियेपुंसिप्राण्यङ्गेतुस्त्रियापुंस्यपीतिकेचित् ॥ कवेर्वृद्धिः छन्दसि ॥ ० ॥ का
र्विः ॥ अः शकुनौ ॥ ० ॥ शारिः । शारिका ॥ कजः उदीचाङ्कारुषु ॥ ० ॥ कारिः शिल्पी ॥ जनिघसिभ्यामिप् ॥ ० ॥ ज
निर्जननं । घासिर्भक्ष्यमग्निश्च ॥ अज्यतिभ्याञ्च ॥ ० ॥ आजिः संयामः । जातिः पक्षी ॥ पादेच ॥ ० ॥ पदाजिः । प
दातिः ॥ अशिपणाय्योरुडायलुकौच ॥ ० ॥ अशेरुडः । रशिः पुञ्जः । पणायतेगयलुक् । पाणिः करः ॥ वातेर्द्धिच ॥

१ ● ॥ विःपक्षीस्त्रियांवीत्यपि ॥ प्रेहरतेःकूपे ॥ ● ॥ प्रहिःकूपः ॥ नौवोयलोपः ॥ ● ॥ पूर्वस्यचदीर्घः । व्येङ्ङ्णस्यां
 न् यलोपश्चनेदीर्घः । नीविः । नीवीवस्त्रयम्यौमूलधनेव ॥ समानेख्यः ॥ ● ॥ सचोदात्तः । समानशब्देऽपपदेत्याङ्
 यस्मादिणस्यान्सचडिच्चलोपश्चसमानस्यतूदात्तःसङ्ख्यादेशश्च । समानंख्यायतेजनैरितिसखा ॥ आडिश्चिहनिभ्यांह्र
 स्वञ्च ॥ ● ॥ इणस्यान्सचडित् ॥ आडोह्रस्वञ्च ॥ ● ॥ स्त्रियःपाल्यश्चिकोटयः । सर्पेवृत्रासुरेप्यहिः ॥ अचङ् ॥ ●
 ॥ रविः । पविः । तरिः । कविः । अरिः । अलिः ॥ खनिकध्यज्यसिवसिवनिसनिध्वनिग्रन्थिवलिभ्यश्च ॥ ● ॥ खनिः ।
 कविर्हिंसः । अजिः । असिः । वमिर्वस्त्रं । वनिरग्निः । सनिर्भक्तिर्दानञ्च । ध्वनिः । ग्रन्थिः । वलिःपशुः ॥ वृतेऽङ्कन्द
 सि ॥ ● ॥ वर्तिः ॥ भुजेःकिञ्च ॥ ● ॥ भुजिः ॥ कृगृश्रृपृकुटिभिदिङ्दिभ्यश्च ॥ ● ॥ इःकिञ्च्यात् । किर्दिर्वहः ।
 गिरिर्गौत्राक्षिरेगयोः । गिरिष्ठाकाणःगिरिकाणः । शिरिःशलभःहन्ताच । पुरिर्नगरंरजानदीच । कुटिःशालाशरी
 रञ्च । भिदिर्वज्रं । छिदिःपरशुः ॥ कुडिकंथोर्नलोपश्च ॥ ● ॥ कुडिदाहे । कुडिर्देहः । कपिः ॥ सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
 ● ॥ कियतङ्कितिकर्म । चर्म । भस्म । जन्म । शर्म । स्यामवलम् । इस्मन्निनिह्रस्वः । कद्म । सुत्रामा ॥ वृहेर्नीच
 ॥ ● ॥ नकारस्याकारः । ब्रह्मतत्त्वन्तपोवेदोब्रह्माविप्रः प्रजापतिः ॥ अशिश्चकिभ्याङ्कन्दसि ॥ ● ॥ अश्मा । शक्मा ॥
 ह्रभृधृष्टृभृभ्यङ्मनिच् ॥ ● ॥ हरिमाकालः । भरिमाकुटुम्बं । धरिमारूपम् । सरिमावायुः । स्तरिमातल्पम् । श
 रिमाप्रसवः ॥ जनिमृङ्भ्यामिमनिन् ॥ ● ॥ जनिमाजन्म । मरिमामृत्युः ॥ वेजःसर्वज्ञ ॥ ● ॥ कन्दसिभाषायाञ्चेत्यर्थः
 । वेमातनुवायदण्डः । अर्जर्चादिः । सामनी । वेमनीङ्तिवृत्तिः ॥ नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्रामन् ॥
 ● ॥ सप्तअमोनिपात्यन्ते । म्नायतेऽनेनेतिनाम । सिनेतेदीर्घः । सीमा । सीमानौ । सीमानः । पक्षेडाप् । सीमे । सीमाः ।
 व्येजअन्त्यस्त्रेवङ्गुणः । व्योम । रौतेः । रोमं । लोम । पाप्मापापं । ध्रामापरिमाणोऽजश्च ॥ मिथुनेमनिः ॥ ● ॥ उपसर्गक्रिये

॥सकौ॥

॥ ह० ॥

॥ २०३ ॥

संवधेमिथुनं । स्वरार्थमिदं । सुशर्मा ॥ सातिभ्याममनिन्ननिणै ॥ ० ॥ स्यति । साम । सामनी । आत्मा ॥ हनिमशिभ्यांसि
कन् ॥ ० ॥ हंसिकाहंसयोषिति । मक्षिका ॥ कोररन् ॥ ० ॥ कवरः ॥ गिरउडच् ॥ ० ॥ गरुडः ॥ इन्द्रेर्कोमन्नलोष
श्च ॥ ० ॥ इदं ॥ कायतेर्डिमिः ॥ ० ॥ किम् ॥ सर्वधातुभ्यःष्टन् ॥ वस्त्रं । अस्त्रं । शस्त्रं । इस्मन्नितिह्रस्त्रत्वं । क्कंदना
च्छत्रम् ॥ भ्रस्जिगमिममिहनिविशयशंवृद्धिश्च ॥ ० ॥ भ्राष्ट्रः । गाव्शंकटम् । नात्रंस्तोत्रम् । हावम्भरणं । वैष्ट्रं
। आष्ट्रमाकाशं ॥ दिवेर्दुच ॥ ० ॥ द्यौत्रंज्योतिः ॥ उषिखनिम्यांकित् ॥ ० ॥ उष्ट्रः । खानं । खनित्रञ्जलाधारश्च
॥ सिचिमुचोष्टेरुच् ॥ ० ॥ सूत्रं । मूत्रं ॥ अमिचिर्मिदिशसिभ्यःत्रः ॥ ० ॥ अन्त्रम् । चित्रं । मित्रं । शस्त्रं ॥ पुत्रो
ह्रस्वश्च ॥ ० ॥ पुत्रः ॥ स्त्रायतेर्द्रष्ट ॥ ० ॥ स्त्री ॥ गुधृवोपचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः ॥ ० ॥ गोत्रंस्थानीमधंशयोः
। गोत्रापृथिवी । धर्वेर्गृहं । वेत्रं । पत्रं । वक्त्रं । यन्त्रम् । सत्रं । क्षेत्रं ॥ ऊयामाशुभसिभ्यःत्रन् ॥ ० ॥ होत्रं । यात्रा
। मात्रा । श्रोत्रं । भस्त्रा ॥ गमेश्च ॥ ० ॥ गात्रं ॥ दादिभ्यश्चन्दसि ॥ ० ॥ दाचं । पात्रं ॥ भूवादिगृभ्योऽग्नित्रन् ॥ ० ॥
भावित्रं । वादित्रं । गारित्रमोदनं ॥ चरेर्वृत्ते ॥ ० ॥ चारित्रं ॥ अशित्रादिभ्यश्चोत्रौ ॥ ० ॥ अशित्रं । वहित्रं । धरि
त्रीमही ॥ त्रैङ्ग्यवमादिभ्यश्चोत्रः ॥ ० ॥ त्रैत्रम्भरणं । वृत्रं । वरुत्रंप्रावरणं ॥ अमेर्द्विषतिचित्रं ॥ ० ॥ अमित्रोश्च
त्रुः ॥ आःसमिण्णिकविभ्यां ॥ ० ॥ सम्पूर्वादिणःनिपूर्वात्कवेश्चास्यात् । स्वरदित्वादव्ययत्वं । समया । निकषा ॥ चित्तेः
कणःकश्च ॥ ० ॥ बाहुलकादगुणः । चिकणंमसृणंस्निग्धं ॥ सूचेःस्मन् ॥ ० ॥ सूक्ष्मम् ॥ पतेर्दुष्मन् ॥ ० ॥ पुमी
न् ॥ रुचिभुजिभ्याङ्गिष्यन् ॥ ० ॥ रुचिष्यमिष्टम् । भुजियोदासः ॥ वसेस्तिः ॥ ० ॥ वस्तिर्नमेरघोद्वयोः । वस्त
यःस्युर्दशासूत्रे । बाहुलकात् । शासः । शास्तिःराजदण्डः । विंध्याख्यमगमस्यतीतिअगस्तिःशकंधादिः ॥ सावसेः ॥ ०
॥ स्तस्तिस्वरदिपाठादव्ययत्वं ॥ वैनसेः ॥ ० ॥ वितस्तिः ॥ पदिप्रथिभ्यान्नित् ॥ ० ॥ पत्तिः । प्रथितिः । तितुत्रेष्ण्य

हादोनामितीह ॥ दृष्टान्तेर्हस्य ॥ ॐ ॥ दृतिः ॥ कृत्स्नपिभ्यः कीटन् ॥ ॐ ॥ किरीटं । तिरीटं सुवर्णेशिरोवेष्टनं । कृपी
 टंकुक्षिवारिणौ ॥ रुचिर्वचिकुचिकुटिभ्यः कितच् ॥ ॐ ॥ रुचितं मिष्टं । उचितं । कुचितं परिमितं । कुटितं कुटिलं ॥
 कुटिकुक्षिभ्यां कलन् ॥ ॐ ॥ कुट्टमलम् । कुष्मलम् ॥ कुयेर्ह्यञ्च ॥ ॐ ॥ कुल्ललम्पापम् ॥ सर्वधानुभ्योऽसुन् ॥ ॐ ॥ चे
 तः । सरः । पयः । सदः ॥ रपेरतएच ॥ ॐ ॥ रेपोवप्यं ॥ अशेर्देवनेयुङ् ॥ ॐ ॥ देवनेस्तुतौवशः ॥ उज्जेर्वलेवलिपञ्च ॥
 ॐ ॥ ओजः ॥ ओः सम्प्रसारणञ्च ॥ ॐ ॥ शवः । शवसी । वलपय्यायोयम् ॥ अयतेः स्वाङ्गेशिरः किच ॥ ॐ ॥ अयतेः शिर
 आदेशोऽसुन् किच । शिरः । शिरसी ॥ अर्नेरुच ॥ ॐ ॥ उरः ॥ व्याधौ शुङ् ॥ ॐ ॥ अर्शोगुदव्याधिः ॥ उदकेनुङ्
 ॥ ॐ ॥ अर्नेरसुन् स्यात्तस्यचनुङ् । अर्णः । अर्णसी ॥ इणञ्जागसि ॥ ॐ ॥ एनः ॥ रिचेर्जनेधिच ॥ ॐ ॥ चाप्रत्ययस्य
 नुङ् । घिष्ठाकुत्वं । रेक्णः सुवर्णं ॥ चायतेरनेहस्यञ्च ॥ ॐ ॥ चनोभक्तम् ॥ वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुङ् ॥ ॐ ॥ व
 ष्यैरूपं । शेपोगुह्यं ॥ सुरीभ्यान्तुङ् ॥ ॐ ॥ सोतः । रेतः ॥ पातेर्वलेजुङ्च ॥ ॐ ॥ पाजः । पाजसी ॥ उदकेयुङ्च
 ॥ ॐ ॥ पायः ॥ अन्नेच ॥ ॐ ॥ पायोभक्तम् ॥ अदेर्नुम्धौच ॥ ॐ ॥ अदेर्भक्तेवाचोऽसुन्नुमागमोधादेशञ्च । अन्धोऽन्न
 म् ॥ स्कन्देऽस्वाङ्गे ॥ ॐ ॥ स्कन्धः । स्कन्धसी ॥ आपः कर्माख्यायाम् ॥ ॐ ॥ कर्माख्यायां ह्रस्वोनुङ्चवा । अप्नः । अप
 । वाङ्गलकात् । आपः । आपसी । रूपेजुङ् ॥ अङ्गोरूपं । उदकेनुम्भौच ॥ ॐ ॥ अभः ॥ नहेर्दिविभञ्च ॥ ॐ ॥ नभः ॥
 इणञ्जागपराधेच ॥ ॐ ॥ जागः पापापराधयोः ॥ अमेर्जङ् ॥ ॐ ॥ अंहः ॥ रमेञ्च ॥ ॐ ॥ रंहः ॥ देशेऽहच ॥ ॐ ॥ र
 मन्तेस्त्रिन् । रहः ॥ अञ्जिजुजिभृजिभ्यः कुञ्च ॥ ॐ ॥ एभ्योऽसुन् कवर्गश्चान्तादेशः । अङ्गश्चिह्नशरीरयोः । अङ्गः प
 क्षी । योगः समाधिः । भर्गस्तेजः ॥ भूर्गञ्जिभ्योङ् ॥ ॐ ॥ भुवः । रजः ॥ वसेर्णिन् ॥ ॐ ॥ वासेवस्त्वं ॥ चन्द्रेऽहच ॥ ॐ ॥ वक्षः
 ॥ ॐ ॥ वक्षः ॥ पचिवचिभ्यां सुङ् ॥ ॐ ॥ पक्षसीनुस्मृतौपक्षौ । वक्षोहृदयं ॥ वहिहाथान्भ्यश्चन्दसि ॥ ॐ ॥ वक्षः

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २०४ ॥

अनङ्गान् । हासाश्चन्द्रः । धासाः पर्वत इति प्राञ्चः । कस्तुतस्तु सिद्धिदिव्यनुवर्तते ननु सुह । तेन वर्हे रूपधावृद्धिः । इतरयोस्तु
नेयुगितियुक् । शोणाधृष्टनूतवाहसा । ओताहवंगुणवस्त्रोमवाहाः । विश्वेविहायाः । वाजम्भरेविहायाः । देवेनयः पृ
थिवीं विश्वधायाः । आधारयत् पृथिवीं विश्वधायसं । धर्षसम्भूरिधायसमित्यादि ॥ इणञासिः ॥ १० ॥ अयाः वह्निः । स्व
रादिपाठादव्ययं ॥ मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् ॥ ११ ॥ उपसर्गविशिष्टो धातुर्भिथुनन्तवा सुनोपवादेऽसिः स्वरार्थः ॥ न
जिह्वनएहच ॥ १२ ॥ अनेहाः । अनेहसौ ॥ विधानोवेधच ॥ १३ ॥ विदधातुतिवेधाः ॥ नुवोधुद्ध ॥ १४ ॥ नोधाः ॥ गति
कारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वञ्च ॥ १५ ॥ असिः स्यात् । सुतपाः । जातवेदाः । गतिकारकोपपदात्कृदित्युत्तरप
दप्रकृतिस्वरत्वे सति शेषस्यानुदात्तत्वे प्राप्ते तदपवादार्थमिदम् ॥ चन्द्रे मोडित् ॥ १६ ॥ चन्द्रोपपदान्माडोऽसिः स्यात्सचडि
त् । चन्द्रमाः ॥ वयसिधाजः ॥ १७ ॥ वयोधास्तरुणः ॥ पयसिच ॥ १८ ॥ पयोधाः समुद्रो मेघश्च ॥ पुरसिच ॥ १९ ॥ पुरेधाः
॥ पुरुरवाः ॥ २० ॥ पुरुषद्वयदीर्घौ रैतेरसिञ्च निपात्यते ॥ चक्षेर्वज्रलंशश्च ॥ २१ ॥ नृचक्षाः ॥ उयः कित् ॥ २२ ॥ उ
यः ॥ दमेरुनसिः ॥ २३ ॥ सप्तार्चिर्दमुनाः ॥ अङ्गनेरसिः ॥ २४ ॥ इरुडागमश्च । अङ्गिरः ॥ सत्तेरप्पूर्वादसिः ॥ २५ ॥ अ
प्सरः । प्रायेणार्थभूम्नि । अप्सरसः ॥ विदिभुजिभ्याम्बिश्चे ॥ २६ ॥ विश्ववेदाः । विश्वभोजाः ॥ वशेः कनसिः ॥ २७ ॥ स
म्प्रसारणं । उशनाः ॥ २८ ॥ इत्युणादियुचतुर्थः पादः ॥ २९ ॥ अदिभुवोऽनुत् ॥ ३० ॥ अद्भुतम् ॥ गुधेरूमः ॥ ३१ ॥
गोधूमः ॥ मसेरूरन् ॥ ३२ ॥ मसूरः । प्रथमेपादे असेरूरन्मसेश्चेत्यत्र व्याख्यातः ॥ स्थः किञ्च ॥ ३३ ॥ स्थूरे मनुष्यः ॥ पा
तेरक्तिः ॥ ३४ ॥ पाक्तिः स्वामी । सम्पातिः पक्षिराजः ॥ वातेर्नित् ॥ ३५ ॥ वातिरादित्यसोमयोः ॥ अर्त्तेश्च ॥ ३६ ॥ अरति
रुद्रेगः ॥ नृहेः क्रोहलोपश्च ॥ ३७ ॥ नृणं ॥ वृज्जुलटितनिताडिभ्य उलन्तण्डश्च ॥ ३८ ॥ व्रियन्ते लुट्यन्ते तन्यन्ते ताड्यन्ते
इति वातखड्गलाः ॥ दंसेटटनैन्ञाच ॥ ३९ ॥ दासः सेरकशूद्रयोः ॥ दंशेश्च ॥ ४० ॥ दाशेधीवरः ॥ अदिचेर्डीसिः ॥

• ॥ स्वरदिपाठादवयवत्वम् । उच्चैः ॥ नौदीर्घश्च ॥ • ॥ नीचैः ॥ सौरमेःकोट्टुमेपूर्वपदस्यचदीर्घः ॥ • ॥ रमेःसु
 पूर्वाद्दमेवाचेतःस्यात् । किञ्चादनुनासिकलोपः । सूरतउपशान्तोदयालुश्च ॥ पूजोयसुक्लस्वश्च ॥ • ॥ यत्प्रत्ययः
 । पुण्यम् ॥ संसेःशिकुट्टकिञ्च ॥ • ॥ संसन्तेः शिर्देशः यत्प्रत्ययः कित्तस्यकुडागमश्च । शिक्वं ॥ अर्त्तेःकुरुच ॥ • ॥
 उरणोमेषः ॥ हिंसेरीरन्नोरचौ ॥ • ॥ हिंसीरेवाघट्टयोः ॥ उदिदृष्टातेरजलौपूर्वपदान्त्यलोपश्च ॥ • ॥ उद
 रम् ॥ डित्खनेर्मुट्सचेदात्तः ॥ • ॥ अच्अल्चडित्याङ्गातोर्मुट्सचेदात्तः । मुखं ॥ अमेःसन् ॥ • ॥ अंसः ॥ मुहेः
 खोमूर्च ॥ • ॥ मूर्खः ॥ नहेर्हलोपश्च ॥ • ॥ नखः ॥ शोडोह्रस्वश्च ॥ • ॥ शिखा ॥ माङ्ऊखोमयच् ॥ • ॥ मयू
 खः ॥ कलिगलिभ्याम्फगस्योच्च ॥ • ॥ कुल्फःशरीरावयवोरोगश्च । गुल्फःपादयन्त्रिः ॥ स्पृशेःश्वण्श्रुनौपृच ॥ •
 ॥ श्वण्श्रुनौप्रत्ययौपृङ्त्वादेशः । पार्श्वेऽस्त्रीकक्षयोरधः । पर्शुरयुधं ॥ श्मनिश्रयतेर्दुन् ॥ • ॥ श्मन्शब्दोमुखवाची । मु
 खमाश्रयतइतिश्मश्रु ॥ अश्वाद्यश्च ॥ • ॥ अश्रुनयनजलम् ॥ जनेष्टन्लोपश्च ॥ • ॥ जटा ॥ अचत्तस्यजङ्घच् ॥ • ॥
 तस्यजनेःजंघादेशःस्यादच्च । जङ्घा ॥ हन्तेःशरीरावयवेद्वेच ॥ • ॥ जघनं । पञ्चान्नितम्बःस्त्रीकक्षाःक्लीवेतुजघनम्पु
 रः ॥ क्लिशेरन्लोपश्च ॥ • ॥ लकारस्यलोपः । केशः ॥ फलेरितजादेश्वपः ॥ • ॥ पलितम् ॥ कृजादिभ्यःसंज्ञायांवुन्
 ॥ • ॥ करकः । करका । कटकः । नरकम् । नरकः । नारकोपिचेतिद्विरूपकोशः । सरकं गगनं । कोरकः । कोरक
 च्च ॥ चीकयतेरङ्गुन्तविपर्ययश्च ॥ • ॥ कीचकोवंशभेदः ॥ पचिमचोरिचोपधायाः ॥ • ॥ पेचकः । मेचकः ॥ जनेरर
 षच् ॥ • ॥ जठरं ॥ वचिमनिभ्याञ्चिच्च ॥ • ॥ वठरोमूर्खः । मठरोमुनिशैरङ्गयोः । विदादित्वान्माठरः । गर्गादित्वान्मा
 ठर्यः ॥ ऊर्जिदृष्टातेरलचौपूर्वपदान्तलोपश्च ॥ • ॥ ऊर्द्वरःश्रूररक्षसोः ॥ कदरादयश्च ॥ • ॥ कदरःकूपूलः । मू
 दरम्बिलसत् । सृदरःसर्पः ॥ हनोर्युन्नाद्यन्तयोर्धन्वत्वत्वे ॥ • ॥ घातनोमारकः ॥ कमिगमिक्षमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च ॥ • ॥ कान्तः

सिके. ०१

॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥

पक्षी । गान्तुःपथिकः । धान्तुर्मशकः ॥ हय्यतेःकन्यन्हिरच् ॥ ५० ॥ कन्यन्प्रत्ययः । हिरण्यं ॥ हजःपासः ॥ ५१ ॥ कर्पासः । विल्वदित्वात्कार्पासंवस्त्रं ॥ जनेस्तुरश्च ॥ ५२ ॥ जर्तुःहस्तीयोनिश्च ॥ ऊर्णेतेडः ॥ ५३ ॥ उर्णा ॥ दधातेर्यत्नुङ् ॥ ५४ ॥ धान्यं ॥ जीर्यतेः ॥ ५५ ॥ किन्श्चवः । जिब्रिःस्यात्कालपक्षिणेः । बाङ्गलकाङ्गलिचेतिदीर्घान् ॥ मथतेर्यलोपोमञ्चापतुङ्गालः ॥ ५६ ॥ मथतेरालप्रत्ययः स्यात्तस्यापतुङ्गामोधातेर्यलोपोमकारश्चान्यस्य । ममापतालोविषये ॥ चृजेःकीकन् ॥ ५७ ॥ चृजी कइन्द्रोधूमश्च ॥ तनेतेडडःसन्वच् ॥ ५८ ॥ तितडःपुंसिक्लीवेच् ॥ अर्भकपृथुकपाकावयसि ॥ ५९ ॥ चृधुवृद्धौ । अतोबु न् । भकारश्चान्नादेशः । प्रथेःकुक्कुत्सम्प्रसारणश्च । पिबतेःकन् । अवद्यावमाधमार्चरेफाः ॥ ६० ॥ कुत्सितेवदेर्नञियत् ॥ अवद्यं ॥ अवतेरमः ॥ वस्यपक्षेधः । अवमः । अधमः ॥ अर्त्तेर्वैन् ॥ अर्वा । रिफतेस्त्रौदादिकादेः । रेफः ॥ लोरीडो ह्रस्वःपुङ्गवतैश्चेषणकुत्सनयोः ॥ ६१ ॥ तगैप्रत्ययैकमात्स्लोधातोर्ह्रस्वःप्रत्ययस्यपुङ् । लिप्तिंस्त्रिष्टं । रिप्रंकुत्सितं ॥ क्लि शेरीचोपधायाःकन्लोपश्चलोनामच् ॥ ६२ ॥ क्लिशेःकन्स्यात् । उपधायाईत्वंलस्यलोपोनामागमश्च । कीनाशःयमः । कित्वफलञ्चिन्त्यम् ॥ अञ्जोतेरश्रुकर्मणिवरङ् ॥ ६३ ॥ चकारटुपधायाईत्वं । ईश्वरः ॥ चतेरुरन् ॥ ६४ ॥ चत्वारः ॥ प्राततेररन् ॥ ६५ ॥ प्रातः ॥ अमेस्तुङ् ॥ ६६ ॥ अन्तर्मध्यम् ॥ दहेर्गोलोपोदश्चनः ॥ ६७ ॥ गप्रत्ययोधातोर्न्यस्यलोपो दकारस्यनकारः । नगः ॥ सिचेःसंज्ञायांहनुमौकश्च ॥ ६८ ॥ सिञ्चतेःकप्रत्ययोहकारदेशेनुम्वस्यात् । सिंहः ॥ व्याङ्घ्रि तेश्चजातौ ॥ ६९ ॥ कप्रत्ययःस्यात् । व्याघ्रः ॥ हन्तेरच्घुरच् ॥ ७० ॥ घोरम् ॥ क्षमेरुपधालोपश्च ॥ ७१ ॥ चादच् । श्मा ॥ तरतेर्द्रिः ॥ ७२ ॥ त्रयः । त्रीन् ॥ ग्रहेरनिः ॥ ७३ ॥ ग्रहणिः । डोष् । ग्रहणीव्याधिभेदः ॥ प्रथेरमच् ॥ ७४ ॥ प्रथमः ॥ चरेश्च ॥ ७५ ॥ चरमः ॥ मङ्गेरलच् ॥ ७६ ॥ मङ्गलं ॥ ७७ ॥ इत्युणादौपञ्चमःपादः ॥ ७८ ॥ उणादयोवङ्गलम् । ३ । ३ । १ । एतेवर्तमानेसंज्ञायाञ्चबङ्गलंस्युः । केचिदविहिताञ्चपुण्याः ॥ संज्ञासुधातुरूपाणि प्रत्ययाश्चततःपरे । क

र्याविद्यादनूबन्धमेतच्छास्त्रमुणादिषु ॥ भूतेऽपि दृश्यन्ते । ३ । ३ । २ ॥ भविष्यतिगम्यादयः । ३ । ३ । ३ । दाशगोघ्नैसम्प्र
 दाने । ३ । ४ । ७३ । एतौसम्प्रदानेकारकेनिपात्येते । दाशन्तितस्मैदाशः । गांहन्तितस्मैगोघ्नोऽतिथिः ॥ भीमादयोपादा
 ने । ३ । ४ । ७४ । भीमः । भीष्मः । प्रस्कन्दनः । प्ररक्षः । मूर्खः । खलतिः ॥ ताभ्यामन्यत्रोणादयः । ३ । ४ । ७५ । स
 म्प्रदानपरमर्शार्थन्ताभ्यामिति । ततोसौभवतितन्तुः । वृत्तन्तदितिर्वर्म् । चरितन्तदितिचर्म ॥ तुमुन्गुलौकियायाङ्गियार्था
 याम् । ३ । ३ । १० । क्रियार्थायांक्रियायामुपपदेभविष्यत्यर्थेधातोरेतौस्तः । मान्तत्वादव्ययत्वम् । कृष्णं द्रष्टुंयाति । कृष्ण
 न्दर्शकोयाति । अत्रवासरूपेणतृजादयो न पुनर्गुलुक्तेः ॥ समानं कर्तृकेषुतुमुन् । ३ । ३ । १५८ । अक्रियार्थोपप
 दार्थमेतत् । इच्छार्थेष्वेककर्तृकेषूपपदेषुधातोस्तुमुन्स्यात् । इच्छतिभोक्तुम् । वष्टिवाञ्छतिवा ॥ शकधृयज्ञाज्ज्ञाघटर
 भलभक्तमसहार्हास्त्यर्थेषुतुमुन् । ३ । ४ । ६५ । एषूपपदेषुधातोस्तुमुन्स्यात् । शक्नोतिभोक्तुम् । एवन्धृञ्जोत्यादौ । अ
 र्थयहणमस्तिनैवसम्बध्यते । अनन्तरत्वात् । अस्तिभवतिविद्युतेवाभोक्तुम् । पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु । ३ । ४ । ६६
 । पर्याप्तिः पूर्णता । तद्वाचियुसामर्थ्यवचनेषूपपदेषुतुमुन्स्यात् । पर्याप्तेभोक्तुं प्रवीणः कुशलः पटुरित्यादि । प
 र्याप्तिवचनेयुकिम् । अलंभुक्ता । अलमर्थेषुकिम् । पर्याप्तम्भुङ्क्ते । प्रभूततेहगम्यतेनतुभोक्तुः सामर्थ्यम् ॥ कालसम
 यवेलास्तुतुमुन् । ३ । ३ । १६७ । पर्यायोपादानमर्थोपलक्षणार्थं । कालार्थेषूपपदेषुतुमुन्स्यात् । कालः समयोवेला
 अनेहावाभोक्तुम् । प्रैयादियहणमिहानुवर्ततेनेहेन । भूतानिकालः पचतीतिवार्त्ता ॥ भाववचनाञ्च । ३ । ३ । ११ ।
 भावङ्ग्यधिकृत्यवक्ष्यमाणघजादयः क्रियार्थायांक्रियायाम्भविष्यतिस्युः । यागाययाति ॥ अण्कर्मणिच । ३ । ३ । १२
 । कर्मण्युपपदेक्रियार्थायांक्रियायाञ्चाणस्यात् । गुलोपवादः । काण्डलावोव्रजति । परत्वादयंकादीन्वाधते । कम्बला
 दायोव्रजति ॥ पदरुजविशस्पृशेधञ् । ३ । ३ । १६ । भविष्यतीतिनिवृत्तम् । पद्यतेऽसौपादः । रुजतीतिरोगः । वि

॥ सि० कौ० ॥
॥ छ० ॥
॥ २०६ ॥

शर्ततिवेशः । स्पृशतीतिस्पर्शः ॥ स्थिरे । ३ । ३ । १७ । स्थितिलुप्तविभक्तिकं सन्तः स्थिरे कर्त्तरि घञ् स्यात् । सरतिका
लान्तरमितिसारः ॥ व्याधिमत्स्यवलेषु चेति वाचं ॥ ० ॥ अतीसारे व्याधिः । अन्तर्भावितव्यर्थो च सरतिः । रुधिरादिकमति
शयेन सारयतीत्यर्थः । विसारे मत्स्यः । सारे वले दृढं शेषे च ॥ भावे । ३ । ३ । १८ । सिद्धावस्थापने धात्वर्थे वाच्ये धातोर्घञ्
स्यात् । पाकः । पाकौ ॥ स्फुरति स्फुल्लव्योर्घञि । ६ । १ । ४७ । अनयोरे च आत्वं स्याद्घञि । स्फारः । स्फानः । उपसर्ग
स्य घञोतिदोर्घः । परीक्षारः ॥ इकः काशे ॥ काशे उत्तरपदे इगन्तस्यैव प्रादेर्दीर्घः । नीकाशः । अनूकाशः । इकः
किं । प्रकाशः । नेदातोपदेशेति न वृद्धिः । शमः । आचमादेस्तु । आचामः । कामः । वामः । विश्राम इति त्वपाणिनी
यं ॥ स्यदोजवे । ६ । ४ । २८ । स्यन्देर्घञिनलोपो वृद्धाभावश्च निपात्यते । स्यदो वेगः । अन्यत्र स्यन्दः ॥ अवोदैधौ द्वा
प्रश्नश्च हिमश्च यः । ६ । ४ । २९ । अवोदः । अवक्लेदनम् । रुधइन्धनम् । ओद्वः । उन्दनम् । अन्येर्नलोपो वृद्धाभा
वश्च ॥ अकर्त्तरि चकारके संज्ञायाम् । ३ । ३ । १९ । कर्त्तृभिन्ने कारके घञ् स्यात् । घञि च भावकरणयोः । रञ्जेर्नलोपः स्या
त् । रगः । अनयोः किम् । रज्यव्यस्मिन् रङ्गः । प्रास्यते इति प्रासः । संज्ञायामिति प्रायिकम् । को भवता लाभो लब्धः । इ
त उत्तरभावे अकर्त्तरि कारक इति कृत्य ल्युटो वृद्धलमिति यावद्वयमप्यनुवर्तते ॥ परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः । ३ । ३ । २०
। घञ् अजपोर्वाधनार्थमिदम् । एकस्तण्डुलनिचायः । द्वौ शूर्पनिघ्णवौ । द्वौ कारौ ॥ दारजारौ कर्त्तरि णिलुक् ॥ ० ॥
दारयन्तीति दारः । जरन्तीति जारः ॥ इडश्च । ३ । ३ । २१ । घञ् उपोपवादः । उपेत्य अस्मादधीयते उपाध्यायः
॥ अपादाने स्त्रियामुपसंख्यानन्तदन्ताच्च वाङीयः ॥ ० ॥ उपाध्याया । उपाध्यायी ॥ श्रूवाद्युवर्षनिवृत्तेषु ॥ ० ॥ श्रूइत्य
विभक्तिकोर्निर्देशः । शारे वायुः । करणे घञ् । शारे वर्ष्मः । चित्रीकरणमिह धात्वर्थः । निव्रियते आवृयते ऽनेनेति निवृत्त
मात्रं रणं । वाङ्मलकात्करणेत्तः । गौरिवाक्यतनीशारः प्रायेण शिशिरेकशः । अकृतप्रावरण इत्यर्थः ॥ उपसर्गो रुवः । ३ ।

३। २२। घञ्। संस्वः। उपसर्गेकिम्। रवः॥ अभिनिसस्तनःशब्दसंज्ञायाम्। ८। ३। ८६। अस्मात्स्तनःसस्य
 मूर्द्धन्यः। अभिनिष्ठानोवर्णः। शब्दसंज्ञायाम्। अभिनःस्तनतिमृदङ्गः॥ समियुद्गुदुवः। ३। ३। २३। सम्ययतेमि
 श्रीक्रियतेगुडादिभिरितिसंयावः। पिष्टविकारेऽपूपविशेषः। सन्द्रावः। सन्दावः॥ अग्नीभुवोऽनुपसर्गे। ३। ३। २४
 । आयः। नायः। भावः। अनुपसर्गेकिम्। प्रश्रयः। प्रणयः। प्रभवः। कथम्प्रभावेराज्ञइतिप्रकृष्टोभावइतिप्रादिस
 मासः। कथंराज्ञेनयइतिवाहुलकात्॥ वैश्वश्रुवः। ३। ३। २५। विक्षावः। विश्रावः। वैकिं। क्षवः। अवः॥ अवो
 दोर्नियः। ३। ३। २६। अवनायः अधोनयनम्। उन्नायः उर्द्धनयनं। कथमुन्नयः उत्प्रेक्षेतिवाहुलकात्॥ प्रे
 दुस्तुसुवः। ३। ३। २७। प्रद्रावः। प्रस्तावः। प्रस्तावः। प्रेइतिकिम्। द्रवः। स्तवः। स्ववः॥ निरभ्योःपूल्वोः। ३। ३।
 २८। निष्पूयतेश्रूय्यादिभिरितिनिष्पावोधान्यविशेषः। अभिलावः। निरभ्योःकिम्। पवः। लवः॥ उन्न्योः। ३।
 ३। २९। उद्गारः। निगारः। उन्न्योःकिम्। गरः॥ कृधान्ये। ३। ३। ३०। कृद्व्यस्माद्वान्यविषयकादुन्न्योर्घ
 ङ्स्यात्। उक्ताणेनिकारेधान्यस्यविक्षेपइत्यर्थः। धान्येकिं। भिक्षोत्तरः पुष्पनिकरः॥ यज्ञेसमिस्तुवः। ३। ३।
 ३१। समेत्यस्तुवन्तियस्मिन्देशेकन्दोगाःसदेशःसंस्तावः। यज्ञेकिम्। संस्तवः परिचयः॥ प्रेस्त्रोऽयज्ञे। ३। ३।
 ३२। अयज्ञेइतिकेदः। यज्ञेइतिप्रकृतत्वात्। प्रस्तारः। अयज्ञेकिम्। वर्हिषः प्रस्तरेमुष्टिविशेषः॥ प्रथनेवावश
 दे। ३। ३। ३३। विपूर्वात्स्त्वृणातेर्घञ्स्यादशब्दविषयेप्रथने। पटस्यविस्तारः। प्रथनेकिम्। तृणविस्तरः। अ
 शब्देकिम्। ग्रन्थविस्तरः॥ कन्दोनाम्निच। ३। ३। ३४। खद्व्यनुवर्तते। विष्टारःपङ्क्तिश्चन्दः। विस्तीर्यन्तेस्मिन्नक्ष
 राणीत्यधिकरणेघञ्। ततःकर्मधारयः॥ कन्दोनाम्निच। ८। ३। ९४। विपूर्वात्स्त्वृणातेर्घञ्जन्तस्यसस्यधत्वंस्याच्छ
 न्दोनाम्नि॥ उदियहः। ३। ३। ३५। उद्गाहः॥ समिमुष्टौ। ३। ३। ३६। मल्लस्यसंयाहः। मुष्टौकिम्। द्रव्य

॥ सि० कौ० ॥

॥ ६० ॥

॥ २०७ ॥

स्यसंग्रहः ॥ परिच्योर्नीलोर्दूताभेषयोः । ३ । ३ । ३७ । परिपूर्वान्नयतेर्निपूर्वादिणश्चघञ्स्यात् कमेणद्यूतेऽभेषेच
विषये । परिणायेनशान्हन्ति । समन्तान्नयनेनेत्यर्थः । एषोत्रन्यायः । उचितमित्यर्थः । द्यूताभेषयोः किम् । परिण
योविवाहः । न्ययोनाशः ॥ परवनुपात्ययङ्णः । ३ । ३ । ३८ । कमप्राप्तस्यजनतिपातोऽनुपात्ययस्तवपठ्यायः । अ
नुपात्ययेकिम् । कालस्यपर्ययः । अतिपातइत्यर्थः ॥ व्युपयोः श्लेतेः पर्याये । ३ । ३ । ३९ । तवविशयः । तवशजोपश
यः । पर्यायेकिम् । विशयः संशयः । उपशयः । शमीपशयनम् ॥ हस्तादानेचेरस्तेये । ३ । ३ । ४० । हस्तादानइ
त्यनेनप्रत्यासन्निगदेयस्यलक्ष्यते । पुष्पप्रचायः । हस्तादानेकिम् । वृक्षाग्रस्थानोफलानां यष्ट्याप्रचयङ्करोति । अस्तेयेकिम्
। पुष्पप्रचयश्चैर्य्येण ॥ निवासचितिशरीरेपसमाधानेष्वादेश्वकः । ३ । ३ । ४१ । एषुचिनेतेर्घञ्श्चादेश्वककारः । उ
पसमाधानंरशीकरणं तच्चधान्यर्थः । अन्येप्रत्ययार्थस्यकारकस्योपाधिभूता । निवासे । काशीनिकायः । चितौ । आकाशमग्नि
श्चिन्वीत । शरीरे । चीयतेऽस्मिन्स्थानेदेकमितिकायः । समूहे । गोमयनिकायः । एषुकिं । चयः । चः कइतिवक्त
व्येञ्चादेरिन्धुक्तेयङ्लुक्कादेरेवयथास्यादिति । गोमयानान्निकेचायः पुनः पुनः रशीकरणमित्यर्थः ॥ सङ्घेचानौत्तराधर्त्ये ।
३ । ३ । ४२ । चेर्घञ्श्चादेश्वकः । भिक्षुनिकायः । प्राणिनांसमूहः सङ्घः । अनौत्तराधर्त्येकिम् । सूकरनिचयः ।
सङ्घेकिम् । ज्ञानकर्मसमुच्चयः ॥ कर्मव्यतिहारेणचस्त्रियाम् । ३ । ३ । ४३ । स्त्रीलिङ्गेभावेणचणचःस्त्रियामः ॥ न
कर्मव्यतिहारे । ७ । ३ । ६ । अत्रयेचनस्यात् । व्यावकोशी । व्यावहासी ॥ अभिविधौभावइनुण् । ३ । ३ । ४४ ।
अणिनुणः । इनण्यनपत्ये । सांख्यविण्मूर्तते ॥ आकोशेऽवन्योर्यहः । ३ । ३ । ४५ । अवनिस्तयोर्यहेर्घञ्स्यात्शापे
। अवयाहस्तेभूयात् । अभिभवइत्यर्थः । निग्राहस्तेभूयात् । बाधइत्यर्थः । आकोशेकिम् । अवग्रहः पदस्य । निग्रहश्चे
रस्य ॥ प्रेलिप्सायाम् । ३ । ३ । ४६ । पात्रप्रयाहेणचरतिभिक्षुः ॥ परैयज्ञे । ३ । ३ । ४७ । उत्तरः परियाहः ।

स्थेनवेदेःस्त्रीकरणं ॥ नौवृधान्ये । ३ । ३ । ४८ । वृद्धितिलुपपञ्चमीकम् । नीवारः । धान्येकिम् । निवारकन्या । कि
 निषयेपिवाङ्गलकादप् । प्रवसूसेतिवत् ॥ उदिश्रयतियौतिपूदुवः । ३ । ३ । ४९ । उच्छायः । उच्छावः । उत्पावः । उ
 द्रावः । कथम्पतनान्ताःसमुच्छयाइतिवाङ्गलकात् ॥ विभाषाङ्गिरुल्लुवोः । ३ । ३ । ५० । आणवः । आरवः । आल्लवः ।
 आल्लवः ॥ अवेयहोवर्षप्रतिबन्धे । ३ । ३ । ५१ । विभाषेतिवर्तते । अवयहः । अवयाहः । वर्षप्रतिबन्धेकिम् । अवयहः
 यदस्य ॥ प्रेवणिजाम् ३ । ३ । ५२ । प्रेयहेर्धन्वावणिजां सम्बन्धित्वप्रत्ययार्थः । तुलासूत्रमितियावत् । तुलाप्रय
 हेणचरति । तुलाप्रयहेण ॥ रश्मौच । ३ । ३ । ५३ । प्रयहः । प्रयाहः ॥ वृणोतेरच्छादने । ३ । ३ । ५४ । विभक्त
 प्रइत्येव । प्रवारः । प्रवरः ॥ यरौभुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ । परिभावः । परिभवः । अवज्ञानेकिम् । सर्व्वतेभवत्प्र
 रिभवः ॥ एरच् । ३ । ३ । ५६ । चयः । जयः । भयादीनामुपसंख्यानम् ॥ नपुंसकेकादिनिवृत्त्यर्थम् ॥ ॥ भयं । वर्षे ॥
 कटोरप् । ३ । ३ । ५७ । कटवर्णान्तादुक्कान्तादप् । करः । गरः । शरः । यवः । लवः । स्रवः । पवः ॥ वृक्षासनयो
 द्विष्टरः । ८ । ३ । ५८ । अनयोर्विपूर्वस्वत्वःफलंनिपात्यते । विष्टरोष्ठश्चासनञ्च । वृक्षेतिकिम् । वाक्वस्यविस्तारः ॥ यहे
 वृद्धिनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५९ । अस्यात् । घञचोरपवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । वशिरण्योपसंख्या
 नम् ॥ ॥ वशः । रणः ॥ घञर्थेकविधानम् ॥ ॥ प्रस्थः । विघ्नः । द्वित्वप्रकरणेकेकजादीनामितिवक्तव्यम् । चक्रं । चिह्नितं
 । चक्रसः । उपसर्गोऽदः । ३ । ३ । ६० । अस्यात् ॥ घञपोश्च ॥ अदेर्घृल्लुस्यात् घञिअपिच । प्रघसः । विघसः । उप
 सर्गोकिं । घासः ॥ नौणच । ३ । ३ । ६० । नौउपपदेअदेर्घःस्त्रादप्च । न्यादः । निघसः ॥ व्यधजपोरनुपसर्गः । ३ । ३
 । ६१ । अस्यात् । व्यधः । जपः । उपसर्गोनु । आव्याधः । उपजापः ॥ स्वनहसेर्घा । ३ । ३ । ६२ । अहः । पक्षेघञ् । स्वनः ।
 स्नानः । हसः । हासः । अनुपसर्गोऽन्येव । प्रस्नानः । प्रहासः ॥ यमःसमुपनिविद्युच । ३ । ३ । ६३ । एषुअनुपसर्गोच

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २०८ ॥

यमेरवा । संयमः । संयामः । उपयमः । उपयामः । नियमः । नियामः । वियमः । वियामः । यमः । यामः ॥ नौगदन
दपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ । अवास्यात् । निगदः । निगादः । निनदः । निनादः । निपठः । निपाठः । निस्वनः । निस्वा
नः ॥ कणो वीणायाञ्च । ३ । ३ । ६५ । नावनुपसर्गेचवीणाविषयाच्चकणतेरवास्यात् । वीणाग्रहणं प्राप्तिर्धम् । निकणः
। निकणः । कणः । काणः । वीणांयान्तु । प्रकणः । प्रकाणः ॥ नित्यम्पणःपरिमाणे । ३ । ३ । ६६ । अस्यात् । मूल
कपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थमूलकादीनाम्परिमितोमुष्टिर्वध्यतेसोस्यविषयः । परिमाणेकिं । पाणः ॥ मदोऽनुपस
र्गो । ३ । ३ । ६७ । धनमदः । उपसर्गेतु । उन्मादः ॥ प्रमदसम्मदौहर्षे । ३ । ३ । ६८ । हर्षेकिं । प्रमादः ।
सम्मादः ॥ समुदोरजःपशुषु । ३ । ३ । ६९ । सम्पूर्वाऽजिःसमुदायेउत्पूर्वश्चप्रेरणेतस्मात्पशुविषयकादस्यात् ।
अघजपोरित्युक्तेर्वीभावोऽन । समजःपशूनांसङ्घः । उदजःपशूनाम्प्रेरणं । पशुयुक्तिम् । सभाजोब्राह्मणानां । उदाजःक्ष
त्रियाणां ॥ अक्षेयुग्वहः । ३ । ३ । ७० । अक्षशब्देनदेवनं बध्यतेतत्रयत्पररूपेणयाह्यन्तवग्वहइतिनिपात्यते । अ
क्षस्यग्वहः । व्यात्यक्षीमभिसरणग्वहामदीयन् । अक्षेयुक्तिम् । पादस्यग्रहः ॥ प्रजनेसर्तः । ३ । ३ । ७१ । प्रजनम्प्र
थमगर्भग्रहणं । गवामुपसरः । कथमवसरः प्रसरइतिअधिकरणेपुंसिसंज्ञायामितिघः ॥ ह्वःसम्प्रसारणञ्चन्यभ्युपवि
यु । ३ । ३ । ७२ । विहवः । अभिहवः । उपहवः । विहवः । एयुक्तिम् । प्रह्वायः ॥ आडियुद्धे । ३ । ३ । ७३
। आह्वयन्तेस्मिन्नित्याहवः । युद्धेकिम् । आह्वायः ॥ निपानमाहावः । ३ । ३ । ७४ । आङपूर्वस्यह्वयतेःसम्प्रसारणं
। अप्वृद्धिश्च । उदकाधारश्चेद्राचः । आहावस्तुनिपानंस्यादूपकूपजलाशये ॥ भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । ७५ ।
अनुपसर्गस्यह्वयतेःसम्प्रसारणमप्यस्यात्भावे । हवः ॥ हनञ्चवधः । ३ । ३ । ७६ । अनुपसर्गाङ्गन्तेर्भावेअप्यस्यात् ।
बधादेशञ्चान्तोदात्तः । वधेनदस्युम् । चाद्वुञ् । घातः ॥ मूर्त्तौघनः । ३ । ३ । ७७ । मूर्त्तिः काठिन्यन्तस्मिन्नभिधेये

हीनोरस्यात् घनश्चादेशः । अभ्रघनः । कथं सैभवं घनमानयेति धर्मशब्देन धर्मो लक्ष्यते ॥ अन्तर्घनेदेशे । ३ । ३ ।
 । ७८ । अहो कथामविशेषस्य संज्ञेयम् । अन्तर्घणइति पाठान्तरम् ॥ अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७९ ।
 द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिनौ । अभ्यन्तरेवाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातनमिदम् । प्रविशद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षण
 हन्यते इति प्रघणः । प्रघाणः । कर्मण्यप् । पक्षे वृद्धिः ॥ उद्धनोऽन्याधानम् । ३ । ३ । ८० । अन्त्याधानमुपरिस्थापनं ।
 यस्मिन्काष्ठे अन्यानिकाष्ठानि स्थापयित्वा तक्षन्ते तदुद्धनः । अधिकरणेऽपि ॥ अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ । अङ्गं शरीरं
 षयवः । सचेहनसर्वैः किन्तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । करणेऽपि । अपघातोऽन्यः ॥ करणेऽयो विदुयु । ३ । ३ । ८२ । ए
 धुहन्तेः करणेऽस्याद्धनादेशश्च । अथो हन्यतेऽनेनेत्ययो घनः । विघनः । दुघनः । दुघणइत्येके । पूर्वपदात्संज्ञायामि
 ति णत्वं । संज्ञेयाकुठारस्य । दुर्वृक्षः ॥ स्तम्बेकच् । ३ । ३ । ८३ । स्तम्बे उपपदे हन्तेः करणेकः स्यादप्यप्यक्षे घनादेशश्च
 । स्तम्बघ्नः । स्तम्बघनः । करणइत्येव । स्तम्बघातः ॥ परैघः । ३ । ३ । ८४ । परैहन्ते रस्यात् करणे घशब्दश्चादेशः
 । परिहन्यतेऽनेनेति परिघः ॥ परेऽघाङ्कयोः । ८ । २ । २२ । परेः रेफस्य लोवा स्यादुशब्दे अङ्कशब्दे च । पलिघः । परिघः
 । पर्यङ्कः । पल्यङ्कः । इहतरप्रमपौ घइति कृत्रिमस्य नग्रहणं व्याख्यानात् ॥ उपघ्नश्चाश्रये । ३ । ३ । ८५ । उपपूर्वाङ्गान्ते
 रस्यादुपधालोपश्च । आश्रयशब्देन सामीप्यं लक्ष्यते । पर्वतेनोपहन्यते सामोप्येन गम्यते इति पर्वतोपघ्नः ॥ सङ्घो द्वौ गणप्र
 शंसयोः । ३ । ३ । ८६ । संहननं सङ्घः भावेऽपि । उद्धन्यते उद्धृष्टो ज्ञायते इत्युद्धः । कर्मण्यप् । गत्यर्थानां बुद्ध्यर्थत्वाद्धन्ति
 र्ज्ञाने ॥ निघो निमित्तम् । ३ । ३ । ८७ । समन्तान्मि तन्निमित्तं । निर्विशेषं हन्यन्ते ज्ञायन्ते इति निघाः वृक्षाः । समारेहपरिणा
 हा इत्यर्थः ॥ द्वितः क्तिः । ३ । ३ । ८८ । अयम्भावस्वभावत्वात् ॥ त्नेर्मन्त्रित्वं ॥ ॥ त्तिप्रत्ययान्तात्मन्निर्वृत्तेर्येनित्यग्रहणा
 त् त्तिर्मन्त्रिषयः । अतएव क्च्यन्ते ननविग्रहः । उपचष् । पाकेन निर्वृत्तम् । पत्तिमम् । डुवप् । उप्तिमम् ॥ द्वितोऽयुच्

॥ सि० कौ० ॥

॥ ६० ॥

॥ २०६ ॥

॥ ३।३। ८६ ॥ अयमपि स्वभावात्भावस्य । टुवेपृ । वेपथुः । अयथुः ॥ यजयाचयतविष्प्रकरक्षोनङ् । ३।३। ९०
॥ यज्ञः । याज्ञा । यन्नः । विन्नः । प्रन्नः । प्रन्नेवासन्नेतिज्ञापकान्नसम्प्रसारणं । डित्वन्तुविष्प्रइत्यत्रगुणनिषेधाय । र
क्षणाः ॥ स्वपोनन् । ३।३। ९१ । स्वन्नः ॥ उपसर्गेघोःकि । ३।३। ९२ । प्रधिः । अन्तर्धिः । उपाधीयतेऽनेनेत्यु
पाधिः ॥ कर्मण्यधिकरणेच । ३।३। ९३ । कर्मण्युपपदेघोःकिः स्यादधिकरणेर्थे । जलानिधीयन्तेऽस्मिन्नितिज
लधिः ॥ स्त्रियांक्तिन् । ३।३। ९४ । स्त्रीलिङ्गेभावादौक्तिन्स्यादुपवाद् । अजपौतुपरश्चाद्धाधते । कृतिः । चितिः ।
स्तुतिः । स्फायी । स्फातिः । स्फातिकामइतितुप्रामादिकम् । क्तात्ताद्धात्वर्थेणचिच्चइरितिबासमाधेयम् ॥ श्रूयजीवि
स्तुभ्यःकरणे ॥ ॥ श्रूयतेऽनयाश्रुतिः ॥ यजेरिषेच्च ॥ ॥ इष्टिः । स्तुतिः । ऋत्वादिभ्यःक्तिन्निष्ठावद्धाच्यः ॥ * ॥ तेननत्वं
। कीर्त्तिः । गीर्त्तिः । लूनिः । धूनिः । यूनिः । ह्लादइतियोगविभागाक्तिनिह्रस्वः । प्रह्लन्तिः । तिच । प्वूर्तिः । फुल्तिः ॥ चाय
तेःक्तिनिचिभावोवाच्यः ॥ * ॥ अपचितिः ॥ सम्पदादिभ्यःकिप् ॥ ॥ सम्पत् । विपत् । क्तिन्नपीच्यते । सम्पत्तिः । विपत्तिः ॥
स्थागापापचोभावे । ३।३। ९५ । क्तिन्स्यादडोपवाद् । प्रस्थितिः । उपस्थितिः । सङ्गीतिः । सम्पीतिः । पक्तिः । कथम
वस्थासंस्थेति । व्यवस्थायामितिज्ञापकात् ॥ ऊतियूतिजूतिसातिह्वेतिर्कोर्तयच्च । ३।३। ९७ । अवतेर्ज्वरत्वेत्यूठ । ऊ
तिः । स्वरर्थवचनं । उदात्तइतिहिवर्त्तते । यूतिः । जूतिः । अनयोर्दीर्घत्वञ्चनिपात्यते । स्यतेः । सातिः । घतिस्यतिमास्थे
तीत्वम्याप्तं । इत्वाभावोनिपात्यते । सनेप्तेर्वाजनसनेत्यात्वेकतेस्वरर्थेनिपातनं । हन्तेर्हिनोतेर्वाहेतिः । कीर्त्तिः ॥ व्रजयजो
भावेकपृ । ३।३। ९८ । व्रज्या । इज्या ॥ संज्ञायांसमजनिषदनिपतमनविदयुज्जोड्भृजिणः । ३।३। ९९ । समजा
दिभ्यःस्त्रियाम्भावादौक्यस्यात्सचोदात्तःसंज्ञायां ॥ अजेःकपिवीभावेनेतिवाच्यं ॥ * ॥ समजन्तितस्यामिति समज्या । समानिकी
रन्त्यस्यान्निघट्टाश्चापणः । निपतन्त्यस्यामितिनिपत्याप्रिद्धिलाभूमिः । मन्यतेऽनयेतिमन्या गलपार्श्वसिर । विदन्त्यनय

विष्ठा । सुखा अभिवः । शय्या । भूया । ईयतेऽनया इत्याशिविका ॥ कजः शच । ३ । ३ । १०० । कजः तियोगविभा
गः । कजः क्यस्यात् । कयाः शच । चात्क्लिन् । प्रकरणं प्रक्रिया । कतिः ॥ इच्छा । ३ । ३ । १०१ । इषेर्भवे शः । य
गभावश्च निपाद्यते । इच्छा । परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ शोयश्च निपाद्यते । परिचर्यापू
जा । परिचर्यापरिसरणं । अत्रगुणोऽपि । मृगश्च न्वेषणेचुरदावदन्तः अतो लोपाभावोपि शेष्यकिणिलोपः । मृगया । अट
नेः शेष्यकिणिलोपः । अट्यात् । जागर्तैरकारोबा ॥ * ॥ पक्षे शः जागर् । जाग
र्या ॥ अप्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ । प्रत्ययान्तेभ्यो धातुभ्यः स्त्रियामकारः प्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाम्या ॥ गुरोश्च
हलः । ३ । ३ । १०३ । गुरुमते हलन्तात् स्त्रियामकारः स्यात् । ईहा । ऊहा । गुरोः किम् । भक्तिः । हलः किम् । नी
तिः । निष्ठायां सेट् इति वक्तव्यं ॥ * ॥ नेह । आप्तिः । तितुत्रेति नेह । दीप्तिः । तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वाच्यं ॥ * ॥ नि
गृहीतिः । निपठितिः ॥ षिद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ । षिद्धोभिदादिभ्यश्च स्त्रियामङ् । जुष् । अट्टुशेडिगुणः । ज
रा । त्रपूष् । त्रपा । भिदा । विदारणमेवायम् । भित्तिरन्या । छिदा । मृजा ॥ कपेः सम्प्रसारणञ्च ॥ * ॥ कपा ॥ चिन्तिपू
जिकथिकुम्बिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ । अङ्स्याद्युकोपवादः । चिन्ता । पूजा । कथा । कुम्बा । चर्चा ॥ आतश्चोपसर्गौ ।
३ । ३ । १०६ । अङ्स्यात् । क्तिनोपवादः । प्रदा । उपदा । अदन्तरोरुपसर्गवद्भूतिः । अद्धा । अन्तर्द्धा । उपसर्गयोः कि
रित्यनेन किः अन्तर्द्धिः ॥ ण्यासश्चोयुच् । ३ । ३ । १०७ । अकारस्यापवादः । कारणा । हारणा । आसना । अन्यना ॥ घ
ट्टिर्वन्दिर्विदिभ्यश्चेति वाच्यं ॥ * ॥ घट्टना । वन्दना । वेदना ॥ इषेरनिच्छार्थस्य ॥ * ॥ अन्वेषणा ॥ परेर्द्धा ॥ * ॥ पर्य्येष
णा । परीष्टिः ॥ रोगाख्यायां खल्वलम् । ३ । ३ । १०८ । अर्द्धिका । प्रवाहिका । विचर्चिका । कचिन्न । शिरोर्त्तिः ॥ धा
त्यर्थनिर्देशे खल्वलम् ॥ * ॥ आसिका । शायिका ॥ इक्षितपौधातुनिर्देशे ॥ * ॥ पचिः । पचतिः ॥ वर्णात्कारः ॥ * ॥ नि

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २१० ॥

हैशेइत्येव । अकारः । ककारः ॥ रदिफः ॥ * ॥ रेफः ॥ मत्वर्थाच्छः ॥ * ॥ वङ्गलवचनादकारलोपः । मत्वर्थीयः ॥ इण
जादिभ्यः ॥ * ॥ आजिः । आतिः ॥ इञ्ज्वादिभ्यः ॥ * ॥ वापिः । वासिः । स्वरेभेदः ॥ इकयादिभ्यः ॥ * ॥ कधिः ।
गिरिः ॥ * ॥ संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०७ । अवधातोर्बुल् । उद्दालकपुष्पभञ्जिका ॥ विभाषाग्यान्परिप्रश्नयोरिच्च ।
३ । ३ । ११० । परिप्रश्ने आग्यानेचगम्येइञ्स्याच्चाणुल् । विभाषेतेत्यथाप्राप्तमन्येपि । कांत्वंकारिंकारिकांक्रियांकृत्यां
कृतिंवाऽकार्थीः । सर्वकारिंकारिकांक्रियांकृत्यांकृतिंवाऽकार्थी । एवंगणिंगणि कांगणनां । पाचिंपाचिकांपाचांपक्तिम् ॥ प
ठ्यायार्हस्योत्पत्तियुगुच् । ३ । ३ । १११ । पर्यायःपरिपाटीक्रमः । अर्हणमर्हःयोग्यता । पर्यायादिषुद्योत्येषुगुच्वास्यान्
। भवत आसिका । शायिका । अयगामिका । भवानिष्टुभक्षिकामर्हति । चटणे । इष्टुभक्षिकामेधारयति । उत्पत्तौ । इ
ष्टुभक्षिकाउदपादि ॥ आक्रोशेनञ्चनिः । ३ । ३ । ११२ । विभाषेतिनिवृत्तं । नञिउपपदेऽतिःस्यादाक्रोशे । अजीव
निसेशठभूयात् । अप्रयाणिः ॥ कृत्यल्युटोवङ्गलं । ३ । ३ । ११३ । भावेऽकर्तृरिचकारकेसंज्ञायामितिचनिवृत्तं । राजाभुज्यन्ते
राजभोजनाःशालयः ॥ नपुंसकेभावेक्तः । ३ । ३ । ११४ ॥ ल्युङ् । ३ । ३ । ११५ । हसितं । हसनं । योगविभागउत्तरा
र्थः ॥ कर्मणिचयेनसंस्पर्शात्कर्तुःशरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ । येनस्पृश्यमानस्यकर्तुःशरीरसुखमुत्पद्यतेतस्मिन्क
र्मण्युपपदेत्युडस्यात् । पूर्वणसिद्धेनित्यसमासार्थवचनम् । पयःपानं । सुखम् । कर्तरीतिकिम् । गुरोः स्नापनंसुखम्
। नेहगुरुः कर्त्ताकिन्तुकर्म ॥ वायौ ॥ * ॥ अजेर्वीवास्यात्यौ । प्रवयणं । प्राजनं ॥ करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ ।
११७ । ल्युडस्यात् । इध्मप्रवञ्चनःकुठारः । गोदोहनीस्थाली । खलःप्राक्करणाधिकरणयोरित्यधिकारः । अन्तरदेशे
। अन्तःशब्दाद्धतेर्नस्यणःस्यात् । अन्तर्हणनं । देशेतुअन्तर्हणनंदेशः । अतूर्वस्येदेव । अन्तर्धनि । तपरःकिम् । अ
न्तरघानि ॥ अयनञ्च ॥ * ॥ अयननखोऽन्तःशब्दात्परस्य । अन्तरयणम् । अदेशइत्येव । अन्तरयनोदेशः ॥ पुंसिसंज्ञा

घाङ्गः प्रायेण । ३ । ३ । ११८ । कादेर्घेण्युपसर्गस्य द्विप्रभृत्युपसर्गहीनस्य कादेर्ह्रस्वः स्याद्द्वे परे । दन्ताश्चाद्युन्नेऽने
 नदन्तकदः । आकुर्वन्त्यस्मिन् आकरः ॥ गोचरसञ्चरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ । घान्तानिपाथ
 न्नेहलञ्चेति वक्ष्यमाणस्य घञोपवादः । गावश्चरन्त्यस्मिन्निति गोचरोदेशः । सञ्चरन्तेऽनेन सञ्चरोमार्गः । वहन्त्यनेन
 वङ्गः स्तब्धः । व्रजः । व्यजस्तालवृन्तं । निपातनाद्धोभावेन । आपणः पण्यस्थानं । निगच्छन्त्यनेन निगमश्चन्दः । चात्क
 षः । निकषः ॥ अबेहृस्वोर्घञ् । ३ । ३ । १२० । अवतारः कूपादेः । अवस्तीरेजवनिका ॥ हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।
 हलन्ताद्वृज्स्यात् । घापवादः । रमन्ते योगिनोऽस्मिन्निति रमः । अपमृज्यतेऽनेन घ्राध्यादिरित्यपामार्गः । विमार्गः समूह
 नी ॥ अध्यायन्यायोद्यावसंहारश्च । ३ । ३ । १२२ । अधीयते स्मिन् अध्यायः । नियन्ति उद्युवन्ति संहरन्त्यनेनेति
 वियहः । अवहाराधारावायानामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ उदङ्कोऽनुदके । ३ । ३ । १२३ । उत्पूर्वादञ्चतेर्घञ् स्यात् । न
 नूदके । घृतमुदच्यते उद्ध्रियतेऽस्मिन्निति घृतोदङ्कः चर्ममयम्भाण्डम् । अनुदकोर्कं । उदकोद्भवः ॥ जालमानायः
 । ३ । ३ । १२४ । आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । जालमिति क्रिम् । आनयनः ॥ खनोद्यच । ३ । ३ । १२५ । चा
 द्वृज् । आखनः । आखानः । घित्करणमन्यतोद्ययमिति ज्ञापनार्थम् । तेन भगः पदमित्यादि ॥ खनेर्डडरङ्कङ्कवका
 वाच्चा ॥ * ॥ आखः । आखरः । आखनिकः । आखनिकवकः । एते खनित्रवचनाः ॥ ईषद्दुःसुयुक्तच्छाकच्छार्थेयुखल् ।
 ३ । ३ । १२६ । करणाधिकरणयोरिति निवृत्तम् । एषु दुःखसुखार्थेषूपपदेषु खल् स्यात् । तयोरेवेति भावे कर्मणि च ।
 कच्छे । दुष्करः कटोभवता । अकच्छे । इषत्करः । सुकरः । निमिमिलियं खलचोरात्वेनेति वाच्यम् ॥ * ॥ ईषन्निमयः
 । दुष्प्रमयः । सुविलयः । निमयः । मयः । लयः ॥ उपसर्गात् खल् घञोः । ७ । १ । ६७ । उपसर्गादेव लभेर्नुम् स्यात् । ई
 षत्प्रलम्भः । दुःप्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपालम्भः । उपसर्गात्किम् । ईषल्लभः । लाभः ॥ नसुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् । ७

सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २१९ ॥

॥ १॥ ६८ ॥ उपसर्गान्तररहिताभ्यां सुदुर्भ्या लभेर्नुम्रस्यात् । खलघ्नोः । सुलभं । दुर्लभम् । केवलाभ्याङ्गिम् । सुप्र
लभः । अतिदुर्लभः । कथन्तर्हि अतिसुलभमतिदुर्लभमिति । यदा स्वती कर्मप्रवचनीयौ तदा भविष्यति ॥ कर्तृक
र्मणोश्च भूकजोः । ३ । ३ । १२७ । कर्तृकर्मणो रोषदादिषु च उपपदेषु भूकजोः खलस्यात् । यथा संख्येने घाते । कर्तृक
र्मणी च धातो रव्यवधानेन प्रयोज्ये ईषदादयस्तु ततः प्राक् ॥ कर्तृकर्मणोश्चार्थयोरिति वाच्यम् ॥ * ॥ खित्वान्मुम् । अना
ढ्येनाढ्येन दुःखेन भूयते दुराढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यम्भवम् । स्वाढ्यम्भवम् । ईषदाढ्यङ्करः । दुराढ्यङ्करः । स्वाढ्यङ्क
रः । चार्थयोः किम् । आढ्येन सुभूयते ॥ आतोयुच् । ३ । ३ । १२८ । खलोपवादः । ईषत्पानः सेमो भवता । दुःपा
मः । सुपानः ॥ भाषायां शासिषु धिदृशि धृषिमृषिभ्यो युज्वाच्यः ॥ * ॥ दुःशासनः । दुर्योधन इत्यादि ॥ घात्पदान्तात् ।
कृ । ४ । ३५ । नस्यणेन । निष्पानं । सर्पिष्पानं । यात्किं । निर्ययः । पदान्तात्किं । पुष्पाति ॥ पदे अन्तः ॥ ० ॥ प
दानोयमिति सप्तमी समासोयम् । तेनेह न । सुसर्पिष्केण ॥ आवश्यककाधमर्ग्ययोर्लितिः । ३ । ३ । १७० । अवश्यङ्कारी
। शतन्दायी ॥ कृत्याश्च । ३ । ३ । १७१ । आवश्यककाधमर्ग्ययोरित्येव । अवश्यं हरिः सेव्यः । शतन्देयं ॥ क्तिच्नौचसंज्ञायाम्
। ३ । ३ । १७४ । धातोः क्तिच्नश्च स्यादाशिषिसंज्ञायाम् । तितुचेति नेह । भवतात् । भूतिः ॥ नक्तिचिदीर्घश्च । ६ । ४ । ३९ ।
अनिटां वनतितनोत्यादीनाञ्च दीर्घानुनासिकलोपौ नस्तुः क्तिचिपरे । यन्तिः । रन्तिः । घन्तिः । तन्तिः ॥ सनः क्तिचिलोपश्चा
त्यऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ । सनोति क्तिचिश्चात्मन्वास्याल्लोपश्च वा । सनुतात् । सातिः । सतिः । सन्तिः । देवा एनन्देया
स्तुः । देवदत्तः ॥ अलेङ्गल्लोः प्रतिषेधयोः प्राचाङ्गा । ३ । ४ । १८ । प्रतिषेधार्थयोरलङ्गल्लोरुपपदयोः प्राचाङ्ग
णम्पूजार्थम् । अमैवाव्ययेनेति नियमान्नोपपदसमासः । दोदद्वोः । अलन्दत्वा । घुमस्था । पीत्वास्तु । अलङ्गल्लोः किम् ।
माकर्षीत् । प्रतिषेधयोः किम् । अलङ्कारः ॥ उदीचाम्माडो व्यतीहारे । ३ । ४ । १९ । व्यतीहारे र्थमाङ्गसात् । अपूर्वक

कार्थमिदम् ॥ मयतेरिदं न्यतरस्याम् । ६ । ४ । ७० । सेङ्ङकरोन्तादेशः स्याद्वाल्हपि । अपमिषया चते । अपमायं । अं
दीचां ग्रहणाद्येवाप्राप्तमपि । याचित्वा अपमयते ॥ परावरयोगे च । ३ । ४ । २१ । परेण पूर्वस्थावरेण परस्वयमेगन्ते
धातोः क्त्वा स्यात् । अप्राप्यनदीम्पर्वतः । अतिक्रम्यपर्वतं स्थितानदी । अवरपर्वतवर्गे च नद्याः ॥ समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ।
३ । ४ । २१ । समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्भातोः क्त्वा स्यात् । क्त्वा तु अव्ययकतोभावे । भुक्त्वा ब्रजति । द्वित्व
मनैत्रम् । स्नात्वा भुक्त्वा पोत्वा ब्रजति । अनुदानेन नुनासिकलोपः । विष्णुन्नत्वा सौति । स्वरत्वादेः श्रुक्ः कितोति नित्यमि
डभावः पूर्वविप्रतिषेधेन । स्तृत्वा । स्तृत्वा । धूत्वा ॥ क्लिप्स्वर्तन्दि स्यन्दोः । ६ । ४ । ३१ । एतयोर्नलोपो न स्यात् क्विपरे ।
स्त्वा । ऊदित्वादिङ् । स्यत्वा । स्यदित्वा ॥ नक्त्वा सेङ् । १ । २ । १८ । सेङ्ङक्त्वा किन्न स्यात् । शयित्वा । सेङ्किम् । क
त्वा ॥ मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसङ्क्ता । १ । २ । ७ । एभ्यः सेङ्ङक्त्वा कित् । मृडित्वा । क्लिशः क्लोति वेङ् । क्लिशित्वा । क्लि
ष्ट्वा । ऊदित्वा । ऊयित्वा । रुदविदेति कित्त्वं रुदित्वा । विदित्वा । मुषित्वा । गृहीत्वा ॥ नोपधात्वात्तान्ताद्वा । १ । २ । २३
। सेङ्ङक्त्वा कित्त्वाद्वा । अथित्वा । अन्थित्वा । गुफित्वा । गुम्फित्वा । बोपधात्किम् । कोथित्वा । रेफित्वा ॥ वञ्चिलुञ्छुतञ्च
। १ । २ । २४ । सेङ्ङक्त्वा किद्वा । वचित्वा । वञ्चित्वा । लुचित्वा । लुञ्चित्वा । ञटित्वा । अर्तित्वा ॥ नृषिमृषिकृशः काश्यप
स्य । १ । २ । २५ । एभ्यः सेङ्ङक्त्वा किद्वा । नृषित्वा । तर्षित्वा । मृषित्वा । मर्षित्वा । कृषित्वा । कर्षित्वा । रलोव्युपधादि
तिवाकित्वम् । व्युत्तित्वा । व्योत्तित्वा । लिखित्वा । लेखित्वा । रलः किं । सेवित्वा । व्युपधात्किम् । वर्तित्वा । हलादेः किम् । र
षित्वा । सेङ्किं । भुक्त्वा ॥ वसतिश्चुधोरिङ् । उषित्वा । वसित्वा । क्षुधित्वा । क्षोधित्वा । अञ्जेः पूजायामिति नित्यमिड । अ
ञ्जित्वा । गतौ तु । अङ्कोत्यपि । लुभित्वा । लोभित्वा । लुभेर्भविमोहनइतीङ् । विमोहने तु । लुब्ध्वा ॥ जृब्रञ्चोः क्वि । ७ । २ ।
५५ । अंभ्याम्परस्य क्त्वा इङ् स्यात् । जरीत्वा । जरित्वा । व्रञ्जित्वा ॥ उदितोवा । ७ । २ । ५६ । उदितः परस्य क्त्वा इङ् । श

॥सि०कौ॥

॥ ६० ॥

॥ २१२ ॥

मिन्वा । अनुनासिकस्यकीर्तिदीर्घः । शंत्वा । द्यूत्वा । देविन्वा ॥ कमश्चक्ति ॥ ७ ॥ कमउपधायावादीर्घः स्यात् रुलादौ
क्लिपरे । कांत्वा । कांत्वा । कलिकिं । कमिन्वा । पूङ्क्षेतिषेड् । पविन्वा । पूत्वा ॥ जान्ननशंविभाषा । ६ । ४ । ३२ । जा
न्तानान्नशेचनलोपोवास्यात्क्वापरे । भक्त्वा । भंक्त्वा । रक्त्वा । रंक्त्वा । मसृजिनशोरितिनुम् । तस्यपक्षेलोपः । नष्ट्वा । नं
ष्ट्वा । रधादिभ्यश्चेतीदृपक्षे । नशित्वा । रुलादावितिवाचनेह । अङ्गित्वा । ऊदित्वादेड् । पक्षे । अङ्क्त्वा । अंक्त्वा । जनसमे
त्यात्वं । ख्यात्वा । खनिन्वा । द्युतिस्यतीड् । दिन्वा । सिन्वा । मिन्वा । स्थिन्वा ॥ दधातेर्हिः । हिन्वा ॥ जहानेश्चक्लि । ७ ।
४ । ४३ । हिन्वा । हाङ्स्तु । हात्वा । अदोजग्धिः । जग्ध्वा ॥ समासेऽनञ्पूर्व्वेकोल्यप् । ७ । १ । ३७ । अचयपूर्वप
देचनञ्समासेकोल्यद्वादेशः स्यात् । तुक् । प्रहृत्य । अनञ्किम् । अहत्वा । पर्युदासाञ्चयणान्नेह । परमहत्वा । घत्वतु
कोरसिद्धः । घत्वंतुकिचकर्तव्येएकादेशशास्त्रमसिद्धं स्यात्कोसिचत्इहयत्वन । अधीत्य । प्रेत्य । इत्स्वस्येतिनुक् ॥ वाल्यपि
। ६ । ४ । ३८ । अनुदात्तोपदेशानांवनतितनेत्यादीनामनुनासिकलोपोवास्यात्त्यपि । व्यवस्थितविभाषेयं । तेनमान्तानिटांन्ना
नान्तामिटांन्नादीनाञ्चनित्यं । आगत्य । आगम्य । प्रणत्य । प्रणम्य । प्रहृत्य । प्रमत्य । प्रवत्य । वितत्य ॥ अदोजग्धिः ।
अन्तरङ्गानपिविधीन्वहिरङ्गोपित्यद्वाधते । जग्धिविधौल्यप्ग्रहणात् । तेनहिन्वदन्वात्वेन्वदीर्घत्वमूड्इटोल्यपिन । विधा
य । प्रधाय । प्रखन्य । प्रस्थाय । प्रकम्प्य । आपृक्त्वा । प्रदीव्य ॥ नल्यपि । ६ । ४ । ६९ । ल्यपिपरेघुमास्यादेरीत्वन ।
घेड् । प्रधाय । प्रमाय । प्रमाय । प्रपाय । प्रहाय । प्रसाय । मीनाति मीनोतोत्यात्वं । प्रमाय । निमाय । उपहाय । वि
भाषालीयते । विलोये । विलीय । णिलोपः । उक्तार्य । विचार्य ॥ ल्यपिलघुपूर्वात् । ६ । ४ । ५६ । लघुपूर्वात्परस्य
रयादेशः स्यात्त्यपि । किरणय्य । प्रणमय्य । प्रवेभिरय्य । लघुपूर्वात्किं । सम्प्रधार्य ॥ विभाषायः । ६ । ४ । ५७ ।
आप्नोतेर्णैरधादेशेवास्यात्त्यपि । प्रापय्य । प्राप्य ॥ क्षियः । ६ । ४ । ५८ । क्षियोल्यपिदीर्घः स्यात् । प्रक्षीय ॥

॥सि०कौ०॥

॥ ह० ॥

॥ २१३ ॥

रं । कथङ्कारम् । इत्यङ्कारमुक्ते । इत्यङ्गुल इत्यर्थः । सिद्धेति किम् । शिरोन्यथाकृत्वाभुङ्क्ते ॥ यथातथयोरसूयाप्रतिवच
ने । ३ । ४ । २८ । कृत्वाप्रयोगइत्येव । इत्यङ्गुलप्रतिवचने । यथाकारमहंभोक्ष्ये । तथाकरम्भोक्ष्येकिन्तवानेन
॥ कर्मणिदृशिविदोःसाकल्ये । ३ । ४ । २९ । कर्मण्युपपदेणमुल्लस्यात् । कन्यादशैवरयति । सर्वैःकन्याइत्यर्थः ।
ब्राह्मणवेदभोजयति । यंयंब्राह्मणज्ञानातिलभतेविचारयतिवातंसर्वभोजयतीत्यर्थः ॥ यावतिविन्दजीवोः । ३ । ४ ।
३० । यावद्वेदमुक्ते यावल्लभतेतावदित्यर्थः । यावज्जीवमधीते ॥ चर्मोदरयोःपूरे । ३ । ४ । ३१ । कर्मणीत्येव ।
चर्मपूरंस्तृणाति । उदरपूरंभुङ्क्ते ॥ वर्षप्रमाणकुलोपश्चास्याऽन्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३२ । कर्मण्युपपदेपूरैर्मुल्ल
स्यादूकारलोपश्चासमुदयेनवर्षप्रमाणेगम्ये । गोघटंपूरंवृष्टोदेवः । गोघटप्रंवृष्टोदेवः । अस्येति किम् । उपपदस्यस्य
भूत् । मूषिकाविज्ञप्रम् ॥ चेलेक्रोपेः । ३ । ४ । ३३ । चेलार्थेषुकर्मसूपपदेषुक्रोपैर्मुल्लस्याद्वर्षप्रमाणे । चेलक्रोपंवृष्टो
देवः । वस्त्रक्रोपं । वसनक्रोपं ॥ निमूलसमूलयोःतवः । ३ । ४ । ३४ । कर्मणीत्येव । कथादिष्वनुप्रयोगमवस्थिति । अत्रप्र
करणेपूर्वकालइतिनसम्बध्यते । निमूलकावङ्कयति । समूलकायंकयति । निमूलंसमूलंकयतीत्यर्थः । एकस्यापिधान्वर्थस्य
निमूलादिविशेषणसम्बन्धाद्देदः । तेनसामान्यविशेषणभावेनविशेषणविशेष्यभावः ॥ शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः । ३ । ४ ।
३५ । एतुकर्मसुपिषैर्मुल्ल । शुष्कपेषम्विनष्टि । शुष्कम्विनष्टीत्यर्थः । चूर्णपेषं । रूक्षपेषम् ॥ समूलाकृतजीवेषुहन
कृत्यहः । ३ । ४ । कर्मणीत्येव । समूलघातंहन्ति । अकृतकारकुरेति । जीव्याहंगुह्मति । जीवतिइतिजीवः । इगु
पधलक्षणः । जीवतंगुह्मतीत्यर्थः ॥ करणेहनः । ३ । ४ । ३७ । पादघातंहन्ति । पादेनहन्तीत्यर्थः । यथाविधनुप्रयोग
सन्निव्यसमासार्थेययोगः । भिन्नधातुसम्बन्धेनुहिंसार्थानाच्चेतिवक्ष्यते ॥ स्नेहनेपिषः । ३ । ४ । ३८ । स्निह्यतेयेनतस्मिन्क
रणेपिषैर्मुल्ल । उदपेषम्विनष्टि । उदकेनपिनष्टीत्यर्थः ॥ हस्तेवर्तियहोः । ३ । ४ । ३९ । हस्तार्थेकरणे । हस्तवर्ते

वर्तयति । करवर्तम् । हस्तेनाङ्गुलिको करोतीत्यर्थः । हस्त्याहंगुल्लिति । करग्रहं । पाण्याहं ॥ स्वेपुषः । ३ । ४ । ४० ।
 करग्रह इत्येव स्वे इत्यर्थग्रहणान्तेन स्वरूपे पठ्याये विशेषे चणमुल् । स्वपोषं पुष्पाति । धनपोषं । गोपोषं ॥ अधिकरणे बन्धः
 ३ । ४ । ४१ । चक्रबन्धं धाति । चक्रे बध्नातीत्यर्थः ॥ संज्ञायाम् । ३ । ४ । ४२ । बध्नातेर्लुमुल् संज्ञायाम् । जौञ्चबन्धं वद्धः
 । मयूरिकावन्धं । इन्द्रालिकावन्धं । बन्धविशेषाणां संज्ञा एताः ॥ कर्त्रे जीवपुरुषयोर्न शिवहोः । ३ । ४ । ४३ । जीवनाशनं
 शक्ति । जीवो नश्यतीत्यर्थः । पुरुषवाहम्बहति । पुरुषो वहतीत्यर्थः ॥ ऊर्द्धं शुषिपूगेः । ३ । ४ । ४४ । ऊर्द्धं कर्त्तरि । ऊर्द्धं शो
 यं शुष्यति । वृक्षादिरूर्द्धं एव तिष्ठन् शुष्यतीत्यर्थः । ऊर्द्धं पूरम्पूर्यते । ऊर्द्धं मुख एव घटादिः वर्षादंकादिना पूर्णो भवती
 त्यर्थः ॥ उपमाणे कर्मणि च । ३ । ४ । ४५ । चात्कर्त्तरि । घृतनिधाय निहितञ्जलम् । घृतमिव सुरक्षितमित्यर्थः । अ
 जकनाशन्नष्टः । अजक इव नष्ट इत्यर्थः ॥ कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः । ३ । ४ । ४६ । यस्मात्समुत्तुक्तः स एवानुप्रयोक्त
 व्य इत्यर्थः । तथैवोदाहृतम् ॥ उपदंशं स्तृतीयायाम् । ३ । ४ । ४७ । इतः प्रभृतिपूर्वकाल इति सम्बध्यते । तृतीया प्रभृती
 न्यन्यतरस्यामिति वा समासः । मूलकोपदंशं भुङ्क्ते । मूलकेनोपदंशं । दृश्यमानस्य मूलकस्य भुजिम्प्रतिकरणत्वात् तृतीया । यन्त्र
 प्युपदंशिनो सह नशादः सम्बन्धः । तथाप्यर्थोऽस्यैव कर्मत्वात् । एतावतैव सामर्थ्येन प्रत्ययः समासश्च तृतीयायामिति वचनं
 सामर्थ्यात् ॥ हिंसार्थानाञ्च समानकर्मकाणाम् । ३ । ४ । ४८ । तृतीयान्ते उपपदेऽनुप्रयोगधातुना समानकर्मकाज्जिं
 सार्थायाणमुल् स्यात् । दण्डोपघातङ्गाः कालयति । दण्डेनोपघातम् । दण्डताडम् । समानकर्मकाणामिति किम् । दण्डे
 न चोरमाहृत्य गः कालयति ॥ सप्तम्याञ्चोपपीडरुधकर्षः । ३ । ४ । ४९ । उपपूर्वेभ्यः पीडादिभ्यः सप्तम्यान्ते तृतीयान्ते चोप
 पदेणमुल् स्यात् । पार्श्वोपपीडंशेते । पार्श्वयोरुपपीडम् । पार्श्वेभ्योपपीडं । ब्रजोपरोधंगाः स्थापयति । ब्रजेन ब्रजे । उप
 रोधम्बाः । पाण्युपकर्षं धानाः संगृह्णाति । पाण्युपकर्षं । पाणिनोपकर्षं ॥ समासतौ । ३ । ४ । ५० । तृतीया सप्तम्योर्धातोर्णमुल्

॥सि०कौ०॥

॥ क० ॥

॥ २१४ ॥

स्यात्सन्निकर्षे गम्यमाने । केश्याहंयुध्यन्ते । केशेषु गृहीत्वा । हस्त्याहं । हस्तेन गृहीत्वा ॥ प्रमाणे च । ३ । ४ । ५१ । नृयासन्न
म्योरित्येव । ह्यङ्गुलोत्कर्षङ्गुलिडकाम्बिनति । ह्यङ्गुलेन ह्यङ्गुलेनोत्कर्षम् ॥ अषादाने परीक्षायाम् । ३ । ४ । ५२ । परीक्षात्वम् ।
शय्योत्थायंभावति ॥ द्वितीयायाञ्च । ३ । ४ । ५३ । परीक्षायामित्येव । ग्रष्ट्याहंयुध्यन्ते । लोष्ट्याहं ॥ अपगुरेणमुलि ।
६ । १ । ५३ । गुरीउद्यमने इत्यस्यैवोवा आत्त्यासमुलि । अस्यपगोरंयुध्यन्ते । अस्यपगारं ॥ स्वाङ्गेऽध्रुवे । ३ । ४ । ५४ । द्विती
यायामित्येव । अध्रुवे स्वाङ्गे द्वितीयान्ते धातोर्हमुल् । भ्रुविक्षेपंकथयति । भ्रुवक्षेपं । अध्रुवे किम् । शिरउक्षिप्य । येन विना
नजीवनन्तद्वं ॥ परिक्लेश्यमाने च । ३ । ४ । ५५ । सर्वतो विवाध्यमाने स्वाङ्गे द्वितीयान्तेणमुल् स्यात् । उरः प्रतिपेधंयुध्य
न्ते । कृत्तमुरःपीडयन्त इत्यर्थः । उरविदारम्यति चंस्करेन सैः । ध्रुवार्धमिदम् ॥ विशिपतिपदि स्तब्धं व्याप्य मन्त्रासे
मानयोः । ३ । ४ । ५६ । द्वितीयायामित्येव । द्वितीयान्ते उपपदे विश्वादिभ्योणमुल् स्याद्वाप्यमाने आसेवमाने चार्थे गम्ये । गे
हादिद्रव्याणां विश्वादि क्रियाभिः साकल्येन सम्बन्धो व्याप्तिः । क्रियायाः पौनःपुन्यमासेवा । नित्यकीप्सुयोरिति द्वित्वं नुभं भव
ति । समासेनैव स्वभावतस्तयोरुक्तत्वात् । यद्यप्याभीक्ष्ण्येणमुक्त एव तथापि उपपदसंज्ञार्थमासेवायामिह पुनर्विधिः । गे
हानुप्रवेशमास्ते । गेहङ्गेहमनुप्रवेशं । गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशं । एवङ्गेहानुप्रपातं । गेहानुप्रपादं । गेहानुस्कदं । अ
समासे तु गेहस्थणमुलन्तस्य च पर्यायेण द्वित्वं ॥ अस्य जितृषोः क्रियान्तरे कालेषु । ३ । ४ । ५७ । क्रियामन्तरयति व्यवधत्त
इति क्रियान्तरः तस्मिन्धात्वर्थे वर्तमानादस्य ते स्तृष्यते अकालवाचियु द्वितीयान्तेणमुल् स्यात् । ह्यहात्यासंगाः पा
ययति ह्यहमन्यन्तं । ह्यहन्तर्षे । ह्यहन्तर्षे । अत्यसनेन तर्षणेन च गवाम्पानक्रियाश्च वधीयते । अद्यपाययित्वा ह्यहमतिक्रम्य पु
नःपाययतीत्यर्थः ॥ नाम्नादिशियहोः । ३ । ४ । ५८ । द्वितीयायामित्येव । नामोदेशमाचष्टे । नामग्राहमह्वयति ॥ अ
व्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृजः क्वाणमुलौ । ३ । ४ । ५९ । अयथाभिप्रेताख्याननाम अप्रियस्योच्चैः प्रियस्य नीचैः कथनं । उ

D 5 .

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २१५ ॥

॥ ॐ ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ छन्दसिपुनर्वसोरेकवचनम् । १ । २ । ६१ । द्वयोरेकवचनंवास्यात् । पुनर्वसुर्नक्षत्रम् ।
पुनर्वसूवा । लोकेतुद्विवचनमेव ॥ विशाखयोश्च । १ । २ । ६२ । प्राग्वत् । विशाखानक्षत्रं । विशाखे ॥ वस्यीयुक्तश्च
न्दसिवा । १ । २ । ६३ । षष्ठ्यन्तेनयुक्तःपतिशब्दश्चदंसिधिसंज्ञोवास्यात् । क्षेत्रस्यपतिनावयम् । इहवेतियोगंविभज्यछन्द-
सीत्यनुवर्तते । तेनसर्वविधयश्छन्दसिवैकल्पिकाः । बङ्गलश्छन्दसीत्यादिरस्यैवप्रपञ्चः । यचिभम् ॥ नभोगिरेमनुयाम्ब-
त्युपसंख्यानम् ॥ ॥ नभसातुल्यन्नभसत् । भत्वात्तुत्वाभावः । अङ्गिरस्वदङ्गिरः । मनुष्वदग्रे । जनेरुसीतिविहितञ्च
सिप्रत्ययोमनेरपिवाङ्गलकात् ॥ वृषन्वस्वश्रयोः । वृषवर्धकंवसुयस्यसःवृषणवसुः । वृषाश्चोयस्यवृषणश्च । इहान्त-
र्वर्त्तिनीविभक्तिमाश्रित्यपदत्वेसतिनलोपःप्राप्नोभत्वाद्वाय्यते । अतएवपदान्तस्येतिणत्वनिषेधोपिन । अन्नेपोनइत्यन्नेपो-
नञनङ्गत्वात् ॥ अयस्मयादीनिच्छन्दसि । १ । ४ । २० । एतानिछन्दसिसाधूनि । भपदसंज्ञाधिकाराद्युपायोगंस्वाद्वा-
यंवेध्यं । तथाचवार्त्तिकम् ॥ उभयसंज्ञान्यपीतिवक्तव्यमिति ॥ * ॥ ससुष्टुभासचतुक्तागणेन । पदत्वात्कुत्वाभत्वाङ्ग-
त्वाभा ॥ जश्त्वविधानार्थायाःपदसंज्ञायाभत्वसामर्थ्येनवाधात् । नैनंहिन्वंत्यपिवाजिनेयु । अत्रपदत्वात्जस्त्वम् । भत्वा-
त्कुत्वाभावः ॥ तेषाग्धातोः ॥ छन्दसिपरेऽपि । १ । ४ । ८१ ॥ व्यवहिताश्च । १ । ४ । ८२ । हरिभ्यांयाहोक्ञा । अ-
मन्दैरिन्द्रहरिभिर्याहि ॥ इन्धिभवतिभ्याश्च । आभ्याम्परेलिङ्कित् । समोधेदस्युहन्तमम् । पुत्रर्द्धेअथर्वणः । वभू-
व । इदम्प्रत्याख्यानम् । इन्धेश्छन्दोविषयत्वाद्भुवोवुकोनित्यत्वात्ताभ्यांलिङ्किद्वचनानर्थक्यमिति ॥ * ॥ इतिप्रथमोऽध्या-
यः ॥ * * * ॥ तृतीयाचहोश्छन्दसि । २ । ३ । ३ । जुहोतेःकर्मणि तृतीयास्याद्वितीयाच । यवाग्वाऽग्निहोत्रंजु-
होति । अग्निहोत्रशब्दोऽत्रहविस्त्रिवर्तते । यस्याग्निहोत्रमर्थीअतममेध्यमापदोन्नेत्यादिप्रयोगदर्शनात् । अग्नयेह्यत-
इतिव्युत्पत्तेश्च । यवाग्वाख्यंहविर्देवतोद्देशेनयत्वाप्रक्षिपतीत्यर्थः ॥ द्वितीयाब्राह्मणे । २ । ३ । ६० । ब्राह्मणविषयेप्रयोगे

दिवस्तदर्थस्य कर्मणि द्वितीया स्यात् । वष्ट्यपवादः । गामस्य तदहः सभायां दीव्येयुः ॥ चतुर्थ्यर्थे वङ्गलं चन्दसि । २ । ३ ।
 ६२ । वष्टी स्यात् । पुरुषमृगश्चन्द्रमसे । गोधाकालकाटार्वाघाटस्ते वनस्पतीनाम् । वनस्पतिभ्य इत्यर्थः । वष्ट्यर्थे च
 तुर्यीति वाच्यम् ॥ याखर्वेण पिवतितस्यैखर्वः ॥ यजेच्चकरणे । २ । ३ । ६३ । इह चन्दसि वङ्गलं वष्टी । घृतस्य घृतेन
 वायजते ॥ वङ्गलं चन्दसि । २ । ४ । ३७ । अदो घस्लादेशः स्यात् । यस्तान्नूनम् । लुङि मन्त्रे घसेति ज्ञेयम् । अडभावः ।
 सग्धिश्चमे ॥ हेमन्तशिशिरवहोरात्रे च चन्दसि । २ । ४ । २८ । इन्द्रः पूर्ववत्स्निग्धः । हेमन्तश्च शिशिरश्च हेमन्तशिशिरौ ।
 अहोरात्रे । अदिप्रभृतिभ्यः शपः ॥ वङ्गलं चन्दसि । २ । ४ । ७३ । वृत्रं हनति वृत्रहा । अहिः शयत उपपृक् । अत्र लुङ् ।
 अदादिभिन्नेऽपि कचिन्नुक् । त्राध्वं नो देवाः । जुहोत्यादिभ्यः श्लुः ॥ वङ्गलं चन्दसि । २ । ४ । ७६ । दातिप्रियाणि चिन्नुक् ।
 अन्यत्रापि । पूर्णविंशति ॥ मन्त्रे घसेत्तरणशवृट्हाट्टृक् ऋगमिजनिभ्योलेः । २ । ४ । ८० । रभ्योलेर्लुक् स्यान्मन्त्रे । अक्ष
 नमीमदन्तहि । घस्लादेशस्य गमहनेत्युपधालोपेशसि वसीति यः । माह्वर्मित्रस्य । धूर्तिः प्रणङ्गार्थस्य । न शेर्वेति कुत्वं । सु
 रुचो वेन आवः । मान आधक् । आदित्याकाशान्तयहणं । आप्राद्यावापृथिवी । परवर्गारभृद्व्या । अकन्तवासः । त्वे रपिज्ञा
 गृवां सोऽनुगमन् । मन्त्रयहणं ब्राह्मणस्याप्युपलक्षणं । अज्ञतवा अस्य दन्ताः । विभाषानुवृत्तेर्नेह । नता अगृभन्नजनिष्टहि
 यः ॥ * ॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ * * * * ॥ अभ्युत्सादयाम्प्रजनया चिकयां रमयामकः पावयां क्रियाद्विदामकन्निति च्छन्दसि ।
 ३ । १ । ४२ । आद्येषु चतुर्थ्यलुङि आम् अक इत्यनुप्रयोगश्च । अभ्युत्सादयामकः । अभ्युदसीषददितिलोके । प्रजनयामकः
 । प्राजीजनदित्यर्थः । चिकयामकः । अचैयोदित्यर्थे चिनोते रम् द्विर्वचनं कुत्वं च । रमयामकः । अरीरमत् । पावयां क्रियात्
 । पाव्यादितिलोके । विदामकन् । अवेदियुः ॥ गुपेच्छन्दसि । ३ । १ । ५० । ज्ञेयञ्ङ् । गृहानजगुपतं युवं । अगौ प्रमित्यर्थः
 ॥ नोनयंति ध्वनयत्येजयत्यर्दयतिभ्यः । ३ । १ । ५१ । ज्ञेयञ्ङ् । मात्वायतो जरितुः काममूनयोः । मात्वाग्निर्ध्वनयतीत् ॥ समृ

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २१६ ॥

दूरहिभ्यश्चन्दसि । ३ । १ । ५७ । ज्ञेरङ्वा । इदन्तेभ्योकरन्नमः । अमरत् । अदरत् । यत्सानोःसानुमारुहत् ॥ क
न्दसिनिष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोनीयोच्छिद्यमर्यस्तर्थाध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिधीवब्रह्मवाद्यभाव्यस्त्रायोपचाय्य
पृडानि । ३ । १ । १२३ । कृत्तेर्निस्पूर्वात्कपिप्रणिण्यत् । आद्यन्तयोर्विपर्यासः निसः सत्वञ्च । निष्टर्क्यञ्चिन्वीतपशुकामः
। देवशब्दे उपपदे ह्यतेर्जुहोतेर्वाक्यपदीर्घञ्च । सङ्ज्ञानेवाउदेवहूये । प्रउत् आभ्यान्नयतेः क्वप् । प्रणीयः । उनी
यः । उत्पूर्वाच्छियेः क्वप् । उच्छिद्यः । मृडस्मृज्ध्वरभ्योयत् । मर्यः । स्तर्या । स्त्रियामेवायं । ध्वर्यः । खनेर्यत्तण्य
नौ । खन्यः । खान्यः । यजेर्यः । शुभध्वन्द्वैवापकर्मणो । देवयज्यायै । आङ्पूर्वात्पृच्छेः क्वप् । आपृच्छ्यंधरुणां वाज्यैर्वति ।
सीव्यतेः क्वप्पत्वंच । प्रतिधीवः । ब्रह्मणिवदेर्यत् । ब्रह्मवाद्यम् । लोकेतुवदः । सुपिक्वप्चेतिक्वप्पयतौ । भवतेः सौतेस्त्वण्य
त् । भाव्यः । स्त्रावः । उपपूर्वाच्चिनोतेर्यत् आयादेशश्चपृडेउत्तरपदे । उपचाय्यपृडम् ॥ हिरण्यइतिवक्तव्यं ॥ * ॥ उ
पचेयपृडमेवान्यत् । मृडसुखनेपृडचेयस्मादिगुपधलक्षणः कः ॥ कन्दसिवनसनरक्षिमथाम् । ३ । २ । २७ । एभ्यश्चर्मण्यु
पपदेइन्स्यात् । ब्रह्मवनिन्वा । क्षत्रवनि । उत्तनेगोवणिन्धियम् । येषथाम्यथिरक्षयः । चतुरक्षौपथिरक्षी । हविर्मर्थीना
मभि ॥ कन्दसिसहः । ३ । २ । ६३ । शिवः स्यात् । पृतनावाह ॥ वहश्च । ३ । २ । ६४ । प्राग्वत् । दिव्यवाह । योगविभागउत्त
र्यः ॥ कव्यपुरीषपुरीष्येषुन्युह । ३ । २ । ६५ । एषुवहेर्न्युहस्याच्छन्दसि । कव्यवाहनः । पुरीषवाहनः । पुरीष्यवाहनः
॥ हव्येऽनन्तःपादं । ३ । २ । ६६ । अग्निश्चहव्यवाहनः । पादमध्येतुवहश्चेतिगिरेव । हव्यवालग्निरजरःपितानः ॥ जनस
नखनक्रमगमोपि । ३ । २ । ६७ । विडूनोरित्यात्वम् । अञ्जाः । गोजाः । गोषाङ्द्रोन्टघाञ्चसि । सनेतेरनइतिषत्वं । इयंशु
षोभिर्विसखाइवारुजत् । आदधिकाः शवसायञ्चकृष्टीः । अग्रेगाः ॥ मन्त्रेऽन्तेवहोक्वशस्युरेडाशेशिवन् । ३ । २ । ७१ । अ
तंवाहादीनाण्डस्पदस्येतिवक्तव्यं ॥ * ॥ यत्रपदत्वम्भावितत्रशिवनोपवादोऽस्वत्वइत्यर्थः । अन्तेवाः । अन्तेवाहै । अन्तेवाहः

॥ उक्थानि उक्थैर्वा श्रुतिः । उक्थशायजमानः । उक्थशसौ । उक्थशसः । पुरोदाशयते दीयते पुरोडाः ॥ अवेयजः । ३ । २ ।
 ॥ ७२ । अवयाः । अवयाजौ । अवयाजः ॥ अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च । ८ । २ । ६७ । एते समुद्धौकतदीर्घानि पाच्यन्ते । चा
 दुक्थशाः ॥ विङ्गुलच्छन्दसि । ३ । २ । ७३ । उपे उपपदेयजेर्विच् । उपयद् ॥ आतोमनिन् कनिब्वनिषच् । ३ । २ । ७४ ।
 सुपुपसर्गीचेपपदे आदनेध्याधातुभ्यश्चन्दसि विषये मनिनादयस्त्रयः प्रत्ययाः स्युः । चाद्विच् । सुदामा । सुधीवा । सुपीवा
 । भूरिदावा । घृतपावा । विच् । कीलालपाः ॥ वङ्गलच्छन्दसि । ३ । २ । ८८ । उपपदान्तरे पिहन्तेर्वङ्गलं किप्स्यच् ।
 मानृहा । पितृहा ॥ छन्दसिलिट् । ३ । २ । १०५ । भूतसामान्ये । अहं द्यावापृथिवी आततान ॥ लिटः कानज्वा । ३ । २ ।
 १०६ । कसुच्च । ३ । २ । १०७ । छन्दसिलिटः कानच् कसूवास्तः । चकाणावृष्णिं । छन्दसि परिक्वायामपिक्वच् चक्रव्यः ॥
 * ॥ योने अग्ने अरिवा अघायुः ॥ क्वाच्छन्दसि । ३ । २ । १०८ । उप्रत्ययः स्यात् । अघायुः । एरजधिकारे जवसवौ छन्द
 सिवाचौ ॥ ७७ ॥ ज्विवाभिर्यूनः । ऊर्वे मेजवः । देवस्य सवितुः सवे ॥ मन्त्रे वृषे धपचमनविदभूवीरा उदात्तः । ३ । ३ । १६ । वृ
 षादिभ्यः क्तिन् स्यात्सचोदात्तः । वृष्टिन् दिवः । सुम्नमिष्टये । पचात्पत्तीरुत । इयन्ते नयसीमतिः । वित्तिः । भूतिः । अग्नश्चा
 याहि वीतये । रतौ स्यामोभयासः ॥ छन्दसि बुङ्लङ्लिटः । ३ । ४ । ६ । धात्वर्थानां सम्बन्धे सर्वकालेष्वेते वास्युः । पक्षे यथास्व
 म्प्रत्ययाः । लुङि । देवो देवेभिर्गमन् । लोडर्थे लुङ् । इदन्तेभ्यो करन्नमः । लङ् । अग्निमद्यु होतारमवृणोतायं यजमानः ।
 लिङ् । अद्युममार । अद्युमियत इत्यर्थः ॥ लिङर्थे लेङ् । ३ । ४ । ७ । विध्यादेहेतुमद्भावादौ च धातेर्लेङ् स्याच्छन्दसि ॥ सिब्व
 ऊलं लेटि । ३ । १ । ३४ ॥ इतश्चलोपः परस्मैपदेषु । ३ । ४ । १७ । लेटस्तिङामितोलोपो वा स्यात्परस्मैपदेषु ॥ लेटोऽडाटौ
 । ३ । ४ । १८ । लेटः अद् अद् एतवागमौ स्तसौ चरितौ ॥ सिब्व ऊलं लिङ् कृत्यः ॥ * ॥ वृद्धिः । प्रण आयं धितारिषत् । सुपेशस
 स्तरतिजो विषद्वि । आताविषदर्शसानाय । सिपङ्लोपस्य चाभावे । पताति दिद्युत् । प्रियस्मूर्यो प्रियो अग्राभवति ॥ स उक्त

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २१७ ॥

मस्य ॥ ३॥ ४॥ ६८॥ लेटुत्तमसकारस्यबालोपः स्यात् । करवाव । करवावः । टेरेत्वं ॥ आतरे । लेटुआकारस्यस्येः स्यात् । सुनेभिः
सुप्रयसामादयैते । आतामिव्याकारस्यस्येकारः । विधिसामर्थ्यादाटसेत्वं । अन्यथाहिसेटमेवविदध्यात् । योयजातिये
जातइति ॥ वैतोऽन्यत्र ॥ ३॥ ४॥ ६९॥ लेटुएकारस्यस्येः स्याद्वा । आतरेइत्यस्यविषयम्बिना । पशूनामीशै । ग्रहागृह्यान्तै
। अन्यत्रकिम् । सुप्रयसामादयैते ॥ उपसम्मादाशङ्कयोश्च ॥ ३॥ ४॥ ७०॥ पणवन्धेआशङ्कायाञ्चलेइस्यात् । अहमेवप
शूनामिशै । नेज्जिह्वायन्तो नरकम्पताम ॥ हलः शानज्जौ ॥ छन्दसि शायजपि । ३॥ १॥ ८४॥ अपिशब्दाच्छानच् ।
ह्यहोर्भेदस्यसीतिहस्यभः । गृभ्यायजिह्वयामधु । बधानदेवसवितः । अनिदितामितिबध्नातेर्नलोपः । गृभ्णामिते । म
ध्वाजभार ॥ व्यत्ययोबहुलम् । ३॥ १॥ ८५॥ विकरणानांबहुलं व्यत्ययः स्यात् छन्दसि । आण्डाशुभ्रस्यभेदति । मि
नन्तीतिप्राप्ते । अरसामरतेपतिः । म्रियतइतिप्राप्ते । इन्द्रेवस्तेननेषतु । नयतेर्लाट्शसिपौद्वैविकरणौ । इन्द्रेणयु
जातरूपेभवृत्तं । तरेमेत्यर्थः । तरतेर्विध्यादौलिङ् । उःसिप्श्पचेतित्रयोविकरणाः ॥ सुप्तिडुपग्रहलिङ्गनरणांकालह
लचस्वरकर्तृयडाश्च । व्यत्ययमिच्छति शास्त्रकृदेषांसेपिचसिध्यति वाहुलकेन ॥ १॥ धुरिदक्षिणायाः । दक्षिणस्यामि
तिप्राप्ते । चयालयेश्चयूपायतक्षति । तक्षन्तीतिप्राप्ते । उपग्रहः परस्मैपदात्मनेपदे । ब्रह्मचारिणमिच्छते । इच्छती
तिप्राप्ते । प्रतीपमन्यऊर्मिर्युध्यति । युध्यतइतिप्राप्ते । मधोः स्तृप्ताइवासते । मधुनइतिप्राप्ते । नरः पुरुषः । अधासवी
रैर्दशभिर्वियूयाः । वियूयमिदितिप्राप्ते । कालः कालवाचीप्रत्ययः । ओऽग्नीनाधास्यमानेन । लुटोविषयेल्ह । तमसोगाश्च
दुक्षन् । अधुक्षदितिप्राप्ते । मित्रवयञ्चस्वरयः । मित्रावयमितिप्राप्ते । स्वरव्यत्ययस्तुवक्ष्यते । कर्तृशब्दः कारकमात्रपरः
। तथाचतद्वाचिनांकृतजितानां व्यत्ययः । अन्नादाय । अणिवययेश्च । अवग्रहेविशेषः । यडोयशब्दादारभ्यलिङ्गाशि
घ्यङितिङकारेणप्रत्याहारः । तेषांव्यत्ययोभेदतीत्यादिरुक्तएव ॥ लिङ्गाशिघ्यङ । ३॥ १॥ ८६॥ आशिर्लिङ्गिपरिधातो

इड्स्याच्छन्दसि । वचउम् । मन्त्रम्बोचेमाग्रये ॥ दृशेरग्वक्तव्यः ॥ * ॥ पितरञ्चदृशेयम्मातरञ्च । अडितु । चदृशोडीतिगुणः
 स्यात् ॥ छन्दस्युभयथा । ३ । ४ । ११७ । धात्वधिकारेऽक्तः प्रत्ययः सार्वधातुकार्द्धधातुकोभयसंज्ञः स्यात् । वर्जन्तुत्वात्सृष्ट
 यः । वर्ज्यं चिदर्थः । आर्द्धधातुकत्वात्खिलोपः । विशृण्वरे । सार्वधातुकत्वात्श्रुः श्रुभावश्च । ऊश्रुवेरितियण् ॥ आदृगम्
 हनजनभकिकिनौलिङ् । ३ । ४ । ११७ । आदन्तादृवर्णान्ताद्गमादेश्च किकिनौस्तस्यौचलिङ् । वः । पपिः । सेमं । द
 दिगोः । जगिमर्युवा । जघ्निर्वृत्रममित्रियं । जज्ञिः । लिङ्गद्वावदेवसिद्धे चदृश्यामितिगुणवाधनार्थं किञ्च वङ्गलं छन्दसी
 त्युत्वं । तनुरिः । जगुरिः ॥ तुमर्थे से सेन सेऽसेन क्से सेन ध्यै अर्धै न् कर्धै कर्धै न् शर्धै शर्धै न् तवै तवेऽतवेनः । ३ । ४ । ११८ ।
 से । वक्षेरायः । सेन् । तावामेवे । असे । शरदोऽवसेधाः । असेनित्याद्युदात्तः । क्से । प्रेये । कसेन् । गवामिवश्रियसे ॥ अर्धै
 । अर्धै न् । जठरम्पृण्णधौ । प्रक्षे आद्युदात्तः । कर्धै । कर्धै न् । आऊवधै । पक्षे निस्वरः । शर्धै । राधसः सहमादयधै ॥ शर्धै
 न् । वायवेपिवधै ॥ तवै । दातवाह् । तवेऽ । तवेन् । कर्तवे ॥ प्रयैरोहिधौ अव्यथिधौ । ३ । ४ । ११९ । एते तुमर्थे नि
 पात्यन्ते । प्रयातुंरोहं अव्यथितुमित्यर्थः ॥ दृशेर्विखेच । ३ । ४ । ११९ । दृष्टुं विख्यातुमित्यर्थः ॥ शकिणमुल्कमुलौ । ३ । ४ । १२० ।
 । शक्रोतावुपपदे तुमर्थे एतौस्तः । विभाज्यप्राकत् । अपनुपनाशकत् । विभक्तमपलोप्तामित्यर्थः ॥ ईश्वरेने सुन्के सुनौ । ३
 । ४ । १२१ । ईश्वरे विचरितोः । ईश्वरे विलिखः । विचरितुं विलेखितुमित्यर्थः ॥ कृत्यार्थे तवै केन्केन्यत्वनः । ३ । ४ । १२२ । न
 स्लेखितवै । जघगाहे । दिदृक्षेण्यः । भूर्यस्पृष्टकर्मम् ॥ अवचक्षेच । ३ । ४ । १२३ । रिपुणानावचक्षे । अवख्यातव्यमित्यर्थः ॥
 भावलक्षणे स्थेण्व्वादिचरि ऊतमिजनिभ्यस्तो सुन् । ३ । ४ । १२४ । आसंस्यातोः सीदन्ति । आसमाप्तेः सीदन्तीत्यर्थः । उदे
 तोः । अपकर्तोः । प्रवदितोः । प्रचरितोः । हेतोः । कामितोः । काममाविजनितोः सम्भवामः ॥ स्तृपितृदोः कस्तुन् । ३ । ४ ।
 १२५ । भावलक्षणे इत्येव । पुराकूरस्यविहपोविरपश्चिन् । पुराजन्तृभ्यश्चातृदः ॥ * ॥ इति तृतीयेऽध्याये ॥ * * * * ॥ रात्रेऽष्टा

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २१८ ॥

जसौ । ४ । १ । ३१ । रनिशहान्डीस्यात् जसिषयेऽन्वसि । सत्रीव्यस्यदायती । लोकेनृकादिकादिनिडीव्यन्तोदात्तः । नि
यन्वसि । ४ । १ । ४६ । वह्वादिभ्यश्चन्दसि विषये निगंडीय । वह्नीयुहिला । नित्यग्रहणमुत्तरार्थम् ॥ भुवश्च । ४ । १ ।
४७ । डीष्स्यात्चन्दसि । विभी । प्रभी । विप्रसंभ्यइतिडुप्रत्ययान्तंस्त्रेऽनुक्रियते । उतइत्यनुवृत्तेः । उवडादेशस्तुसौ
नः । मुद्गलाच्चन्दसिलिङ्ग ॥ * ॥ डीघोलित्तमानुक्तागमः । लिखरः । रथोरमून्मुद्गलानी ॥ दीर्घजिह्वीचचन्दसि । ४ । १ ।
५७ । संयोगोपधन्नादप्राप्नोडीबिधीयते । आसुयीवैदीर्घजीह्वीदेवानांयज्ञवाट् ॥ कडुकमण्डलोश्चन्दसि । ४ । १ । ७९ ।
ऊङ्स्यात् । कडूश्चवै । कमण्डलूः । गुगुलुमधुजमुपतयालूनामिति वक्तव्यं ॥ * ॥ गुगुलूः । मधूः । जतूः । पतयालूः ॥ अ
वयाच्यप् । आविष्कृतस्योपसंख्यानचन्दसि ॥ * ॥ आविष्कृतोवर्द्धते ॥ चन्दसिठञ् । ४ । ३ । १७ । वर्षाभ्यःठकोपवादः । स्वरेभेदः
। वार्षिकं ॥ वसन्ताच्च । ४ । ३ । २० । ठञ्स्यात्चन्दसि । वासन्निकं ॥ हेमन्ताच्च । ४ । ३ । २१ । चन्दसिठञ् । हेमन्निकम् ।
योगविभागउत्तरार्थः ॥ शौनकादिभ्यश्चन्दसि । ४ । ३ । १०६ । णिनिःप्रोक्तेःकाणोरपवादः । शौनकेनप्रोक्तमधीयते
शौनकितः । वाजसनेयिनः । चन्दसिकिम् । शौनकीयाशिक्षा ॥ झञ्चचन्दसि । ४ । ३ । १५० । विकारेवामयइस्यात् ।
शरमवर्द्धिः । यस्यपर्णमयोऽनुहः ॥ नोत्वर्द्धविल्लान् । ४ । ३ । १५१ । उल्लान् । उकारवान् । मौञ्जंशिकं । वर्द्धिर्चर्मत्
स्यविकारेवार्द्धिरज्जुः । चैल्लोपूपः । सभायायः ॥ ठञ्चन्दसि । ४ । ४ । १०६ । सभेयोयुवा ॥ भवेचन्दसि । ४ । ४ । ११०
। सप्तम्यन्ताद्वार्थेयत् । मेत्यायचविद्युत्यायच । यथायथंशैघिकाणामणादीनाञ्चघादीनामपवादोऽयंयत् । पक्षेतेऽपिभव
त्ति । सर्वविधोऽन्वसि वैकल्पिकत्वात् । तद्यथा । मुंजवान्नामपर्वतः । तत्रभवः । मौंजवतः । सोमस्येवमौंजवतस्यभक्षः
। आचतुर्थसमाप्तेऽन्वसि अधिकारः ॥ पाथोनदीभ्यांङ्घ्रिण् । ४ । ४ । १११ । तमुच्चापाभ्योवृषा । चनोदधीतनाड्योगिरोमे ।
। आचतुर्थसमाप्तेऽन्वसि अधिकारः ॥ वेशन्तहिमवद्भ्यामण् । ४ । ४ । ११२ । भवे । वैशन्तीभ्यःस्वाह । हैमवतीभ्यः

स्नाहा ॥ स्रोतसेविभावाङ्गत्वात् ॥ ४ । ४ । ११३ । पक्षेयत् । ह्यन्वयेस्तुसरेभेदः । स्रोतसिभवः स्रोतः । स्रोतस्य
 ॥ सगर्भसूयसनुताद्वत् ॥ ४ । ४ । ११४ । अनुभूतासुगर्भः । अनुसंखासूयः । योनःसनुयः । उतवाजिघंक्षुः । न
 तिर्नतं । मयंसुकेभावेतः । सगर्भादवस्त्रयोपिकर्म्मधारयाः समानस्य ह्यन्वयोऽसौतिसः ततोभवार्येयत् । यतोपवादः ॥ नुया
 न् ॥ ४ । ४ । ११५ । भवेऽर्थे । पक्षेयदपि । आकशमंवृषभंतुग्यास्तिविह्वलाः । नुयियास्तिनिशाखान्तरे । धमाकश
 येवरिष्ठेषुतुयशद्वत्तिवृत्तिः ॥ अयाद्वत् ॥ ४ । ४ । ११६ ॥ घटौच ॥ ४ । ४ । ११७ । चाद्वत् । अयेमवोऽयः ।
 अयियः । अयोयः ॥ समुद्राभ्रावुः ॥ ४ । ४ । ११८ । समुद्रियाअप्सरसोमनीयिणं । नानदनोअभ्रियस्येवघोषः ॥ व
 र्हिषिद्वत् ॥ ४ । ४ । ११९ । प्रणिनिद्वत् । वरिष्ठेषुनिधियु प्रियेषु ॥ दूतस्यभागकर्मणी ॥ ४ । ४ ।
 १२० । भागोऽङ्गः । दूतः ॥ स्तोयातनोहननी ॥ ४ । ४ । १२१ । यातेअयेरक्षस्यातनूः ॥ रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्र
 शस्ये ॥ ४ । ४ । १२२ । अस्तेनेकस्यात् । रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये ॥ जगद्यं । हविष्यं ॥ असुरस्यस्वम् ॥ ४ । ४ । २३
 असुर्यन्देवैभिर्धायिविभ्रं ॥ मावावामणः ॥ ४ । ४ । १२४ । आतुरीमाया ॥ तद्वानासामुपधानोमन्त्रइतीष्टकासुल्लुक्म
 तोः ॥ ४ । ४ । १२५ । वर्चस्यामुपधानेसुखसामिष्टकानां । वर्चस्यावृत्तयाः ॥ अश्विमानणः ॥ ४ । ४ । १२६ । आ
 श्विनोरूपदधाति ॥ वयस्यासुखसामिष्टकानां ॥ ४ । ४ । १२७ । तद्वानासामितिस्त्वंसर्वमनुवर्त्तते । मतोरितिपदमावर्त्यप
 श्वग्यन्तंवेद्यम् । मनुवन्तोयोमूर्द्ध्व इत्यतोऽनुस्वारोपधेयास्तिष्ठंकासु । यस्मिन्म
 येमूर्द्ध्ववयःशदौस्तस्तेनोपधेयासु । मूर्द्ध्ववतीरुपदधातीतिप्रयोगः ॥ मन्त्रार्थमसुतन्वोः ॥ ४ । ४ । १२८ । नभोभ्रं । तद
 स्मिन्नस्तीतिनभस्योमासः । ओजस्यावनूः ॥ मधोऽर्थः ॥ ४ । ४ । १२९ । माधवः । मधवः ॥ ओजसोऽहनियत्सौ ॥ ४ ।
 ४ । ३० । ओजस्यमहः । ओजसीनंजः ॥ वेदोऽर्थः ॥ ४ । ४ । १३१ । १३२ । यथासंख्येनेद्यते । वे

॥ सि० कै० ॥

॥ दे० ॥

॥ २१६ ॥

शोबलन्तदेवभगइतिकर्मधारयः । वेशोभयः । यशोभयः । यशोभगीमः ॥ पूर्वोक्तमिति निर्णयः ॥ ४ । १३३ । गम्भीरेभिः पथिभिः पूर्वोक्तैः येषां सवितः पूर्वोक्तः ॥ अद्भिः संस्तुतम् । ४ । ४ । १३४ । यस्येदं म
यंहविः ॥ सहस्रेण सम्मितैः । ४ । ४ । १३५ । सहस्रियासोऽपान्नोर्मयः सहस्रेण तुल्याद् वयः ॥ मतौ च । ४ । ४
१३६ । सहस्रशब्दान्मन्त्रार्थः स्यात् । सहस्रमस्यासीत्सहस्रियः ॥ सोममर्हति यः । ४ । ४ । १३७ । सोम्यो ब्राह्मणः ।
यज्ञार्ह इत्यर्थः ॥ मधे च । ४ । ४ । १३८ । सोमशब्दाद्व्याप्त्या मय इत्यर्थः । सोम्यं मधु । सोममयमित्यर्थः ॥ मधोः । ४
४ । १३९ । मधुशब्दान्मय इत्यर्थः यत्कृतम् । मधयः । मधुमय इत्यर्थः ॥ वसोः समूहे च । ४ । ४ । १४० । चान्द्रायण इत्यर्थः यत् ।
वसव्यः । अक्षरसमूहे कन्दसञ्जयसंस्थानम् ॥ * ॥ कन्दः शब्दादक्षरसमूहे वर्तमानात्कार्ये यदित्यर्थः । आश्रावयेति चतुर-
क्षरं अस्तु श्रीवडिति चतुरक्षरं ये यजामहे इति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं द्व्यक्षरे वयद्वारः एव वै सप्तदशक्षरश्चन्दस्यः ॥ नक्षत्रा
ङ्कः । ४ । ४ । १४१ । स्वार्थः । नक्षत्रियेभ्यः स्यात् । सर्वदेवतातिः । ४ । ४ । १४२ । स्वार्थः । सवितानः सुवतु सर्वतानि । प्र
दक्षिणि देवतातिमुत्तरः ॥ शिवशमरिष्टसङ्करः । ४ । ४ । १४३ । करोतीति करः । पचाद्यच् । शिवङ्करोतीति शिवतानि । या
भिः शन्तातीभवयोददाभ्युये । अथोऽपरिष्टतातिः ॥ भावे च । ४ । ४ । १४४ । शिवादिभ्यो भावेतातिः स्याच्छन्दसि । शि
वस्य भावः शिवतातिः । शन्तातिः । अरिष्टतातिः ॥ * ॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ * * * * ॥ सप्तमोऽच्छन्दसि ॥ ५ । १
। ६९ । तदस्य परिमाणमिति वर्गादिति च । सप्तसाप्तानि अष्टजन्तुः । शतशतोर्द्विच्छन्दसि । तदस्य परिमाणमिति वर्गा
द्यः ॥ * ॥ पञ्चदशिनोऽर्द्धमासाः । विङ्गिनोमासाः । विङ्गितेऽतिवाच्यं ॥ * ॥ विङ्गिनोऽङ्गिरसः । युष्मदस्मदोऽस्य
श्येवतुष्टयः ॥ * ॥ त्वावतः पुरुरवसो । नत्वाक अन्यः । यज्ञविप्रस्य भावतः ॥ कन्दसि च । ५ । १ । ६७ । प्रतिपदिकमा
त्रातदर्हतीति यत् । सादन्यं विदथम् ॥ वत्सराताच्छन्दसि । ५ । १ । ७१ । निर्वृत्तादिष्वर्थेषु । इद्वत्सरीयः ॥ सम्भ

रिपूर्वत्वच । ५ । १ । ६२ । चाच्छः । सम्बन्धरीणः । सम्बन्धरीणः । परिवन्धरीणः । परीवन्धरीणः ॥ कन्दसिधसि । ५ ।
 १ । १०६ । चतुश्चाक्षरस्य प्राप्तिमित्यर्थः । भागवत्त्वयः ॥ उपसर्गाच्छन्दसिधत्वर्थः । ५ । १ । ११८ । धात्वर्थे विशिष्टे
 साधने वर्तमानात्त्वार्थे वतिः स्यात् । यदुद्धतो निवतः । उद्धतान्निगतानित्यर्थः ॥ यद्वचकन्दसि । ५ । २ । ५० । नाना
 देः परस्य डटः यदस्यान्मद्व । पञ्चमम् । पञ्चमम् ॥ कन्दसिपरिपन्थिपरिपरिणौपत्यवस्थातरि । ५ । २ । ८६ । परिपन्थि
 म्परिपन्थिनम् । मात्वायपरिणोविदम् ॥ वज्रलकन्दसि । ५ । २ । १२२ । मत्वर्थे विनिः स्यात् । कन्दो विन्प्रकीरणे श्रोत्रा
 मेखलाद्वयोभयरुजाहृदयानां दीर्घश्चेति वक्तव्यमिति दीर्घः । मंहिष्ठमुभयाविनंश्रुनमोष्ट्राव्यचरत् ॥ कन्दसिवनिपैच
 वक्तव्यौ ॥ * ॥ ई । रथोरभूत् । सुमङ्गलीयस्य धः । मघवानमीमहे ॥ तयोर्दाहिर्लौचकन्दसि । ५ । ३ । २० । इदमे
 दोर्यथोसंख्यंस्तः । इदाहिबडयस्तुतिम् । तद्दिनः । थाहेतौचकन्दसि । ५ । ३ । २६ । किमस्यास्याद्धेतौ प्रकारेच । कथा
 यामनपृच्छसि । कथादाशेम ॥ पञ्चपञ्चाचकन्दसि । ५ । ३ । ३३ । अवरस्य अस्त्वान्वर्थे निपातौ । पञ्चहिसः । नोते पञ्चा
 ॥ तुश्चकन्दसि । ५ । ३ । ५७ । तृजन्तान्नुवन्ताच्च इदमप्यसुनौस्तः । आसुतिङ्करिष्ठः । दोहीयसीधेनुः ॥ प्रत्नपूर्वविश्वेमा
 न्यालकन्दसि । ५ । ३ । १११ । इति । तंप्रत्नयापूर्वथाविश्वथेमथा ॥ अमुचकन्दसि । ५ । ४ । १२१ । किमेति डङ्ख्य
 धादित्येव । प्रतमपपुत्रम् ॥ पुत्रकोष्ठाभ्यामिलतनिनौचकन्दसि । ५ । ४ । ४१ । स्वार्थे । येनोदूरेवोवृकतिः । ज्येष्ठ
 तातिम्वर्हिषदम् ॥ अनसन्तामपुंसककन्दसि । ५ । ४ । १०३ । तत्पुरुषोद्वचस्यात्समासौन्तः । ब्रह्मसामम्भवतिदेवकन्द
 सानि ॥ वज्रप्रजाश्चकन्दसि । ५ । ४ । १२३ । वज्रप्रजानिर्जतिमाविवेश ॥ कन्दसिच । ५ । १ । ६७ । दन्तस्य दन्त
 स्याद्वज्रव्रीहौ । उभयतो दन्तः प्रतिगृह्णाति ॥ चतुश्चकन्दसि । ५ । ४ । १५८ । वेदनाद्वज्रव्रीहेर्नैकम् । हतामाताय
 स्य हन्माता ॥ * ॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥ * * * * ॥ एकाचोद्धेकन्दसिवेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ योजागारदातिप्रकारिणा ॥

सुप्रसिद्धं नृते । अन्तःपादं किम् । एतासु एते चैव नि । अव्यपरे किम् । तेऽवदन् ॥ अद्यादवद्यादवन्मुरवन्तः
 वसुधुच । ६।१।११६ । एषु व्यपरे पतिरुड्प्रकृत्या । वसुभिर्ज्ञा अद्यात् । मित्रमहो अवद्यात् । माशिवसो अवन्मुर
 मो अवन्तः । शतधरे अवन्मुर । तेनो अवन्तः । कुशिकासो अवस्यवः । यद्यपि वक्तुं चैते मोऽवन्तुरयतूः सोऽयमा
 लेभिरित्यादौ प्रकृतिभावेन क्रियते तथापि वाङ्मूलकात्समाधेयम् । प्रातिशाख्ये तु वाचनिकस्यैव मर्थः ॥ यजुष्युर
 १।११७ । उरःशब्द एङन्तोऽतिप्रकृत्या यजुषि । उरोऽन्तरिक्षम् । यजुषि पादाभावादनन्तःपादार्थम्वचनम् ॥ आपो
 जुषाणो वृष्योर्वार्यष्टे अम्बे अम्बालेऽम्बिके पूर्वे । ६।१।११८ । यजुषि अतिप्रकृत्या । आपो अस्मान्मातरः । जुषाणो अग्निः
 व्यस्य । वृष्यो अंशुभ्याम् । वार्यष्टे अधिनाके । अम्बे । अम्बाले । अम्बिके । अस्मादेव वचनादम्बार्थेति ह्रस्वेन ॥ अङ्ग इत्या
 दौ च । ६।१।११९ । अङ्गशब्दे य एङतदादौ च अकारे य एङ्पूर्वः सोऽतिप्रकृत्या यजुषि । प्राणो अङ्गे अङ्गे अदीयत् ॥ अनु
 दात्ते च कुधपरे । ६।१।१२० । कवर्गधकारमरे अन्तुदात्तेऽतिपरे एङ्प्रकृत्या यजुषि । अयं सोऽग्निः । अयं सोऽध्वरः । अनुदा
 त्ते किम् । अधोऽये रुद्रे । अयं शब्द आद्युदात्तः । कुधपरे किम् । सोऽयमग्निमन्तः ॥ अवपथासि च । ६।१।१२१ । अनुदात्ते
 अकासदौ अवपथाः शब्दे परे यजुषि एङ्प्रकृत्या । वीरुद्रेभ्यो अवपथाः । वपे स्यासिलङितिङ्ङित्यनदात्तत्वम् । अनुदा
 त्ते किम् । यदुद्रेभ्योऽकेपथाः । निपातैर्यदुतिनिघातोत्त ॥ आङोऽनुनासिकश्चन्दसि । ६।१।१२२ । आङोऽधिपरेऽनु
 नासिकः स्यात् सच प्रकृत्या । अभ्रं अणुः । गभीरं अणुः । उयपुत्रे ॥ ईषा अक्षादीनाञ्चन्दसि प्रकृतिभावोक्तव्यः ॥ * ॥ ईषा अ
 क्षो हिरण्ययः । ज्या इयम् । पूषा अविष्ट ॥ स्यञ्चन्दसि वङ्मूलम् । ६।१।१२३ । स्य इत्यस्य सोऽर्होपः स्याद्वलि । एवम्वभा
 नुः ॥ ह्रस्वाचन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे । ६।१।१२४ । ह्रस्वात्तरस्य चन्द्रशब्दस्योत्तरपदस्य सुडागमः स्यान्मन्त्रे । हरिश्चन्द्रो मरुद्ग
 णः । सुअन्द्रदस ॥ पितरमातरा च चन्दसि । ६।१।१२५ । इन्द्रे निपातः । आमागनां पितरमातरा च । चाद्विपरीतमपि मा

॥ २२९ ॥

[illegible]

जनिता ॥ श्रमितायहे । ६ । ४ । ५४ । श्रमयितेवर्थः ॥ पुल्लुवोर्हीर्घञ्चन्दसि । ६ । ४ । ५८ । त्यपीचनुवर्ति । नि
पुय । विपुय ॥ आडजादीनाम् ॥ कन्दस्यऽपिदृश्यते । ६ । ४ । ७३ । अनजादीनामिवर्थः । आनद । अत्र
योगे ॥ अत्रकन्दस्यऽमाङ्गयोगेऽपि । ६ । ४ । ७५ । अत्रिष्टाश्रयः सहसेतुस्य । मावःक्षेत्रेपरबीजान्वाक्य
६ । ४ । ७६ । प्रथमं दृष्ट्वापः । रेभाक्याभीयमेतसिद्ध्यादालोपः । अत्ररेष हस्येष्टि कते पुनरपि
वचनान्तर्निर्दिष्टं इत्येति । कन्दसुभगप्रया । ६ । ४ । ८६ । भूधियोर्ध्वगस्यादियडुवर्तते । नि
विचित्राति । विभुवंवा । सुध्योतव्यमश्वे । सुधियोवा ॥ तन्वादीनांकन्दसिवज्जलम् ॥ ॥ तन्वपुषेम । तनुवंवा । न्य
म्वकं । वियम्वकम् ॥ ततिपयोश्चन्दसि । ६ । ४ । ९० । अतथोरुपधाचोपाङ्कितिप्रत्यये । वितन्निरेकवयः । शकुना
इत्थपिप्रिमं ॥ अत्रिष्टोर्हलि । ६ । ४ । ९०० । सुधिध्वमे । वयंतेहरीधताः ॥ ऊरुत्वभ्योहेर्जिः ॥ अश्रुणुपृक्वृभ
श्चन्दसि । ६ । ४ । ९०२ । सुधीश्च ॥ अणुदीगिरः । सयस्यूर्जिः । अरयस्त्वधि । अप्रावृधि ॥ वाचन्दसि ॥ हिर
पिद्वा ॥ अडितश्च । ६ । ४ । ९०४ । वेधिस्तत् । गमन्धि । रमेर्ध्वयवेनपरस्यैमदम् । अत्राश्रुरभ्यासदीर्घश्च । अ
स्येप्रमन्धि । युधाधिस्यवेदः । यमेःशयेनुर्यो येतेःशपःसु ॥ मखेष्वाङ्गादेरत्तनः । ६ । ४ । ९४९ । आत्मनश्च
स्यादेर्ज्ञापस्यादाडि । अनादेवेव ॥ अत्रमर्ज्यश्चन्दसि । ६ । ४ । ९६२ । अत्रुशब्दस्यजतःस्थानेरःस्वादाइष्टमेय
स्तु । त्वंरजिष्ठमनुनेवि । अत्रिष्टो ॥ अत्रमर्ज्यश्चन्दसि । ६ । ४ । ९७५ । अत्रतौभवंच
तयम् । वास्तुनिभवंवास्त्यम् । वास्त्यश्च । मधुशब्दस्यास्तिस्त्रिंशदशदेशेनिपाद्यते । माधोर्भिःसंत्वोषधीः । विरख्यशब्द
द्विहितस्यमयटोमशब्दस्यचोपनिपाद्यते । हिरस्त्ववेतस्त्रिंशदशदेशेन ॥ * ॥ इतिषष्ठोऽध्यायः ॥ * * * * ॥ शीङो
६ ॥ वडुलश्चन्दसि । ७ । ५ । ८८ । रुडागमश्च ॥ चोपसंवात्मनेपदेशेचितिपक्षेत्तलोपः । धेतवोदुहे । चोपसं

॥सि०कौ॥

॥ वै० ॥

॥ २२२ ॥

घृतन्दुहते । अदृशमस्य ॥ अतोभिससे ॥ वडलच्छन्दसि । ७।१।१० । अग्निर्देवेभिः ॥ नेतरच्छन्दसि । ७।१।११ ।
स्वमेरददत् । बार्धमित्रम् । छन्दसिकम् । इति काठम् ॥ समासेऽनन्तपूर्वलोभ्यम् । क्वापिकन्दसि । यजमानमग्नि
धायपित्वा ॥ सुपंसुलुक्पूर्वसर्वलोभ्ययाडायाजाऽऽल । ७।१।१२ । अदृजवः सन्तुपन्थाः । पन्थानइति प्राप्ते । सुः
॥ परमेधोमन् । योमनिइति प्राप्ते । डेलुक् । धीती । अतो । सुष्टुते । धीत्यामया सुष्टुयेति प्राप्ते । पूर्वसर्वलोदीर्घः । या
सुरधारयीतमा । दिक्सुशा अश्विनायै सुर यौ दिक्सुशा विद्यादौ प्राप्ते । आ । नताद्वाह्यम् । नतमिति प्राप्ते । आत्
यादोवविद्वतात् । यमिति प्राप्ते । आत् । यादेव विद्वतात् । तयुष्मो वाजवन्धवः । अस्मे इन्द्रावृहस्पती । युष्मासु अस्म
भ्यइति प्राप्ते । अ । ऊरुया । धृष्टुया । ऊरुणा धृष्टुमेति प्राप्ते । या । नाभापृथिव्या । बाभाकृति प्राप्ते । डा । ता अनुष्ठो
चावयतात् । अनुष्ठोमनुष्ठा । व्यवस्थापदइ । आडोड्या । साधुया । साध्विति प्राप्ते । याच । वसन्तायजेत । वसन्तेइति
प्राप्ते । आल् । इति याजीकारणमुपसंख्यानम् ॥ * ॥ उर्विया । दार्विया । ऊरुणा दारुणेति प्राप्ते । इया । सुधेत्रिया ।
सुधेत्रियेति प्राप्ते । डियाच । दृतिन्नशुष्कं सरसीशयानम् । डेरीकार इत्याऊः । तत्रादु दातेपदे प्राप्ते । व्यचयेनानोदा
तता । वस्तुतस्तु डीयन्तात् डेलुक् । ईकाक्षदेशस्य तूदाहरणान्नरं मुख्यम् । अडऽयानऽयारामुपसंख्यानम् ॥ * ॥ प्रवाहवा
मिन्नम् । आऊनेति प्राप्ते । आडादेशः । घेडितीति गुणः । स्वप्नया । स्वप्नेनेति प्राप्ते । अयाच । सनः सिन्धुमित्रनावया
मिन्नम् । अयार् । रिक्वरः ॥ शमोमम् । ७।१।४० । मित्रादेशस्यामोमम्स्यात् । अकार उच्चारणार्थः । मित्रादेश
मिन्नम् । अयार् । रिक्वरः ॥ शमोमम् । ७।१।४१ । अदृहतेति प्राप्ते । दक्षिणतः शये । शतेइति प्राप्ते । आमेति किम् । उत्सन्दुहन्ति ॥ ध्वमोधात् । ७।१।४२ ।
रेवोष्माशंवारयधात् । वाग्यध्वमिति प्राप्ते ॥ यजध्वैनमिति च । ७।१।४३ । एनमित्यस्मिन्ध्वरेध्वमोऽन्तलेपि निषण्यते ।

वकारस्ययकारेनिपात्यतइतिवृत्तिकारेक्तिःप्रामादिकी॥ तस्यतान्॥ ७।१।४४। मध्यमपुण्यव
गात्रमस्यनूनंक्षुण्णतान्॥ क्षुण्णतेतिप्राप्ते॥ सूर्यश्चक्षुर्गमयतान्॥ गमयतेतिप्राप्ते॥ तप्त
नयनान्॥ ७।१।४५। तस्येत्येव॥ शृणोतश्चावाणः॥ शृणुतेतिप्राप्ते॥ तप्॥ सुनोतन॥ पचतनब्रह्मवाहसे
मसौ॥ तनप्॥ मरुतसंज्जुजुष्टन॥ जुषध्वमितिप्राप्ते॥ व्यत्ययेनपरस्मैपदं॥ शुभ्र॥ विश्वेदेवासेमि
नमिष्याकाःस्येत्यर्थः॥ यच्छृङ्गच्छंदसोडतिः॥ अस्तेस्तस्यथनादेशः॥ इदन्तोमसि॥ ७।१।४६। मसीध्वि
भक्तिकेनिर्देशः॥ इकारउच्चारणार्थः॥ मसइत्ययमिकाररूपचरमवयवविशिष्टःस्यात्॥ मसइगागमःस्थादितियावत्॥
नमोभरन्तेमसि॥ त्वमस्याकन्तवस्मसि॥ इमंसइतिप्राप्ते॥ क्लोयक्॥ ७।१।४७। दिवंसुपर्णेगत्वाय॥ इष्टीनमि
तिच॥ ७।१।४८। क्वाप्रत्ययस्यईनमअन्तादेशेनिपात्यते॥ इष्टीनंदेवान्॥ इष्ट्वाइतिप्राप्ते॥ स्नात्वाद्यश्च॥ ७
।१।४९। आदिशब्दःप्रकारार्थः॥ आकारस्यईकारेनिपात्यते॥ स्निन्नस्नात्वीमलादिव॥ पीथीसेमंस्यबाबृधे॥ स्नात्वापीत्वे
तिप्राप्ते॥ आक्षसेरसुक्॥ ७।१।५०। अवर्णितादङ्गात्परस्यजैसेऽसुक्स्यात्॥ देवासः॥ ब्राह्मणासः॥ श्रीयामण्यो
श्छंदसि॥ ७।१।५१। अमेनुइ॥ श्रीणाईदारोधरुणोरयीणाम्॥ स्नतयामणीनाम्॥ गोःपादान्ते॥ ७।१।५२।
विद्याहित्वागोपतिंशूरगेनाम्॥ पादान्तोकिम्॥ गवांशतापृक्षयामेषु॥ पादान्तेऽपिक्वचिन्न॥ छंदसिसर्वेषाम्मैकल्पिकत्वात्
॥ विराजङ्गेपतिङ्गवाम्॥ कन्दस्यपिदृश्यते॥ ७।१।५३॥ असत्थादोनामनड्॥ इन्द्रेदधीचोऽसूभिः॥ ईचद्विवचने
॥ ७।१।५४। असत्थादोनामिथेव॥ अक्षोभ्यान्तेनासिकाभ्याम्॥ दृक्स्ववस्वतवसाच्छन्दसि॥ ७।१।५५। एषानुं
मस्यात्सौ॥ कोदृङ्ङिन्द्रः॥ स्ववान्॥ स्तनवान्॥ ऊदोऽथपूर्वस्य॥ वङ्गलच्छन्दसि॥ ७।१।५६। तनुरिः॥ ऊदोऽथ
सि॥ ७।२।३१। ह्येनिष्ठायांऊआदेशःस्यात्॥ अऊतमसिहविर्धानम्॥ अपरिच्छुताश्च॥ ७।२।३२। पूर्वस्यप्राप्त

॥ सि० को० ॥ स्थो देस्याभावे निपात्यते । अपरिहृताः सनुयामवाजम् ॥ सोमे ह्वरितः । ७ । २ । ३३ । इयङ्गुणैर्निपात्यते । मानः सोमो
॥ वै० ॥ ह्वरितः ॥ यस्मितस्तुभितस्तुभितोत्तमितचन्नविकसीविशस्तु शंस्तु शास्तु तस्तुतरुतुवरुतुकरुतुवरुतुत्रोरुद्वलितुदेरिति
॥ २२३ ॥ वमित्यमितेति च । १० । २ । ३४ । अष्टादशनिपात्यन्ते । तत्रयसु स्कुम्बुस्तम्बुपंधामदि त्वन्निष्ठाया मिह प्रप्रिये धेप्राप्नेइ
एषानिपात्यते । सुवंशपीभिर्विसिता ममुक्तिः । विष्कभिते अजररे । येन स्वस्तुभितम् । सख्येनोत्तमिता भूमिः । स्तुभितेद्येव
सिद्धेऽन्पूर्वमपत्राणि न मन्यो पश्यन्त्येव भावदिति । चतेयाचने । कसगतौ । आभ्याङ्गस्येडभावः चनाइतश्च नामुतः
॥ विधावशास्त्रमभिविज्ञा विकसम् । अथानुयाह दयंयद्विकसम् । निपातनंबहुत्वापेक्षंस्तुत्रेव बहुवचनं विकस्य इति
तेनैकवचनं न विध्यते साधुरेव । शसुशंसुशस्तु एभ्यस्तु चडभावः । एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता । यावद्याभउत
शंस्ता । प्रेशीति । तरतेवृड्वृजेऽनुचड्डकइत्यतावागमौ निपात्यते । तरुतारं रथानाम् । तरुतारम् । वरुता
रम् । वरुतारम् । बरुत्रीभिः सुशरणो नो अस्तु । अवडीवन्न निपातनम्प्रपञ्चार्यम् । वरुतृशब्दोहि निपातितः । ततो डी
प्रागन्त्यत्वात् । उज्ज्वलादिभ्यश्चतुर्थ्यः शपडकाशदेशो निपात्यते ॥ ज्वलदीप्तौ । क्षरसंचलने । टुदमउद्गिरणे । अम
रादियु । इहक्षरन्तीत्यस्थानन्तरं क्षमितीत्यपिकेचित्पठन्ति । तत्रक्षमूषसहने इति धातुर्वोधः । भाषायान्तु गस्तस्कथस्त
येन विविक्तविकसिताः । विशसित् । शंसित् । शासित् । तरीत् । तरित् । वरीत् । वरित् । उज्ज्वलति । धावि
ति । समति । वमति । अमति ॥ वभूथाऽततन्यजगृभभववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६४ । विद्यातमुप
विद्यातमुपरिश्चमुर्वाततन्य । जगृभान्तेदक्षिणमिन्द्रहस्तम् । त्वञ्जोतिषावित्तमोववर्थ । भाषायांतु । वभूति
विद्य । जगृहिम । ववरिथेति ॥ सनिंससनिवासम् । ७ । २ । ६९ । सनिमित्येतत्पूर्वान्नतेः सनोते वासोरिड् । ए
भ्योऽलोपाभावश्च निपात्यते ॥ पावकादीनाञ्छन्दसि । प्रत्ययस्थात्कादित्वन्नेति वाच्याम् ॥ * ॥ हिरण्यकर्णां मुखयः पावका

॥ घोलौपेलिटिवा । ७ । ३ । ७० । दधद्रन्नानिदाश्रुषे । सोमोददद्गन्धर्वाय । यदग्रिरग्रवेददात् ॥ भीनातेर्निगमे ।
७ । ३ । ८१ । शितिह्रस्वः । प्रमिणन्तिब्रतानि । लोकेप्रमीणाति ॥ अस्तिसिचोऽपृक्ते ॥ वङ्गलच्छन्दसि । ७ । ३४
७० । सर्वमाइदम् । ह्रस्वस्यगुणः । जसिच । जसादिषुछन्दसिवावचनम्पाङ्गौ चङ्युपधायाः ॥ * ॥ अधाशत
७० । पञ्चेन्द्रभ्योयथागवे । पशवे । नाम्यस्तस्याचीतिनिषेधेवङ्गलच्छन्दसीतिवक्तव्यम् ॥ * ॥ अनप
७० । नित्यंछन्दसि । ७ । ४ । ८५ । छन्दसिविषयेचङ्युपधायाच्चवर्णस्यचट्टन्नित्यम् । अवोधत् ॥ नछन्दस्यपु
त्रस्य । ७ । ४ । ३५ । पुत्रभिन्नस्यादनत्येक्यचिर्द्विर्दीर्घान् । मित्रयुः । क्वाच्छंदसीतिउः । अपुत्रस्यकिम् । पुत्रीय
नःसुदानवः ॥ अपुत्रादीनामितिवाच्यम् ॥ * ॥ जनीयन्तोन्वयवः । जनमिछन्तइत्यर्थः ॥ दुरस्युर्द्विविणस्युर्वृषण्यति
रिषण्यति । ७ । ४ । ३६ । एतेक्यचिनिपात्यन्ते । भाष्यायान्तुउप्रत्ययाभावात् । दुष्टीयति । द्विणीयति । वृधीयति
रिष्टीयति ॥ अश्वाद्यस्यात् । ७ । ४ । ३७ । अश्वाद्येतयोःक्यचिज्ज्ञात्याच्छंदसि । अश्वायन्तोमघवन् । मान्वावृकाश्च
घायवः । नछन्दसीतिनिषेधोनईत्वमात्रस्यकिन्मुदीर्घस्यापीति । अच्चेदमेवसूत्रंज्ञापकम् ॥ देवसुम्नयोर्त्यजुषिकाठके ।
७ । ४ । ३८ । अनयोःक्यचिज्ज्ञात्याद्यजुषिकंठशाखायाम् । देवायन्तोयजमानाः । सुम्नायन्तोहवामहे । इहयजुः
शब्देनमन्त्रमात्रपरकीर्तुवेदोपलक्षकः । तेनचहगात्मकेऽपिमन्त्रेयजुर्वेदस्थेभवति । किञ्च । चट्टग्वेदेपिभवति । सचे
न्मन्त्रोयजुषिकठशाखायांदृष्टः । यजुधीतिकिम् । देवाज्जिगातिसुम्नयुः । वह्नृचादामप्यस्तिकठशाखान्तोभवतिप्रत्युदाह
रणमितिहरदत्तः ॥ कव्यऽध्वरपृतनस्यर्चिलोपः । ७ । ४ । ३९ । सपूर्व्यानिविदाकथितायोः । अध्वर्युवोमधुप्राणिम्
। दमयन्तंपृतन्यम् ॥ दधातेर्हिः ॥ जहातेश्चक्ति ॥ विभाषाछन्दसि । ७ । ४ । ४४ । हीन्वाशरीरम् । हिक्का ॥ सु
धितवसुधितनेमधितधिष्धधीयच । ७ । ४ । ४५ । सुवसुनेमएतत्पूर्वस्यदधातेक्वेप्रत्ययेइच्चनिपात्यते । गर्भमाता

॥ २२४ ॥

[illegible]

॥ ह्रस्वेतिनिगमे । ७ । ४ । ७४ । सूतेर्लिटिपरस्मैपदं वुगागमोऽभ्यासस्य चात्त्रिपात्यते । गृष्टिः स ह्रस्वस्थविरम् ।
 । सुषुवइतिभाषायाम् ॥ वङ्गलं छन्दसि । ७ । ४ । ७८ । अभ्यासस्य इकारः स्याच्छन्दसि । पूर्णम्विषष्टि । वशरेतद्रूपम् ।
 ॥ * ॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥ * * * * ॥ प्रसमुपोदः पादपूरणे । ८ । १ । ६ । एषां द्वे स्तः पादपूरणे । प्रप्रायमिति
 संसेमिव्युवसे । उपोपमेपशमृश । किन्नोदुदुहर्षसे ॥ छन्दसीरः । ८ । २ । १५ । इवर्षान्नाद्रेफान्ताच्चपरस्य
 स्थवः स्यात् । हरिबते हर्ष्यश्चाय । गोर्वान् ॥ अनेनुइ । ८ । २ । १६ । अन्ननान्मतेर्नुइ स्यात् । अक्षरवन्तः कर्षवन्तः
 । अस्थवन्तं यदनस्था ॥ मद्धस्य । ८ । २ । १७ । नान्तात्परस्य धस्यनुइ । सुपथिन्तरः । भूरिटाप्रस्तुङ्गाचः । भूरि
 दावत्तरोजुनः ॥ ईद्रथिनः ॥ * ॥ रथीतरः । रथीतमं रथीनाम् ॥ नसत्तनिषत्ताऽनुत्तप्रतूर्तसूतर्तगूर्तानि छन्दसि । ८ ।
 २ । ६१ । सदेर्भ्रजपूर्वात्त्रिपूर्वाच्च निष्ठाया नत्वाभावोत्त्रिपात्यते । नसत्तमञ्जसा । निषत्तमस्य चरतः । असन्ननिषणमिति प्राप्ते ।
 सदेर्भ्रजपूर्वस्यानुत्तम् । प्रतूर्तमिति चरते । तुर्वीचस्य वा । सूतर्तमिति ह्रस्वस्य । गूर्तमिति गुरीङ्गस्य ॥ अन्नरूधरवरि
 त्पुभयथा छन्दसि । ८ । २ । ७० । रूर्धारेफोवा । अन्नएव । अन्नरेव । ऊधरेव । ऊधरेव । अवएव । अवरेव ॥ भुवश्चम
 हाव्याहृते । ८ । २ । ७१ । भुवइति । भुवरिति ॥ ओमभ्यादाने । ८ । २ । ८० । ओंशदस्य लुतः स्यात् आरम्भे । ओम् इ
 अग्निमीलेपुर्गो हतम् । अभ्यादाने किम् । ओमित्येकाक्षरम् ॥ येयज्ञकर्मणि । ८ । २ । ८८ । ये इ यजामहे । यज्ञेति कि
 म् । येयजामहे ॥ प्रणवष्टेः । ८ । २ । ८९ । यज्ञकर्मणि टेरोमित्यादेशः स्यात् । अपारेतांसि जिन्वन्ते ३ । टेः किम् ।
 हलन्ते अन्यस्य माभूत् ॥ याज्यान्तः । ८ । २ । ९० । येयाज्यान्तामन्त्रास्तेषामन्यस्य टेः लुतो यज्ञकर्मणि । जिह्वा मये चक
 षे हव्यवाहाम् ३ । अन्तः किम् । याज्यानामृचां वाक् स मुदायरूपाणां प्रतिषाक्यं टेः स्यात् । सर्वान्तस्य चेध्यते ॥ ब्रूहि प्रेध्यै
 यद्वै षडाऽऽवहानामादेः । ८ । २ । ९१ । एषामादेः लुतो यज्ञकर्मणि । अग्नयेऽनुद् ३ हि । अग्नये गोमयानि प्रे ३ ध्य ।

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २२५ ॥

अस्तु श्रौ ३ षट् । सोमस्याग्नेव्रीहीवौ ३ षट् । अग्निमा ३ वह ॥ अग्नीत्प्रेक्षणीपरस्य च । ८ । २ । १०२ । अग्नीधः प्रेषणे आदेः
लुतस्य स्यात्परस्य च । ओ ३ आ ३ वय ॥ विभाषापृष्ठप्रतिवचने हेः । ८ । २ । १०३ । लुतः । अकार्षीः कटं अकार्षीहि ३ ।
अकार्षीहि । पृष्ठेति किम् । कटं करिष्यति हि । हेः किम् । करोमि ननु ॥ निगृह्यानुयोगे च । ८ । २ । १०४ । अत्र ये ह्य
कथन्तस्य टेः लुते वा । अष्टा मावा स्येत्याद्य ३ अमावा स्येत्येवं वादिनं युक्त्या स्वमनात्प्रत्याय एव मनुयुज्यते ॥ आग्नेडितभर्त्सने ।
८ । २ । १०५ । दस्ये दस्यो ३ घातयिष्यामि त्वाम् । आग्नेडितय ह्यसंदिहकोपलक्षणम् । चौर ३ चौर ॥ अङ्गयुक्तमिङ्ग
ऽऽकांक्षम् । ८ । २ । १०६ । अङ्गेत्यनेन युक्तमिङ्गमां लुवते । अङ्गबूज ३ इदानीं शास्यसि जास्म । तिङ्किम् । अङ्गदेव
दत्तमिष्टावदसि । आकांक्षं किम् । अङ्गपच नैतदपरमाकांक्षति । भर्त्सन इत्येव । अङ्गाधीश्वभक्तान् वदास्यामि ॥ विचार्य
माणां नाम् । ८ । २ । १०७ । वाक्यानां स्तेः लुतः । होतव्यं दीक्षितस्य गृहा ३ इ । न होतव्य ३ मिति । होतव्यन्न होतव्यमिति
विचार्यते । प्रमाणां स्तेः लुतः परोक्षं विचारः ॥ पूर्वन्तु भाषायां । ८ । २ । १०८ । विचार्यमाणानां पूर्वमेव लुवते । अहिर्नु
३ रज्जुनी । प्रयोगापेक्षत्वं पूर्वत्वम् । इह भाषाय ह्यस्यात्पूर्वयोगश्च न्दसीति जायते ॥ प्रतिश्रवणे च । ८ । २ । १०९ । वाक्यस्य
टेः लुतोऽभ्युपगमे प्रतिज्ञाने अवगाभिमुख्ये च गां मे देहि मेः ३ । हन्तते ददामि ३ । नित्यः शब्दे भवितुमर्हति ३ । दत्तकि
जास्म ३ ॥ अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः । ८ । २ । ११० । अनुदात्तः लुतः स्यात् । दूगङ्गूतादिषु सिद्धस्य लुतस्यानुदात्तत्वमा
नन्तेर्न विधीयते ॥ १११ ॥ अग्निभूत ३ इ । पट ३ उ । अग्निभूते पटोऽतयोः प्रश्नाग्नेटेरनुदात्तः लुतः । शोभनः खल्वसि मिति
क ३ इ ॥ चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने । ८ । २ । ११२ । वाक्यस्य टेः लुतोऽनुदात्तः लुतः । अग्निचिद्वाया ३ इत् । अग्निचिदिव भाषा
३ इत् । उपमार्थे किम् । कथञ्चिदाहुः । प्रयुज्यमाने किम् । अग्निर्माणवकोभायात् ॥ उपरिस्विदासीदिति च । ८ । २ ।
११३ । टेः लुतोऽनुदात्तः स्यात् । उपरिस्विदासी ३ इत् । अधःस्विदासी ३ इत् । दिव्यत्रनुविचार्यमाणानामित्युदात्तः लुतः ॥ स्वरिसमा

मेडितेऽसूयासम्पत्तिकोपकुत्सनेषु । ८ । २ । १०३ । स्वरितः स्तुतः स्यादा मेडिते परेऽसूयादौ गम्ये । असूया शं । अभिरूपक
 ३ । अभिरूपकरित्तन्त्राभिरूप्यम् । सम्पत्तौ । अभिरूपक ३ । अभिरूपकशोभनोऽसि । कोपे । अविनीतक ३ । अविनी
 तकइदानीं ज्ञास्यसि जालम् । कुत्सने । शाक्तीक ३ । शाक्तीकरित्तातेशक्तिः ॥ क्षियाशोः प्रैषेषु तिङाऽऽकाङ्क्षम् । ८ । २ ।
 १०४ । आकांक्षस्य तिङन्तस्य टेः स्वरितः स्तुतः स्यात् । आचारभेदे । स्वयंहरथेनयार्ति ३ । उपाध्यायम्पदातिङ्गमयति । य
 मायाम् । पुत्रांश्चलप्सोष्ट ३ । धनञ्जतात । व्यापारणे । कटंकुरु ३ । ग्रामङ्गच्छ । आकांक्षंकिम् । दीर्घायुरसि अग्नीदग्नी
 न्विहर ॥ अनन्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः । ८ । २ । १०५ । अनन्यस्यान्यस्यापि पदस्य टेः स्वरितः स्तुतः स्यात् । अगमः ३
 पूर्वा ३ न् । ग्रामा ३ न् । सर्वपदानामयम् । आख्याने । अगम ३ न् । पूर्वान् । ग्रामान् ॥ स्तुतावैचइदुतौ । ८ । २ । १०६ ।
 दूगङ्गूतादियुस्तुतो विहितस्तत्रैव सैव स्तुतप्रसङ्गेन दं वयवा विदुतौ ल्लवेते । ऐ ३ तिकायन । औ ३ पगव । चतुर्मात्रावत्र
 ऐचौ सम्पद्येते ॥ ऐचौऽप्रगृह्यस्याऽदूगङ्गूते पूर्वस्याऽर्द्धस्याऽऽटुत्तरस्येदुतौ । ८ । २ । १०७ । अप्रगृह्यस्य ऐचौऽदू
 गङ्गूते स्तुतविषये पूर्वस्यार्द्धस्याकारः स्तुतः स्यादुत्तरस्य त्वर्द्धस्य इदुतौ स्तः । प्रश्नान्ताभिर्पूजितविचार्यमाणप्रत्यभिवादया
 ज्ञानेष्वेव ॥ १०८ ॥ प्रश्नान्ते । अगमः ३ । पूर्वा ३ न् । ग्रामा ३ न् । अग्निभूत ३ इ । अभिपूजिते । भद्रं करेयि पट ३ उ । विचार्यमा
 णे । होतव्यन्दीक्षितस्य गृहा ३ इ । प्रत्यभिवादे । आयुष्मानेधि अग्निभूत ३ इ । याज्यान्ते । स्तोमैर्विधेमाग्रय ३ इ । परिग
 णनंकिम् । विष्णुभूते ३ घातयिष्यामि त्वाम् । अदूगङ्गूत इति न वक्तव्यम् ॥ * ॥ पदान्तग्रहणान्तु कर्तव्यम् ॥ * ॥ इह माभूत्
 । भद्रं करेयि गौ ३ रिति । अप्रगृह्यस्य किम् । शोभनेमाले ३ ॥ आमन्त्रिते कन्दसि स्तुतविकारेऽयं वक्तव्यः ॥ * ॥ अग्रा ३ इ प
 त्नीव ॥ तयोर्व्यावचि संहितायाम् । ८ । २ । १०८ । इदूतेत्यकारवकारौ स्तोऽचि संहितायां । अग्र ३ याशा । पट ३ वा
 शा । अग्र ३ यिन्द्रम् । पट ३ वुदकम् । अचि किम् । अग्रा ३ वरुणौ । संहितायाङ्किम् । अग्रा ३ इ इन्द्रः ॥ संहितायामि

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २२६ ॥

व्यधायसमाप्तेरधिकारः ॥॥ इदुतोरसिद्धत्वात् ॥ सर्वस्य दीर्घत्वस्य शक्यत्वात् निवृत्त्यर्थम् । यत्र योरसिद्धत्वात् । उदात्तस्वरितयोर्व्यङ्ग्यः स्वरितोऽनुदात्तस्यैव वाधनार्थो वा ॥ मनुवसेरुसंबुद्धौ कन्दसि । ८ । ३ । १ । रुइत्यविभक्तिको निर्देशः । मत्वन्तस्य वस्त्वन्तस्य चरुः स्यात् । अलोऽन्यस्येति परिभाषया तकारस्य । इन्द्रमरुत्वइहपाहिस्त्रेमम् । हरिबोमेदिनंत्वा । कन्दसीरइति वत्वम् ॥ दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च । ६ । १ । १२ । एतेकसन्तानि पाठ्यन्ते । मोढ्वस्त्रोकायतनथाय ॥ वनउपसंख्यानम् ॥ * ॥ कनिवनिपोः सामान्यग्रहणम् । अनुबन्धपरिभाषातुनोपतिष्ठते । अनुबन्धस्येहानिर्देशात् । यस्त्रायतं वसुना प्रातरित्वः ॥ इणः कनिप् ॥ उभयथर्क्षु । ८ । ३ । ८ । अम्परेकविनकारस्य रूर्वा । पञ्चस्रंश्चको ॥ दीर्घादटिस्तपानपादे । ८ । ३ । ७ । दीर्घान्नकारस्य रूर्वा स्यादटि । तैचेन्नाटौ एकपादस्यै स्याताम् । देवांश्च चासुमती । महँइन्द्रेऽयश्रो जसा । उभयथेत्यनुवृत्तेर्नेह । आदित्यान्याचिषामहे ॥ आतोऽटिनित्यम् । ८ । ३ । ३ । अटिपरतः रोः पूर्वस्यातः स्थानेनित्यमनुनासिकः । महँइन्द्रः । तैत्तरीयास्तु अनुस्वारमधीयते । तत्र कान्दसोव्ययइति प्राञ्चः । एवं च स्त्रवस्य फलञ्चिन्त्यम् ॥ स्वतवान्प्रायौ । ८ । ३ । ११ । रूर्वा । भुवस्तस्य स्वतवाः पायुरग्रे ॥ कन्दसिवाऽप्राग्मेडितयोः । ८ । ३ । ४७ । विसर्गस्य सोवा स्यात् । कुषोः प्रशब्दमाग्मेडितञ्च वर्जयित्वा । अग्नेनातर्चतस्त्वविः । गिरिर्नैविश्वतस्पृथुः । नेह । वसुनः पूर्यः पतिः । अग्नेत्यादिकिम् । अग्निः प्रविद्वान् । पुरुषः पुरुषः ॥ कः करत्करति क्वधि कृतेष्वनदितेः । ८ । ३ । ५० । विसर्गस्य सः स्यात् । प्रदिवो अयस्कः । यथानोवस्य सस्करत् । सुपेश सस्करत् । उरुनस्त्वधि । सोमन्नचारुम्मघवस्तुनस्त्वतम् । अनदितेरितिकिम् । यथानो अदितिः करत् ॥ पञ्चम्याः पञ्चवध्ययः ८ । ३ । ५१ । पञ्चमी विसर्गस्य सः स्यादुपरिभाषार्थे परिशब्दे परतः । दिवस्परिप्रथमं जहो । अर्घ्यै किम् । दिवस्पृथिव्यः पर्य्याजः ॥ पातौ च वज्रलम् । ८ । ३ । ५२ । पञ्चम्या इत्येव । सूर्य्योनो दिवस्यातु ॥ वज्राः पतिपुत्रपृष्ठपारपदप

।सि०कौ०।

॥ वै० ॥

॥ २२७ ॥

स्वरप्रकरणम् ॥*॥ अनुदात्तम्पदमेकवर्जम् । ६ । १ । १५८ । परिभाषयंस्वरविधिविषया । यस्मिन्पदेयस्योदात्तः स्वरितोवाविधीयतेतमेकमचं वर्जयित्वाशेषन्तत्पदमनुदात्ताच्चकं स्यात् । गोपायतन्नः । अत्रसनाद्युन्ताइतिधातुन्नेधातुस्वरेण यक्षिणकार उदात्तः शिष्टमनुदात्तं ॥ सतिशिष्टस्वरवलीयस्त्वमन्यत्रविकरणेभ्यइतिवाच्यम् । तेनोक्तोदाहरणेगुपेधातुस्वरः । आयस्यप्रत्ययस्वरश्चनशिष्यते । अन्यत्रेति किम् । यज्ञंयज्ञमभिवृधेगृणीतः । अत्रसतिशिष्टोऽपिभ्राइत्यस्यस्वरेनशिष्यतेकिन्तुतसएव ॥ अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपः । ६ । १ । १६१ । यस्मिन्ननुदात्तेपरेउदात्तोलुप्यतेतस्योदात्तः स्यात् । देवीवाचम् । अत्रह्रीवुदात्तः ॥ चौ । ६ । १ । २२२ । लुप्ताकारेऽञ्चतौपरेपूर्वस्यानोदात्तः स्यात् । उदात्तनिवृत्तिस्वरपवादः । देवद्वीचीतयतदेवयन्तः ॥ अतद्धितइतिवाच्यम् ॥ * ॥ दाधीचः । माधूचः । प्रत्ययस्वरएवात्र ॥ आमन्त्रितस्यच । ६ । १ । १७८ । आमन्त्रितविभक्त्यन्तस्यादिरुदात्तः स्यात् । अग्नइन्द्रवरुणमित्रदेवाः ॥ आमन्त्रितस्यच । ८ । १ । १७७ । पदात्परस्यपादादिस्थितस्यामन्त्रितस्यसर्वस्यानुदात्तः स्यात् । प्रागुक्तस्यषाष्ठस्यापवादोऽयमाष्टमिकः । इममगेगङ्गेयमुनेसस्वति । अपादादौकिम् । श्रुतुद्रिस्तोमम् ॥ आमन्त्रितम्पूर्वमविद्यमानवत् ॥ अग्नइन्द्र । अचेन्द्रादीनान्निघातेन । पूर्वस्यविद्यमानत्वेनपदात्परत्वाभावात् ॥ नामन्त्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनम् ॥ समानाधिकरणेआमन्त्रितेपरेविशेष्यंपूर्वमविद्यमानवत् । अग्रेतेजस्विन् । अग्रेत्रातः । सामान्यवचनं किम् । पर्यायेषुमाभूत् । अग्रेदेविसरस्वति ॥ सामान्यवचनंविभाषितंविशेषवचने । ८ । १ । ७४ । अत्रभाष्यकृतावङ्गवचनमितिपूरितम् । सामान्यवचनमिति चपूर्वसूत्रेयोजितम् । आमन्त्रितान्तेविशेषणेपरेपूर्वमङ्गवचनान्तमविद्यमानवद्वा । देवीः षडुर्वीरुनःकश्यपः । अत्रदेवीन्विशेषणंघडिति । देवाःशरणाः । इहद्वितीयस्यनिघातेवैकल्पिकः ॥ सुवामन्त्रितेपराङ्गवत्त्वरे । २ । १ । २ । सुवन्तमामन्त्रितेपरेपरस्याङ्गवत्स्यात्त्वरेकर्तव्ये । द्रवत्पाणीशुभस्पती । शुभइतिशुभेः क्विबन्तात्त्वन्तस्यपरशरीरनुप्रवेशे

अष्टिकमामन्त्रितादुदात्तत्वम् । न चाष्टमिको निघातः शङ्काः । पूर्वामन्त्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादिवात् । यत्नेदिबोदुहि
 र्मर्षर्तभोजनम् । इह दिवः शब्दस्याष्टमिको निघातः । परश्रुनावृश्चन् । यच्छामन्त्रितकारकवचनम् ॥ * ॥ यच्छान्तम्
 मन्त्रितान्तं प्रतियत्कारकन्तद्वाचकञ्चेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः । तेनेहन । अयमग्नेजरिता । एतेनाग्नेब्रह्मणा । समर्थं
 मन्त्रित्वावसिद्धम् । पूर्वाङ्गवच्चेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ अतिपितृमर्माहताम् । प्रतित्वादुहितर्दिवः । अवययानान्न ॥ * ॥ उचै
 रधीयन् । अवयवीभावस्य निघाते ॥ * ॥ उपाग्न्यधीयान् ॥ उदात्तस्वरित्येत्येवः स्वरितोऽनुदात्तस्य । ८ । २ । ४ ।
 उदात्तस्थाने स्वरितस्थाने च यो यणतः परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । अभ्यभिहि । स्वरितस्य यणः । खलपव्याशा । अस्य
 स्वरितोऽनुदात्तस्य नासिद्धत्वाच्चेति निघातो न ॥ एकादेश उदात्तेनोदात्तः । ८ । २ । ५ । उदात्तेन सहैकादेश उदा
 त्तस्यात् । वोश्वाः । कावरम्मरुतः ॥ स्वरितो वाऽनुदात्ते पदादौ । ८ । २ । ६ । अनुदात्ते पदादौ परे उदात्तेन सहैका
 देशः स्वरितो वा स्यात् । पक्षे पूर्वसूत्रेणोदात्तः । वी ३ दंज्योतिर्हृदये । अस्य श्लोको दिवीयते । व्यवस्थितविभाषात्वादिका
 रयोः स्वरितः । दीर्घप्रवेशेनूदात्तः । किञ्च एङः पदान्तादिति पूर्वसूत्रेण स्वरितस्यैव । तेऽवदन् । सो ३ यमागात् । उक्त
 च प्रतिशब्धे । इकारयोश्च प्रश्नेषे प्रामिनिहते युचेति ॥ उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः । ८ । ४ । ६६ । उदात्तात्पर
 स्थानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । अग्निमीले । अस्याप्यसिद्धत्वाच्चेति निघातो न । तमोशानासः ॥ नोदात्तस्वरितो दयमगार्ग्य
 काश्यपगालवानाम् । ८ । ४ । ६७ । उदात्तपरः स्वरितपरश्चानुदात्तः स्वरितो न स्यात् । गार्ग्यादिमते तु स्यादेव । प्रय
 अम् । वोऽश्वाः ३ । का ३ भीशवः ॥ एकश्रुतिदूरात्सम्बुद्धौ । १ । २ । ३२ । दूरात्सम्बोधने वाक्यमेकश्रुतिः स्यात् । चै
 स्वर्त्यापवादः । आगच्छभोमाणवक ॥ यज्ञकर्मण्यजपन्यूहसमासु । १ । २ । ३४ । यज्ञक्रियायां मन्त्र एकश्रुतिः स्या
 ज्जपादीस्वर्जयित्वा । अग्निर्मूर्द्धादि वः ककुत् । यज्ञेति किम् । स्वाध्यायकाले चैस्वर्यमेव । अजयेति किम् । ममाग्नेवर्चो विह

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २२८ ॥

वेधस्तु । जपोनामउपश्रुप्रयोगः । यथाजलेनिमग्नस्य । न्यूङ्क्षानामघोडशञ्जोकारः । गीतिषुसमाख्या ॥ उच्चैस्तरांवाव
षट्कारः । १। २। ३५। यज्ञकर्मणिवौषट्शब्दोच्चैस्तरांवास्यादेकश्रुतिर्वा ॥ विभाषाकन्दसि । १। २। ३६। कन्द
सिविभाषाएकश्रुतिः स्यात् । व्यवस्थितविभाषेयम् । संहितायाच्चैस्वर्यम् । ब्राह्मणेकश्रुतिर्वहृचानाम् । अन्येषामपिय
थासम्प्रदायव्यवस्था ॥ नसुब्रह्मण्यांस्वरितस्यनुदात्तः । १। २। ३७। सुब्रह्मण्याख्येनिगदेयज्ञकर्मणीतिविभाषा
कन्दसीतिचप्राप्ताएकश्रुतिर्नस्यात्स्वरितस्योदात्तश्च स्यात् । सुब्रह्मण्यायम् । सुब्रह्मणिसाधुरितियत् ॥ असावित्यन्तः ॥ ●
॥ तस्मिन्नेवनिगदेप्रथमान्तस्यान्तउदात्तः स्यात् । मार्ग्ययजते । त्रित्वात्प्राप्तश्चाद्युदात्तोऽनेनवाध्यते ॥ अमुच्येत्यन्तः ॥ ●
॥ यच्छान्तस्यापिप्राग्वत् । दाक्षेःपितायजते ॥ स्यान्तस्योपोत्तमञ्च ॥ ● ॥ चादन्तस्तेनद्वाबुदात्तौ । गगर्ग्यस्यपितायजते ॥
वानामधेयस्य ॥ ● ॥ स्यान्तस्यनामधेयस्यउपोत्तममुदात्तंवास्यात् । देवदत्तस्यपितायजते ॥ देवब्रह्मणोरनुदात्तः । १।
२। ३८। अनयोःस्वरितस्यानुदात्तः स्यात्सुब्रह्मण्यायाम् । देवब्रह्मण आगच्छत ॥ स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् । १।
२। ३९। स्वरितात्परेषामनुदात्तानांसंहितायामेकश्रुतिः स्यात् । इमंमेगङ्गेयमुनेसरस्वति ॥ उदात्तस्वरितपरस्यसन्नत
रः । १। ४०। उदात्तस्वरितौपरौयस्मात्तस्यानुदात्तस्यानुदात्ततरः स्यात् । सरस्वतिश्रुतुद्रि । यचक्षयत्सः ॥ तस्य
परमश्रुतिर्वा ॥ अनुदात्तञ्च । ८। १। ३। द्विरुक्तस्यपररूपमनुदात्तंस्यात् । दिवेदिवे ॥ * ॥ इति साधारणस्व
रः ॥ * * * * ॥ धातोः । ६। १। १६२। अन्तेऽदात्तः स्यात् । गोपायतेन्नः । असिसव्यः ॥ स्वपादिहिंसामच्यतिटि
। ६। १। १८८। स्वपादीनांहिंसेच्चानित्य जादौलसार्धधातुकेपरे आदिरुदात्तोवास्यात् । स्वपादिरदाद्यन्तगोणः ।
स्वपन्ति २। अस्वपन्ति २। हिंसन्ति २। पक्षेप्रत्ययस्वरेण मध्योदात्तता । कृत्विर्वैद्यते । नेह । स्वपानि । हिनस्मन्ति ॥
अभ्यस्तानामादिः । ६। १। १८९। अनित्यजादौलसार्धधातुकेपरे अभ्यस्तानामादिरुदात्तः । एददन्तिप्रियावसु । प

॥ अविद्यामानोदात्ते लसार्धधातुके परेऽभ्यस्तानामादिः ॥
 ॥ दधासिरजं द्रविणञ्च दाम्भुये ॥ भीह्रीभृङ्मदजनधनदरिद्राजाग्रां प्रव्ययात्पूर्वम्पि ॥ ६।१।१७२॥
 प्रभृतीनामभ्यस्तानां पितिलसार्धधातुके परे प्रव्ययात्पूर्वमुदात्तं स्यात् । योऽग्निहोत्रं जुहोति । ममतुनः परिज्मा । मातो यद्य
 रदधनत् । आगार्थिन्वम् ॥ लिति । ६।१।१७३॥ प्रव्ययात्पूर्वमुदात्तम् । चिकीर्षकः ॥ आदिर्सुमुल्यन्यतरस्याम् । ६।१।१७४॥
 ॥ १७५॥ अभ्यस्तानामादिरुदात्तो वाणमुलि परे । लोलूयं लोलूयं । पक्षेलित्तरः ॥ अचः कर्तृयकि । ६।१।१७५॥
 ॥ उपदेशेऽसन्नां कर्तृयकि परे आदिरुदात्तो वा । लूयते केदारः स्वयमेव ॥ चङ्गान्यतरस्याम् । ६।१।१७६॥ चङ
 ॥ ॥ ॥ माहिचीकरताम् । धान्वाकार उदात्तः । पक्षान्तरे चङुदात्तः ॥ * ॥ इति धातुस्वरः ॥ * * *
 ॥ कर्षोऽन्तोद्योऽन्त उदात्तः । ६।१।१५७॥ कर्षते धातोर्गकारवत्तश्च घञन्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । कर्षः
 शपानिर्देशात्तुदादेशदुदात्त एव । कार्यः । पाकः ॥ उच्छादो नाञ्च । ६।१।१६०॥ अन्त उदात्तः स्यादुच्छादिषु युग
 शब्दो घञन्तोऽगुणो निपात्यते ॥ कालविशेषे रथाद्ये वयवे च । वैश्वानरः कुशिके भिर्युगे युगे । अन्यत्र योगे योगे तवस्तरम् ।
 भक्षशब्दो घञन्तः । गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ॥ उत्तमशश्च तमावपि । उदुत्तमं वरुण । शश्च तममीलते ॥ चतुरः शसि ।
 ६।१।१६७॥ चतुरोऽन्त उदात्तः शसि परे । चतुरः कल्पयन्तः । अचिर इति सदेशस्य पूर्वविधौ स्थानिवत्त्वान्नेह । चत
 स्तः पश्य ॥ चतेरु रन् । निन्नादाद्युदात्तता ॥ ऋल्युपोत्तमम् । ६।१।१८०॥ यइत्रिचतुर्भ्यां यारुचादिर्विभक्तिसंदन्तेषु
 देउपोत्तममुदात्तं स्यात् । अर्ध्वर्युभिः पञ्चभिः । नवभिर्वाजैर्नवती च । सप्तभ्योजायमानः । आदशभिर्विवस्वतः । उयो
 त्तमं किम् । आयङ्गिर्हूयमानः । विश्वैर्देवैस्त्रिभिः । ऋलिकिम् । नवनां नवतीनाम् ॥ विभाषाभाषायाम् । ६।१।१८१॥
 उक्तविषये ॥ सर्वस्य सुपि । ६।१।१७१॥ सुपि परे सर्वशब्दादिरुदात्तः स्यात् । सर्वं नन्दन्ति यशसा ॥ त्रिन्वादि

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २२७ ॥

नित्यम् । ६ । १ । १७७ । अदिहदात्तः स्यात् । यस्मिन्निष्पन्नैः स्यात् । पुंसः कर्मणि ब्राह्मणादि
त्वात् । सुतेदधिष्मन्तः । चायेरनुत् । चायेरनेह स्वप्नेति चकारादनुत् नुडागमश्च ॥ पथिमथोः सर्वनामस्थाने
। ६ । १ । १७८ । आदिहदात्तः स्यात् । अयम्पन्थाः । सर्वनामस्थाने किम् । ज्योतिष्मन्तः पथोरक्षः । उदात्तनिवृत्तिस्त्रे
शान्तोदात्तपदम् ॥ अन्तश्चतवैयुगपत् । ६ । १ । २०० । तच्चैप्रत्ययान्तस्याद्युनौयुगपदाद्युदात्तौ स्तः । हर्षसेदात्तबाहुः ॥
क्षयोनिवासे । ६ । १ । २०१ । आद्युदात्तः स्यात् । स्त्रेक्षयेऽनुचिवत् । एरजन्तः ॥ जयः करणम् । ६ । १ । २०२ । करण
वाची जयशब्दश्चाद्युदात्तः स्यात् । जयव्यनेन जयोऽश्वः ॥ वृषादीनाञ्च । ६ । १ । २०३ । आदिहदात्तः । आकृतिगणो
ऽयम् । वाजेर्भिर्वाजिनीवती । इन्द्रवाणीः ॥ संज्ञायामुपमानम् । ६ । १ । २०४ । उपमानः शब्दः संज्ञायामाद्युदात्तः । च
श्वेवचञ्चा । कनोऽत्रलुप् । एतदेवज्ञापयति क्वचित्त्वरविधौ प्रत्ययलक्षणं नेति । संज्ञायाम् किम् । अग्निर्माणवकः । उपमानं
किम् । चैत्रः ॥ तिष्ठावत्तुजनात् । ६ । १ । २०५ । तिष्ठान्तस्य ह्यचः संज्ञायामादिहदात्तेन त्वाकारः । दत्तः । ह्यर्चकिम्
। चिन्तिः । अनात्किम् । शतः । संज्ञायामित्यनुवृत्तेर्नैह । कृतम् । हृतं ॥ शुक्लधृष्टौ । ६ । १ । २०६ । एतावाद्युदा
त्तौ स्तः । असंज्ञार्थमिदम् । अतः सन्नश्रुक्कम् ॥ आशितः कर्त्ता । ६ । १ । २०७ । कर्त्तृवाची आशितशब्दश्चाद्युदात्तः । क
षन्तिर्फाल आशितम् ॥ रिक्तेविभाषा । ६ । १ । २०८ । रिक्तशब्देवादिहदात्तः । रिक्तः । संज्ञायामनु तिष्ठावत्तुजनादि
तिनित्यमाद्युदात्तत्वम् पूर्वविप्रतिषेधेन ॥ जुष्टार्पिते च च्छन्दसि । ६ । १ । २०९ । आद्युदात्ते वास्तु ॥ नित्यमन्त्रे । ६ । १
। २१० । एतन्मूत्रं शक्यमकर्त्तुम् । जुष्टोदमूनाः । वलरश्चाङ्गु रपितमिव्यादेः पूर्वैष्यैव सिद्धेः । छन्दसि पाठस्य व्यवस्थित
नयाविपरीतापादनायोगात् । अर्पिताः षष्ठिर्न चलाचला स इत्यत्रान्तोदात्तदर्शनाच्च ॥ युष्मदस्मदोर्ङ्सि । ६ । १ । २११
आदिहदात्तः स्यात् । नद्वयस्तवनोमम ॥ डयिच । ६ । १ । २१२ । तुभ्यं हित्वानः मङ्गावातः पचताम् ॥ यतोऽनादौ

६।१। २९३ । यद्यप्ययान्तस्य ह्यच् आदिरुदात्तेनावम्बिता । युञ्जन्यस्यकाम्या । कमेर्णिङन्तादचोयत् ॥ ईडव्य
कुर्वन्तुहाण्यतः । ६।१। २९४ । एवांण्यदन्तानामादिरुदात्तः । ईङ्योनूतनैरुत । आजुह्वानईङ्योवन्द्यश्च । अष्ट
वेतिदिवाभ्यम् । उक्त्वमिन्द्रायशंस्यम् ॥ विभाषावेशिवन्धानयोः । ६।१। २९५ । आदिरुदात्तोदा । इन्धानेअग्रिमम् ॥ त्या
ज्यानामुक्त्वाकथानाम् । ६।१। २९६ । आदिरुदात्तोवा । आद्यास्त्रयोघञन्ताः । त्रयःपचाद्युजन्ताः ॥ मतोःपूर्व
उदात्तपरित्यक्तम् । ६।१। २९७ । मतोःपूर्वमाकारउदात्तःस्त्रीनाम्नि । उटुम्बरवती । शरावती ॥ अन्तोऽवध्याः । ६।१
२९८ । अन्तोऽवध्याः । वेववती । डीपःपित्वादनुदात्तत्वंप्राप्तम् ॥ ईवध्याः । ६।१। २९९ । ईवयन्तस्या
विष्णोर्नतः । मुनीवती ॥ अथफिइल्लृत्राणि ॥ • ॥ किघोऽन्तउदात्तः ॥ • ॥ प्रातिपदिकस्मिन्नस्यान्तउ
दात्तःस्थान् । उक्तेः ॥ पाटलापालङ्कावासागरार्थानाम् ॥ • ॥ एतदर्था नामन्तउदात्तः । पाटलाफलेरुहासुरूपपाकवे
तिपर्यायाः । अन्तावन्तइतिप्राप्ते । अपालङ्क्याधिघातआरेखतआरग्वधेतिपर्यायाः । अम्बार्थः । माता । उनर्वनन्ताना
माद्युदात्तेप्राप्ते । सागरः । समुद्रः ॥ गेहार्थानामस्त्रियाम् ॥ • ॥ गेहम् । नद्विषयस्येतिप्राप्ते । अस्त्रियांकिम् । शाला
। आद्युदात्तोऽयम् । इहैवपर्युदासाज्ज्ञापकात् ॥ गुदस्यच ॥ • ॥ अन्तउदान्तःस्यान्नतुस्त्रियाम् । गुदम् । अस्त्रि
यांकिम् । आन्त्रेभ्यस्तेगुदाभ्यः । स्वाङ्गशिठामदन्तानामित्यन्तरङ्गमाद्युदात्तत्वम् । ततष्टाप् ॥ ध्यपूर्वस्यस्त्रीविषयस्य ॥ • ॥
धकारयकारपूर्वयोऽन्त्योऽच्सउदात्तः । अन्तर्धा । स्त्रीविषयवर्षनाम्नामितिप्राप्ते । छाया । माया । जाया । यान्तस्या
न्यात्पूर्वमित्याद्युदात्तत्वेप्राप्ते । स्त्रीतिकिम् । बाह्यम् । यजन्तत्वादौदात्तम् । विषयग्रहणंकिम् । इभ्या । क्षत्रिया । यं
तोनावइत्याद्युदात्तइभ्यश्च । क्षत्रियश्चस्तुयान्तस्यान्यात्पूर्वमितिमध्येदात्तः ॥ खान्तस्याश्मादेः ॥ • ॥ नखम् । उ
खा । सुखम् । दुःखम् । नखस्यस्वाङ्गशिठामित्याद्युदात्तेप्राप्ते । उखानामभाण्डविशेषः । तस्यकृत्रिमत्वात्क्षप्यवर्णेक

॥ हि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २३० ॥

त्रिमास्याचेदित्युवर्णस्योदात्तत्वे प्राप्ते । सुखदुःखयोर्नविषयस्येति प्राप्ते । अश्मादेः किम् । शिखा । मुखम् । मुखस्य स्वाङ्ग-
शिटामिति नविषयस्येति वाङ्मोदात्तत्वम् । शिखायास्तु शीङ्खोनिङ्खस्वश्चेति उणादियुनित्येके । अन्तरङ्गत्वाद्वापि प्रा-
गेव स्वाङ्गशिटामिति वा बोध्यम् ॥ हिष्ठवत्सरतिशब्दान्तानाम् ॥ २३० ॥ स्यामन्त उदात्तः स्यात् । अतिशयेन बहुलो वं हिष्ठः
। निच्चादाद्युदात्ते प्राप्ते । वं हिष्ठैरश्वैः सुवृत्तारथेन । यद्वा हिष्ठन्नातिविधेस्तुदारुइत्यादौ व्यत्ययादाद्युदात्तः । सम्बत्सरः ।
अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरेऽत्र बाध्यते इत्याहुः । सप्ततिः । अशीतिः । लट्वावन्त इति प्राप्ते । चत्वारिंशत् । इहापि प्राग्वत् ।
अभ्यूर्वना प्रभृदस्यायोः ॥ २३१ ॥ अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरेऽत्र बाध्यत इत्याहुः । याथादिस्त्रेण गतार्थमेतत् ॥ दक्षिणस्य
साधौ ॥ २३२ ॥ अन्त उदात्तः स्यात् । साधुवाचिन्वाभावे तु व्यवस्थास्य सर्वनामतया स्वाङ्गशिटामित्याद्युदात्तः । अर्थान्तरे तु लट्वा-
वन्त इति गुरुदात्तः । दक्षिणः सरलोदारपरच्छन्दानुवर्तिष्वितिकोशः ॥ स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा ॥ २३३ ॥ इह दक्षिणस्याद्यु-
नौ पर्यायेणोदात्तौ स्तः । दक्षिणोवाहुः । आख्याग्रहणं किम् । प्रत्यङ्मुखमासीनस्य वामपाणिर्दक्षिणो भवति ॥ कन्दसिच-
॥ २३४ ॥ अस्वाङ्गार्थमिदम् । दक्षिणः । इह पर्यायेणाद्युन्तावुदात्तौ ॥ कक्षस्यामृगाख्याचेत् ॥ २३५ ॥ अन्त उदात्तः । वर्णाना-
न्तरेणेत्याद्युदात्ते प्राप्ते । अन्तोदात्ते विधीयते । कक्षानां व्रीहीणाम् । कक्षो नो नाववृषभः । मृगाख्यायान्तु । कक्षोरत्रै ॥
वानामधेयस्य ॥ २३६ ॥ कक्षस्येत्येव । अयं कक्षोऽश्विना । कक्षच्छविः ॥ भुङ्क्ते गौरयोरादिः ॥ २३७ ॥ नित्यमुदात्तः स्यादित्येके ।
वेत्यनुवर्तत इति युक्तम् । सरे गौरेयथापिवेत्यत्रान्तोदात्तदर्शनात् ॥ अङ्गुष्ठोदकवक्त्रशानां कन्दस्यन्तः ॥ २३८ ॥ अङ्गुष्ठस्य स्वा-
ङ्गानामकुर्वादीनामिति द्वितीयस्योदात्तत्वे प्राप्तेऽन्तोदात्तार्थ आरम्भः । वशाग्रहणं नियमार्थं कन्दस्येवेति । तेन लोके वाङ्मोदात्त-
तेत्याहुः ॥ पृष्ठस्य च ॥ २३९ ॥ कन्दस्यन्त उदात्तः स्याद्वाभाषायाम् । पृष्ठम् । अर्जुनस्य तृणाख्याचेत् ॥ २४० ॥ अनवन्नन्तानामि-
त्याद्युदात्तस्यापवादः ॥ अर्थस्य स्वाख्याचेत् ॥ २४१ ॥ यान्तस्यान्त्यात्पूर्वमिति यतो नावइति वाङ्मोदात्ते प्राप्तेऽप्येवम् ॥ २४२ ॥

आद्यं अदिगास्याचेत् ॥ ७ ॥ दिगाख्यायावृत्त्यर्थमिदम् । अतएवज्ञापकादिकूपर्यायस्याद्युदात्तता ॥ इन्द्राशाभक्ष्य
 ॥ नक्षत्राणामाविषयाणाम् ॥ ७ ॥ अन्तउदात्तः स्यात् । अश्लेषाऽनुसंधादीनां लघावन्तइति प्राप्ते । ज्येष्ठाश्रविष्ठाधनिष्ठा
 ममिष्ठमन्तत्वेनाद्युदात्ते प्राप्तेव च तम् ॥ नकुपूर्वस्य कृत्तिकाख्याचेत् ॥ ७ ॥ अन्तउदात्तेन । कृत्तिकानक्षत्रम् । केचित्तु
 कुपूर्वाय आप्तद्विषयाणामिति व्याख्याय आर्यिकावकुलिकाइत्यत्राप्यन्तोदात्तेनेत्याहुः ॥ घृतादीनाञ्च ॥ ७ ॥ अन्तउदा
 तः । धृतंमिमिक्षे । आकृतिगणोऽयम् । अश्लेषकृत्तिकायोर्व्ययसि ॥ ७ ॥ अन्तउदात्तः स्यात् । अश्लेषाहचमसा । कनिष्ठ
 आहचतुः । वयसिकम् । अश्लेषः अश्लेषः । कनिष्ठोऽल्पिकः । इह नित्वादाद्युदात्तएव ॥ विल्वतिष्ठयोः स्वरितोवा ॥ ७ ॥ अ
 मयोरन्तस्वरितोव स्यात् । पक्षेऽदात्तः ॥ * ॥ इति फिदस्त्रेषु प्रथमः पादः ॥ * * * * ॥ अथादिः प्राक्शकटेः ॥ ७ ॥
 अधिकारेऽयम् । शकटिशकट्योरितियावत् ॥ ह्रस्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ॥ ७ ॥ आदिरुदात्तः स्यात् । वलिः । तनुः ॥ नञि
 वयस्त्वानिसन्तस्य ॥ ७ ॥ धमेनवायः । इ सन्तस्य तु सर्पिः । नपुनपुंसकम् ॥ नृणधान्यानां च द्वायाम् ॥ ७ ॥ द्वाचामित्यर्थः ।
 कुशाः । काशाः । माघाः । तिलाः । वह्नुचानुगोधूमाः ॥ नः संख्यायाः ॥ ७ ॥ पञ्च । चतस्रः ॥ स्वाङ्गशिष्टामदन्तानाम् ॥ ७
 ॥ शिष्टसर्वनाम । कर्त्तव्यास्तुकादधि । ओष्ठाविवमधु । विश्वोविहायाः ॥ प्राणिनोऽनुपूर्वम् ॥ ७ ॥ कवर्गात्पूर्वआदिरु
 दात्तः । काकः । वृकः । शुक्रेषुमे । प्राणिनोऽनुपूर्वम् । क्षिरः सर्पिर्मधूदकम् ॥ खय्यवर्षे कृत्तिकाख्याचेत् ॥ ७ ॥ खयिपरेऽव
 र्णमुदात्तस्य ॥ कन्दुकः ॥ उनर्वनन्तानाम् ॥ ७ ॥ उन । वरुणंवेरिशदसम् । ऋ । स्वसारन्वाहणवै । वन् । पी
 वानमेयम् ॥ वर्सानान्तानि नितान्तानाम् ॥ ७ ॥ आदिरुदात्तः । एतः । हरिणः । शक्तिः । पृश्निः । हरित् ॥ ह्रस्वान्तस्य
 ह्रस्वमन्तत्वाच्छील्ये ॥ ७ ॥ ऋद्धर्ज्यं ह्रस्वान्तस्यादिभूतं ह्रस्वमुदात्तस्य ॥ मुनिः ॥ अक्षस्यादेवनस्य ॥ ७ ॥ आदिरुदा
 तः । तस्य नाक्षः । देवनेतु । अक्षैर्मादीव्यः ॥ अर्द्धस्यासमद्योतने ॥ ७ ॥ अर्द्धाग्रामस्य । समेऽङ्गकेतु । अर्द्धपिप्पल्याः

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २३१ ॥

॥ पीतद्वयानाम् ॥ • ॥ आदिरुदात्तः । पीतदुः । सरलः ॥ ग्रामादीनाञ्च ॥ • ॥ ग्रामः । सोमः । यामः ॥ लुब्धन्त्योप
मेयनामधेयस्य ॥ • ॥ चञ्चेवचञ्चा । स्फिगन्त्येतिपाठान्तरम् । स्फिगितिलुपः प्राचांसंज्ञा ॥ नवृक्षपर्वतविशेषव्याघ्र
सिंहमहिषाणाम् ॥ • ॥ एषामुपमेयनाम्नामादिरुदात्तेन । तालइवतालः । मेरुरिवमेरुः । व्याघ्रः । सिंहः । महिषः ॥
राजविशेषस्ययमन्वाचेत् ॥ • ॥ यमन्वावृद्धः । अङ्ग उदाहरणम् । अङ्गाः प्रत्युदाहरणम् ॥ लघावन्तेद्वयोश्चवह्वयो
गुरुः ॥ • ॥ अन्तेनघौद्वयोश्चलघ्वोः सन्तेर्वह्वचकस्यगुरुरुदात्तः । कल्याणः । कोलाहलः ॥ स्त्रीविषयवर्णाश्लुपूर्वाणां
म् ॥ • ॥ एषान्द्वयाणामाद्युदात्तः । स्त्रीविषयः । अल्लिका । वर्णः । श्येनी । हरिणी । अश्लुशब्दात्पूर्वाऽस्त्येयान्तेऽश्लुपूर्वाः
। तरश्लुः ॥ शकुनीनाञ्चलघुपूर्वम् ॥ • ॥ पूर्वलघु उदात्तस्यात् । कुकुटः । तित्तिरिः ॥ नर्तुप्राण्याख्यायाम् ॥ • ॥ य
थालक्षणं प्राप्नुमुदात्तत्वम् । वसन्तः । ककलासः ॥ धान्यानाञ्चवृद्धक्षान्तानाम् ॥ • ॥ आदिरुदात्तः । कान्तानाम् । श्या
माकाः । यान्तानाम् । माकाः ॥ जनपदशब्दानामयान्तानाम् ॥ • ॥ केकयः ॥ हयादीनामसंयुक्तलान्तानामन्तःपूर्वम् ॥ •
॥ हयितिल्ललसंज्ञा । पललम् । शललम् । हयादीनां किम् । स्यक्लः । असंयुक्तेति किम् । मल्लः ॥ इगन्तानाञ्चद्वयाम्
॥ • ॥ आदिरुदात्तः । कविः ॥ • ॥ इतिद्वितीयः पाठः ॥ * * * * ॥ अथद्वितीयं प्रागीघात् ॥ • ॥ ईयान्तस्यह
ञादेरित्यतः प्राक्द्वितीयाधिकारः ॥ अर्थाप्राङ्प्रकृतात् ॥ • ॥ मकरवरूढे इत्यतः प्राक्त्र्यचामित्यधिकारः ॥ स्वाङ्गानामकुर्वा
दीनाम् ॥ • ॥ कवर्गरेफवकारादीनिवर्ज्जयित्वा अच्चास्वाङ्गानां द्वितीयमुदात्तं । ललाटम् । कुर्वादीनान्तु । कपोलः । र
सना । वदनम् ॥ मादीनाञ्च ॥ • ॥ मलयः । मकरः ॥ शादीनां शकानाम् ॥ • ॥ शीतन्या । शतपुष्पा ॥ पान्तानां गुर्वी
दीनाम् ॥ • ॥ पादपः । आतपः ॥ लघ्वादीनान्तु । अनूपम् । झुचांतु । नीपम् ॥ युतान्यण्यन्तानाम् ॥ • ॥ युतं । अ
युतम् । अग्निः । धमनिः । अणिः । विपणिः ॥ नकरवरूढपारेवतवितस्तेश्चान्जिद्राक्षाकलोमाकाम्रापेष्टाकाशीनामादिर्ब

॥ १ ॥ एषामादिर्द्वितीयो बोधात्तः । मकरः । वरूढ इत्यादि ॥ कन्दसिच ॥ ॥ अमकगद्यर्थ आरम्भः । लघ्यानुसारदा
 दिर्द्वितीयो बोधात्तज्ञेयम् ॥ कर्द्दमादीनाञ्च ॥ ॥ आदिर्द्वितीयो बोधात्तम् ॥ सुगन्धिते जनस्य ते वा ॥ ॥ आदिर्द्वितीय
 नोश्चैति त्रयः पर्यायेणोदात्ताः । सुगन्धिते जनाः ॥ नपः फलान्तानाम् ॥ ॥ आदिर्द्वितीयो बोधात्तम् । राजादनफ
 लम् ॥ यान्तस्यान्यात्पूर्वम् ॥ ॥ कुलायः ॥ यान्तस्य च नालघुनी ॥ ॥ नाशहेलघुच उदात्तेस्तः । सनाथासभा ॥ शि
 शुमेरेदुम्बरवलीवर्द्धे । प्रारपूरुरवसेञ्ज ॥ ॥ अन्यात्पूर्वमुदात्तं द्वितीयम्वा ॥ साङ्काश्यकाम्पिल्लपनासिक्यदार्ढ्याघाटाना
 म् ॥ ॥ द्वितीयमुदात्तं वा ॥ ईयान्तस्य हयादेरदिर्वा ॥ ॥ हलीषा । लाङ्गलीषा ॥ उशीरदाशेरकपालपलालशै
 बालश्यामाकशरीरशरवहृदयहिरण्यारस्यापत्यदेवराणाम् ॥ ॥ एषामादिरुदात्तः स्यात् ॥ महिष्ययाळयोर्जाये
 ष्टकास्थाचेत् ॥ ॥ आदिरुदात्तः । महिषीजाया । अयाळ उपदधाति ॥ * ॥ इतितृतीयः पादः ॥ * * * * ॥ श
 कटिशकट्योरक्षरमक्षरपर्यायेण ॥ ॥ उदात्तं । शकटिः ३ । शकटी ३ ॥ गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य ॥ ॥
 ॥ अक्षरमक्षरम्पर्यायेणोदात्तं । गोष्ठजः । ब्राह्मणः । अन्यत्र गोष्ठजः पशुः । हृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः ॥ पा
 रावतस्योपोत्तमवर्जम् ॥ ॥ शेषं क्रमेणोदात्तं । पारावतः ॥ धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालीपाकानामधूजलस्थानं
 ॥ ॥ एषाञ्चतुर्सान्धप्रभृतीञ्चतुरेवर्जयित्वाशिष्टानि क्रमेणोदात्तानि । धूम्रजानुः । मुञ्जकेशः । कालवालः । स्थालीपाकः
 ॥ कपिकेशहरिकेशयोश्चकन्दसि ॥ ॥ कपिकेशः । हरिकेशः ॥ ४ ॥ न्यङ्स्वरैस्वरितौ ॥ ॥ स्पष्टम् । न्यङुतानः
 व्यचक्षयत्सः ॥ न्यवृद्व्यन्कशयोरदिः ॥ ॥ स्वरितः स्यात् ॥ तिल्यशिक्षकास्मृत्यर्थान्यकन्याराजन्यमनुद्याणामन्तः ॥
 ॥ स्वरितः स्यात् । तिलानाम्भवनक्षेत्रेतिल्यम् । यतोनावइति प्राप्ते ॥ विल्वभक्ष्यवीर्याणि कन्दसि ॥ ॥ अन्तस्वरिता
 नि ॥ त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ॥ ॥ सरीत् । उत्तत्त्वः पश्यन् । नमन्तामन्यकेसमेसिमसौ ॥ सिमस्यार्ध्वणेऽन्त उदा

॥सि०कौ०॥
॥ वै० ॥
॥ २३२ ॥

तः ॥ ॥ ॥ आयर्वेण इति प्रतीयकम् । तत्र दृष्टस्येवम्परं वा । तेन वा सस्तुने सिमसौ इत्युभेदेऽपि भवत्येव ॥ निपाता आ
द्युदात्ताः ॥ ॥ ॥ स्वाहा ॥ उपसर्गाश्चाभिर्ज्ज ॥ एवादीनामन्तः ॥ ॥ ॥ एवमादीनामिति पाठान्तरम् । एव । एवम् । नृ
नम् । सह । ते पुत्रसूरिभिः सह । यद्यस्य तृतीये सहस्य स इति प्रकरणे सहस्र इति आद्युदात्त इति तु प्राञ्चः । तच्चिन्त्यम् ॥
वाचादीनामुभाबुदात्तौ ॥ ॥ ॥ उभौ ग्रहणमनुदात्तं पदमेकवर्जमित्यस्य बाधाय ॥ चादयोऽनुदात्ताः ॥ ॥ ॥ स्पष्टम् ॥
यथेति पादान्ते ॥ तन्नेमि मृभवो यथा । पादान्ते किम् । यथानो अदितिः करत् ॥ प्रकारादि द्विरुक्तौ परस्यान्त उदात्तः ॥ ॥
॥ पटुपटुः ॥ शेषं सर्वमनुदात्तम् ॥ ॥ ॥ शेषं नित्यादि द्विरुक्तस्य परमित्यर्थः । प्रप्रायम् । दिवेदिवे ॥ * ॥ इति शान्त
नाचार्यप्रणीतेषु फिष्टसूत्रेषु तुरीयः पादः ॥ * * * * ॥ आद्युदात्तश्च । ३ । १ । ३ । प्रत्यय आद्युदात्तः स्यात् । आग्नि
कर्तव्यम् ॥ अनुदात्तौ सुप्पितौ । ३ । १ । ४ । पूर्वस्थापवादः । यज्ञस्य । नयो युच्छति । शपति षोरनुदात्तत्वे स्वरितप्रच
यो ॥ चितः । ६ । १ । १६३ । अन्त उदात्तः स्यात् । चितः सप्रकृतेर्वह्णकजर्थे चितिप्रत्यये सति प्रकृतिप्रत्ययसंमुदायस्थान्त
उदात्तत्वे वाच्य इत्यर्थः । नमन्ता मन्यके समे । यके सरस्वति । तक्तुते ॥ तद्धितस्य । ६ । १ । १६४ । चितस्तद्धितस्थान्त
उदात्तः । पूर्वेण सिद्धे जित्त्वरवाधनार्थमिदम् । कौञ्जायनाः ॥ कितः । ६ । १ । १६५ । कितस्तद्धितस्थान्त उदात्तः । यदा
श्रेयः ॥ तिसृभ्योजसः । ६ । १ । १६६ । अन्त उदात्तः । तिस्रोऽत्रावः संवितुः ॥ सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः । ६ । १ ।
१६८ । सावितिसप्तमीवर्जवचनम् । तत्र य एकाचततः परतृतीयादिर्विभक्तिरुदात्ता । वाचाविरूपः । सौकिम् । राज्ञेय
दौ एकाचोऽपि जशदात्तस्थमाभूत् ॥ एजोनते । विघत्ते शजनिन्ते । मृतीयादिः किम् । नृदृष्टं वाचम् ॥ अन्तोदात्तादु
त्तरपदादन्यतरस्थामनित्यसमासे । ६ । १ । १६९ । नित्याधिकारविहितसमासादन्यत्र यदुत्तरपदमन्तोदात्तमेकाच
ततः परतृतीयाविभक्तिरन्तोदात्तावस्थान् । परमं वाचा ॥ अच्चेच्छन्दस्य सर्वनामस्थानम् । ६ । १ । १७० । अच्चेः परमि

भक्तिरुदात्ता । इन्द्रोदधीचः । चावितिपूर्वपदान्नोदात्तत्वं प्राप्तं । तृतीयादिरित्यनुवर्तमानेऽसर्वनामस्थानग्रहणं शेषरि
 पक्षार्थम् । प्रतीचोवाहून् ॥ ऊडिदम्पदाद्युष्मैद्युभ्यः । ६ । १ । १७१ । एभ्योऽसर्वनामस्थानम्भिभक्तिरुदात्ता । प्रष्टौ
 हः । प्रष्टौहा । ऊळ्युपधायहणं कर्तव्यम् । इहमाभूत् । अक्षद्वुवा । अक्षद्वुवे । इदम् । एभिर्नृभिर्नृतमः । अन्वादे
 शेन अन्तोदात्तादित्यनुवृत्तेः । नचतत्रान्तोदात्तताप्यस्तीतिवाच्यम् । इदमोन्वादेशैश्चनुदात्तसूतीयादाविति सूत्रेणानु
 दात्तस्य शेषोविधानात् । प्रतेवभू । माभ्याङ्गाञ्चनु । पदन्तोमासहृन्निशङ्तिषः पदादयः । पङ्गाभूमिः । दद्भिर्नृनि
 ह्वा जायतेमासिमासि मनश्चिन्मेहृदञ्च । अप् । अपांफेनेन । पुम् । अभ्रातेवपुंसः । रै । रायावयम् । रायोधर्ता । दि
 व । दिर्वेदिवे ॥ अष्टनोदोर्घात् । ६ । १ । १७२ । शसादिर्विभक्तिरुदात्ता । अष्टाभिर्दशभिः ॥ शतुरनुमोनद्युजादी
 ६ । १ । १७३ । अनुम्यंशतृप्रत्ययस्तदन्तादन्तोदात्तात्परागनदीञ्जादिश्चशसादिर्विभक्तिरुदात्तास्यात् । अच्चारवंप्रथमा
 जानती कृण्वते । अन्तोदात्तात्किम् । दधती । अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तः । अनुमःकिम् । तुदन्ती । एकादेशोऽत्रउ
 दात्तः । अदुपदेशात्परत्वाच्चतुर्लसार्धधातुकइतिनिघातः ॥ उदात्तयणो हल्पूर्वात् । ६ । १ । १७४ । उदात्तस्थानेयोयणह
 ल्पूर्वस्तस्मात्परागनदीशसादिर्विभक्तिश्चउदात्तास्यात् । चोदयित्रीसून्तानाम् । एयानेत्री । ऋतेदेवायकृण्वतेसवित्रे ॥
 नोङ्धात्वोः । ६ । १ । १७५ । अनयोर्य्यणः परेशसादयउदात्तानस्युः । ब्रह्मबन्धा । सेतृभिःसुभे ॥ ह्रस्वनुङ्गांमनुप् ।
 ६ । १ । १७६ । ह्रस्वान्तादन्तोदात्तानुटश्चपरेमनुबुदातः । योऽहिमानुदनिमान्इयर्त्ति । नुटः । अक्षरवन्तः । कर्ष
 वन्तःसखायः । अन्तोदात्तात्किम् । मात्वाविददियुमान् । स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवदित्येतदत्रन । मरुत्वाएवागहि
 ॥ रेशद्याच्च ॥ ० ॥ रेवाङ्द्वेवतः ॥ नामन्यतरस्याम् । ६ । १ । १७७ । मनुपियोह्रस्वस्तदन्तादन्तोदात्तात्परोनामुदा
 त्तोवा । चेतन्तीसुमतीनाम् ॥ ऊष्णश्चन्दसि । ६ । १ । १७८ । ऊष्णःपरोनामुदात्तोवा । देवसेनानामभिभञ्जतीनाम् । वे

॥ ६० ॥

॥ २३३ ॥

त्युक्तेर्नेह । जपतीनामरुतोयन्तु ॥ षट्त्रिचतुर्भ्याहलादिः । ६ । १ । १७६ । एभ्योहलादिर्विभक्तिरुदात्ता । आषड्भि
र्हूयमानः । त्रिभिष्टुन्देव ॥ नगोऽश्वन्सां ववर्षाण्डङ्कुङ्कुङ्गाः । ६ । १ । १८२ । एभ्यः प्रागुक्तन्न । गवांशता । गोभ्यो गो
तुं ॥ शुनश्चिच्छेपम् । सौप्रथमैकवचनेऽवर्षान्तात् । तेभ्योऽश्वन्नेवाम्पाहिश्रुधीहवम् ॥ दिवोऽङ्गल् । ६ । १ । १८३
। दिवः पराङ्गलादिर्विभक्तिर्नोदात्ता । द्युभिरक्तुभिः । ऋलितिकिम् । उपत्वाग्रेदिवेदिवे ॥ न्वचान्यतरस्याम् । ६ । १ ।
१८४ । नुः पराङ्गलादिर्वोदात्ता । न्वभिर्य्यमानः ॥ तित्त्वरितम् । ६ । १ । १८५ । निगदव्याख्यातम् । कनूनम् ॥ तास्य
नुदात्तेऽङ्ङिदटुपदेशात्तु सार्धधातुकमनुदात्तमहन्विडोः । ६ । १ । १८६ । अस्मात्परं ल सार्धधातुकमनुदात्तं स्यात् ।
तासि । कर्त्ता । कर्त्तारै । कर्त्तारः । प्रत्ययस्वरपवादोऽयम् । अनुदात्तेत् । अयास्ते । डितः । अभिचष्टेऽन्वतेभिः । अटु
पदेशात् । पुरुभुजाचनस्यन्तम् । चित्सरेऽप्यनेन वार्धते । वर्द्धमानं स्वेदमे । तास्यादिभ्यः किम् । अभिवृधेगृणीतः । उ
पदेशग्रहणात् । नेह । हतोवृत्राण्यर्थ्या । लग्रहणं किम् । कतीहनिघ्नानाः । सार्वेति किम् । शिश्ये । अहन्विडोः किम्
हूते । यद्घोर्ते ॥ विन्दोधिखिदिभ्योनेति वक्तव्यम् ॥ * ॥ इन्धेरजा । एतच्चानुदात्तस्य चयत्रेति सूत्रेभाष्ये स्थितम् ॥ आ
दिः सिचोऽन्यतरस्याम् । ६ । १ । १८७ । सिजन्तस्यादिरुदात्तोवा । यासिष्ठम्वर्त्तिरश्विनौ ॥ यलिचसेटीडन्तो
वा । ६ । १ । १८८ । सेटिथलन्तेपदेऽङ्ङुदात्तः अनोवा आदिर्वास्यात् । यदानैतेत्रयः तदालितीति प्रत्ययात्पूर्वमुदा
त्तं स्यात् । लुलविथ । अत्रचत्वासेपि पर्यायेणोदात्ताः ॥ उपोत्तमंरिति । ६ । १ । २१७ । रिप्प्रत्ययान्तस्योपोत्तममुदात्तं स्या
त् । यदाहवनीये ॥ * ॥ इतिप्रत्ययस्वराः ॥ * * * * ॥ समासस्य । ६ । १ । २२३ । अन्तउदात्तः स्यात् । यश्चि
यम् ॥ वङ्गब्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् । ६ । २ । १ । उदात्तस्वरितयोगिपूर्वपदमप्रकृत्या स्यात् । सत्यश्चित्रश्रवस्तमः । उ
दात्तेत्यादिकिम् । सर्वानुदात्ते पूर्वपदे समासान्तोदात्तत्वमेव यथा स्यात् । समश्चियः ॥ तत्पुरुषेऽनुत्पत्त्यर्थं तृतीयासप्तम्युप

मानोचयद्वितीयाकृत्याः । ६ । २ । २ । सप्तैते पूर्वपदभूतास्तत्पुरुषे प्रकृत्या । तुल्यश्वेतः । कृत्यतुल्याख्या अजात्येति तत्पुरु-
 षः । किरिणाकाणः किरिकाणः । पतयन्मदयत्सखम् । मदयतिमादके । इन्द्रे सखेति सप्तमी तत्पुरुषः । शस्त्रीश्यामा ॥
 अव्ययेनञ्कुनिपातानाम् । अव्यञ्जोवाएषः । परिगणनङ्किम् । स्नात्वाकालकः । मुहूर्तस्तुखम् । भोज्योष्णम् ॥ वर्णो व-
 र्णोष्णनेते । ६ । २ । ३ । वर्णवाचिन्युत्तरपदे एतवर्ज्जिते वर्णवाचि पूर्वपदम्प्रकृत्या तत्पुरुषे । कृष्णसारङ्गः । लोहितक-
 ल्माद्यः । कृष्णशब्देन क्प्रत्ययान्तः । लोहितशब्द इतन्नन्तः । वर्णः किम् । परमकृष्णः । वर्णेषु किम् । कृष्णतिलाः । अनेते
 किम् । कृष्णैतः ॥ गाधलवणयोः प्रमाणे । ६ । २ । ४ । एतयोरुत्तरपदयोः प्रमाणवाचिनितत्पुरुषे पूर्वपदम्प्रकृत्या स्यात् ।
 अरित्रगाधमुदकम् । तत्प्रमाणमित्यर्थः । गोलवणम् । यावद्गवेदीयते तावदित्यर्थः । अरित्रशब्द इत्रान्तो मध्योदात्तः ।
 प्रमाणमियत्तापरिच्छेदमात्रं । न पुनरयामएव । प्रमाणे किम् । परमगाधम् ॥ दायाद्यन्दायादे । ६ । २ । ५ । तत्पुरुषे
 प्रकृत्या । धनदायादः । धनशब्दः क्प्रत्ययान्तः प्रत्ययस्वरेणाद्युदात्तः । दायाद्यङ्किम् । परमदायादः ॥ प्रतिवन्धिचिर-
 कृच्छयोः । ६ । २ । ६ । प्रतिवन्धवाचि पूर्वपदम्प्रकृत्या एतयोः परतस्तत्पुरुषे । गमनञ्चिरम् । बाह्वरणकृच्छं । गमन-
 ह्वरणविकलतयाचिरकालभाविकृच्छयोगिचाप्रतिवन्धिजायते । प्रतिवन्धिकिम् । मूत्रकृच्छम् ॥ पदेऽपदेशे । ६ । २ । ७
 । व्याजवाचिनिपदशब्द उत्तरपदे पूर्वपदम्प्रकृत्या तत्पुरुषे । मूत्रपदेन प्रस्थितः । उच्चारपदेन मूत्रशब्दो घञन्तः उच्चारश-
 ब्दो घञन्तस्याथादिस्वरेणान्तोदात्तः । अपदेशे किम् । विष्णुपदं ॥ निवाते वातत्राणे । ६ । २ । ८ । निवातशब्दे परे वातत्रा-
 णवाचिनितत्पुरुषे पूर्वपदम्प्रकृत्या । कुटीनिवातम् । कुड्यनिवातम् । कुटीशब्दो गौरादिङीषन्तः । कुड्यशब्दो ङ्यगन्तः । य-
 दन्त इत्यन्ये । वातत्राणे किम् । राजनिवाते वसति । निवातशब्दो रूढः पार्श्वे ॥ शरदेऽनार्त्तवे । ६ । २ । ९ । चतौ भ-
 वमार्त्तवम् । तदन्यथा शरदशब्दे परे तत्पुरुषे पूर्वपदम्प्रकृत्या तत्पुरुषे । रज्जुशरदमुदकम् । शरदशब्दो नूतना

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २३४ ॥

र्थः । तस्यास्वपदविग्रहः । रज्जोःसद्य उद्धतम् । रज्जुशब्दः स्तब्धे रसु मचेत्याद्युदात्तौ व्युत्पादितः । आनार्तवेकिम् । उ
त्तमशारदम् ॥ अध्वर्युकया ययोज्जातौ । ६ । २ । १० । एतयोः परतो जातिवाचिनितत्पुरुषे पूर्वपदम्प्रकृतिस्वरम् । क
ठाध्वर्युः । दौवारिककया यम् । कठशब्दः पचाद्युजन्तः । तस्माद्वैशम्पायनाऽन्ते वासिभ्यश्चेति णिनेः कठचरकाह्लुगिति
लुक् । द्वारेनियुक्तइति ठक्यन्तोदात्तः । जातौ किम् । परमाध्वर्युः ॥ सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये । ६ । २ । ११ । अन
योः पूर्वम्प्रकृत्या । पितृ सदृशः । सादृश्ये किम् । परमसदृशः । समासार्थोऽत्र पूज्यमानतानशादृश्यम् ॥ द्विगौ प्रमाणे । ६
। २ । १२ । द्विगावुत्तरपदे प्रमाणवाचिनितत्पुरुषे पूर्वपदम्प्रकृतिस्वरम् । प्राच्यसप्तसमः । सप्तसमाः प्रमाणमस्य । प्रमाणे
द्विगोर्नित्यमिति माचचेलुक । प्राच्यशब्दश्चाद्युदात्तः । प्राच्यश्चासौ सप्तसमश्च प्राच्यसप्तसमः । द्विगौ किम् । ब्रौहिप्रस्थः
। प्रमाणे किम् । परमसप्तसमः ॥ गन्तव्यपण्यं वाणिज्ये । ६ । २ । १३ । वाणिजशब्दे परेतत्पुरुषे गन्तव्यवाचिपण्यवाचि
च पूर्वपदम्प्रकृतिस्वरम् । मद्रवाणिजः । गोवाणिजः । सप्तमी समासः । मद्रशब्दे रक्प्रत्ययान्तः । गन्तव्येति किम् । परम
वाणिजः ॥ मात्रोपज्ञोपक्रमच्छायेन पुंसके । ६ । २ । १४ । मात्रादिषु परतो न पुंसकवाचिनितत्पुये तथा । भिक्षायास्तुल्यं
प्रमाणं भिक्षामात्रं । भिक्षाशब्दो गुणेऽहल इत्यप्रत्ययान्तः । पाणिन्युपज्ञम् । पाणिनिशब्दोऽन्तोदात्तः । नन्दोपक्रमम्
। नन्दशब्दः पचाद्युजन्तः । इयुच्छायम् । इयुशब्दश्चाद्युदात्तः निच्चात् । नपुंसके किम् । कुड्यच्छाया ॥ सुखप्रिययोर्हिते ।
६ । २ । १५ । एतयोः परयोर्हितवाचिनितत्पुरुषे तथा । गमनप्रियम् । गमनसुखम् । गमनशब्दे निस्वरः । हिते किम् ।
परमसुखम् ॥ प्रीतौ च । ६ । २ । १६ । प्रीतौ गम्यायाम्प्रागुक्तम् । ब्राह्मणसुखं पायसम् । कात्रप्रियोऽनध्यायः । ब्राह्मण
कात्रशब्दौ प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तौ । प्रीतौ किम् । राजसुखम् ॥ स्वस्वामिनि । ६ । २ । १७ । स्वामिशब्दे परे स्ववाचिनि पू
र्वपदन्तथा । गोस्वामी । स्वङ्किम् । परमस्वामी ॥ पत्यावैश्वर्य्ये । ६ । २ । १८ । दमूना गृहपतिर्दमे ॥ नभूवाक्किद्विधि

पु. ६. १. १०. पतिशब्दे परे ऐश्वर्यवाचिनितत्पुरुषेनैतानि प्रकृत्या । भुवःपतिः भूपतिः । वाक्पतिः । चित्पतिः । दि
 विपतिः ॥ वाभुवनम् । ६ । २ । २० । उक्तविषये । भुवनपतिः । भूस्वधूमस्त्रिभ्यङ्तिक्चुन्नोभुवनशब्दः ॥ आशङ्का
 ऽऽवाधनेदोयस्तुसम्भावने । ६ । २ । २१ । अस्मिन्वाध्ववसायः सम्भावनम् । गमनाशङ्कमस्ति । गमनावाधम् । गमन
 नेदीयः । गमनमाशङ्कते आवाधते निकटतरमिति वा सम्भाव्यते । सम्भावनेकिम् । परमनेदीयः ॥ पूर्वभूतपूर्व । ६
 । २ । २२ । आढ्योभूतपूर्वः । आढ्यपूर्वः । पूर्वशब्दोक्तिविषये भूतपूर्ववर्तते । भूतपूर्वकिम् । परमपूर्वः ॥ सविधसनीड
 समर्थ्यादसवेशसदेशेषुसमीप्ये । ६ । २ । २३ । एषुपूर्वप्रकृत्या । मद्रसविधं । गान्धारसनीडम् । काश्मीरसम
 र्थ्यादम् । मद्रसवेशम् । मद्रसदेशम् । सामीप्येकिम् । सहमर्थ्यादयासमर्थ्यादंक्षेत्रम् । चैवसमर्थ्यादम् ॥ विस्पष्टा
 दोनिगुणवचनेषु । ६ । २ । २४ । विस्पष्टकटुकम् । विस्पष्टशब्दो गतिरनन्तरइत्याद्युदात्तः । विस्पष्टेति किम् । पर
 मलवणम् । गुणेति किम् । विस्पष्टब्राह्मणः । विस्पष्टः । विचित्रः । व्यक्तः । सम्पन्नः । पण्डितः । कुशलः । चपलः । निपुण
 ॥ अज्याऽवमकन्यापवत्सुभावेकर्मधारये । ६ । २ । २५ । अज्यअवमकन्यादेशवतिपापवाचिनिचोत्तरपदेभाववा
 चिपूर्वपदप्रकृत्या । गमनश्रेष्ठम् । गमनज्यायः । गमनावमम् । गमनकनिष्ठम् । गमनपापिष्ठम् । श्रेत्यादितिकिम् । गम
 नशोभनम् । भावेकिम् । गम्यतेऽनेनेतिगमनंश्रेयो गमनश्रेयः । केतिकिम् । घृष्टीसमासेमाभूत् ॥ कुमारश्च । ६ । २ । २६ ।
 कर्मधारये । कुमारश्रमणा । कुमारशब्दोऽन्तोदात्तः ॥ आदिः प्रत्येनसि । ६ । २ । २७ । कुमारस्यादिरुदात्तः प्रत्येनसिप
 रेकर्मधारये । प्रतिगतमेनोऽस्यप्रत्येनाः । कुमारप्रत्येनाः ॥ पूगेष्वन्यतरस्याम् । ६ । २ । २८ । पूगागणस्तेयूक्तम्वा । कु
 मारवातकाः । कुमारजीमूताः । आद्युदात्तत्वाभावे कुमारश्चेत्येव भवति ॥ इगन्तकालकपालभगालिशश्वेषु द्विगौ । ६ । २ ।
 २९ । एषु परेषु पूर्वप्रकृत्या । पञ्चारत्रयः प्रमाणमस्य पञ्चारत्रिः । पञ्चमासान्भूतः पञ्चमास्यः । तमधीष्टइत्यधिकारे द्विगोर्व्य

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २३५ ॥

न् । पञ्चकमालः । पञ्चभगालः । पञ्चशरवः । नःसंख्यायाइतिपञ्चशद्विद्वाद्युदात्तः । इगन्तादियुकिम् । पञ्चांश्वः ।
द्विगौकिं । परमारन्निः ॥ बह्वन्यतरस्याम् । ६ । २ । ३० । वज्रशद्वस्तथावा । बह्वरन्निः २ । वज्रमास्यः २ । वज्रकपा
लः २ । वज्रशद्वोऽनोदात्तः । तस्ययणिसत्युदात्तस्वरितयोरितिभवति ॥ दिष्टिवितस्त्योश्च । ६ । २ । ३१ । एतयोः
परतःपूर्वपदंप्रकृत्यावाद्द्विगौ । पञ्चदिष्टिः २ । पञ्चवितस्तिः २ ॥ सप्तमीसिद्धश्रुष्कपक्तवन्धेष्वकालात् । ६ । २ । ३२ । अ
कालवाचिसप्तम्यन्तम्यकृत्यासिद्धादियु । शंकाशसिद्धः । शङ्काशयेतिगण्यन्तः । आतपश्रुष्कः । भ्राष्ट्रपक्तः । भ्राष्ट्रेतिष्ट
न्नन्तः । चक्रवन्धः । चक्रशद्वोऽनोदात्तः । अकालात्किम् । पूर्वाह्लासिद्धः । कृत्स्नरेणवाधितःसप्तमीस्वरःप्रतिप्रस्तूयते ॥ प
रिप्रत्युपाऽपावर्ज्यमानाऽहोरात्रावयवेषु । ६ । २ । ३३ । एतेप्रकृत्यावर्ज्यमानवाचिनिअहोरात्रावयववाचिनिचोत्तरपदे
। परित्रिगर्तवृष्टोदेवः । प्रतिपूर्वाह्लात् । प्रत्यपररात्रम् । उपपूर्वरात्रं । अपत्रिगर्तम् । उपसर्गाआद्युदात्ताः । वज्रब्रीहिन
त्पुरुषयोःसिद्धत्वादययीभावार्थमिदम् । अपपठ्यैरेववर्ज्यमानोत्तरपदम् । तयोरेववर्ज्यमानार्थत्वात् । अहोरात्रावयवाअ
पिवर्ज्यमानाएवतयोर्भवन्ति । वर्ज्येतिकिम् । अग्निमृति ॥ राजन्यवज्रवचनद्वन्द्वेऽन्धकवृक्षियु । ६ । २ । ३४ । राजन्य
वाचिनांबज्रवचनान्तानामन्धकवृक्षियुवर्तमानेद्वन्द्वेपूर्वपदंप्रकृत्या । आफल्कचैत्रकाः । शिनिवासुदेवाः । शिनिगव्यु
दात्तोलक्षणयातदपठ्येवर्तते । राजन्येतिकिम् । द्वैष्यभैमायनाः । द्वीपेभवाद्वैष्याः । भैमेरपठ्ययुवाभैमायनः । अन्धकवृक्ष
यएतेनतुराज्याः । राजन्यग्रहणमिहाभिचित्तवंश्यानांक्षक्षियाणांग्रहणार्थम् । नैतेतथा । वज्रवचनङ्किम् । सङ्कर्षण
वासुदेवौ । द्वन्द्वेकिम् । वृक्षीनांकुमाराःवृक्षिकुमाराः । अन्धकवृक्षियुकिम् । कुरुपञ्चालाः ॥ संख्या । ६ । २ । ३५ । सं
ख्यावाचिपूर्वपदम्यकृत्याद्वन्द्वे । द्वादश । त्रयोदश । त्रैस्त्रयसादेशेनोदात्तोनिपाद्यते ॥ आचाट्यैपसर्जनञ्चान्तेवासी
। ६ । २ । ३६ । आचाट्यैपसर्जनान्तेवासिनांद्वन्द्वेपूर्वपदंप्रकृत्या । पाणिनीयसौखीयाः । च्ःस्वरेमध्येदात्तावेतौ । अ

चार्थ्योपसर्जनग्रहणं द्वन्द्वविशेषणम् । सकलो द्वन्द्वश्चाचार्थ्योपसर्जनो यथा विज्ञायेत । तेनेह न । पाणिनीयदेवदत्तैः ।
 आचार्थ्येति किम् । छान्दसवैयाकरणः । अन्तेवासी किम् । आपिशलपाणिनीये शास्त्रे ॥ कार्त्तिकौजपादयश्च । ६ । २ । ३७
 । एषां द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । कार्त्तिकौजपौ । कृतस्येदं कुजपस्येदमित्यणन्तावेतौ । सार्वस्मिन्मागडकपौ ॥ महान्ब्रीह्यापरा
 गृष्टीष्वासजावालभारभारतहैलिहिलगैरवप्रवृजेषु । ६ । २ । ३८ । महच्छब्दप्रकृत्या ब्रीह्यादियुदशसु । महाब्रीहिः
 । महापराङ्मुखः । महागृष्टिः । महेश्वासः । महाहैलिहिलः । महच्छब्दो नोदात्तः । सन्महदिति प्रतिपदोक्तसमास एवायं स्वरः
 । नेह महतो ब्रीहिर्महद्ब्रीहिः ॥ श्रुल्लकश्च वैश्वदेवे । ६ । २ । ३९ । चान्महान् । श्रुल्लकश्च वैश्वदेवं । महावैश्वदेवं । श्रु
 धंलातीति श्रुल्लः । तस्मादज्ञातादियुक्तेऽनोदात्तः ॥ उष्ट्रस्सादिवाग्योः । ६ । २ । ४० । उष्ट्रसादिः । उष्ट्रवामिः । उघेः
 छनि उष्ट्रश्च आद्युदात्तः ॥ गौः सादसादिसारथिषु । ६ । २ । ४१ । गोसादः । गोसादिः । गोसारथिः ॥ कुरुगार्हप
 तरिक्तगुर्वस्त्रतजरत्यश्लीलदृढरूपापारेवडवानैतिलकद्रुः पण्यकम्बलोदासीभारणाञ्च । ६ । २ । ४२ । एषां सप्तानां समा
 सानान्दासीभारदेश्च पूर्वपदं प्रकृत्या । कुरुणाङ्गार्हपतंकुरुगार्हपतं । उप्रत्ययान्तः कुरुः । वृजेरिति वाच्यम् ॥ * ॥ वृजि
 गार्हपतम् । वृजिशद्युदात्तः । रिक्तोगुरुः रिक्तगुरुः । रिक्तेविभाषेति रिक्तश्च आद्युदात्तः । अस्त्रताजरती अस्त्रतजरती ।
 अश्लीलादृढरूपा अश्लीलदृढरूपा । अश्लीलशब्देन असमासत्वादाद्युदात्तः । श्लीर्यस्यास्ति तत्श्लीलं । सिध्मादिवाल्मज्
 । कपिलकादिवाल्मज्ज्वलं । पारेवडवेवपारेवडवा । निपातनादिवाच्यं समासो विभक्त्यनेपश्च । पारशब्दो घृतादित्वादनोदा
 तः । तैतिलकद्रुः तैतिलकद्रुः । नितिलिनोऽपत्यं छात्रोवा इत्यणन्तः । पण्यशब्दो यदनत्वादाद्युदात्तः । पण्यकम्बलः । सं
 ज्ञायामिति वक्तव्यम् । अन्यत्र समासान्नोदात्तत्वमेव । प्रतिपदोक्ते समासे कृत्या इत्येष स्वरविहितः । दास्याभारे दासीभारः
 । देवहूतिः । यस्य तत्पुरुषस्य पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमिच्छतेन विशिष्यवचनं विहितं स सर्वोपि दासीभारदियुद्रष्टव्यः ॥ स

॥ सि० कौ० ॥
॥ वै० ॥
॥ २३६ ॥

एषपुरन्ध्रं पुरं शरीरं विधायतेऽस्यामिति कर्मण्यधिकरणे चेति किप्रत्ययः । अलुक्छान्दसः । न विधायस्येत्याद्युदात्तः पुर
शब्दः ॥ चतुर्थीतिदर्थे । ६ । २ । ४३ । चतुर्थ्यन्तार्थाय यत्तद्वाचिन्युत्तरपदे चतुर्थ्यन्तम्प्रकृत्या । यूपायदारूपयूपदारू ॥
अर्थे । ६ । २ । ४४ । अर्थे परे चतुर्थ्यन्तम्प्रकृत्या । देवार्थम् ॥ क्तेच । ६ । २ । ४५ । क्तान्ते परे चतुर्थ्यन्तम्प्रकृत्या । गो
हितम् ॥ कर्मधारयेऽनिष्ठा । ६ । २ । ४६ । क्तान्ते परे पूर्वमनिष्ठान्तम्प्रकृत्या । श्रेणि कृताः । श्रेणि शब्दश्चाद्युदात्तः ।
पूगकृताः । पूगशब्दोऽन्तोदात्तः । कर्मधारये किम् । श्रेण्या कृतं श्रेणि कृतम् । अनिष्ठा किम् । कृता कृतम् ॥ अहीने द्विती
या । ६ । २ । ४७ । अहीनवाचिनिसमासे क्तान्ते परे द्वितीयान्तं प्रकृत्या । कष्टश्रितः । ग्रामगतः । कष्टशब्दोऽन्तोदा
त्तः । ग्रामशब्दोऽनित्करेण । अहीने किम् । कान्ता गतीतः ॥ अनुपसर्ग इति वक्तव्यम् ॥ * ॥ नेह । सुखप्राप्तः । थाथेयस्या
पवादोऽयम् ॥ तृतीया कर्मणि । ६ । २ । ४८ । कर्मवाचके क्तान्ते परे तृतीयान्तम्प्रकृत्या । रुद्रहतः । महाराजहतः ।
रुद्रोरुगतः । कर्मणिकिम् । रथेनायातो रथयातः ॥ गतिरनन्तरः । ६ । २ । ४९ । कर्मार्थे क्तान्ते परेऽव्यवहिते ग
तिः प्रकृत्या । पुरोहितम् । अनन्तरः किम् । अभ्युद्धृतः ॥ कारकपूर्वपदस्य तु सति शिष्टस्याथादिस्वरस्य । दूग्दागतः ।
थाथेयस्यापवादः ॥ तादौ च निति कृत्यऽतौ । ६ । २ । ५० । तकारादौ निति तु शब्दवर्जिते कृति परेऽनन्तरे गतिः प्रकृत्या । अ
श्रेयो न्यतमस्य प्रभूतौ । सङ्गतिगौः । कृत्स्नपवादः । तादौ किम् । प्रजल्पाकः । नितिकिम् । प्रकर्ता । तृजन्तः । अतौ
किम् । आगन्तुः ॥ तवैचान्तश्च युगपत् । ६ । २ । ५१ । तवैप्रत्ययान्तस्यान्त उदात्तो गतिश्चानन्तरः प्रकृत्या युगपच्चैतदुभ
यं स्यात् । अन्वेतवाउ । कृत्स्नपवादः ॥ अनिगन्तोऽञ्चतौ वप्रत्यये । ६ । २ । ५२ । अनिगन्तगतिर्वप्रत्ययान्तेऽञ्चतौ प
रे प्रकृत्या । ये पराञ्चस्तान् । अनिगन्त इति किम् । प्रत्यञ्चोयंतु । चुत्स्वरात्परत्वादयमेव । जहिवृक्षानि कृणुही पशचः । वप्र
त्यये किम् । उदञ्चनम् ॥ न्यऽधीच । ६ । २ । ५३ । वप्रत्ययान्तेऽञ्चता विगन्तावपि न्यधी प्रकृत्या । नङुत्ताने । उदात्त

स्वरितोऽर्थेण इति अत्रैतरेकारः स्वरितः । अथ इ ॥ ईषदन्यतरस्याम् । ६ । २ । ५४ । ईषत्कारः २ । ईषदित्य
 धमनोदात्तः । ईषद्वेदइत्यादौ कृत्स्न एव ॥ हिरण्यपरिमाणधने । ६ । २ । ५५ । सुवर्णपरिमाणवाचिपूर्वम्पदं वा
 प्रकृत्याधने । द्वे सुवर्णपरिमाणमर्थेति द्विसुवर्णम् । तदेव धनं द्विसुवर्णधनं २ । वज्रब्रीह्यापि परत्वाद्विकल्प एव । हि
 रण्यं किम् । प्रस्थधनम् । परिमाणं किम् । काञ्चनधनम् । धने किम् । निष्कमाला ॥ प्रथमोऽचिरेपसम्पत्तौ । ६ । २ ।
 ५६ । प्रथमशब्दो वा प्रकृत्याऽभिनवत्वे । प्रथमवैयाकरणः २ । सम्प्रतिव्याकरणमध्ये तु प्रवृत्त इत्यर्थः । प्रथमशब्दः प्रथे रम
 उन्मः । अचिरेति किम् । प्रथमो वैयाकरणः ॥ कतरकतमौ कर्मधारये । ६ । २ । ५७ । वा प्रकृत्या । कतरकठः २ । क
 र्मधारयग्रहणमुत्तरार्थम् । इ हतुप्रतिपदोक्तत्वादेव सिद्धम् ॥ आर्य्यब्राह्मणकुमारयोः । ६ । २ । ५८ । आर्य्यकुमा
 रः २ । आर्य्यब्राह्मणः २ । आर्य्यैर्यदनन्तत्वादनन्तस्वरितः । आर्य्यैः किम् । परमब्राह्मणः । ब्राह्मणादीति किम् । आर्य्य
 शत्रियः ॥ कर्मधारय इत्येव ॥ राजा च । ६ । २ । ५९ । ब्राह्मणकुमारयोः परतो वा प्रकृत्या कर्मधारये । राजब्राह्मणः २ ।
 राजकुमारः २ । योगविभाग उत्तरार्थः ॥ षष्ठीप्रत्येनसि । ६ । २ । ६० । षष्ठ्यन्तो राजा प्रत्येनसि परे वा प्रकृत्या । राजप्रत्येनाः
 २ । षष्ठी किम् । अन्यत्र न ॥ क्तेनित्यर्थः । ६ । २ । ६१ । क्तान्ते परे नित्यर्थे समासे पूर्ववा प्रकृत्या । नित्यप्रहसितः २ । का
 ला इति द्वितीया समासोऽयम् । नित्यशब्दस्य वन्त आद्युदात्तः । हसित इति आद्यादिस्वरेणान्तोदात्तः । नित्याऽर्थे किम् । मु
 हूर्त्तप्रहसितः ॥ ग्रामः शिल्पिनि । ६ । २ । ६२ । वा प्रकृत्या । ग्रामनापितः २ । ग्रामशब्द आद्युदात्तः । ग्रामः किम् । प
 रमनापितः । शिल्पिनिकिम् । ग्रामरथा ॥ राजा च प्रशंसायाम् । ६ । २ । ६३ । शिल्पिवाचिनि परे प्रशंसार्थे राजपदं वा
 प्रकृत्या । राजनापितः २ । राजकुलालः २ । प्रशंसायाङ्किम् । राजनापितः । शिल्पिनिकिम् । राजहस्ती ॥ आदिरुदा
 त्तः । ६ । २ । ६४ । अधिकारेऽयम् ॥ सप्तमीहारिणौ धर्म्येऽहरणे । ६ । २ । ६५ । सप्तम्यन्तं हारिवाचि च आद्युदा

॥सि०कौ॥

॥ वै० ॥

॥ २३७ ॥

नंधर्म्येपरे । देयंयःस्त्रीकरोतिसहारीत्युच्यते । धर्म्यमित्याचारनियतंदेयम् । मुकुटेकार्घ्यपणम् । हलेद्विपदिका । संज्ञा
यामितिसप्तमीसमासः । कारनाम्निचेत्यलुक् । याज्ञिकाश्च । वैयाकरणहस्ती । कचिदयमाचारः । मुकुटादियुकार्घ्यप
णादिदातव्यं । याज्ञिकादीनांत्वश्चादिरिति । धर्म्येति किम् । स्तम्भेरमः । अहरणेकिम् । वाडवहरणम् । वडवायाश्चयं
वाडवः । तस्यबीजनिषेकादुत्तरकालंशरीरपुष्ट्यर्थेयद्दीयतेतद्धरणमित्युच्यते । परोऽपि कृत्वरोहारिस्वरेणवाध्यतइत्यह
रणइतिनिषेधेनज्ञाप्यते । तेनवाडवहार्यमितिहारिस्वरःसिद्ध्यति ॥ युक्तेच । ६ । २ । ६६ । युक्तवाचिनिसमासेपूर्वमा
द्युदात्तम् । गोवह्नवः । कर्तव्येनत्परोयुक्तः ॥ विभाषाऽध्यक्षे । ६ । २ । ६७ । गवाध्यक्षः २ ॥ पापञ्चशिल्पिनि । ६ ।
२ । ६८ । पापनापितः । पापाणकेइतिप्रतिपदोक्तस्यैवग्रहणात्षष्ठीसमासेन ॥ गोत्राऽन्तेवासिमाणवब्राह्मणेषुक्षेपे ।
६ । २ । ६९ । भार्य्यासौश्रुतः । सुश्रुतापत्यस्यभार्य्याप्रधानतयाक्षेपः । अन्तेवासी । कुमारीदाक्षाः । ओदनपाणिनीयाः
। कुमार्यादिलाभकामायदाध्यादिभिःप्रोक्तानिशास्त्राण्यधीयन्तेतस्वक्षिप्यन्ते । भिक्षामाणवः । भिक्षालप्सेहमितिमाण
वः । भयब्राह्मणः । भयेनब्राह्मणःसम्पद्यते । गोत्रादियुकिम् । दासीश्रोत्रियः । श्लेपेकिम् । परमब्राह्मणः ॥ अङ्गानि
मैरेये । ६ । २ । ७० । मद्यविशेषोमैरेयः । मधुमैरेयः । मधुविकारस्यतस्यमध्वङ्गम् । अङ्गानिकिम् । परममैरेयः ।
मैरेयेकिम् । पुष्पासवः ॥ भक्ताख्यास्तदर्थेषु । ६ । २ । ७१ । भिक्षाकंसः । भाजीकंसः । भिक्षादयोऽन्नविशेषाः । भ
क्ताख्याकिम् । समाशशालयः । समशनंसमाशइतिक्रियामात्रमुच्यते । तदर्थेषुकिम् । भिक्षाप्रियः । वज्रब्रह्महिरयमत्रपू
र्वपदमनोदात्तम् ॥ गोविडालसिंहसैन्धवेवूपमाने । ६ । २ । ७२ । धान्यगवः । गोविडालः । तृणसिंहः । सक्तसैन्ध
वः । धान्यंगौरिवेतिविग्रहः । व्याघ्रादिः । गवाक्षत्यासन्निवेशितन्धान्यन्धान्यगवश्चेनेत्युच्यते । उपमानेकिम् । परमसिंहः
॥ अंकेजीविकार्थे । ६ । २ । ७३ । दन्तलेखकः । यस्यदन्तलेखनेनजीविका । निचकीडेतिसमासः । अंकेकिम् । रस

शीयकर्ता । जीविकार्थैकिम् । इक्षुभक्षिकान्धारयसि ॥ प्राचंकीडायाम् । ६ । २ । ७४ । प्राग्देशवर्तिन्याकीडान्
 द्वाचिनिसमासेऽकप्रत्ययान्तेपरेपूर्वमाद्युदात्तंस्यात् । उद्दालकपुष्पभञ्जिका । संज्ञायामितिखुल् । प्राचंकिम् । जीवपुत्रप्र
 चायिका । इयमुदोचंकीडा । कीडायांकिम् । तवपुष्पप्रचायिका । पठ्यायेखुल् ॥ अणिनियुक्ते । ६ । २ । ७५ । अ
 णन्तेपरेनियुक्तवाचिनिसमासेपूर्वमाद्युदात्तम् । क्वत्रधारः । नियुक्तेकिम् । काण्डलावः ॥ शिल्पिनिचाऽकृजः । ६ । २ ।
 ७६ । शिल्पिवाचिनिसमासेऽणन्तेपरेपूर्वमाद्युदात्तं सचेदणकृजपरोनभवति । तन्नुवायः । शिल्पिनिकिम् । काण्डलावः
 । अकृजःकिम् । कुम्भकारः ॥ संज्ञायाम् । ६ । २ । ७७ । अणन्तेपरे । तन्नुवायोनामकर्मिः । अकृजइत्येव । रथ
 कारेनामब्राह्मणः ॥ गोतन्तियवम्पाले । ६ । २ । ७८ । गोपालः । तन्तिपालः । यवपालः । अनियुक्तार्थयोगः । गोइ
 तिकिम् । वत्सपालः । पालेतिकिम् । गोरक्षः ॥ णिनि । ६ । २ । ७९ । पुष्पहारी ॥ उपमानंशब्दार्थप्रकृतावेव ।
 ६ । २ । ८० । उपमानवाचिपूर्वणिन्यन्तेपरेऽद्याद्युदात्तम् । उष्ट्रकोशी । ध्वाक्षरवी । उपमानग्रहणमस्यपूर्वयो
 गस्यचविषयविभागार्थम् । शब्दार्थप्रकृतौकिम् । वृकवञ्ची । प्रकृतिग्रहणंकिम् । प्रकृतिरेवयत्रोपसर्गनिरपेक्षाशब्दा
 र्थातत्रैवयथास्यात् । इहमाभूत् । गर्हभोचारी ॥ युक्तारेह्यादयश्च । ६ । २ । ८१ । आद्युदात्ताः । युक्तारेही । आगत
 योधी । क्षीरहोता । दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटज्जे । ६ । २ । ८२ । कुटीजः । काशजः । तुषजः । भ्राष्ट्रजः । वटजः
 ॥ अन्यात्पूर्ववत्त्वचः । ६ । २ । ८३ । वत्त्वचःपूर्वस्यान्यात्पूर्वपदमुदात्तज्जेउत्तरपदे । उपसरजः । आमलकीजः ।
 वत्त्वचःकिम् । दग्धजानितृणानि ॥ ग्रामेऽनिवसन्तः । ६ । २ । ८४ । ग्रामेपरेपूर्वपदमुदात्तम् । तच्चेन्निवसद्वाचिन ।
 मल्लग्रामः । ग्रामशब्देऽत्रसमूहवाची । देवग्रामः । देवस्वामिकः । अनिवसन्तःकिम् । दाक्षिग्रामः । दाक्षिनिवासः ॥
 घोषादिषुच । ६ । २ । ८५ । दाक्षिघोषः । दाक्षिकटः । दाक्षिहृदः ॥ छात्रादयःशालायाम् । ६ । २ । ८६ ।

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥२३८॥

काचिशाला । व्याडिशाला । यदापिशालान्तःसमासेनपुंसकलिङ्गेभवतितदापितत्पुरुषेशालायाम्पुंसकइत्येतस्मात्पूर्वविप्र
तिषेधेनायमेवस्वरः । काचिशालम् ॥ प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् । ६ । २ । ८७ । प्रस्थश्चेत्तरपदेकर्क्यादिवर्जितम्
वृद्धम्पूर्वपदमाद्युदात्तं स्यात् । इन्द्रप्रस्थः । अवृद्धं किम् । दाक्षिप्रस्थः । अवर्क्यादीनामिति किम् । कर्कीप्रस्थः । मकरीप्र
स्थः ॥ मालादीनाञ्च । ६ । २ । ८८ । वृद्धार्थमिदम् । मालाप्रस्थः । शोणाप्रस्थः ॥ अमहन्नवनगरेऽनुदीचाम् । ६ ।
२ । ८९ । नगरेपरेमहन्नवनवर्जितं पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् । तच्चेदुदीचान्न । ब्रह्मनगरम् । अमेतिकिम् । महानगरम् । न
वनगरम् । अनुदीचं किम् । कार्तिकनगरम् ॥ अर्मेचाऽवर्से ह्यच्यच् । ६ । २ । ९० । अर्मेपरे ह्यच्यच् पूर्वमवर्सान्त
माद्युदात्तम् । गुप्तार्मम् । कुकुटार्मम् । अवर्से किम् । वृहदर्मम् । ह्यच्यच् किम् । कपिञ्जलार्मम् । अमहन्नित्येव । म
हार्मम् । नवर्मम् ॥ नभूताधिकसञ्जीवमद्राश्मकज्जलम् । ६ । २ । ९१ । अर्मेपरेनैतान्याद्युदात्तानि । भूतार्मम् । अधिका
र्मम् । सञ्जीवार्मम् । मद्राश्मग्रहणंसञ्ज्ञातविगृहीतार्थम् । मद्रार्मम् । अश्मार्मम् । मद्राश्मार्मम् । कञ्जलार्मम् ॥ आ
द्युदात्तप्रकरणेदिवोदासादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् ॥ * ॥ दिवोदासायदाश्रुवे ॥ अन्तः । ६ । २ । ९२ । अधिकारेऽयम् ।
प्रागुत्तरपदादियहणात् ॥ सर्वगुणकात्स्न्यम् । ६ । २ । ९३ । सर्वशब्दः पूर्वपदमन्तोदात्तम् । सर्वश्चेतः । सर्वमहान् ।
सर्वं किम् । परमश्चेतः । आश्रयव्याप्यापरमत्वेऽतस्येति गुणकात्स्न्यं वर्तते । गुणं किम् । सर्वसौवर्णः । कात्स्न्यं किम् । सर्वेषां
श्चेततरः सर्वश्चेतः ॥ संज्ञायाङ्गिरनिकाययोः । ६ । २ । ९४ । एतयोः परतः पूर्वमन्तोदात्तं । अञ्जनागिरिः । मैडिनिकायः
। संज्ञायाम् किम् । परमगिरिः । ब्राह्मणनिकायः ॥ कुमाय्यवयसि । ६ । २ । ९५ । पूर्वपदमन्तोदात्तम् । वृद्धकुमारी
। कुमारीशब्दः पुंसासहासम्प्रयोगमात्रप्रवृत्तिनिमित्तमुपादायप्रयुक्तो वृद्धादिभिः समानाधिकरणः तच्च वयश्च हृद्गृह्यतेन कु
मारस्यमेव । वयसि किम् । परमकुमारी ॥ उदकेऽकेवले । ६ । २ । ९६ । अकेवलं मिश्रतद्वाचिनिसमासे उदकेपरे पूर्वम

नोदात्तम् । गुडोदकम् । खरेकतेऽत्रएकादेशः । खरितोवाऽनुदात्तेपदादावितिपक्षेखरितः । अकेवलेकिम् । शीतो
 दकम् ॥ द्विगौक्तौ । ६ । २ । ९७ । द्विगावुत्तरपदेकनुवाचिनिसमासेपूर्वमनोदात्तम् । गर्गत्रिरात्रः । द्विगौकिम् ।
 अतिरात्रः । कतौकिम् । विल्वहोमस्यसप्तरात्रोविल्वसप्तरात्रः ॥ सभायान्नपुंसके । ६ । २ । ९८ । सभायाम्परतो नपुं
 सकलिङ्गेसमासेपूर्वमनोदात्तम् । गोपालसभम् । स्त्रीसभम् । सभायांकिम् । ब्राह्मणसेनम् । नपुंसकोकिम् । राजस
 भा । प्रतिपदोक्तनपुंसकग्रहणान्नेह । रमणीयसभम् । ब्राह्मणकुलम् ॥ पुरेप्राचाम् । ६ । २ । ९९ । देवदत्तपुर
 म् । नान्दीपुरम् । प्राचांकिम् । शिवपुरम् ॥ अरिष्टगौडपूर्वम् । ६ । २ । १०० । पुरेपरेअरिष्टगौडपूर्वसमासेपूर्व
 मनोदात्तम् । अरिष्टपुरम् । गौडपुरम् । पूर्वग्रहणंकिम् । इहापियथास्यात् । अरिष्टाश्रितपुरम् । गौडभृत्पुरम्
 ॥ नहास्तिनफलकर्माह्वयः । ६ । २ । १०१ । पुरेपरेनैतान्यनोदात्तानि । हास्तिनपुरम् । फलकपुरम् । मार्ह्वयपुर
 म् । मृदेरपत्यमितिभुभ्रादित्वादृक् ॥ कुसूलकूपकुम्भशालम्बिले । ६ । २ । १०२ । एतान्यनोदात्तानिविलेपरे । कु
 सूलविलम् । कूपविलम् । कुम्भविलम् । शालविलम् । कुसूलादिकिम् । सर्पविलम् । विलेतिकिम् । कुसूलस्वामी ॥
 दिक्छद्यामजनपदाख्यानचानष्टेयु । ६ । २ । १०३ । दिक्छद्याअनोदात्ताभवन्त्येयु । पूर्व्येयुक्कामशमी । अपरछ
 द्यमृत्तिका । जनपदः । पूर्वपञ्चालाः । आख्यान । पूर्वयायातम् । पूर्वचानष्टम् । शद्यग्रहणं कालवाचिनोऽपिदिक्छ
 द्यस्यपरिग्रहार्थम् ॥ आचार्य्योपसर्जनश्चाऽन्तेवासिनि । ६ । २ । १०४ । आचार्य्योपसर्जनान्तेवासिनिपरेदिक्छ
 द्यअनोदात्ताभवन्ति । पूर्वपाणिनीयाः । आचार्य्येतिकिम् । पूर्वाऽन्तेवासी । अन्तेवासिनिकिम् । पूर्वपाणिनीयंशास्त्रम्
 ॥ उत्तरपदवृद्धौसर्व्वश्च । ६ । २ । १०५ । उत्तरपदस्येत्यधिकृत्ययावृद्धिर्विहितातद्वन्युत्तरपदेपरेसर्व्वशब्दोदिक्छ
 द्याअनोदात्ताभवन्ति । सर्व्वपाञ्चालकः । अपरपाञ्चालकः । अधिकारग्रहणंकिम् । सर्व्वभासः । सर्व्वकारकः ॥ वज्रव्रीहौ

॥सि०कौ॥

॥ वै० ॥

॥२३६॥

विश्वसंज्ञायाम् । ६ । २ । १०६ । वज्रवीहैविश्वशब्दः पूर्वपदभूतः संज्ञायामनोदात्तः स्यात् । पूर्वपदप्रकृतिस्वरैण प्राप्त
स्यादुदात्तस्यापवादः । विश्वकर्मा । विश्वदेवः । आदिश्वदेवं सत्यतिम् । वज्रवीहैकिम् । विश्वे च ते देवाश्च विश्वदेवाः । सं
ज्ञायाम् । विश्वेदेवः । प्राग्व्ययीभावाद्वज्रवीह्यधिकारः ॥ उदरऽश्वेषु । ६ । २ । १०७ । वृषोदरः । हर्यश्वः ।
महेषु ॥ क्षेपे । ६ । २ । १०८ । उदरऽश्वेषु पूर्वमनोदात्तं वज्रवीहैनिन्दायाम् । घटोदरः । कटुकाश्वः । चलाच
लेषु । अनुदरइत्यन्नजसुभ्यामिति भवति विप्रतिषेधेन ॥ नदीवन्धुनि । ६ । २ । १०९ । वन्धुशब्दे परे नान्तम् पूर्वम
नोदात्तं वज्रवीहै । गर्गीवन्धुः । नदीकिम् । ब्रह्मवन्धुः । ब्रह्मशब्दादुदात्तः । वन्धुनि किम् । गौरीपुत्रः ॥ निष्ठोपस
र्गपूर्वाऽन्यतरस्याम् । ६ । २ । ११० । निष्ठान्तम् पूर्वपदमनोदात्तं । प्रधौतपादः २ । निष्ठाकिम् । प्रसवैकमुखः । उप
सर्गपूर्वाकिम् । शुष्कमुखः ॥ उत्तरपदाऽऽदिः । ६ । २ । १११ । उत्तरपदाधिकारः आपादान्तं आद्यधिकारस्तु प्रकृत्या । भ
गालमित्यवधिकः ॥ कर्म्मवर्म्मलक्षणात् । ६ । २ । ११२ । वर्म्मवाचिनो लक्षणवाचिनश्च परः कर्म्मशब्दादुदात्तो वज्रवीहै
। शुक्लकर्म्मः । शङ्कुकर्म्मः । कर्म्मः किम् । श्वेतपादः । वर्म्मलक्षणात्किम् । शोभनकर्म्मः ॥ संज्ञौपम्ययोश्च । ६ । २ । ११३ ।
कर्म्मश्चादुदात्तः । मणिकर्म्मः । औपम्ये । गोकर्म्मः ॥ कण्ठपृष्ठमीवाजङ्घ्रिश्च । ६ । २ । ११४ । संज्ञौपम्ययोर्वज्रवीहै । शि
तिकण्ठः । काण्डपृष्ठः । सुग्रीवः । नाडीजङ्घः । औपम्ये । खरकण्ठः । गोपृष्ठः । अश्वयोवः । गोजङ्घः ॥ शृङ्गमवस्थाया
श्च । ६ । २ । ११५ । शृङ्गशब्दे वस्थायां संज्ञौपम्ययोश्चादुदात्तो वज्रवीहै । उद्गतशृङ्गः । ह्यङ्गलशृङ्गः । अत्र शृङ्गोद्ग
मनादिकृतो गवादेर्वयोविशेषोऽवस्था । संज्ञायाम् । ऋष्यशृङ्गः । उपमायाम् । मेघशृङ्गः । अवस्थेति किम् । स्थूलशृ
ङ्गः ॥ नजोजरमरमित्रमृताः । ६ । २ । ११६ । नजः पराएने आदुदात्ता वज्रवीहै । नमेजराञ्जरम् । अमरम् ।
अमित्रमर्ह्य । अवोदेवेष्वमृतम् । नजः किम् । ब्राह्मणमित्रः । जेतिकिम् । अशत्रुः ॥ सोर्मनऽसौ अलोमोयसौ । ६ ।

२। ११७। सोःपरंलोमोषसीवर्जयित्वा मन्नन्तमसन्तश्चाद्युदात्तं स्यात् । नञ्सुभ्यामित्यस्यापवादः । सुकर्मणः । सु
 युजः ॥ सनोवक्षनिमानः सुब्रह्माशिवापश्रुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः सुपेशसस्करति । सोःकिम् । कृतकर्म । मनसीकि
 म् । सुरजा । अलोमोषसीकिम् । सुलोमा । सूया । कपितुपरत्वात्कपिपूर्वमिति भवति । सुकर्मकः । सुसोतस्कः ॥
 कत्वाऽऽदयश्च । ६। २। ११८। सोःपरेऽद्यादात्ताः स्युः । सुक्रतुः । सुप्रतीका । सुहयः । सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥
 आद्युदात्तं ह्यचक्षन्दि । ६। २। ११९। यदाद्युदात्तं ह्यचक्षत् सोऽरुत्तरम्ब्रुव्रीहावाद्युदात्तं । अधास्त्वः । सुरथाञ्जाति
 थिग्वेति त्वरेणाश्वरथावाद्युदात्तौ । आद्युदात्तं किम् । यासुवाङ् । ह्यचकिम् । सुगुरसन्तुहिरण्यः । हिरण्यशब्दश्च
 च ॥ वीरवीर्यौ च । ६। २। १२०। सोःपशैव ब्रुव्रीहौ छन्दस्याद्युदात्तौ । सुवीरेणरयिणा । सुवीर्यस्य गोमतः । वी
 र्यशब्दोऽयत्प्रत्ययान्तः । तत्रयतोनावड्याद्युदात्तत्वेनेति वीर्यग्रहणं ज्ञापकम् । तत्राहिसति पूर्वैर्गैव सिद्धं स्यात् ॥ दूतनी
 रतूलमूलशालाऽक्षसममव्ययीभावे । ६। २। १२१। उपकूलम् । परितोरम् । उपतूलम् । उपमूलम् । उप
 शालम् । उपाक्षम् । सुयमम् । निःषेमम् । तिष्ठद्गुप्रभृतिष्वेते । कूलादिग्रहणं किम् । उपकुम्भम् । अव्ययीभावे किम्
 । परमकूलम् ॥ कंसमन्यश्रूर्पपाय्यकाण्डं द्विगौ । ६। २। १२२। द्विकंसः । द्विमन्यः । द्विश्रूर्पः । द्विपाय्यम् । द्वि
 काण्डम् । द्विगौ किम् । परमकंसः ॥ तत्पुरुषेशालायां नपुंसके । ६। २। १२३। शालाशब्दान्ते तत्पुरुषेनपुंसकलिङ्गे
 उत्तरपदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणशालम् । तत्पुरुषे किम् । दृढशालम् । ब्राह्मणकुलम् । शालायां किम् । ब्राह्मणसेनं । न
 पुंसके किम् । ब्राह्मणशाला ॥ कन्या च । ६। २। १२४। तत्पुरुषेनपुंसकलिङ्गे कन्याशब्द उत्तरपदमाद्युदात्तम् । सौ
 शमिकन्यम् । आह्वरकन्यम् । नपुंसके किम् । दाक्षिकन्या ॥ आदिश्चिहणादीनाम् । ६। २। १२५। कन्यान्ते तत्पुरु
 षेनपुंसकलिङ्गे चिहणादीनामादिरुदात्तः । चिहणकन्यम् । मन्दरकन्यम् । आदिरिति वर्तमाने पुनर्ग्रहणं पूर्वपदस्या

१. सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २४० ॥

द्वुदात्तार्थम् ॥ चेलखेटकटुककाण्डं गर्हायाम् । ६ । २ । १२६ । चेलादीन्युत्तरपदान्याद्वुदात्तानि । पुत्रचेलम् । नगर
खेटम् । दधिकटुकम् । प्रजाकाण्डम् । चेलादिसादृश्येन पुत्रादीनाङ्गर्हायाद्यादित्वात्समासः । गर्हायां किम् । परमचे
लम् ॥ चौरमुपमानम् । ६ । २ । १२७ । वस्त्रचौरमिव वस्त्रचौरम् । कमलचौरम् । उपमानं किम् । परमचौरम् ॥ प
ललस्तूपशकमिश्रे । ६ । २ । १२८ । घृतपललम् । घृतस्तूपम् । घृतशकम् । भक्ष्येण मिश्रीकरणमिति समासः ।
मिश्रे किम् । परमपललम् ॥ कूलस्तदस्थलकर्षाः संज्ञायाम् । ६ । २ । १२९ । आद्वुदात्तास्तत्पुरुषे । दाक्षिकूलम् । शा
ण्डिस्तदम् । दाण्डायनस्थली । दाक्षिकर्षः । ग्रामसंज्ञा एताः । संज्ञायां किम् । परमकूलम् ॥ अकर्मधारये राज्यम् । ६
। २ । १३० । कर्मधारयवर्जिते तत्पुरुषे राज्यमुत्तरपदमाद्वुदात्तं । ब्राह्मणराज्यम् । अकेतिकं । परमराज्यं । चेलराज्या
दिस्तदव्ययस्वरः पूर्वविप्रतिषेधेन । कुचेलं । कुराज्यं ॥ वर्ग्यादयश्च । ६ । २ । १३१ । अर्जुनवर्ग्यः । वासुदेवपक्ष्यः
। अकर्मधारय इत्येव । परमवर्ग्यः । वर्ग्यादिदिगाद्वुत्तर्गणः ॥ पुत्रः पुंभ्यः । ६ । २ । १३२ । पुङ्गवेभ्यः परः पुत्रश्च
द्वुदात्तस्तत्पुरुषे । दाशकिपुत्रः । माहिषपुत्रः । पुत्रः किं । कौनटिमातुलः । पुंभ्यः किं । दाक्षीपुत्रः ॥ नाचार्य्यराजर्त्विक्संयु
क्तज्ञात्याख्येभ्यः । ६ । २ । १३३ । एभ्यः पुत्रेनाद्वुदात्तः । आख्यायहणात्पर्यायाणान्तद्विशेषाणाञ्चयहणं । आचार्य्यपुत्रः ।
उपाध्यायपुत्रः । शाकटायनपुत्रः । राजपुत्रः । ईश्वरपुत्रः । नन्दपुत्रः । चत्त्विकपुत्रः । याजकपुत्रः । होतृपुत्रः । संयु
क्ताः सम्बन्धिनः । श्यालपुत्रः । ज्ञातयोमातापितृसम्बन्धेन बान्धवाः । ज्ञातिपुत्रः । भ्रातृपुत्रः ॥ चूर्णादीन्यप्राणिष्वप्याः । ६
। २ । १३४ । एतानि प्राणिभिन्नवक्ष्यन्तात्पराण्याद्वुदात्तानितत्पुरुषे । मुद्गचूर्णम् । अप्रेतिकम् । मस्यचूर्णम् ॥ घट्टकाण्डा
दीनि । ६ । २ । १३५ । अप्राणिष्वप्याद्वुदात्तानि । दर्भकाण्डं । दर्भचोरं । तिलपललम् । मुद्गस्तूपः । मूलकशकम्
। नदीकूलम् । घट्टिकं । राजस्तदः । अप्रेतिकं । दत्तकाण्डं ॥ कुण्डम्बनम् । ६ । २ । १३६ । कुण्डमाद्वुदात्तं वनवाचिनि

तत्पुरुषे । दर्भकुण्डं । कुण्डशब्दोत्रसादृश्ये । वनं किं । मृत्कुण्डं ॥ प्रकृत्या भगालम् । ६ । २ । १३७ । भगालवाचुत्तरपदं
 नत्पुरुषे प्रकृत्या । कुम्भी भगालम् । कुम्भी नदालम् । कुम्भी पालं । मध्ये दात्ता एते । प्रकृत्येत्यधिकृतमन्त इति यावत् ॥ शिते
 न्नित्याऽवह्वज्ज्वलीहावऽभसत् । ६ । २ । १३८ । शितेः परं नित्यावह्वचकम्प्रकृत्या । शितिपादः । शित्यंसः । पादशब्दो वृषा-
 दिन्वादाद्युदात्तः । अंसशब्दः प्रत्ययस्य नित्यात् । शितेः किम् । दर्शनीयपादः । अभसक्तिम् । शितिभसत् । शितिगद्युदा-
 त्तः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरूपवादे योगः ॥ गतिकारकोपपदात्कृत् । ६ । २ । १३९ । एभ्यः कृदन्तम्प्रकृतिस्वरं स्यात्तत्पुरुषे ।
 प्रकारकः । प्रहरणम् । इध्मप्रवञ्चनः । उपपेदात् । ईषत्करः । गेतिकिम् । देवस्य कारकः । शेषेषष्ठी । कङ्ग्रहणं स्प-
 ष्टार्थम् । प्रपचितितरमित्यत्र त्रवाद्यन्तेन समासेकृते आम् । तत्र सति शिष्टत्वादाम्स्वरे भवतीत्येके । प्रपचितिदेश्यार्थे तु कङ्ग्रह-
 णमित्यन्ये ॥ उभेवनस्यत्यादिषु युगपत् । ६ । २ । १४० । एषु पूर्वोत्तरपदे युगपत्प्रकृत्या । वनस्पतिं वनञ्चावृहस्पतियः ।
 वृहच्छब्दोऽत्राद्युदात्तो निपात्यते । हर्षया शचीपतिम् । शङ्गैरवादिन्वादाद्युदात्तः । शचीशब्दः शचीभिर्न इति दर्शनात् । तनू-
 नपात् । नगशं सम्वाजिनम् । निपातनाद्दीर्घः । अतः शेफम् ॥ देवताद्वन्द्वे च । ६ । २ । १४१ । उभेयुगपत्प्रकृत्या स्तः ।
 आपइन्द्रावरुणौ । इन्द्रावृहस्पतीवयम् । देवताकिम् । लक्षन्ययोधौ । द्वन्द्वे किम् । अग्निष्टोमः ॥ नेत्तरपदेऽनुदात्तादा-
 वऽपृथिवीरुद्रपूयमन्यिषु । ६ । २ । १४२ । पृथिव्यादिवर्ज्जितेऽनुदात्तादावुत्तरपदे प्रागुक्तम् । इन्द्राग्निभ्यां कंवृषणः ।
 अपृथिव्यादौ किम् । द्यावापृथिवी जनयन् । आद्युदात्तो द्यावा निपात्यते । पृथिवीत्यन्तोदात्तः । रुद्रसेमौ । रोदेर्षिलुक्वेति
 रगन्तो रुद्रः । इन्द्रापूयणौ । अन्नुक्षन्पूषन्निति पूषा अन्तोदात्तो निपात्यते । उत्तरपदग्रहणमनुदात्तादावित्युत्तरपदविशे-
 यणं यथास्यात् द्वन्द्वविशेषणं माभूत् । अनुदात्तादाविति विधिप्रतिषेधयोर्विषयविभागार्थम् ॥ अन्तः । ६ । २ । १४३ ।
 अधिकारेऽयम् ॥ थाऽयघञ्क्ताऽजऽवित्रकाणाम् । ६ । २ । १४४ । यच्चयघञ्क्ताऽपृञ्चकएतदन्तात्ताङ्गितिका

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २४९ ॥

रकोयपदात्परेषामन्तउदात्तः । प्रभृथस्यायोः । आवसथः । घञ् । प्रभेदः । क्त । धर्तावज्जीपुरुष्टुतः । पुरुषुवङ्प्रदेशेषु
स्तुतइतिविग्रहः । अच् । प्रक्षयः । अप् । प्रलवः । इत्र । प्रलवित्रं । कगोवृषः । मूलविभुजादित्वात्कः । गतिकारकोपपदा
दित्येव । सुस्तुतम्भवता ॥ रूपमानात्कः । ६ । २ । १४५ । सोरूपमानाच्चपरं क्तान्तमन्तोदात्तम् । चतस्र्योनौ सुस्तुतस्य
शश्लुतः ॥ संज्ञायामऽनाचितादीनाम् । ६ । २ । १४६ । गतिकारकोपपदात्क्तान्तमन्तोदात्तमाचितादीन्वर्जयित्वा । उपहू
तः । शकल्यः । परिजग्धः । अनेतिकिम् । आचितं । आस्थापितम् ॥ प्रवृद्धादीनाञ्च । ६ । २ । १४७ । स्यंक्तान्तमुत्तर
पदमन्तोदात्तं । प्रवृद्धः । प्रयुक्तः । असंज्ञार्थोऽयमारभः । आकृतिगणोऽयं ॥ कारकादृत्तश्रुतयोरेवाशिधि । ६ । २ ।
१४८ । संज्ञायामन्तउदात्तः । देवदृत्तः । विष्णुश्रुतः । कारकात्किं । संश्रुतोऽगमायणः । दत्तश्रुतयोः किम् । देवपालितः
। अस्मान्नियमादत्रसंज्ञायामनेतिनतृतीयाकर्मणीतिभूति । एवंकिम् । कारकावधारणं यथास्यात् । दत्तश्रुतावधार
णंमाभूत् । अकारकादपिदत्तश्रुतयोरन्तउदात्तोभवति । संश्रुतः । आशिधिकं । देवैः खातादेवखाता । आशिध्येवेत्येवमत्रे
ष्टोनियमः । तेनानाहतेनदतिदेवदत्तइत्यत्रन । शङ्खविशेषस्यसंज्ञेयं । तृतीयाकर्मणीतिपूर्वप्रकृतिस्वरत्नमेवभवति ॥
इत्यभूतेनकृतमितिच । ६ । २ । १४९ । इत्यभूतेनकृतमित्येतस्मिन्नर्थेयः समासः तत्रक्तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्तं स्यात् । सु
प्तप्रलपितं । प्रमत्तगीतम् । कृतमितिक्रियासामान्येकरोतिर्नाभूत्प्रादुर्भावेऽप्येव । तेनप्रलपिताद्युपि कृतम्भवति । तृतीयाक
र्मणीत्यस्यापवादः ॥ अनोभावकर्मवचनः । ६ । २ । १५० । कारकात्परमनप्रत्ययान्तम्भाववचनंकर्मवचनञ्चान्तोदात्त
म् । पयःपानंसुखम् । राजभोजनाः शलयः । अनः किम् । हस्तादायः । भेतिकिम् । दन्तधावनं । करणेल्युट् । कारका
त्किं । निदर्शनं ॥ मन्क्तिव्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्तीताः । ६ । २ । १५१ । कारकात्परगणितान्युत्तरपदा
न्यन्तोदात्तानितत्पुरुषे । कृत्वरूपवादः । रथवर्त्त । पाणिनिष्ठतिः । कन्दोव्याख्यानं । राजशयनं । राजासनं । अश्वस्था

नं । ब्राह्मणयाजकः । गोकीतः । कारकात्किं । प्रभूतौ सङ्गतिः । अत्रतादौ च नीतीतिस्वरः ॥ सप्तम्याः पुण्यम् । ६ । २ ।
 १५२ । अन्तोदात्तं । अध्ययनपुण्यं । तत्पुरुषेतुल्यार्थे इति प्राप्तं । सप्तम्याः किं । वेदेन पुण्यं । वेदपुण्यम् ॥ ऊनार्थकलहं
 तृतीयायाः । ६ । २ । १५३ । माघेनं । माघविकलम् । वाक्कलहः । तृतीयापूर्वपदप्रकृतिस्वरपवादोऽयम् । अत्रकेचिद
 र्थेतिस्वरूपग्रहणमिच्छन्ति । धान्यार्थः । ऊनशब्देनत्वर्थनिर्देशार्थेनतदर्थानां ग्रहणमिति प्रतिपदोक्तत्वादेव सिद्धेतृतीया
 ग्रहणं स्पष्टार्थं ॥ मिश्रञ्चाऽनुपसर्गमसन्धौ । ६ । २ । १५४ । पणवन्धेनैकार्थ्ये सन्धिः । तिलमिश्रः । सर्पिर्मिश्रः । मि
 श्रङ्कं । गुडधानाः । अनुपसर्गीकिं । तिलसंमिश्रः । मिश्रग्रहणे सोपसर्गग्रहणस्येदमेवज्ञापकं । असन्धौ किं । ब्राह्मणमि
 श्रो राजा । ब्राह्मणैः सहसंहितरेकार्थ्यमापन्नः ॥ नञोगुणप्रतिषेधे सम्पाद्योऽर्हहिताऽलमर्थस्त्वङ्किताः । ६ । २ । १५५
 । सम्पाद्याद्यर्थे तद्धितान्तान्नञोगुणप्रतिषेधे वर्तमानात्परेऽन्तोदात्ताः । कर्षवेष्टकाभ्यां सम्पादितं कर्षवेष्टकिकं । नका
 र्षवेष्टकिकमकार्णवेष्टकिकं । छेदमर्हति छैदिकः । न छैदिकोऽच्छैदिकः । नवत्सेभ्यो हितोऽवात्सीयः । नसन्तापायप्र
 भवति असन्तापिकः । नञः किं । गर्द्भभरथमर्हति गर्द्भभरथिकः । बिगर्द्भभरथिकः । गुणप्रतिषेधे किं । गर्द्भभरथिका
 दन्त्योऽगार्द्भभरथिकः । गुणे हितद्धितार्थे प्रवृत्तिनिमित्तं सम्पादितत्वाद्बुध्यते । तत्प्रतिषेधेयत्रोच्यते तत्रायं विधिः । कर्णवे
 ष्टकाभ्यान्नसम्पादितं मुखमिति । संपेति किं । पाणिनीयमधीते पाणिनीयः । नपाणिनीयत्रयाणिनीयः । तद्धितः किं । वो
 लुमर्हति वोळा । नवोळाऽवोळा ॥ ययतोश्चाऽतदर्थे । ६ । २ । १५६ । ययतौ यौ तद्धितौ तदन्तस्योत्तरपदस्य नञोगुण
 प्रतिषेधप्रविषयात्परस्यान्तोदात्तः स्यात् । पाशानां समूहः पाश्या । नपाश्या अपाश्या । अदन्त्यं । अतदर्थे किं । अपाद्यां ।
 तद्धितः किं । अदेयं । गुणप्रतिषेधे किं । दन्त्यादन्त्यददन्त्यं । तदनुबन्धग्रहणेनातदनुबन्धकस्येति । नेह । अवामदेवम्
 ॥ अच्कावऽशतौ । ६ । २ । १५७ । अजन्तङ्कान्तञ्चनञः परमन्तोदात्तमशतौ गम्यायां । अपचः । पक्तुन्नशक्तः । अवि

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २४२ ॥

लिखः । अशक्तौकिं । अपचोदीक्षितः । गुणप्रतिषेधेइत्येव । अन्योऽयंपचादपचः ॥ आकोशेच । ६ । २ । १५८ । न
जःपरावच्चावन्नोदात्तावाकोशे । अपंचोजाल्मः । पक्तुन्नशक्नोतीत्येवमाकोशयते । अविक्षिपः ॥ संज्ञायाम् । ६ । २ । १५९ ।
नञःपरमन्नोदात्तंसंज्ञायामाकोशे । अदेवदत्तः ॥ कृत्योकेष्नुच्चाव्वाद्यश्च । ६ । २ । १६० । नञःपरेऽन्नोदात्ताःस्युः । अकर्त्त
व्यः । उक् । अनागामुकः । इष्नुच् । अनलङ्करिष्नुः । इष्नुज्यहणेखिष्नुचोद्धनुबन्धकस्यापिग्रहणमिकारादेर्विधानसाम
र्थ्यात् । अनाद्युम्भविष्नुः । चार्वादिः । अचारुः । असाधुः ॥ राजाल्लोच्छन्दसि ॥ ॥ अराजा । अनहः । भाषायान्नजः
स्वरएव ॥ विभाषातृन्ऽन्नतीक्ष्णश्रुचिषु । ६ । २ । १६१ । तृन् । अकर्त्ता २ । अन्न । अनन्नम् । अतीक्ष्णम् । अश्रुचि ।
पक्षेअयस्वरः ॥ वज्रब्रीहाविदमेतत्तद्भ्यःप्रथमपूरणयोःक्रियागणने । ६ । २ । १६२ । एभ्योऽनयोरन्तउदात्तः । इ
दम्प्रथमंयस्यसइदंप्रथमः । एतद्वितीयः । तत्पञ्चमः । वज्रब्रीहौकिं । अनेनप्रथमइदंप्रथमः । तृतीयेतियोगविभागा
त्समासः । इदमेतत्तद्भ्यःकिम् । यत्प्रथमः । प्रथमपूरणयोःकिम् । तानिवहून्यस्यतद्वज्रः । क्रियागणनेकिं । अयम्प्रथमःप्रधा
नंयेषान्तेइदम्प्रथमाः । द्रव्यागणनमिदम् । गणनंकिं । अयंप्रथमोयेषान्तेइदम्प्रथमाः । इदम्प्रधानाइत्यर्थः । उत्तरपद
स्यकार्यित्वात्किपिपूर्वमन्नोदात्तं । इदम्प्रथमकः ॥ वज्रब्रीहावित्यधिकारः ॥ संख्यायास्तनः । ६ । २ । १६३ । वज्रब्रीहाव
न्नोदात्तः । द्विस्तना । चतुस्तना । संख्यायाःकिं । दर्शनीयस्तना । स्तनःकिम् । द्विशिखः ॥ विभाषाच्छन्दसि । ६ । २ । १६४
। द्विस्तनंकरोति ॥ संज्ञायामित्राजिनयोः । ६ । २ । १६५ । देवमित्रः । कृष्णाजिनम् । संज्ञायाम्किं । प्रियमित्रः ॥ ऋषि
प्रतिषेधोमित्रे ॥ ॥ विश्वामित्रऋषिः ॥ व्यवयिनोऽन्तरम् । ६ । २ । १६६ । व्यवधानवाचकात्परमन्नोदात्तम् । वस्त्रम
न्तरंव्यवधायिकंयस्यसवस्त्रान्तरम् । व्यवधायिनःकिम् । आत्मान्तरम् । स्वभावान्यइत्यर्थः ॥ मुखंस्वाङ्गम् । ६ । २ । १६७
। गौरमुखः । स्वाङ्गङ्गिम् । दीर्घमुखाशाला ॥ नाऽव्ययदिक्कृद्गोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः । ६ । २ । १६८ ।

उच्चैर्मुखः । प्राङ्मुखः । गोमुखः । महामुखः । स्थूलमुखः । मुष्टिमुखः । पृथुमुखः । वत्समुखः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरोत्र ।
 गोमुष्टिचत्सपूर्वपदस्योपमानलक्ष्यणोपिविकल्पोऽनेन बाध्यते ॥ निष्ठोपमानादऽन्यतरस्याम् । ६ । २ । १६७ । निष्ठा
 न्तादुपमानवाचिनश्चपरम्मुखंस्वाङ्गंवाऽन्तोदात्तं वज्रवीहै । प्रक्षालितमुखः । पक्षेनिष्ठोपसर्गेतिपूर्वपदान्तादात्तत्वम् । पूर्व
 पदप्रकृतिस्वरत्वेन गतिस्वरोपि भवति । उपमानं । सिंहमुखः ॥ जातिकालसुखादिभ्योऽनाद्यादनात्कोऽकृतमितप्रतिपन्नाः
 । ६ । २ । १७० । शरङ्गजग्धः । मासजातः । सुखजातः । दुःखजातः । जातिकालेति किम् । पुरजातः । अनाद्यादना
 त्किम् । वत्सकृन् । अकृतेति किं । कुण्डकृतः । कुण्डेति किं । कुण्डप्रतिपन्नः । अस्माज्जापकान्निष्ठान्तस्यपरनिपातः ॥ वाजा
 ते । ६ । २ । १७१ । जातिकालसुखादिभ्यःपरोजातशब्देवान्तादात्तः । दन्तजातः । मासजातः ॥ नञ्सुभ्याम् । ६ । २ ।
 १७२ । वज्रवीहावुत्तरपदमन्तोदात्तं । अवीहिः । सुमाधः ॥ कपिपूर्वम् । ६ । २ । १७३ । नञ्सुभ्यामुत्तरम्पूर्वमुदात्तङ्क
 पिपरे । अव्रह्मवन्धुकः । सुकुमारीकः ॥ ह्रस्वान्तेऽन्यात्पूर्वम् । ६ । २ । १७४ । ह्रस्वान्तेऽन्तरपदेसमासेचान्यात्पूर्वमुदा
 त्तंनञ्सुभ्यांवज्रवीहै । अवीहिकः । सुमाधकः । पूर्वमित्यनुवर्तते । पुनःपूर्वग्रहणप्रवृत्तिभेदेन नियमार्थः । ह्रस्वान्तेत्यादे
 वपूर्वमुदात्तेन कपिपूर्वमिति । अज्ञकः । कवन्तस्यैवान्तादात्तम् ॥ वहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि । ६ । २ । १७५ । उत्तरपदा
 र्थवज्रत्ववाचिनोवहोःपरस्यपदस्यनञःपरस्येवस्वरः स्यात् । वज्रवीहिकः । वज्रमित्रः । उत्तरपदेति किं । वज्रवृमानोस्यस
 वज्रमानः ॥ नगुणादयोवयवाः । ६ । २ । १७६ । अवयववाचिनोवहोःपरेगुणादयोनान्तादात्ताः । वज्रवीहै । वज्रगुणार
 ज्जुः । वज्रक्षरं पदं । वज्रध्यायै । गुणादिगतिगणः । अवयवाः किं । वज्रगुणोद्विजः । अध्ययनश्रुतसदाचारादयोग
 णाः ॥ उपसर्गात्स्वाङ्गंध्रुवमऽपश्युः । ६ । २ । १७७ । प्रपृष्टः । प्रललाटः । ध्रुवमेकरूपं । उपसर्गात्किम् । दर्शनीयपृष्टः
 । स्वाङ्गङ्किं । प्रशाखोवृक्षः । ध्रुवङ्किं । उदाङ्गः । अपश्युकिं । विपश्युः ॥ वनंसमासे । ६ । २ । १७८ । समासमात्रेऽपस

॥सि०कौ०॥

॥ वै० ॥

॥ २४३ ॥

गीदुत्तरपदं वनमनोदात्तं । तस्येदिमेप्रवणे ॥ अन्तः । ६ । २ । १७६ । अस्मात्परम्वनमनोदात्तं । अन्तर्द्धणोदेशः । अ
नुपसर्गाथमिदम् ॥ अन्तश्च । ६ । २ । १८० । उपसर्गादन्तःशब्देनोदात्तः । पर्यन्तः । समन्तः ॥ ननिविभ्याम् । ६ ।
२ । १८१ । न्यन्तः । वन्तः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरयणचकते उदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्वरितः ॥ परेरऽभितोभाविमण्डलम्
। ६ । २ । १८२ । परेः परमभितोभयतोभावोयस्यास्ति तत्कूलादिमण्डलंचानोदात्तं । परिकूलं । परिमण्डलं ॥ प्रादऽस्वा
ङ्गसंज्ञायाम् । ६ । २ । १८३ । प्रगृहं । अस्वाङ्गङ्गि । प्रपदं ॥ निरुदकादीनिच । ६ । २ । १८४ । अन्तोदात्तानि । नि
रुदकम् । निरुपलम् ॥ अभेर्मुखम् । ६ । २ । १८५ । अभिमुखम् । उपसर्गात्स्वाङ्गमिति सिद्धे वङ्गब्रीह्यर्थमधुवार्थमस्वा
ङ्गार्थञ्च । अभिमुखाशाला ॥ अपाञ्च । ६ । २ । १८६ । अपमुखं । योगविभागउत्तरार्थः ॥ स्फिगपूतवीणाऽञ्जोऽध्वकुक्षि
सीरनामनामच । ६ । २ । १८७ । अपादिमान्यनोदात्तानि । अपस्फिगम् । अपपूतं । अपवीणम् । अञ्जस् । अपा
ञ्जः । अध्वन् । अपाध्वा । उपसर्गादध्वनइत्यस्याभावेइदं । एतदेवचज्ञापकंसमासान्ताअनित्यत्वे । अपकुक्षिः । सीरना
म । अपसीरम् । अपहलं । अपनामस्फिगपूतवीणाकुक्षिग्रहणमवङ्गब्रीह्यर्थमधुवार्थमस्वाङ्गार्थञ्च ॥ अधेरूपरिस्थम् ।
६ । २ । १८८ । अध्यारूढोदन्तोऽधिदन्तः । दन्तस्योपरिजातेदन्तः । उपरिस्थिङ्गि । अधिकरणं ॥ अनोरऽप्रधान
कनीयसी । ६ । २ । १८९ । अनोः परमप्रधानवाचिकनीयश्चानोदात्तं । अनुगतोज्येष्ठमनुज्येष्ठं । पूर्वपदार्थप्रधानः प्रादि
समासः । अनुगतः कनीयाननुकनीयान् । उत्तरपदार्थप्रधानः । प्रधानार्थञ्च कनीयोग्रहणं । अप्रेतिकिम् । अनुगतोज्ये
ष्ठोनुज्येष्ठः ॥ पुरुषश्चाऽन्वादिष्टः । ६ । २ । १९० । अनोः परेऽन्वादिष्टवाचीपुरुषोऽनोदात्तः । अन्वादिष्टः पुरुषो
ऽनुपुरुषः । अन्वादिष्टः किं । अनुगतः पुरुषोऽनुपुरुषः ॥ अनेरऽकृत्यदे । ६ । २ । १९१ । अनेः परमकृत्यदन्तम्पद
शब्दश्चानोदात्तः । अत्यङ्कुशोनागः । अतिपदागायत्री । अकृत्यदे किं । अतिकारः । अतेर्द्धानुलोपइतिवाच्यम् ॥ * ॥ इ

हमाभुत् । शोभनोगार्ग्यः । इतिगार्ग्यः । इह चस्यात् । अतिक्रान्तः कारु कमतिकारुकः ॥ नेरऽनिधाने । ६ । २ । १०२ । निधा
 नमप्रक्षिप्ता । ततो न्यद निधानम्यकाशनमित्यर्थः । निमूलं । न्यक्षम् । अनिधानेकिम् । निहितोदण्डोनिदण्डः ॥ प्रतेरं
 आदयस्तत्पुरुषे । ६ । २ । १०३ । प्रतेः पूर्तिश्चादयोऽनोदात्ताः । प्रतिगतेः प्रत्यंशुः । प्रतिजनः । प्रतिराजा । समा
 सान्तस्यानित्यत्वात् । उपाङ्गजऽजिनमऽगौरादयः । ६ । २ । १०४ । उपात्परं यत्तच्च कमजिनश्चानोदात्तत्वात्पुरुषे
 गौरादीन्वर्जयित्वा । उपदेवः । उपेन्द्रः । उपाजिनं । अगौरादयः किम् । उपगौरः । उपतैषः । तत्पुरुषेकिम् । उ
 पगतः सोमोस्यसं उपसोमः ॥ सोरऽवक्षेपणे । ६ । २ । १०५ । सुप्रत्यवसितः । सुरत्रपूजायामेव । वाक्यार्थस्त्वत्रनि
 न्दा । अस्त्रयया तथाभिधानात् । सोः किम् । कुब्राह्मणः । अवक्षेपणे किम् । सुवृयणम् ॥ विभायोत्पुच्छे । ६ । २ । १०६ ।
 उत्क्रान्तः पुच्छात् उत्पुच्छः २ । यदा तु पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते । एरच । उत्पुच्छस्तदाथाथादिस्वरेण नित्यमनोदा
 तत्वे प्राप्ते विकल्पोऽयम् । सेयमुभयत्र विभ्राषा । तत्पुरुषे किम् । उदस्तमुपुच्छयेन स उत्पुच्छः ॥ द्वित्रिभ्यां पादन्मूर्द्धं सुवज्र
 व्रीहौ । ६ । २ । १०७ । आभ्यां षरे षेऽनोदात्तो वा । द्विपाच्चतुष्पाच्चरथाय । त्रिपाटूर्ध्वः । द्विदन् । त्रिमूर्द्धानं सप्तरश्मि मू
 र्द्धं नित्यकृतसमासान्त एव मूर्द्धं शब्दः । तस्यैतद्वयोजनमस्यपि समासान्ते अनोदात्तत्वं यथा स्यात् । एतदेवज्ञापकमनित्यः स
 मासान्तो भवतीति । यद्यपि च समासान्तः कियते तथापि वज्रव्रीहिकार्यत्वात्तदेकदेशत्वाच्च समासान्तोदात्तत्वं पक्षे भवत्येव । द्वि
 मूर्द्धः २ । त्रिमूर्द्धः २ । द्वित्रिभ्यां किम् । कल्याणमूर्द्धा । वज्रव्रीहौ किं । द्वयोर्मूर्द्धा द्विमूर्द्धा ॥ सक्थश्चाऽक्रान्तात् । ६ । २ ।
 १०८ । गौरसक्थः । अक्ष्णासक्थः । अक्रान्तात्किम् । चक्रसक्थः । समासान्तस्य यच्चिच्चान्नित्यमेवानोदात्तत्वमभवति ॥ प
 रादिश्चन्द्रसिवज्रलम् । ६ । २ । १०९ । चन्द्रसिपरस्य सक्थशब्दस्यादिरुदात्तो वा । अञ्जिसक्थमालभेत । अत्रवार्तिकम् ।
 परादिश्च पृथक् पूर्वान्तश्चापि दृश्यते । पूर्वादयश्च दृश्यन्ते व्यत्ययो वज्रलन्त इति तु विजाता उरुक्षपा । पशुन्तः नित्ये

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २४४ ॥

नमुष्टिहयया । यस्त्रिचक्रः । पूर्वान्तः । विश्वायुर्देहि ॥ * ॥ इतिसमासस्वरः ॥ * * * * ॥ तिङो गोत्रादीनि कुत्सना
भोक्षाग्रयोः । ८ । १ । २७ । तिङन्तात्पदाद्गोत्रादीन्यनुदात्तान्येतयोः । पचति गोत्रं । पचति पचति गोत्रं । एवं प्रवचन
प्रहसनप्रकथनप्रत्यापनादयः । कुत्सनाभीक्ष्ण्यग्रहणम्पाठविशेषणम् । तेनान्यत्रापि गोत्रादियहणे कुत्समादावेव कार्यं
ज्ञेयं । गोत्रादीनि किम् । पचति पापम् । कुत्सेति किम् । खनति गोत्रं समेत्यकूपं ॥ तिङ्तिङः । ८ । १ । २८ । अतिङ्नात्प
दात्परन्तिङन्तं निहन्यते । अग्निमीले ॥ ननु ॥ ८ । १ । २९ । लुङन्तं निहन्यते । अःकर्त्ता ॥ निपातैर्यद्वादिहन्तकुवि
न्नेचेचण्कच्चिद्व्ययुक्तम् । ८ । १ । ३० । एतैर्निपातैर्युक्तं निहन्यते । यदग्रेस्यामहंसत्तम् । युवायदिहयः । कुविदङ्ग आस
न् । अचिन्तिभिश्चकमाकचित् । पुत्रार्येयत्रपितरो भवन्ति ॥ नहप्रत्यारम्भे । ८ । १ । ३१ । नहेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम्
। प्रतिषेधयुक्तं आरम्भः प्रत्यारम्भः । नहभोक्ष्यसे । प्रत्यारम्भे किं । नहवैतस्मिन्लोके दक्षिणमिच्छति ॥ सत्यम्पन्ने । ८ ।
१ । ३२ । सत्ययुक्तं तिङन्तं नानुदात्तं पन्ने ॥ सत्यं भोक्ष्यसे । पन्ने किम् । सत्यमद्धाउतवयमिन्द्रं स्तवाम ॥ अङ्ग । ८ । प्रातिलो
म्ये । ८ । १ । ३३ । अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तं । अङ्गकुरु । अप्रातिलोम्ये किं । अङ्गकूजति वृषलः । अनभिप्रे
तमसौ कुर्वन्प्रातिलोमो भवति ॥ हिच । ८ । १ । ३४ । हियुक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । आहिधायति । आहिरुहन्तम् ॥ क
न्दस्य ऽनेकमपि साकाङ्क्षम् । ८ । १ । ३५ । हीत्यनेन युक्तं साकाक्षमनेकमपि नानुदात्तं । अन्तं हिमन्नेवदति । पाप्मानं ज्ञेयं
युनाति । तिङन्तद्वयमपि न निहन्यते ॥ यावद्व्याध्याम् । ८ । १ । ३६ । आभ्यायोगेतिङन्तं नानुदात्तं । यथाविक्रममा
हृतं ॥ पूजायान्नानन्तरम् । ८ । १ । ३७ । आवाद्यथाभ्यायुक्तं तिङन्तम् पूजायान्नानुदात्तं । यावत्पचति शोभनम् । यथाप
चति शोभनं । पूजायां किं । यावद्भुङ्क्ते । अनन्तरङ्गि । यावद्देवदत्तः पचति शोभनं । पूर्वेणात्रनिघातः प्रतिषिध्यते ॥ उपस
र्गव्यर्धेति ॥ ८ । १ । ३८ । पूर्वेणानन्तरमित्युक्तं उपसर्गव्यवधानार्थं च नम् । यावत्पचति शोभनम् । अनन्तरमित्ये

॥ १ ॥ अहो देवदत्तः प्रपचति शोभनम् ॥ तुपश्यपश्यताऽहैः पूजायाम् । ८ । १ । ३७ । अभिर्युक्तान्तिङन्तन्ननिहन्यतेषु
 श्रियाम् । आदहस्वधामनुपुनर्गर्भमेतिरे ॥ अहो च । ८ । १ । ४० । एतद्योगेनानुदात्तं पूजायाम् । अहो देवदत्तः
 प्रपचति शोभनम् ॥ शोवेविभाषा । ८ । १ । ४१ । अहो इत्यनेन युक्तान्तिङन्तं नानुदात्तं पूजायाम् । अहो कटङ्करिष्यति
 ॥ पुरश्चपरीक्षायाम् । ८ । १ । ४२ । पुरेक्षनेन युक्तं नानुदात्तं त्वरयाम् । अधीष्णमाणं कपुरविद्योतते विद्युत् । निक
 टागामिन्यत्र पुरश्चदः । नतेन स्मपुरश्चते । चिरंतीति न पुर ॥ नन्वित्यनुज्ञेयणायाम् । ८ । १ । ४३ । ननु इत्यनेन यु
 क्तान्तिङन्तं नानुदात्तं ननु प्रार्थनायां । ननु गच्छामि मेः । अनुजानीहि मां ज्ञेयं नमिष्ये । अन्वितिकिं । अकार्षीः कटन्त्वं ।
 ननु कुरेमि । पृष्टप्रतिवचनमेतत् ॥ किङ्किया प्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिविद्धम् । ८ । १ । ४४ । क्रिया प्रश्ने वर्तमानेन किं
 शब्देन युक्तान्तिङन्तं नानुदात्तम् । किङ्किजः पञ्चम्याहोस्तिङ्गच्छति । क्रियेतिकिम् । साधनप्रश्ने माभूत् । किम्भक्तं पचत्यपूपा
 न्वा । प्रश्ने किं । किमधीते श्रेयोयम् । अनुपसर्गङ्किम् । किंप्रपचति उत प्रकरोति । अप्रतिविद्धङ्किम् । किं किङ्किजो न पच
 ति ॥ लोपेविभाषा । ८ । १ । ४५ । किमोपयेगी उक्तं वा । देवदत्तः पचत्याहोस्तिपठति ॥ एहि मन्ये प्रहासे लट् । ८ । १
 । ४६ । एहि मन्ये इत्यनेन युक्तं लङन्तं निनुदात्तं कीडायाम् । एहि मन्ये भक्तमोक्षसे नहि भोक्ष्यसे भुक्तान्त्वऽतिथिभिः । प्र
 हासे किम् । एहि मन्यसे ओदनमोक्ष्ये सुष्ठु मन्यसे । गत्यर्थलोटा लङ् इत्यनेनैव सिद्धेनियमार्थो यमारम्भः । एहि मन्ये
 युक्ते प्रहास एव नान्यत्र । एहि मन्यसे ओदनमोक्ष्ये ॥ जान्त्वपूर्वम् । ८ । १ । ४७ । अविद्यमानं पूर्वयज्जातु तेन युक्तान्ति
 ङन्तं नानुदात्तं । जानुभोक्ष्यसे । अपूर्वङ्किम् । कटञ्जानुकरिष्यसि ॥ किंवृत्तञ्चिदुत्तरम् । ८ । १ । ४८ । अविद्यमानं
 ने पूर्वचिदुत्तरं यत्किंवृत्तं तेन युक्तान्तिङन्तं नानुदात्तम् । विभक्त्यनन्ततर उत मानङ्किमोरूपङ्किंवृत्तम् । कश्चिद्भुङ्क्ते । कत
 रश्चिर् । कतमश्चिद्वा । चिदुत्तरङ्किम् । कोभुङ्क्ते । अपूर्वमित्येव । समः किञ्चित्पठति ॥ अहो उताहोचाऽहस्तिरम् । ८

॥सि०कौ०॥ ॥१॥ ४६ । आहोउताहोइत्याभ्यामपूर्वाभ्यायुक्तन्तिडन्तानुदानम् । आहोउताहोवाभुङ्गे । इत्यन्तरविभक्तिः ॥
 ॥ वै० ॥ विभाषावक्ष्यति । अपूर्वैतिकिम् । देवआहोभुङ्गे ॥ शेषेविभाषा । ८ । १ । ५० । आभ्यायुक्तव्यवहितन्तिडन्तानुदानम् ।
 ॥ २४५ ॥ आहोदेवः पचति ॥ गत्यर्थलोटा लृट् एनचेत्कारकं सर्वान्यत् । ८ । १ । ५१ । गत्यर्थमांलोटा युक्तन्तिडन्तानुदानम् । यच्च
 वकारकेलोऽतत्रैव लृट् उपिचेत् । आगच्छदेवग्रामं द्रष्टुं सिं । उह्यन्तान्देवदत्तेन शालयोगमेण भोक्ष्यन्ते । गत्यर्थे किम् । प
 चदेववोदनं भोक्ष्यसेऽन्नं । लोटा किम् । आगच्छेद्देवग्रामं द्रष्टुं स्थेनम् । लृट् किम् । आगच्छदेवग्रामं पश्य स्थेनं । नचेदि
 तिकिम् । आगच्छदेवग्रामं पित्रातेषोऽयं भोगोऽस्ति । सर्वे किम् । आगच्छदेवग्रामं त्वञ्चाहञ्च द्रष्टुं वरुणमिदं वापि निघात
 निषेधो यथा स्यात् । येष्वेडिन्तस्यंकारकं लृट् एनचेत्कारकं नोच्यते ॥ लोड् । ८ । १ । ५२ । लोडन्तङ्गत्वर्थलोटा युक्तानु
 दातम् । आगच्छदेवग्रामं पश्य । गत्यर्थे किम् । पचदेवोदनं भुंक्ष्वैनम् । लोड् किम् । आगच्छदेवग्रामं पश्यसि । न
 चेत्कारकं सर्वान्यदित्येव । आगच्छदेवग्रामं पश्यन्तेनमः । सर्वयहणात्विहस्यादेव । आगच्छदेवग्रामं त्वञ्चाहञ्च पश्या
 वः । योगविभागउत्तरार्थः ॥ विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमम् । ८ । १ । ५३ । लोडन्तङ्गत्वर्थलोटा युक्तन्तिडन्तानुदानम् । आ
 गच्छदेवग्रामं प्रविश । सोपसर्गो किम् । आगच्छदेवग्रामं पश्य । अनुत्तमं किम् । आगच्छानि देवग्रामं पश्यसाति ॥ हन्तच
 । ८ । १ । ५४ । हन्तेत्यनेन पुनर्ननुमन्तिडन्तानुदानम् । हन्तप्रविश २ । सोपसर्गमित्येव । हन्तकुरु । निपातैर्य
 दिति निघातप्रतिषेधः ॥ अनुत्तमं किम् । हन्तप्रमुञ्चावहे ॥ सामस्कान्तरमामन्वितमऽनन्तिके । ८ । १ । ५५ । आ
 मपरमेकपदान्तरितमामन्वितमनुदानम् । आमपचसिदत्ता ३ । एकान्तरङ्गिम् । आमपचसिदत्ता ३ । आमन्वित
 ङ्गिम् । आमपचतिदत्तः । अनन्तिके किम् । आमपचसिदत्तः ॥ यद्वितुपरच्छन्दसि । ८ । १ । ५६ । तिडन्तानुदानम् ।
 यद्वितुपरच्छन्दसि । आख्यास्यामि नुते । निपातैर्यदिति हि चेति तु पश्येति च सिद्धे नियमार्थमिदं । एतैरेव परम्

तैर्योगेनान्यैरिति । जायस्वारेहवैहि । एहोतिगन्त्यर्थलोटा युक्तस्यलोडन्तस्यनिघातोभवति ॥ चनचिदिवगोत्रादितद्धितः
 ऽऽमेडितेष्वगतेः । ८ । १ । ५७ । एषुषइसुपरतस्तिङन्तानुदात्तं । देवःपचतिचन । देवःपचतिचित् । देवःपचतीव ।
 देवःपचतिगोत्रम् । देवःपचतिकल्पम् । देवःपचतिपचति । अगतेःकिं । देवःप्रपचतिचन ॥ चादियुच । ८ । १ । ५८ । च
 वाहाहैवेषुपरेषुतिङन्तानुदात्तं । देवःपचतिच । खादतिच । अगतेरित्येव । देवःप्रपचतिच । प्रग्यादतिच । प्रथमस्य
 चवायोगइतिनिघातःप्रतिषिध्यतेद्वितीयन्निहन्त्यतएव ॥ चवायोगेप्रथमा । ८ । १ । ५९ । चवेत्याभ्यांयोगेप्रथमाति
 द्विभक्तिर्नानुदात्ता । गाश्चावारयतिविष्णांवावादयति । इतोवसंतिमीमहे । उत्तरवाक्ययोरनुषङ्गनीयन्तिङन्ताप्रेक्षये
 यंप्राश्नमिकी । योगेकिं । पूर्वभूतयोरपियोगोनिघातार्थम्यथमाग्रहणंद्वितीयादेश्तिङन्तस्यमाभूत् ॥ हेतिक्षियायाम् । ८ ।
 १ । ६० । हयुक्ताप्रथमातिङविभक्तिर्नानुदात्ताधर्मव्यतिक्रमे । स्वयंहरथेनयाति३ । उपाध्यायम्पदातिङ्मयति । क्षियाशी
 रितिप्लुतः ॥ अहेतिविनियोगेच । ८ । १ । ६१ । अहयुक्ताप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्तानानाप्रयोजनेनियोगेक्षियायाञ्च ।
 ल्वमहयामङ्गच्छत्वमहरथेनारण्यङ्गम् । क्षियांस्वयमहरथेनयाति ३ । उपाध्यायम्पदातिङ्मयति ॥ अहलोपएवेत्यव
 धारणम् । ८ । १ । ६२ । चअहएतयोर्लोपेप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता । देवएवग्रामङ्गकतु । देवएवारण्यङ्गकतु ।
 ग्राममरण्यङ्गकत्वित्यर्थः । देवएवग्रामङ्गकतु । रामएवारण्यङ्गकतु । ग्रामङ्गेवलमरण्यङ्गेवलङ्गकत्वित्यर्थः । इहाह
 लोपःसचकेवलार्थः । अवधारणद्विम् । देवकेवभोक्ष्यसे । नक्चिदित्यर्थः । अनवक्नुप्तावेव ॥ चादिलोपेति ८ ।
 १ । ६३ । चवाहाहैवानांलोपेप्रथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ता । चलोपे । शुक्लाब्रीहयोभवन्ति । अतोऽप्युहन्ति ।
 चलोपे । ब्रीहिभिर्यजेत । यवैर्यजेत ॥ वैवावेतिचकन्दसि । ८ । १ । ६४ । अहर्वैदेवानामासीत् । अयंवावहस्तआसीत् ॥
 सेकान्वाभ्यांसमर्थभ्याम् । ८ । १ । ६५ । आभ्यांयुक्तम्यथमातिङ्विभक्तिर्नानुदात्ताकन्दसि । अजामेकाङ्गि ३ । १ । अजावे

॥ सि० को० ॥ १ ॥ तयोरेव्यः पिप्पलं स्वाद्वत्ति । समर्थाभ्यां किं । एको देवानुपातिष्ठत् । एक इति संख्यापरस्मान्धार्य ॥
 ॥ वे० ॥ ५८ । १ । ६६ । यत्र पदेयच्छदस्तः परन्ति कृन्तन्नानुदात्तं । यो भुङ्क्ते । यश्च द्वायुर्वीति । अत्र व्यक्तेरिति वाच्यमिष्यते ॥
 ॥ २४६ ॥ पूजनात् पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः । ८ । १ । ६७ । पूजनेभ्यः काष्ठादिभ्यः पूजितवचनमनुदात्तम् । काष्ठाध्यापकः ।
 दारुणाध्यापकः । अज्ञाताध्यापकः । समासान्नोदात्तत्वापवाद एतत्समासे दृश्यते । नेह । दारुणमध्यापक इति वृत्तिमतम् ।
 पूजनादित्येव पूजितग्रहणे सिद्धे पूजितवद्वयमनन्तरपूजितत्वाभावे । एतदेव ज्ञापकमत्र प्रकरणे पञ्चमोऽर्थः ।
 नन्तर्यमाश्रीयत इति ॥ सगतिरपि तिङ् । ८ । १ । ६८ । पूजनेभ्यः काष्ठादिभ्यस्तिङन्तम् पूजितमनुदात्तं । यत्काष्ठम् ।
 पचति । तिङ् विङ् इति निघातस्य निपातैर्यस्यिति निवेद्ये प्राप्ते विधिरयम् । सगतिग्रहणाच्च गतिरपि तिङ् न्यते । गतिग्रह
 णेऽपसर्गग्रहणमिष्यते ॥ * ॥ नेह । यत्काष्ठं शुक्लं कर्त्तुं ॥ कुत्सनेऽसुप्यगोत्रादौ । ८ । १ । ६९ । कुत्सने च सुव
 नेपरे सगतिरिति तिङ्पिङ्नुदात्तः । पचति पूति । प्रपचति पूति । पचति मिथ्या । कुत्सने किम् । प्रपचति शोभनं । सुपि
 किप् । पचति क्लिप्नाति । अगोत्रादौ किम् । पचति गोत्रम् । किं कुत्सने इति वाच्यम् ॥ * ॥ कर्तुः कुत्सने माभूत् । पचति पू
 तिर्ह्येव दत्तः ॥ पूतिश्चानुबन्ध इति वाच्यम् ॥ * ॥ वेनायञ्चकारानुबन्धत्वादनोदात्तः ॥ वावहृथमनुदात्तमिति वाच्यम्
 ॥ * ॥ पचन्ति पूति ॥ गतिर्गौ । ८ । १ । ७० । अनुदात्तः । अयुद्धरति । गतिः किम् । दत्तः पंचति । गतौ किम् ।
 आमन्दैरिन्द्रहरिभिर्योहिर्मयूरैर्मभिः ॥ तिङ् चोदात्तवति । ८ । १ । ७१ । गतिरुदात्तः । यत्प्रपचति । तिङ्ग्रह
 णमुदात्तवतः परिमाणार्थम् । अतथाहियं प्रति गतिस्तत्रात्तावेवोदात्तवति स्यात् । प्रत्ययेन स्यात् । उदात्तवर्तिकं । प्रप
 चति ॥ * ॥ इति तिङन्तस्वराः ॥ * * * * ॥ अथ वैदिकवाक्येषु स्वरसञ्चारप्रकारः कथ्यते । अग्निमीलं इति प्रथमा च
 क् । तत्राग्निशब्देऽव्युत्पत्तिपक्षेऽपि यद्वाच्यमनोदात्तः । व्युत्पत्तौ तु निप्रत्ययस्वरेण । अम्सुप्तादनुदात्तः । अमिपूर्वश्चेकादे

T 5

॥ २४७ ॥

॥०॥ पूर्वस्थापवादः ॥ ओणियोन्मूयः पुंसि च ॥ इयमयवाओणिः ॥ क्तिन्नन्तः ॥०॥ स्पष्टम् । क्तिरित्यादि ।
नञ्च ॥०॥ ईप्रत्ययान्तः स्त्री स्यात् । लक्ष्मीः ॥ ऊडावन्तश्च ॥०॥ कुरुः । विद्या ॥ व्यन्तमेकाक्षरम् ॥०॥ आः ।
एकाक्षरं किम् । पृथुश्रोः ॥ विंशत्यादिगनवतेः ॥०॥ इयं विंशतिः । त्रिंशत् । चत्वारिंशत् । पञ्चाशत् । षष्टिः । सप्ततिः ।
अशीतिः । नवतिः ॥ दुन्दुभिरक्षेपु ॥०॥ इयं दुन्दुभिः । अक्षेपु किम् । अयं दुन्दुभिर्वाद्याविशेषोऽसुरेवेत्यर्थः ॥ नाभिरं
क्षत्रिये ॥०॥ इयन्नाभिः ॥ उभावन्यत्र पुंसि ॥०॥ दुन्दुभिर्नाभिश्चोक्तविषयादन्यत्र पुंसि स्तुः । नाभिः क्षत्रियः । कथन्त
र्हि समुल्लसत्पङ्कजपत्रकोमलैरुपाहितश्रीगुणपतीविताभिभिरिति भारविः । उच्यन्ते । दृढाभक्तिरित्याद्याविष्यकोमलैरितिसा
मान्येन पुंसकं बोध्यम् । वस्तु तस्तु । लिङ्गमशिक्ष्यलोककाश्रयत्वाद्भिन्नङ्गस्येति भाष्यात्पुंस्त्वमपोहसाधुः । अतएव । नाभिर्मुग्य
हृदि चक्रमध्यक्षत्रिययोः पुमान् । द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात्स्त्रियाङ्गसूत्रिकामदइति मेदिनिः । रभसोऽप्याह । मुख्यगृहक्षत्रिये
नाभिः पुंसि प्राण्यङ्गके द्वयोः । चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रियाङ्गसूत्रिकामदइति । एवमेवं विधेन्यन्यपि बोध्यं ॥ तलन्तः ॥०॥ अ
धं स्त्रिया स्यात् । शुक्लस्य भावः शुक्लता । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणता । ग्रामस्य समूहो ग्रामता । देवस्य देवता ॥ भूमिविद्युत्स
रिल्लतावनिताभिधान्मनि ॥०॥ भूमिर्भूः । विद्युत्सौदामनी । सरिन्निम्नता । लतावल्ली । वनितायोषित् ॥ यादोनपुंसकम् ॥०
॥ यादः शब्दः सरिद्वाचकोऽपि ज्ञातव्यः स्यात् ॥ भाः सुक्त्वगदिगुच्छिन्नपानहः ॥०॥ एते स्त्रियांस्युः । इयं भाः इत्यादि ॥ स्थूणा
र्णेन पुंसके च ॥०॥ एते स्त्रीयां ज्ञीवे च स्तुः । स्थूणा । स्थूणं । ऊर्णा । ऊर्णं । तत्र स्थूणाकाष्ठमयी द्विकर्णिका । ऊर्णा तु
मेवादिलोम ॥ गृहशशाभ्यां ज्ञीवे ॥०॥ नियमार्थमिदम् ॥ गृहशशपूर्वे स्थूणा र्णयथा संख्यन्तपुंसके स्तुः । गृहस्थूणां । श
शोर्णा । शशलोमनोत्थमरः ॥ प्रावृट् विप्रुट् रुट् तृट् विट् षिषः ॥०॥ एते स्त्रियांस्युः ॥ दर्वि विट् वेदिखनिशान्यसिवेशिक्
थोषधिकव्यङ्ग्यलयः ॥०॥ एते स्त्रीयांस्युः । पक्षेडीष् । दर्वी । दर्विरित्यादि ॥ तिथिनाडिरुचिवीचिनर्तलिधूलिकिकिकेलि

विरञ्चादयः ॥ ७ ॥ एते प्राग्वत् । इयन्तिथिरित्यादि । अमरस्त्वाह । तिथयो द्वयोरिति । तथाच भ्रमरविः । तस्य भुवि
 बज्जतिथास्तिथय इति स्त्रीत्वे हि बज्जतिथ्य इति स्यात् । ग्रीहर्षश्च । निखिलान्निशिपैर्णिमानिथीनिति ॥ शकुलिराजिकुल्यश्च
 वर्तिभुकुटिबुटिवलिपङ्कयः ॥ ७ ॥ एतेपिस्त्रियं स्युः । इयं शकुलिः ॥ प्रतिपदापद्विपत्स्यच्छरत्संस्तरिचदुयः सम्बतश्चतु
 न्मुत्समिधः ॥ ७ ॥ इयम्प्रतिपदित्यादि । उवा उच्चन्ती । उवाः प्रातरधिष्ठात्री देवता ॥ आशीर्धूः पूर्णद्वारः ॥ ७ ॥ इयमाशी
 रित्यादि ॥ अस्तुमनस्समासिकतावर्षाणां बज्जत्वञ्च ॥ ७ ॥ अवादीनाम्यञ्चानां स्त्रीत्वं स्याद्बज्जत्वञ्च । आपइमाः स्त्रियः । सु
 नसः पुष्पं । सुमनामालेतीजातिः । देववाचीतुपुंस्येव । सुपर्वाः सुमनसः । बज्जत्वम्यायिकम् । एकाचसिकतातैलदाने
 समर्थेति अर्थवत्सूत्रेभाष्यप्रयोगात् । समांसमाविजायत इत्यत्र समांयां समयामिति भाष्याच्च । विभाषाघातेडितिसूत्रे आघा
 सातां सुमनसाविति वृत्तिव्याख्यायां हरदत्तोप्येवम् ॥ स्वक्त्वज्योग्वाग्नवागूनास्फिजः ॥ ७ ॥ इयं स्वक्त्वज्योक्त्वाक्यवागूः
 भैः स्फिक् ॥ तटिसोमासम्बध्याः ॥ ७ ॥ इयंतटिः सोमासम्बध्या ॥ चुह्निवेणिखार्थ्यञ्च ॥ ७ ॥ स्पष्टम् ॥ ताराधारज्यात्नाद
 यश्च ॥ ७ ॥ शलाकास्त्रियान्नित्यन् ॥ नित्यग्रहणमन्येषां कचिद्भुभिचारं ज्ञापयति ॥ * ॥ इतिस्त्र्यधिकारः ॥ * * * * ॥
 पुमान् ॥ ७ ॥ अधिकारेयं । घञाद्यन्तः ॥ ७ ॥ पाकः । त्यागः । कुरः । गरः । भावार्थ एवेदं । नपुंसकत्वविशिष्टेभावेक्तव्य
 ज्ञांस्त्रीत्वविशिष्टेतुक्तिनादिभिर्वाधेनपरिशेषात् । कर्मादौ तु घञाद्यन्तमपि विशेष्यलिङ्गं । तथाच भाष्यं । सवन्धमनुवर्ति
 यत इति ॥ घाजन्तश्च ॥ ७ ॥ विस्तरः । गोचरः । चयः । जपः । इत्यादि ॥ भयलिङ्गभगपदानिर्नपुंसके ॥ ७ ॥ एतामि
 नपुंसकेस्युः । भयं । लिङ्गं । भगं । पदम् ॥ नडन्तः ॥ ७ ॥ नड्प्रत्ययान्तः पुंसि स्यात् । यज्ञः । यत्नः ॥ याञ्चिस्त्रियाम् ॥ ७ ॥
 पूर्वस्यापवादः ॥ क्यन्तोघुः ॥ ७ ॥ किप्रत्ययान्तोघुः पुंसि स्यात् । आधिः । निधिः । उदधिः । क्यन्तः किम् । दानं । घुः किम् ।
 जज्ञिर्बीर्जम् ॥ इयुधिः स्त्रीच ॥ ७ ॥ इयुधिश्चः स्त्रियं पुंसि च ॥ देवासुरात्मसर्गगिरिसमुद्रनखकेशदन्तसूतं भुजकण्ठ

सि०कौ०
॥ वै० ॥
॥ २४८ ॥

खड्गशरपङ्काभिधानानि ॥ ० ॥ एतानिपुंसिस्तुः । देवाः सुराः । असुराः दैत्याः २ । आत्माक्षेत्रज्ञः । स्वर्गानाकः २ । मि
रिः पर्वतः २ । समुद्रोऽधिः २ । नखः कररुहः २ । केशः शिरोरुहः २ । दन्तोदशनः २ । स्तनः कुचः २ । भुजोदोः २
। कण्ठोगलः २ । खड्गः करवालः २ । शरोमार्गणः २ । पङ्कः कर्हमइत्यादि ॥ त्रिविष्टपत्रिभुवनेनपुंसके ॥ ० ॥ स्पष्टं
। तृतीयं विष्टपं त्रिविष्टपं । स्वर्गाभिधानतयापुंस्त्वे प्राप्ते अयमारम्भः ॥ द्यौः स्त्रियां ॥ ० ॥ द्यौर्दिवोस्तन्त्रेणोपादानमिदम्
॥ इषुवाहूस्त्रियाञ्च ॥ ० ॥ चात्पुंसि ॥ वाणकाखड्गौनपुंसकेच ॥ ० ॥ चात्पुंसि । त्रिविष्टपेत्यादिचतुःस्त्रीदेवासुरेत्यस्या
पवादः ॥ नान्तः ॥ ० ॥ अयंपुंसि । राज्ञा । वक्षा । नचचर्मवर्मादिष्वतिव्याप्तिः । मन्त्रश्चकोकर्त्तरौतिनपुंसकप्रकरणेवक्ष्य
माणत्वात् ॥ क्रतुपुरुषकपोलगुल्फमेघाभिधानानि ॥ ० ॥ क्रतुरध्वरः २ । पुरुषोत्तमः २ । कपोलो गण्डः २ । गुल्फः
अर्मदः २ । मेघोत्तोरदः २ ॥ अमृन्नपुंसकम् ॥ ० ॥ पूर्वस्योपवादः ॥ उकारान्तः ॥ ० ॥ अयंपुंसि स्यात् । प्रभुः । इक्षुः
। हनुर्हृद्विद्यासिन्ध्यामृत्यारभोगदेस्त्रियां । द्वयोः कपोलावयवइतिमेदिनिः । करेणुरिभ्योस्त्रीनेभेइत्यमरः । एवन्तार्ती
यकविशेषवचनानाकान्तस्तु प्रकृतं स्त्रीव्यवयवः । उक्तञ्च । लिङ्गशेषविधिर्यापोविशेषैर्यदुवाचितइति । एवमन्यत्रा
पि ॥ धेनुरञ्जुकुञ्जसुरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम् ॥ ० ॥ समासेरञ्जुः पुंसिच । कर्कटरज्ज्वा । कर्कटरज्जुना ॥ शमश्रु
जानुवस्तुस्त्राश्रुजमुत्रपुतालूनिनपुंसके ॥ ० ॥ वस्तुचार्थवाचि । अर्थवाचीति किम् । वस्तुर्मयूखाग्निधनाधिपेषु ॥ मद्रमे
धुशीधुसानुकमण्डलूनिनपुंसकेच ॥ ० ॥ चात्पुंसि । अयंमनुः । इदममृद् ॥ रुचन्तः ॥ ० ॥ मेरुः । सेतुः ॥ दारुकसेरुज
तुवस्तुमस्तूनिनपुंसके ॥ ० ॥ रुचन्तइतिपुंस्त्वस्यापवादः । इदममृद् ॥ सकुर्त्तपुंसकेच ॥ ० ॥ चात्पुंसि । सकुः । सकुः प्रा
यश्चेरकाशन्तः । रश्मिदिवसामिधानमिति वक्ष्यति । प्रागेतस्मादकाशन्तइत्यधिक्रियते ॥ कोपधः ॥ ० ॥ कोपधोऽकाश
र्कोपुंसि स्यात् । स्रवकः । कल्कः ॥ चिबुकशालूकप्रातिपदिकांशुकोल्लुकानिनपुंसके ॥ ० ॥ पूर्वसूत्रापवादः ॥ कण्टकानी

कसंर कमोदकचयकमस्तकपुस्तकतडाकनिष्कश्रुष्कवचैस्त्रपिनाकभाण्डकपिण्डककटकदण्डकपिटकतालकफलकपला
 कानिनपुंसकेच ॥०॥ चात्पुंसि । अयङ्कण्टकः । इदङ्कण्टकमित्यादि ॥ टोपधः ॥०॥ टोपधोऽकारन्तःपुंसिस्थान् । घटः ।
 पटः ॥ किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकण्टलोष्टानिनपुंसके । किरीटमित्यादि ॥ कूटकूटकपटकवाटकर्षटकनटनि
 कटक्रीटकटानिनपुंसकेच ॥०॥ चात्पुंसि । कुटः । कुटमित्यादि ॥ शोपधः ॥०॥ शोपधोऽकारन्तःपुंसिस्थान् । गुणः ।
 गणः । पाषाणः ॥ चतुर्णलवणपर्षतोराशरणोष्णानिनपुंसके ॥०॥ पूर्वस्थापवादः ॥ कार्षापणस्वर्णसुवर्णवर्णचरणा
 यणविमणचूर्णनृणानिनपुंसकेच ॥०॥ चात्पुंसि ॥ शोपधः ॥०॥ रयः ॥ काष्ठपृष्ठरिक्खोक्थानिनपुंसके ॥०॥ इदङ्काष्ठमित्या
 दि ॥ काष्ठादिगर्थास्त्रियां ॥०॥ इमाःकाष्ठाः ॥ तीर्थप्रोथयूथगाथानिनपुंसकेच ॥०॥ चात्पुंसि । अयन्तीर्थः । इदन्तीर्थ
 ॥ नोपधः ॥०॥ अदन्तःपुंसि । इनः । फेनः ॥ जघनाजिनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनशमशी
 नस्त्रनिम्नचिह्नानिनपुंसके ॥०॥ पूर्वस्थापवादः ॥ मानथानमिथाननलिनपुलिनोद्धानशयानासनस्थानचन्दनालानसम्मा
 नभवनवसनसम्भावनविभावनविमानानिनपुंसकेच ॥०॥ चात्पुंसि । अयंमानः । इदंमानं ॥ पोपधः ॥०॥ अदन्तःपुंसि
 । यूपः । दीपः । सर्पः ॥ पापरूपोडुग्नतल्पशिल्पपुष्पशय्यसमीपान्तरीपाणिनपुसके ॥०॥ इदम्पापमित्यादि ॥ श्रूर्पकु
 तपकुणपट्टीपविटपानिनपुसकेच ॥०॥ अयंश्रूर्पः । इदंश्रूर्पमित्यादि ॥ भोपधः ॥०॥ स्तम्भः । कुम्भः ॥ तलभंन
 पुंसकं ॥०॥ पूर्वस्थापवादः ॥ जृम्भंनपुसकेच ॥०॥ जृम्भ । जृम्भः ॥ भोपधः ॥०॥ सोमः । भीमः ॥ रुक्मसिधायुग्मे
 धगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानिनपुंसके ॥०॥ इदंरुक्ममित्यादि ॥ संयामदाडिमकुसुमाश्रमक्षेमक्षौमहोमोद्दामानिनपुंसकेच
 ॥०॥ चात्पुंसि । अयंसंयामः । इदंसंयामं ॥ योपधः ॥०॥ समयः । हयः ॥ किसलयहृदयेन्द्रियोत्तरीयाणिनपुंसके ॥
 ०॥ स्पष्टं ॥ गोमयकषायमलयान्वयाद्ययानिनपुंसकेच ॥०॥ गोमयः । गोमयं ॥ रोपधः ॥०॥ धुरः । अङ्कुरः ॥ दीराय

॥ सि० कौ० ॥

॥ वै० ॥

॥ २४६ ॥

स्फारतकवकवप्रक्षिप्रक्षुद्रनारतीरदूरकछरंध्राश्रमभूमीरगभीरूकूरविचित्रकेयूरकेदारोदरशरीरकन्दरमन्दरपञ्ज
राजरजठरोजिरवैरचामरपुष्करगह्वरकुटीरकुलीरचत्वरकाशमीरनीशम्बरशिशिरतन्त्रयन्त्रक्षत्रक्षेत्रमित्रकलत्रचित्रसू
त्रवक्त्रनेत्रगोत्राङ्गुलित्रभलत्रास्त्रशस्त्रवस्त्रपत्रपात्रकृत्राणिनपुंसके ॥ ० ॥ इदं द्वारमित्यादि ॥ शुक्रमदेवतायाम् ॥ ० ॥ इ
दं शुक्रं रेतः ॥ चक्रवज्राब्धकारसागरवारपारक्षीरतोमरशृङ्गारभृङ्गारमन्दारोशीरतिमिरशिशिशिणितपुंसकेच ॥ ० ॥ चा
त्युंसि । चक्रः । चक्रमित्यादि ॥ सोपधः ॥ ० ॥ वृषः । वृक्षः ॥ शिरीषार्जीयाम्बरीषपीयूषपुरीषकिल्बिषकल्मायाणिनपुंस
के ॥ ० ॥ यूषकरीयमिषविषवर्षाणिनपुंसकेच ॥ ० ॥ चात्युंसि । अयं यूषः । इदं यूषमित्यादि ॥ सोपधः ॥ ० ॥ वसः । वा
यसः । महानसः ॥ पनसविसदुससाहसानिनपुंसके ॥ ० ॥ चमससरसनित्यासोपवासकर्षासवासमासकासकांसमंसा
निनपुंसकेच ॥ ० ॥ अयंचमसः इत्यादि ॥ कंसञ्चाप्राणिनि ॥ ० ॥ कंसोस्त्रीपानभाजनम् । प्राणिनितु । कंसोनामक
श्चिद्राजा ॥ रश्मिदिवसाभिधानानि ॥ ० ॥ एतानिपुंसस्युः । रश्मिर्मयूखः । दिवसोद्यसः ॥ दीर्घतिः स्त्रियाम् ॥ ० ॥
पूर्वस्यापवादः ॥ दिनाहनीनपुंसके ॥ ० ॥ अयमप्यपवादः ॥ मानाभिधानानि ॥ ० ॥ एतानिपुंसस्युः । कुडवः प्रस्थः ।
द्रोणाठकौनपुंसकेच ॥ ० ॥ इदंद्रोणम् । अयंद्रोणः ॥ खारीमानिकेस्त्रियाम् ॥ ० ॥ इयं खारी । इयं मानिका ॥ दासकुत
लाजासूनावज्ज्वलंच ॥ ० ॥ इमेदाराः ॥ नाड्यपजनोपपदानिब्रणाङ्गपदानि ॥ ० ॥ यथासंख्यं नाड्याद्युपपदानिब्रणा
दीनिपुंसस्युः । अयन्नाडीव्रणः । अपाङ्गः । जनपदः । ब्रणादीनामुभयलिङ्गत्वेपिक्लीबन्निवृत्त्यर्थे सूत्रं ॥ मरुद्गरुत्तरु
न्निजः ॥ ० ॥ अयममरुत् ॥ ऋषिंरशिद्वित्यन्धिकिमिध्वनिर्वालिक्वैलिमौलिरविकविकपिमुनयः ॥ ० ॥ एतेपुंसस्युः । अ
यंचतविः ॥ ध्वजगतमुज्जपुञ्जाः ॥ ० ॥ एतेपुंसि ॥ हस्तकुन्तान्नात्रातवातदूतधूर्तसूतवूतमुहूर्ताः ॥ ० ॥ एतेपुंसि । अम
रस्तुमुहूर्तास्त्रियामित्याह ॥ घण्डमण्डकरण्डभरण्डवरण्डतुण्डगण्डमुण्डपाण्डशिखण्डाः ॥ ० ॥ अयं घण्डः ॥ वंशः

शपुरेडाशाः ॥०॥ अयंवंशः । पुरेडाश्यतेपुरेडाशः । कर्मणिघञ् । भवत्याख्यानयोः प्रकरणेपौरेडाशपुरेडाशान्द्वित्वि
 कारप्रकरणेब्रीहेःपुरेडाशइतिचनिपातनात्प्रकृतसूत्रस्यनिपातमाह्वादस्यडत्वम् । पुरेडाशभुजामिष्टमितिमाघः ॥ ह्रद
 कन्टकुन्दबुद्बुदशब्दाः ॥०॥ अयंह्रदः ॥ अर्घपथिमथ्यभुक्षिस्तंवनितम्बपूगाः ॥०॥ अयमर्घः ॥ पल्लवपल्लवकफरेफ
 टाहनिर्व्यूहमठमणितरङ्गतुरङ्गगन्धस्कन्धमृदङ्गसङ्गसमुद्रपङ्खाः ॥ ० ॥ अयम्पल्लवइत्यादि ॥ सारथ्यति ॥
 पाण्डिज्जलयः ॥०॥ एतेपुंसि । अयंसारथिः ॥ * ॥ इतिपुल्लिङ्गाधिकारः ॥ **** ॥ नपुंसकम् ॥०॥ अयं
 । भावेव्युडन्तः । हसन । भावेकिम् । पचनोग्निः । इध्रवश्चनःकुठारः ॥ निष्ठा च ॥ ० ॥ भावेयानिष्ठातदन्तङ्गीदं लो
 हसितं । गीतं ॥ लघ्यजैतद्वितै ॥०॥ शुक्लत्वं । शैक्ल्यं । व्यजःपिचसामर्थ्यात्पक्षेस्त्वित्त्वम् । चातुर्यम् । चातुरी । साम
 य्यम् । सामयी । औचित्यम् । औचिती ॥ कर्मणिचब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः ॥०॥ ब्राह्मणस्यकर्मब्राह्मण्यं ॥ यद्युट्ग
 गजणवुञ्छाश्चाभावकर्मणि ॥०॥ एतदन्तानिक्तीवानि ॥ सेनाद्युन्नलोपश्च ॥०॥ सेयम् ॥ सख्युर्यः ॥ ० ॥ सख्यम् ।
 कपिज्ञाद्योर्टक् ॥ ० ॥ कापेयम् ॥ पत्यन्तपुरेहितादिभ्योयक् ॥ ० ॥ आधिपत्यं ॥ प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योम्
 ॥ ० ॥ औष्ट्रं ॥ हायनान्तयुवादिभ्योण् ॥ ० ॥ द्वैहायनम् ॥ द्वंद्वमनोज्ञादिभ्योवुञ् ॥ ० ॥ पितापुत्रकम् ॥ होत्राभ्यः
 ङः ॥ ० ॥ अक्वावागीयं ॥ अव्ययीभावः ॥ ० ॥ अधिस्त्रि ॥ द्वंद्वैकत्वं ॥ ० ॥ पाणिपादम् ॥ अभाषायांहेमन्तशिशिरवहो
 रात्रेच ॥ ० ॥ स्पष्टं ॥ अनञ्कर्मधारयस्तत्पुरुषः ॥ ० ॥ अधिकारेयम् ॥ अनल्लोच्छाया ॥ ० ॥ शरच्छायं ॥ राजामन्
 यपूर्वासभा ॥०॥ इनसभमित्यादि ॥ सुरसेनाच्छायाशालानिशस्त्रियाञ्चपरवत् ॥०॥ अन्यस्तत्पुरुषःपरवल्लिङ्गःस्या
 त् ॥ रात्राङ्गहाःपुंसि ॥०॥ अपथपुराणेनपुंसके ॥ संख्यापूर्वरात्रिः ॥०॥ त्रिरात्रं । संख्यापूर्वेतिकिम् । सर्वरात्रः ॥ द्विगु
 त्रियाञ्च ॥ ० ॥ व्यवस्थया । पञ्चपूली । त्रिभुवनम् ॥ इसुसन्तः ॥ ० ॥ हविः । धनुः ॥ अर्चिस्त्रियाञ्च ॥ ० ॥ इसन्तत्वे

॥ सि० कै० ॥

॥ वै० ॥

॥ २५० ॥

पिञ्चर्चिस्त्रियान्नपुंसकेचस्यात् ॥ इयमिदम्याञ्चिः ॥ छदिःस्त्रियामेव ॥ ॥ इयंछदिः । छाद्यतेऽनेनेति छदेऽङ्गुलिस्थ
नादर्चिश्चोक्त्यादिनाइस् । इस्मन्नित्यादिनाहस् । पटलच्छदिरित्यमरः । तत्रपटलसाहचर्याच्छदियः क्लीवतामिद
नोऽमरव्याख्यातारउपेक्षाः ॥ मुखनयनलोहवन्मं सरुधिरकार्मुकविवरजलहलधनान्नाभिधानानि ॥ ॥ एतेषाम
भिधायकानि क्लीवेस्युः । मुखमाननम् २ । नयनलोचने २ । लोहंकालं । वनंगहनं २ । मांसमामियं २ । रुधिरं रक्तं २ ।
कार्मुकं शरसनं २ । विवरं विलं २ । जलम्बारि । हलं लाङ्गलं २ । धनं द्रविणं २ । अन्नमशनं २ । अस्थापवादानाहत्रि
सूत्र्या ॥ सीर्यै दनाः पुंसि ॥ ॥ वक्त्रनेत्रारण्यगाण्डीवानि पुंसि च ॥ ॥ वक्त्रोवक्त्रम् । नेत्रेनेत्रम् । अरण्योरण्यं ।
गाण्डीवो गाण्डीवम् ॥ अटवीस्त्रियां ॥ ॥ लोपधः ॥ ॥ कुलं । कूलं । स्थलं ॥ तूलोपलतालकुल्लुखतरलकम्बलदेव
लवृषलाः पुंसि ॥ ॥ अयंतूलः ॥ शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपललमृणालवालनिगलपलालविडाल
खिलशूलाः पुंसि च ॥ ॥ चात्क्लोवे । शीलं शीलइत्यादि ॥ शतादिः संख्या ॥ ॥ शतं । सहस्रं । शतादिरिति किम् । स
कोष्टौ बहवः । संख्येति किं । शतशृङ्गेनामपर्वतः ॥ शतायुतप्रयुताः पुंसि च ॥ ॥ अयंशतः । इदंशतमित्यादि ॥ लक्षा
कोटीस्त्रियां ॥ ॥ इयंलक्षा । इयंकोटिः । बालक्षानियुतश्चतुर्द्व्यंमरात्क्लोवेपिलक्षे ॥ सहस्रः पुंसि ॥ ॥ सहस्रः । इ
दंसहस्रं ॥ मनश्चकोकर्त्तरि ॥ ॥ मन्यन्त्ययान्तोऽङ्कः क्लीवः स्यात् । चात्क्लोवेनतुकर्त्तरि । वर्मा । वर्म । द्युक्कः किं । अ
णिमा । महिमा । अकर्त्तरि किं । ददातिइतिटामा ॥ ब्रह्मणपुंसि च ॥ ॥ अयंब्रह्मा । इदंब्रह्म ॥ नामशे मणीतपुं
॥ ॥ मनश्चकइत्यस्यायम्वचः ॥ असन्नोऽङ्कः ॥ ॥ यशः । मनः । तपः । द्युक्कः किं । चंद्रमाः ॥ अप्सरास्त्रियां ॥ ॥
॥ एताअप्सरसः । प्रायेणायम्वचनान्तः ॥ शत्रन्तः ॥ ॥ पत्रं । चक्रं ॥ याचामात्राभस्तादंष्ट्रावरत्राः स्त्रियामेव ॥ ॥
भुनाडमित्रहानपुत्रमवृत्रमैत्राः पुंसि ॥ ॥ अयंभुत्रः । नमित्रं अमित्रः । तस्यमित्राण्यमित्रास्तेइतिभाघः । स्यातामसि

त्रौमित्रेचेति च । यत्तु द्विषामित्र इति सूत्रे हरदत्तेनोक्तम् । अत्र द्विषदित्यौणादिक इत्र च । अत्रैरष्टि वंमित्रस्य वष्ट दि
 त्यादौ मध्योदं तु मुचिन्यः । नत्रसमासेष्येवं । परवल्लिङ्गतापियादितितु तत्र दोयान्तरमिति तत्प्रकृतसूत्रापठ
 नमूलकम् । स्वरदोयोद्भावनामपिनत्रोजरमरमित्रमृताइति सूत्रास्मरणमूलकमिति दिक् ॥ पत्रपात्रप
 क्त्राः पुंसि च ॥ वलकुसुमयुद्धपत्तनरणाभिधानानि ॥ ० ॥ वलवीर्य्य ॥ पद्मकमलोत्पजानि पुंसि च ॥ ० ॥
 शट्कुसुमाभिधायित्वं परिलिङ्गाः स्युः । अमरेश्याहवापुंसि पद्ममलिनंमिति । एवञ्च अर्जुर्चादि सूत्रे तु पद्म
 वेति वृत्तिग्रन्थोमतान्तरेण नेयः ॥ आहवसंशमौ पुंसि ॥ ० ॥ अजिः सियामेव ॥ फलजातिः ॥ ० ॥ फलजातिवाचीश
 होनपुंसकं स्यात् । आमलकम् । आम्रम् ॥ वृक्षजातिः ॥ ० ॥ सियामेव कचिदेवेदम् । हरीतकी ॥ विपज्जगत्सकृत्कथत्
 पृयत्शकृदुदृष्टदञ्चितः ॥ ० ॥ एते क्लीबाः स्युः ॥ नवनीतावतान्दतामृतनिमित्तवित्तपित्तव्रतरजतवृत्तपल्लवानि ॥ ० ॥ आ
 ककुलिशदैवपीठकुण्डाङ्गदधिसक्थ्यथ्यास्यास्पदाकाशकणवोजामि ॥ ० ॥ एतानि क्लीवे स्युः ॥ दैवंपुंसि च ॥ ० ॥ दैवम् ।
 दैवः ॥ धान्याज्यसंस्कारूप्यपण्यवर्यधृष्ट्यहथकथकाव्यस्यापत्यमूल्यशिक्यकुड्यहर्म्यतूर्य्यसैन्यानि ॥ ० ॥ इदं धान्यमित्या
 दि ॥ द्वंद्ववर्हटुः खवडिशपिक्कुटुम्भरशरवृन्दारकाणि ॥ ० ॥ अक्षमिन्द्रिये ॥ ० ॥ इन्द्रिये किम् । रथाङ्गादौमाभूत् ॥
 * ॥ इति नपुंसकाधिकारः ॥ * * * * ॥ स्त्रीपुंसयोः । अधिकारेयं ॥ गोमणिर्याष्टिमुष्टिपाटलिवस्तिशाल्मलितुतिः मसिम
 रोचयः ॥ ० ॥ इयमयं वामौ ॥ मन्युसीधुकर्केधुकिष्कु कण्डुरेणवः ॥ ० ॥ इयमयं वामिन्युः ॥ गुणवचनमुकाशन्तन्नपुंसक
 च ॥ ० ॥ त्रिनिङ्गमित्ययेः । पट् । पटुः । पट्नी ॥ अपथ्यार्थनञ्जिते ॥ ० ॥ औपगवः । औपगवी ॥ * ॥ इति स्त्रीपुंसाधिकारः
 ॥ * * * * ॥ पुंनपुंसकयोः ॥ ० ॥ अधिकारेयं ॥ घृतभूतमुस्तश्चेलिनैरुवतपुस्तकबुस्तलोहिताः ॥ ० ॥ अयं घृतः । इदं घृतम्
 ॥ शृङ्गार्धनिदाघोद्यमशूलदुहाः ॥ ० ॥ अयं शृङ्गः । इदं शृङ्गम् ॥ वज्रकुञ्जकुथकूर्चप्रस्थदण्डार्मार्धर्चदर्मपुच्छेः ॥ ० ॥

॥ १० ॥

अयं ब्रजः । इदं ब्रजम् ॥ कवन्धौ घघायुधान्ताः ॥ ० ॥ स्पष्टं ॥ दण्डमण्डखण्डशवसैधवपार्श्वाकाशंकुशकुलिशः ॥
एते पुत्रपुंसकयोः स्युः । कुशोरमसुते दर्भयोक्ते धोपेकुशज्जले इति विस्वः । शलाकावाची तु स्त्रियं । तथा च जनपदादिस्त्रिणा
कारे ङीष् । कुशी । दासं गितुटावाकुशवानस्पष्टाः । स्थलामायातेति श्रुतिः । अतः क्वकमोतिस्त्रे कुशकं सौष्ठ्विति प्रयोग
श्च । व्यासस्त्रे च । हतौ तूपायनशय्ये शेषत्वात्कुशाच्छन्द इति । तत्र शरीरकभाष्ये प्येवं । एवञ्च श्रुतिस्त्रे च भाष्याणामेकवाक्य
त्वे स्थिते च च्छन्द इत्याङ् प्रश्ने वादिपरे भामनीयस्यः प्रौढिवादे मात्रपर इति विभावनीयं बहुश्रुतैः ॥ गृहमेहदेहपट्टपटहा
ष्टापदावुदककुदाश्च ॥ * ॥ इति पुत्रपुंसकाधिकारः ॥ * * * * ॥ अवशिष्टलिङ्गमव्ययम् । कतिपुष्पदस्मदः । स्ना
न्तासंख्याशिष्टापरवत् । एकः पुरुषः । एकास्त्री । एकंकुलं । गुणवचनञ्च ॥ ० ॥ श्रुक्तः पटः । श्रुक्तापटी । श्रुक्तावस्त्रं ॥
कृत्याश्च ॥ ० ॥ करणाधिकरणयोर्ल्युट् ॥ ० ॥ सर्व्वदीनि सर्व्वनामानि ॥ ० ॥ स्पष्टार्थे यच्चिह्नं च ॥ * ॥ इति श्रीभ
ट्टोजिदीक्षितविरचितायां पाणिनीयलिङ्गानुशासनसूत्रवृत्तिसमाप्ता ॥ * * * * *

॥ अथसिद्धान्तकौमुदीपत्रं ॥

पं.	पृ.	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१	१	१	सवर्णम्	सवर्णम्
४	१	७	एतेधव्यूट्	एतेधव्यूट्
४	२	१६	वास्यान्	वास्यान्
५	२	१३	वर्मणस्य	वर्मणस्य
५	२	१३	३०	१३०
५	२	१३	ईदूदेद्वि	ईदूदेद्वि
६	१	७	दधिं .	दधिं
७	२	६	अधष्पदं	अधस्पदम्
१०	१	४	प्रत्ययादौ	प्रत्ययादौ
१०	२	५	०	रामैः
१०	२	१५	साढस	साढस्त
१२	२	१५	विगतमह	विगतमहः
१३	२	६	ख्यत्वारत्यस्य	ख्यत्वात्परस्य
१३	२	१५	स्त्रुलुपः	स्त्रुलुपः
१५	२	१४	वह्यश्च्रेय	वह्यश्च्रेय
१५	२	११	दित्यनेन	दित्यनेन
२०	२	६	०	चनुर्षाम्

पं.	पृ.	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२२	२	७	वसुर्यस्य	वसुर्यस्य
२३	२	६	ममौसौ इति	ममौसौ
२६	२	६	सुपीष्यु	सुपीष्यु
२६	२	१३	सुनिति	सुनिति
२७	२	१०	भनुर्भ्या	भनुर्भ्या
२७	१	६	सुष्टु	सुष्टु
२७	२	१०	स्यादेत	स्यादेव
२७	२	१३	तदन्तान्ताच्च	तदन्ताच्च
३०	२	१४	स्त्रीयां	स्त्रियाम्
३१	२	१५	एतयोः	एतयोः
३५	१	३	गिङ्गास्तु	लिङ्गास्तु
३६	१	८	भाकिञ्चित्	भातिकिञ्चित्
३६	२	१	पर्य्यनु	पर्य्यनु
३६	२	१६	लाली	वाली
३७	१	११	कृणाय	कृणाय
३७	१	१२	तानादि	तानादि
४७	२	६	माभावान्	माभवन

॥ सि० ॥

॥ सु० प० ॥

॥ २५२ ॥

पत्र	पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
५२	२	३	अवला	अवला
५२	२	१	कुक्कुट्या	कुक्कुट्या
५२	२	१	कुक्कुटाण्डं	कुक्कुटाण्डं
५२	२	४	पुम्पवत्	पुम्पवत्
५३	२	१	ख्यश्चः	ख्यश्च
५४	२	१६	दुर्हमिदत्रः	दुर्हमिदत्रः
५६	१	९	अर्काश्च	अर्काश्च
५८	१	१२	बहुकस्तुतम्	बहुकस्तुतम्
५८	२	११	सत्रिदिवं	सत्रिदिवं
६०	२	५	बद्यादेश	बद्यादेश
६१	१	२	पादम्पाद	पादम्पाद
६४	२	८	सुदन्तलोपश्च	सुदन्तलोपश्च
६८	१	४	कडवा	कडवा
६९	१	१४	नापितापिनिः	नापितापिनिः
७०	१	३	तेनैव	तेनैव
७०	२	१५	उशनसं	उशनसं
७२	१	५	मातुर्दुलच	मातुर्दुलच
७४	२	८	विशेषण	विशेषण

पत्र	पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
७४	२	१५	व्यक्तिः	व्यक्तिः
७६	२	१५	प्याय	प्याय
७८	१	१२	नयेस्तु	नयेस्तु
७८	२	५	तदन्तिवधिः	तदन्तिवधिः
७८	२	९	प्रदोयः	प्रदोयः
७८	२	१४	अविष्ठासु	अविष्ठासु
७८	२	१५	पुनडीय	पुनडीय
८०	१	६	उभयो	उभयो
८१	१	१६	शाट्यायनः	शाट्यायनः
८१	१	१६	शाट्यायनिनः	शाट्यायनिनः
८२	१	१५	मैर्वङ्काड	मैर्वङ्काड
८५	१	१३	एकान्तिकः	एकान्तिकः
८५	१	१५	भक्षणां	भक्षणां
८६	२	५	उवर्मानागवा	उवर्मानागवा
८७	२	३	यवापुष्यं	यवापुष्यं
८८	२	४	स्वारीकं	स्वारीकं
८९	२	८	पत्रातुर्दुलच	पत्रातुर्दुलच
८९	२	९	कडङ्करोतीति	कडङ्करोतीति

पत्र	पृष्ठ	पाँऊ	अंश	मुद्र
१०२	११	१४	पिञ्जन	पिञ्जन
१०४	२	१०	उह	उह
१०५	१	१३	पदकान्तस्य	पदकान्तस्य
१०६	१	१५	अस्तादे	अस्तादे
१०७	२	१५	लुग्वचनं	लुग्वचनं
१०८	१	१	यद्वत्ता	यद्वत्ता
१०९	१	११	गद्वत्ता	गद्वत्ता
११०	१	१२	वधुः	वधुः
१११	४	१०	छातया	छातया
११२	४	१२	भावयेति	भावयेति
११३	४	५	भतजं	भतजं
११४	१	३	उह	उह
११५	१	३	ज्ञापते	ज्ञापते
११६	४	४	विदेष्ट	विदेष्ट
११७	४	५	यथ्यमानस्य	यथ्यमानस्य
११८	४	१०	कनक	कनक
११९	१	४	नघो	नघो
१२०	१	१५	दामन	दामन

पत्र	पृष्ठ	पाँऊ	अंश	मुद्र
१२०	४	३	तरस्या	तरस्या
१२२	२	१७	माभावानुक्त	माभावानुक्त
१२५	२	१०	अश्वानीन्	अश्वानीन्
१२७	२	१०	पैङ्गेवे	पैङ्गेवे
१२९	१	१०	अकः	अकः
१३०	२	६	आभ्यस्तयो	आभ्यस्तयो
१३५	२	१३	पुरस्तादप	पुरस्तादप
१३६	१	१६	काष्ठानां	काष्ठानां
१३७	४	१०	अगर्भस्य	अगर्भस्य
१३८	४	३	उद्विक्तार	उद्विक्तार
१३९	४	७	श्रीवीर्यी	श्रीवीर्यी
१४०	१	१०	व्यदौ	व्यदौ
१४१	१	५	समुद्रये	समुद्रये
१४२	१	५	विने	विने
१४३	२	५	विने	विने
१४४	२	७	विने	विने
१४५	२	७	विने	विने
१४६	२	७	विने	विने
१४७	२	७	विने	विने
१४८	२	७	विने	विने
१४९	२	७	विने	विने
१५०	२	७	विने	विने

॥ सि० कौ० ॥

॥ सु० प० ॥

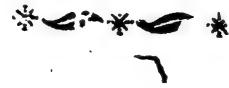
॥ २५३ ॥

पत्र	पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१६६	१	१५	भङ्गे	भङ्गे
१६६	२	६	तुल्यार्थः	तुल्यार्थः
१६७	२	१०	रुत्पाद	रुत्पाद
१७८	१	६	हाडश्च	हाडश्च
१७८	१	१४	पार्श्वे	पार्श्वे
१८४	१	२	त्राणाः	त्राणाः
१७४	१	७	तिजेर्जलोपः	तिजेर्जलोपः
२०३	१	२	वारिणौ	वारिणौ
२०८	२	१६	भूमिधेये	भूमिधेये
२१८	२	११	शरमपमर्हिः	शरयमर्हिः
२१८	२	१२	पूषः	यूपः
२१७	१	८	अये	अये
२२०	१	३	निर्गतानि	निर्गतानि
२२०	१	५	मात्वायि	मात्वापरि

पत्र	पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२२४	१	१३	शर्वायां	शर्वायां
२२५	१	५	हयश्च	हयश्च
२२७	१	७	अमना	अमना
२२७	१	१	अपि	अपि
२३३	१	१३	उदातः	उदातः
२३५	२	१३	अक्षियाणां	अक्षियाणां
२४०	२	१०	अद्युदात्त	अद्युदात्त
२४१	२	६	मारभः	मारभः
२४२	१	१२	आयाणिनीयः	आयाणिनीयः
२४३	१	२	लक्ष्यणोपि	लक्ष्यणोपि
२४६	२	११	आनुबन्ध	आनुबन्ध
२४६	२	१६	अभिपूर्व	अभिपूर्व
२४७	२	११	द्रोणः	द्रोणः

॥ इति शोधपत्रस्य सूचिना समाप्ता ॥

अष्टवर्षसुधाकरप्रवर्तिते संशोभिते स्मृतमार्गे मासि शिवातिथौ दिनकरे वारेऽथपक्षेऽसिते । श्रीमखेलपतिप्रधीगुणिव
रैः संशोध्यमुद्राक्षरैर्वावूगमसमाख्यकेन सुधिया विन्यासि गौमुदी ॥ १ ॥ अनलानलशैलेन्दुशोभितेशकवत्सरे ।
जान्तौ मुदीमेतां वावूगमो व्यचिह्नयत् ॥ २ ॥ ॐ ॥ उम्बत १८६८ ॥ ॐ ॥ श. के. १७३३ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ ॐ ॥

नं० ४८५

विशालकोशधरी—

विशालकोशधरी	महोपनिषद्	"	Bombay, Saka 1773
-------------	-----------	---	----------------------

